TERORIZAM

– MEĐUNARODNI POGLED –

Mina Zirojević Fatić

Mina Zirojević Fatić

TERORIZAM

– MEĐUNARODNI POGLED –

Mojoj porodici

INSTITUT ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

Mina Zirojević Fatić

TERORIZAM

- Međunarodni pogled –

Beograd, 2014. godine

TERORIZAM
Dr Mina Zirojević Fatić

Izdavač
Institut za međunarodnu politiku i privredu
Beograd

Za izdavača
Dr Duško Dimitrijević

Recenzenti
Prof. dr Dragan Simeunović
Prof. dr Radomir Milašinović
Prof. dr Dragan Simić

Lektor
Ilija Ković

Kompjuterska obrada i dizajn korica
Snežana Vojković

ISBN 978-86-7067-198-0

Štampa
Mala knjiga, Novi Sad

Fotografija na korici snimljena je u Jerusalemu, Izrael. Autor je Mina Zirojević.

Objavljivanje monografije finansijski je podržalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

Monografija je rezultat aktivnosti u okviru naučnog projekta: „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti", Ministarstva prosvete i nauke Vlade Republike Srbije (broj 179029), za period 2011–2014. godine.

SADRŽAJ

Predgovor 9
Reč autora 27
Words from author 29

I – UVOD 31

Uvod 33
Pojmovno razjašnjavanje: islam, terorizam i fundamentalizam 34
Osnovi islama kao svetske religije *35*
Odnos hrišćanstva i islama *38*
Različiti pravci u islamu *38*
Islamski fundamentalizam i džihad *40*
Vahabiti *44*

II – KONCEPT NEKONVENCIONALNE BEZBEDNOSTI 51

Razlikovanje konvencionalne i nekonvencionalne, „tvrde“ i „meke“ bezbednosti 53
Tvrda bezbednost u konvencionalnom smislu *54*
Meka bezbednost kao nekonvencionalna forma bezbednosti 55
Evolucija meke bezbednosti u dominantno shvatanje bezbednosti 59
Razlozi za naglasak na terorizmu kao posebnoj pretnji mekoj bezbednosti 64
Specifičnosti terorizma kao posebne pretnje bezbednosti 71
Iracionalnost u smislu nedostatka kalkulacije rizika i koristi *71*
Organizaciona nezahtevnost i fleksibilnost *72*

Neosetljivost na klasični represivni odgovor *73*
Značaj terorizma sa tačke gledišta međunarodnih odnosa 75
Teorijske pretpostavke demokratskih standarda kao element internacionalizacije terorističke kampanje 78
Supstantivne pretpostavke unutrašnjeg uređenja legitimnih članica međunarodne zajednice 80
Domen prava je sve restriktivnije taksativno određen *82*
Različita lica moći *85*

III – NORMATIVNA KONCEPTUALIZACIJA TERORIZMA 89
Uloga pojma terorizma u formulisanju savremenog bezbednosnog diskursa 92
Definicije međunarodnih organizacija 98
Međunarodni odgovor na terorizam: Ujedinjene nacije *98*
Evropski odgovor na terorizam 109
Zakoni pojedinih država 112
Evropske zemlje (Francuska, Nemačka, Španija, Italija) 112
Sjedinjene Američke Države 114
Kodifikovani zakoni SAD 117
Precendenti američkog prava 119
Indija 120
Šta je terorizam? 120
Međunarodna zakonodavna saradnja u polju suprotstavljanja terorizmu 123
Konvencije *124*

IV – POJAVNI OBLICI I TIPOLOGIZOVANJE TERORIZMA 131
Različite osnove za izgradnju tipologija terorizma 133
Žrtve terorizma kao osnova za klasifikaciju 137
Kategorizacija po destruktivnom potencijalu terorističkih akcija 146
Kategorizacija prema tipu aktera — subjekata terorizma 147
Institucionalni terorizam 148

Odnos pojavnih oblika terorizma i izbora osnova za tipologizaciju 151
Klasifikacija oblika terorizma prema programsko-ciljnoj orjentaciji 152
Terorizam sa ideološkim ciljevima *154*
Terorizam zasnovan na religiji *158*
Etno-separatistički terorizam *163*

V – ZLOUPOTREBA INTERNETA U TERORISTIČKE SVRHE 167

Internet i terorizam 169
Terorizam i mediji 176
„Pozorište terora" 180
Teroristi na internetu 182
Sadržaj terorističkih internet stranica 184
Teroristički govori na internetu 189
Ko predstavlja ciljnu grupu? 193
Zloupotreba interneta 195

VI – KARAKTERISTIKE TERORISTIČKOG DELOVANJA 201

Karakteristike tereorističkog delovanja 203
Preduslovi za regrutovanje terorističkog operativca 204
Modeli regrutovanja Al Kaide 208
Fenomen radikalizacije 214
Razvijanje bezbednosnih protokola terorističke mreže 224
Komunikacija terorističke mreže: tajnost zasnovana na povratku na neposrednost 230
Odnos terorističke grupe sa državom koja je podržava ili strukturom u državi koja je podržava 234

VII – FINANSIRANJE TERORIZMA 241

Sponzori terorizma u finansijskom smislu 246
Mehanizmi finansiranja: legalna i ilegalna sredstva 248

Vrste i podele finansiranja terorizma 249
Finansiranje putem donacija humanitarnih nevladinih organizacija 250
Pranje novca 252
Havala 254
Primeri terorističkih organizacija i načini njihovog finansiranja 256
Al Kaida 257
ETA – Euskadi Ta Askatasuna 257
PKK Radnička stranka Kurdistana 258
Tamilski tigrovi 258

VIII – ANALIZA MOTIVACIJE I CILJEVA TERORIZMA KAO PRETNJE „MEKOJ" BEZBEDNOSTI 259
Odnos terorista i njihovih „konstituenata" 262
Reakcije na pritisak kontrolnih agencija 269
Raspodela političkih i nepolitičkih dobara između različitih zajednica kao potencijalni motivacioni faktor za neke oblike terorizma 276
Definicija neprijatelja u kontekstu terorističke motivacije 283
Pitanja o legitimitetu 289

IX – POSTIZANJE *ATARAKSIJE* 299
„Rat protiv terora" 301
Mediji kao faktor uticaja na terorističke mreže 304
Borba za slobodni, a bezbedni prostor 307
Represivne metode ili vojska i policija u borbi protiv terorizma 309
Faktori uticaja na terorističke mreže 310
Humana (ljudska) bezbednost 316

X – DODATAK 325
Prikaz kratke istorije terorističkih organizacija čije su internet strane obrađene u tezi 327
Literatura 331
Index 365

Predgovor

Monografija dr Mine Zirojević „Terorizam – međunarodni pogled“ predstavlja logičnu celinu u naučnom, stručnom i metodološkom smislu. Tekst je obogaćen valjanom argumentacijom kao i sa mnoštvom klasifikacija, dijagrama i tabela, uz pomoć kojih su grafički interpretirani rezultati obavljenog analitičkog uvida u preko 400 konsultovanih bibliografskih jedinica, uglavnom radova domaćih i stranih autora i dokumenata.

Istraživački problem u ovoj monografiji je originalni politikološki aspekt metoda i tehnika prevencije i suzbijanja terorizma, na osnovu primene savremenih metodoloških saznanja u domenu političkih, pravnih, ekonomskih filozofskih nauka, kao i mogućnosti daljeg osposobljavanja društva i političkih subjekata na planu uspešnog organizovanja radi sagledavanja, analiziranja i preduzimanja kontramera u ovoj oblasti. Problem se suštinski odnosi na oblast spoznaje terorizma kao meke bezbednosne pretnje i to: na osnovu postojećeg znanja o terorizmu, o nekonvencionalnim pretnjama bezbednosti, o međusobnim odnosima ova dva društvena fenomena, o posledicama ovih fenomena, o tipologiji i oblicima terorizma, postojećih saznanja o međusobnim odnosima medija, posebno interneta i terorista, fenomena postojećih saznanja o politikama i metodama implementacije kontramera međunarodne zajednice i lokalnih zajednica u cilju suzbijanja terorizma, detaljne analize motivacije i ciljeva terorizma, te bezbednosti kao društvenoj pojavi.

Tema formulisana kao u naslovu, „Terorizam – međunarodni pogled kao nekonvenciionalna pretnja bezbednosti u savremenom svetu”, pripada grupi veoma složenih temata, kako po broju činilaca i segmenata, tako i po njihovoj raznovrsnosti. Pristup temi je multidisciplinaran. Odabir teme obavezalo je autorku da tokom istraživanja otkrije osnove i izvore uzročnika problema, sadržinu, oblike, trajnost, intenzitet i usmerenost činilaca, kao i načina suzbijanja i otklanjanja njihovog delovanja. Kao što se vidi autorka je problem kao društvenu pojavu shvatio dinamički, kao proces koji nastaje, razvija se i stalno menja svoje izraze i varijable. Istovremeno je konstatovao da nije u pitanju nezavisna pojava, već da je to uvek proizvod čovekovog delovanja u određenim situacijama u relaciji i sadejstvu sa bližim i daljim okruženjem u određenoj društvenoj stvarnosti i u odnosu sa predmetom delovanja.

Problem naučnog proučavanja je identifitljiv u naslovu monografije i kao pretežno intelektualni i saznajni prvenstveno je lociran u oblast uočavanja i analiziranja rizika prouzrokovanih ovim fenomenom po društvenu bezbednost. Shodno izloženom, istraživački problem u ovoj monografiji se reflektuje kao politikološki aspekt metoda i tehnika uočavanja, procene i merenja rizika i posledica koji ovaj fenomen predstavlja po društvenu bezbednost, na osnovu savremenog metodološkog saznanja u metodologiji politikologije, kao i mogućnosti daljeg osposobljavanja društva i političkih subjekata u uspešnom preduzimanju kontramera.

Višestruka složenost predmeta naučnog proučavanja zahtevala je detaljno izučavanje njegove strukture, kao i specifično proučavanje više takođe kompleksno strukturiranih fenomena koji su raznim međusobnim vezama i odnosima uslovno objedinjeni u jednu dinamičku pojavu. To je podrazumevalo i zahtev da se otkrije na koje subjekte i koje objekte se pojam terorizma može odnositi i u kojoj meri.

Uvažavajući činjenicu da se radi o pojavama koje pored nacionalne imaju i međunarodnu dimenziju, istraživanje je obuhvatilo i pregled konvencija usvojenih u okvirima međunarodnih organizacija, koje preporučuju uvođenje inkriminacije ove vrste delovanja u okvirima lokalnih, odnosno nacionalnih zakonodavstava, kao i primenu unificiranih standarda prilikom donošenja i primene mera prevencije. Posebna pažnja je pri tome posvećena konvencijama donetim u okvirima EU i OUN, sa obzirom da one imaju najviše uticaja na rešavanje ovog problema u nacionalnim sistemima.

Sa obzirom na izraženu internacionalnu dimenziju fenomena, kao i na činjenicu da su modeli suprotstavljanja ovoj vrsti delovanja stvoreni u brojnim nacionalnim zakonodavstvima, analizirani su različiti standardi i zakonodavna rešenja.

I sama tema alternativnih pretnji bezbednosti u celini je preširoka da bi se mogla razmatrati u jednom radu, pa i u jednom korpusu literature. Stoga je savremena literatura evoluirala u pravcu koji relativno jasno razdvaja pretnje bezbednosti sa etničkim korenom, koje se manifestuju kroz etničko-emancipatorske pokrete i razvijaju u pobune ili građanske ratove, s jedne strane, i klasično kriminogene pretnje bezbednosti, od kojih su daleko najznačajnije danas pretnje od terorizma i organizovanog kriminala. U okviru ovog drugog korpusa literature, došlo je do daljeg razdvajanja, imajući u vidu činjenicu da se terorizam nametnuo kao politički i bezbednosni fenomen koji se dominantno sagledava sa tačke gledišta međunarodnih odnosa i teorije bezbednosti, dok se organizovani kriminal sagledava sa više kriminološki i sociološki informisane političke tačke gledišta, mada i on ima nesumnjive međunarodne i politički relevantne dimenzije i posledice. U kontekstu doprinosa postojećoj literaturi, ali i u skladu sa disciplinarnom i problemskom diferencijacijom kakva karakteriše savremena razmatranja meke

bezbednosti, analiza terorizma, koja je tema ovog rada, predstavlja samostalnu tematsku oblast sa sopstvenim izvorima i društvenim značajem.

Naučni cilj proučavanja navedenog predmeta istraživanja je naučno otkriće. U postojećoj naučno–metodološkoj, politikološkoj, bezbednosnoj i sociološkoj literaturi nema mnogo celovitih dela koja se isključivo, sveobuhvatno i kompleksno bave problemima na ovaj način. Većina dosadašnjih objavljenih i dostupnih saznanja su uglavnom parcijalna i prevashodno razmatraju tek jedan od aspekata. U kriminološkim istraživanjima analize i izvedeni zaključci su egzaktni, ali i oni su uglavnom samo orijentisani na identifikaciju opasnosti i moguće ugrožavanje zaštićenog objekta i društvenih vrednosti. Integralni pristup, koji objedinjava sve aspekte je redak u postojećoj literaturi, te je bitan zadatak i cilj za autorku predstavljalo otkrivanje mogućnosti za formiranje sveobuhvatnog pristupa proučavanja fenomena terorizma kao nekonvencionalne pretnje bezbednosti naučnim metodama što je i postignuto. Takvim pristupom dr Mina Zirojević je svoju bez sumnje originalnu ideju materijalizovala u formi monografije čime se bitno doprinelo objašnjenju konstatovanog naučnog problema i omogućilo njegovo rešavanje kao društvenog problema.

Postavljeni ciljevi su bili višestruki. Prvi cilj bio je istraživanje unapređenja sistema detekcije samog fenomena i utvrđivanje njegove metodologije u praksi. Drugo, cilj je bio uočavanje unapređenja političkih odnosa i veza na unutar državnom i na međunarodnom planu jer dinamika razvoja terorizma, kao i njegov bezbednosni uticaj na zajednicu ne poznaje kategorije lokalnih, regionalnih, državnih, a često ni kontinentalnih granica. Takođe, ni sfere negativnih uticaja ovog fenomena se ne mogu ograničiti niti razgraničiti bez kontinuiranog i sistematskog praćenja i proučavanja. Uočavanjem, praćenjem i proučavanjem dr Mina Zirojević je uspela da pouzdano utvrdi sredstva uticanja i dala je preciznu prognozu njihovog efekta.

Osnovna hipoteza od kojih se polazilo u istraživanju je da terorizam, u svojoj dinamici, potencijalu da ugrozi društvene strukture i državu samu, i u svojoj organizacionoj slici, velikim delom zavisi od promenjivih društvenih uslova i okolnosti. On zavisi od statusa koji u nekoj sredini ima kultura političke participacije. Za neke društvene grupe, pa i globalnije sagledane grupe, kao što su, recimo, delovi nekih religijskih zajednica, odsustvo mogućnosti da kroz političku participaciju, i kroz institucionalne mehanizme, artikulišu svoje političke i razvojne aspiracije, može biti okidač radikalizacije. Takve grupe mogu pribeći nasilju radi ostvarenja ciljeva koje ne mogu ostvariti legitimnim sredstvima (Ted Honderich).[1] Stoga je potrebno praviti jasnu razliku između pojavnih oblika terorizma i

[1] Ted Honderich, *After the Terror,* Revised and expanded edition, McGill-Queen's University Press, Montreal, 2003, p. 67.

represivnih metoda koje se koriste u njegovom suzbijanju, i njegovih uzroka u društvenoj strukturi, koji se ne mogu eliminisati represivnim metodama. Rešavanje problema terorizma mogućno je samo istraživanjem njegovih uzroka, a oni su često nepravne prirode, to jest često imaju socijalni i politički koren. To, istovremeno, znači da analiza terorizma mora podrazumevati i analizu ideološke ili vrednosne potke na kojoj se teroristička platforma zasniva. Imajući u vidu visok stepen odbojnosti koji terorističke akcije izazivaju, jer su njihove žrtve uglavnom oni koji bi se u konvencionalnom ratu nazvali „neborci" ili „civili" (eng. „non-combatants"), sama ideja da je potrebno rešavati problem terorizma analizom, a to znači i ozbiljnim shvatanjem, vrednosti od kojih teroristi polaze, teško je prihvatljiva na prvi pogled. Stoga je ova perspektiva rezultat relativno kasne literature u ukupnom volumenu izvora o terorizmu, i ona nije u punoj meri razvijena. Ona je kao hipoteza izložena u ovom radu, a moguće ju je testirati uporednom analizom osnovnih karakteristika terorističkih pokreta i dominantno represivnih odgovora na njih, kao i procenom efinasnosti do sada preduzetih mera i usvojenih strategija.

Sa tačke gledišta legitimiteta, terorizam takođe nije jednoznačan fenomen. On često počiva na političkim aspiracijama i legitimnim stremljenjima, a vrlo retko na nekakvim autentično i izvorno destruktivnim ili kriminogenim ciljevima, iako u tome postoje izuzeci. Teroristi sebe u većini slučajeva vide kao „vizionare", a ne kao kriminalce motivisane profitom ili vlašću. Upravo ta sposobnost da podele „viziju" sa širokim slojevima podržavalaca određuje stepen njihove uspešnosti da se nametnu i kao politički lideri. Upravo od širine prihvatanja inicijalne vizije terorističke grupe ponekad će zavisiti da li će taj teroristički pokret prerasti u „legitimni" pokret nacionalne emancipacije iza koga će stati većina pripadnika neke zajednice (što se često dešava sa etnički ili separatistički motivisanim terorizmom), ili će ostati na nivou izolovane grupe koja se bori za ciljeve koje ne uspeva efikasno da podeli sa „konstituentima" (poput terorizma ETA u Španiji, na primer). Stoga su i posledice uspeha u terorističkoj aktivnosti za društvo zavisne od toga u kojoj meri se shvati vizionarska motivacija terorista, i činjenica da oni nisu, koliko god javnost bila sklona da to tako shvati, samo kriminalci. Za teroriste novac nije cilj, nego sredstvo za postizanje političkog ili ideološkog cilja i širem smislu, pa se oni, stoga, u izvesnom smislu, pervertovani revolucionari, čije nasilje treba shvatiti upravo na taj način. Mada se pervertovana revolucija u svojoj pojavnoj formi može vrlo malo razlikovati od obične destrukcije koja nema nikakvu ideološku potku, uspešnost razvijanja politike borbe protiv terorizma ključno zavisi od shvatanja činjenice da je terorizam često samo spolja vidljiv kao terorizam, a da se on uglavnom iznutra, od strane samih počinilaca, često vrlo jasno vidi kao revolucija. Ova hipoteza može se proveriti analizom načina integrisanja terorističkih grupa, mobilisanja podrške i programskih ciljeva, kao i stvaranja slike u javnosti, što je deo sadržaja ove monografije.

„Konačno razrešenje" problematike terorizma, iako praktično nije dostupno u bliskoj budućnosti, može se, u teorijskom smislu, sagledati na mikroprimeru integracije ili legitimacije terorističkih grupa. Konkretno, reč je o slučajevima koji su pomenuti, a to su različiti procesi prerastanja inicijalnog terorizma u državotvorne pokrete kroz mobilisanje široke domaće i međunarodne podrške. Kao što se terorističke aktivnosti (koje se najbolje mogu sagledati kroz opisnu sliku aktivnosti) mogu pokrenuti pod okriljem širih političkih interesa i tretirati kao legitimne (poput pokreta mudžahedina u Avganistanu tokom sovjetske okupacije, koje su zapadni izvori tada nazivali „borcima za slobodu", a Talibane „studentima oslobodiocima Kabula"), a potom delegitimizovati (poput kompletne promene tretmana mudžahedinskog pokreta i Talibana posle 11. septembra 2001.), tako se oni mogu zasnovati i kao nelegitimni, i potom legitimizovati (poput nacionalno-emancipatorskog pokreta kosovskih Albanaca danas). Na ovim primerima vidi se, u teorijskom smislu, ishodište problema terorizma i mogućnosti da se on pretvori u drugačiju društvenu i političku stvarnost. Mogućne su, međutim, njegove transformacije, kroz političke pregovore kojima se otklanja samo motivaciono polje za radikalizam. Posebno je osetljivo integrativno okončanje terorizma kroz pregovore, pošto je usvojena politika većine zemalja odbijanje pregovaranja sa teroristima kako se ne bi ohrabrivala radikalizacija onih politički osujećenih grupa koje ne pribegavaju terorističkim metodama. Sadržaj hipoteze je, dakle, da je integrativno rešenje jedino realno u doglednoj vremenskoj perspektivi. Ovu hipotezu moguće je testirati kroz samu analizu transformacija terorizma, njegove odgovore na različite tipove kontrolnog napora (uglavnom represivnog tipa), i opšte karakteristike dosadašnjih iskustava. Kada je reč o testiranju ove konkretne hipoteze, postoji empirijski materijal koji može biti deo tog testa: iako sama hipoteza u kontekstu „rata protiv terora" i dalje nije u značajnoj meri svesno prisutna u postojećoj politici suzbijanja terorizma, značajni slučajevi uspeha u rešavanju akutnih problema sa terorizmom u pojedinim zemljama upućuju upravo na primenu sadržaja ove opšte hipoteze. To je, primera radi, gotovo u potpunosti slučaj u uspešnom rešavanju jednog od najtvrdokornijih problema evropskog terorizma u Severnoj Irskoj, koji je bio utoliko strukturno složeniji što je uključivao i etničke, i religijske, i istorijske elemente, kao i značajan sloj traumatskog nasleđa između dve zajednice uključene u konflikt. Pri tome, problem je bio dodatno usložnjen činjenicom da su se obe zajednice služile terorističkom taktikom, a nije samo jedna bila jednoznačna žrtva druge koja je imala separatističke aspiracije.

Prema zamisli dr Mine Zirojević sagledavanje fenomena terorizma kao nekonvencionalne pretnje bezbednosti je u monografiji postavljeno tako da se isto vrši u devet samostalnih celina.

U uvodu se definiše problem i predmet istraživanja, uspostavlja hipotetički okvir i jasno i koncizno definišu termini koji se kasnije koriste.

Drugi deo rada postavlja u kontekst istraživanja odnos između tradicionalne tvrde bezbednosti zasnovane na vojnim činiocima, i meke bezbednosti kao fundamentalno nevojne bezbednosti.Polazni osnov predstavlja definisanje samog pojma bezbednosti u okviru koncepta nekonvencionalne bezbednosti, kao i definisanje društvenog i političkog ambijenta koji je uslovio reakciju zajednice u odnosu na nosioce ove kriminalne aktivnosti. U ovom poglavlju se razmatraju razlozi za postepeno razvijanje dominacije nevojne bezbednosti, kako globalno politički, tako i socijalni, to jest oni koji proizlaze iz društvenih uslova u kojima se generišu osnovni činioci samih pretnji bezbednosti, a oni su danas primarno unutardržavni. Ovde se takođe razmatraju osnovni tipovi mekih pretnji bezbednosti, od kojih su glavne one koje proističu iz etničkih konflikata i manjinskih pitanja koja se ne rešavaju u institucionalizovanom političkom procesu, terorizam i organizovani kriminal. U tekstu se argumentiše da etnički sukobi spadaju u savremenoj teoriji u posebnu kategoriju pretnji bezbednosti, koje po svojoj unutrašnjoj strukturi i ostalim obeležjima podrazumevaju teorijsku metodologiju koja ih, poslednjih godina, sve više pozicionira u oblasti između meke i tvrde bezbednosti. Stoga se u najnovijoj literaturi pod mekom bezbednošću pre svega podrazumevaju pitanja u vezi sa terorizmom i organizovanim kriminalom kao dominantna, uz neka druga pitanja, poput ekološke bezbednosti i tradicionalnih segmenata civilne bezbednosti. Posle 11. septembra 2001. godine terorizam je postao bezbednosna pretnja koja praktično uobličava kompletnu strukturu delova zakonodavstva, organizacije kontrolnih agencija, ali i veliki deo međunarodnih odnosa, uključujući kako političke, tako i njegove konzularne aspekte. Takođe, već postoji korpus teorijske literature o terorizmu koji terorizmu ubedljivo daje status nezavisnog teorijskog problema za istraživanje. Stoga se može smatrati da postoje ubedljivi metodološki razlozi da se terorizam tretira posebno kao politički najznačajnija pretnja mekoj bezbednosti u savremenom svetu, što je slučaj i sa ovom monografijom.

Treći deo rada se bavi konkretnom normativnom konceptualizacijom teroruzma. Definicije terorizma su često predmet akademskih rasprava, i namera ovog poglavlja je da precizno trasira pojmovni put koji je rasprava o definiciji terorizma prešla tokom poslednjih 100 godina. Poseban naglasak u diskusiji o definiciji terorizma je na njenoj transformaciji od definicije koju je dao Edmund Burke, i koja poistovećuje terorizam i teror, pozicionirajući upravo državu njegovog vremena kao primarni izvor terora, a samim tim i terorizma, ka definiciji koju je, recimo, formalno prihvatilo ministarstvo odbrane SAD, a koja insistira na ideji da su jedini mogući subjekti terorizma nedržavni akteri, a da je delatnost terorista praktično uvek usmerena ka destabilizaciji države i društva. Ova druga definicija,

to jest njeni elementi koji su preuzeti u mnogim drugim definicijama (međunarodno usvojena jedinstvena definicija terorizma ne postoji, već su sve definicije radne), danas je široko prihvaćena i gotovo se nekritički podrazumeva da su njene osnovne postavke istinite. Međutim, da bi se na odgovarajući način kognitivno osvetlili pojmovi koji formulišu savremeno shvatanje terorizma korisno je da se oni stave u kontekst ranijih koncepcija istog fenomena, kako bi postale jasne društvene i međunarodne okolnosti koje su uslovile transformaciju razmišljanja o terorizmu. Definicija koja insistira na tome da su jedini mogući akteri terorizma nedržavni akteri potpuno zaobilazi ono što se danas tretira kao posebna vrsta terorizma, to jest državni terorizam (terorizam čiji je subjekt država). Ipak, razvijanje teorije o državnom terorizmu kao posebne grane akademske recepcije terorizma kao savremenog fenomena pokazuje da je suštinski element ranije definicije terorizma naknadno neopravdano iz nje eliminisan. Istovremeno, sama diskusija razloga za eliminaciju ovog važnog elementa definicije, kako iz normativnog zahvata u pojam terorizma, tako i, sledstveno tome, iz političke prakse i dominantnog političkog mišljenja o terorizmu, nije bez svog značaja i kognitivnog doprinosa.

U sledećem poglavlju autorka se bavi pojavnim oblicima i tipologizacijom terorizma, daje sliku širokog spektra akcija, organizacionih pojava i okolnosti u kojima se terorizam predstavlja kao pretnja bezbednosti.

Terorizam se tradicionalno definiše, vrlo grubo, kao pretnja nasiljem uz iminentnu upotrebu nasilja radi masovnog zastrašivanja, a sa krajnjim ciljem da se postigne neki politički efekat. Ta definicija je već predmet drugog poglavlja, a u četvrtom poglavlju se razmatra jedna vrsta terorizma koja često predstavlja poseban predmet interesovanja istraživača, jer u njoj nema iminentnog nasilja. Reč je o zloupotrebi interneta u terorističke svrhe, a koja je usredsređena na stvaranje određene slike u javnosti. Ta slika sadrži pretnju nasiljem, ali se odlikuje bitnim razlikama u odnosu na ostale vrste terorizma. Pre svega, zloupotreba interneta u terorističke svrhe podrazumeva izvesnu distancu između počinilaca i žrtava. Pored toga, ova zloupotreba često uključuje napade koji nanose materijalne štete, a ne ljudske žrtve. On je istovremeno zastrašivanje na globalnom nivou, poput masovnog emitovanja scena drastičnog nasilja (obezglavljivanje žrtava, na primer), koje često prati kampanje klasičnijeg terorizma praćene efektivnim fizičkim nasiljem, u fazama kada se poveća pritisak na teroriste. Najbolji primer prelaska sa klasičnog terorizma na informatički je strategija Al Kaide, koja je neposredno nakon napada, kada je bila izložena napadima na svoju infrastrukturu u Avganistanu, prešla u hibernaciju, bar kada je reč o samom rukovodstvu mreže, ali je nastavila ovaj vid terorizma, delimično kroz poruke i lik ubijenog Osame bin Ladena, a delimično kroz masovno emitovanje sporadičnog ekstremnog nasilja nad otetim pojedincima u Iraku i drugim zemljama u kojima su uspostavljene operativne ćelije. Isto tako,

zloupotreba interneta u terorističke svrhe je karakteristična po tome što omogućava viši stepen bezbednosti za svoje počinioce. Poznato je da je, prema zvaničnim američkim bezbednosnim analizama, razlog za hibernaciju vrha Al Kaide to što mreža ima vrlo stroge unutrašnje bezbednosne protokole, koji sprečavaju članove rukovodeće grupe da preduzimaju akcije kada postoji čak i umereni rizik od otkrivanja. Stoga je informatički terorizam „terorizam izbora" za mreže koje su pod svetlom bezbednosnih agencija, jer omogućava da se pojedinci ne poznaju, iako sarađuju na istom terorističkom projektu, da operativne ćelije budu male (neretko se sastoje od samo jednog čoveka) i da, srazmerno svojim informatičkim veštinama i resursima, dugoročno izbegavaju otkrivanje. Uz sve ove prednosti sa tačke gledišta unutrašnjih bezbednosnih protokola, zloupotreba interneta u terorističke svrhe je moćno sredstvo za regrutovanje novih članove terorističkih mreža, jer omogućava masovno širenje slike o terorizmu kao primerenom metodu za borbu za ideale, bilo da su oni religiozni, socijalni ili politički, predstavljajući svoje počinioce kao borce za slobodu, stradalnike i pravednike.

Dalje, u narednom poglavlju, detaljno se raspravlja najizraženijim karakteristikama terorističkog delovanja, uključujući, u najvećem broju slučajeva prisutnu, Al Kaidinu shemu od 8 tačaka obuke i delovanja operativca terorističke grupe, koja se primenjuje u najmanje 50 zemalja, i kroz koju je regrutovano i obučeno najmanje 3000 terorističkih operativaca.

Prvi stadijum podrazumeva „motivaciju", koja se svodi na radikalizaciju mladih muslimana u medresama i džamijama u mestima koja su udaljena od uticaja umerenijih imama. Izuzetak od ovog pravila su pojedine medrese i džamije u Velikoj Britaniji, pogotovo u Londonu, u kojima se muslimani koji su došli iz drugih zemalja kao umereni pripadnici svoje religiozne zajednice, ili pak mladi muslimani rođeni u Velikoj Britaniji, radikalizuju. Stoga se London u savremenom rečniku analitičara terorizma u savremenoj literaturi kolokvijalno naziva „Londonistanom". Počinioci terorističkih akcija u Indiji 2006. godine, primera radi, bili su tri mlada muslimanska lekara obrazovana u Velikoj Britaniji sa stalnim boravkom u toj zemlji, koji su u Veliku Britaniju došli kao umereni muslimani, a potom su, kako je istraga utvrdila, tokom studija u Londonu radikalizovani. Sličnih primera ima mnogo, što naravno ne znači da se veći deo radikalnog muslimanskog obrazovanja i motivacione pripreme za terorizam džihadističkog tipa ne odvija u islamskim zemljama.

Drugi stadijum Al Kaidine sheme je „audicija". Lider mreže se sastaje sa potencijalnim regrutima u severozapadnom delu Pakistana, koji se graniči sa Avganistanom, i u kome se veruje da se tu do skoro nalazio i sam vrh Al Kaide, zbog procene kandidata.

Treći stadijum za potvrđene regrute bila je obuka, koja se odvijala u kampovima u Avganistanu, i uključivala je osnovnu vojnu obuku i izučavanje osnova strategije.

Četvrti stadijum je „obrazovanje" ili napredna obuka, koja se odvija u drugoj vrsti kampa, i uključivala je računarsku obuku, učenje stranog jezika i druge veštine koje su neophodne da bi se regrut neprimetno stopio sa stranom zajednicom u kojoj treba da deluje.

Peti stadijum je bilo „diplomiranje". Regruti su se vraćali u Pešavar, gde su ceremonijalno dobijali instrukcije o svojoj misiji i destinaciji, posle čega su se upućivali na odredište.

Šesti stadijum je podrazumevao pridruživanje operativnoj ćeliji koja ima četiri do pet članova. U inicijalnom periodu regrut učestvuje u logističkim aktivnostima u održavanju ćelije, uzajamnom ispomaganju njenih članova, i razmeni ideja o načinima na koje je najoportunije izvesti napad.

Sedmi stadijum je kulminacija procesa, i podrazumeva izvođenje napada. Kada plan sazri za izvršenje, koordinator mreže se pojavljuje i stupa u kontakt sa više različitih ćelija, daje im konkretne zadatke o fazama akcije koju svaka ćelija treba da izvede, i neposredno nakon tih instrukcija (da bi se mogućnost otkrivanja svela na minimum) grupa vrši napad.

Osmi stadijum je izvlačenje operativaca iz zemlje što pre, na ranije planirani način, osim u slučajevima kada se radi o samoubilačkim napadima.

Iako je „shema osam stadijuma" operativni model Al Kaide, slični operativni protokoli rukovode delovanje praktično svih terorističkih grupa koje opstaju u dužem periodu. One se posebno trude da ćelije budu maksimalno autonomne, jer se na taj način održava visok nivo motivacije svih članova, a istovremeno se smanjuje mogućnost da, u slučaju razbijanja jedne ćelije, dođe do kompromitovanja drugih ćelija i razaranja većeg dela mreže. Slično tome, intimnost u odnosima između malog broja članova ćelije koji imaju sličnu istoriju, prošli su kroz zajedničku obuku, na istim mestima, i imaju slične ili iste poznanike, idu u istu džamiju i imaju isti krug kontakata, sprečava infiltraciju agenata kontrolnih službi. U ovom poglavlju su detaljno analizirani poznate aspekti organizacije i operativnog delovanja terorističke grupe, fenomen radikalizacije, ali i razvijanje bezbednosnih protokola terorističke mreže.

Sedmi deo monografije se odnosi na veoma važno pitanje, a to je pitanje finansiranja terorizma. Pažnji autorke nije promakao ni sve izraženiji razvoj i jačanje uloge lokalnih i globalnih finansijskih sistema, koji neminovno prerastaju u drugi stub borbe savremenog društva protiv ovog fenomena. Pri tome je dat poseban osvrt kako na implementaciju međunarodnih normi i standarda, tako i na uspostavljanje, osnivanje, razvoj i jačanje nacionalnih finansijskih obaveštajnih službi, kao i na međunarodnu saradnju. Usled svog nesumnjivog značaja sve ove oblasti su našle svoje mesto u istraživanju.

Imajući u vidu sve što je navedeno u opisu strukture prethodnih poglavlja, pre svega u odnosu na karakteristike tipičnog počinioca terorističkog akta, koji ne preza od lične žrtve i sebe sagledava kao revolucionara ili vizionara, dolazi se do jasnih zaključaka u odnosu na moguće mehanizme prevencije terorizma. Pošto je klasični model prevencije za kriminalne tipove pretnje bezbednosti takozvana generalna prevencija, koja počiva na kazni koja bi, po pretpostavci, trebalo da odvraća ostale potencijalne počinioce (mada postoje vrlo ozbiljni empirijski i teorijski razlozi u novijoj literaturi koji prilično radikalno dovode u pitanje samu ideju o operativnosti i funkcionalnoj vrednosti „generalne prevencije" uopšte), jasno je da represija ne može imati bilo kakav značajan efekat generalne prevencije na teroriste. Reč je, prosto, o tome da za njih lična žrtva ne samo da nema odvraćajući efekat, čak i ako kazna ima neki takav efekat na počinioce bar nekih krivičnih dela, već, kada je reč o nekim tipovima terorizma, lična žrtva povećava vrednost terorističke akcije. Samoubilačke terorističke akcije se temelje na ideji da sama lična žrtva znači bar isto toliko koliko i konkretan destruktivni efekat na protivnika, pa je stoga potrebno pronaći drugi mehanizam kojim bi se preventivno delovalo. Očigledna alternativa generalnoj prevenciji je, bar naizgled, pronađena u sprečavanju finansiranja terorizma.

Veliki deo kontrolnog napora protiv terorizma danas je usmeren na pronalaženje i eliminisanje kanala finansiranja terorističkih grupa. Taj novac je, u inicijalnoj formi, uglavnom stečen na nelegalan način, a potom je usmeren, bar jednim svojim delom, u podršku terorističkim akcijama. Očigledan problem sa tim pristupom, čija je logička opravdanost nesumnjiva, leži u činjenici da su neke od najdestruktivnijih terorističkih akcija izvedene sa veoma malim budžetima, što je slučaj i sa istorijski transformativnim terorističkim napadom 11. septembra 2001. Pošto je organizacija terorističkih akcija uglavnom primerena „shemi od osam tačaka" ili faza, koja je ranije navedena, ili nekoj strukturno i sadržinski sličnoj shemi organizacionog protokola, ona gotovo uvek počiva na malim ćelijama entuzijastičnih terorista koji ne očekuju materijalnu nagradu, spremni su na visok stepen svakodnevnog odricanja, i raspolažu značajnom fleksibilnošću u izboru najprihvatljivijih ciljeva, sredstava, vremena kada će izvršiti napad i načina operativnog izvođenja akcije. Ovakva velika fleksibilnost istovremeno znači i mogućnost izvođenja napada sa minimalnim budžetima. S druge strane, savremene tehnološke i druge mogućnosti za praćenje finansijskih transakcija otvaraju put trasiranju kretanja i manjih iznosa novca, a pošto terorističke ćelije u načelu nisu u stanju da generišu sopstvene prihode, one ipak zavise od doznaka sredstava od povezanih lica. Stoga je, i pored relativno malih količina novca koje su dovoljne za izvođenje akcija, samo kretanje novca relativno pouzdan put za pronalaženje ćelija, i ono se danas rutinski koristi kao najsigurniji i najmanje kontroverzan oblik operativne borbe protiv terorizma i

sprečavanje izvršenja terorističkih planova. Na ovom mestu autorka je razložila modele finansiranja terorističkih organizacija, načinu generisanja novca, njegovoj upotrebi, sakrivanju transakcija i ulozi finansija u osnaživanju motivacije neposrednih počinilaca terorističkih akata.

U poglavlju koje se bavi motivacijom i ciljevima terorizma kao pretnje „mekoj" bezbednosti je najviše bilo reči o analizi „finijih" aspekata organizacije i dinamike aktivnosti organizovanog kriminala i terorizma, pre svega imajući u vidu njihove suštinske sličnosti i razlike. U ovom poglavlju je razmotreno pitanje o tome u kojoj meri i na koji način teroristi projektuju legitimitet u svoje akcije i misije. Otvorena je etička perspektiva u odnosu na osetljivo pitanje o tome da li terorizam može sadržati legitimne političke težnje i zahteve sa kojima je moguće, pa i sa kojima se, u nekim situacijama mora, pregovarati. Ta perspektiva je različita od ranije otvorene političke perspektive. Naime, politička perspektiva podrazumeva instrumentalnu vrednost pregovaranja i prihvatanja postojanja vrednosti i legitimnih ciljeva kojima se bar one grupe koje teroristi smatraju svojim „konstituentima" rukovode i kojima teže. Bez tog prihvatanja, prema političkoj dimenziji ove hipoteze, nije moguća efikasna borba protiv terorizma, jer nije moguće modifikovanje faktora koji sačinjavaju njegove uzroke koji prevazilaze samu konfrontaciju terorističke grupe sa kontrolnim agencijama. Etička perspektiva, međutim, postavlja pitanje o pravima i dužnostima, o odnosu savremenog demokratskog društva prema grupama za koje teroristi veruju da ih predstavljaju, i o vrednosnim pretpostavkama ovog odnosa u načelu. To je ona perspektiva koju Honderih i drugi teoretičari sagledavaju kao odnos većinskih „nas" i manjinskih „njih", koji je određen određenim „univerzalnim dobrima" za koja, na prvi pogled, nije sasvim očigledno da mogu, kada nedostaju, biti uzrok očajničkih mera, poput samoubilačkih terorističkih akcija.Ovo poglavlje je sintetičko i stvara širu teorijsku osnovu za sumirajne ukupnih zaključaka u narednom i poslednjem poglavlju.

U poslednjem poglavlju autorka je dala pregled, ali i ocenu, najvažnijih savremenih akademskih kritike rata protiv terora počevši od one najumerenije koju izlaže Ričard Folk (Richard Falk) u svojoj knjizi *The Great Terror War*, kada piše da je rat protiv terora bio psihološki nužan, kao jedini u tom trenutku mogući odgovor države na izazov za koji nije postojao primeren odgovor, a ipak je postojalo jasno izraženo očekivanje javnosti da se „nešto učini", i to „nešto" je moralo biti radikalno.[2] Čak i ako se prihvati da je današnji, dominantno ratujući, model borbe protiv terorizma bio u nekom trenutku neophodan, mali broj savremenih autora se ne slaže sa stavom da su ukupni efekti tog rata veoma slabi. Postoji takoreći potpuni konsenzus u pogledu toga da je potrebno iznaći metodološki primereniji, efikasniji

[2] Richard Falk, *The Great Terror War*, Interlink Publishing Group, Northampton, USA, 2002.

i etički više odbranjiv način borbe protiv terorizma. Očigledna alternativa ratujućem modelu borbe protiv terorizma je klasičan preventivni policijski rad koji ima snažno izraženu dimenziju međunarodne saradnje i obaveštajnu dimenziju. Kada je reč o borbi protiv terorizma, koji je suštinski politički motivisan, primena represije mora podrazumevati i komplementarnu primenu političkih sredstava, a oni uvek uključuju, u većoj ili manjoj meri, ono što savremena retorika borbe protiv terorizma brzopleto isključuje na samom početku, a to je pregovaranje. Naravno, nije reč o pregovaranju u operativno složenim situacijama kada se vrše teroristički napadi, već o strateškom političkom pregovaranju kako bi se otklonili socijalno-politički i ekonomski preduslovi za radikalizaciju budućih terorista. Kroz strukturu polavlja dr Mina Zirojević je dalje argumentisala da svaki operativno represivan pristup kontroli terorizma mora biti samo spoljašnje lice suštinski političke i socijalno osetljive, dugoročne strategije koja se obraća uzročnim fenomenima koji su određujući za vreme, način nastanka, formu i dinamiku ispoljavanja terorističke pretnje. Ovi socijalni i politički faktora proističu iz društvene strukture u kojoj se pretnja razvija, pa je autorka i njih uvrstila u predmet analize. To se posebno odnosi na faktore uticaja na terorističke mreže koji nisu represivni. Pre svega, većina terorističkih grupa sebe sagledava kao militantna krila autentičnih političkih pokreta, bilo da se radi o nacionalnim, religiozno motivisanim ili drugim vrstama političkih programa. Na takve grupe je stoga moguće vršiti uticaj preko političkih eksponenata onih vrednosti na koje se oni pozivaju i koje zastupaju. Isto se odnosi i na moguću saradnju sa predstavnicima religioznih zajednica kojima pripadaju članovi terorističkih grupa. U navedenom smislu, možda je način uticaja na etnički motivisane teroriste i taj da se unaprede politički odnosi i pregovori sa političkim predstavnicima nacionalnih vrednosti za koje se teroristi „bore", kao što je i način uticaja na islamske teroriste preko islamskih imama i same religiozne osnove za regrutovanje, motivisanje i operativno aktiviranje terorista. Poznato je, primera radi, da se islamski teroristi današnjice (ili, kako ih američka bezbednosnoanalitička struka često naziva, „džihadisti", da bi se izbeglo pripisivanje inherentne militantnosti Islamu), regrutuju u verskim islamskim školama (madrasama) u ruralnim područjima u kojima dominiraju radikalni imami, poput ruralnih oblasti Pakistana, Avganistana i danas, Iraka. Stoga je kulturni i religijski momenat uticaja na suzbijanje terorizma ključan, pogotovo kada se ima u vidu činjenica da neposredni izvršioci terorističkih akcija nastupaju sa jasnom perspektivom spremnosti na žrtvu, pa je stoga osnovna logika represije, to jest prevencija kroz pretnju gubitkom života ili slobode, neprimenljiva kada je reč o teroristima.

Na kraju je izložen spisak literature, kao i prateći prilozi.

Sintetički pristup, koji je autorka izabrala, u kojem se ne daje apriorna prednost nijednom teorijskom pravcu, što je neizbežno posledica svojstva predmeta i njegove

unutrašnje, strukturalne, raznorodnosti, zahtevao je primenu svih osnovnih metoda. U obradi teme su stoga korišćene sve osnovne metode unutar analitičko sintetičke celine, analiza–sinteza, apstrakcija– konkretizacija, specijalizacija – generalizacija, dedukcija – indukcija, kao i analogija i metoda dokazivanja i opovrgavanja. Mnoštvo i raznovrsnost izvora, iako se većina može podvesti pod kategoriju dokumenti, zahtevalo je primenu više opštenaučnih metoda, a naročito: a) hipotetičko – deduktivnu, b) statističku, c) metodu modelovanja, što i nije čest slučaj u politikološkim istraživanjima, d) aksiomatsku metodu.

Metoda pribavljanja podataka u ovom teorijskom metodološkom istraživanju je neizbežno bila operativna metoda analize sadržaja dokumenata, takozvanog kvalitativnog tipa. Razumljivo je da nije bilo moguće obuhvatiti sve dokumente koji bi mogli poslužiti kao izvor saznanja o istraživačkom problemu, te je formiranje izvora saznanja, relevantnih dokumenata, bilo neophodno. Primenjeni kriterijumi za formiranje relevantnih dokumenata koji su podvrgnuti proučavanju su: a) dostupnost, b) sadržajnost, c) značaj, d) verodostojnost u okvirima opšteg kao značajnog svojstva adekvatne predmetnosti.

U cilju proučavanja ovih fenomena, praćenja i razumevanja aktuelnih zbivanja, odnosno projektovanja budućih trendova i razvoja osnova i modela društvenog reagovanja, od strane autorke su uočene i istražene aktivnosti svih učesnika, počevši od inicijatora, organizatora, pa do samih neposrednih izvršilaca.

Iz navedenog proizilazi da je na osnovu teme, bilo neophodno postaviti niz osnovnih pitanja i pratećih potpitanja, kao što su pre svega:

- šta se u savremenom svetu podrazumeva pod pojmom terorizma,
- o kakvim se procesima radi,
- kakva je uzročna veza između „tvrde" i „meke" bezbednosti,
- šta je uslovilo njihov nastanak,
- šta ih dalje generiše u opstajanju i daljem razvoju,
- koje su njihove etape i tehnike,
- gde, u kojim sredinama i poslovnim okruženjima i uz čije učešće se sami procesi odvijaju,
- koji su njihovi uticaji na razvoj društva,
- koji je odnos između medija i terorističkih organisacija i akcija,
- koje su karakteristike terorističkog delovanja,
- koji činioci utiču na fenomen radikalizacije
- koje posledice prouzrokuju u odnosu na ekonomsko i političko biće zemalja,
- koje su inicijative za suzbijanje terorizma

- koji su globalni, lokalni, odgovori i nivoi uspostavljanja i učvršćivanja međunarodne saradnje u cilju sprečavanja istog,
- koji je njihov uticaj na pravne sisteme zemalja,
- u kom pravcu se rasvijaju odgovori na pitanja o legitimitetu.

i na njih svakako dati i valjane odgovore, što je autorka veoma uspešno i uradila.

Pitanja koja pokreću ovaj rad, predstavljaju okosnicu istog. Ta pitanja i odgovori koje je dr Mina Zirojević iznašla su pokrenuli neizbežno i druga pitanja koja su polazišna osnova za eventualna dalja proučavanja i razmišljanja što je odlika svake uspešne monografije.

Ocenjujući ostvarene rezultate autorke može se govoriti o konačno i potpuno realizovanim ciljevima zbog dinamičnosti i promenljivosti pojave koja se istražuje, kao i zbog razvojnosti društvenih nauka. Dr Mina Zirojević je uspela da utvrdi, na osnovu raznih pokazatelja, kolika je trenutna sposobnost srpskog društva, kao i međunarodne zajednice, da se izbore sa predmetnim fenomenima i posledicama koje oni prouzrokuju, kao i da oceni njihove dugoročne perspektive u toj borbi. Pri tome je nastojala i da ukaže na prednosti i nedostatke postojećih rešenja i da predloži celishodnija i dugoročnija rešenja. Obrada ove teme može se i stoga smatrati naučno opravdanom jer je doprinela naučnom otkriću nekih bitnih odredaba mogućnosti valjanog definisanja bitnih pojmova i određivanja pravaca u konceptualizaciji proučavanja, utvrđivanja metoda i metodologija, kao i definisanju sadržaja i primene kontramera.

Društvena opravdanost je, generalno gledano, postignuta već ispunjenjem zahteva naučne opravdanosti. Međutim, neposredna društvena opravdanost u ovom konkretnom slučaju je to što je stvoren osnov za operacionalizaciju političkih i drugih mera u pravcu povećanja ukupne društvene bezbednosti i efikasnosti.

Posmatrano iz konteksta aktuelnog trenutka društveni značaj postignutih rezultata ovog istraživanja dr Mine Zirojević, kao i aktuelnost same teme ogleda se, pored nesporne istorijske i aktuelne važnosti fenomena terorizma, u traženju odgovora na mnoga razumljiva pitanja, koje je autorka uočila i uz argumentovanu polemiku sa drugim autorima i kvalitetno obradila, poput:

- šta se sve time do sada objektivno postiglo i šta je realno očekivati da se može ubuduće postići,
- da li se dosadašnjim pristupom problemu zapravo samo grade zamkovi od peska, čije će nam velelepne, ali istovremeno i nepouzdane, forme samo kratkotrajno pružiti utočište u lažnoj sigurnosti i samozadovoljstvu da smo nešto preduzeli,

- da li će se time samo ograničiti ustavom zagarantovana ljudska prava i ugroziti privatnost onih koji i do sada nisu učestvovali, a niti će pak u budućnosti učestvovati u inkriminisanim radnjama?

U skladu sa navedenim, autorka je naučnim putem utvrdila da se nesporno radi o fenomenu od izrazitog društvenog značaja, da je terorizam, osim što je očigledno značajno političko pitanje, istovremeno i etičko pitanje.

Smatram da je dr Mina Zirojević ostvarila cilj istraživanja da se identifikuje, definiše, precizno opiše ovaj fenomen, da se pri tome izvrši njegova teorijska analiza, kao i da se utvrdi praktičan značaj i uticaj koji terorizam ima na društvenu i međunarodnu zajednicu. Isti se poklapa i sa osnovnim ciljem međunarodne zajednice i njenih članica. Da bi se postigao opšti cilj, prihvatljiv nivo efikasnosti u suzbijanju terorizma, neophodno je bilo da se u od strane autora u celosti sagleda i razume ovaj složen fenomena. U nameri da u tome uspe autorka je sagledala, definisala, opisala i izvršila teorijske analize fenomena i njegovog društvenog značaja, odnosno same društvene opasnosti terorizma. Isto je morala postići samo uz detaljnu analizu, kako sa uzročno istorijskog, tako i sa aspekta aktuelnog trenutka. Pri tome je imala u vidu kako teorijsku, tako i praktičnu projekciju neminovne implementacije u savremenim društvima, u aktuelnom i vremenskom periodu koji je pred nama.

Posmatrano sa metodološkog aspekta u okviru ovog multidiciplinarnog istraživanja, zbog kompleksnosti samog fenomena, bilo je neophodno isti proučiti u sklopu primene saznanja i adekvatnih metoda iz određenih oblasti, politikoloških, kriminoloških, pravnih, ekonomskih, socioloških i istorijskih što je dr Mina Zirojević veoma uspešno i uradila.

Autorka je ispravno primetila da su poslednju deceniju XX veka obeležile radikalne i raznovrsne promene globalnog bezbednosnog ambijenta. Tokom ove decenije začete su dubinske promene koje već sad presudno određuju ekonomsku, socijalnu, političku i bezbednosnu konfiguraciju svetske zajednice. Uveliko su počele da pristižu i prve posledice ovih promena. Uz ostalo, izmenjena je i proširena lista bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Uporedo se menjaju njihova priroda, sadržaj, pojavni oblici i dometi. Na scenu su stupili i novi nosioci ugrožavanja pojedinačne, regionalne i globalne bezbednosti. Izrastaju, isto tako, i novi - pojedinačni, zajednički i/ili kolektivni - akteri dostizanja i očuvanja bezbednosti.

Period od kraja hladnog rata, doveo je do evolucije jedne nove strukture međunarodnih odnosa, koja je sama po sebi u velikoj meri „nekonvencionalna". Danas su glavne pretnje međunarodnom miru i stabilnosti sasvim različite nego u vreme hladnog rata, i one se uglavnom sastoje od onih elementa koji bi u prethodnoj eri međunarodnih odnosa smatrani „konvencionalnim", mada alternativnim

pretnjama bezbednosti. Ove pretnje su „konvencionalne" samo po kriterijumu oružja koje se upotrebljava, ali su alternativne jer je na njih teško odgovoriti klasičnim vojnim metodama. Pošto je u vreme hladnoratovske konfrontacije gotovo jedini kriterijum za razlikovanje pretnji bezbednosti bila priroda oružja koje one uključuju, i sam klasični rat je mogao biti konvencionalan (ukoliko je vođen klasičnim oružjem, bez upotrebe oružja za masovno uništavanje, pre svega nuklearnog), ili pak nuklearni. Današnje razlikovanje između klasičnog i alternativnog modela sukoba i pretnji bezbednosti šire posmatrano zasniva se na više različitih kriterijuma, uključujući tip sukobljenih aktera (državu ili različite nedržavne aktere), teritorijalnu dimenziju (unutrašnji ili spoljašnji sukob), pravnu prirodu sukoba (klasični rat dve suverene države s jedne strane, ili rat neformalnih grupa protiv države, s druge strane istog spektra). Stoga je savremena slika pojmova bezbednosti i nebezbednosti neuporedivo slojevitija i bogatija od one koja je obeležavalo praksu, ali i veliki deo teorije, tokom hladnoratovskog doba međunarodnih odnosa. Ne treba podsećati da je period hladnog rata velikim delom određivao i teorijsko mišljenje o bezbednosti.

Prema listama prioriteta koje periodično formulišu velike međunarodne organizacije, pre svega UN i EU, može se videti da su danas sukobi u kojima bar jedna strana nije država, već neka organizovana grupa unutar suvereno ustanovljenih i priznatih granica, dominantne pretnje bezbednosti. Drugim rečima, sa rastućom međunarodnom integracijom kroz porast multilateralizma u rešavanju međunarodnih pitanja (i, samim tim, kroz smanjivanje verovatnoće izbijanja tradicionalnih ratova jedne suverene države protiv druge), porasla je proporcionalna verovatnoća da će upravo alternativni sukobi u odnosu na tradicionalno ratovanje suverenih država biti najčešća pretnja bezbednosti. Takvih etničkih sukoba, unutrašnjih nemira, terorističkih pokreta i sličnih pretnji bezbednosti bilo je i u vreme hladnog rata, ali su oni bili u senci pretnje od globalne, a ipak odlučujuće bilateralne, sveuništavajuće konfrontacije supersila. Odlaskom te pretnje, pažnja teoretičara, ali i praktičara bezbednosti se usmerila na ostale sukobe, a istovremeno je porastao i volumen tih alternativnih sukoba, jer je jedan njihov deo bio pod kontrolom upravo zahvaljujući ravnoteži globalnih interesa supersila.

Izučavanje navedene problematike, sa osvrtom na etimologiju i fenomenologiju same pojave i procesa, predstavlja osnov za razumevanje i dalje bavljenje složenim odnosima između društvenih institucija i organa, sa jedne strane, i političkog, ekonomskog i društvenog sektora u ulozi obveznika implementacije zakonskih procedura i obaveza, sa druge strane. Vrlo je značajno što je u okviru tog odnosa autorka istražila i rasvetlila i položaj pojedinca, koji kao jedinka, usled primenjivanja instrumenata prinude od strane državnih organa i institucija, kao i nametanja obaveza na osnovu usvojenih procedura od strane nadnacionalnih i

nacionalnih subjekata i institucija, biva ograničen u sferi svojih zagarantovanih ustavnih i u savremenim društvima opšteprihvaćenih ljudskih prava.

Dr Mina Zirojević je u toku rada utvrdila da je, da bi se u potpunosti razumeo fenomen terorizma, neophodno da se prethodno dostigne kvalitetan opšti, ali istovremeno i lični nivo svesti. Pri tome je ispravno zaključila da da bi se u tome uspelo potrebno je da se u njegovom sagledavanju i istraživanju pođe od konkretnog istorijskog okvira i društvenog ambijenta, uzimajući pri tome u obzir nesporne osobenosti kulturnog i istorijskog nasleđa društva, kao i nove determinante koje sa sobom neumoljivo nameće proces globalizacije.

Imajući u vidu navedeno, a posebno kompleksnost samog fenomena, Komisija zaključuje da su obimna istraživanja autorke bila sasvim opravdano fokusirana i na davanje jasnog prikaza uzročnika i preduslova koji dovode do terorizma.

Autorka je, na osnovu korektno definisanog problema, predmeta, ciljeva i hipoteza istraživanja na zadatu temu, ostvarila sledeće rezultate i niz sledećih manjih i većih naučnih doprinosa:

– izabrala temu koja je veoma značajna za aplikativni razvoj politikologije, kriminologije i prava .
– argumentovano je pokazala da naučni značaj ovog problema leži kako u potrebi za teorijskim sagledavanjem problema i definisanja terorizma i iznalaženjem najoptimalnijeg modela borbe protiv njega, odnosno u pronalaženju načina pomoću kojih ovaj cilj može u najvećoj meri biti ostvaren.
– potvrdila je da se društveni značaj istraživanog problema iskazuje u potrebi da se pronađu načini pomoću kojih jedno savremeno društvo može unaprediti svoju borbu protiv terorizma, sasvim u skladu sa demokratskim načelima, a da to ipak ne bude na štetu efikasnosti sistema.
– u ovoj monografiji autorka je ne samo dala originalno određenje niza centralnih i osnovnih pojmova kojima se barata u monogkanrafiji, već je na osnovu prikupljene građe napravila sopstvenu veoma preciznu naučnu klasifikaciju pojavnih oblika istih. Smatram da je za pohvalu naročito način kako su obrađene semantičke, logičko-sintaktičke i saznajno-operacionalni problemi definisanja terorizma, kao i problemi koji se javljaju pri definisanju njemu srodnih pojmova.
– dr Mina Zirojević je u okviru monografije veoma uspešno dao originalan naučni odgovor zbog čega su neke zemlje uspešnije u borbi protiv terorizma u odnosu na druge države.
– monografija dr Mine Zirojević „Terorizam – medjunarodni pogledkao nekonvencionalna pretnja bezbednosti u savremenom svetu", je i instruktivno-inovativnog naučnog karaktera budući da, pored elemenata inovativnosti koje sadrži na više mesta ne predstavlja tek utvrđivanje stanja i problema

organizovanosti u merama zaštite, već i odslikava značajno postignuće u domenu jednog umnogome novog i u mnogo čemu specifičnog određenja.

– monografija dr Mine Zirojević ne predstavlja na planu svojih dometa samo analitičku deskripciju, već i monografiju koju krase elementi naučnog objašnjenja.
– ova monografija utvrđuje ključne probleme koje male i po mnogo čemu specifične države treba da prevaziđu ukoliko žele da izgrade efikasan model suzbijanja terorizma koji se ne kosi sa načelima demokratskog društva.
– autorka je uspela i da ukaže na hitnu društvenu, a ne samo teorijsku potrebu stvaranja definicije na osnovu sinteze saznanja o terorizmu u širim okvirima. Time se naučni doprinos uzdigao iznad takozvanog analitičko-sumarnog i može se smatrati boljim analitičko-kreativnim doprinosom.
– namera autorke da iz multidisciplinarnog ugla izuči, naučno opiše i objasni pojam terorizma i neophodnost ustanovljavanja najoptimalnijeg političkog modela suzbijanja terorizma kao jednog od najznačajnijih savremenih pitanja bezbednosti svake društveno-političke zajednice potpuno je realizovana u monografija i potvrđena kao originalna, naučno validna i društveno opravdana.

Monografija predstavlja logičku i zaokruženu celinu sa svim neophodnim elementima kod ovakve vrste pisanih materijala, a posebno naučnih radova. Monografija je rezultat samostalnog teorijskog rada i sprovedenog istraživanja i u njoj su sistematizovana postojeća naučna saznanja o predmetu istraživanja i saznanja do kojih se došlo sprovedenim istraživanjem. U tom pogledu, monografija predstavlja teorijski doprinos političkim naukama, ali i naukama uopšte.

Monografija je pisana razumljivim, jednostavnim, stručnim jezikom, adekvatnim stilom, prihvatljivim za čitaoca. Evidentan je jasan i pregledan prikaz stavova, činjenica i sudova uvažavanjem principa od opšteg ka posebnom i pojedinačnom i obratno, od šireg ka užem, odnosno, sadržaji rada predstavljaju niz relevantnih naučnih i stručnih informacija koje su induktivno raščlanjene, sistematizovane, uopštene i povezane u jedinstvenu celinu. Zato rad predstavlja značajan naučni doprinos, pored ostalog, u obrazovno – vaspitnom smislu i kao osnova za istraživanja drugih.

Rezultati istraživanja i posebno izvedeni zaključci mogu koristiti svim zainteresovanim osobama za ovu naučnu oblast jer mogu da obogate svoj fond znanja i unaprede svoje praktično delovanje. Nesumnjivo, dr Mina Zirojević je, pored ostalog, postigala veoma dobre rezultate istraživanja i zato što je koristila obimnu i kvalitetnu savremenu stranu i domaću literaturu.

Beograd, decembar 2013. Prof. dr Dragan Simeunović

Reč autora

Knjiga „Terorizam – međunarodni pogled“ nastala je na osnovu obimnog istraživanja u cilju izrade doktorske disertacije. Tekstu knjige se jednim svojim delom bavi evolucijom pojma nekonvencionalne bezbednosti od njegovog inicijalnog odvajanja od tradicionalne vojne koncepcije bezbednosti, usko povezane sa pojmom nacionalne bezbednosti, preko distinkcije između tvrde i meke bezbednosti, do koncepta humane bezbednosti koji je u upotrebu uveden seminalnim izveštajem Programa za razvoj Ujedinjenih nacija 1994. godine. Pokušala sam da iznesem argumente da je širenje domena humane bezbednosti uslovilo da ova kategorija apsorbuje gotovo celokupan obim ranije aktuelnog pojma nekonvencionalne bezbednosti, tako da je u savremenoj praksi, uobičajeno govoriti o humanoj bezbednosti kao grubom sinonimu pojmu nekonvencionalne bezbednosti. To radikalno širenje pojma humane bezbednosti istovremeno je dovelo i do sagledavanja bezbednosti kao sastavnog elementa ukupne društvene organizacije, čak i u onim njenim segmentima za koje se ranije sa razlogom moglo smatrati da nisu povezani sa bezbednosnom tematikom. Stoga je evolucijom ideje o nekonvencionalnoj bezbednosti strukturno izmenjena celokupna pojmovna mapa javne politike u savremenim demokratskim društvima.

U knjizi sam se bavila i pitanjem o tome u kojoj meri je terorizam u savremenom akademskom i političkom diskursu postao zasebna pretnja locirana na razmeđu između konvencionalnih i nekonvencionalnih pretnji bezbednosti. Diskutovala sam o načinu na koji su teroristički napadi od 11. septembra 2001. godine, kao i vojni odgovor SAD koji je usledio, promenili shvatanje terorizma kao nekonvencionalne pretnje bezbednosti, naročito kada je reč o vojnom razmišljanju u sagledavanju mogućih odgovora. U knjizi se ukazuje na činjenicu da je pomeranje naglaska u shvatanju terorizma prema konvencionalnoj pretnji bezbednosti podložnoj vojnom odgovoru u stvari pojmovna rehabilitacija jednog starijeg shvatanja u literaturi koje datira od Edmunda Berka i političkih teoretičara iz vremena Američke revolucije.

Značajan prostor je dat analizi načina na koje terorističke kampanje postaju međunarodnopolitička pitanja i odnosima između pozitivnopravno određenih

atributa suvereniteta države s jedne, i operativnih indikatora sposobnosti države da ostvaruje suverenitet, s druge strane. Navedeni operativni indikatori u najvećem broju slučajeva uzimaju se kao kriterijumi za odlučivanje o tome da li bi neko unutrašnje pitanje trebalo da bude internacionalizovano. U teksu se dalje obrazlaže u kojoj bi meri terorističke kampanje na teritoriji neke države, mogle da budu predstavljene u međunarodnoj javnosti kao faktor ugrožavanja prava različitih grupa i, posebno, kao znaci da način unutrašnje raspodele političke moći u državi nije dovoljno funkcionalan i pravedno demokratski strukturisan. Primeri takvih interpretacija unutrašnjih terorističkih kampanja nisu retki u savremenim međunarodnim odnosima. Jedan od ključnih razloga za internacionalizaciju terorizma leži u činjenici da međunarodna javnost političko nasilje, a posebno terorizam (ukoliko se odvija tokom dužeg perioda, i ako država na njih reaguje ekstremnim i neuobičajenim represivnim merama), interpretira kao nedostatak kapaciteta države da na demokratski način održi unutrašnju bezbednost, što dalje dovodi u bilo faktičku, bilo i formalnu internacionalizaciju unutrašnjeg problema.

Želela bih da se zahvalim svojoj porodici na strpljenju i velikoj i nesebičnoj podršci tokom pisanja ove monografije.

Takođe bih želela da se iskreno zahvalim svom mentoru, prof. dr Draganu Simeunoviću što me je sigurnom rukom vodio kroz vrtloge nauke. Imala sam sreće što sam uspela da budem student profesora Simeunovića, koji je eminentan stručnjak u svojoj oblasti ne samo u Srbiji već u svetu, ali i koji ima ljudske kvalitete koji ga izdvajaju i čine toliko izuzetnim.

Hvala i mojim recenzentima, prof. dr Radomiru Milašinoviću, prof. dr Draganu Simeunoviću i prof. dr Draganu Simiću, koji su ujedno i članovi moje komisije za odbranu doktorata na Fakultetu političkih nauka koji su uvek imali vremena za mene.

Ključne reči: terorizam, „meka” bezbednost, „tvrda” bezbednost, religija, mediji, radikalizacija, motivacija, finansiranje terorizma, legitimitet, terorističke mreže, alternativne pretnje bezbednosti, ekonomska bezbednost, terorizam, političko nasilje, socijalna uslovljenost mekih pretnji bezbednosti, transformacija javne politike.

Words from author

TERRORISM AS A NON-CONVENTIONAL SECURITY THREATH IN THE MODERN WORLD

The author traces the evolution of the idea of unconventional security from its roots as designating the forms of security not essentially connected with national security and the use of the military, via the distinction between "hard" and "soft" security, all the way to the concept of human security, which has been introduced into academic and policy discourse since the UN Development Report of 1994. This Report discusses the broad-ranging ramifications of security issues as elements of "human-centred security". The author argues that both the policy and scholarly expansions of human security in discourse and practice have revolutionised the entire conceptual framework of public policy, making the recent objections of "securitisation of public discourse" propagated by Ole Weaver and others, almost obsolete. Namely, although such objections were initially credible and appropriate, the fast expansion of the concept of human security — to include, amongst others, issues such as economic and environmental security, has impacted public policy in a wide variety of ways and to such an extent that it is difficult to think of an area of public policy, or indeed a walk of life in the modern democratic societies, where the perspective of security does not appear to figure prominently.

The paper discusses the special status that terrorism as a security threat has received in the academic and policy discourses, and the factors that distinguish it from the other threats that are customarily included in the concept of "unconventional security threats". The author specifically discusses the reasons that have led to terrorism being brought closer to the notion of conventional security after the US military responses to the terrorist attacks of 11 September 2001, and points it out that this is only a conceptual rehabilitation of the older way the related concept of "terror" had been treated by Edmund Burke and the political theory developed around the American Revolution.

The paper delves into the issues surrounding the capacity of terrorist campaigns to be perceived by international public as signs of internal deficiencies in the democratic organisation of society, specifically of its ability to provide for a proper internal distribution of power and to award all relevant groups the opportunity to influence the legitimate political process. While many of the current academic debates about the political and social circumstances of terrorism revolve around the questions of whether and to what extent terrorism is the result of various types of social upheavals, the author points it out that it is important to recognize when such socially inspired interpretations tend to hijack terrorism as a genuine security issue from its proper context and use it as an ideological instrument. This, the author argues, is sometimes the case with socialist writings about terrorism. The paper stresses the point that there is a fundamental operational reason why excessive state repression against groups that engage in terrorist campaigns is not desirable from the point of view of international politics, namely the fact that such repression is often perceived by the broader international community as a sign that the state lacks the capacity to maintain internal controls without resorting to unusual or particularly violent means. The author argues that this very fact is often used as a reason to turn terrorist campaigns into international political issues and generate challenges to state sovereignty.

I would like to thank my family for their patience and great and generous support during the writing of this monograph.

I would also like to sincerely thank my mentor, Professor Dragan Simeunović for guidance. I was lucky that I was able to be a student of Professor Simeunović, who is an eminent expert in his field, not only in Serbia but also in the world, and that has human qualities that make it stand out and make it so exceptional.

Thank you and my reviewers, prof. dr Radomiru Milašinoviću, prof. dr Draganu Simeunoviću and prof. dr Draganu Simiću, who are also members of my committee for the defense of doctoral dissertation from the Faculty of Political Science, who always had time for me.

Key words: terrorism, „soft" security, „hard" security, religion, media, radicalisation, motivation, financing of terrorism, legitimacy, terrorist nets, alternative security threats, economic security, political violence, transformations of public diplomacy.

I
Uvod

Ako putnici znaju, recimo, koliko je kamenova u kaldrmi puta
i koliko je zrna peska pod kaldrmom, i ako znaju imena sveg drveća
i svih travki što rastu pokraj puta — šta im pomaže sve to znanje,
ako ne znaju gde je put počeo, i gde će se završiti,
i odakle su pošli i kuda idu?

Vladika Nikolaj Velimirović, „O Bogu i o ljudima”

Uvod

Poslednju deceniju 20. veka obeležile su radikalne i raznovrsne promene globalnog bezbednosnog ambijenta. Tokom ove decenije začete su dubinske promene koje već sad presudno određuju ekonomsku, socijalnu, političku i bezbednosnu konfiguraciju svetske zajednice. Uveliko su počele da pristižu i prve posledice ovih promena. Uz ostalo, izmenjena je i proširena lista bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Uporedo se menjaju njihova priroda, sadržaj, pojavni oblici i dometi. Na scenu su stupili i novi nosioci ugrožavanja pojedinačne, regionalne i globalne bezbednosti. Izrastaju, isto tako, i novi – pojedinačni, zajednički i/ili kolektivni – akteri dostizanja i očuvanja bezbednosti.

Period od kraja hladnog rata, doveo je do evolucije jedne nove strukture međunarodnih odnosa, koja je sama po sebi u velikoj meri „nekonvencionalna". Danas su glavne pretnje međunarodnom miru i stabilnosti sasvim različite nego u vreme hladnog rata, i one se uglavnom sastoje od onih elementa koji bi u prethodnoj eri međunarodnih odnosa bili smatrani „konvencionalnim", mada alternativnim pretnjama bezbednosti. Ove pretnje su „konvencionalne" samo po kriterijumu oružja koje se upotrebljava, ali su alternativne jer je na njih teško odgovoriti klasičnim vojnim metodama. Pošto je u vreme hladnoratovske konfrontacije gotovo jedini kriterijum za razlikovanje pretnji bezbednosti bila priroda oružja koje one uključuju, i sam klasični rat je mogao biti konvencionalan (ukoliko je vođen klasičnim oružjem, bez upotrebe oružja za masovno uništavanje, pre svega nuklearnog), ili pak nuklearni. Današnje razlikovanje između klasičnog i alternativnog modela sukoba i pretnji bezbednosti šire posmatrano zasniva se na više različitih kriterijuma, uključujući tip sukobljenih aktera (državu ili različite nedržavne aktere), teritorijalnu dimenziju (unutrašnji ili spoljašnji sukob), pravnu prirodu sukoba (klasični rat dve suverene države s jedne strane, ili rat neformalnih grupa protiv države, s druge strane istog spektra). Stoga je savremena slika pojmova bezbednosti i nebezbednosti neuporedivo slojevitija i bogatija od one koja je obeležavalo praksu, ali i veliki deo teorije, tokom hladnoratovskog doba međunarodnih odnosa. Ne treba podsećati da je period hladnog rata velikim delom određivao i teorijsko mišljenje o bezbednosti.

Prema listama prioriteta koje periodično formulišu velike međunarodne organizacije, pre svega UN i EU, može se videti da su danas sukobi u kojima bar jedna strana nije država, već neka organizovana grupa unutar suvereno ustanovljenih

i priznatih granica, dominantne pretnje bezbednosti. Drugim rečima, sa rastućom međunarodnom integracijom kroz porast multilateralizma u rešavanju međunarodnih pitanja (i, samim tim, kroz smanjivanje verovatnoće izbijanja tradicionalnih ratova jedne suverene države protiv druge), porasla je proporcionalna verovatnoća da će upravo alternativni sukobi u odnosu na tradicionalno ratovanje suverenih država biti najčešća pretnja bezbednosti. Takvih etničkih sukoba, unutrašnjih nemira, terorističkih pokreta i sličnih pretnji bezbednosti bilo je i u vreme hladnog rata, ali su oni bili u senci pretnje od globalne, a ipak odlučujuće bilateralne, sveuništavajuće konfrontacije supersila. Odlaskom te pretnje, pažnja teoretičara, ali i praktičara bezbednosti se usmerila na ostale sukobe, a istovremeno je porastao i volumen tih alternativnih sukoba, jer je jedan njihov deo bio pod kontrolom upravo zahvaljujući ravnoteži globalnih interesa supersila.

I sama tema alternativnih pretnji bezbednosti u celini je preširoka da bi se mogla razmatrati u jednom radu, pa i u jednom korpusu literature. Stoga je savremena literatura evoluirala u pravcu koji relativno jasno razdvaja pretnje bezbednosti sa etničkim korenom, koje se manifestuju kroz etničko-emancipatorske pokrete i razvijaju u pobune ili građanske ratove, s jedne strane, i klasično kriminogene pretnje bezbednosti, od kojih su daleko najznačajnije danas pretnje od terorizma i organizovanog kriminala. U okviru ovog drugog korpusa literature, došlo je do daljeg razdvajanja, imajući u vidu činjenicu da se terorizam nametnuo kao politički i bezbednosni fenomen koji se dominantno sagledava sa tačke gledišta međunarodnih odnosa i teorije bezbednosti, dok se organizovani kriminal sagledava sa više kriminološki i sociološki informisane političke tačke gledišta, mada i on ima nesumnjive međunarodne i politički relevantne dimenzije i posledice. U kontekstu doprinosa postojećoj literaturi, ali i u skladu sa disciplinarnom i problemskom diferencijacijom kakva karakteriše savremena razmatranja meke bezbednosti, analiza terorizma, koja je tema ovog rada, predstavlja samostalnu tematsku oblast sa sopstvenim izvorima i društvenim značajem.

Pojmovno razjašnjavanje: islam, terorizam i fundamentalizam

Ako pogledamo *Skraćeni oksfordski rečnik* videćemo da je fundamentalizam „uzano, strogo podržavanje davnih ili osnovnih doktrina svake religije, naročito islama".[1] Kako god problematično bilo ovo viđenje, ipak se može primetiti da je danas fundamentalizam najvidljiviji i najuticajniji upravo u islamu.

[1] *Concise Oxford Dictionary of current English*, Oxford University Press, Oxford, Eighth Edition, 1990, p. 480.

Osnovi islama kao svetske religije

Islam je svetska religija koju je osnovao Muhamed u Arabiji, početkom šestog veka.[2] To je strogo monoteistička religija, čiji sledbenici, muslimani, smatraju proroka Muhameda poslednjim i najsavršenijim božjim poslanikom u koje još spadaju Adam, Avram, Mojsije, Isus i drugi. Iako se radi o najmlađoj od vodeće tri svetske monoteističke relilgije, islam beleži najveću stopu rasta, i trenutno zauzima drugo mesto po broju vernika u svetu.

Slika 1. Prva Sura [5]

Sveta knjiga islama je Kuran (*Qur'an*), koji sadrži božanska otkrovenja Muhamedu.[3] Kuran je sastavljen od 114 poglavlja ili Sura (Sura) koje su izrazito nejednake dužine i koje se dalje dele na određeni broj „stihova“ (*ajeta*). Svaka Sura nosi naziv, ime, koje upućuje na jezgro teme ili na neku posebnu i značajnu reč. Kuran počinje sa Surom „Pristup”, (arap. Al Fatiha).[4] Za muslimane prva Sura ima veliko značenje, tako da svaka molitva počinje sa tom Surom. (Slika 1.). Jezik Kurana je arapski i on je za muslimane svet.

Izreke i dela Proroka sakupljena u Suni (*Sunnah*) takođe su važan izvor vere i islamskih običaja. Poštuje

[2] Na arapskom jeziku, reč „islam” dolazi od oblika reči *Sīn-Lām-Mīm*, što znači „predati se”. *Islam* u prenesenom smislu znači „predati se Bogu (Alahu)”.

[3] Muslimani veruju da su reči iz Kurana (od arapske reči نآرق, *the Alcoran* — „usmeni odgovor”) prenete Muhamedu od Boga preko arhanđela Gavrila tokom njihovih brojnih razgovora od 610. godine pa sve do smrti Muhameda 632. godine.

[4] „U ime Alaha, Milostivog, Samilosnog, Tebe, Alaha, Gospodara svetova, hvalimo, Milostivog, Samilosnog, Vladara Dana sudnjeg, Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo! Uputi nas na pravi put, na put onih kojima si milost Svoju darovao, a ne onih koji su protiv sebe srdžbu izazvali, niti onih koji su zalutali!”

[5] Muhittin, Serin, *Hattat Aziz Efendi*, Kubbealti nesriyati yayincilik, Istanbul, 1988. p. 53.

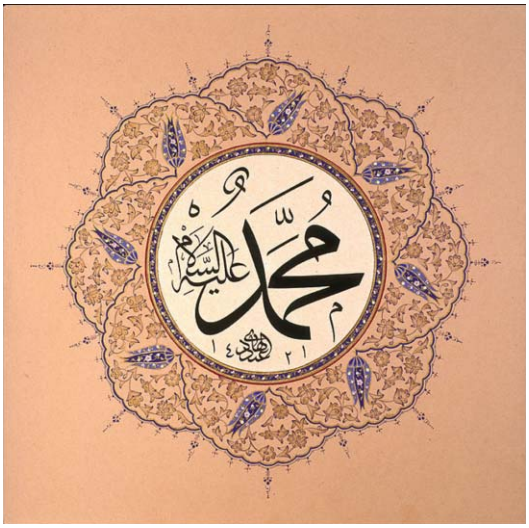

Slika 2. Stilizovano ime Muhameda[6]

se i Hadis (*Hadith*) koji predstavlja Muhamedove izreke, dela i odobravanje ili neodobra-vanje određenih pojava. Hadise su glavni izvor verskog zakona i moralnih načela.[7] Idžma (*idžma*) (saglasnost zajednica muslimana) i kijas (*qiyas* — zaključivanje po analogiji) jesu treći i četvrti izvor šarije (*sharia*) ili islamskog prava.[8] Muslimani temelje svoje živote na pet stubova islama:

- svedočenje: „Nema Boga osim Boga (Alaha), a Muhamed je njegov prorok.";
- molitva: pet puta na dan;
- milostinja: treba je davati siromasima jer sve dolazi od Alaha;
- post: pored redovnog posta svi muslimani moraju da poste i za vreme Ramazana (devetog meseca u islamskom kalendaru);
- hodočašće ili hadž: bar jednom u životu svaki musliman treba da ode u Meku (dvanaestog meseca u islamskom kalendaru).

Ovih pet načela koja su okosnica muslimanske poslušnosti uzimaju se doslovno i vrlo ozbiljno. Od poslušnosti tim načelima zavisi odlazak u raj.

---

[6] Stalna internet adresa http://upload.wikimedia.org/wikipedia/mk/c/c6/Aziz-efendi-muhammad-alayhi-s-salam.jpg.

[7] Sastoji se iz dva dela: samog usmenog zakona i Isnada, ili lanca autoriteta koji su ga prenosili pokolenjima.

[8] Pre 19. osnovu pravne teorije su kreirale tradicionalne pravne škole. Većina suni muslimana prate hanafi (*hanafi*), hanbali (*hanbali*), maliki (*maliki*) i šafi (*shafii*) pravnu školu, dok većina šiita (*shia*) muslimana sledi džafari (*jaafari*) pravnu školu.

Muhamed je osnovao apsolutnu versku teokratiju zasnovanu na Kuranu kao jedinom važećem državnom zakonu. Prema Muhamedu crkva i država jesu jedno isto telo, ne priznaju nikakvu sekularnost. Ovakav princip države, odnosno države u kojoj je Kuran ne samo sveta knjiga, već i sam ustav i zakonik, jeste šerijatska država, u očima islamista jedina valjana. Deo sveta u kojem žive muslimani, u političkoj teoriji islama koje je neraskidivo povezana sa religijom, je Dar ul Islam ili kuća islama (Dar Ul Islam), a ostatak sveta koji nije pod muslimasnkom vlašću se zove Dal ul Harb (Dar ul Harb), odnosno kuća rata.

Na čelu islamske zajednice nalazi se kalif (*halif*) kao apsolutni duhovni i svetovni gospodar. Ipak, danas se može videti podela muslimanske zajednice oko pitanja modernizacije, tako da imamo: 1) sekulariste koji veruju da svetovna i duhovna vlast treba da budu odvojene; 2) tradicionaliste, koji se ovome opiru u potpunosti i smatraju da nije potrebno odvojiti državu od crkve; 3) reformiste koji se zalažu za modernizaciju islamskog prava; 4) salafiste koji veruju da su tradicionalne škole potpuno pogrešne i da se treba vratiti ranim korenima islama.

Neki istraživači naglašavaju razliku između termina „islamizam" i „islam". Islam je božanski nastavak vere od Adama i Eve, zasnovan na Kuranu i Suni proroka Muhameda, ortodoksija, i u religioznom, i u političkom smislu. Islamizam je veštački pojam koji znači samo spoljašnje korišćenje islamskih parola radi prikrivanja jeretičkih i sektaških ciljeva.

Postoje dva različita tipa islama koji se mogu uslovno nazvati „evroazijski" i „atlantistički". Ovakvo razmišljanje povezano je sa određenim dualizmom — sa predstavom o tome da postoje dva tipa civilizacija: „civilizacija mora" i „civilizacija kopna", ili, drugim rečima, evroazijska civilizacija (povezana s kopnom), i atlantska civilizacija (povezana s morem).[9] Ovaj princip moguće je primeniti i u religiji. Ako se setimo istorije hrišćanske crkve, dobićemo sjajnu i, verovatno, najočigledniju demonstraciju ovakvog, dualističkog principa.[10] Jedinstvena hrišćanska tradicija koja je postala zvanična veroispovest Rimske imperije pod Konstantinom Velikim, istorijski

[9] Ovaj civilizacijski dualizam ispoljava se i u Punskim ratovima između Rima i Kartagine, u sukobu između Sparte i Atine i u borbi između tradicionalno suvozemne Rusije i pomorske Engleske, a sredinom 20. veka u nadmetanju SSSR (i njegovih saveznika) i SAD i NATO.

[10] Suvozemno ili evroazijsko načelo u najopštijem obliku može se nazvati tradicionalističkim odnosom koji podrazumeva sazrcateljnost, zadubljenost u unutrašnje mistične aspekte. Te crte odlikuju i pravoslavlje. Znatno manje pažnje se tamo poklanja pitanjima koja se tiču uređenja svakodnevnog života. S druge strane je tendencija uređenja života „atlantskog" hrišćanstva, koja preko katolicizma vodi do protestantizma u kojem se više pažnje upućuje najboljoj organizaciji zemaljskog života. Sličan dualizam postoji i u budizmu. Budizam Hinajana — Mala Kola — predstavlja obrazac „atlantističkog" budizma, a budizam Velikih Kola — Mahajane, Vađrajane, tradicionalni čan-budizam (zen budizam), tibetanski budizam, budizam raširen u Japanu, na Dalekom istoku predstavlja evroazijski model.

se podelila na dva pravca: pravoslavni, istočni, koji se može nazvati evroazijskim pravcem u hrišćanstvu, i „atlantski", ovaploćen u katolicizmu i protestantizmu.[11]

Apsolutnu sličnost, apsolutnu strategijsku potvrdu ovog modela nalazimo i u dualizmu koji postoji u islamskom svetu. Tu, takođe, postoji dualizam, mada ne tako jasno obeležen, ne tako jasno izražen kao u hrišćanstvu. Pa ipak, ako se upotrebi isti tipološki kriterijum, videćemo da postoji specifični evroazijski islam (dubok i sazrcateljni, mistični, islam koji ne naglašava svakodnevne aspekte uređenja života). Evroazijskim islamom se može nazvati mistični šiitski pravac, svi oblici sufizma, različiti modeli islamskog tradicionalizma. Njemu se, sa svoje strane, suprotstavljaju krajnji oblici hanbalitskog mazhaba iz kojih je nastao vahabizam, kao i jeretički modeli hanafitskog mazhaba koji su ovaploćeni u učenju sekte „tablik" i drugih, kako ih nazivaju neki istoričari, salafitskih ili ihvanskih pokreta.

Odnos islama i hrišćanstva

Upoređujući islam sa hrišćanstvom, vidimo da između dve religije postoje sličnosti, ali i značajne razlike. Islam je monoteistička religija, ali za razliku od hrišćanstva odbacuje koncept Trojstva. U Kuranu su Musaov, Tevrat, Davudov, Zebur i Isaov, Indžil (Jevanđelje) kao „Svete Knjige" poimenično navedene kao „Božije Objave", koje pripadaju nebeskom pismu, prapočetnom „slovu", a Jevreji i Hrišćani su nazvani njihovim posednicima. Međutim, nakon Objave Kurana su Tora i Jevanđelje navodno krivotvoreni, tako da je Alah zadnju objavu, svoju „Reč" objavio kroz poslanika Muhameda.

Islam uči da je Isus bio samo prorok, a ne Božiji Sin (samo je Alah Bog, pa kako onda može da ima Sina?). Smatra se da je Isus, iako rođen od device, bio stvoren od zemaljskog praha kao i Adam. Muslimani veruju da Isus nije umro na krstu čime poriču jednu od centralnih doktrina hrišćanstva.

I na kraju, Islam uči da čovek odlazi u raj zbog dobrih dela i poslušnosti Kuranu. Biblija, međutim, otkriva da se čovek ne može meriti sa svetim Bogom. Grešnik može da bude spasen verom u Hrista samo zbog Božije milosti i ljubavi.

Različiti pravci u islamu

Do raskola unutar islama došlo je istovremeno nakon ubistva trećeg „pravovernog" kalifa (ili halifa) Osmana (656). „Velika smutnja", izazvana različitim stavovima o tome ko treba da nasledi dotadašnjeg Muhamedovog zastupnika zaoštrila

[11] Izgleda da su u početku postojala samo mala odstupanja i greške u formulisanju hrišćanskih dogmata. Spolja su one izgledale čak manje značajno, nego razlike u obredima između nekih pomesnih pravoslavnih crkava. Pa ipak, očigledan je civilizacijski konflikt između hrišćanskog Zapada i hrišćanskog Istoka koji traje već više od 1200 godina.

se do vojnog sukoba dvojice pretendenata Alija i Muavije. Treba pojasniti i da titula „kalifa", zamenika ili naslednika, Muhameda se dodeljuje onima koji nasleđuju proroka Muhameda kao stvarni ili nominalni vladari muslimanskog sveta i koji imaju sve njegove moći osim proročke.[12] Bilo je mnogo bogoslovskih sporova tokom istorije, kao što se to istorijski događalo među sledbenicima drugih veroispovesti. Od samog početka sukob se vodio između šiita i haridžita.[13] (Slika 3.) Kasnije, sunitska i šiitska strana podelile su se usled spora oko izbora četvrtog kalifa Alija.[14]

Postepeno su se u islamskoj tradiciji učvrstila četiri mazhaba, bogoslovske škole, koje predstavljaju tradicionalni islam. U istorijskom smislu tradicionalni islam bio je otvoren za kulturne i duhovne običaje: poštovao je judaizam i hrišćanstvo. Kanonski izrazi islama postali su sufijski tarikati, bratstva i mistični redovi. Vremenom su jeretički pokreti i sekte, koji su se nalazili van granica tradicionalnih mazhaba, isticali religiozne i političke teze koje odvlače od tradicionalnog islama. Takvi su bili fatimitski halifat, mahditski ustanci i druge pojave. U islamskom svetu ponekad je dolazilo do stvaranja frakcija koje su sticale oblike nasilne, terorističke prakse. Na primer, radikalna učenja u praksi su doktrina „Muslimanske braće" Hasana al Bane (Hassan al-Banna), vahabizam, salafizam, pakistanska sekta tablik, koja je stvorila pokret talibana i druge analogne pojave.

---

[12] Posle smrti proroka Muhameda, 632. godine, nasleđuju ga, sukcesivno, četiri kalife, Abu Bakr, Umar (Omer), Utman (Osman) i Ali (Alija).

[13] Haridžiti su pripadnici najranije islamske sekte, koja se pojavila sredinom 7. veka za vreme sukoba oko nasleđivanja halifata. Haridžiti („separatisti") su ustali protiv Alija, Prorokovog zeta (čiji su sledbenici kasnije osnovali šiitski ogranak islama), i poveli niz pobuna, ubivši Alija i zastrašivši njegovog rivala Muaviju I. Njihovi stalni napadi na muslimanske vlade zasnivali su se na verovanju da halifu treba da izabere čitava muslimanska zajednica. Zagovarali su doslovno tumačenje Kurana i u svojim obredima bili su veoma strogi. Podsekta tog pokreta, ibidiiti, opstala je sve do 20. veka u Severnoj Africi, Omanu i Zanzibaru. Navedeno prema: *Enciklopedija Britanika* (sažeto izdanje), Knjiga 10, Politika i Narodna knjiga, Beograd, 2005, str. 49.

[14] Pristalice Alija, odnosno šiat Alija, šiiti, verovali su da vlast posle Muhameda može da preuzme samo neko iz njegove porodice, odnosno Ali, dok su suniti zastupali stanovište da kalif posle Muhameda treba da se bira između naviđenijih i najuglednijih muslimana. Najveći broj šiita, preko 80% su Džafariti, odnosno 12-imamski Šiiti, koji veruju da je posle Muhameda postojalo 12 imama, a ime su dobili po šestom imamu, Džafaru Sadiku, koji je teološki i pravno razvio šiitski islam. Pored džafarita, postoje i sedmoimamski Šiiti, odnosno Ismailiti, kao i petoimamski Šiiti, odnosno Zaiditi. Šiiti veruju da je poslednji imam, odnosno „skriveni" imam još uvek živ i skriven, te čeka zapovest Alaha da se objavi na Sudnji dan. Šiiti imaju udeo od 15% u ukupnoj populaciji muslimana i danas predstavljaju većinu u Iraku, Iranu, Libanu, Bahreinu, dok su manjina u Saudijskoj Arabiji, Pakistanu i Indiji.

Takođe postoji razlika u posmatranju imama, starešine muslimanske zajednice. Suniti imame smatraju ljudima od krvi i mesa, čuvarima islamske tradicije. Kod šiita se u imamu objedinjavaju svojstva verskog autoriteta, koji ima neposredno božansko ovlašćenje da ljude čuva od posrnuća i straha.

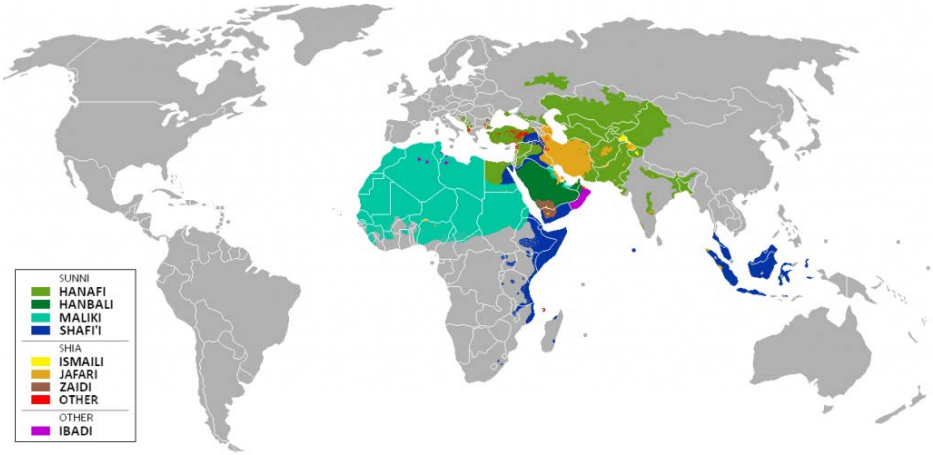

Slika 3. Raspored muslimana u svetu[15]

Islamski fundamentalizam i džihad

Islamski fundamentalizam jeste konzervativni verski pokret koji zahteva povratak islamskim vrednostima i šerijatu kao odbranu od modernizacije koja dolazi sa Zapada i koja se smatra iskvarenom i ateističkom. Ovaj pokret uglavnom se vezuje za terorizam sa Bliskog istoka, ali samo nekoliko fundamentalista su zaista i teroristi. Iranskom revolucijom iz 1979. godine osnovana je prva islamska fundametalistička država, a talibani su izgradili slično društveno uređenje u većem delu Avganistana. Islamske fundamentalističke pokrete u većoj ili manjoj meri podržavaju zemlje Severne Afrike, Pakistan, Bangladeš i muslimanski deo jugoistočne Azije, ali u odnosu na ukupan broj muslimana u svetu, fundamentalisti čine samo jedan mali deo.

Ideologija muslimanskog fundamentalizma zasniva se na jednostranom tumačenju islama od strane inspiratora i organizatora pojedinih islamskih organizacija. Islam i islamski fundamentalizam se ne smeju poistovećivati, kao ni muslimani s islamskim ekstremistima. Naprotiv, islam kao religija i fundamentalizam kao politički pokret bitno su različiti, te ogromna većina muslimana ne samo da ne prihvata radikalno tumačenje islama, već se i odlučno suprotstvalja njegovim protagonistima. Upravo to treba da bude ključ za razumevanje snage radikalnih pokreta, koje obuzdavaju sami umereni muslimani, a oni danas čine ogromnu većinu islamskog stanovništva.

U vezi sa pojavama i kretanjima u islamskom svetu, upotrebljava se čitav pregršt termina i atributa: preporod, reformizam, radikalizam fundamentalizam,

[15] Izvor stalna internet adresa http://jewishideas.net/2011/09/25/thinking-islam/.

integrizam, integralizam, politički islam, džihadizam itd. Broj relevantnih termina, kako je to lepo izdvojio Darko Tanasković, moguće je svesti na tri: **reformizam**, **fundamentalizam** i **islamizam**.[16]

Reformizam je teološki, filozofski, društveni i politički pokret u znaku čijih se akcionih platformi i programa odvija čitava savremena istorija muslimanskih zajednica u svetu. Široku lepezu regionalno, idejno, teorijsko-metodološki i funkcionalno diferenciranih reformističkih projekata i na njima zasnovanih pokreta i organizacija svešćemo na tri glavne orjentacije:

- verski modernizam – ostao unutar teoloških okvira i bitno utiče na odgajanje novog, tolerantnog i neekstremnog muslimanskog mentaliteta. Ovaj pravac je našao plodno tlo i među balkanskim mislimanima u velikoj meri;
- svetovni modernizam – čije pristalice zahtevaju da se islam počne tretirati kao vera u modernom smislu te reči, a ne više kao vrhovno merilo svih društvenih stvari. Zastupajući shvatanje vere kao privatne stvari vernika, oni su izazvali oštre kritike i protivljenje zvaničnih islamskih institucija. Pristalice ovakvog tumačenja su uglavnom muslimani odrasli i vaspitavani u dijaspori, na Zapadu;
- ortodoksni reformizam – pristalice ovakvog viđenja zalažu se za povratak islama svojim korenima, odnosno organizaciju društava s osloncem na argumentaciju, institucije i modele sadržane u islamskoj ortodoksiji, tj. teorijskom odrazu iskustava prva tri veka islama.

Fundamentalizam, ako se oslobodi svih neprimerenih konotacija, trebalo bi da u najopštijem smislu označava pokret vraćanja temeljnim vrednostima, fundamentu islama, a na prvom i počasnom mestu Kuranu.

Islamizam predstavlja islamski politički aktivizam u svim svojim pojavnim vidovima i organizacionim oblicima. Ovaj termin u stručnoj literaturi postepeno potiskuje ostale, a sami islamisti sebe u novije vreme sve redovnije upravo tako nazivaju. Islamizam je pravac mišljenja i delovanja, tako da objedinjuje teoriju i praksu. Krajnji cilj radikalnih islamista je sveopšta islamizacija. Lider bosansko-hercegovačkih muslimana Alija Izetbegović svoju Islamsku deklaraciju objavljuje s podnaslovom „Jedan program islamizacije Mislimana i muslimanskih naroda?". Kombinovanjem prevratničke „islamizacije odozgo", karakteristične za deceniju revolucionarnog islama (1975-1985. godine), sa narastanjem „islamizaacije odozdo", kroz legalne verske institucije društva i njihovo delovanje, nastoje se stvoriti preduslovi za preuređenje sveta u skladu sa načelima i formama svojstvenim uzornoj praksi iz prva dva veka islama.[17]

---

[16] Darko Tanasković, *Islam dogma i život,* Srpska književna zadruga, Beograd, 2010, str. 246.

[17] Alija Izetbegović, *Islamska deklaracija*, internet strana http://personal.crocodoc.com/ahYBEKe#redirect, 08/12/2013.

U islamu postoji pojam „džihada" ili „svetog rata", učenje koje poziva vernike na borbu protiv neprijatelja religije. Većinski se ne smatra šestim stubom vere, iako je kroz istoriju bilo, ima i biće, teologa koju ovu obavezu vide kao suštinsku za ostvarenje univerzalne islamske misije. Termin džihad izveden je od trokonsonantnog korena *ğhd* koji nosi ideju ulaganja velikog napora i truda, odnosno znači „napor usmeren ka ostvarenju nekog cilja".[18] Reči izvedene od ovog korena javljaju se ukupno 41 put u Kuranu, pri čemu se u šest slučajeva ne može povezati sa temom džihada, 19 aktuelizacija se odosi na borbu na Alahovom putu (samo u jednom pominjanju je izrazito nenasilna). U šest prilika eksplicitno je reč o primeni sile, odnosno upuštanju u bitku svim raspoloživim sredstvima, uključujući i oružje. Na dva mesta se naglašava da su meta borbe na Alahovom putu nevernici, s kojima treba odlučno i oštro postupati.[19] Postoje neslaganja oko toga da li je reč *džihad* izveden od korena *qtl* (*qitâl*) koji nesumljivo upućuje na oružanu borbu, ili da je to duhovni napor samousavršavanja na Alahovom putu, a samo sporadično rat i to isključivo odbrambeni.

Prema Kuranu i hadisama, džihad je dužnost koja se može ispuniti na četiri načina: srcem, jezikom, rukom ili mačem.[20] Na prvom mestu pod navedenim shvata se „veliki rat" (*al-džihad-ul-kabir*), koji svaki muslimanski vernik mora da vodi unutar samoga sebe protiv svojih poroka, neznanja i zla. To je borba protiv zlih pobuda.[21] Pod ratovanjem jezikom i rukom podrazumevaju verbalnu odbranu i ispravno delovanje.[22] „Mali sveti rat" (*al-džihad-ul-sagir*) vodi se protiv onih koji unose u svet nasilje i zlo, koji poriču veru i istinu, seju laž, surovost i netrpeljivost, koji teže da sukobljavaju narode i da ih liše slobode. Dužnost borbe mačem podrazumeva rat protiv neprijatelja islama. Neki muslimani veruju da će oni koji poginu u borbi postati mučenici (*shaheed*) i da im je zagarantovano mesto u raju. U 20. i 21. veku koncept džihada ponekad se koristi kao ideološko oružje u borbi protiv

[18] Darko Tanasković, *Islam dogma i život,* Srpska književna zadruga, Beograd, 2010, str, 171-2.

[19] Mohammed Ali Amir-Moezzi, *Dizionario del Corano*, Mondadori, Milano, 2007, p. 375.

[20] „Prema često citiranoj doktorskoj disertaciji savremenog muslimanskog teoretičara M. Ibn Saida al-Kahtanija, odbranjenoj na Bogoslovskom fakultetu u Meki: U jeziku šerijata, odnosno vere, džihad ima sledeće značenje: revnosno i svom snagom ratovati protiv nevernika. Džihad, takođe, znači i rvati se sa bezbožnicima. U džihadu se ratuje rukom (tj. silom), imetkom (tj. ulažući sredstva), jezikom (tj. tumačeći istinu) i srcem (tj. mrzeći neprijatelja)". Darko Tanasković, nav, delo, str. 181.

[21] Ovakva vrsta rata poznata je i priznata u svim religijama. Odricanjem se, u hrišćanstvu dolazi do iskupljenja i spasenja, a u budizmu i hinduizmu do nirvane. „Sa grehom umire život, sa bezgrešnošću umire smrt" (Jovan Popović, *Dogmatika pravoslavne crkve*, druga knjiga, Beograd, 1935, str. 478).

[22] Sličan pojam postoji i u hrišćanstvu, pojam stražarenja pred samim sobom.

uticaja sa Zapada i svetovnih vlada i sa ciljem ostvarivanja idealnog muslimanskog društva.

U Kuranu možemo videti da zaista postoje izreke koje potvrđuju poštovanje pripadnika drugih religija i principa nenasilja. Ovo se posebno vidi iz izreke Kurana da nema prinude u veri. Ali tumačenje nekih odredbi, koje ćemo pomenuti, diskutabilno je i zavisi od tumačenja verskih učitelja. Pojam borbe verski učitelji sa autoritetom, mogu tumačiti u nasilnom (kao oružana borba, terorističke akcije), ili nenasilnom smislu (širenje islamskih ideja itd.). Na primer:

„Zar se vi nećete boriti protiv naroda koji je prekršio svoje zakletve, koji se trudi da otera vašeg proroka? (...) Bijte se s njima, da bi ih Bog kaznio vašim rukama, da bi vam dao nad njima pobedu i izlečio srca vernih. (...) Ratujte protiv njih dok u njima ne bude drugog bogosluženja osim bogosluženja Bogu jedinome."[23]

„Oni koji ostave svoju domovinu i vojuju na putu Božijem, mogu se nadati njegovom milosrđu, jer je on blag i milosrdan."[24]

„Rat vam je naređen, a vi ste ga omrzli!"[25]

„Kad budete sreli nevernike, a vi ih ubijajte tako da na njima načinite veliki pokolj, i jako stežite putila zarobljenika. Potom ćete im davati slobodu, ili ćete ih vraćati za otkup, kada rat prestane. Tako radite. Kad bi Bog hteo, on bi sam njima odolio; on bi ih istrjebio; no on vam naređuje da se bijete, da bi vas okušao jedne s drugima. Što se tiče onih koji budu iznemogli na putu Božijem, Bog neće dati da njihova djela propadnu. On će ih rukovoditi i ispraviće njihova srca. On će ih uvesti u raj sa kojim ih je već poznao."[26]

„Po isteku svetih meseca, ubijajte idolopoklonike svuda gde god ih nađete, zarobljavajte ih, opsađujte ih i vrebajte ih u svakoj zasedi; ali ako se obrate, ako vrše molitvu, ako daju milostinju, tada ih ostavite na miru, jer je Bog blag i milosrdan."[27]

„Još reci pustinjskim Arabljanima koji su ostali kod svojih kuća: Mi ćemo vas pozvati da idete protiv naroda koji ima strahovitu moć, vi ćete se boriti s tim ljudima dok ne postanu muslimanima. Ako poslušate, Bog će vam podariti lepu nagradu; no ako ne uzokolišete kao što ste radili već jedanput, on će vas podvrgnuti teškoj kazni."[28]

---

[23] Kuran, poglavlje IX, stavovi 39, 41, 20, 13, 14. Navedeno prema: Dimitrije Mladenović, „Verski fanatizam i društvo", doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 1981, str. 251.

[24] Ibid, poglavlje II, stav 215, op. cit., str. 253.

[25] Ibid, poglavlje II, stav 212, op. cit., str. 252.

[26] Ibid, poglavlje XLVII, stav 4–10, op. cit., str. 252.

[27] Ibid, poglavlje IX, stav 5, op. cit., str. 251.

[28] Kuran, poglavlje XLVIII, stav 16, op. cit., str. 254.

Vahabiti

Vahabizam (*Wahhabism*, *Wahhābīya*, *Wahabism*, *Wahabbism*) je političko-verski pokret, puritanski i ultraortodoksni, hanbalitskog porekla, nastao u Arabiji sredinom 18. veka. Ovaj pokret osnovao je Muhamed ibn Abdul Vahab (Muhammad ibn Abd-al-Wahhab, 1703–1792). Ipak, ovaj izraz danas se retko koristi među pristalicama koji ga radije zovu Bratstvo (*Ikhwan*).[29] Sledbenici sebe nazivaju i muvahidunima, imenom koje je nastalo od njihovog izraza za apsolutno jedinstvo sa Bogom. Za sebe tvrde da slede put Salafa as Saliha (Salaf as-Salih) ili „pobožnih predaka" koji počinju od Ibn Tamija (Ibn Ibn Taymiyya, 1263–1328), preko njegovih učenika Ibn al Kajima (Ibn Al Qayyim) i kasnijeg Vahaba i njegovih sledbenika. Pošto je učenje usvojila i vodeća Saudi porodica 1744. godine ovaj pokret je do kraja 18. veka imao pod kontrolom čitav Nedžd.[30] To je zvanično učenje kraljevine Saudijske Arabije od njenog stvaranja 1932. godine i Katara.[31]

Vahabiti nisu nova sekta unutar islama, već pokret čiji cilj jeste da islam očisti od jeretičkih dodataka. Vahabiti tvrde da se njihovo učenje zasniva na tumačenju svetih spisa učitelja iz 14. veka Ibn Tamija i zakonima hanibalističke škole prava, najstrožoj od četiri priznate u tradiciji Sune. Vahabiti poštuju Kuran i hadise kao osnovne tekstove, ali samo u tumačenjima prve tri generacije islama. Takođe, priznaju i Vahabijevu „Knjigu monoteizma" (*Kitab al-Tawhid*) i radove Ibn Tajmija. Oni veruju da su svi objekti poštovanja i predmeti klanjanja samo idoli i da svako ko poštuje bilo šta sem Alaha treba da bude ubijen. Pominjanje imena nekog proroka, sveca ili anđela u molitvi, priznanje posredovanja između Boga i ljudi i svega drugog osim Alaha, prema njima ima formu politeizma.[32] Prisustvovanje javnoj molitvi obavezno je, brijanje brade i pušenje zabranjeni su.[33] Džamije treba da budu arhitektonski jednostavne, nikako luksuzne ili oslikane i ukrašene. Zabranjeno je proslavljanje Muhamedovog rođendana (*Mavlid*), klanjanje na

[29] Ovo bratstvo ne treba mešati sa „Muslimanskim bratstvom" Hasan al Bana i Sajeda Kutuba (Sayd Qutb).

[30] Oblast u unurašnjosti Saudijske Arabije.

[31] Godine 1801. Saudijci su napali irački grad Kerbalu i oskrnavili šiitske svetinje. Dve godine kasnije, osvojili su Meku i Medinu i oskrnavili i demolirali mnoge svetinje i džamije. Saudijci su ova dva grada držali sve do 1817. godine, kada ih u ime Otomanskog carstva Ali Paša oslobađa. Ipak, šteta od ovakvih pohoda bila je velika.

[32] U islamu Mojsije i Isus priznati su Proroci. Oni prihvataju Knjigu Mojsijevu i Jevanđelje kao sastavni deo Kurana.

[33] U Holandiji se radi reklamiranja ovog pokreta za nošenje brade dobija 300 evra. Veliki broj teologa i imama padaju pod uticaj vahabita i dobijaju dodatak na platu od vahabi centara ako šire njihovu ideologiju. Ovo se pogotovo može videti u Albaniji i na Kosovu i Metohiji, zbog malih primanja verskih učitelja.

grobovima svetaca, fotografisanje svakog živog stvorenja, slušanje muzike, itd.[34] Protive se obeležavanju grobova na bilo koji način, posebno postavljanju spomenika, podizanju minareta, nošenje amajlija... Svi citati iz Kurana jesu zapravo naredbe i treba ih se doslovno držati.

Centralno mesto u ideologiji predstavlja džihad, i to u svakom obliku, uključujući i nasilnu borbu protiv nevernika i otpadnika od vere. Gotovo da nema dela sveta u kom žive muslimani u kome se nije pojavio vahabizam, i isto tako nema dela sveta gde nije stvorio razdor među autohtonim muslimanima i misionarima vahabizma. Širenje ovog radikalnog pokreta nije nimalo nasumično i slučajno, već je plod izuzetno skupih nastojanja Saudijske Arabije da proširi svoju sferu uticaja. Količina novca koje vahabije koriste za indoktrinaciju muslimana nevehabija su ogromne. Procenjuje se da Saudijska Arabija troši oko 70 milijardi dolara za finansiranje vahabizma, odnosno izgradnju medresa i džamija širom sveta, u kojima se propagira radikalni vahabizam, indoktriniraju muslimani i stvara atmosfera pripreme za nasilan obračun sa nevernicima i lošim muslimanima.[35] Pored indoktrinacije putem verskog vaspitanja, jedan od načina širenja vahabizma jeste i davanje stipendija i školovanje mladih muslimana iz zemalja u koje se oni, po završetnu vahabističkih studija, vraćaju kao imami, i preuzimaju džamije u kojima se od tog trenutka praktikuju vahabistički rituali i propoveda radikalizam. Saudijska Arabija direktno putem organizacija za širenje vahabizma finansira terorizam u svim deloviam sveta, koristeći svoje humanitarne organizacije. Veliki deo sredstava odlazi na delovanje u nemuslimanskim državama, gde se muslimani, pod teretom osećaja društvene izopštenosti, sve češće odlučuju da izlaz potraže u radikalnoj ideologiji vahabizma. Mladi muslimani koji su rođeni i odrasli u zemljama Zapadne Evrope i SAD, postaju „ratnici Alaha", i pristupaju terorističkim ćelijama koje funkcionišu u njihovoj zemlji.

---

[34] Poštovanje svetaca (*vali, veli*) bilo je uobičajeno u narodnoj veri i sufizmu (islamska mistika) i najčešće je povezano sa hodočašćem (*zijara*). Ovakva hodočašća treba hodočasnicima da omoguće da budu pod učincima blagoslova (*baraka*), koji dolaze od svetaca, odnosno iz njihovih grobova, relikvija i dr., a koji se prostiru na sve oblasti života do kojih je čoveku stalo. Posebno plodno tlo za kultove svetitelja jesu područja sa bogatom predislamskom prošlošću kao što su Severna Afrika i Indija, gde mnoge grobove poštuju i Indusi i muslimani. Islam poznaje i kult relikvija. Odsečene Muhamedove dlake iz brade sakupljale su se redovno i nosile kao amulet, jer se verovalo da su ispunjene blagoslovom; njegov ogrtač (*hirkaji serif*) može se videti i u Istanbulu i u Kandaharu, a otisci njegovih stopa (kao i njegovog zeta i četvrtog halifa Alija) — divovski otisci u stenama, pokazuju se na raznim mestima.

[35] Džihad je inače u najvećem broju muslimanskih izvora definisan kao jedini dopušten vid ratnog sukobljavanja, i to isključivo sa nemuslimanima, dok je mogućnost međumuslimanskog ratovanja načelno odbacivana.

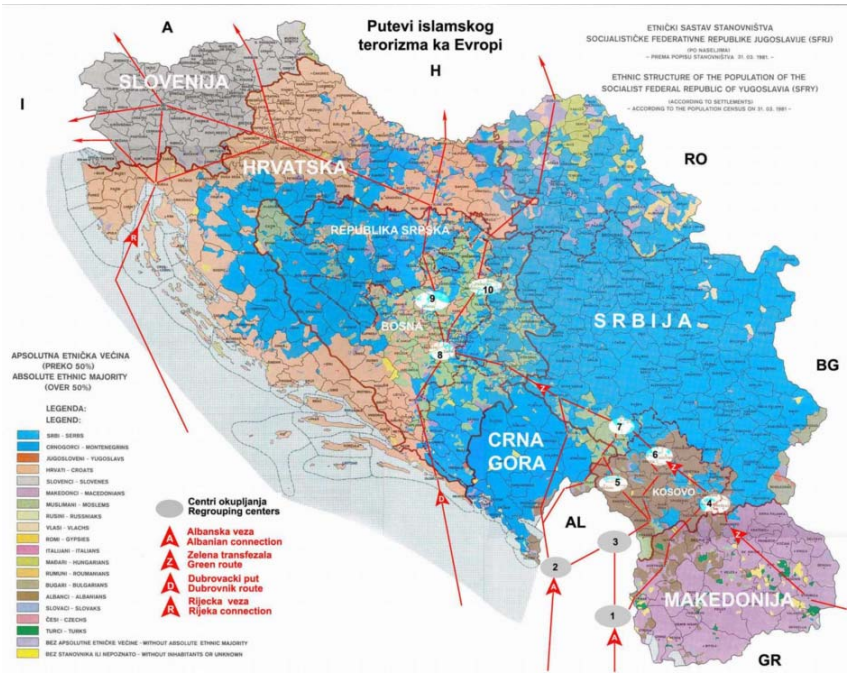

Slika 4. Putevi islamskog terorizma ka Evropi[36]

Velika Britanija, kao i gotovo sve zemlje Zapadne Evrope beleže značajan porast vahabističkih misionara. Francuska, Italija, Nemačka, Holandija i ostale evropske zemlje bore se protiv izgradnji novih džamija, koje finansiraju Saudijska Arabija, Bahrein i Katar, a koje služe kao ispostave vahabizma i centri za versku indoktrinaciju muslimana. Skoro 60% džamija u Italiji je pod kontrolom vahabija, u planu je izgradnja ogromne džamije na Siciliji, a koja treba da predstavlja svojevrstan spomenik širenja vahabizma u Evropi.

Prisustvo radikalnih islamista, na ovim prostorima počinje pojavom mudžahedina u Avganistanu. Oko 30 000 mladih Saudijaca prošlo je kroz centre za obuku u Pakistanu, a među njima bio je i Osama bin Laden (Osama bin Laden).[37] Nakon raspada komunizma verski izaslanici upućivani su i u južne bivše sovjetske

[36] Internet adresa http://www.trajkovic.rs/komentari/20.05.2004.html.

[37] Osama bin Laden je poreklom Saudijac. Njegova rodna zemlja, tj. 4 000 prinčeva koji upravljaju Saudijskom Arabijom, finansira brojne terorističke islamske organizacije u svetu: HAMAS, egipatska GAMA, alžirski FIS, SDA, OVK, ANA itd. Finansiranje se obavlja preko organizacija Savet islamskog dobročinstva, Beit el-Zakat, Udruženja za islamske reforme, brojnih humanitarnih

republike.[38] Saudijska Arabija je finansirala mrežu u kojoj se mogla kretati teroristička organizacija Al Kaida (*Al-Qaeda, al-Qaida* ili *al-Qa'ida*).[39]

Ovdašnji muslimani ahom slede pravac hanefitske škole, koji je ujedno i „najliberalniji" kod sunita. Islam u Sandžaku je tradicionalan, konzervativan i patrijarhalan, ali takođe i relativno sekularan.[40] Naglom ekspanzijom radikalnog islama u BiH tokom devedesetih godina prošlog veka, po duticajem bliskoistočnih i drugih islamskih zemalja, ideja istog prenosi se i na naše prostore, a novi način shvatanja islama i življenja u skladu sa njim, najpre su počeli da prihvataju muslimanski ekstremisti, koji su do saznanja o „pravoj veri" došli tokom učešća u ratovima, gde su se borili „rame uz rame" sa mudžahedinima iz mnogih islamskih zemalja, prevashodno odredom „El Mudžahid".[41]

Kampovi za obuku terorista na severu Albanije (vidi sliku 4.) stvoreni su na samom početku raspada Jugoslavije. Njihov osnovni cilj bio je obuka i ubacivanje terorista u Srbiju, pogotovo na Kosmet i u Rašku oblast. U Raškoj oblasti se, već duže vreme, nalazi više od 500 vahabita. Među njima ima naših državljana, obučavanih u ovim zemljama, ali su prisutni i strani instruktori.

Osnovni cilj vahabita koji se nalaze na ovim prostorima jeste stvaranje tzv. zelene transferzale, jedinstvene teritorije naseljene muslimanima na potezu od Turske do Bosne i Hercegovine, kao i obuka lokalnih muslimana za oružane akcije. Projekat „Zelene transverzale" započeo je stvaranjem muslimanske države u Evropi, a njegova druga faza jeste etnički čisto, muslimansko Kosovo i Metohija.[42] Uskoro bi se prešlo na treću fazu plana, a to je pripajanje juga uže Srbije, Sandžaka

---

organizacija. Postoje dokazi da je Saudijac Osama bin Laden boravio u kabinetu Alije Izetbegovića. Bin Laden se više puta sreo sa predsednikom SDA i muslimana u Bosni i Hercegovini, a tamo je boravio radi osnivanja mreže terorističke Al Kaide u Evropi. Postoje i materijalni dokazi da je najtraženiji svetski terorista dobio pasoš Bosne na inicijativu samog Izetbegovića.

[38] Saudijska Arabija je u Avganistan slala vahabite kao ratnike i učitelje preko društva sokolara.

[39] Tokom terorističke borbe sa ruskim snagana bezbednosti, stvorena je i „Mala vahabistička republika", na granici Čečenije i Dagestana.

[40] Sekularizam – predstavlja proces zbog kojeg religija gubi svoj uticaj u različitim sferama društvenog života, a ogleda se u meri gubitka društvenog uticaja, bogatstva i prestiža.

[41] Zloglasni muslimanski odred, koji je od avgusta 1993. godine delovao na području Zavidovića i Tuzle. Svoje zločine ovekovečili su video zapisima, na kojima muče i ubijaju srpske vojnike kod Vozuće, uživajući u zločinu i radujući se pogibiji svojih saboraca, jer su postali „Alahovi šehidi". Mudžahedini iz Saudijske Arabije, Sudana, Turske, Egipta, Maroka, Tunisa i drugih islamskih zemalja. Prpadnici odreda, uz pomoć SDA, „socijalizovali" su se u Zenici, Travniku i drugim mestima u BiH.

[42] Do pre nekoliko godina stare džamije sa tankim minaretima krasile su Sarajevo, ali nakon kraja rata 1995, njih su zamenile džamije koje nemaju veze sa osmanskim stilom. Reč je o velikim džamijama, obloženim mermerom, koje su kičasto osvetljene zelenom bojom u toku noći. Sada u Bosni i Hercegovini ima više od 100 takvih džamija i tamo, zbog ovakvog razvoja, jeste u toku sukob kultura.

Albaniji i utapanje Republike Srpske u unitarnu Bosnu i Hercegovinu sa dominantnim muslimanskim stanovništvom. Faza četiri podrazumeva pripajanje zapadne Makedonije i jugoistočnih oblastima Crne Gore, odnosno vilajetima Janjinskim, Bitoljskim, Skadarskim i Kosovskim i delova severne Grčke.[43]

Širenje vahabizma se ne može usko povezivati samo sa pojavom mudžahedina, jer mnogo značajniji faktor je svesrdna inostrana finansijska pomoć Islamskim zajednicama u BiH i Srbiji, pre svega u Raškoj oblasti, kao i na KiM. Primat u davanju finansijske pomoći ima Saudijska Arabija.

Prema preliminarnim podacima popisa po naseljima u Republici Srpskoj i Federaciji BiH mnoga mesta u kojima su pre rata živeli Srbi, danas naseljavaju pripadnici vehabijskog pokreta. U Gornjoj Maoči kod Srebrenika, u kojoj žive pripadnici vehabijskog pokreta, radikalnih islamista, popisano je 24 osoba, a pre rata tu je živelo 780 stanovnika.[44]

Među mestima u kojima se organizuju vehabijske zajednice u BiH je i Ošva kod Maglaja, u kojoj je pre rata živelo 489 stanovnika, od kojih 461 Srbin. Na oktobarskom popisu u ovom naselju popisana je samo 91 osoba.

Ipak, ekstremno delovanje vahabija nije usmereno isključivo prema „nevernicima", već da oni uporno pokušavaju da nađu utemeljenje među muslimanima neistomišljenicima, koje treba usmeriti na „pravi" put islama. Kao što smo naveli, ovdašnji muslimani su uglavnom uznemireni zbog pojave vahabizma, jer ga smatraju netolerantnim i suviše radikalnim. Zato vehabije često

---

Nakon što su početkom 2008. godine učenici kuranskih škola saudijskih religioznih centara izviždali poglavara bosanskih muslimana Mustafu Cerića, razdor između dve struje postao je vidan. Vahabiti su zabranili Ceriću pristup fundamentalističkim opštinskim centrima u Paševom polju, a za Božić su sprečili odgovorne u Sarajevu da okite grad, kao što su to do sada stalno radili. Vahabiti su pozvali muslimane da prestanu da hrišćanskim susedima čestitaju praznik Hristovog rođenja. Radnici jedne saudijske firme pokušali su da poruše fasadu jedne biblioteke u Đakovici koja je sagrađena 1733. godine i versku školu sagrađenu u 16. veku. UNMIK je, za sada, sprečio ovaj vandalizam ali vahabiti od toga još nisu odustali. Umesto ovoga, u Đakovici će se, kako se najavljuje, graditi ogromni betonski verski centar. Prošle godine u Vučitrnu, državljani Ujedinjenih Arapskih Emirata srušili su više od 100 nadgrobnih spomenika iz 15. veka. Spasen je samo Ali Begov spomenik, pošto lokalno stanovništvo nije dozvolilo da se i on uništi. Slični slučajevi skrnavljenja kulturno-istorijskih spomenika zabeleženi su u Bosni i Hercegovini i Bugarskoj.

[43] Mina Zirojević, „Specifičnosti ratnih sukoba na Kosmetu", u Aleksandar Fatić (ur.) *Pitanje Kosmeta* , IMPP, Beograd, 2006, str. 240.

Direktor Instituta za međunarodne strateške studije iz Vašingtona Džordž Kopli (George Kopli) je najavio da će njegova organizacija izdati dokumentaciju o vezama radikalnih islamista, osuđenih zbog terorizma, sa muslimanskim čelnicima u Bosni i Hercegovini. Pogledati na stabilnoj interenet adresi: http://www.iiss.org/about-us/.

[44] *Glas Srpske*, navedeno prema internet izvoru http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1464374/Srbi+napu%C5%A1taju+naselja+pred+vehabijama.html.

nailaze na osudi i otpor među umerenim muslimanskim stanovništvom, ali i verskim sveštenstvom. Primeri o tome su brojni, a jedan od njih je i događaj iz 1997. godine, kada je novi imam u jednoj lokalnoj džamiji tražio od svojih vernika da se mole na vahabistički način. Sami vernici su mu se suprotstavili, i posle samo 5 dana su ga proterali iz džamije.[45] Ovaj događaj se vezuje za pojavu vahabizma u Raškoj oblasti i od tada postaje sve očigledniji.

Međutim, nepogodni uslovi života, ratovi i ekonomska stagnacija Srbije idealni su uslovi za dolazak i širenje vahabijskog učenja, koje, uz ogromnu finansijsku pomoć Saudijske Arabije, okuplja sve više i više pristalica, uglavnom iz neobrazovanog, siromašnog sloja muslimanskog stanovništva. Jug Srbije, naročito Kosovo i Metohija, na kojima više nema srpskih snaga bezbednosti, i Raška oblast čine jako uporište vahabizma, i uopšteno islamističkog fundamentalizma. Muslimansko stanovništvo na Balkanu živi na određenim teritorijama u kojima predstavlja većinu, i povezanost ovih teritorija, iako se nalaze u više država, predstavlja ozbiljan razlog za zabrinutost.

Vehabije su u junu 2006. godine sprečili koncert grupe „Balkanika" koja izvodi tradicionalnu srpsku i regionalnu muziku, bacajući instrumente uz povike da su muzičari „šejtani". U oktobru iste godine izazvan je incident u Novom Pazaru, fizičkim nasrtajem na hodžu, zauzeli su jednu džamiju u kojoj vernicima nameću klanjanje na njihov način. Princip „preuzimanja džamija" je oproban vahabijski princip u regionu. Kamenovali su i demolirali jednu vakufsku kuću u kojoj stanuje imam sa porodicom.

[45] D. Stojić, „Šire veru i mržnju", *Večernje novosti*, 13. jun 2006.

Prikaz denominacija Islama

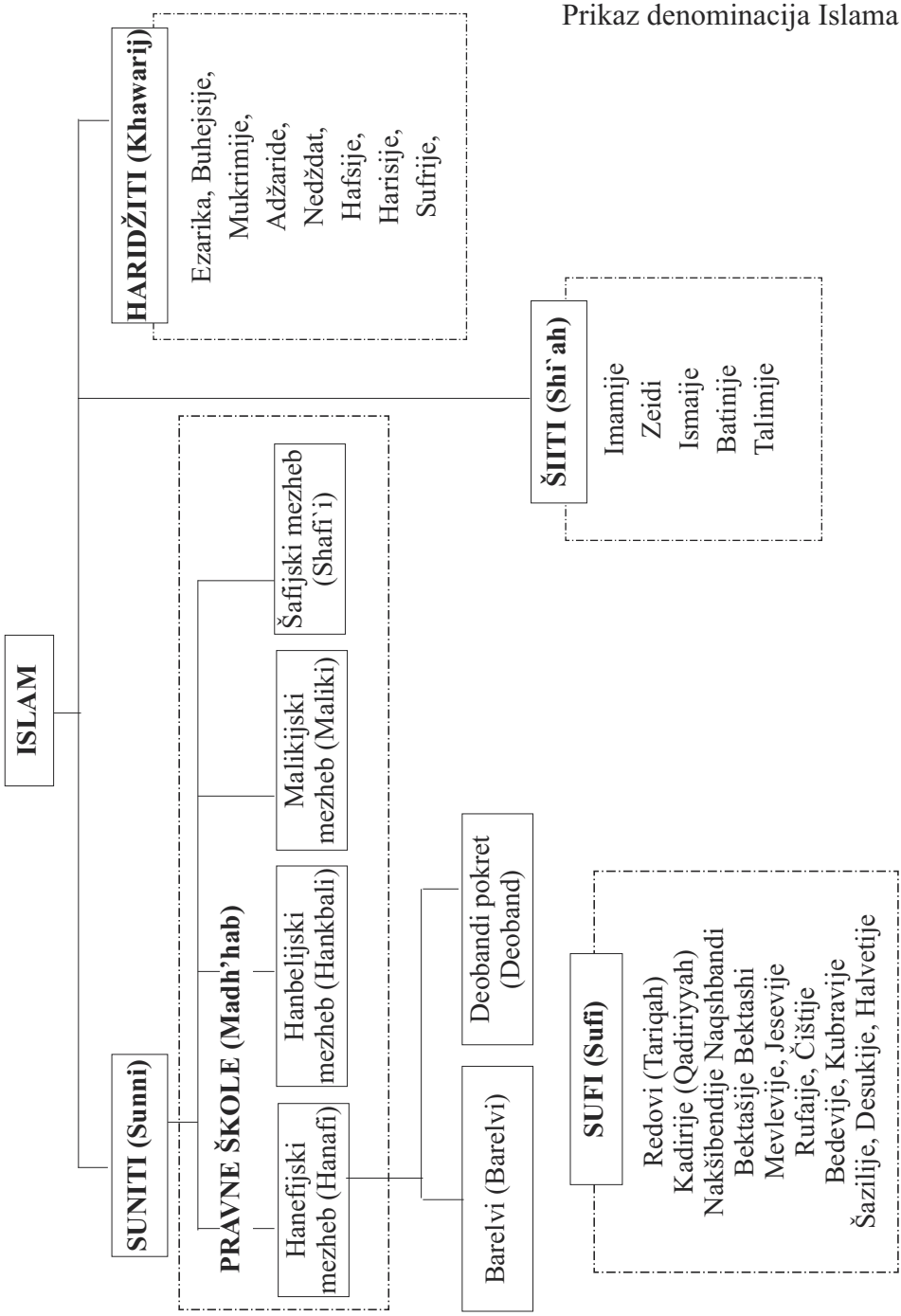

II

Koncept nekonvencionalne bezbednosti

Ratovi ovde nikad ne razreše ni jedno staro pitanje.
Nego uvedu nove teme i nove probleme koje će „razrešiti" novi rat.

Ivo Andrić

Razlikovanje konvencionalne i nekonvencionalne, „tvrde" i „meke" bezbednosti

Svako razlikovanje konvencionalne i nekonvencionalne forme nekog fenomena po prirodi je uslovljeno vremenom i okolnostima, to jest ustaljenom praksom u doživljavanju nekog fenomena kao konvencionalnog, i formama u kojima se on u datom trenutku pojavljuje. Upravo stoga se pojam konvencionalnog temporalno menja: fenomeni koji su u nekim istorijskom trenutku smatrani krajnje alternativnim, vremenom, ukoliko postanu redovna pojava, postaju konvencionalni. Slično je i stanje sa razlikovanjem konvencionalne i nekonvencionalne bezbednosti i, shodno tome, konvencionalnih i nekonvencionalnih pretnji bezbednosti.

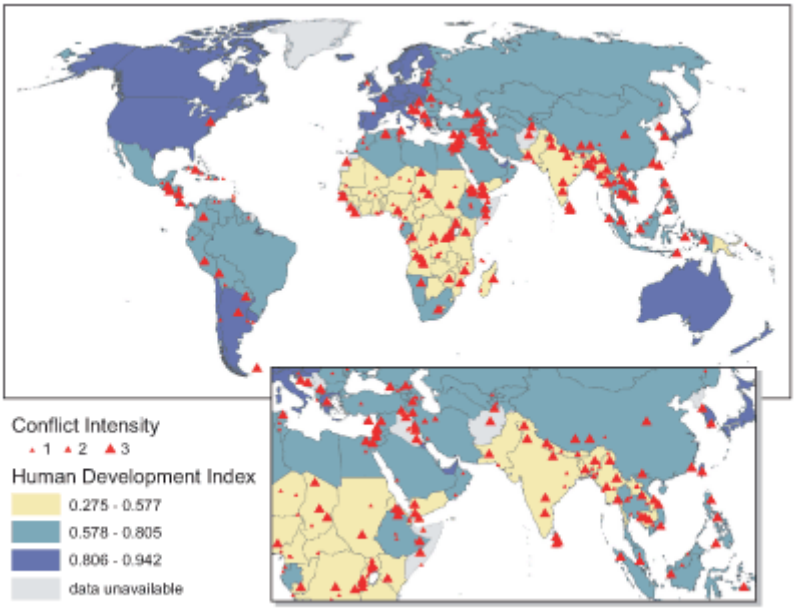

Distribution of conflict 1946-2001 and UN Human Development scores 2001

Slika 5. Distribucija konlikata 1946-2001.

Tvrda bezbednost u konvencionalnom smislu

Tradicionalno shvatanje konvencionalnih pretnji bezbednosti obično podrazumeva modele ugrožavanja bezbednosti koji uključuju ratovanje, to jest sukobe među suverenim državama u kojima učestvuje vojska, u kojima postoji relativno jasno razlikovanje između učesnika u sukobu i onih koji to nisu, jasna struktura hijerarhijske organizacije trupa koje se sukobljavaju, i relativno jasni ciljevi, resursna i vremenska ograničenja trajanja neprijateljstava. (Vidi sliku 5.) U novije vreme, pretnje bezbednosti koje su doskora smatrane nekonvencionalnim, poput etničkih sukoba ili socijalnih sukoba unutar suverenih država, ili pak oružane intervencije u misijama uspostavljanja i očuvanja mira koje sprovode međunarodne organizacije upotrebom multinacionalnih trupa, sve više se smatraju konvencionalnim pitanjima bezbednosti. Raširenost etničkog ratovanja, izazova suverenitetu nacionalne države, kao i sve šira lepeza oblika unutrašnjeg institucionalnog rastakanja institucija u brojnim državama, koji dovode do pretnji integritetu države, predstavljaju faktore koji, vremenom, „konvencionalizuju" nove pretnje bezbednosti. Upravo iz tog razloga danas se etničko ratovanje uglavnom ne smatra posebno alternativnom ili novom, a time ni nekonvencionalnom pretnjom bezbednosti.

Drugi kriterijum po kome se pravi razlika između konvencionalne i nekonvencionalne bezbednosti zasniva se na sredstvima koja se koriste da bi se neka forma bezbednosti uspostavila ili zaštitila. Primera radi, ukoliko se za zaštitu neke forme bezbednosti legitimno koristi vojska, ta činjenica je bitan faktor za klasifikovanje pretnje bezbednosti kao konvencionalne. U novije vreme se razlikovanje između konvencionalne i nekonvencionalne bezbednosti formuliše kao distinkcija između „tvrde" bezbednosti, koja je povezana sa upotrebom vojske, i „meke" bezbednosti, koja se uglavnom (mada ne uvek) brani primenom drugih metoda, kako drugih struktura (policije, državne bezbednosti, krivično-pravnog sistema), tako i konkretnim oblicima javne politike (primera radi, specifičnim oblicima socijalne i ekonomske politike.

Tabela 1. Moguće vrste pretnji ljudskoj bezbednosti

Tip bezbednosti	Primeri glavnih pretnji
Ekonomska bezbednost	Nezaposlenost, siromaštvo
Problemi sa hranom	Glad, slaba ishranjenost
Zdravstvena bezbednost	Smrtnosne infektivne bolesti, nebezbedna ishrana, smanjenje pristupa osnovnoj zdravstvenoj zaštiti, pothranjenost
Ekološka bezbednost	Degradacija ekologije, zagađenje, zagađenje vode, vazduha, hrane, prirodne katastrofe
Bezbednost pojedinca	Fizičko nasilje, kriminal, terorizam, kućno nasilje
Bezbednost zajednice	Međuetničke, religiozne, nacionalne tenzije i sukobi
Politička bezbednost	Politička represija, zapostavljanje i ugrožavanje ljudskih prava

Meka bezbednost kao nekonvencionalna forma bezbednosti

Jedan od najopštijih modela klasifikacije formi nekonvencionalne bezbednosti danas verovatno je onaj koji počiva na četiri osnovna tipa bezbednosti, i to (1) biološkoj, (2) bezbednosti životne sredine, (3) bezbednosti od globalnog terorizma i takozvane (4) „humane bezbednosti".[46] Pod biološkom bezbednošću razmatraju se primarno teme upotrebe biološkog oružja, (vidi tabelu 1.) i to pre svega od strane neformalnih grupa, poput terorističkih mreža, zatim bezbednost hrane i uticaj zaraznih bolesti na bezbednost. Pod bezbednošću životne sredine podrazumeva se zaštita od adverzivnih posledica klimatskih promena, aktuelna pitanja bezbednosti od nagaznih mina kao prioritet Ujedinjenih nacija, održivost zajednica koje su primarno zavisne od iscrpivih prirodnih resursa, i zaštita od širokog spektra zagađenja u industrijalizovanim zajednicama. Bezbednost od globalnog terorizma povezana je sa kompleksnom materijom strukture i metodološke konstelacije borbe protiv terorizma, posebno u periodu posle 11. septembra 2001. godine, kada je terorizam i zvanično proglašen primarnom globalnom pretnjom nekonvencionalnoj bezbednosti.[47] Pojam „humane bezbednosti" je specifičan, i u izvesnim segmentima se preklapa sa ostale tri forme nekonvencionalne bezbednosti. Reč je o pojmu koji je potekao iz istraživanja Programa za razvoj Ujedinjenih nacija (United Nations Development Programme – UNDP), koji, prema Izveštaju o novim dimenzijama bezbednosti za 1994. godinu, sugeriše:

> „Suviše dugo postoji tendencija da se pojam bezbednosti interpretira preterano usko: kao bezbednost teritorije od spoljne agresije, ili kao zaštita nacionalnih interesa u spoljnoj politici, ili kao globalna bezbednost od pretnje nuklearnim kolokaustom. Takvo shvatanje bezbednosti odnosilo se više na nacionalne države nego na ljude. Supersile su bile „zaključane" u svojoj ideološkoj borbi, u hladnom ratu na teritoriji celog sveta. Zemlje u razvoju, koje su se za sopstvenu nezavisnost izborile relativno skoro, bile su osetljive na bilo kakvu stvarnu ili imaginarnu pretnju svojim ranjivim nacionalnim interesima. U svemu tome zaboravljene su legitimne brige običnih ljudi koji su tražili bezbednost u svakodnevnom životu. Za mnoge od njih, bezbednost se sastoji u zaštiti od pretnji od bolesti, gladi, nezaposlenosti, kriminala, društvenog

[46] Bryan McDonald, "Infectious Disease, Environmental Change and Human Security," in Richard Matthew, Mike Brklacich, and Bryan McDonald (eds), *Global Environmental Change and Human Security*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 2009; Bryan McDonald, "The Food System and Human Security: Confronting Hunger and Biological Threats in a Time of Global Change", izlaganje na 47-om zasedanju *International Studies Association*, 22.–25. mart 2006. u San Dijegu, Kalifornija.

[47] Videti istraživanja organizacije Centre for Unconventional Security Affairs, University of California, Irwine (www.cusa.uci.edu).

konflikta, političke represije i ugrožavanja životne sredine. Sada kada se mračne senke hladnog rata razilaze, jasnije se vidi da su mnogi konflikti unutar nacija, a ne među njima."[48]

Analiza definicije humane bezbednosti (ili, kako se ona kod nas prevodi, „ljudske bezbednosti"), pokazuje da je ovaj pojam rezultat posmatranja percepcije bezbednosti koja je bliža individualnom građaninu, ali da se ona po svojim faktičkim karakteristikama ne razlikuje sasvim od ostalih prihvaćenih formi nekonvencionalne bezbednosti. Konkretno, zaštita od bolesti u užem smislu spada u pitanja biološke bezbednosti; zaštita od gladi, bar u izvedenom smislu, u bezbednost životne sredine, kao i zaštita od pretnji životnoj sredini koja se u izveštaju UN tretira kao forma humane bezbednosti. Zaštita od socijalnih i ekonomskih posledica razvojnih kriza i kriza društvene stabilnosti, poput zaštite od strukturne nezaposlenosti, spada u *par excellence* formu humane bezbednosti koja nije zahvaćena drugim navedenim tipovima nekonvencionalne bezbednosti.

Usled svega rečenog, može se zaključiti da je danas prihvaćena klasifikacija neformalnih pretnji bezbednosti još uvek fluidna i uslovna, a najšira i istovremeno najnovija kategorija u toj klasifikaciji, humana bezbednost, svakako je najamorfnija i preklapa se sa većinom drugih vrsta nekonvencionalne bezbednosti. To, međutim, nije suviše važno, jer je razmatranje nekonvencionalnih pretnji bezbednosti uglavnom fokusirano na konkretne pretnje, a ne na široke pojmovne klasifikacije

Slika 6. Slika aktivista u brobi protiv korporacija Monsanto
„Ako kontrolišeš zalihe hrane, onda kontrolišeš ljude"

[48] United Nations Development Report for 1994, *New Dimensions of Human Security*, UNDP, New York, 1994, p. 22, prevod autorke.

i definicije. Istovremeno je to i glavni metodološki razlog za prevladavanje terminologije „konvencionalnog" i „nekonvencionalnog" i za noviju retoriku u akademskoj diskusiji bezbednosti koja se poziva na „meke" pretnje bezbednosti kao one za čije rešavanje nije ključna upotreba vojne sile, i koje onda, u jednom širokom smislu, mogu obuhvatiti sve pojedinačno navedene pretnje nekonvencionalnoj bezbednosti o kojima se govori u različitim dokumentima međunarodnih organizacija i u literaturi.

Upravo zbog umnožavanja različitih klasifikacija, i zbog preklapanja kategorija „nekonvencionalnih" pretnji bezbednosti, kao i uslovnosti same karakterizacije „nekonvencionalni", postoje dobri metodološki razlozi da se govori, pre svega, o „mekoj" (kao primarno nevojnoj) problematici bezbednosti, jer se na taj način postiže unekoliko određeniji diskurs, a da se, potom, unutar kategorije „meke bezbednosti", termin „humana" ili „ljudska bezbednost" koristi u širokom smislu da uključi sve one vrste bezbednosti čiji primarni subjekt nisu država ili institucije, nego građani, a čiji primarni domen je svakodnevni život građana, radije nego institucionalno posredovane situacije poput međudržavnih odnosa, ratova ili visokoinstitucionalizovanih ambijenata koji su karakteristični za odluke na nivou takozvane „visoke politike".

U savremenom političkom diskursu danas se već standardno upotrebljava termin „meka moć" koji je ekvivalentan u metodološkom smislu terminu „meka bezbednost". Ako je, u tradicionalnom smislu, koji datira bar od Maksa Vebera (Max Weber), moć sposobnost da se sopstvena volja nametne drugom (bilo da se radi o individualnim, institucionalnim ili međunarodnim odnosima), onda bi tradicionalna, tvrda koncepcija moći podrazumevala sposobnost da se pretnjom ili upotrebom nasilja drugi prinude da postupaju na neki način, a „meka" ili nekonvencionalna koncepcija moći bi podrazumevala da drugi svojevoljno postupaju u skladu sa voljom onog koji tu moć ima.[49] I koncepcija meke moći, o kojoj danas, u kontekstu teorije političkog sistema i međunarodnih odnosa, recimo, uticajno piše Džozef Naj (Joseph Nye), u osnovnom obliku potiče od Vebera. Naj

[49] Videti Peter Blau, *Exchange and Power in Social Life*, Wiley, New York, 1964 i njegovu *The Dynamics of Bureaucracy*, Chicago University Press, Chicago, 1963, za interpretaciju Veberove osnovne definicije moći kao sposobnosti da se sopstvena volja nametne drugima, u širokom smislu. Same Veberove primedbe u vezi sa pojmom moći mogu se grubo trasirati unazad do formulacije: „Moć (*Macht*) je verovatnoća da će jedan akter u nekom društvenom odnosu biti u situaciji da sprovede svoju volju uprkos otporu, bez obzira na to na čemu se ta verovatnoća zasniva", prevod: Talcott Parsons, Oxford University Press, Oxford, 1947, str. 152. U svojoj knjizi iz 1962, *Osnovni pojmovi u sociologiji* (*Basic Concepts in Sociology,* Citadel Press, New York, 1962), Veber pojašnjava: „Pod dominacijom se podrazumeva spobosnost da se ostvari kontrola nad određenim sadržajem kome se pokorava neka grupa ljudi. Pod 'disciplinom' će se podrazumevati sposobnost da se od neke grupe ljudi obezbedi brzo i automatsko pokoravanje u predvidivoj formi, zahvaljujući njihovom (pozitivnom) praktičnom odnosu prema naređenju (str. 117).

prilično pojednostavljeno sistematizuje tri osnovna načina na koje je moguće uticati na postupke drugih, i to (1) prinudom putem pretnji, (2) plaćanjem novcem ili uslugama, ili (3) kooptiranjem, tako da drugi svojevoljno postupaju onako kako želi onaj koji ima moć.[50] Prva dva načina Naj smatra „tvrdom" moći, a poslednji „mekom" moći. Ovaj treći model uticaja on smatra modifikacijom preferencija drugih aktera, tako da oni postupaju na način koji doživljavaju kao sopstveni slobodni izbor.[51] Veberova koncepcija meke moći počiva na razlici između vlasti, koja uključuje implicitnu referencu na sposobnost da se primeni prinuda, i autoriteta, koji podrazumeva spremnost drugih da postupaju u skladu sa voljom onoga koji raspolaže autoritetom, ne stoga što očekuju prinudu, nego stoga što imaju poverenja u ispravnost njegovih stavova. Autoritet, koji, po Veberovom mišljenju, može počivati na (1) racionalnim, (2) tradicionalnim i (3) harizmatskim osnovama, podrazumeva dobrovoljnost, i stoga se može smatrati „mekom moći".[52] U tekstu "*EU Soft Security: Myth or Reality?*", Kit Smit (Keith C. Smith) jasno postavlja shvatanje meke bezbednosti kao lišeno mogućnosti upotrebe vojne sile, ekvivalentno razumevanju meke moći u političkoj sociologiji (meka bezbednost se, sasvim je jasno, idealno, mada ne uvek, postiže upotrebom meke moći, pa je ekvivalencija u izvesnoj meri prisutna i u tom smislu):

> „Kada su nove demokratije u Srednjoj Evropi primljene u članstvo u Evropskoj uniji, postojalo je raširenо očekivanje da će za njih činjenica da su deo EU predstavljati izvor nevojne, „meke" bezbednosti u odnosu na moguće vojne i ekonomske pritiske, ukoliko bi Rusija ponovo pribegla agresivnijoj politici prema ovim zemljama. Štaviše, neke od starih članica EU su smatrale da će članstvo u EU osigurati svaku vrstu bezbednosti koja bi uopšte mogla zatrebati."[53]

Pokazalo se da meka moć podrazumeva ne samo strukturnu ugrađenost u konstelaciju interesa i politike koji projektuju uticaj, poput one koju simbolizuje EU,

---

[50] Za više o ovoj temi pogledaj: Dragan Simeunović, *Političko nasilje,* Radnička štampa, Beograd, 1989.

[51] Joseph Nye, *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower can't go it Alone*, Oxford University Press, Oxford, 2002; "Security and Smart Power", *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no 9, 2008, pp. 1351–6; "Public Diplomacy and Soft Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616, no. 1, 2008, pp. 94–109.

[52] Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organisation*, p. 328. Razvijene forme veberovske klasifikacije moći prisutne su kod Stivena Luksa (Steven Lukes, *Power: A Radical View*, Second Edition, Palgrave Macmillan, London, 2005), kao i u sveobuhvatnom pregledu koncepcija moći u političkoj sociologiji, kod Džona Skota (John Scott, *Power*, Routledge, London, 1994).

[53] Keith Smith, "EU Soft Security: Myth or Reality?", Centre for Strategic and International Studies, Washington, 11-12 February 2008, http://www.csis.org/media/csis/pubs/080407_soft_security.pdf.

nego i delovanje koje donosi kredibilitet. Sama činjenica da je, recimo, neka zemlja članica EU, ne nosi sama sa sobom „meku moć" u odnosu na pitanja energije, ako neka zemlja, poput Rusije, poseduje energetske atribute kojima EU nije u stanju da odgovori, što je glavni deo Smitove argumentacije u citiranom tekstu. Međutim, ova vrsta meke moći kao fundamentalno nevojna vrlo jasno pokazuje zbog čega je potrebno dodatno sužavanje koncepcije nekonvencionalne bezbednosti. Na ovaj način bi se došlo do onog pojma bezbednosti koji na najprecizniji način zahvata domen pretnji koje su u savremenom svetu glavni izazov svakodnevnoj bezbednosti u demokratskim državama, od kojih je svakako među najznačajnijima terorizam. Meka bezbednost, naime, zahvata ne samo bezbednost građana, nego i nacionalnu bezbednost, to jest ona seže preko institucionalnog i međudržavnog domena bezbednosti. U sferi međunarodnih odnosa, primera radi, govori se o članstvu u međunarodnim organizacijama kao izvoru meke moći koja može služiti da zaštiti nacionalne interese umesto tradicionalnog oslanjanja na vojnu silu. S druge strane, savremene dominantne pretnje bezbednosti, kao što konstatuje dokument Ujedinjenih nacija o humanoj bezbednosti, odnose se pre svega na građaninu bližu, bezbednost demokratskih konstituenata, što ne isključuje i posrednu pretnju bezbednosti instituicija, ali se radi o vrstama ugrožavanja bezbednosti koje se primarno manifestuju na društvenom, a ne na državnom planu, čiji akteri su primarno društvene grupe, a ne države (mada postoje i države koje su povezane sa terorizmom kao delom svoje državne politike), te koja stoga treba da bude definisana jednim užim modelom bezbednosti. Ako je nekonvencionalna bezbednost meka bezbednost, onda je potrebno da se unutar tog domena razgraniči forma bezbednosti koja bi bila primarno usmerena na bezbednost građana i društvenih grupa. Reč je o nekoj vrsti podskupa u skupu atributa meke bezbednosti, i postoje uverljivi konceptualni razlozi da se ta vrsta bezbednosti smatra generičkim tipom humane bezbednosti. Humana bezbednost je, stoga, uža oblast meke bezbednosti. Njena programska formulacija u dokumentu „Nove dimenzije humane bezbednosti" stoga zahteva podrobniju analizu u svetlu savremene teorije bezbednosti.[54]

Evolucija meke bezbednosti u dominantno shvatanje bezbednosti

Savremeni demokratski poredak zasnovan je velikim delom na promenjenoj strukturi globalne bezbednosti. Internacionalizacija moderne politike suštinski je oslonjena na postepeni nestanak brojnih konvencionalnih, vojnih pretnji bezbednosti koje idu ukorak sa međunarodnim integracijama i sve naglašenijom

[54] United Nations Development Report for 1994, *New Dimensions of Human Security*, ibid, videti fusnotu 42.

globalnom bezbednosnom ulogom velikih međunarodnih organizacija, poput Ujedinjenih nacija i različitih regionalnih asocijacija u svim delovima sveta. Sve više, samu ideju vojnog sukoba dve države oko tradicionalnih pitanja suvereniteta poput teritorije, prava stanovništva ili, u novije vreme, pristupa strateškim resursima poput vode, nafte ili gasa, zamenjuje ideja međunarodnog odlučivanja, posredovanja, optimalnih rešenja, ili, u slučajevima kada je već došlo do sukoba, uspostavljanja ili očuvanja mira. Ta slika međunarodnog poretka, iako na prvi pogled može delovati idilično, nikako nije harmonična, već se, u stvari, kroz složene mehanizme lobiranja i institucionalnog odlučivanja nastavljaju modeli međunarodne dominacije najjačih zemalja zasnovani na vojnom, ekonomskom i diplomatskom potencijalu, samo što ti modeli sada retko poprimaju formu otvorenog vojnog sukoba između država. Izuzetak su, naravno, intervencionističke vojne akcije nekolicine vojno i diplomatski najsnažnijih zemalja, koje proishode iz retorike koja se poziva na unapređivanje globalnog mira i dugoročnih strateških interesa čitavih regiona.

Demokratski poredak je stoga, delegirajući pitanje ratovanja na viši nivo, kao fundamentalno pitanje bezbednosti građana, pa i konstitutivno pitanje za sam pojam nacionalne bezbednosti, usvojio različite oblike meke bezbednosti. Dok se pre svega desetak godina o terorizmu i organizovanom kriminalu, kao pretnjama mekoj bezbednosti, govorilo isključivo kao unutrašnjim bezbednosnim problemima koji, istina, zahtevaju međunarodnu saradnju, ali nisu elementi bezbednosti država, tokom protekle decenije, a naročito posle 11. septembra 2001. godine, terorizam se u zvaničnoj retorici kako međunarodnih organizacija, tako i bezbednosnih agencija najvećih zemalja, bez ikakve dileme svrstava u jedno od osnovnih pitanja nacionalne bezbednosti. Sa prolaskom vremena, sve više je isto slučaj i sa organizovanim kriminalom.

Pitanje mekih pretnji bezbednosti ima dvojaki značaj za savremeni demokratski poredak. S jedne strane, taj značaj proističe iz same činjenice da problemi meke bezbednosti predstavljaju pretnje redovnom funkcionisanju savremenih demokratskih društava, pa te pretnje treba na odgovarajući način rešavati, za to planirati resurse, obučavati personal, donositi zakone i pratiti rezultate takve politike. S druge strane, sama borba protiv ovih specifičnih pretnji bezbednosti po sebi nosi nove i do sada nedovoljno istražene rizike za tradicionalno shvaćene ljudske slobode i prava koje smo navikli da doživljavamo kao neotuđive elemente demokratije. Jedna specifična oblast o kojoj se posebno diskutuje u javnosti demokratskih država je upotreba obaveštajnih metoda, od kojih su mnoge zamišljenje i razvijene da bi se koristile u vojnom kontekstu, protiv neprijatelja koji se pojavljuje u liku druge države, dakle u kontekstu klasičnih „tvrdih" pretnji bezbednosti. Danas se metode poput signalnog obaveštajnog rada (popularno nazvanog Sigint (*Sigint* – od *Signals Intelligence*), koje su razvijene za vojne

potrebe tokom hladnog rata, sve više rutinski koriste u kriminalističkom obaveštajnom radu, koji je različit od klasičnog obaveštajnog rada u nizu segmenata.[55] (Vidi sliku 7.)

Slika 7. Sigint proces[56]

Dominantna definicija Siginta je ona iz ratnog priručnika američkih marinaca, koja glasi: „(Sigint je) obaveštajni materijal do koga se dolazi korišćenjem činjenice da neprijatelj upotrebljava elektromagnetni spektar, sa ciljem da se neopaženo prikupe podaci iz prve ruke u vezi sa namerama, sklonostima, mogućnostima i ograničenjima neprijatelja".[57] Pošto je Sigint čedo vojnih konfrontacija i klasičnog obaveštajnog rada sa svim rizicima za operativce koje takav rad donosi, bilo je prirodno da je on u velikoj meri zamenio ljudski faktor u obavaštajnom radu, takozvani Humint

[55] Jedna od ključnih razlika između klasičnog i kriminalističkog obaveštajnog rada je u elementu zakonitosti. Klasični obaveštajni rad se u načelu sprovodi van teritorije sopstvene zemlje i van domena regulisanog zakonom zemlje u kojoj se odvija. Ovakav obaveštajni rad je zasnovan na visokom stepenu rizika za operativca, koji u slučaju da bude uhvaćen često prolazi kroz krivično-pravni sistem kao počinilac krivičnog dela špijunaže, i suočava se za izdržavanjem izuzetno teških zatvorskih kazni bez mogućnosti da ga njegova država efektivno zaštiti. Brojni primeri klasičnog obaveštajnog rada uključuju operativce nekadašnjih vojno-integrativnih „blokova", Varšavskog i NATO pakta, koji su uhvaćeni u suprotnom bloku i potom osuđeni na duge zatvorske kazne do eventualne razmene, ako je do takvog ishoda uopšte i dolazilo. Istovremeno, kriminalistički obaveštajni rad, koji je novijeg datuma, odvija se strogo u skladu sa zakonom i na teritoriji zemlje čiji organi ga sprovode, njegova meta su počinioci krivičnih dela u vezi sa terorizmom i organizovanim kriminalom, kao i dela u vezi sa nacionalnom bezbednošću u širem smislu, a operativci se ne izlažu naročito velikom riziku, jer deluju unutar sopstvenog sistema institucija. Više o kriminalističkom obaveštajno radu videti: Dragan Manojlović, „Upravljanje obaveštajnim operacijama", *Revija za bezbednost*, god. III, br. 5, maj 2009, str. 49–55.

[56] Stalna internet adresa: http://isigtech.com/mission.php.

[57] US Marine Corps, US Marine Corps Warfighting Publication (MCWP), 2–15.2, *Sigint*, June 1999, str. 1–2.

(*Humint* od *Human Intelligence*). Pošto se Sigint-om dobija velika količina obaveštajnog materijala, (Vidi sliku 8.) a tehnologija ne pati od ljudskih slabosti, poput zamora, ili potrebe da operativac fizički prispe na neko sigurno mesto na kome bi mogao predati informacije, dok materijal prikupljen upotrebom Siginta postaje raspoloživ faktički u „realnom vremenu", ovakve informacije su po svojoj prirodi privlačne za sve obaveštajne službe, kako u domenu klasičnog, tako i u domenu kriminalističkog obaveštajnog rada. Sigint je nesporno moćno oružje u rukama države za borbu protiv mekih pretnji bezbednosti; ono nije ništa manje moćno nego što je bilo u rukama vojnih saveza u vreme hladnog rata, ali je ono, istovremeno, i jedna od najvećih pretnji tradicionalnim pravima i slobodama koje sačinjavaju savremeni demokratski poredak. Stoga se danas značajan zakonodavni napor posvećuje upravo uslovima za upotrebu Siginta i njegovom ograničavanju kako se ne bi, borbom protiv mekih pretnji bezbednosti, ugrozila sama politička osnova za koju se ta borba i vodi, to jest kako se participativna demokratska zajednica zasnovana na ideji prava ne bi u celosti pretvorila u takozvanu „bezbednosnu državu", državu zasnovanu na strahu od različitih pretnji bezbednosti. Sigint, a posebno njegova komponta koja se danas najčešće koristi u kriminalističkom obaveštajnom radu, to jest elektronsko presretanje komunikacija, takođe nazvano i Elint (*Elint* od *Electronic Intelligence*) predmet je značajnih kontroverzi, jer se koristi sve više u stvaranju logističkih pretpostavki za represivno delovanje protiv nekonvencionalnih pretnji bezbednosti. Zbog specifičnosti ove vrste prikupljanja obaveštajnog materijala, kao i zbog osetljivosti informacija do kojih se često dolazi elektronskim putem, pošto ova vrsta prikupljanja informacija nije selektivna i u samom procesu ne podleže kritičkoj proceni, za razliku od materijala koji skupljaju agenti ili pak operativci, elektronsko prikupljanje obaveštajnih podataka je potencijalno vrlo rizično za demokratske slobode i prava. Ono uoppšte ne omogućava zaštitu bilo kakvog prava na privatnost samo po sebi, i faktički omogućava da se događaji i komunikacije prate u kontinuitetu u dugačkim vremenskim periodima na kumulativan način, tako da se ukupna količina informacija dobijena na taj način često odnosi na niz različitih ličnosti, grupa, organizacija i delatnosti, pa je otkrivanje privilegovanih privatnih informacija koje nisu relevantne za konkretnu istragu faktički redovna pojava, a ne izuzetak. Upravo zbog te činjenice, materijali prikupljeni Sigintom, a posebno Elintom, stavljaju se na uvid po vrlo restriktivnom modelu, samo najvišim političkim i vojnim odlučiocima.[58]

[58] Cees Wiebes, *Intelligence and the War in Bosnia 1992–1995*, Lit Verlag, Münster, 2003, p. 276. Wiebes ovu restriktivnost u upotrebi elektronskog obaveštajnog materijala ilustruje činjenicom da prvi radni sat svakog radnog rada predsednika SAD počinje obaveštajnim brifingom u kome mu se stavlja na uvid sažet materijal pod naslovom *Top Secret Intelligence Summary* koji nosi najviši stepen klasifikacije tajnosti i čiji se značajan deo izvodi iz elektronskog presretanja komunikacija. Wiebes ističe da i u Holandiji najviši vladini zvaničnici na dnevnoj osnovi dobijaju sličan spis, koji se naziva „zelenim izdanjem" (*Groene Editie*).

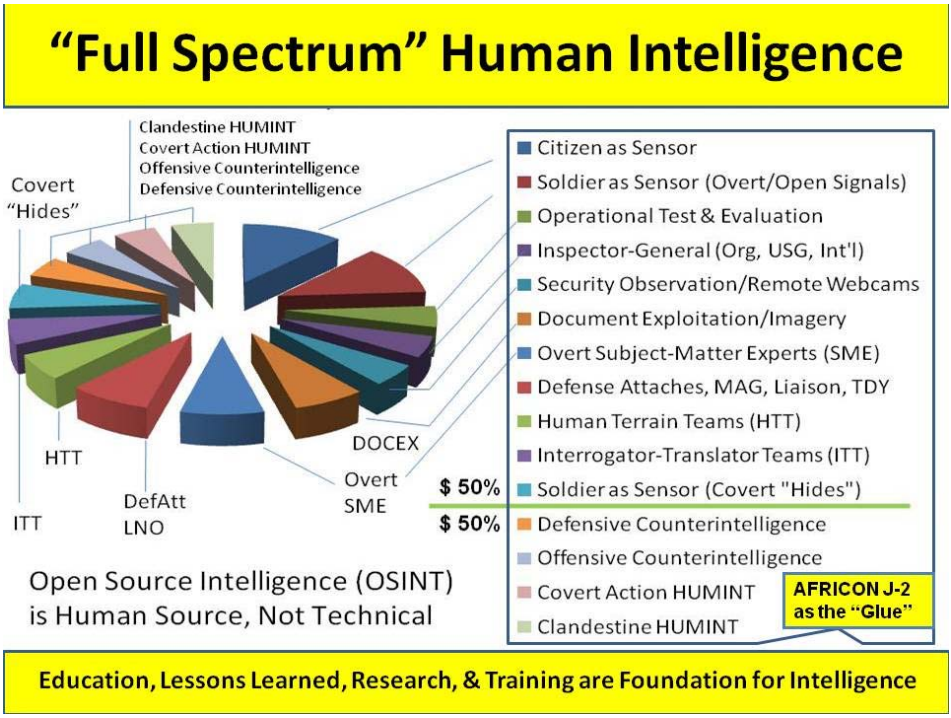

Slika 8. Prikaz HUMINT-a[59]

Sigint i Elint kao njegova danas najpopularnija forma ilustruju specifičnu ulogu mekih pretnji bezednosti i borbe protiv tih pretnji za tekovine savremene demokratije. Okretanje obaveštajnog napora spolja ka unutra, ka sopstvenoj teritoriji, radi borbe protiv terorističke i drugih nekonvencionalnih pretnji bezbednosti, s jedne strane je zaštitilo operativca. S druge strane, ono je izložilo demokratsko društvo, pošto je redukovalo prava građana i proširilo prava represivnog aparata. Odnos između višeg stepena zaštite od pretnji bezbednosti i odgovarajuće žrtve u smislu tradicionalnih prava i sloboda je predmet procene koja može varirati od jedne države do druge i od jednog skupa bezbednosnih i političkih okolnosti do drugog. Stoga je to autentična nova tema koja je dobila na značaju usled transformacije dominantnih pretnji bezbednosti iz konvencionalnih u nekonvencionalne, i, adekvatno tome, usled transformacije obaveštajnog rada iz klasičnog u kriminalističko-obaveštajni rad. Dok sama metodologija obaveštajnog rada nije naša osnovna tema na ovom mestu, sama problematizacija ove vrste

[59] Internet strana: http://www.phibetaiota.net/2008/08/graphic-human-intelligence-humint-j-2-central/. 19/12/2013.

delovanja protiv nekonvencionalnih pretnji bezbednosti je instrumentalno bitna da bi se razumeo specifičan društveni značaj nove strukture dominantnih percepcija bezbednosti.

Razlozi za naglasak na terorizmu kao posebnoj pretnji mekoj bezbednosti

Savremeni terorizam je suštinski političan fenomen, povezan sa mogućnostima da se, korišćenjem specifičnih psiholoških i institucionalnih efekata nasilja, postignu politički ishodi koje inače ne bi bilo moguće postići korišćenjem legitimnih strategija. Primera radi, najkarakterističniji ciljevi etnički motivisanih terorista, poput baskijske ETA ili Irske republikanske armije (IRA) u Severnoj Irskoj su teritorijalne autonomije ili secesije koje se ne mogu postići redovnim referendumskim, parlamentarnim ili postupkom zasnovanim na zakonitom međunarodnom posredovanju. Postizanje ustavnih promena i ostvarivanje ciljeva specifičnih grupa, međutim, postaje moguće radikalizacijom osećaja ugroženosti javnosti u jednom demokratskom sistemu. Reč je o činjenici da u demokratskom poretku vlast, zakoni i celokupan institucionalni sistem, čija je arhitektura definisana ustavom, u velikoj meri počivaju na javnoj podršci. Istovremeno, javna podrška zavisi od specifične hijerarhije potreba i vrednosti građana, pa je stoga moguće da, kada je neka fundamentalna potreba, poput potrebe za bezbednošću, ugrožena, ostale vrednosti dožive pomeranje i javno mnenje počne drugačije da reaguje na javnu politiku. Možda najčešće navođen primer je upravo širenje globalne kulture bezbednosne države, koju prate brojna ograničavanja i ugrožavanja tradicionalnih građanskih prava, ali koju veliki broj građana u demokratskim zemljama prihvata i opravdava, jer smatra da se njome bolje štiti fundamentalna vrednost bezbednosti. Kada bi se uverljivo pokazalo da bezbednosna država u stvari ne povećava stepen bezbednosti od alternativnih pretnji bezbednosti, u epohi posle 11. septembra 2001. godine, raspoloženje javnosti u demokratijama bi se ponovo pomerilo poput klatna ka poziciji koja ne dopušta proširene ingerencije represivnog aparata.

Motivacija etničkih terorista (ali i mnogih drugih terorističkih grupacija) počiva upravo na opisanoj hijerarhiji potreba i vrednosti. Javnost visoko vrednuje celovitost teritorije svoje države i njen suverenitet bez obzira na etničke razlike koje u njoj mogu postojati, ali je pitanje kako javnost u savremenim demokratijama reaguje na percepciju direktnog ugrožavanja svakodnevne bezbednosti u velikim gradovima zbog relativno apstraktne vrednosti teritorijalne celovitosti, recimo kada je reč o statusu Baskije u Španiji ili Severne Irske u Velikoj Britaniji. Vrednosti koje su bliže svakodnevnom životu građana u savremenim demokratskim društvima imaju veću neposrednu važnost za njih. Stoga je politički smisao

terorističkog napada koji nije selektivan, i odvija se, primera radi, detonacijom bombe u velikom gradskom tržnom centru u vreme kada je on pun kupaca, upravo u pritisku na javnost da se vrednost političkog cilja terorista, sa tačke gledišta dominantne zajednice, smanji, te da se ustupci na planu strategije terorista učine prihvatljivijim demokratskoj zajednici. Pri tome, značajna je činjenica da se radi o specifičnoj pervertovanoj formi ratovanja. Kao što je nekada rat konzervativno određivan Klauzevicevom frazom „produžetak politike" nasilnim sredstvima, tako je danas i terorizam faktički produžetak politike nasilnim sredstvima, mada se strukturno, pa i dinamički, bitno razlikuje od konvencionalnog ratovanja.

Grupe koje pribegavaju terorizmu često imaju sasvim legitiman politički cilj, kao što je slučaj sa etničkim separatistima, i kada bi se taj cilj ostvarivao u okviru ustavno definisanih institucionalnih kanala on, sam po sebi, ne bi ni po čemu bio razlog za kriminalizaciju grupa. Istovremeno, međutim, u pravilu, reč je o ciljevima koji se, iako sami po sebi često legitimni, obično ne mogu faktički ostvariti kroz institucionalni sistem, a razlog za to može biti nedostatak dovoljne političke podrške, mehanizmi odlučivanja koji osujećuju namere grupe, pa čak i otvorena nepravda koja je ugrađena u sistem, poput sistematske marginalizacije legitimnih etničkih ili regionalnih interesa. Najčešće se kao primer sistematske marginalizacije u ovom pogledu navode arapske grupe, možda ponajviše pripadnici palestinskih pokreta, poput militantnog Hamasa, koji prosto žele svoju državu i za taj zahtev imaju nesporne istorijske argumente, ali je ne mogu ostvariti zbog aktuelnog odnosa snaga kako na Bliskom istoku, tako i u velikim međunarodnim organizacijama, pre svega UN, u kojima SAD, koje podržavaju interese Izraela, imaju odlučujući uticaj. Istovremeno, i Izrael, druga strana u sukobu na Bliskom istoku, ima sopstvene legitimne interese, takođe bazirane na potrebi da arapski narodi koji okružuju jevrejsko stanovništvo i eksplicitno i uverljivo priznaju pravo jevrejske države na postojanje, pa i Izrael, opet u ime jednog legitimnog cilja, a koristeći svoju diplomatsku premoć uz pomoć SAD, koristi metode koje se sasvim opravdano mogu nazvati terorističkim. Državno sankcionisana ubistva poput napada na civilna vozila vojnim helikopterima, u kojima redovno ginu i nevini, uništavanje palestinskih naseobina buldožerima, bombardovanje njihovih izbegličkih logora u znak odmazde, predstavljaju klasične akte državnog terorizma. Kada bi takve akcije sprovodio, recimo, Iran, ili Libija, verovatno bi se na njih obrušila sva sila međunarodne vojne intervencije neke velike međunarodne koalicije protiv terorizma. Kada takve akcije sprovodi Izrael, to se, u većem delu međunarodne javnosti, smatra internom krizom i ekstremnim načinom rešavanja bezbednosnog pitanja koje je, u svojoj osnovi, aspekt legitimnog bezbednosnog interesa Izraela. Drugim rečima, činjenica da se neka kampanja smatra terorističkom, sama po sebi, ne znači da politički cilj koji stoji iza teroritičkog delovanja, sam po sebi, nije legitiman.

U međunarodnoj javnosti najveće razumevanje postoji za političke ciljeve koji su povezani sa etničkom politikom, a koji se u nekim slučajevima povezuju sa vaninstucionalnim nasiljem, to jest sa etničkim terorizmom. Stoga se etnički sukobi, koji često sadrže bitne elemente terorizma (neselektivnost, dramatičnost, nameru da se izazove masovan strah kod demokratskih konstituenata i tako izvrši pritisak na političke vlasti), u novijoj literaturi disciplinarno tretiraju kao posebna oblast pretnji bezbednosti, to jest kao granična sfera između konvencionalne s jedne, i nekonvencionalne bezbednosti, s druge strane. Danas već postoji razrađen teorijski algoritam rizika od izbijanja etničkih sukoba koji se zasniva na elementima poput relativne moći i blizine matične države za odgovarajuću etničku zajednicu na teritoriji druge države (da li je matična država susedna država), teritorijalne kompaktnosti etničke zajednice i objektivnih kulturnih, institucionalnih i političkih okolnosti za njene aspiracije ka samostalnosti. Ova grana teorije bezbednosti u vezi sa etničkim sukobima po sebi se stoga razvija odvojeno od moderne teorije nekonvencionalne bezbednosti, a tvorac pomenutog algoritma rizika na kome je ona velikim delom izrasla je Majkl Braun (Michael E. Brown).[60] Posebno je značajan deo obuhvatnog algoritma rizika koji se direktno odnosi na unutrašnje političko nasilje, i koji Braun naziva „strukturnim činiocima rizika", u koje spadaju: slaba država, unutrašnji bezbednosni problemi koje grupe osećaju, i etnička geografija. Države mogu biti slabe iz brojnih razloga, uključujući, u slučaju tranzicionih zemalja, na primer, nedostatak odgovarajuće tradicije funkcionalnih institucija u novonastalim državnim tvorevinama, uz istovremeno razaranje institucija starih država. „U drugim oblastima, države mogu biti oslabljene usled unutrašnjih problema poput endemske korupcije, administrativne nekompetentnosti i nesposobnosti da unapređuju ekonomski razvoj."[61]

Drugi strukturni faktor rizika proističe iz prvog, i u stvari govori o tome kako percepcija slabe države, iznutra, ali i na međunarodnom planu, dovodi do doživljaja unutrašnje nebezbednosti.

> „(...) kada su države slabe, pojedine grupe unutar tih država osećaju potrebu da se postaraju za sopstvenu odbranu; one počinju da brinu o tome da li druge grupe za njih predstavljaju bezbednosnu pretnju. Ako je država o kojoj se radi veoma slaba ili ako postoje očekivanja da ona vremenom dodatno oslabi, inicijative za grupe da se samostalno bezbednosno organizuju su utoliko veće. Problem je u činjenici da, preduzimajući nešto radi zaštite sopstvenih bezbednosnih interesa, grupe često ugrožavaju bezbednost drugih grupa."[62]

---

[60] Michael Brown (ed.), *The International Domensions of Internal Conflict*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1996.

[61] Ibid, Editor's Introduction, p. 14.

[62] Ibid, p. 15.

Konačno, kada je neka grupa toliko izolovana, ili toliko ideološki, religiozno ili na drugi način radikalizovana, da počne da podržava terorizam, terorističke kampanje, poput etničkih sukoba, takođe mogu biti u zavisnosti od faktora etničke geografije. Primera radi, sukob Indije i Pakistana oko statusa Kašmira ilustruje opisani slučaj, jer prema saznanjima indijskih vlasti počinioci terorističkih akata u Kašmiru, na teritoriji Indije, dolaze iz susednog Pakistana i imaju ohrabrenje i logističku podršku upravo iz susedne, matične države, što je inače snažan faktor rizika za unutrašnju bezbednost.

Poseban segment ovog algoritma rizika čine *politički faktori* nezadovoljstva ili radikalizacije, od kojih su glavna četiri.

1) Prvi i najopštiji faktor je *tip i stepen fer uređenja političkog sistema* (autoritarni sistemi teže da vremenom kumuliraju nezadovoljstvo kod potisnutih grupa). Legitimitet jednog političkog sistema, kako argumentiše Braun, može tokom vremena, zbog promene životnih okolnosti, doći u pitanje, i ako se sistem živo ne relegitimiše i na izlazi u susret potrebama svih konstitutivnih, značajnih i legitimnih grupa, on zapada u funkcionalnu krizu legitimiteta. „Konflikt (sa državom) je posebno verovatan ako država često primenjuje represije i nasilje, ili ako prolazi kroz političku tranziciju."[63] Država koja je prinuđena da redovno primenjuje represiju i da odgovara na optužbe da njeno unutrašnje uređenje nije fer samim tim se nalazi u domenu povećanog rizika od izbijanja unutrašnjeg nasilja.
2) Drugi ključan politički faktor rizika od sukoba sa državom leži *u prirodi nacionalne ideologije*. Tradicionalan je stav da države zasnovane na nacionalnoj ideologiji pate od većeg rizika od unutrašnjeg sukoba nego države sa građanskom ideologijom, ali taj stav nije nužno ispravan kada je reč o terorizmu, jer terorizam, pored etničkih, ima globalne socijalne motive, na čemu je izgrađena čitava nova teorija terorizma posle 11. septembra čiji je rodonačelnih Ted Honderih.[64]
3) Treći politički faktor uključuje *prirodu političke agende grupa* koje mogu biti u sukobu sa državom ili dominantnom zajednicom. „Bilo da je grupni identitet zasnovan na političkim, ideološkim, religijskim ili etničkim vezama, rizik od upotrebe nasilja protiv države je veći ukoliko grupa ima ambiciozne ciljeve, snažan osećaj identiteta i sklona je konfrontiranju kao strategiji za ostvarenje tih ciljeva."[65] Takve grupe često pribegavaju terorizmu, a kada je njihovo unutrašnje vezivno tkivo religijsko, kao što je slučaj sa džihadističkim terorističkim

[63] Ibid, p. 16.

[64] Ted Honderich, *After the Terror* (expanded, revised edition), Edinburgh University Press, Edinburgh, 2003.

[65] Brown, ibid., p. 18.

grupama, zahtevi mogu biti sasvim neprihvatljivi za dominantne zajednice, poput zahteva za uvođenjem šerijatskog prava, na koji su vlasti Pakistana morale da pristanu na delu svoje teritorije u periodu posle 11. septembra 2001, i pored činjenice da je postojao izuzetan međunarodni pritisak da izvrše ofanzivu na Talibane u graničnim područjima sa Avganistanom.

4) Četvrti faktor rizika podrazumeva *strategije elita koje vode grupe*. Pošto je obično reč o grupama čija kohezija počiva i na poštovanju hijerarhije, ponašanje grupe će u velikoj meri zavisiti od konkretne taktike koju usvaja lider. Različite grupe u različitim okolnostima, zavisno od postojanja i izraženosti pojedinih faktora rizika, ponašaće se različito, zavisno od toga koliko su radikalni lideri.[66] Upravo stoga se danas represivna strategija u razvijenim zemljama sastoji pre svega od udara na najradikalnije lidere kako bi se u kratkom periodu poremetila operativna aktivnost grupa.[67] Primera radi, kada je 5. avgusta 2009. godine jedan od najmilitantnijih lidera Talibana, Bajtulah Mehsud (Baitullah Mehsud), koji je u Pakistanu bio poznatiji lider džihadista nego i sam Osama bin Laden, ubijen u vazdušnom udaru koji je izvela CIA u pakistanskoj oblasti Vaziristan, sastanak lidera njegove grupe na kome je trebalo da se izabere novi komandant pretvorio se u oružani obračun.[68] Na ovaj način je očigledno poremećena operativna koordinacija i agresivna orijentacija grupe do izbora novog lidera. Neke od akcija protiv pojedinaca na čelu terorističkih grupa su kontroverzne, pogotovo kada oni nisu direktno uključeni u operativno izvođenje terorističkih akata, i kada se napadi na njih planiraju u civilnom okruženju, uz mogućnost drugih civilnih žrtava. Istovremeno, čini se da je značaj lidera, ili „elite" na čelu svake militantne grupe, a pogotovo kada je reč o terorističkim grupama, prepoznat kao toliko veliki da su udari na pojedince sve uobičajeniji u savremenoj taktici borbe protiv terorizma, pre svega na Bliskom istoku.

Autori poput Honderiha nude obuhvatnu sociološku analizu načina na koji je moguće, priznajući legitiman status brojnih političkih i socijalnih ciljeva grupa koje pribegavaju terorizmu, sagledati terorizam kao fenomen globalne marginalizacije. Reč je o specifičnoj perspektivi koja postaje sve uticajnija u savremenoj literaturi, a koja političko nasilje vidi kao vrstu „reakcione formacije", tj. mehanizma kojim se institucionalni načini rešavanja političkih pitanja sistematski devalviraju u marginalizovanim zajednicama, zbog nedostatka potkrepljenja za veru u demokratski sistem, odnosno, kako kaže Honderih, zbog „jednostavne nepravde"

[66] Loc. cit.

[67] Puni algoritam rizika prema Braunu detaljno je izložen u njegovom tekstu "The Causes and Regional Dimensions of Internal Conflict" — Brown, ibid, pp. 571–602 (posebno uz tabelarni prikaz, p. 577) i "Internal Conflict and International Action", Brown, ibid, pp. 603–27.

[68] Declan Walsh, "Air strike kills Taliban leader Baitullah Mehsud", *The Guardian*, 7. Avgust 2009. http://www.guardian.co.uk/world/2009/aug/07/baitullah-mehsud-dead-taliban-pakistan.

prisutne u postojećim institucionalnim mehanizmima rešavanja regionalnih kriza. O Honderihovoj perspektivi će biti detaljnije reči u poglavlju koje se bavi savremenim političkim i teorijskim shvatanjima motivacije za terorizam, ali je ono relevantno i na ovom mestu, da bi se osvetlili razlozi za dominantan značaj terorizma kao meke pretnje bezbednosti.

Reč je o činjenici da, bez obzira na „jednostavnu nepravdu" brojnih postojećih mehanizama za rešavanje statusnih pitanja pojedinih grupa širom sveta, legitimitet političkih ciljeva ipak igra značajnu ulogu u disciplinarnom prihvatanju pojedinih oblika bezbednosti ili pretnji bezbednosti kao osnovnih tema za samosvojna istraživanja. Upravo zbog specifične političke logike i uzročne pravilnosti izbijanja etničkih sukoba, kao što je pomenuto nešto ranije, ti sukobi su danas sve više predmet disciplinarno samosvojnih istraživanja, koja ih izmeštaju iz prihvaćenih okvira „konvencionalne" i „nekonvencionalne" bezbednosti. Nešto novija, ali strukturno slična, jeste i tendencija izdvajanja terorizma kao samosvojnog bezbednosnog fenomena, koji izrasta iz polja nekonvencionalne bezbednosti, ali se, posle 11. septembra 2001. godine i ratnih odgovora na terorističke napade na SAD koji su se tada odigrali, i terorizam shvata kao posebna vrsta pretnje bezbednosti, koja više nije sasvim „nevojna" po svojoj prirodi, ciljevima, načinu izvršenja i uticaju na nacionalnu bezbednost zemalja protiv čijih sistema je usmerena. Teorijsko izdvajanje terorizma iz prilično fluidne oblasti nekonvencionalne bezbednosti započelo je sa retorikom „rata protiv terora" koju je inicirao tadašnji predsednik SAD, Džordž Buš Mlađi, i koja je opravdavala klasičnu vojnu agresiju na Avganistan koja je usledila posle ultimatuma tada talibanskim vlastima te zemlje da izruče Osamu bin Ladena i njegove saradnike, lidere mreže Al Kaida. Ovaj ratni odgovor SAD je metodološki interesantan, jer je njime započela nova epoha u shvatanju terorizma na globalnom planu, a o tome je verovatno najuticajnije pisao Ričard Folk (Richard Falk) u svojoj knjizi *Veliki rat protiv terora* (*The Great Terror War*), koja je svega deceniju od svog objavljivanja već postala neka vrsta klasike u oblasti novog shvatanja terorizma.[69]

Na terorizam kao nekonvencionalnu pretnju unutrašnjoj bezbednosti reaguje se sredstvima unutar društvene represije, to jest policijskim radom, a ne vojnim akcijama protiv drugih zemalja. Onog trenutka kada terorizam preraste u tako drastičnu pretnju nacionalnoj bezbednosti da se proglasi „ratom" i na njega se odgovori klasičnim ratom, on se kao globalni fenomen izmešta iz domena kompozitnog fenomena „nekonvencionalne bezbednosti" i postaje posebna pretnja bezbednosti koja je baza za posebno problemsko izučavanje. Stoga se danas terorizam izučava kao specifičan bezbednosni fenomen koji izlazi iz oblasti unutrašnje bezbednosti. On je predmet formiranja međunarodnih vojnih koalicija, argument za svrgavanje vlada u drugim zemljama, kao i za opravdanje

[69] Richard Falk, *The Great Terror War*, Interlink Publishing Group, Northampton, USA, 2002.

međunarodne uprave i okupacionih mandata u različitim delovima sveta. Terorizam je danas isto toliko segment vođenja spoljne i bezbednosne politike koliko su to klasična pitanja vojne dominacije ili pristupa energetskim resursima.

Kada se posmatra sa evolucione tačke gledišta, terorizam je istorijski povezan sa pojmom terora, a teror se u početku kao pojam pre svega zasnivao na ideji državne represije protiv civilnog stanovništva, o čemu je jedan od prvih svakako pisao Edmund Berk (Edmund Burke).[70] Stoga je teror istorijski pomirljiv sa idejom ratovanja, jer je teror nad civilnim stanovništvom u različitim razdobljima bio deo ratne strategije da se slomi otpor neprijatelja. Primera radi, kampanje takozvanog „tepih bombardovanja", tj. neselektivnog bombardovanja velikih gradova kakva su sprovođena u Drugom svetskom ratu, i čija žrtva je, među mnogim gradovima, bio i Beograd, predstavljale su elemente koji bi se danas nedvosmisleno nazvale terorom protiv civilnog stanovništva i kvalifikovale kao ratni zločin. Slično tome, metode ratovanja koje podrazumevaju lišavanje stanovništva osnovnih energetskih, higijenskih i bioloških uslova za život, poput presecanja linija snabdevanja električnom energijom, tekućom vodom, gorivom ili hranom, takođe su danas vrlo raširene u ratnoj strategiji, i mogu se smatrati aktima terora kao segmenta ratne strategije, iako više ne uključuju direktno i namerno ubijanje civila. Zbog svega rečenog, pozicioniranje terorizma, kao moderne izvedenice od pojma teror, u kontekst rata nije sasvim nov. On se na prvi pogled čini novim zbog toga što je terorizam, tokom razdoblja posle Drugog svetskog rata, pod uticajem moćnih država koje su najviše i sprovodile strategije dominacije i zastrašivanja širokih slojeva sopstvenog i civilnog stanovništva drugih zemalja, redefinisan, pa je nizom različitih normativnih definicija određen pre svega kao aktivnost neformalnih grupa protiv države. Tako, recimo, definicija koju je formulisalo Ministarstvo odbrane SAD krajem 20. veka određuje terorizam kao *„nezakonitu upotrebu nasilja, ili pretnju nasiljem, protiv lica ili stvari sa ciljem da se država ili društvo zastraše ili primoraju da prihvate političke, religiozne ili ideološke zahteve koji im se postavljaju"*.[71] Definisanje terorizma kao složenog fenomena je izuzetno obuhvatan i zahtevan akademski posao kome je posvećeno mnogo pažnje, pa je detaljno razmatranje aktuelnih osnovnih metodoloških pristupa njegovom definisanju predmet posebne analize u narednom poglavlju. Na ovom mestu, međutim, navedena je ilustrativna definicija koja samo ukazuje na opšti fenomen povezanosti terorizma i sa vojnim bezbednosnim kontekstima i sa državnom politikom, a ne samo sa aktivnošću neformalnih grupa protiv države, koja je normativna inovacija u odnosu na izvornu recepciju terorizma

[70] Prema Falk, ibid, p. XIX. Folk posebno ukazuje na Berkovu ideju da je državni terorizam istorijski primarna forma terorizma.

[71] Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York, 1998, pp. 14–44.

zasnovanog na ideji terora. Ta činjenica, u stvari ta protivrečnost između savremenih definicija i istorijske stvarnosti terorizma, vidi se i u činjenici da se i danas, iako se terorizam normativno pretežno određuje kao nasilje koje sprovode neformalne grupe protiv društva kao celine i države, ipak prihvata činjenica da postoji i „državni terorizam", to jest akti terorizma po opisu delatnosti čiji počinilac je država, a ne neformalna grupa.[72] I klasični, i državni terorizam su istorijski segmenti kompozitnog fenomena terora o kome je još u 18. veku pisao Berk.[73]

Specifičnosti terorizma kao posebne pretnje bezbednosti

Za razliku od drugih pretnji bezbednosti, terorizam ima brojne osobine koje ga definišu i čine drugačijim, recimo iracionalnost u smislu nedostatka proračuna rizika i koristi, organizaciona nezahtevnost i fleksibilnost, specifičnost korena nastanka i razbuktavanja kao i neosetljivost na klasični represivni odgovor.

Iracionalnost u smislu nedostatka kalkulacije rizika i koristi

Terorizam je samosvojna tema za teoriju bezbednosti ne samo zbog svoje istorijske povezanosti sa državom i ratovanjem, što nije svojstveno ostalim nekonvencionalnim pretnjama bezbednosti, već i zbog izvesnih specifičnosti koji se tiču samog opisa terorističkih akata. Pre svega, terorizam je nasilje kome nedostaje racionalna uslovljenost koja karakteriše, recimo, organizovani kriminal. Terorističke grupe često, a kada je reč o islamističkim i drugim religijski motivisanim terorističkim grupama, praktično uvek, deluju ne obraćajući pažnju na uobičajene kalkulacije koristi, odnosno željenih efekata svojih akcija, i cene koju za njih mogu platiti, u smislu hvatanja, kažnjavanja, gubitka života. Pomenuta kalkulacija predstavlja samu logičku srž svih poznatih represivnih načina borbe protiv devijantnog (kriminalnog u užem smislu) i političkog nasilja, a ta logika, koja je ugrađena u represivni sistem, jednostavno uopšte ne važi za najveći deo ukupnog volumena terorističke aktivnosti. Ako se prihvati u teoriji popularan stav da je tipičan terorista današnjeg svega neka vrsta kriminalizovanog vizionara koji veruje da to što čini — čini zbog nekog višeg dobra koje prevazilazi njegove individualne interese, pa i život, onda postaje jasno u

[72] Više o državnom terorizmu pogledati u knjizi: Dragan Simeunović, *Terorizam*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2009, naročito str. 49, 55, 57, 78, 79.

[73] Edmund Burke, "Thoughts on the Cause of the Present Discontents" (prvi put objavljene 1770), videti Edmund Burke, *Select Works of Edmund Burke*, vol. 1, Library of Economics and Liberty, http://www.econlib.org/library/LFBooks/Burke/brkSWv1c1.html, pristup avgusta 2009; takođe J. C. D. Clark (ed.), *Reflections on the Revolution in France. A Critical Edition*, Stanford University Press, Stanford, 2001.

kojoj meri je terorizam specifična forma političkog nasilja i koliko su ograničeni efekti strategije njegove represivne kontrole, što sugeriše potrebu da se za terorizam gradi nova logika kontrole.

Organizaciona nezahtevnost i fleksibilnost

Iako terorističke akcije mogu imati motive karakteristične za rat kao sukob velikih integrativnih sistema (recimo sukob kulturnih ili religijskih normi ili pretenzija na globalni uticaj jedne ili druge kulture), za razliku od rata njihovo izvođenje je uglavnom vrlo fleksibilno, ne zahteva velike resurse, mogućno je bez stroge hijerarhijske organizacije grupa (takozvana „mrežasta organizacija terorističkih ćelija"), kao i uz delovanje uzajamno diskretnih, labavo povezanih i nekohezivnih ćelija koje jedna o drugoj ne znaju mnogo, što znači da ako jedna od njih bude razbijena, to ne mora kompromitovati operativnu sposobnost drugih ćelija. Sve su ovo organizacioni momenti delovanja savremenog islamskog terorizma, ili „džihadizma" kako ga nazivaju američki analitičari (poput onih okupljenih oko analitičke elektronske publikacije Stratfor (Stratfor) ili oko konzervativne i izuzetno uticajne Heritidž fondacije (The Heritage Foundation).[74]

Mrežasta organizacija terorističkih grupa može poprimiti različite oblike koji su poznati i kreatorima bezbednosne politike evropskih i zemalja jugoistočne Evrope, pa se danas pravi uobičajena razlika između tri tipa organizacionih mreža za terorističke grupe. Prvi tip je *lančana mreža*, u kojoj se komunikacija odvija preko čvorova mreže (Vidi shemu 1.) i prenosi se od jednog aktera do drugog, pri čemu u svakom trenutku može doći do kidanja i ponovnog uspostavljanja mreže u povoljnijim uslovima. Drugi tip je *zvezdasta mreža*, u kojoj se komunikacija sa „krakovima" mreže odvija preko jezgra mreže, dok je treći tip *svekanalna mreža*, koja se sastoji iz više spojenih mreža koje imaju različite unutrašnje strukture i preklapaju se, tako da jedan deo jedne mreže, faktički, može, spolja gledano netransparentno, komunicirati faktički sa bilo kojim drugim delom druge mreže usled uspostavljenih odnosa ličnog poverenja. Savremeno iskustvo je pokazalo da terorističke i druge militantne grupe uglavnom nastoje da formiraju svekanalne mreže.(videti sheme 2. i 3.).[75]

Većina terorističkih napada izvedena je improvizovanim oružjima ili sredstvima uzurpiranim od države ili zajednice koja je meta. To je bio slučaj i sa samim napadima 11. septembra 2001. godine, koji su označili prekretnicu u

[74] Pogledati internet adrese: www.stratfor.com; www.heritage.com, avgust 2009.

[75] Videti Anita Perešin, „Paradigma 'novoga' terorizma informacijskoga doba", *Politička misao*, Zagreb, tom. 44, br. 2, 2007, str. 93–112, posebno str. 101.

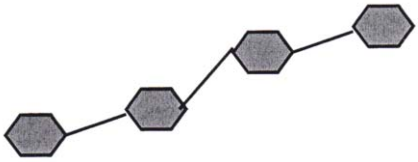

Shema 1. Lančana mreža

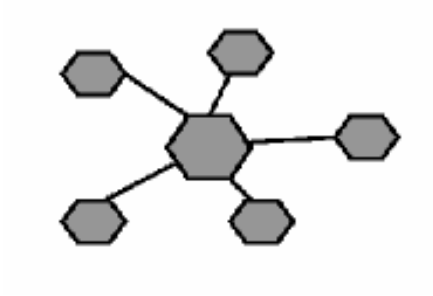

Shema 2. Zvezdasta mreža

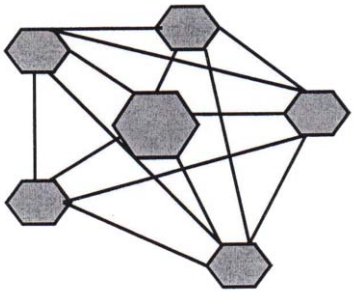

Shema 3. Svekanalna mreža

međunarodnom tretmanu terorizma kao bezbednosnog problema. Većinu su izvele male grupe ljudi spremnih na žrtvu. Počinioci većine terorističkih akcija su ćelije koje su imale logističku podršku za koju se slabo zna, jer su druge ćelije, koje su bile u pozadini i predstavljale rezervu, ili su obavljale pripremu terorističke akcije, brzo povučene, rasformirane ili su imale tako visok prag bezbednosnog protokola da se ni u jednoj fazi pripreme terorističke akcije nije moglo pouzdano tvrditi koliko imaju članova, ko su oni i koje su im uloge. Amorfna organizacija mreže, strogo diskretna struktura misija (jedna ćelija, jedna misija, bez informacija o širem kontekstu ili eventualnim drugim akcijama) omogućavaju terorističkim grupama da uz minimum materijalnih resursa, vremena i ljudstva izvrše značajne udare na ciljnu zajednicu. Sadašnji modaliteti borbe i protiv konvencionalnih (vojne metode) i protiv nekonvencionalnih pretnji bezbednosti (policijske i parapolicijske metode) pokazale su se relativno neuspešni u borbi protiv terorizma, upravo zbog ovih njegovih strukturnih, operativnih i sadržinskih specifičnosti.

Neosetljivost na klasični represivni odgovor

Terorizam je neosteljiv na klasični represivni odgovor iz više razloga, o kojima će biti reči u zaključnom poglavlju, u kome se raspravlja o metodologiji borbe protiv terorizma, ali neki od tih razloga su u direktnoj vezi sa specifičnostima terorizma kao

samosvojne pretnje bezbednosti. Pre svega, represivni odgovor na terorizam je problematičan jer je njegovo usmerenje često nejasno. Teroristička grupa je u načelu mala, fleksibilna, pokretljiva i spremna na žrtvu. Načinjena šteta od terorističkih akcija je, u očima javnosti, daleko veća od efekata eventualnog razbijanja same terorističke grupe koja je izvela akciju. Stoga postoji neka vrsta očekivanja javnosti da država učini nešto krupnije, na širem planu, kako bi odgovorila na terorističke akcije. Upravo ta potreba je, u argumentaciji Ričarda Folka, i učinila, kako on kaže, „politički nužnim" američki napad na Avganistan posle 11. septembra 2001, iako je taj napad bio „operativno neopravdan". Od države se očekivalo da učini nešto dramatično, da pokaže da ima načina da odgovori na šok koji je teroristički napad izazvao. Prema Folkovoj argumentaciji, pošto država u tom trenutku jednostavno nije imala na raspolaganju nijedan operativno efektivan odgovor, ona je posegnula za akcijom za koju je znala da neće neposredno, efikasno i uz srazmerne žrtve rešiti problem, ali koja je bila upućena pre svega američkoj javnosti.

Osim problema sa usmerenjem represivnog odgovora, drugi problem sa represijom protiv terorizma je u činjenici da takve akcije obično pojačavaju uverenost počinilaca terorističkih akata u neophodnost njihove „borbe" i u potrebu za daljim terorističkim kampanjama. Možda je najbolji primer dugotrajni rat koji se vodi između izraelske države i palestinskih gerilaca u pojasu Gaze. Izraelska država na samoubilačke napade, koji neselektivno ubijaju izraelsko stanovništvo, odgovara represijom za koju smatra da je dovoljno odlučna da obeshrabri Hamas, uključujući brojne vrlo problematične operacije koje izvodi izraelska vojska protiv palestinskih civila. Međutim, te akcije, poput rušenja kuća ili otvaranja artiljerijske vatre na izbeglička naselja, samo dodatno radikalizuju palestinsko stanovništvo, sužavaju prostor za politički dogovor, i faktički, u očima počinilaca terorističkih akata sa palestinske strane, „dokazuju" da terorizam nema legitimnu institucionalnu alternativu kada je reč o njihovom sporu sa izraelskom državom. Terorizam je, ukratko, specifičan i po tome što ne postoji model represivne strategije koji bi mogao da sistematski utiče na smanjenje ili „kontrolu" terorističkih akcija, kao što je to, recimo slučaj, sa „kontrolom kriminala", uključujući i organizovani kriminal kao drugu danas dominantnu pretnju nekonvencionalnoj bezbednosti.

Konačno, primena represije ima i jednu međunarodnopolitički kontraproduktivnu dimenziju kada je reč o borbi protiv terorizma. Izražena i dugotrajna represija države ili dominantne zajednice prema nekoj grupi koja generiše terorizam prema toj državi ili zajednici ima tendenciju da vremenom na međunarodnom planu legitimiše ciljeve, pa i metode kojima se služe teroristi, te da galvanizuje međunarodnu podršku za zajednicu iz koje teroristička strategija potiče, kao slabiju stranu koja je u stvari žrtva dominacije ili sistemske represije. To je pogotovo izražena tendencija u slučajevima kada je represivni odgovor neproporcionalan samoj terorističkoj pretnji, kada se koristi vojska, masovne policijske akcije uz sistematska

sužavanja i narušavanja građanskih i ljudskih prava neke zajednice. Koliko god takve represivne mere delovale neophodno građanima zajednice koja je ugrožena terorizmom, one, posmatrane spolja, stvaraju utisak da grupa koja se služi terorizmom, faktički, i nema drugog načina da se bori za svoja legitimna prava ili težnje. Slučaj Kosova i Metohije je verovatno u Evropi najsveži primer načina na koji sistemska represija kao odgovor na hronični terorizam u pokrajini (pri tome nedovoljno dobro osmišljena i strateški uobličena represija) bez odgovarajuće politike rešavanja problema, od terorističke kampanje, postepeno, internacionalizacijom jednog unutrašnjeg pitanja, stvara u međunarodnoj javnosti slučaj „borbe za slobodu" i dovodi do odvajanja dela teritorije države. Pri tome, ovaj slučaj je direktno ilustrativan za opisanu kontraproduktivnost represivnog odgovora na terorizam, jer je doveo do toga da lideri terorističkih grupa sa Kosmeta, koji su se svojevremeno nalazili na zvaničnim listama terorista i terorističkih organizacija najuticajnijih zemalja u međunarodnoj zajednici, ne samo budu izbrisani sa tih lista, nego da postanu uvaženi i prihvaćeni politički sagovornici tih zemalja u ime svojih naroda, iako je nesporno da su do pozicija političke vlasti došli direktnom upotrebom klasičnih terorističkih metoda, a u slučaju Kosova i organizovanim kriminalom. Stoga dosadašnje iskustvo sa terorističkim organizacijama sugeriše da usvojeni modeli reagovanja po represivnoj liniji, koji su neka vrsta refleksa države na ovu vrstu nediskriminativnog nasilja, nisu efikasni, te da sami po sebi mogu biti deo ukalkulisanog scenarija terorističke strategije, koja računa na internacionalizaciju i na korišćenje represivnog odgovora za unapređivanje sopstvenih odnosa sa javnošću.[76]

Značaj terorizma sa tačke gledišta međunarodnih odnosa

Savremena praksa međunarodnih odnosa počiva na međunarodnom pravu kao opštem okviru, ali u svojoj dinamičkoj dimenziji ona je, po opštem uverenju stručne

[76] Primera radi, kosovska OVK je 1998. godine uključena u američki registar terorističkih organizacija, da bi krajem iste te godine bila izbrisana iz registra, iako su podaci o terorističkim aktivnostima ove formacije bili široko publikovani u međunarodnoj javnosti — videti: Jerry Seper, "KLA rebels train in terrorist camps", *The Washington Times*, 4 May 1999, www.washingtontimes.com; Steve Rodan, "Kosovo seen as new Islamic bastion", *The Jerusalem Post*, 14 September 1998, www.jpost.com; Colin Brown, "Bin Laden linked to Albanian drug gangs", *The Independent*, 21 October 2001, http://news.independent.co.uk/world/europe/story.jsp?story=199643; Umberto Pascali, "U.S. protects Al-Qaeda Terrorists in Kosovo", *Executive Intelligence Review*, 2 November 2001, www.lrouchepub.com/other/2001/2842us_alqaeda_kla.html, p. 2; Scott Taylor, "Signs point to Bin Laden-Balkan link", *The Halifax Herald Limited*, 29 October, 2001, www.hearld.ns.ca/stories/2001/10/29/f126.raw.html; United States Senate Republican Policy Committee, 31 March 1999, www.senate.gov/~rpc/releases/1999/fr033199.htm, uz brojne druge izvore.

javnosti, velikim delom određena izvesnim konsenzualno usvojenim standardima u pogledu toga šta je prihvatljivo, a šta faktički nije prihvatljivo u načinu na koji su savremena društva ustrojena. Jedna od univerzalnih pretpostavki ove vrste jeste da suverenitet proističe iz međunarodnih normi i ustavnih odredbi, ali da on ima i nesvodivu praktičnu dimenziju, naime da podrazumeva sposobnost države da sopstveni suverenitet obezbedi upotrebom nekontroverznih metoda. Reč je o pragamatičnom principu koji je ugrađen i u savremenu teoriju demokratije u pogledu gledišta izbora i smenjivosti vlasti. Kako je to ilustrativno pisao Džon Rid (John Read), savremena demokratija kao standard podrazumeva opšte pravo svih građana da glasaju na izborima, ali to pravo, koje je u apstraktnom smislu prisutno i u društvima obeleženim dominacijom i autokratskom praksom, mora biti tako organizovano i ispoljeno da *realno* omogući građanima da svojim učešćem na glasanju utiču na postizanje političkih promena. Apstraktno pravo građanina da učestvuje na izborima i glasa, ukoliko su izbori tako organizovani (izborne jedinice manipulativno određene, primera radi) da njegov glas strukturno ne može doneti promenu i on to zna, nije dovoljno demokratsko pravo da bi se politička zajednica smatrala uistinu demokratskom.[77] Rid pitanje slikovito formuliše na sledeći način:

> „Politička participacija podrazumeva učešće u donošenju odluka u ime zajednice. Ali šta se računa kao 'učešće'? Da li neko učestvuje u donošenju neke odluke ako samo čini neuspešne pokušaje da utiče na nju? (...) Pretpostavimo da nečija pisma poslata nosiocima političkih funkcija niko ne čita; (...) nečiji pokušaji da se angažuje u političkoj diskusiji sa drugim građanima se ravnodušno ignorišu. Napravimo korak dalje: pretpostavite da znate unapred da vaša pisma niko neće čitati, da vas drugi građani neće saslušati (...). Da li ste vi učesnik u procesu samo zato što pokušavate da učestvujete? Ili, da li učešće zahteva neki stepen (koliko god mali on bio) faktičkog uticaja na ishod procesa? Ukratko: može li se političko učešće odvojiti od političke moći?"[78]

Demokratsko pravo da se utiče na smenjivost vlasti mora biti stvarno, realno u svakoj situaciji u kojoj se ispoljava, da bi apstraktni princip univerzalnog glasačkog prava imao životni smisao. U suprotnom, ukoliko se manipuliše ustavom, izbornim zakonima i strukturom izbornih jedinica, primera radi, obesmišljava se samo izborno pravo i njegovo puko postojanje i izlaženje građana na izbore ne čini odgovarajuću političku zajednicu bitno demokratskijom od one u kojoj je glasačko pravo ograničeno ili ne postoji. Reč je o jednoj suštinskoj praktičnoj strani demokratskog društvenog uređenja koja nije samo slučajna, niti je samo ugao gledanja na demokratiju, nego je inherentna samoj suštini demokratskog poretka.

---

[77] Videti: James H. Read, "Participation, Power, and Democracy", u Stephen L. Esquith (ed.), *Political Dialogue: Theories and Practices*, Rodopi Press, Amsterdam–Atlanta, 1996, pp. 239–61.

[78] Ibid, str. 241.

Savremena praksa međunarodnih odnosa u demokratskom svetu je na tragu ovog načelnog pragmatičkog aspekta demokratije kao političkog ambijenta društva. Ona podrazumeva da države imaju izvesne normativne okvire, kao i međunarodnopravne standarde, koji im garantuju opstanak, suverenitet i identitet u dugoročnom periodu i u relativno nepromenjenom obliku, ali istovremeno, i sa praktične strane, da su države, uopšteno posmatrano, ipak u stanju da većinu tih standarda i održe, i to bez upotrebe neuobičajenih ili nedemokratskih metoda. U najkonkretnijem smislu, ova praktična dimenzija suvereniteta obično se sagledava kroz sposobnost države da kontroliše svoju teritoriju, kroz postojanje lojalnog stanovništva i kroz društveni menadžment na celoj teritoriji koji se zasniva na poštovanju nasleđenih i široko prihvaćenih ljudskih i građanskih prava. Država koja, iz bilo kog razloga, u praksi nema sposobnost da obezbedi neki od navedenih funkcionalnih elemenata postaje problem, i samim tim u pragmatičnom smislu njen suverenitet postaje, ranije ili kasnije, međunarodno pitanje, koliko god se ona tome opirala. Bivša Jugoslavija je bila primer ovakve prakse međunarodnih odnosa, jer su njene funkcionalne tegobe sa postepenim odvajanjem konstitutivnih republika, a kasnije i podele na osnovu regionalnih etničkih aspiracija, prethodile faktičkim promenama u tretmanu njenog suvereniteta u diplomatskoj i međunarodnopolitičkoj praksi u širem smislu. Upravo tako treba razumevati i događaje koji su vodili do sukcesivnih odvajanja i međunarodnih priznanja novonastalih država na teritoriji bivše SFRJ.

Terorizam kao bezbednosni fenomen je u bliskoj vezi sa internacionalizacijom unutrašnjih problema i sa pitanjem suvereniteta država u savremenim međunarodnim odnosima, jer je on, u savremenom bezbednosnom okruženju, iako jedan od najrizičnijih, svakako i najdirektniji put ka skretanju međunarodne pažnje na neko lokalno pitanje i ka njegovom pretvaranju u temu za diplomatiju. Postojanje hronične terorističke pretnje na teritoriji neke države sugeriše da nisu ispunjena bar dva od navedena tri uslova za funkcionalni suverenitet: lojalnost stanovništva i kontrola nad celokupnom teritorijom bez primene neuobičajenih mera, poput specijalnih policijskih akcija. Svaka teroristička pretnja, kada potraje, vodi do uvođenja pojedinih elemenata vanrednog stanja, bilo zbog povećanog i vidljivog prisustva represivnih organa u javnosti, bilo zbog posebnih bezbednosnih protokola ili preventivnih akcija pretraživanja kuća i naselja, vozila i kontrole puteva; sve ove mere stvaraju stanje koje nije uobičajeno, kao i utisak povećanog napora koji država ulaže da zadrži kontrolu nad događajima na delu svoje teritorije koja u suštini izmiče redovnim kontrolnim mehanizmima. Stoga je terorizam oprobani metod da se lokalni problem učini međunarodnim, da mu se da dimenzija prekogranične bezbednosti (posebno kada je reč o etničkim populacijama koje žive na susednim teritorijama koje se prostiru u dve ili više različitih država), te da se on pretvori u međunarodno političko pitanje *par excellance*.

Teorijske pretpostavke demokratskih standarda kao element internacionalizacije terorističke kampanje

Sve do 11. septembra 2001. godine, stav dominantnih aktera na međunarodno-političkoj sceni prema terorizmu bio je izrazito iznijansiran: svaki slučaj terorizma tretiran je posebno, u sopstvenom kontekstu, obično kao manifestacija političke krize. Posle septembra 2001. taj stav se bitno promenio i postao netolerantniji prema terorizmu, naročito posle američke objave globalnog „rata protiv terora", no nisu se promenile izvesne pretpostavke o demokratskim standardima koji treba da postoje u svim demokratskim zemljama. Narušavanje tih standarda, u očima međunarodne javnosti, može opravdavati pobunu i za njih se može pretpostaviti da predstavljaju neku vrstu dodatne legitimacione osnove i za terorističke kampanje protiv države. Neke od tih pretpostavki su relativno nove u demokratskoj teoriji. One su nadgradnja na tradicionalnu, dominantno proceduralnu recepciju demokratije kao političkog sistema koji, nizom propisanih procedura koje istovremeno predstavljaju legitimaciona polja za vršenje različitih vrsta i nivoa vlasti, omogućavaju ispunjavanje društvenih funkcija, te su istovremeno te procedure, poput političkih izbora, dovoljna osnova da se, kada se one ispoštuju, društvo bar uopšteno smatra demokratičnim. Savremena shvatanja demokratije su više supstantivno orijentisana u odnosu na tu tradicionalnu dominantno proceduralnu bazu, i one se danas u teoriji nazivaju „participativnim" ili „deliberativnim" demokratijama (u tradiciji Jirgena Habermasa — Juergen Habermas) ili, institucionalno posmatrano, „poliarhičnim demokratijama" kako ih je nazivao Robert Dal (Robert Dahl).[79]

Osnova ideje o participativnoj demokratiji, koju je razvio Habermas podrazumeva da efektivno demokratsko društvo, osim proceduralnih elemenata demokratskog uređenja, poput univerzalnog glasačkog prava ili ravnopravnosti u tretmanu pred zakonom, (a kada je reč o glasačkom pravu, tu tezu je dodatno konkretizovao Džon Rid u svom ranije kratko prodiskutovanom radu iz 1996. godine), ono mora na svakoj značajnoj stepenici odvijanja demokratske procedure omogućiti smislen stepen učešća svim relevantnim društvenim grupama. Drugim rečima, demokratsko društvo mora biti aktivno društvo, koje donosi i prilagođava propise i mehanizme koji ga sprečavaju da postane zatvoreno društvo, da okošta u

[79] Jürgen Habermas, *Betweeen Facts and Norms*, MIT Press, Cambridge, Massachutets, 1996; John Elster, *Deliberative Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996; Amy Gutmann & Dennis Thompson, *Democracy and Disagreement*, Harvard University Press, Harvard, 1996; Gutmann & Thompson, *Why Deliberative Democracy?*, Princeton University Press, Princeton, 2004. Dalovo shvatanje poliarhičke demokratije je znatno evoluiralo u njegovim radovima od izvorne formulacije u: Robert Dahl, *A Preface to Democratic Theory*, prvi put objavljene 1956. godine — videti najnovije izdanje The University of Chicago Press, Chicago, 2006, do Dahl, *Democracy and its critics*, Yale University Press, Yale 1989.

postojećim rešenjima koja se vremenom zatvaraju za grupe koje, u tom sistemu i na osnovu tih rešenja, vremenom neminovno postaju marginalne i obespravljene. Džon Elster (John Elster), Ejmi Gatman (Amy Gutmann) i drugi autori koji su pisali o „deliberativnoj demokratiji" gradili su na Habermasovom konceptu, pa su efektivnu demokratiju određivali kao društvo koje, svojim institucijama i postojećim mehanizmima, omogućava stalan i smislen društveni dijalog o ključnim pitanjima.[80] Dalovo shvatanje na neki način zaokružuje ovu evoluciju pojma aktivne demokratije, jer, sa institucionalne strane posmatrano, poliarhična demokratija podrazumeva redukcionistički shvaćenu ulogu državnih ustanova. One, u kontekstu poliarhične demokratije u osnovi igraju ulogu „svodova", kako ih u jednoj od danas najuticajnijih analiza poliarhije sa tačke gledišta društvene moći naziva Džon Skot (John Scott) pod kojima se odvija relativno slobodan „dijalog" ili „razmena" predstavnika različitih društvenih interesa. Taj dijalog, po pretpostavci, vođen u tolerantnoj i konstruktivnoj atmosferi jednog inkluzivnog društva, treba da dovede do određenih zaključaka, po svom sadržaju kompromisa, koji se tada, kao prihvatljiva rešenja za sve učesnike u debati, od strane državnih institucija prosto formalizuju u zakonske propise, zvaničnu politiku, ili pak zaključke koji imaju normativni ili pozitivnopravni značaj.[81]

Izbijanje nasilja, u kontekstu ovde ukratko opisane, relativno idealistički određene, ideje efektivne i inkluzivne, participativne i dinamički deliberativne demokratije, dovodi u pitanje same navedene kvalitete te demokratije. Kada je reč o fundamentalnim neslaganjima pojedinih disenzualnih grupa u okviru dominantne zajednice koja pretenduje da bude demokratska ili sebe doživljava kao takvu, a ta neslaganja eskaliraju do takvog stepena uzajamnog nepoverenja da dovedu do terorističkih kampanja (koje mogu biti namerno proizvedene upravo da bi se izbegli smisleni pregovori), u međunarodnom okruženju se stvara utisak o tome da država u kojoj postoji hronični problem terorizma nije u punom, efektivnom smislu „demokratska". Ukoliko je reč o državi koja ne raspolaže materijalnim, vojnim, diplomatskim ili geostrateškim resursima (poput moćnih saveznika među

[80] Na ovom mestu, naravno, može biti reči samo o vrlo pojednostavljenim formulacijama pojmova participativne, deliberativne i poliarhične demokratije, pošto je osnovna tema našeg razmatranja terorizam, a ne sama teorijska potka demokratskog društva, dok su, istovremeno, pojmovi efektivne demokratije koje zahvataju pomenuti teorijski pristupi duboko ugrađeni u dominantne međunardnopolitičke percepcije demokratije i, indirektno, suvereniteta.

[81] John Scott, *Power*, Routledge, London, 1994. Osnovni problem, sa teorijske strane, sa redukcionističkim shvatanjem države i njenih institucija leži u činjenici da država nosi sopstvene korporativne interese koji su nerazgradiv sastojak svih pretpostavljenih društvenih debata i pregovora, i koji, samim tim, menjaju hemiju odnosa između nosilaca društvenih interesa i utiču na rezultate procesa koji se vode pod „svodovima" institucija. Reč je o teorijskom problemu koji, međutim, nije od presudnog značaja za našu argumentaciju u okviru osnovne teme na ovom mestu.

supersilama), ona se u načelu suočava sa sumnjom u legitimitet ili bar u efikasnost njenih unutrašnjih demokratskih organizacionih mehanizama, i može biti predmet međunarodne intervencije: diplomatske, ekonomske, humanitarne, pa čak i vojne. Terorizam se, kada su zadovoljeni navedeni uslovi (to jest kada nema izuzetnih okolnosti koje garantuju da se lokalna pretnja ne može internacionalizovati, što je, recimo, slučaj kada je reč o terorističkim kampanjama unutar najmoćnijih zemalja koje jednostavno ne dopuštaju bilo kakvu internacionalizaciju svojih unutrašnjih pitanja) postavlja kao indikator krize demokratije, samim tim kao razlog da se puni kapacitet za funkcionalni suverenitet neke države stavi pod sumnju, a potom i da se pitanje — političko pitanje, u načelu — koje leži u korenu terorističke kampanje, u punoj meri pretvori u međunarodnopolitičko pitanje.[82]

Supstantivne pretpostavke unutrašnjeg uređenja legitimnih članica međunarodne zajednice

Profil terorističkih organizacija i tipičnih počinilaca akata terorizma u načelu je suprotstavljen pretpostavkama unutrašnjeg uređenja država koje se smatraju dominantnim članicama međunarodne zajednice u savremenoj globalnoj demokratskoj političkoj kulturi. Ako se ima u vidu činjenica da se danas najistaknutije terorističke kampanje vode ili u ime teritorijalnih aspiracija sa etničkim ili religijskim predznakom (ili i jednim i drugim istovremeno), ili pak kao protest protiv realnog unutrašnjeg terora, ili kao strategija skretanja pažnje na beznadežnu ekonomsku, političku i institucionalnu marginalizaciju i isključenje iz globalnih mehanizama odlučivanja, onda se iz tih karakteristika aktera terorizma vidi da su okolnosti u kojima oni deluju i ciljevi koje nastoje da ostvare u neskladu sa rastućom globalizacijom i međuzavisnošću, kao i progresivnim gubitkom prava većine zemalja na neka posebna, samosvojna i globalno neintegrisana „nacionalna" ili strogo lokalna pitanja. Terorizam je nasilje protiv poretka, a njegov profil se

[82] Kada je reč o izuzetnim okolnostima u kojima terorističke kampanje ne mogu proizvesti direktne spoljnopolitičke posledice, skoriji primeri uključuju čečensku terorističku akciju prilikom koje je ubijen veliki broj učenika u zaposednutoj gimnaziji u ruskom gradu Beslanu, koji su ruske snage rešile primenom direktne represije i nisu dopustile da teroristička agenda uopšte dobije diplomatsku dimenziju, kao i reakcije unutar SAD na akte džihadizma. Obe zemlje su u poziciji da spreče internacionalizaciju svojih unutrašnjih pitanja kako u smislu svojih ekonomskih, diplomatskih i vojnih kapaciteta, tako i institucionalno, jer raspolažu pravom veta u UN i drugim faktičkim mehanizmima sprečavanja donošenja za sebe nepoželjnih odluka u drugim velikim međunarodnim organizacijama. Kada je reč o malim zemljama, osim u slučaju kada one imaju moćne saveznike, poput Izraela, njihove reakcije na slučajeve terorizma moraju biti izuzetno odmerene i oprezne, i mogu proizvesti brojne kontraefekte koji se mogu završiti i teritorijalnim, diplomatskim, pa i strukturnim bezbednosnim gubicima i štetama.

menja u zavisnosti od toga šta su njegovi konkretni ciljevi i kom specifičnom poretku se protivi. Istovremeno, proces globalizacije koji se, na planu međunarodne politike, možda najviše ogleda u institucionalnoj formi prenošenja odlučivanja na multilateralni nivo kroz sve veću ulogu međunarodnih organizacija, predstavlja, sam po sebi, kulturu kojoj je inherentno poštovanje za poredak; u stvari, globalizacija je i sama novi poredak. Stoga je terorizam i strukturno pitanje za savremene međunarodne odnose, a ne samo bezbednosni problem: on je neka vrsta antiporetka u kulturi naglašenog značaja sve harmoničnijeg i sve globalnijeg, gotovo konsenzualno prihvaćenog poretka kao skupa normi koje garantuju predvidivost i rešivost većine sporova na funkcionalno opravdan i ekonomičan način. Upravo je u takvoj harmoničnosti smisao globalizacije i regionalnih i globalnih integracija kao njenih segmenata, i on se ogleda u svim aspektima tih integracija, od ekonomije i transporta do kalibracije naoružanja i operativne kompatibilnosti vojnih jedinica različitih zemalja. Prisustvo terorizma u nekom regionu znak je krize poretka, a samim tim i prepreka za neometano odvijanje procesa u vezi sa globalizacijskim tendencijama.

Konkretan primer navedenog fenomena nalazi se u uslovima koje zemlje moraju ispuniti da bi napredovale u regionalnim i međunarodnim integracijama. Između ostalog, rešeno pitanje granica sa drugim zemljama, efektivna kontrola terorističkih pretnji bezbednosti i delatnosti organizovanog kriminala, odgovarajuća regionalna struktura i stepen decentralizovanosti državnog upravljanja, predstavljaju uslove za priključenje novih zemalja Evropskoj uniji. Reč je o činjenici da bi regionalno ili šire međunarodno integrisanje neke zemlje koja ima akutni problem na svojoj teritoriji, pogotovo ako je reč o bezbednosnom problemu, automatski preselilo taj problem na teritoriju zajednice kojoj se zemlja priključuje, i on bi postao problem zajednice. Jasno je da teroristička kampanja predstavlja poslednju vrstu problema koju bi neka savremena integracija mogla prihvatiti kao „uvezeni problem" na svojoj teritoriji, pa je stoga samo izbijanje kriza sa terorističkim grupama na nekoj teritoriji specifična diskvalifikacija tih zemalja od brzih i efikasnih integracija. Teroristi, naravno, znaju za pomenutu činjenicu, i — u želji da privuku pažnju na sopstvenu političku agendu — koriste mogućnost da terorističkim akcijama dovedu do izolacije teritorije na kojoj deluju i da potom eskaliraju bezbednosno stanje do takvog stepena da postane neophodna neka vrsta međunarodne političke ili vojne intervencije.

Reč je o mehanizmu delovanja lokalizovanih terorističkih grupa koje imaju „klasične" političke motive, poput etničkog osamostaljivanja i teritorijalne secesije, kakve postoje širom Evrope i kakve su svoje poslednje velike uspehe postigle na Kosovu i Metohiji. Istovremeno, savremeni džihadizam globalnog dosega predstavlja drugu, manje lokalizovanu formu terorističkih kampanja, i njegovi ciljevi nisu „politički" u tradicionalnom smislu, već religijsko-etički, a tek potom,

u izvedenom smislu, i globalno-politički. Stoga je džihadizam specifična vrsta terorizma koja ne podleže mogućnosti regionalne izolacije. Iako je danas široko prihvaćeno da je ishodište džihadizma na teritorijama Pakistana i Avganistana, a posle međunarodne intervencije u Iraku, i na teritoriji Iraka, ove izuzetno zapaljive regione nije moguće efikasno politički izolovati, a i kada bi bili izolovani, napadi džihadista bi se odvijali u drugim zemljama, pa i na teritoriji glavnih aktera borbe protiv džihadizma, što su, uostalom, pokazali i napadi 11. septembra 2001.

Domen prava je sve restriktivnije taksativno određen

Imajući u vidu dominantne dinamičke odrednice savremenih shvatanja demokratske zajednice, poput onih zahvaćenih u pojmovima participativne, deliberativne ili poliarhične demokratije, postavlja se ključno pitanje o standardima koji važe za odgovarajuće učešće različitih grupa koje ne predstavljaju dominantnu (*mainstream*) zajednicu. Suštinski problem demokratskog poretka u svom grubom obliku zahvaćen je još u Tokvilovoj primedbi da nadolazeći talas demokratije znači vladavinu većine, a da oni koji spadaju u manjine (danas bi se modernim rečnikom reklo: pripadnici „disenzualnih manjina" ili „disenzualnih grupa") neće imati gde da se sklone. De Tokvil primećuje da u evropskim kraljevinama oni koji se ne slažu sa nekim kraljem mogu prebeći u drugu kraljevinu, ali kada dođe „novi poredak" vladar će biti većina i biće komplikovanije, argumentiše Tokvil, pronaći pribežište od stava većine.[83] Koncepti deliberativne ili participativne demokratije su savremeni odgovori na osnovne probleme koji su formulisani, između ostalog, i kod Tokvila. Međutim, u praktičnom demokratskom upravljanju, oni, sami po sebi, ne daju odgovor na pitanje o tome šta su znaci da je neki demokratski sistem dovoljno „inkluzivan". Kada je reč o pitanjima bezbednosti, dominantni rečnik u javnoj politici savremenih demokratskih društava je onaj koji se poziva na potrebu za „konsenzusom", dakle onaj koji počiva na ideji o konsenzualnoj politici, koja u osnovi predstavlja jednu izvorno demokratsku, ali i inherentno kontroverznu ideju koju je formulisao baš Tokvil. Pitanje statusa i prava na učešće disenzualnih grupa (a postoje autori koji i grupe u čije ime nastupaju teroristi smatraju „disenzualnim grupama") postaje pogotovo izraženo u kontekstu javnih poziva na izrazito konsenzualnu politiku kao odgovor na neki izazov javnosti, a naročito kada se radi o bezbednosnom izazovu takvog stepena važnosti kakav je teroristička pretnja.

Neki savremeni evropski intelektualci, poput recimo Meri Kaldor (Mary Kaldor), neke terorističke grupe povezuju sa legitimnim aktivnostima građanskog društva i o tome vrlo otvoreno argumentišu u svojim predavanjima i javnim

[83] Videti: Aleksis de Tokvil, *O demokratiji u Americi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 2002.

nastupima. Primera radi, u svojoj uticajnoj knjizi o globalnom građanskom društvu, objavljenoj 2003. godine, Kaldorova piše:

> „Zaista, 'rat protiv terorizma' ponudio je i demokratskim i autoritarnim državama okvir za uvođenje represivnog zakonodavstva koje, između ostalog, dopušta neograničeno držanje u pritvoru osoba osumnjičenih za terorizam. Ova retorika je takođe legitimisala brojne 'prljave ratove' u ime borbe protiv terorizma — agresivne akcije Izraela na Zapadnoj obali i u Gazi, rat Rusije u Čečeniji, kinesku represiju protiv muslimana koji govore turski, konflikt između Indije i Pakistana, represiju muslimana u Maleziji, Uzbenikstanu i na Filipinima, da se i ne spominje udar na azilante u Australiji i u drugim zemljama."[84]

Kaldorova u zaključku prevodi terorizam na socijalno-ideološki plan, kao neku vrstu pobune marginalizovanog stanovništva protiv „globalnog kapitalizma", pa konstatuje da su „neke vlade i međunarodne organizacije (...) pozitivnije odgovorile na antikapitalistički pokret, iz uverenja da globalna redistribucija (bogatstva) može biti važan faktor u rešavanju problema terorizma".[85] Iako neki primeri koje Kaldorova koristi nisu jednoznačni (primera radi, nejasno je o kakvoj se represiji radi protiv muslimana u Maleziji, koja je muslimanska zemlja), i iako njena upotreba fenomena terorizma za unapređivanje socijalističke globalne agende predstavlja očiglednu ideološku instrumentalizaciju jednog bezbednosnog problema koja nije metodološki korektna, osnovni fon njene argumentacije je na istoj liniji na kojoj je, recimo, i izrazito uticajna knjiga Brajana Berija *Why Social Justice Matters*, o kojoj je ranije bilo ukratko reči. Grupa savremenih levičarskih teoretičara u koje spadaju i Beri i Kaldorova zagovaraju rešavanje problema političkog nasilja, a posebno terorizma, kroz socijalne reforme koje bi se odvijale na način redistribucije društvenog bogatstva. U nešto drugačijem smeru, orijentisanom više ka anarhističkoj kritici globalne dominacije države, usmereni su stavovi Noama Čomskog (Noam Chomsky), koji je blizak ovoj grupi socijalno-reformatorski orijentisanih teoretičara, ali ne deli sve bitne stavove sa njima.[86]

Pitanje prava danas se postavlja u kontekstu potreba za naglašeno konsenzualnom bezbednosnom politikom, utoliko pre što i bezbednosna politika postaje segment u međunarodnoj institucionalnoj integraciji, poput zajedničke spoljne i bezbednosne politike u EU. Bezbednost je izrazito naglašen aspekt

---

[84] Mary Kaldor, *Global Civil Society: An Answer to War*, Polity Press, Cambridge, 2003, p. 152.

[85] Ibid, p. 104.

[86] Naglasak Čomskog na ulozi dominacije države (pre svega na globalnoj dominaciji SAD koju on vidi kao izvor većine bezbednosnih problema) možda se najbolje vidi u njegovoj knjizi *For Reasons of State*, Random House (Pantheon Books), New York, 1970, koja je doživela brojna izdanja.

integracija, pa u tom smislu i bezbednosna praksa, protokoli i prava koja ih određuju i/ili ograničavaju moraju biti u sve većoj meri globalno standardizovani. Proces standardizacije vodi taksativnom određivanju sadržaja prava, koji se odražava ne samo na zakonodavstvo nego i na rad bezbednosnih institucija. Dok u nekim oblastima, koje nisu direktno povezane sa bezbednošću, savremeni javni diskurs uključuje sve više novih prava, pogotovo kada se radi o različitim marginalnim grupama, po nizu osnova, kada je reč o bezbednosti, lista tradicionalnih prava postaje kraća nego ranije. Pre svega, tu je reč o postepenom, ali odlučnom isključenju kategoričkih prava u vezi sa privatnošću koja su bila tradicionalno povezana sa liberalnom demokratijom od njenih teorijskih začetaka. Pravo na privatnost je u uskoj vezi sa pravom na individualnost, koje je u korenu same liberalne političke svesti. Još je Mil (John Stewart Mill) u svom seminalnom eseju „O individualnosti kao jednom od elemenata blagostanja" pisao:

> „(...) individualnost (je) isto što i razvitak i (...) samo negovanje individualnosti stvara ili može da stvori dobro razvijena ljudska bića (...). Jer, šta se više ili bolje može reći o nekom stanju ljudskih odnosa nego da ono približava ljudska bića najboljem što ona mogu postići? Ili, šta se gore može reći o onome što sprečava dobro nego da ga od takvog cilja udaljuje? Ipak, nema sumnje da ova razmatranja nisu dovoljna da uvere one kojima uveravanje najviše treba, pa je dalje potrebno dokazivati kako su ta razvijena ljudska bića od neke koristi nerazvijenima — objasniti onima koji ne žele slobodu i ne bi znali kako da je koriste, da bi oni mogli da budu na neki vidljiv način nagrađeni ako dopuste drugim ljudima da se bez smetnji njome služe."[87]

Pravo na individualnost je uzročno uslovljeno pravom na privatnost, koja je, tradicionalno, u liberalnim društvima, bila tretirana kao širok domen individualnog života. U zakonodavstvu je to pravo bilo zaštićeno faktičkom zabranom upotrebe informacija koje upućuju na nečiji lični život i način na koji se on odvija, bez posebnih ovlašćenja koja proističu iz konkretnih potreba države. Takav je slučaj, recimo, tradicionalno bio sa pribavljanjem podataka o nečijem bankovnom računu, sa postavljanjem video ili prislušnih uređaja na nečije radno mesto, privatno vozilo, ili mesto življenja, kao i sa presretanjem pisama, a danas pre svega elektronskih komunikacija. Opisana prava su se mogla ograničiti ili ukinuti sudskim nalogom ili, u nekim zemljama, nalogom tužioca, u situacijama kada je postojala sumnja da pojedinac čini neko krivično delo ili delo protiv nacionalne bezbednosti.

Posle „bezbednosne revolucije" koja se dogodila neposredno po napadima 11. septembra 2001. godine, zakonska rešenja koja regulišu pitanja privatnosti i prava u vezi sa privatnošću su dosledno postajala sve restriktivnija, pa je, primera radi,

[87] Džon Stjuart Mil, *O slobodi* (prevod Jelena Kovačević, Dubravka Mićunović), Filip Višnjić, Beograd, 1988, str. 95.

počela i reforma obaveštajnog aparata u SAD koja se zasnivala na obnovljenom interesovanju za čuvenu odluku Vrhovnog suda iz 1967. godine, prema kojoj se ustavne garantije privatnosti odnose samo na one informacije za koje građanin može razumno očekivati da ostanu nepoznate drugima. Prema ekstenzivnom tumačenju ove odluke, svaka informacija koju građanin, voljno ili nevoljno, „iznese u javni saobraćaj" može se smatrati legitimnim obaveštajnim materijalom bez zaštite privatnosti.[88] Kada se ova presuda, koja do reforme bezbednosnih službi u periodu posle 11. septembra 2001. nije ekstenzivno interpretirana, tako interpretira, dobije se rezultat da je sve što je predmet „javnog saobraćaja", poput, recimo razgovora telefonom na ulici, razgovora u javnom prostoru, ili pak komunikacije preko interneta, nezaštićeno i da se može koristiti protiv pojedinca. Na osnovu ovakve interpretacije omogućeno je značajno sužavanje taksativnih određenja građanskih prava u domenu privatnosti kada je reč o bezbednosnoj politici borbe protiv terorizma, i taj fenomen vremenom, uz globalizaciju fenomena terorizma, postaje i globalna karakteristika antiterorističke politike u velikom broju zemalja.

Različita lica moći

Distribucija moći u navedenom Ridovom smislu faktičke mogućnosti za sve relevantne društvene grupe i pojedince da utiču na ishode demokratskih procesa verovatno je najopštiji element funkcionalnog demokratskog uređenja u formi u kojoj se ono danas tretira kao fenomen „snažne države". Drugim rečima, što je demokratska moć u navedenom smislu ravnomernije i pravednije raspoređena, biće, bar teorijski posmatrano, manje verovatno da eventualno nasilje bude rezultat legitimnih političkih aspiracija, a time i manje verovatno da takvo nasilje bude internacionalizovano u političkom smislu. Sa tačke gledišta međunarodne percepcije nekog političkog sistema i problema koji u njemu postoje, u načelu, u prvom planu je distribucija moći u kontekstu političkih institucija tog sistema. Tako, recimo, Bendžamin Barber (Benjamin Barber) piše da „liberalna demokratija čini vlade odgovornima, ali ne čini ljude i žene moćnima", te je stoga političko učešće „neutralisano" kada je odvojeno od moći.[89] Drugi autori pišu o političkom učešću kao „manifestaciji moći".[90]

---

[88] Paul Rosenzweig, "Anti-Terrorism Investigations and the Fourth Amendment After September 11: Where and When can the Government go to Prevent Terrorist Attacks?", www.heritage.org/Research/HomelandDefense/text052103b.cfm?renderforprint=1, str. 2, objavljen januara 2005.

[89] Benjamin Barber, *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*, University of California Press, Berkeley, 1984, pp. 236–7.

[90] Peter Bachrach & Aryeh Botwinick, *Power and Empowerment: A Radical Theory of Participatory Democracy*, Temple University Press, Philadelphia, 1992, pp. 30–4.

Istovremeno, međutim, savremena liberalna demokratska društva izrasla su iz tradicije shvatanja društvenih sloboda kao tekovina istorijske borbe protiv despotske države. Ta tradicija je ista ona na koju se poziva Edmund Berk kada kaže da je izvorno značenje reči teror povezano sa despotskim odnosom države prema svojim podanicima, a na kojoj danas teoretičari poput Ričarda Falka grade argumentaciju o razvoju političke i bezbednosne retorike posle 11. septembra 2001. Kratka istorija te vrste kolektivne svesti u liberalnim demokratijama možda je najbolje sažeta kod Rida, na sledeći način:

> „(...) prvi, masivni talas participacije (u procesu izgradnje liberalne demokratije) još uvek je usmeren *protiv zajedničkog neprijatelja* (despotske države), koja raspolaže moći koju građani s pravom žele da eliminišu. Članovi ove (liberalizatorske) koalicije nemaju nužno nikakvu dugu uzajamnu vezu osim zajedničke borbe protiv tog svog neprijatelja. Kada je jednom naprijatelj odstranjen (ili je njegova moć znatno smanjena), nužno izbijaju konflikti između članova revolucionarne koalicije. Ovi konflikti se ne mogu — ili se bar ne mogu legitimno — rešavati na isti način kao konflikt sa zajedničkim neprijateljem: eliminisanjem moći protivnika. Sada se mora naučiti kako da se *suprotstavimo* moći suprotstavljene grupe i u isto vreme da *očuvamo* moć te grupe — ne sme se više imati za cilj da se potpuno eliminiše svaki politički konflikt."[91]

Reč je o ključnoj karakteristici funkcionalne demokratije sa tačke gledišta raspodele moći: demokratske tekovine se mogu očuvati samo tako što će se očuvati i protivnici i oni koji imaju aspiracije na promenu sistema. Ako se u demokratskom sistemu pojavi hronično političko nasilje, to je znak da sa raspodelom moći nešto nije u redu.

Način na koji savremena politička teorija sagledava političko nasilje je kao simptom fundamentalnih problema u uređenju demokratske političke zajednice, i to je razlog zbog koga se počinioci terorističkih akata u različitim regionima, pa i u istom regionu ali u različitim periodima, nedosledno nazivaju teroristima, potom borcima za slobodu, pa revolucionarima, pa studentima reformatorima, pa na kraju džiadistima. Svi ovi nazivi, primera radi, primenjivani su u zvaničnom političkom diskursu SAD prema Talibanima u Avganistanu od vremena sovjetske okupacije te zemlje do perioda posle 11. septembra 2001. godine.

Očigledno je da postoji problem u opisanom teorijskom shvatanju političkog nasilja kada je reč o terorizmu. Radikalizovana teroristička agenda može biti takva da je jedan demokratski institucionalni sistem ne može apsorbovati. Ona se može ostvarivati od samog početka bez davanja šanse političkom dijalogu, ili se politički dijalog može koristiti samo kao nužan uvod u nasilje, pri čemu se ne pokušava

[91] Read, ibid, p. 260.

iskreno da se tim dijalogom dođe do rešenja. Svi ovi momenti bili su prisutni u brojnim politički motivisanim terorističkim kampanjama povezanim sa etničkim pokretima u Evropi, uključujući i kosovski slučaj. Istovremeno, međutim, danas se sve više postavlja pitanje o tome da li je odgovor na sve specifičnosti terorizma zaista sadržan u „igri nulte sume" koja je formulisana frazama o „ratu protiv terora" i u principu da „sa teroristima nema pregovora". Specifičnosti terorizma kao nekonvencionalne pretnje bezbednosti koja je dobila poseban status u teoriji i bezbednosnoj politici, s jedne strane, u vezi su sa dubinskim strukturnim osobinama političke participacije u demokratskim društvima (iako terorizam postoji i u nedemokratskim društvima, naravno). S druge strane, terorizam poseduje sopstvenu unutrašnju dinamiku i raspodelu moći koja zavisi od strukturnih pozicija grupa u ime kojih se vode terorističke kampanje, ali isto tako zavise i od autonomnih unutrašnjih vrednosti i konfliktnih potencijala samih grupa. Upravo zbog opisanih kompleksnih dimenzija terorizma kao specifične bezbednosne pretnje njegov teorijski tretman i politika borbe protiv terorizma, počev od samog definisanja terorizma, preko klasifikacije njegovih oblika, do motivacionih i strateških pitanja u vezi sa delovanjem terorističkih grupa i savremenom politikom borbe protiv njih, predmet su zasebnog teorijskog i praktično-metodološkog korpusa izučavanja.

IV
Normativna konceptualizacija terorizma

Pokušati objasniti i shvatiti terorizam ni u kom slučaju
ne znači opravdavati terorizam.
Ali, ako ništa ne objašnjavate, nećete nikada ništa ni naučiti.

Howard Zinn

Normativna konceptualizacija terorizma

Terorizam, kao sredstvo za postizanje političkih ciljeva rasprostranjen je u svetskim razmerama i ugrožava opštu bezbednost podsticanjem straha i nesigurnosti. Žrtve terorizma su obično civili, nedužni ljudi i zato je terorizam moralno neprihvatljiv i kažnjiv na unutrašnjem i međunarodnom planu. Terorizam se manifestuje kroz karakteristično razvijanje širokog spektra kriminalnih dela usmerenih na ugrožavanje ljudskih života, imovine i drugih interesa.

Terorizam je savremeni fenomen. Postoje mnogi primeri u domaćoj, ali i stranoj, literaturi da se navođenjem istorijskih primera političkog nasilja predstavi terorizam kao fenomen koji prati politiku. Kao što kaže prof. Simeunović u svojoj knjizi *Terorizam* terorizam postoji tek od 19. veka. Čak je i sam termin skovan pre definitivnog uobličavanja terorizma kao posebne političke pojave.[92] Ipak, možemo pratiti srodne oblike nasilja koje su možda bile uvod, a nedvosmisleno su uticale na kreiranje terorizma.

Često se pominje teroristička grupa koja je bila osnovana u Arabiji pre 900 godina na čijem čelu je bio Hasan Ibn Sabah, šiitski propovednik iz svetog grada Goma. Obučavali su mlade ljude u ubijanju i „sličnim veštinama", a najbolji učenici postajali su „fidaini — anđeli smrti". Terorizam je postojao u 18. veku u revolucionarnoj Francuskoj tokom vladavine terora. U periodu Francuske revolucije (1793-94.) terorizam je imao značajnu ulogu pojavom Jakobinaca, Robespjera i Sen-Žista. Nakon francuske revolucije terorizam (izuzev jednog perioda u Irskoj) nije imao ozbiljnije oblike sve do Drugog svetskog rata. Od 60-ih godina prošlog veka politički terorizam prelazi u drugu fazu koju karakteriše internacionalna dimenzija i pokušaj terorista da deluju nezavisno i na široj političkoj areni. Politika i strategija terorizma bila je usmerena na pridobijanje što šire popularnosti, uništavanjem civilnih i vojnih objekata od vitalnog značaja za režim.

Treba pomenuti i to da su se dva naznačajnija taktička oružja terorizma modernog vremena — kidnapovanje diplomatskog osoblja i otmice — pojavila u

[92] Dragan Simeunović, *Terorizam*, Pravni Fakultet u Beogradu, Edicija Crimen, Beograd, 2009, str. 97.

Latinskoj Americi i Srednjem istoku. Oba ova taktička oruđa su značajne inovacije jer uključuju korišćenje ucene i iznude. Sistematsko uzimanje talaca i ovakav oblik pregovaranja je relativno nov iako imamo izolovane primere i u prošlosti, kao na primer fenijance (*fenians*) koji su predlagali ubistvo Princa od Velsa, američki marinci koji su kidnapovali Kastrove vojnike 1959. godine. Takođe, tehničke inovacije kao na primer pronalazak dinamita, snajpera, mobilnog telefona, globalne mreže, da ne nabrajamo dalje, više su uticale na promenu prirode, taktike, opsega, načina, žrtava i ciljne grupe terorističkih akata.

Danas, teroristička aktivnost se može videti u Izraelu, Indoneziji, Ujedinjenom Kraljevstvu, Kolumbiji, Sjedinjenim Američkim Državama (SAD), Kosovu itd.[93]

Uloga pojma terorizma u formulisanju savremenog bezbednosnog diskursa

Termin terorizam ima u osnovi latinski izraz teror (*terror, terroris* što znači „užas, veliki strah"), koji po etimološkim tumačenjima vodi svoje poreklo od indoevropske reči *ter.* Iz latinskog jezika ušla je u francuski u 14. veku, a prva upotreba reči teror u engleskom jeziku se beleži 1528. godine.[94]

Etimologija reči „teror" obuhvata i činjenicu da u izvornom značenju potiče od sanskritske reči „*tras*", koja znači „tresti se". U nekim slovenskim jezicima ovaj koren ponovo se javlja u rečima sa sličnim značenjem, vezanim za drhtanje od straha.[95]

---

[93] Takođe, postoje mišljenja da su „prave, stvarne" terorističke organizacije agencije i sateliti SAD-a. Videti, na primer, monografije: Edward S. Herman, *The Real Terror Network,* South End Press, Boston, 1982; Edward S. Herman, and Noam Chomsky, *The culture of terrorism*, Black Rose, Montreal 1988; Edward S. Herman, and Gerry O`Sullivan, *The 'terrorism' industry*, Pantheon, New York, 1989; Noam Čomski, *Hegemonija ili opstanak, američke težnje za globalnom dominacijom,* Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.

[94] Teroristi se retko identifikuju kao „teroristi", zbog negativne, pežorativne konotacije termina, već koriste nazive kojima ističu svoju ideološku ili etničku borbu, kao na primer: separatista, borac za slobodu, oslobodilac, revolucionar, vojnik, gerila (od španske reči *guerrilla* što znači „mali rat"), pobunjenik, „džihadist" ili „mudžahedin" (što na arapskom znači „borac"), ili fidain (*fedayeen,* „spreman za mučeništvo").

[95] Iz pomenutog glagola i imenice izvedene su reči terorizam (politička borba), terorisati (ispunjavati strahom i trepetom, zastrašivati, vladati pomoću zastrašivanja nasiljem), teroristički (zastrašujući, nasilnički), a teroristička akcija je postupanje onih koji bi hteli da zastrašivanjem (ubistvima, pretnjama i sl.) ostvare svoje političko-socijalne ciljeve i terorista (pristalica vladavine zastrašivanjem, odnosno stava da se zastrašivanjem mogu ostvariti političko-socijalni ciljevi, kao i osoba koja pokušava da to ostvari u praksi). Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza,* Prosveta, Beograd, 1988, str. 909.

Treba praviti razliku između pojma „teror" i pojma „terorizma". Razliku između ova dva pojma možemo najkraće objasniti ako teror opišemo kao vladavinu političkim nasiljem i zastrašivanjem, a terorizam kao borbu za vlast nedozvoljenim sredstvima.

Terorizam ima bezbroj definicija, ali nema opšte saglasnosti oko suštine niti postoji opšteprihvaćena definicija. Neke od definicija se fokusiraju na specijalnu prirodu žrtava; neki izdvajaju razliku između žrtava i stvarnog cilja terorizma; druge definicije se oslanjaju na samu osobinu nasilnog akta, odnosno njegovu nenormalnu prirodu. Terorizam je, na određeni način, prisutan i u literaturi, filozofiji, psihologiji i sociologiji i dotiče mnoge sfere društvenog života.[96]

Ako posmatramo oblike definicija terorizma, onda je moguće rukovoditi se međunarodnom praksom koja ukazuje na tri kategorije definicija: opšta, nabrajačka i kombinovana.

Opšta definicija formuliše se opštim terminima koji treba da obuhvate čitavu vrstu slučajeva koji treba da budu uključeni. Pri definisanju terorizma ovaj način definisanja je posebno komplikovan i ne dovodi do rezultata. Navedeni oblik definicije uglavnom koriste međunarodne organizacije koje određuju i opseg termina na osnovu određenih slučajeva.

Nabrajačka definicija treba da da spisak akata na koje se gleda kao na terorističke činove. Takvo nabrajanje treba da bude iscrpno, i da podrazumeva da samo navedeni akti predstavljaju terorističke činove. Ovaj oblik definisanja je isključiv i ako je u pitanju široka tema poput terorizma, nemoguć.

Kombinovana definicija je mešavina dve prethodno navedene vrste, te ona sadrži i opšta pitanja koja se tiču terorizma i spisak terorističkih akata, koji ne mora da bude ograničavajući niti iscrpan.

Po našem mišljenju, najbolje je koristiti oblik kombinovanog definisanja, kakvo je, na primer, bilo sa definicijom agresije.

---

[96] Sigmund Frojd (Sigmund Freud) je video moguće pojave terorističkih akata, kao rezultat društvene nesavršenosti, zbog čega je pisao „Civilizacija sa njenim institucijama i ograničenjima i represijom nad ljudskom prirodom garantuje nezadovoljstvo". Represija i nezadovoljstvo dovodi do nasilja kome se pribegava kada željene promene nema, a kao posledica toga mogu se javiti ratovi i intervencije u cilju postizanja određenih političkih ciljeva i nekonvencionalni sukobi koji obuhvataju sve druge vrste, imajući u vidu i gerilske ratove. Džordž Orvel (George Orvel), na svoj način, takođe, ukazuje na opasnost od terorizma: „Svakog momenta neki ludak u laboratoriji može uništiti civilizaciju, tako lako kao što se može potpaliti vatromet", a Šekspirov Kralj Lir, uzvikuje: „Ja ću uraditi neke stvari, još ne znam koje, ali znam da će one biti teror za zemlju".

Definicija terorizma je predmet razmišljanja i teoretičara i političara. Naravno, teorija nije u stegama političkog konsenzusa pa su teoretske definicije možda kompletnije.[97]

Šmid i Jongman su, na primer, u sistematskoj studiji obradili 109 definicija i pokušali da izdvoje zajedničke komponente.[98] Od ovih određenja, izdvojena je definicija koja ima oko 200 reči, i ona obuhvata sledeće elemente: akt nasilja, simbolične ili slučajne žrtve (nedužne žrtve), planiranje unapred, osobine samih organizacija, metodologija i ponavljanje operacija, kriminalni karakter, odsustvo priznatih (zapadnih) moralnih načela, politički zahtevi, potreba za privlačenjem pažnje, upotreba straha.[99]

Aleks Šmid je predložio kratku pravnu definiciju krivičnom ogranku UN (United Nations Crime Branch), 1992 godine, prema kojoj je „delo terorizma (...) mirnodopski ekvivalent ratnog zločina".

Osim ove jednostavne definicije, Šmid je predložio i kompletniju, mada dužu i obimniju definiciju:

> „Terorizam je stvaranje uznemirenosti metodom ponovljenih nasilnih radnji, koje čine (polu-) prikriveni pojedinci, grupe ili države, iz poremećenih, krivičnih ili političkih razloga, gde — suprotno ubistvu — direktni ciljevi nisu i glavni ciljevi. Neposredne ljudske žrtve nasilja su, uglavnom, birane slučajno ili selektivno (tipični predstavnici ili simboličke mete) od ciljne polulacije koja služi kao prenosilac poruka. Proces pretnja-nasilje je komunikacija između teroriste (organizacije), (ugrožene) žrtve, i glavnih meta, gde se glavne mete koriste kako bi se manipulisalo glavnom ciljnom grupom (javnost) koja se pretvara u cilj terora, cilj zahteva ili cilj pažnje, zavisno od toga da li se traži zastrašivanje, prisila ili propaganda."[100]

---

[97] Pogledati, na primer: Rosalyn Higgins, *Grotius and the Development of International Law in the United Nations Period*, in International Relations, Hedley Bull, Benedict Kingsbury & Adam Roberts eds. Oxford University Press, USA, pp. 267-75, 1990.; Hugo Grotius, *De Jure Belli Ac Pacis Libiri Tres*, citiran u Mark W. Janis, "Law War and Human Rights, International Courts and the Legacy of Nuremberg", 12 *Connecticut Journal of International Law,* 1997, pp. 161-2. Grocius je citiran na saveznim sudovima SAD čak 198 puta. Videti, na primer, Herrera v. United States, 222 U.S. 558 (1912) (odluka koja utiče na zakone ratovanja na moru), videti stabilnu internet adresu: http://supreme.justia.com/us/222/558/case.html. Videti takođe, The London Packet, 18 U.S. 132, Stabilna internet adresa: http://supreme.justia.com/us/18/132/ 5 Wheat. 132 (1820), United States v. Yousef, 327 F.3d 56 (2d Cir 2003), http://www.uniset.ca/other/cs5/327F3d56.html.

[98] Alex Schmid, Albert Jongman, *Political Terrorism,* North-Holland Publishing, Amsterdam, 1988.

[99] Definiciju nećemo dati u celini, već samo u navedenim tačkama.

[100] Alex Schmid, Internet, http://www.meloukhia.com/2006/02/few-thoughts-on-terrorism.html. 4/6/2006.

Teoretičarka Glaser (Glasser), akcenat stavlja na razlikovanje zločina i terorizam definiše kao „korišćenje nasilja uz pomoć različitih sredstava radi postizanja pojedinačne, lične koristi na račun društva ili da se ostvari određena politička doktrina od čega će zavisiti da li je u pitanju zločin opšteg prava ili politički delikt".[101]

Široko je prihvaćena i definicija terorizma sa posebnim osvrtom na zaštitu države: „Terorizam je upotreba mera nasilja sa ciljem postizanja političkih efekata, pojedinim ili kolektivnim atentatima, rušenjima radi osvajanja, čuvanja ili vršenja vlasti u režiji određenih političkih organa koje nastoje da proizvode strah i nesigurnost".[102]

Najšire korišćene definicije u krivičnom pravu jesu one koje su napisali Brajan Dženkins, Brus Hofman i Valter Laker, a sve se baziraju na ideji nezakonitog korišćenja sile na nedužnom stanovništvu, kako bi se ostvarili politički ciljevi.[103]

Jedan od glavnih ciljeva je pridobijanje publiciteta, pa se prema ovome terorizam može definisati i kroz komunikacijsku teoriju simbola (Symbolic Communication Theory).[104] Karber smatra da „kao simboličan akt, terorizam može biti analiziran kao i drugi načini komunikacije, analizom njegova četiri sastavna dela: transmiter (terorista), nezavisni primalac (meta), poruka (bomba, zaseda) i povratna sprega (reakcija određenog kruga slušalaca)".[105] Postoje i oni koji definišu terorizam kao pozorište kome cilj ne predstavljaju stvarne (faktičke) žrtve, već oni, zapravo, ciljaju na reakciju gledalaca. [106] Dakle, moderni terorizam se može razumeti i kao pokušaj prenošenja poruka upotrebom organizovanog političkog nasilja.

---

[101] Susan Glasser, "Review May Shift Terror Policies; U.S. Is Expected to Look Beyond Al Qaeda," *Washington Post*, May 29, 2005, p. A1.

[102] Ibid.

[103] Brian Jenkins, "International Terrorism: A New Mode of Conflict", u: David Carlton, Carlo Schaerf, (red.), *International Terrorism and World Security*, Croom Helm, London, 1975.

Bruce Hoffman, *Inside Terrorism,* Columbia University Press, New York, USA, 1999.

Walter Laqueur, *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, Oxford University Press, New York, 1999.

[104] Pogledati: Ralph E. Dowling, "Terrorism and the media: A rhetorical genre", *Journal of Communication*, 1983, pp. 1-24.

[105] Philip Karber, "Urban terrorism: Baseline data and a conceptual framework", *Social Science Quarterly*, Bleckwell Publishing, Bleckwell, Vol 52, 1971, pp. 527-33.

[106] Brian Jenkins, *International Terrorism,* Crescent Publication, Los Angeles, 1975.

Gabriel Weimann, "The mediated theater of terror: Must the show go on?", u: Philip Bruck (ed.), *The news media and terrorism*, Carlton University Press, Ottawa, 1986. pp. 1-22.

Gabriel Weimann, and Conrad Winn, *The Theater of Terror,* Longman Publication, New York, 1994.

Terorizam treba razlikovati od većine drugih krivičnih dela (na primer borba protiv terorizma je sasvim drugačija od borbe protiv droge ili kriminala), ali i od gerile.[107] Naravno, najviše dilema ima oko praktičnog razlikovanja terorizma od prava na samoopredeljenje.[108]

Kritičari globalizacije imaju slične definicije terorizma od kojih je najpoznatija definicija koju je dao libijski ministar inostranih poslova Abu Durda (Abu Durda) 1976. godine koji je definisao terorizam kao: „stacioniranje američkih snaga u inostranstvu, dominacija na morima i okeanima, snabdevanje određenih režima oružjem, kako bi se vršio pritisak prema stanovništvu, upotreba žira i zlata, kao političke igračke, dok svet gladuje."[109] Takođe, šeik Fadlalah (Sheikh Fadlallah), duhovni vođa Hezbolaha (*Hizballah*), definiše terorizam kao „borbu specijalnim sredstvima protiv agresorskih nacija u religioznom i zakonitom ratu protiv svetskih imerijalnih snaga".[110] Takođe, ako razmišljamo o odnosu rat ai terorizma možemo slobodno reći da je rat terorizam država sa većim budžetom.

Jugoslovenska teorija nije bliže odredila pojam terorizma. Izuzetak čine predložene definicije profesora Dimitrijevića i Simeunovića.[111] U teoriji se iskristalisao pojam terorizma kao organizovano nasilje protiv određene države, njenog ekonomskog i političkog sistema, inspirisano političkim motivima, radi izazivanja straha i lične nesigurnosti građana jedne zemlje, upotrebom razornih sredstava koja dovode u opasnost život i imovinu neodređenog broja ljudi, sa krajnjim ciljem slabljenja bezbednosti jedne zemlje.

Prilikom pokušaja određivanja pojma terorizma, postoji nekoliko elemenata koji se ne mogu zaobići, a to su: izazivanje straha i psihološke reakcije koje prate takvo stanje; nasilje koje može biti fizičko ili psihičko stanje u kojem je pojedinac

---

[107] Videti više o tome u: Simeunović, Dragan, *Terorizam*, Pravni Fakultet u Beogradu, Edicija Crimen, Beograd, 2009.

[108] Pogledati, na primer: Rezoluciju Saveta bezbednosti UN 1368, S/RES/1368, 12 Sept 2001, (Internet, http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/(Symbol)/S.RES.1368+(2001).En?Opendocument, 26/04/2006) zatim član 51. Povelje UN (Internet, http://www.un.org/aboutun/charter/, 22/05/2006), i presudu Međunarodnog suda (ICJ) Nikaragva protiv SAD (Nicaragua v. United States, 1986 I.C.J. 14 (27 June, Internet, http://www.gwu.edu/~jaysmith/Nicaragua.html, 22/05/2006). Posebno obratiti pažnju na vodeći slučaj u međunarodnom pravu koji se odnosi na pravo samoopredeljenja: Slučaj Karoline iz 1837. godine (Caroline Case, *30 British & Foreign State Papers 193* (1843), u: Jennings, "The Caroline and McLeod Cases*", 32 American Journal of International Law,* 1938, r. 82, 89.

[109] Citirano u: Martin Kramer, "Moral Logic of Hizballah"*, Origins,* Reich,1987, p. 146.

[110] Ibid, p. 148.

[111] *Vojin Dimitrijević, Terorizam, Radnička Štampa,* Beograd, 1982.

Dragan Simeunović, *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 1989.

onemogućen da realizuje fizičke i mentalne sposobnosti; nasilje koje se preduzima radi postizanja određenog političkog cilja.

Operativnu definiciju kojom ćemo se rukovoditi u ovom radu dao je prof. Simeunović:

> „Kao višedimenzionalni politički fenomen savremeni terorizam se može teorijski najopštije odrediti kao: složeni oblik organizovanog grupnog, i ređe individualnog ili institucionalnog političkog nasilja obeležen ne samo zastrašujućim brahijalno fizičkim i psihološkim, već i sofisticirano-tehnološkim metodama političke borbe kojima se obično u vreme političkih i ekonomskih kriza, a retko i u uslovima ostvarene ekonomske i političke stabilnosti jednog društva, sistematski pokušavaju ostvariti 'veliki ciljevi' na morbidno spektakularan način, a neprimereno datim uslovima, pre svega društvenoj situaciji i istorijskim mogućnostima onih koji ga kao političku strategiju upražnjavaju.
>
> Društveno-ugrožavajući opus terorizma obuhvata pretnju silom u okviru intenzivne psihološko-propagandne delatnosti, zloupotrebu interneta u terorističke svrhe, otmice, ucene, psihološko zlostavljanje, atentate, sabotaže, diverzije, samoubilačke napade, pojedinačna i masovna politička ubistva, i intenciju ispoljavanja ređe nad stvarnim i potencijalnim političkim protivnicima, a češće nad predstavnicima sistema i nevinim žrtvama.
>
> Kao vid individualnog nelegitimnog, nelegalnog i neinstitucionalnog nasilja terorizam je uvek okrenut protiv određenih institucija nekog društva, odnosno *in concretum* protiv neke države."[112]

Osim teoretičara međunarodnog prava i izjave pojedinih političara utiču na razvoj definicije. Predsednik SAD Džordž Buš (George W. Bush) ukazao je na doktrinu statusa neprijatelja i državne odgovornosti.[113] Ova doktrina se delimično oslanja na koncept tradicionalnog prava tzv. „nišaniti i pomagati" ("*aiming and abetting*"), po kome su neprijatelji SAD „teroristi, ali i oni koji ih štite".[114] Lenjin (W.I. Lenin) je definisao terorizam po svrsi, što znači da je terorizam radnja kojoj je svrha stvaranje terora. Povodom napada Sjedinjenih Američkih Država na Abu Kamal (Abu Kamal), ministar spoljnih poslova Sirije terorizam je definisao kao „ubijanje civila u međunarodnom pravu znači akt terorizma".[115]

---

[112] Dragan Simeunović, *Terorizam*, Ibid., str. 80.

[113] Videti: The White House, National Security Strategy, Sept 17, 2002, Internet, http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html., 04/06/2006.

[114] Videti: Murphy, supra note 3, at 244, citirano u *Address Before a Joint Session of the Congress on the United States Response to the Terrorist Attacks of September 11*, 37 Weekly Comp. Pres. Doc. 1347 (Sept. 20, 2001). Internet, http://a257.g.akamaitech.net/7/257/2422/14mar20010800/edocket.access.gpo.gov/2003/03-21577.htm, 22/05/2006.

[115] Pogledati internet adresu: http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/7693583.stm.

Definicije međunarodnih organizacija

Teroristički akti predstavljaju globalni problem međunarodne zajednice. Ipak, kao što smo već objasnili, definicija terorizma još nije usaglašena i razlike u mišljenjima država su velike. Neke države smatraju da osnovno polazište definicije treba da bude zaštita države i društvenih demokratskih vrednosti.[116] Za druge, osnov predstavlja zaštita pojedinaca koji bi nepravedno mogli biti optuženi kao teroristi.[117] Ovi pristupi, iako deluju komplementarno, nespojivi su u praksi. Na nivou UN, ova razlika je onemogućila uspostavljanje konsenzusa o horizontalnom definisanju terorizma.[118] Ova situacija, ipak, nije sprečila prihvatanje nekoliko međunarodnih konvencija koji se bave definisanjem pojedinih aspekata ili formi terorizma kao i kompleksnijih rezolucija.[119]

Međunarodni odgovor na terorizam: Ujedinjene nacije

Retrospektivni pogled na način na koji je međunarodna zajednica prilazila problemu terorizma otkriva neverovatan nedostatak reakcije i stihijske akcije koje je ona preduzela da bi se dogovorila o neophodnim međunarodnim propisima za suzbijanje čestih terorističkih akata i političkih atentata koji su se dešavali u kontinuitetu krajem 19-tog i početkom 20-tog veka.[120]

Prvi ozbiljan korak u borbi protiv terorizma desio se nakon ubistva jugoslovenskog kralja Aleksandra II Karađorđevića i francuskog ministra inostranih poslova Luja Bartoa u Marselju 9. oktobra 1934. godine, kada je Francuska i zvanično predložila osnivanje Međunarodnog krivičnog suda. U odgovoru na francuski predlog, Savet Lige naroda, odlučio je da osnuje komitet eksperata koji

---

[116] Pogledati na primer predloženi član 11 (4) (b) Nacrt zakona o delima protiv mira i sigurnosti sveta (Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind, Interent, http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/7_3_1954.pdf, 22/05/2006), verzija iz 1986. godine.

[117] Zbog ovoga je na 22. zasedanju Generalne skupštine UN, 25. septembra 1972. godine, odbačen nacrt Konvencije o terorizmu (U.N.Doc. A/CN.6/L.850, Internet, http://qc.ut.ac.ir/pages/paj/Articles/Hassan%20rezai/TERRORISM_AND_EU.PDF, 22/04/2206) koji je predložen od strane SAD.

[118] Kao što nema definicije terorizma, ne postoji ni univerzalno prihvaćena tipologija terorizma, ali o tome ćemo u sledećem poglavlju detaljnije govoriti.

[119] Generalna skupština i Savet bezbednosti UN bili su posebno aktivni u rešavanju ovoga pitanja. Generalna skupština je donela 24, a Savet bezbednosti 21 rezoluciju o terorizmu.

[120] Među istaknutijim žrtvama treba pomenuti austrijskog nadvojvodu Franca Ferdinanda (Franc Ferdinand), 1914, jugoslovenskog kralja Aleksandra II Karađorđevića i francuskog ministra inostranih poslova Luj Bartua (Louis Barthou) 1934.

je imao zadatak da napravi predlog teksta konvencije o sprečavanju zločina terorizma. Nacrt Konvencije o sprečavanju terorizma, bio je usvojen pod imenom: „Konvencija Lige naroda za sprečavanje terorizma".

Liga naroda je konferenciju o međunarodnom terorizmu sazvala tek 1937. i to uprkos činjenici da su predlozi za organizaciju takve konferencije izneti pet godina ranije. Rezultat Ženevske konferencije bio je donošenje dve konvencije: Konvencije za prevenciju i kažnjavanje terorizma i Konvencije za stvaranje međunarodnog krivičnog suda, obe otvorene za potpisivanje 16. novembra 1937. Izbijanje Drugog svetskog rata sprečilo je ove dve značajne konvencije da postanu instrumenti međunarodnog antiterorističkog prava.

Ujedinjene nacije, takođe, nisu uspele da dođu do prihvatanja jedne definicije terorizma. Prihvaćeni su samo neki zajednički elementi definicije.

Odmah po završetku Drugog svetskog rata i tokom perioda od skoro dvadeset godina, problem terorizma nije se isticao direktno ni jasno na programu rada međunarodne zajednice zbog raznih drugih prioriteta, kao što je, na primer, završetak mirovnih rasprava i drugih pogodbi sa nekadašnjim neprijateljskim zemljama, nekoliko lokalnih kriza i vojnih sukoba, tenzija izazvanih hladnim ratom, i složenih političkih i pravnih problema koji su proizašli iz dekolonizacije. Kao posledica toga, nisu usvojeni nikakvi zakonski obavezni instrumenti za borbu protiv terorizma. Ova situacija se dramatično promenila u sledeće četiri decenije zbog terorističkih akata počinjenih na polju civilne avijacije počev od septembra 1963, što je za rezultat imalo zaključenje 20 međunarodnih antiterorističkih konvencija — od kojih 12 univerzalno obavezuje, a 8 ima regionalnu primenljivost. Prvi iz ove serije antiterorističkih instrumenata je Konvencija o prestupima i nekim drugim aktima počinjenim u letelici, od 14. septembra 1963. (vidi tabelu 2.)

Iako su se ove konvencije bavile ovom temom na postepen način, reflektujući tako ograničen i fragmentaran pristup, njihovo globalno nametanje bi „potencijalno formirali solidan pravni okvir za borbu protiv međunarodnog terorizma."[121]

Generalna skupština u Rezoluciji 290 (IV) od 1. decembra 1949, naslovljene „Osnove mira", poziva svaku naciju, *inter alia*, „*Da se uzdrži* od bilo kakvih pretnji ili činova, direktnih i indirektnih, koji imaju za cilj povređivanje slobode, nezavisnosti ili integriteta, bilo koje države, ili koji imaju za cilj *podstrekavanje građanskog razdora ili rušenje volje naroda u ma kojoj državi*."[122] Mada se termin „terorizam" izričito ne upotrebljava, nedvosmisleno je da se podvučene reči odnose na terorizam koji sponzoriše država.

---

[121] Nico Schrijver, „Odgovor na međunarodni terorizam: Pomeranje granica međunarodnog prava za trajnu slobodu", *Holandski pregled međunarodnog prava*, sv. XLVIII, 3, 2001, str. 275.

[122] Rezolucija 290 (IV) 1. decembar 1949. Internet: http://habitat.igc.org/ufp/a-r290e.htm.

U kontekstu proslavljanja dvadesete godišnjice od stupanja na snagu Povelje UN, Generalna skupština je 21. decembra 1965 usvojila *Deklaraciju o nedopustivosti intervencije u unutrašnjim stvarima zemalja i o zaštiti njihove nezavisnosti i suvereniteta*, koja uvodi termin „terorizam" i u kojoj se svečano tvrdi: „nijedna država neće organizovati, pomagati, podstrekavati, finansirati, podsticati ili tolerisati subverzivne, terorističke ili oružane aktivnosti usmerene na nasilno zbacivanje režima druge države, ili se uplitati u građanski sukob u drugoj državi".[123]

Dokument od posebne važnosti za savremeni međunarodni pravni poredak je, bez sumnje, *Deklaracija o principima međunarodnog prava koji se tiču prijateljskih odnosa i saradnje između država u skladu sa poveljom Ujedinjenih nacija,* koju je Generalna skupština usvojila 24. oktobra 1970, povodom 25 godišnjice UN. Dokument sadrži dva odeljka bitna za sadržaj principa da „(d)ržave će se suzdržati, u svojim međunarodnim odnosima, od pretnje ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti ma koje države, ili na neki drugi način biti u neskladu sa ciljevima Ujedinjenih nacija". U drugom odeljku se posebna pažnja posvećuje državnom terorizmu: „(d)užnost svake zemlje je da se uzdrži od organizovanja ili ohrabrivanja organizovanja neredovnih snaga naoružanih grupa, uključujući tu i plaćenike, radi napada na teritoriju druge države. Dužnost svake države je da se uzdrži od organizovanja, podstrekavanja, pomaganja ili učestvovanja u činovima građanskog sukoba ili terorističkih akcija u drugoj državi ili pristajanja na organizovane aktivnosti unutar svoje teritorije usmerenih ka činjenju takvih dela, kada činovi koji su spomenuti u ovim pasusima uključuju pretnju ili upotrebu sile".[124]

Dalju razradu ovog pojma nalazimo u „*Principima koji se tiču dužnosti da se ne interveniše u stvarima unutar domaće jurisdikcije ma koje države, u skladu sa Poveljom,*" objavljeno je da „...nijedna država ne treba da organizuje, pomaže, podstrekava, finansira, podstiče ili toleriše subverzivne, terorističke ili oružane aktivnosti usmerene na nasilno zbacivanje režima druge države, niti da interveniše u građanskom sukobu u drugoj državi".

Pojednostavljenu definiciju terorizma možemo naći u *Deklaraciji o jačanju međunarodne bezbednosti* koja se nalazi u Rezoluciji 2734 (XXV) Generalne skupštine, od 16. decembra 1970, prema kojoj Generalna skupština svečano ponovo tvrdi da: „...dužnost je svake države da se suzdrži od organizovanja, podsticanja,

[123] Rezolucija 42/22, Generalne skupštine UN, 18. novembar 1987. Internet, http://untreaty.un.org/cod/repertory/art92/english/rep_supp7_vol6-art92_e_advance.pdf, 21/05/2206.

[124] Deklaracija o principima međunarodnog prava koji se tiču prijateljskih odnosa i saradnje između država u skladu sa poveljom Ujedinjenih nacija, stabilna internet adresa: http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/92/PDF/NR034892.pdf?OpenElement.

pomaganja ili učestvovanja u građanskim sukobima ili terorističkim aktima protiv druge države".[125]

Generalna skupština usvojila je „*Deklaraciju o pojačanju delotvornosti principa suzdržavanja od pretnje ili upotrebe silom u međunarodnim odnosima*" gde kaže da „Države, vođene ciljevima i principima Povelje Ujedinjenih nacija, moraju da se suzdrže od organizovanja, podsticanja, pomaganja ili učestvovanja u terorističkim aktima na teritorijama drugih država, ili da se suzdrže od prihvatanja aktivnosti unutar svojih teritorija usmerenih na činjenje takvih dela."[126]

Pod okriljem Ujedinjenih Nacija donesene su i:

- Konvencija iz 1963. godine o krivičnim delima i nekim drugim aktima izvršenim na vazduhoplovu;
- Haška konvencija iz 1970. godine o suzbijanju nezakonite otmice vazduhoplova;
- Montrealska konvencija iz 1971. o suzbijanju nezakonitih akata uperenih protiv bezbednosti civilnog vazduhoplovstva.
- Značaj navedenih konvencija sastoji se u tome što se u ovim konvencijama osuđuju svi akti usmereni protiv bezbednosti civilnog vazdušnog saobraćaja i uspostavljaju obaveze da države potpisnice konvencija svojim unutrašnjim zakonodavstvom inkriminišu određene delikte iz ove oblasti i predvide krivično-pravnu zaštitu.

Između 1972-1979. godine doneto je 7 rezolucija Generalne skupštine OUN u vezi terorizma. Iz tog perioda treba pomenuti:

- Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju krivičnih dela protiv lica pod međunarodnom zaštitom, uključujući i diplomatske agente, koja je usvojena 1973. godine.[127] Na osnovu odredbi Konvencije predviđa se i ekstradikcija počinilaca krivičnih dela, isključujući političke delikte.
- Međunarodna konvencija protiv uzimanja talaca doneta je 1979. godine. Radi se o posebno izraženom obliku međunarodnog terorizma koji ima opasne pojavne manifestacije. Konvencija se ograničava na slučajeve uzimanja talaca kada je delo učinjeno u državi čije državljanstvo ima izvršioca koji je uhapšen

[125] Rezolucija 2734 (XXV), 16. 12. 1970, stabilna internet adresa: http://www.un-documents.net/a25r2734.htm.

[126] Sve deklaracije i rezolucije se mogu naći na stalnoj internet adresi: http://www.un.org/depts/dhl/resguide/resins.htm.

[127] Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents. Internet, http://www.unodc.org/unodc/terrorism_convention_protected_persons.html, 14/05/2006.

na teritoriji te iste države. Ovakva ograničenja mogu biti prepreka u efikasnoj borbi protiv ovih oblika terorizma, jer je državljanstvo često nedovoljno pouzdan i rastegljiv pojam.

Povodom terorističkog napada tokom Olimpijade u Minhenu 1972. godine, nakon mukotrpnog usaglašavanja, Generalna skupšina UN je usvojila Rezoluciju 3034/XXVII. Rezolucijom se priznaje potreba za donošenjem mera za sprečavanje terorističkih akata i iskorenjivanje osnovnih uzroka terorizma. Pominje se samo terorizam kolonijalnih i rasističkih režima kojim se lišavaju narodi osnovnih prava na samoopredeljenje i nezavisnost. Protiv navedene konvencije glasale su zapadne zemlje, čime je na samom početku osujećena ozbiljna akcija međunarodne zajednice u borbi protiv terorizma.

Konvencija je namerno bila jako uska u svom obimu. Nije tražila definiciju terorizma niti je pokušala da se bavi deliktima koji potpadaju pod, do tada, poznate definicije terorizma. U okvir Konvencije potpali su samo protivpravno lišenje života, nanošenje ozbiljnih telesnih povreda ili kidnapovanje. Potrebno je ispunjenje četiri uslova da bi se Konvencija primenila:

- Delikt je trebalo da bude učinjen ili da ima efekta van teritorije države izvršioca koji je državljanin te države.
- Delikt je trebalo da bude učinjen ili da ima efekta van teritorije države zemlje protiv koje je delo usmereno, osim u slučaju napada na nedržavljane (na primer slučaj napada na Izraelce na aerodromu Lod 1972. godine).

Po Konvenciji nisu kažnjivi delikti učinjeni od ili protiv člana oružanih snaga države u toku vojnih neprijateljstava.

Delikti treba da budu učinjeni radi nanošenja štete ili da bi se dobili neki protivpravni ustupci od države ili međunarodne organizacije.

U zakonskoj sferi, Ujedinjene nacije i njene specijalizovane ustanove, suočene sa aktima terora počinjenim na njihovom polju delovanja — Međunarodna civilna avijatičarska organizacija, Međunarodna pomorska organizacija i Međunarodna Agencija za atomsku energiju — „razvile su mrežu međunarodnih sporazuma koji čine osnovne zakonske instrumente protiv terorizma".[128]

Uloga Organizacije Ujedinjenih Nacija (UN) u borbi protiv međunarodnog terorizma može se okarakterisati kao kontraverzna. Neki analitičari tvrde da UN zapravo podstiču terorizam putem podrške u ratovima za nacionalno oslobođenje (kao na primer formalno priznavanje Oslobodilačke organizacije Palestine — PLO, Palesine Liberation Organization).

[128] *Osnovne činjenice o Ujedinjenim Nacijama*, Ujedinjene Nacije, New York, 2000, str. 270.

Konvencija o sprečavanju terorističkih bombaških napada, usvojena je 1997. godine.[129] Konvencija predviđa da „delikt čini svaka osoba koja namerno i nezakonito dostavi, postavi, isprazni ili detonira eksploziv ili drugu smrtonosnu napravu na javnom mestu, transportnom sistemu, državne imovine, infrastrukture sa namerom da izazove uništenje ili velike ekonomske gubitke."

Konvencija za sprečavanje finansiranja terorizma, doneta 1999. godine, u članu 2 kaže da: (s)vako lice čini delo u okviru značenja Konvencije ukoliko to lice na bilo koji način, neposredno ili posredno, nezakonito i namerno, obezbedi ili prikupi sredstva sa namerom da se ona upotrebe ili znajući da će ona biti upotrebljena, u celini ili delimično, radi činjenja:

(a) nekog dela koje predstavlja krivično delo u okviru i kao što je utvrđeno u jednom od sporazuma navedenih u aneksu; ili

(b) bilo kog drugog dela čiji je cilj da izazove smrt ili težu telesnu povredu civila ili bilo kog drugog lica koje ne učestvuje aktivno u neprijateljstvima u situaciji oružanog sukoba, kada je svrha takvog dela, po njegovoj prirodi ili kontekstu, da zastraši stanovništvo, ili da primora neku vladu ili neku međunarodnu organizaciju da počini ili da se uzdrži od činjenja nekog dela.

Posle napada 11. septembra 2001. godine, države su spoznale terorizam kao jednu od najvećih pretnji svetskom miru i bezbednosti, i konačno se uspostavila rešenost da se ozbiljnije pristupi definisanju. Istovremeno, priznata je centralnost uloge Ujedinjenih nacija, na temelju njenog univerzalnog sastava i snaga koje ima pod svojom Poveljom, i u razvoju široke međunarodne saradnje i preuzimanju koordinacije napora u borbi protiv terorizma. Kao što je pravilno rekao generalnisekretar UN Kofi Anan, „Ujedinjene nacije su jedinstveno pozicionirane da pomognu ovaj napor. One pružaju forum koji je neophodan za izgradnju univerzalne koalicije i mogu da osiguraju globalnu legitimnost za dugoročan odgovor terorizmu". Ove tri bazične komponente organizovane borbe protiv terorizma su jasno istaknute u Rezoluciji 1269 Saveta bezbednosti od 19. oktobra 1999. Štaviše, Rezolucije „*(n)aglašava* vitalnu ulogu Ujedinjenih nacija u jačanju međunarodne saradnje, i *naglašava* važnost pojačane koordinacije među državama, međunarodnim i regionalnim organizacijama".[130]

Uz ovo, Savet bezbednosti je pozvao *sve* države da preduzmu odgovarajuće korake, u kontekstu takve saradnje i koordinacije, da bi:

---

[129] Convention for the Suppression of Terrorist Bombings. Internet: http://www.unodc.org/unodc/terrorism_convention_terrorist_bombing.html, 15/06/2006.

[130] Stalna internet adresa http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/303/92/PDF/N9930392.pdf?OpenElement.

Tabela 2. Međunarodne konvencije usmerene na suzbijanje terorizma

Godina	Naziv Konvencije	Naziv konvencije na engleskom
1961.	Bečka Konvencija o diplomatskim odnosima	Vienna Convention on Diplomatic Relations
1963.	Bečka Konvencija o konzularnim odnosima	Vienna Convention on Consular Relations
1963.	Konvencija o krivičnim delima i nekim drugim aktima izvršenim na vazduhoplovu	Convention on Offences and Certain Other Acts Committed On Board Aircraft (Tokyo Convention)
1970.	Haška konvencija o suzbijanju nezakonite otmice vazduhoplova	Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft (Hague Convention)
1971.	Montrealska konvencija o suzbijanju nezakonitih akata uperenih protiv bezbednosti civilnog vazduhoplovstva	Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Civil Aviation (Sabotage Convention or Montreal Convention)
1973.	Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju krivičnih dela protiv lica pod diplomatskom zaštitom uključujući i diplomatske agente	Convention on the Prevention and Punishement on Crimes against Internationally Protected Persons including Diplomatic Agents
1979.	Konvencija o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala	Convention on the Physical Protection of Nuclear Material (Nuclear Materials Convention)
1979.	Međunarodna konvencija protiv uzimanja talaca	International Convention against the taking of Hostages
1988.	Protokol za suzbijanje nezakonitih akata uperenih protiv bezbednosti civilnog vazduhoplovstva na aerodromima	Protocol for the Suppression of Unlawful Acts of Violence at Airports Serving International Civil Aviation
1988.	Konvencija o suzbijanju nezakonitih akata protiv bezbednosti pomorske plovidbe	Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation
1988.	Protokol za suzbijanje nezkonitih akata protiv bezbednosti fiksnih platformi postavljenih na kontinentalnom obodu	Protocol for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Fixed Platforms Located on the Continental Shelf
1991.	Konvencija o označavanju plastičnog eksploziva radi otkrivanja	Convention on the Marking of Plastic Explosives for the Purpose of Detection
1997.	Međunarodna konvencija za sprečavanje terorističkog napada bombama	International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings
1999.	Međunarodna konvencija o sprečavanju finansiranja terorizma	International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism
2005.	Međunarodna Konvencija za sprečavanje akcija nuklearnog terorizma	International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism
2010.	Konvencija za suzbijanje nezakonitih akata uperenih protiv bezbednosti međunarodnog civilnog vazduhoplovstva	Convention on the Suppression of Unlawful Acts Relating to International Civil Aviation (Beijing Convention)
2010.	Protokol koji dopunjuje Konvenciju za suzbijanje nezakonitog preuzimanja vazduhoplova	Protocol Supplementary to the Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft (Beijing Protocol)

- „sarađivale jedne sa drugima, kroz bilateralne i multilateralne sporazume i dogovore, da bi sprečile i suzbile terorističke akte, zaštitile svoje građane i druge osobe od terorističkih napada i privele pravdi počinioce takvih radnji;
- sprečile i suzbile na svojim teritorijama na sve zakonske načine pripremu i finansiranje ma kakvih akata terorizma;
- uskratile onima koji planiraju, finansiraju i čine terorističke akte kao sigurne luke tako što će osigurati njihovo hvatanje i krivično gonjenje ili izručenje;
- sprovele odgovarajuće mere, uključujući tu međunarodne standarde za ljudska prava, pre nego što odobre nekom status izbeglice, da bi se osiguralo da onaj ko traži azil nije učestvovao u terorističkim aktima;
- razmenile informacije u skladu sa međunarodnim i nacionalnim pravom, i sarađivale na administrativnim i sudskim poslovima da bi sprečile činjenje terorističkih akata."

U istom duhu, Rezolucija 1368 Saveta bezbednosti od 12. septembra 2001, pošto je „najenergičnije" osudila užasavajuće terorističke napade na SAD 11. septembra 2001, pozvala je sve države da hitno predaju pravdi počinioce, organizatore i naručioce ovih terorističkih napada, i naglasila je da će se smatrati odgovornim oni koji im pomažu, podržavaju ih, ili ih kriju.[131]

Savet je takođe pozvao međunarodnu zajednicu da intenzivira svoje napore na sprečavanju i suzbijanju terorističkih akata i obezbedi sigurnost kroz povećanu saradnju i puno sprovođenje relevantnih međunarodnih antiterorističkih konvencija i rezolucija Saveta bezbednosti.

Među važnim rezolucijama koje je usvojio Savet bezbednosti za borbu protiv terorizma, rezolucija 1373 iz septembra 2001. ima poseban značaj zbog svoje obuhvatnosti, konkretnih mera i preciznih uputstava za predviđenu akciju. I više od toga, *sve zemlje imaju zakonsku obavezu da sprovedu* opsežan spisak posebnih mera uključenih u rezoluciju.[132]

a) Prema ovoj rezoluciji, *sve države treba da sprečavaju i suzbijaju finansiranje terorizma,* na sve načine, direktno ili indirektno. Prekršajem se smatra nabavljanje ili sakupljanje fondova za takve akte.

b) Poseban odeljak rezolucije odnosi se na *razmenu informacija koje se odnose na terorističke akate i kretanje.* Sve države su pozvane da intenziviraju i ubrzaju razmenu takvih informacija, uključujući tu i falsifikovane ili lažne dokumente; trgovinu oružjem i osetljivim materijalom; korišćenje komunikacija i tehnologije

[131] Rezolucija 1368, 12. septembra 2001, internet adresa: http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Aussenpolitik/RegionaleSchwerpunkte/AfghanistanZentralasien/Downloads/VNResolution1368.pdf.

[132] Rezolucija 1373, septembar 2001, internet adresa: http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/TERROR/SC-1373.HTM.

od strane terorističkih grupa i pretnja koju predstavljaju svojim posedovanjem oružja za masovno uništavanje.

v) Rezolucija predviđa da pre nego što se odobri status izbeglice, *sve zemlje treba da preduzmu odgovarajuće mere* kako bi se osiguralo da status izbeglice nije zloupotrebljen od strane počinilaca, organizatora ili pomagača terorističkih akata, i da se tvrdnje o političkoj motivaciji ne priznaju kao osnov za odbijanje zahteva za ekstradiciju navodnih terorista.

g) U Rezoluciji se pominje i *bliska veza između međunarodnog terorizma i transnacionalnog organizovanog kriminala, nezakonitih narkotika, pranja novca i ilegalnog premeštanja nuklearnih, hemijskih, bioloških i drugih smrtonosnih materijala.* U tom pogledu, naglašena je potreba za povećanjem koordinacije nacionalnih, subregionalnih, regionalnih i međunarodnih napora kako bi se pojačao globalni odgovor na ovaj ozbiljni izazov i pretnju međunarodnom miru i bezbednosti.

d) Rezolucija 1373 (2001) predstavlja izvanredan napredak u poređenju sa prethodnim rezolucijama koje je Savet bezbednosti usvojio, a koje se tiču suštinskog aspekta *nadgledanja*. Kao što je dobro poznato, jedan od glavnih nedostataka prethodnih rezolucija za borbu protiv terorizma Saveta bezbednosti, koji su uticali na njihovu delotvornost, sastojao se u manjku jasno formulisanih normi koje regulišu kontrolu njihovog sprovođenja. Zato je Savet bezbednosti, u ovoj novoj etapi borbe protiv terorizma, ponovo izloživši osnovne odredbe svojih prethodnih rezolucija, težio da proširi njihov sadržaj. Najvažniji korak u ovom smislu bila je, nesumnjivo, odluka da se stvori međunarodni mehanizam za nadgledanje sprovođenja, od strane svih država, mera o kojima je odlučio Savet bezbednosti. Prema tome, odlučeno je da se osnuje Komitet Saveta bezbednosti, koji se sastoji od svih članova Saveta, koji bi nadgledali sprovođenje ove rezolucije, uz odgovarajuću stručnu pomoć. Savet je pozvao sve države da izveštavaju Komitet, ne kasnije od 90 dana od datuma usvajanja, a posle toga prema rasporedu koji će Komitet izneti, o koracima koje su preduzele kako bi sprovele ovu rezoluciju. Prema ovoj Rezoluciji, sve države moraju da uskrate vojnu, finansijsku ili svaku drugu pomoć, uključujući i boravak na svojoj teritoriji teroristima i njihovim pomagačima.

Komitet je upućen da podnese program rada u roku od 30 dana od dana usvajanja rezolucije, i da razmotri kakva mu je podrška potrebna, na konsultacijama sa generalnim sekretarom UN.[133]

[133] Prikladno je podsetiti se da je četiri godine ranije, Rezolucijom 1267 od 15. oktobra 1999, Savet bezbednosti stvorio sličan komitet, ali koji nije imao ovlašćenje da nadgleda sprovođenje *svih mera* o kojima je odluku doneo Savet. Zadaci komiteta su se uglavnom sastojali u sakupljanju informacija od država i u podnošenju periodičnih izveštaja Savetu bezbednosti o akcijama koje je preduzeo da bi sproveo mere koje su predviđene u pasusu 4 Rezolucije. Svojom rezolucijom 1333 od 19. decembra 2000, Savet bezbednosti je značajno proširio zadatke Komiteta stvorenog 1999, ali bez izmene prirode njegove nadležnosti.

U *Deklaraciji o problemu borbe protiv terorizma* dodatoj Rezoluciji 1456 (2003) koju je Savet bezbednosti usvojio, 20. januara 2003. upućeni su konkretni pozivi svim državama da preduzmu hitne korake kako bi sprečile i suzbile svu aktivnu i pasivnu podršku terorizmu, naglašena je potreba da se države povinuju svim relevantnim rezolucijama Saveta bezbednosti, i da hitno postanu učesnice svih relevantnih međunarodnih konvencija i protokola koji se odnose na terorizam. Deklaracija pruža nekoliko ideja na koje treba obratiti posebnu pažnju. One se posebno odnose na potrebu da se:

- *strogo poštuju obaveze preuzete međunarodnim pravom* (pasus 6).
- *pojača delotvornost akcija međunarodnih organizacija protiv terorizma*:

  „Međunarodne organizacije treba da procene načine na koje mogu da pojačaju delotvornost svojih akcija protiv terorizma, posebno: putem ostvarivanja dijaloga i međusobne razmene informacija i razmene sa drugim relevantnim međunarodnim učesnicima, ili faktorima, i treba da upute ovu molbu posebno onim tehničkim agencijama i organizacijama čije aktivnosti se odnose na kontrolu upotrebe, ili pristupa, nuklearnim, hemijskim, biološkim i drugim smrtonosnim materijalima; u ovom kontekstu, važnost potpunog saglašavanja sa postojećim zakonskim propisima na polju razoružavanja, ograničavanja oružja i neproduktivnosti i, gde je neophodno, jačanja međunarodnih instrumenata na ovom polju" (pasus 7).
- *pojača i proširi dijalog i razumevanje među civilizacijama*: Savet bezbednosti je naglasio da

  „neprekidni međunarodni napori da se pojača i proširi razumevanje među civilizacijama, u nastojanju da se spreči nediskriminativno uzimanje za metu različitih religija i kultura, da se nadalje ojača kampanja protiv terorizma, i da se pozabavi nerešenim regionalnim sukobima i punim opsegom globalnih pitanja, uključujući tu i razvojna pitanja, ti napori će doprineti međunarodnoj saradnji i razumevanju, koje su same po sebi neophodne da se ostvari najšira moguća borba protiv terorizma" (pasus 10).
- *usvajanje konsenzusa dva nacrta konvencija u pripremi, o borbi protiv međunarodnog terorizma*: Savet bezbednosti

  „ohrabruje države članice Ujedinjenih nacija da sarađuju u rešavanju svih nerešenih pitanja sa ciljem usvajanja, konsenzusom, nacrta obuhvatne

---

Rezolucija 1333, Security Council Resolutions Related To The Work Of The Committee Established Pursuant To Resolution 1267 (1999) Concerning Al-Qaida And The Taliban And Associated Individuals And Entities, 19. decembar 2000, internet: http://www.un.org/Docs/sc/committees/1267/1267ResEng.htm.

konvencije o međunarodnom terorizmu i nacrta međunarodne konvencije za suzbijanje dela nuklearnog terorizma" (pasus 13).

Ujedinjene nacije su, opet, na korak od usvajanja definicije terorizma. Naime, na 60. sednici generalne Skupštine UN doneta je Sveobuhvatna antiteroristička Konvencija (UN Comprehensive Anti-Terrorism Convention) i u članu 2 nacrta ove Konvencije kaže se:[134]

1. Bilo koja osoba čini zločin ako, suprotno zakonima i sa namerom, uzkokuje:
   (a) Smrt ili ozbiljnu telesnu povredu neke osobe; ili
   (b) nanese ozbiljno oštećenje javne ili privatne svojine, uključujući tu i javne površine, javi transportni sistem, infrastrukturu ili
   (c) ošteti imovinu, površinu, objekte ili sisteme pomenute u stavu 1 (b) ovoga nacrta, a koji uzrokuje ili će verovatno prouzrokovati velike materijalne gubitke; a kada je svrha ove radnje, po svom kontekstu ili po svojoj prirodi, namenjena zastrašivanju populacije, ili primoravanje vlade ili međunarodne organizacije da učini ili se uzdrži od činjenja nekog dela.

Prvi put u istoriji, 9. septembra 2008, Ujedinjene nacije su napravile globalni simpozijum za podršku žrtvama terorizma.[135] Juna 2009. godine Generalni sekretar je napravio inicijalne dogovore kako bi institucionalizovao sekretarijat u Političkom direktoratu (Secretariat in the Department of Political Affairs - DPA) koji će pomoći da se ujedine podaci o protivterorističkim naporima zemalja članica, ali i koracima u okviru UN sistema.

Važno je napomenuti da se izvori međunarodnog prava za antiterorizam ne sastoje samo od tekstova *hard law.* Odvojeno od postojećih konvencija, neophodno je uzeti u obzir veliki niz tekstova *soft law* (rezolucije i deklaracije usvojene u okviru Ujedinjenih nacija i na nivou raznih regionalnih organizacija). Kakva je prava slika stvarnih izvora međunarodnog antiterorističkog prava može se shvatiti samo ako se tekstovi koji pripadaju obema gore pomenutim kategorijama zajedno razmatraju, jer oni su komplementarni i jedan drugog potvrđuju i oba formiraju pravni osnov za borbu protiv terorističkih akata.

Delotvorna borba protiv terorizma je ogroman zadatak, koji zahteva ujedinjene napore međunarodne zajednice kao celine. Očito je da je neophodna odlučna akcija svih naroda sveta. Ovo pretpostavlja aktivno učestvovanje i doprinos svake države sprovođenju propisa međunarodnih konvencija i odluka donetih od strane kompetetnih međunarodnih organizacija sa ciljem da se eliminišu teroristički akti.

---

[134] UN Comprehensive Anti Terrorism Convention, stabilna interenet adresa: http://www.un.org/terrorism/instruments.shtml.

[135] Stabilna internet adresa: http://www.un.org/News/Press/docs/2008/sg2142.doc.htm.

Nijedan narod, bez obzira na to koliko je velika i impresivna njegova vojna, ekonomska i tehnološka moć, i kako velika njegova volja i odlučnost, ne može sam da bude uspešan u iskorenjivanju pošasti terorizma.

Evropski odgovor na terorizam

Stvaranje međunarodnih krivičnih normi o suzbijanju terorizma sledi puteve razvoja međunarodnog prava u celini. Države dosta rano otkrivaju opasnost od terorističkih akata, ali dosta kasno prilaze njihovom kodifikovanju. U mnogim bilateralnim i multilateralnim ugovorima, s kraja prošlog veka, sporadično i polovično se stvara sistem normi koje vode suzbijanju terorizma na onim tačkama gde su države bile najranjivije: to su atentati na državnike, ugrožavanje diplomatskog osoblja, piraterija brodova, otmice aviona, odvođenje talaca, ugrožavanje javnih dobara i sl. U to vreme na terorizam se gledalo kao na delo pojedinca i manjih grupa i zato je smisao bio na uspostavljanju obaveza država da ih isporuče onoj državi koja je pogođena terorističkim aktom. Otuda se sve do kraja sedamdesetih godina prošloga veka, koje su bile „zlatne godine" terorizma u Evropi i svetu, suzbijanje terorizma se manje ili više svodi na pitanje ekstradicije. (vidi tabelu 3.)

EU je podigla nivo bezbednosti uz pomoć različitih akcija. Ustanovljena je bolja saradnja policije i sudstva povodom pitanja terorizma između EU i SAD. Na polju diplomatije napori su učinjeni kako bi se poboljšala politika evropske bezbednosti i koordinisala zamrznula imovina terorističkih organizacija. Humanitarna pomoć Avganistanu je takođe imala za cilj smanjenje napetosti nastale posle vojne akcije. Povećana je, takođe, bezbednost na aerodromima, donet čitav spektar ekonomskih i fiskalnih zakona u vezi sa pranjem novca, donesene su mere protiv pretnji bio-terorizma.

Evropske policijske snage (EUROPOL), ustanovljene Ugovorom iz Mastrihta 1992. godine, nisu bile uključene u borbu protiv terorizma sve do 1998. Od tada Evropol pomaže u prikupljanju podataka, stvara i učestvuje u analitičkim projektima vezanim za terorizam, stvara i olakšava pristup dokumentima od važnosti za anti terorističku borbu.

Takođe, Interpol (International Criminal Police Organization), stvoren 1923. godine kako bi se obezbedili načini međunarodne saradnje u prevenciji zločina, je tek januara 1987. godine dobio jedinicu za borbu protiv terorizma i razrađen je plan borbe protiv akcija državnog terorizma.

Interpol i Evropol zajedno grade sistem komunikacije između nacionalnih policija i uobličavanja stavova suđenja i kažnjavanja terorista.

Evropska Konvencija o sprečavanju terorizma potpisana je 1977. godine i predstavljala je prvi sporazum članica Evropske zajednice (EZ) u borbi protiv terorizma.[136]

Cilj Konvencije je da se olakša ekstradicija i suđenje počiniocima terorističkih dela, čak i kada su oni politički motivisani i kao takvi isključeni iz ugovora o ekstradiciji.

Najvažniji delovi Konvencije su:

Prvi deo se odnosi na ekstradiciju bez elementa političke motivacije.

Drugi deo Konvencije pokriva druge zakonske prekršaje koji nisu politički.

Treći deo se bavi odredbama ugovora o ekstradiciji.

Osmi deo obavezuje države potpisnice da međusobno pružaju najširi oblik saradnje u krivičnim stvarima.

Deo 13. dozvoljava državama da odbiju ekstradiciju ako je u slučaju politički prekršaj.

Evropski savet je primenio kombinovani metod kod prihvatanja njegove Okvirne odluke o borbi protiv terorizma, 13. juna 2002. Član 1. ove odluke, naslovljen *Teroristički prestupi i fundamentalna prava i principi*, ne sadrži posebnu definiciju terorizma, ali sadrži neke osnovne kriterijume prema kojima će se „namerni akti" terorizma smatrati za „terorističke prestupe". Takvi činovi, „s obzirom na njihovu prirodu ili kontekst", su oni koji „mogu ozbiljno da nanesu štetu zemlji ili međunarodnoj organizaciji u kojoj su izvršeni, sa ciljem da:

- ozbiljno zastraše stanovništvo, ili
- nepravedno nateraju vladu neke zemlje ili međunarodnu organizaciju da nešto učini ili se uzdrži od nečega
- ozbiljno destabilizuju ili unište fundamentalne političke, konstitutivne, ekonomske ili socijalne strukture neke zemlje ili međunarodne organizacije."[137]

U svetlu gore pomenutih kriterijuma, u članu 1. se navode sledeći akti koji treba da se uzmu u obzir kao teroristički prestupi: (a) napadi na život pojedinca koji mogu da prouzrokuju smrt; (b) napadi na fizički integritet osobe; (v) kidnapovanje ili uzimanje talaca; (g) izazivanje velikog uništenja na vladinom ili javnom objektu, transportnom sistemu, infrastrukturnom objektu, uključujući tu i štetu na informa-

[136] The European Convention on the Suppression of Terrorism. Internet: http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/090.htm 21/06/2006.

[137] Article 1, Council Framework Decision of 13 June 2002 on combating terrorism (2002/475/JHA) Internet, http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32002F0475&model=guichett , 26/06/2006.

cionim sistemima, fiksiranoj platformi, javnom mestu ili privatnom vlasništvu na kome može biti ugrožen ljudski život ili stvoriti veliki ekonomski gubitak;

(d) otimanje letelica, brodova i drugih sredstava javnog ili teretnog transporta;

(đ) proizvodnja, posedovanje, nabavljanje, prevoz, obezbeđivanje ili upotreba oružja, eksploziva ili nuklearnog, biološkog ili hemijskog oružja, kao i proučavanje i razvijanje bioloških i hemijskih oružja; (e) ispuštanje opasnih materija ili izazivanje požara, poplava ili eksplozija čiji je efekat ugrožavanje ljudskog života; (ž) uplitati se u i sprečavati snabdevanje vodom, energijom ili bilo kojim drugim bazičnim prirodnim bogatstvom sa efektom ugrožavanja ljudskog života; (z) pretnja da će se izvršiti bilo koji od činova navedenih od (a) do (đ).

Tabela 3. Evropski odgovor na terorizam

Godina	Naziv konvencije	Naziv konvencije na engleskom
1977.	Evropska Konvencija o suzbijanju terorizma	European Convention on the Suppression of Terrorism
2003.	Protokol o izmenama i dopunama Evropske Konvencije o suzbijanju terorizma	Protocol amending the European Convention on the Suppression of Terrorism
2005.	Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma	Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism
2006.	Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju terorizma	Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism

Potrebno je pomenuti i ulogu Evropskog suda za ljudska prava, posebno slučajeve Ana Marofudou protiv Švedske i Brogan, Kojl, Mekfaden protiv Velike Britanije.[138] Naime, Brogan i ostali su uhapšeni (i bili obavešteni od službenog lica koje ih je hapsilo) po osnovu sumnje da su izvršavali, pripremali i podsticali terorističke akte u vezi sa situacijom u Severnoj Irskoj. Nijedan od uhapšenih nije tokom pritvora bio izveden pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom određeno da obavlja sudske funkcije, niti je protiv bilo koga podignuta otužnica nakom puštanja iz pritvora.[139]

Sudije su sa 12 glasova za i 7 glasova protiv glasale da je bilo povrede stava 3. člana 5. i to su obrazložili na sledeći način: Zakon iz 1984. propisuje da lice koje

[138] Internet strana: http://www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/1988/24.html.

[139] Brogan je u pritvoru bio 5 dana i 11 sati, Kojl 6 dana i 16.5 sati, Mekfaden 4 dana i 6 sati.

se hapsi po osnovu odeljka 12, odnosno po osnovu razumne sumnje da se bavi terorizmom, može biti zadržano u policijskom pritvoru najduže 48 sati, i da se taj period može produžiti za još pet dana po odobrenju ministra za Severnu Irsku. Ovaj slučaj je važan jer je ovim ograničeno vreme pritvora.

Sledeći slučaj se odnosi na Anu Marofidou koja je 1975. godine došla u Švedsku tražeći azil koji joj je odobren 1976.[140] Početkom 1977. godine nekoliko ljudi je uhapšeno pod sumnjom da su uključeni u plan da otmu bivšeg člana švedske Vlade. Ovaj plan je otkrio Norbert Krbher (Norbert Krbcher) navodno terorista državljanin Nemačke koji je boravio u Švedskoj ilegalno. Svi osumnjičeni su izbačeni iz Švedske. Ana je zajedno sa njima izbačena iz Švedske samo zato što je dokazano da je osumnjičene upoznala u Stokholmu u kancelariji za izbeglice. Ona je ispraćena u Grčku i to joj je onemogućilo da nađe zaposlenje, iako joj je švedska ambasada u Atini izdala potvrdu da nije osuđena ni procesuirana. Ona se ilegalno vratila u Švedsku 1978. godine, jer je to bio jedini način da prekine fizičko i psihičko maltretiranje koje je trpela sa oznakom „desno orjentisani terorista". Ovaj prilično komplikovani slučaj često se citira kada su u pitanju odluke o azilu i ekstradiciji.

Zakoni pojedinih država

Evropske zemlje (Francuska, Nemačka, Španija, Italija)

Francuska vlada je razvila široki spektar mera u borbi protiv terorizma. Prva mera, u 19. veku, je bila ograničavanje slobode govora (*lois scélérates*). Parlament Francuske ima ovlašćenje da dekretom odredi period u kome se mogu prikupljati informacije o svakom koji predstavlja opasnost po bezbednost. Krivična dela terorizma takođe su proširena delima posedovanja oružja i pomaganja nezakonitom ulasku u zemlju.[141]

Nemačka nema poseban zakon o terorizmu, ali krivični zakon Nemačke pokriva pitanja terorizma i kažnjavanja ekstremističkih grupa. Postoji i posebna anti-teroristička jedinica koja ima veliku, kompjuterizovanu bazu podataka.[142]

Kako bi se pobedio nagli ustanak baskijske separatističke grupe (ETA), u Španiji je donet antiteroristički zakon 1970. godine. On je obezbedio duže vreme pritvora i ubrzao suđenje osumnjičenima za krivična dela terorizma. Novi krivični zakon je donet 1996. godine kako bi se povećale kazne za teža krivična dela iz ove grupe (ako

[140] Internet strana: http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/comm58-1979.html.

[141] Internet adresa: http://www.01net.com/article/295934.html, 16/06/2006.

[142] Internet adresa: http://www.spiegel.de/international/0,1518,433552,00.html, 26/06/2006.

je uzrokovana smrt ili povreda jednog ili više lica, kidnapovanje, obezbeđivanje oružja, finansiranje terorističkih grupa). Takođe, ovim merama je uvedena politička reforma kako bi se smanjili uzroci terorizma u baskijskoj oblasti.[143]

Akt o sprečavanju terorizma (*Prevention of Terrorism*) je donet je 1974. godine kao odgovor na bombaški napad u klubu u Birmingemu u kome je poginula 21 osoba i uopšte povećanje napada IRA u to vreme. Dopunjavan je 2000, 2001, 2005. i 2006. godine, i to uglavnom amandmanima o povećanju nadležnosti kod hapšenja i pritvaranja.

Evropski sud za ljudska prava kritikovao je pojedine članove ovoga zakona, posebno produženje roka pritvora.

Terorizam je definisan kao:

„Korišćenje ili pretnja akcijom koja treba da utiče na vladu ili da zastraši javnost ili deo građana"; i „gde se pretnja koristi u svrhu poboljšanja političkih, verskih ili ideoloških ciljeva". Terorističke akcije uključuju, između ostalog, „ozbiljno nasilje protiv lica", „ozbiljno oštećenje imovine" ili „stvaranje ozbiljnog rizika po zdravlje ili sigurnost ljudi ili dela stanovništva".[144]

Amandmanom iz 2000. godine definicija je dopunjena članom (e) koji se odnosi na terorističke akcije usmerene protiv elektronskih sistema. Godine 2006. u odeljku 34 izmenjeni su 1(1)(b) i 113(1)(c) kako bi se uz pojam „vlade" dodao pojam „međunarodne vladine organizacije".

Italija je usvojila veliki broj antiterorističkih zakona tokom 70-tih godina prošlog veka, odnosno „godina olova" (*anni di piombo*). Godine 1975. donesen je zakon koji dozvoljava policiji da pretresa i uhapsi lica bez istražnog sudije, ispituje osobe bez prisustva advokata..[145] Vreme pritvora pre donošenja ovog zakona bilo je određeno na maksimum 2 godine (za kazne zaprećene zatvorom od 20 i više godina), i 1 godinu za kazne manje od 20 godina. Po donošenju zakona ovaj period je povećan na čak 4 godine. Ovaj zakon je pooštren 1974. godine kad je period ograničen na 4 godine do prve presude, 6 godina do žalbe i 8 godina do konačne sudske odluke. Za suđenja koja se odnose na terorizam vreme pritvora je povećano na čak 12 godina.

Godine 1979. donet je zakon Frančeska Kosige (Francesco Cossiga) kojim se proširuje „preventivni pritvor" i na slučajeve kada se sumnja da je u pitanju delo terorizma i kojim se omogućava prisluškivanje za ove slučajeve. Ovaj zakon je veoma važan jer je prvi put uveo pojam „svedoka saradnika".

---

[143] Internet adresa: http://www.libertysecurity.org/article144.html. 26/06/2006.

[144] Prevention of Terrorism Act, Para 5.23.

[145] Internet adresa: http://www.monde-diplomatique.fr/1998/04/SCHIMEL/10247.

Sjedinjene Američke Države

Nedavni događaji su pokazali da i Amerika nije imuna na terorističke akcije unutar svojih granica. Doskora nije postojao ni jedan savezni zakon koji bi se bavio ovom temom. Posle bombaške akcije u Oklahomi 1995. godine, FBI (Federal Bureau of Investigation FBI) je data veća nadležnost u polju posmatranja i ubacivanja u ekstremističke grupe uključujući i snimanje telefonskih razgovora i finansijskih podataka. Ubrzana je procedura kako bi se brže deportovali stranci i označile određene grupe kao terorističke. Predloženi antiteroristički zakon imao je mnogo amandmana na članove zakona koji se odnose na nošenje oružja i eksploziva.

Zakon je na saveznom nivou ustanovio mogućnost izricanja smrtne kazne za najteže oblike terorizma i povećao kazne za krivična dela učinjena protiv zaposlenih u saveznim ustanovama dok obavljaju dužnost, kao i za dela u kojima se koriste nuklearne supstance, hemijsko oružje, plastični eksploziv.

Državni sekretar SAD, po zakonu, može da imenuje grupu kao terorističku i da joj zabrani prikupljanje novca na teritoriji SAD. Sekretar za državnu blagajnu (The Secretary of the Treasury) može da zamrzne imovinu organizacije, imenovane kao terorističke, i da zabrani državljanima SAD da čine bilo kakve transakcije sa državama koje se imenuju kao terorističke. Svakoj osobi koja je predstavnik ili član naimenovane terorističke organizacije se može se zabraniti ulazak u SAD i glavni tužilac mu može odbaciti molbu za azil.

FBI je u borbi protiv terorizma dokazao da je efikasan i profesionalan, ali ipak postoje otvorena pitanja oko toga kako se prikupljaju informacije o potencijalnim ekstremistima. Pitanje snimanja razgovora je posebno zaintrigirao javnost.

Nacionalni centar za borbu protiv terorizma SAD (The US National Counterterrorism Center — NCTC) opisuje terorističke akte kao „(...) smišljene; učinjene od podnacionalnih ili tajnih agenata; politički motivisane, potencijalno uključujući religiozne, filozofske ili simboličko kulturne ciljeve; nasilne; i izvršene protiv nevojnih meta.”[146]

I američke specijalizovane agencije imaju svoje definicije terorizma, na primer:

a) Savezni istražni biro (Federal Bureau of Investigation – FBI)

Protivpravna upotreba nasilja protiv lica ili imovine, zastrašivanje ili prisiljavanje Vlade, civilnog stanovništva ili nekog drugog dela društva, u svrhu ostvarivanja političkih ili socijalnih ciljeva.

Međunarodni terorizam uključuje akte nasilja ili radnje koje ugrožavaju ljudski život i predstavljaju narušavanje krivičnog zakona SAD ili bilo koje druge države,

[146] Internet adresa: http://www.tkb.org/documents/Downloads/NCTC_Report.pdf, 26/06/2006.

ili delo koje bi predstavljalo krivično delo da je počinjeno u okviru pravne nadležnosti SAD ili druge države.

Ova dela su obično određena da zaplaše ili prinude civilno stanovništvo, ili da utiču na Vladu, ubistvima ili kidnapovanjima.

b) Ministarstvo pravde SAD (Department of Justice USA)

Izraz „terorizam" znači unapred smišljeno, politički motivisano nasilje usmereno protiv nevojnih ciljeva od strane subnacionalnih grupa ili tajnih agenata, uglavnom sa namerom da se utiče na širu javnost.

Naziv „međunarodni terorizam" označava terorizam koji uključuje građane ili teritoriju više od jedne zemlje.[147]

c) Ministarstvo odbrane (Department of Defence USA)

Proračunato korišćenje nasilja ili pretnja nasiljem, sa namerom da se zaplaši ili prisili Vlada ili društvo u svrhu ostvarivanja političkih, religioznih ili ideoloških ciljeva.

Ovu definiciju je najlakše kritikovati. Prvo, ovde se ne definiše meta terorista, niti sam pojam „terorista". Drugo, definicije koje su preterano opšte mogu biti zloupotrebljene ili beskorisne. Treće, terorizam se koristi kako bi se ostvarili ciljevi koji su politički, religiozni ili ideološki. Ako se u samoj definiciji ovi motivi ne postave kao obavezni, onda se briše razlika između terorizma i drugih vrsta nasilja.

Ministarstvo odbrane SAD definiše aktivnosti „međunarodnog terorizma" kao:

Aktivnosti koji obuhvataju nasilne akte ili akte koji su opasni po život ljudi, a koji predstvljaju krivična dela po zakonu SAD ili bilo koje druge države, ili akti koji bi predstavljali kršenje krivičnog zakona da su počinjeni na teritoriji SAD ili bilo koje druge države;

Aktivnosti kojima se namerava:

– zastrašiti ili koji prisiljavaju civilno stanovništvo da

– utiču na politiku Vlade zastrašivanjem ili prinudom; ili

– utiču na ponašanje Vlade ubistvima ili kidnapovanjima.[148]

d) Ministarstvo spoljnih poslova (Department of State)

Proračunato, politički motivisano nasilje usmereno protiv nevojnih ciljeva, na primer, civila, ali i pripadnika milicije i vojske ako u vreme nesreće nisu bili naoružani ili nisu bili na službi, od strane subnacionalnih grupa ili tajnih agenata, uobičajeno sa namerom da se utiče na širu javnost.

---

[147] 22 U.S.C. §2656f(d), http://www.law.cornell.edu/uscode/422/usc_sec_22_00002656—-f000.html.

[148] 50 U.S.C. § 1801c, http://www.law.cornell.edu/uscode/50/usc_sec_50_00001801—000-.html.

Međunarodni terorizam je terorizam koji se sprovodi sa podrškom stranih vlada ili organizacija i/ili koje je usmeree protiv stranih državljana, institucija ili vlada.

Terorizam je definisan u federalnom zakonu (Code of Federal Regulations) kao: „...nezakonita upotreba sile ili nasilja protiv lica ili imovine, kako bi se zastrašila ili prinudila Vlada, civilno stanovništvo ili neki drugi deo društva u svrhu ostvarivanja političkih ili socijalnih ciljeva".[149]

Sjedinjene Američke Države terorizam upoređuju sa „ratom niskog intenziteta". Ako uporedimo definicije terorizma sa definicijama konflikta niskog intenziteta u američkim vojnim priručnicima, ili u zakonima SAD, videćemo da su ove definicije gotovo iste.

SAD definišu terorizam na saveznom nivou, u Saveznom krivičnom zakonu (US Federal criminal code): [150]

„(...) aktivnosti koje uključuju nasilje (...) ili aktivnosti koje su opasne po život (...) koje predstavljaju kršenje krivičnog zakona SAD ili bilo koje druge države i (...) *izgledaju* učinjene namerno da bi se zastrašilo ili prisililo civilno stanovništvo; uticali na politiku Vlade zastrašivanjem ili prinudom; ili utiču na politiku Vlade zastrašivanjem ili prinudom; ili utiču na ponašanje Vlade masovnim destrukcijama, ubistvima ili kidnapovanjima".

Komentarišući ove odredbe Edvard Pek (Edward Peck), bivši šef misije u Iraku i bivši ambasador u Mauritaniji rekao je:

> Godine 1985, kada sam ja bio zamenik direktora jedinice protiv terorizma Bele kuće (White House Task Force on Terrorism) zamolili su nas da damo definiciju terorizma koja će se koristiti u vladi. Mi smo napravili nekih 6, ali svaka baš svaka definicija je odbačena, zato što smo posle pažljivog čitanja shvatili da naša zemlja učestvuje u nekim od tih aktivnosti koje smo nabrojali. (...) Pošto je naš posao završen, u Kongresu je izglasan zakon (U.S. Code Title 18, Section 2331) ... koji je sadržavao definiciju (...)„međunarodni terorizam", znači „radnje koje," citiram, „utiču na ponašanje Vlade masovnim destrukcijama, ubistvima ili kidnapovanjima.(...) Da, ja naravno mogu da se setim primera zemalja koje su uključene u takve aktivnosti. Naša je jedna od tih. […] tako da, pojam terorizma, naravno, zavisi od očiju posmatrača".[151]

---

[149] 28 C.F.R. Section 0.85 videti na internet stranicama univerziteta Sornell.

[150] Internet adresa: http://caselaw.lp.findlaw.com/casecode/uscodes/18/parts/i/chapters/113b/sections/section_2331.html, 26/06/2006.

[151] Internet adresa: http://www.democracynow.org/article.pl?sid=06/07/28/1440244, 13/05/2009.

Kodifikovani zakoni SAD

1) Zakon o antiterorizmu i sprovođenju smrtne presude (Antiterrorism and Effective Death Penalty Act of 1996). Ovaj Zakon zabranjuje sakupljanje novca u SAD za teroriste, modifikuje proceduru traženja političkog azila, skraćuje žalbeni proces, povećava kazne za zaveru, upotrebu eksploziva i druge terorističke akcije, povezuje delo pranja novca i terorizam i razrešava sukob nadležnosti između savezne i državne policija kod istrage terorizma.

2) U Konvenciji za sprečavanje finansiranja terorističkih organizacija (Suppression of the Financing of Terrorism Convention Implementation Act of 2001) navode se povećane kazne za sakrivanje ili prikrivanje prirode, mesta, uzroka, vlasništva, ili kontrole materijalne podrške ili izvora prihoda terorista.

3) U takozvanom Patriotskom zakonu (Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism – USA Patriot Act of 2001) date su odredbe kojima se povećavaju ovlašćenja kod nadzora i prisluškivanja, postavlja procedura oduzimanja imovine terorističkih organizacija, omogućuje zadržavanje osumnjičenih za ova krivična dela, otklanja smetnje kod istrage, povećava kazne za dela terorizma, i uspostavlja temelje za stvaranje nove agencije nazvane Kancelarija za domaću bezbednost (The Office of Homeland Security). U ovom zakonu terorizam se definiše kao „aktivnosti koje:

(a) uključuju aktivnosti koje su opasne po ljudski život, a koje predstavljaju prekršaj krivičnog zakona SAD, ili *bilo koje* druge zemlje;

(b) kojima se namerava da se zastraši ili prisiljava civilno stanovništvo; utiču na politiku Vlade zastrašivanjem ili prinudom; ili utiču na ponašanje Vlade masovnim destrukcijama, ubistvima ili kidnapovanjima;

(v) potpadaju pod teritorijalnu jurisdikciju SAD."

Ovaj zakon je bio predmet velikih neslaganja. Predsednik Buš je u Konresu tvrdio da je patriotski zakon pomogao vlastima da razbiju terorističke ćelije na teritoriji SAD i da pokrenu postupak protiv ljudi koji su pomagali Al-Kaidi. On je takođe izjavio da je zakon omogućio policijskim i obaveštajnim službama da efikasnije razmenjuju informacije.[152] Međutim, grupe za zaštitu ljudskih prava smatraju, po nama ispravno, da patriotski zakon umanjuje građanske slobode i da nepravično pogađa imigrante. U svom svedočenju u Kongresu, predstavnik američkog ogranka organizacije Amnesty International, Čip Pits (Čip Pits), bio je vrlo kritičan.

---

[152] Agencija *Voice of America*: http://www1.voanews.com/serbian/news/a-34-2005-06-19-voa3-86924802.html?textmode=0.

„Samo postojanje takvih mera negativno se odražava na fundamentalne slobode, uključujući slobodu govora, udruživanja, veroispovesti i uverenja, kao i pravo na privatnost i ravnopravnu zaštitu pred zakonom. Radi se o pravima koja garantuje Ustav SAD, ali je njihova zaštita takođe obaveza koja proističe iz međunarodnih ugovora."

Revizori američkog Ministarstva pravosuđa objavili su kako je Federalni istražni ured (FBI) neprimereno, a ponekad i nezakonito koristio tzv. Patriotski zakon, kako bi pribavio hiljade podataka o telefonima, elektronskim pismima, poslovnim i finansijskim izveštajima bez sudskog naloga, te umanjivao broj tih intervencija u svojim podacima. Dok je godine 2000. njihov broj iznosio 8.500, u 2003. izdato ih je 39.000, godine 2004. 56.000 dok je 2005. njihov broj iznosio 47.000. Ukupno, u posmatranom razdoblju od 2003. do 2005. godine, FBI je izdao 143.074 „pisama nacionalne sigurnosti" u kojima je tražio podatke od kompanija.

U izveštaju Kongresu za 2003. i 2004. FBI je naveo bitno smanjeni broj od 9.254 pisma kojima su traženi podaci o 3.501 državljaninu SAD ili legalnom useljeniku. FBI je u nekim slučajevima tražio podatke bez propisane autorizacije, a u drugima je neprimereno pribavio telefonske izveštaje pod okolnostima koje nisu nalagale hitnost, naveo je između ostalog, glavni inspektor Ministarstva pravosuđa Glen Fajn (Glenn Fine) u revizorskom izveštaju na 126 strana. Iako ovaj zakon ima dosta mana i još više kritičara, on zasada ostaje i dalje na snazi.

4) Zakon o avijaciji i transportnoj bezbednosti (Aviation and Transportation Security Act of 2001) stvara novu saveznu agenciju koja se zove Administracija za transportnu sigurnost (the Transportation Security Administration).[153]

5) Zakon o reformi viznog režima i povećavanja granične sigurnosti (Enhanced Border Security and Visa Entry Reform Act of 2002) uspostavlja zajednički vojni, policijski i obaveštajni sistem, sistem za praćenje i prepoznavanje lica, glasovno presretanje, kao i korišćenje drugih tehnologija koje se upotrebljavaju za poboljšanje granične bezbednosti.[154]

Zatim, zakoni, slučajevi i zakonodavstvo i zvanične izjave vlade, nazvane izvršne naredbe (Executive Orders), odluke (Decisions), deklaracije ili direktive. Najpoznatije su naravno predsedničke odluke (the Presidential Decision Directive – PDD), koje imaju dugu istoriju od stvaranja Agencije za sigurnost (NSA) i pokretanja različitih tajnih misija tokom rata u Vijetnamu. Mnogi dokumenti ove kategorije su poverljivi, ali se drugi mogu videti na internet adresi Bele kuće. Odskora možemo videti i neke od ovih dokumenta na adresi Vikiliksa (Wikileaks).

---

[153] Internet adresa: http://www.tsa.gov/assets/pdf/Aviation_and_Transportation_Security_Act_ATSA_Public_Law_107_1771.pdf.

[154] Internet adresa: http://travel.state.gov/visa/laws/telegrams/telegrams_1403.html.

Najčešći tip administrativnog prava sastoji se od propisa koje izdaju šefovi različitih agencija, ali o terorizmu ih ima jako puno na primer:

- Izvršnom odlukom o finansiranju terorizma (Executive Order on Terrorist Financing) od 18. septembra 2001. godine zabranjuju se finansijske transakcije koje se izvršavaju kako bi se podržale terorističke organizacije koje još nisu naimenovane kao terorističke od Vlade SAD.
- Izvršna odluka kojom se osniva kancelarija za unutrašnju bezbednost (Executive Order Establishing Office of Homeland Security) doneta je 8. oktobra 2001. godine i njom se organizuje nova savezna agencija nazvana Odeljenje za unutrašnju bezbednost (Department of Homeland Security).
- Predsednička direktiva o unutrašnjoj bezbednosti br. 2. (Homeland Security Presidential Directive – 2) doneta 30. oktobra 2001. godine uspostavlja novu, agresivnu politiku prema imigraciji kako bi se pronašli, zadržali, pravno gonili i deportovali osumnjičeni teroristi.
- Vojna odluka o zadržavanju, postupanju i suđenju određenim nedržavljanima u ratu protiv terorizma (Military Order for the Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism), doneta je 13. novembra 2001. godine i dodeljuje sudsku, i drugu vlast sekretaru odbrane.

Precendenti američkog prava

Pored kodifikovanih zakona, sledeći po važnosti su takozvani precendenti koji veoma utiču na tokove, prvo američkog a time i međunarodnog prava, a nisu mnogo poznati.

Slučajevi koji su važni za određivanje pojma terorizma jesu:

Denis protiv SAD (Dennis v. United States, 341 U.S. 494, 1951) – Ustavno pravo slobodnog govora odnosi se samo na diskusiju ili objašnjenje doktrine ili ideologije koja teži zbacivanju Vlade. Ovim pravom nisu zaštićeni govori koji podržavaju nezakonito zbacivanje ili utiču na stvari od vitalne važnosti za nacionalnu sigurnost.

Jeits protiv SAD (Yates v. United States, 354 U.S. 298, 1957) – Kvalifikacija osobe da je optuženi neprijatelj SAD moguća je samo ako je ta osoba preduzela neke konkretne korake štetne akcije, a ne ako je samo ispoljavala svoje mišljenje.

Skejls protiv SAD (Scales v. United States, 367 U.S. 203, 1961) – Osoba koja pripada neprijateljskoj grupi samo kao pristalica, pasivan i neaktivan član podložna je istim optužbama kao i aktivan član.

Brandenburg protiv Ohaja (Brandenburg v. Ohio, 395 U.S. 44, 1969) – Ovaj precendent stavlja teret dokaza na tužioca u slučajevima dokazivanja da je politički govor suštinski nasilan. Optuženi ne mora da dokazuje neodređenost dokaza.

SAD protiv Vang Kunlua i Čen de Jana (U.S. v. Wang Kun Lue & Chen De Yian, U.S. 2D Circ., 96-1314, 1996) dozvoljava državama da proslede anti-terorističke zakone koji predstavljaju produžetak međunarodnog prava.

Reno protiv Američko-arapskog komiteta za nediskriminaciju (Reno v. American-Arab Anti-Discrimination Committee, 97-1252, 1999) – Imigranti mogu biti deportovani zbog povezanosti sa terorističkim ili političkim aktivnostima i kada se dokazi prezentuju tajno.

Kijarelden protiv Renoa (Kiareldeen v. Reno, 71 F. Supp. 2D 402, 419, D.N.J. 1999) – Imigranti sa studentskim vizama mogu biti deportovani na osnovu tajnih dokaza koji tvrde da su oni teroristi, ili opasni po društvo ili državu.

U presudama se često može pročitati da „namera udružena sa terorističkim aktom prevazilazi čak i ubistvo s predomišljajem".

Indija

Zbog poznatih okolnosti Indija nema posebni zakon koji definiše pojam terorizma. Ipak, Vrhovni sud Indije je 2003. godine u slučaju Madan Sing protiv Bihara (Madan Singh vs. State of Bihar) prihvatio Šmidovu definiciju terorizma da je „delo terorizma (...) mirnodopski ekvivalent ratnog zločina".[155]

Šta je terorizam?

Gospodin Kofi Anan, bivši generalni sekretar UN izjavio je tokom zasedanja 57. Generalne skupštine UN-a (4. 10. 2002), da je terorizam po svojoj prirodi napad na fundamentalne principe prava, poretka, ljudskih prava i mirnog rešavanja sukoba, svih principa na osnovu kojih se zasniva sistem UN-a. Ujedinjene nacije imaju najznačajnije mesto u pružanju pravnog i organizovanog okvira u kampanji protiv terorizma.

Čak i u okviru jedne zemlje postoje zabune oko jedinstvene definicije terorizma. Ovakve razlike između različitih agencija ili tela iste vlade mogu se objasniti različitim okvirima delovanja ili nadležnosti. Ali razlike postoje i između zemalja. Ove razlike nisu samo proizvod drugačijih shvatanja pojma terorizam, već i

[155] Videti slučaj Madan Sing protiv Bihara (Madan Singh vs. State of Bihar), internet strana: http://www.sacw.net/hrights/judgementjehanabad.doc. 12/05/2009.

promena drugih činilaca koje dovode do pojave modernog terorizma ili shvatanja terorizma u savremenim uslovima.

Pitanje šta je terorizam, a šta nije, već duže vremena opseda teoretičare, eksperte i političare. Možda bi se eksperti i složili oko jedinstvene definicije, da pitanje terorizma u sebi ne sadrži u velikoj meri i političku komponentu. Do danas nije usklađena jedinstvena definicija terorizma, iako je krajnje neophodno da se to uradi. Često se pojam terorizma zamenjuje pojmom terora ili obrnuto, te je neophodno dati teorijsko razgraničenje između ova dva pojma. Teror i terorizam su oblici nasilja primenjeni od strane malih grupa, iako u praksi postoje i drugačiji primeri. Pojam terora vezuje se za grupu na vlasti koja putem strahovlade i drugim nasilnim metodama želi da zadrži vlast, dok se pojam terorizma vezuje za grupe koje imaju za cilj smenu vlasti, bilo da je ona demokratska ili krajnje nedemokratska. U oba slučaja žrtve su civili.

Uzimajući u obzir veliki broj definicija terorizma, koje svaka na svoj način polaze od istih ili sličnih činjenica, opravdano se postavlja pitanje u čemu su date definicije istovetne, a u čemu se razlikuju.

Analizom sadržaja definicija terorizma može se zaključiti da su u većoj ili manjoj meri zastupljeni sledeći pojmovi:

1. Pretnja;
2. Nasilje, sila;
3. Strah;
4. Politički aspekt-efekat-cilj;
5. Psihološki efekat i nekontrolisana reakcija;
6. Nasumični odabir meta i žrtava;
7. Namerno isplanirana i sistematski organizovana akcija;
8. Protivpravni akt.

Sve postavljene definicije moraju da razgraniče i pitanja odnosa terorizma i drugih oblika nasilja, odnosa između terorizma posebno i gerilskog načina ratovanja u smislu oslobađanja od okupacije, kao i pitanja razgraničenja terorizma od običnog kriminala. Pitanje razgraničenja terorizma i teroriste od pitanja borbe za oslobođenje i boraca za slobodu odvela su pokušaje definisanja terorizma iz pravne oblasti na polje politike. Debate koje su vođene u Ujedinjenim nacijama oko pokušaja definisanja terorizma, po pravilu su završavane bezuspešno, jer su države imale različite pozicije i shvatanja ne samo u odnosu na definisanje pojma, već i kad je reč o iznošenim primerima koji bi trebalo da posluže kao model. Potrebno je naglasiti i da terorizam nosi osobinu velike društvene opasnosti i vinosti učinjenog dela. Takođe, centralno mesto u definisanju i razgraničenju pojma terorizam od

drugih krivičnih dela i zločina ima objekat zaštite. Pod objektom zaštite, kao što je to određeno članom 1. Krivičnog zakona SRJ, definisano je da su u prvom redu objekti zaštite čovek i građanin, osnovna prava i slobode, nezavisnost i bezbednost zemlje, kao i ustavni poredak.

Četiri glavna elementa terorizma bitno je naglasiti:

1. Cilj aktivnosti je uvek političke prirode, bez obzira da li se radi o smeni režima, smeni lica na vlasti, secesiji određene teritorije;
2. Obavezna je upotreba nasilja ili pretnja upotrebom nasilja;
3. Žrtve su po pravilu nedužni, nasumično odabrani građani;
4. Nepostojanje direktne veze između terorista i žrtve, tj. napad nije usmeren prema žrtvi ili žrtvama pojedinačno, već se terorističkim činom želi uputiti poruka jednoj široj zajednici (državi, društvu itd.).

Nabrojanim elementima treba pridodati još dva. Tradicionalno se veruje da teroristi u izvođenju svojih akcija žele da na sebe skrenu što je moguće veću pažnju. Element „javnosti" doveo je do toga da mnogi eksperti koji se bave terorizmom veruju da teroristi, zapravo, hoće da, pored velike štete, spektakularnošću izvođenja akcije, privuku veliku pažnju drugih. Drugi, takođe, važan element je, svakako, ideologija, bilo da se radi o varijantama političkog ekstremizma ili verskog fanatizma.

Države, skoro svaka za sebe u okviru unutrašnjeg zakonodavstva, imaju definisan terorizam kao krivično delo, ali nedostatak jedinstvene definicije na međunarodnom nivou stvara nepotrebnu prazninu. Primenom osnovnih pravnih *principa nullum crimen sine lege* i *nulla poena sine lege*, pitanje borbe protiv terorizma na međunarodnom planu otvara dijalog koji bespotrebno odvraća snagu od najvažnijeg pitanja, a to je održiva borba protiv terorizma i primena sankcija.

Iz navedenih ključnih elemenata terorizma može se zaključiti da terorizam predstavlja protivpravni akt nasilja određene grupe ili države/država usmerenog protiv države/država, institucija ili nasumično odabranih pojedinaca sa namerom da se izazove kolektivna šteta ili strah, kako bi se ostvario određeni pritisak ili stvorila politička klima radi postizanja političkog cilja.

Međunarodna zakonodavna saradnja u polju suprotstavljanja terorizmu

Osnovna pretpostavka efikasnog suprotstavljanja globalnom terorizmu je postojanje jakog i stabilnog zakonodavnog okvira i političkog zajedništva i odlučnosti. U tom smislu, doneseno je niz antiterorističkih mera koje države članice antiterorističke koalicije, svaka za sebe te multilateralno i bilateralno, moraju sprovesti. To su mere podeljene u osam kategorija: političke i upravljačke mere; privredne i socijalne; psihološko-komunikacijsko-edukative; vojne; sudske i zakonske; policijske i zatvorske; obaveštajne, mere tajnih službi i ostale mere.

Političke antiterorističke mere konfliktno-rezolutivnog tipa usmerene su na rešavanje sukoba sredstvima javnog dijaloga i tzv. tajne diplomatije. Ove mere uključuju na primer delimična ili uslovna amnestija pripadnicima nekih terorističkih pokreta koji su na granici s tzv. revolucionarnim oslobodilačkim pokretima, i neki drugi načini političkog smanjivanja tenzija kako bi se dobilo na vremenu i smislio način političkog neutralisanja terorističke organizacije. Takođe, ove mere uključuju i diplomatski pritisak koji se vrši na države i sve ostale sponzore terorističkih organizacija, na primer povlačenje diplomatskog osoblja iz država koje finansijski ili moralno podržavaju terorizam, prekid diplomatskih odnosa s takvim državama i sl.

Privredne i socijalne antiterorističke mere bave se socioekonomskim aspektima smanjenja uslova za porast političkog nasilja nediskriminativnim načinima. U opsegu ovih mera nalaze se, recimo, programi zapošljavanja, povećanja standarda, smanjenje siromaštva, i ostvarenje legalnih alternativa tzv. crnom tržištu. Primena ovih, socijalnih mera mora biti dugotrajna i stabilna, ali sigurno dovodi do rezultata putem smanjenja tenzija, smanjenja nezadovoljstva koje dovodi do nasilja, i stvaranja atmosfere uzajamnog poštovanja i razumevanja. Ipak druga podvrsta mera, takozvane ekonomske mere su daleko razvijenije i neuporedivo se više koriste jer na kratke staze, u okviru izbornog perioda, daju brže, vidljivije rezultate. To su mere opisane u odeljku o finansiranju terorizma kojima se zabranjuje finansiranje terorističkih grupa, zamrzavanje imovine porodice otetih osoba radi sprečavanja plaćanja otkupa, organizovanja sankcija za one koji finansiraju terorističke organizacije kao i za pravna lica koje investiraju u države označene kao uporišta finansiranja ili kakve druge podrške terorizmu, trasiraju se putevi „prljavog novca" kojim se finansiraju teroristički napadi (napuštanjem ili ograničavanjem instituta tzv. bankarske tajne) itd. Te mere predviđaju i saradnju država na planu praćenja i konfiskacije fondova kojima se finansira terorizam te plaćanja nagrada za obaveštenja o terorističkim grupama ili nameravanim terorističkim napadima.

Psihološko-komunikološko-obrazovno antiterorističkim merama pokušava se uspostaviti zajednički sistem vrednosti radi ostvarivanja dijaloga s političkim protivnicima i osigurati forum za slobodno izražavanje mišljenja. Ta grupa mera odnosi se na specifična pitanja upotrebe medija u uslovima antiterorističke kampanje (zabrana intervjuisanja terorista ili objavljivanja terorističkih manifesta i programa, osiguranje publiciteta teroristima samo koliko je to potrebno za realizaciju nekih kratkoročnih ciljeva, npr. radi oslobađanja talaca, edukacija novinara za izveštavanje o terorističkim napadima, i sl.).

Vojnim antiterorističkim merama se deluje ograničenim i usmerenim vojnim i uglavnom kratkotrajnim delovanjem na zapovedne štabove i logistiku terorističke organizacije. Te mere podrazumevaju još i tzv. spasilačke operacije oslobađanja talaca koji drže teroristi i formiranje posebnih antiterorističkih vojnih jedinica specijalno osposobljenih za borbu protiv terorizma.

Pravne antiterorističke mere na nivou međunarodne zajednice i u okviru unutrašnjih pravnih poredaka stvaraju okvir za efikasnu prevenciju i represiju svih vrsta i pojavnih oblika terorizma. One uključuju donošenje i usvajanje međunarodnih konvencija kojima se regulišu pitanja definisanja terorizma kao posebnog oblika međunarodnog zločina, finansiranja terorističkih organizacija, pitanja ekstradicije, zaštićenih svedoka, međunarodne pravne pomoći itd. Tim se merama nastoje ubrzati kazneni i ostali sudski postupci protiv osoba okrivljenih za terorizam, specijalizovati brojni segmenti kaznenog pravosuđa u borbi protiv terorizma itd.

Konvencije

Međunarodna zajednica, a posebno Evropska unija, razvile su opsežan i komplikovan sistem za borbu protiv terorizma. Postoje brojni dokumenti Saveta Evrope, Evropske komisije i Evropskog parlamenta koji čine pravnu, političku i akcionu osnovu za adekvatnu borbu protiv terorizma. Izrađena je strategija za borbu protiv terorizma, Haški program, zatim opširan šengenski *acquis*, te mnogo propisa u pogledu finansijskih tokova, imigracije, azila, itd. Ipak ostaje niz otvorenih pitanja. Na temelju analize pravne regulative i dosadašnje prakse EU, koja se odnosi na antiterorističku borbu, može se zaključiti da: 1) na nivou EU još nema institucije ili organa koji bi se potpuno bavio borbom protiv terorizma, već postoji čitav niz organa koji se bave delom problematike; 2) osetljivost tematike terorizma, slaba međusobna koordinacija organa Unije i činjenica da osnovna nadležnost na tom području pripada državama članicama, slabi operativnu sposobnost EU za efikasnu borbu protiv terorizma.

Ujedinjene nacije su usvajanjem Opšte rezolucije o međunarodnom terorizmu, dobile čitav niz oštrih mera protiv terorističkih organizacija i država koje im pomažu i to formiranjem pravnih instrumenata za zamrzavanje finansija lica osumnjičenih da su teroristi, zahtevima državama članicama da međusobno sarađuju putem sporazuma o suzbijanju terorizma i da usvoje odredbe u svoja zakonodavstva, kojima se omogućava blokiranje finansijskih transakcija pojedinaca i pravnih lica za koje se sumnja da sarađuju s terorističkim organizacijama.

Kada gledamo danas, EEZ je još daleke 1975. godine, stvorila važnu strukturu za razmenu obaveštajnih podataka i olakšavanje koordinacije među zemljama EU-a u borbi protiv organizovanog kriminala i terorizma. Bio je to TREVI (međunarodni terorizam, radikalizam, ekstremizam i nasilje), čija osnovna delatnost se odnosila na razmenu informacija o terorističkim aktivnostima, bezbednosnim pitanjima avio prometa, nuklearki i raznih drugih osetljivih ciljeva. Mandat TREVI grupe proširen je 1980. i na druga teška kaznena dela poput organizovanog kriminala, uključujući trgovinu drogom i pranje novca, kao i terorizam. Time je stvoren idealni mehanizam za razvijanje neformalne saradnje i razmenu informacija između nacionalnih policijskih i obaveštajnih službenika. Rutinske veze nadgledali su nacionalne policijske službe. Ugovorom iz Mastrihta 1992. godine, utvrđeno je da Evropska unija treba da tu saradnju još unapredi. Tim se ugovorom predviđa novo telo za takvu saradnju, što je dovelo do osnivanja EVROPOLA (*European Police Office*). Kao što je navedeno u Konvenciji o Evropolu, njegov osnovni cilj jeste poboljšati efikasnost i saradnju ovlašćenih tela država članica Evropske unije u sprečavanju i borbi protiv teških oblika međunarodnog kriminala u slučajevima gde postoje stvarne indikacije da je uključena struktura organizovanog kriminala i gde su ugrožene dve ili više država članica. Tokom godina pod nadležnost Evropola se stavljaju kaznena dela počinjena u vezi sa terorizmom, a koja su usmerena protiv života, tela, lične slobode ili imovine, zatim borba protiv falsifikovanja novca, kao i kriminala koji je usmeren protiv životne sredine, borbi protiv finansiranja terorističkih grupa.

Ipak, najambiciozniji pokušaj evropske saradnje u borbi protiv terorizma jeste Evropska konvencija o sprečavanju terorizma (*European Convention on the Suppression of Terrorism, ETS no. 090*, 1970.), koju je potpisalo 17 od 19 država članica Saveta Evrope. Ova konvencija donesena je radi olakšavanja i omogućavanja ekstradicije, ali njen značaj leži i u ograničavanju i definisanju kaznenih dela koja se ne mogu smatrati političkim kaznenim delima, zatim kaznenim delima povezanim s političkim kaznenim delima ili kaznenim delima otmice aviona, otmice i uzimanja talaca, ugrožavanja bezbednosti osoba napadima vatrenog oružja i sl. Konvencija zapravo znači da će sve države koje su je ratifikovale isključiti čitav niz glavnih terorističkih zločina, poput ubistava,

uzimanja talaca, bombaških napada i otmica iz grupe političkih prestupa, što se ranije bio razlog za odbijanja izručenja. U slučajevima u kojima zbog neke tehničke ili pravne poteškoće država potpisnica ne može sprovesti izručenje, konvencija obvezuje njene vlasti da slučaj iznesu pred vlastite sudove. Međusobna pomoć u kriminalističkoj istrazi takvih zločina takođe je obavezna.

Napad na SAD je ubrzalo donošenje i evropskih Konvencija pa je samo nekoliko dana posle tragičnog događaja, 14. septembra 2001. godine, u Briselu potpisana Zajednička deklaracija šefova država i vlada članica EU, predsednika Evropskog parlamenta, predsednika Evropske komisije i Visokog predstavnika ZSBP (engl. *Joint Declaration by the Heads of State and Government of the EU, the President of the European Parliament, the President of the European Commission and the High Representatives for the CFSP*). Nedugo zatim usvojen je Akcioni plan za borbu protiv terorizma (*Action Plan to Fight against Terrorism*). Poboljšanje saradnje zemalja članica u segmentu hapšenja i izručenja terorista postignuto je Okvirnom odlukom Saveta (2002/584/JHA, 13.6.2002.) kojom je EU usvojila Sporazum o Evropskom nalogu za hapšenje (*The European Arrest Warrant*).

Posle napada na železnički prevoz u Madridu 11. marta 2004. godine, kada je poginula 191 osoba i njih 1800 ranjeno, Evropska unija je donela Deklaraciju o borbi protiv terorizma (*Declaration on Combating Terrorism*). Deklaracija se poziva na Povelju Ujedinjenih naroda i obaveze odlučne borbe protiv terorizma koje proizlaze iz Rezolucije 13682 (*United Nations Security Council Resolution 1368*). Već u junu 2004. godine Evropska unija je prihvatila revidirani Akcioni plan za borbu protiv terorizma (*Revised EU plan of Action on Combating Terrorism*). Prema tom dokumentu, strateški ciljevi EU-a su sledeći: onemogućiti teroristima prilaz finansijskim i drugim ekonomskim resursima; podići efikasnost radnih tela EU i država članica pri traženju terorista, njihovom procesuiranju pred sudom te pri sprečavanju počinjenja terorističkih napada; produbiti međunarodni konsenzus i ojačati međunarodno sudelovanje u borbi protiv terorizma; osigurati bezbednost međunarodnog prometa i efikasan sistem nadzora spoljnih granica; povećati efikasnost članica EU pri uklanjanju posledica terorističkog napada; u okviru Zajedničke spoljne i bezbednosne politike fokusirati se na treće zemlje koje nemaju dovoljno razvijene kapacitete za borbu protiv terorizma. Takođe, 2004. godine imenovan je zvaničnik EU-a za borbu protiv terorizma (*EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy*). Nakon terorističkog napada u Madridu otvorene su ozbiljne rasprave započete o predlozima za zajedničku antiterorističku politiku koje nisu donele značajnije rezultate. Naime, saradnja na planu protivterorističke borbe u području podrške evropske spoljne bezbednosne politike u okviru „drugog stuba" saradnje (CFSP), sprovodi se i dalje isključivo

putem razmene obaveštajnih informacija zemalja članica i Evropske unije. Međutim, ovakva razmena informacija ne rezultira zajedničkom i konkretnom akcijom na nivou Unije, već svaka zemlja nezavisno od drugih preduzima potrebne akcije. Stoga, radi se o informacijama od strateškog, a ne operativnog značaja.

Pomake na području zajedničke bezbednosne politike trebao je doneti Ustav EU. Jula 2005. godine, London je pogođen terorističkim aktom i kao rezultat toga usvojen je sporazum o čuvanju podataka iz telefonskih razgovora i elektronske pošte. Nakon što je nedugo nakon toga otkrivena namera obaranja aviona na liniji između Velike Britanije i SAD-a, ministri unutrašnjih poslova Velike Britanije, Nemačke i Francuske postigli su dogovor oko donošenja dodatnih mera efikasnijeg suprotstavljanja terorizmu. Te mere omogućavaju temeljniju kontrolu putnika i prtljaga u avio saobraćaju, zatim bolje otkrivanje tečnih eksploziva, ali i zabranu internet stranica koji podstiču radikalizam. U svojim nastojanjima efikasnijeg suprotstavljanja terorizmu, Unija je svoje dalje akcije usmerila prema suprotstavljanju procesima radikalizacije i regrutovanju terorista, sprečavanju finansiranja terorizma, te prema efikasnijim policijskim i pravosudnim aktivnostima, većem stupnju pripravnosti za adekvatan odgovor terorističkim aktivnostima, ali i prema spoljnim akcijama koje mogu pridoneti efikasnoj protivterorističkoj politici i borbi.

Usled promenjenog bezbednosnog, međunarodnopolitičkog i privrednog okruženja dana 12.12.2003. na samitu u Briselu prihvaćena je prva Evropska bezbednosna strategija (*European Security Strategy – ESS*). Prema Strategiji, globalni izazovi i pretnje evropskoj sigurnosti su: terorizam, proliferacija oružja za masovno uništenje, regionalni konflikti, slabe države, odnosno države u kolapsu (*failed states*) i organizovani kriminal, gde je upravo terorizam postavljen na prvo mesto.

Kod fenomena pranja novca sve intenzivnije se povezuje organizovani kriminal i terorizam. U takvim uslovima, kad je ojačan međunarodni nadzor, terorističke organizacije sve češće se koriste manje uobičajenim mehanizmima finansiranja (npr. nezakonitom trgovinom, falsifikovanjem novčanica, trgovinom drogama itd.). Navedena pojava jeste temelj „Gudhartovog zakona" koji priznaje mogućnost zamene metoda finansiranja preko strogo regulisanih kanala finansiranjem preko manje regularnih kanala. Nakon uvođenja reda i uspostavljanja nadzora u svim finansijskim institucijama radi sprečavanja finansiranja i pranja novca terorističkih grupa, međunarodna zajednica nalazi se pred novim problemom: kako osujetiti povezivanje terorističkih grupa i organizovanog kriminala, i kao drugo, kako ući u trag i sprečavati ilegalne načine finansiranja, odnosno kako zapleniti tako otkrivena sredstva i imovinu. Zadatak nije nimalo jednostavan i zahteva angažman svih relevantnih međunarodnih i nacionalnih institucija — od policije, preko obaveštajnih službi do vojske. Pravnom regulativom olakšava se, odnosno

omogućava, zamrzavanje i konfiskacija imovine i finansijskih sredstava osumnjičenih za terorističke aktivnosti ili pomaganje teroristima.

Savet EU usvojio je Akcioni plan koji je predviđa više mera: 1) snažniju policijsku i pravosudnu saradnju; 2) prihvatanje jedinstvene definicije terorizma; 3) uspostavljanje jedinstvenog popisa terorističkih organizacija; 4) osnivanje zajedničkih istražnih grupa; 5) veću razmenu informacija; 6) snažniju saradnju članica sa Evropolom; 7) razvoj međunarodnih pravnih instrumenata; 8) sprečavanje finansiranja terorizma; 9) povećanje avio-sigurnosti i koordinaciju delovanja Evropske unije na globalnom nivou. Savet EU za pravosuđe i unutrašnje poslove usvojio je niz odluka iz područja pravosudne saradnje, saradnje policije i obaveštajnih službi, sprečavanje finansiranja terorizma i zaštite državnih granica. Savet EU i Evropski parlament usvojili su, krajem 2001. godine, Direktivu o sprečavanju upotrebe finansijskog sistema za pranje novca, kojom se preciznije određuju termini na koje se odnosi. Institucije i pojedinci obavezali su se da identifikuju svoje stranke, sakupljaju potrebne informacije, dopunski stručno osposobljavaju službenike i informišu nadležne službe o sumnjivom ponašanju i drugim činjenicama koje bi ukazivale na pranje novca. Sve finansijske institucije u obavezi su da dostave relevantne informacije o sumnjivim transakcijama, te institucijama i pojedincima koji u tome učestvuju. Pomenuta Direktiva bila je 2005. godine dopunjena delom koji se odnosi na terorizam (Direktiva EP i Saveta EU o sprečavanju upotrebe finansijskog sistema s namenom pranja novca i finansiranja terorizma). Ovom Direktivom konačno su zabranjeni anonimni bankovni računi, pojačavalo se odgovorno proveravanje identiteta pojedinaca i institucija pre nego se transakcija obavi. U cilju jačanja borbe protiv pranja novca i finansiranja terorizma osnovane su finansijske obaveštajne jedinice (*Financial Intelligence Unit* — FIU), sa funkcijom da prikupljaju i analiziraju dostavljene podatke i prosleđuju ih nadležnim državnim organima. Garantuje se tajnost podataka i zaštita identiteta saradnika. Arhiva i svi podaci o određenoj instituciji i pojedincu moraju se nakon određenog vremena uništiti.

Treba reći da se brojni regionalni i međunarodni instrumenti za suzbijanje finansiranja terorizma, dobrim delom zasnivaju na Specijalnim preporukama FATF-a o finansiranju terorizma, koje predlažu sledeće: ratifikaciju i implementaciju instrumenata predviđenih u okviru Ujedinjenih nacija; inkriminisanje finansiranja terorizma i s njime povezanog pranja novca; zamrzavanje i oduzimanje imovine terorista; izveštavanje o sumnjivim transakcijama potencijalno povezanim s terorizmom i podržavanje i sprovođenje međunarodne saradnje.

Države članice Evropske unije 2003. godine usvojile su Okvirnu direktivu o sprovođenju odluka u EU o zamrzavanju imovine i dokaza. Na osnovu te odluke jedna država članica Unije može na svom području zamrznuti imovinu na osnovu

sudske odluke, ili drugog nadležnog tela druge zemlje, pri čemu nije bitno da li je to delo kažnjivo u obe države. „Zamrzavanje" ili „privremeno oduzimanje" znači privremenu zabranu prenosa, konverzije, raspolaganja ili premeštanja imovine ili privremeno preuzimanje poseda i čuvanja imovine ili kontrole nad imovinom na osnovu naloga koji je izdao sud ili drugo nadležno telo.

Za razliku od EU u SAD su odmah nakon terorističkog napada 11. septembra, na temelju *The Patriot Act-a* u prvih sto dana zamrzli svu imovinu i finansijska sredstva 153 osumnjičenih terorista, terorističkim organizacijama i centrima za koje se sumnjalo da sarađuju sa Al Kaidom. Radilo se o nekoliko milijardi dolara.

Nakon terorističkog napada u Madridu 2004. godine Evropski savet je u okviru borbe protiv finansiranja terorizma, kao temelja borbe protiv međunarodnog terorizma, pozvao članice da implementiraju Konvenciju UN o sprečavanju finansiranja terorizma iz 1999. i Rezoluciju UN S/RES/1373 (2001) usmerenu na zamrzavanje imovine.

Svi međunarodni dokumenti, i u njima utvrđene mere, usmereni na monetarne aspekte terorizma, implementirani su u nacionalna zakonodavstva velikog broja država. Niz zemalja potpisalo je i dodatne bilateralne ugovore. Ali bez obzira na svu pravnu regulativu o sprečavanju finansiranja terorizma, može se ipak reći da se svi ti dokumenti kreću u okviru više ili manje formalizovanih i legalnih finansijskih institucija. Van prostora nadzora ostaje, nažalost, veliki deo aktivnosti i finansijskih transakcija što predstavlja svojevrsnu „sivu zonu", posebno u prostoru finansijske delatnosti nevladinih i humanitarnih organizacija, gde je kontrola vrlo složena, a da ne govorimo o transakcijama u okviru muslimanskih tradicionalnih bankarskih sistema.

Činjenica je da se borba protiv finansiranja terorizma, uz kontrolu i sprečavanje pranja novca, uvođenjem veće transparentnosti kod otvaranja bankovnih računa i finansijskih transakcija, mora odvijati i u saradnji sa nizom drugih institucija, od policije i obaveštajnih službi, carinskih službi i drugih inspekcijskih službi. Posebno to mora pratiti profesionalno i nezavisno pravosuđe, koje ima posebnu ulogu u procesuiranju koruptivnih aktivnosti, kojima organizovani kriminal, a s njim i međunarodni terorizam po pravilu pribegava i, kao što smo svakodnevno svedoci, često uspeva.

IV

Pojavni oblici i tipologizovanje terorizma

Oprosti im, možda ćete reći, jer ne znaju šta čine.
Ali dođe trenutak u istoriji kada neznanje više nije oprostivo. ..
Trenutak u kom samo mudrost ima moć da oslobađa od greha.

Den Braun

Različite osnove za izgradnju tipologija terorizma

Kada je reč o tipologijama terorizma, one proističu iz različitih naglasaka u pojedinim percepcijama terorizma kao bezbednosne pretnje, i mogu se razvijati na osnovu nekoliko različitih osa. Tako, terorizam se može klasifikovati prema različitim stepenima njegovog strateškog uspeha. Primera radi, jedan od najuticajnijih savremenih komunitarista u političkog teoriji, Majkl Volcer (Michael Walcer) smatra da postoje različite upotrebe terorizma koje su strateški uspešne, a neke od njih i opravdane. Njegova osnovna teza je da, da bi se terorizam mogao opravdati kao strategija, on kao nužan (ali ne i dovoljan uslov opravdanja) za cilj mora imati „nacionalno oslobođenje".[156] Ova teorijska perspektiva je ostvarila veliki uticaj u praksi savremenih međunarodnih odnosa, pre svega u načinu na koji se terorizam sagledava u kontekstu kolektivnih ljudskih prava etničkih zajednica, i faktički je igrala ulogu u stvaranju međunarodne atmosfere koja je omogućila aktuelni ishod kosovskih terorističkih aktivnosti, koje su u velikom delu međunarodne javnosti doživljene kao prihvatljiv aspekt borbe Albanaca za nacionalnu emancipaciju. Potom, za izgradnju tipologije može kao baza poslužiti i klasifikacija različitih ciljeva terorizma, jer svaki cilj, na izvestan način, uslovljava i domen i načine delovanja pojedinačnih terorističkih grupa. Slično tome, moguće je graditi tipologije i prema različitim mogućim uzrocima terorističkih kampanja.[157]

Imajući u vidu činjenicu da je terorizam kao savremena „meka" pretnja bezbednosti predmet široke debate u pogledu toga koja se sredstva protiv njega mogu legitimno uporebljavati, te da su neka od tih sredstava tradicionalno u upotrebi protiv takozvanih „unutrašnjih" (poput policije u slučaju klasičnog kriminala), a neka protiv dominantno „spoljašnjih" pretnji bezbednosti (poput vojske u slučaju agresije od strane druge države), i terorizam se danas verovatno najnekontroverznije tipologizuje na *unutrašnji* i *spoljašnji* terorizam, ili na „domaći" i „međunarodni" terorizam.[158] Ova najšira klasifikacija se može primenjivati na većinu drugih, konkretnijih

[156] Michael Walzer, "Terrorism: A Critique of Excuses", in Walzer, *Arguing About War*, Yale University Press, New Haven, 2004, pp. 55–6.

[157] Videti Tomis Kapitan, "The Terrorism of 'Terrorism'", in James P. Sterba (ed.), *Terrorism and International Justice*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 47–66.

[158] Dragan Simeunović, *Terorizam*, Pravni fakultet, Edicija Crimen, Beograd, 2009, стр. 82–6.

klasifikacija, jer predstavlja kontekst delovanja terorističkih grupa koje mogu biti sistematizovane po različitim osama, poput programske orijentacije, koja generiše podelu po ideološkom ključu na levičarski i desničarski terorizam, po etno-separatističkom ključu na različite ciljeve etničke emancipacije, ili po verskom ključu na terorizam sekti i „terorizam fundiran na interpretacijama velikih religija".[159] Alternativno, moguće je razvrstati terorističke aktivnosti po osi sredstava koje terorističke grupe koriste, na klasični ili konvencionalni, biohemijski i nuklearni terorizam, a po osi upotrebljenih metoda, opet na klasični, samoubilački terorizam, sajber-terorizam ili narko-terorizam.[160] Konačno, i priroda aktera terorizma može biti osa za razvrstavanje tipova terorističke aktivnosti, pa se na taj način dobijaju individualni terorizam, terorizam organizacija i ilegalnih grupa i institucionalni (uključujući državni) terorizam, kao pojedinačni tipovi.[161] (vidi sliku 9. i 11.)

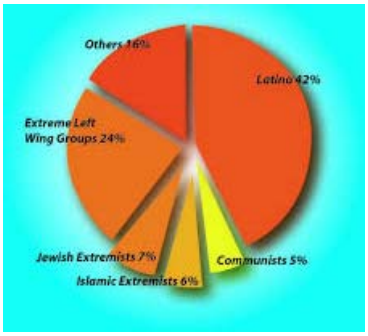

Slika 9. Teroristički napadi na teritoriji SAD, od 1980 do 2005.[162]

Različiti nivoi klasifikacije omogućavaju da se terorizam sagledava kroz različite prizme u isto vreme. Primera radi, sve navedene ose po kojima se terorizam obično klasifikuje mogu se sagledati kroz prizmu konteksta delovanja terorističkih grupa, kao unutrašnji ili spoljašnji terorizam. Navedene različite osnove za klasifikovanje terorizma na koje ukazuje Dragan Simeunović je ključno imati u vidu iz jednog bitnog metodološkog razloga u proučavanju terorizma. Naime, činjenica je da se većina savremenih rasprava o tipologijama terorizma zadržava na prilično uskoj koncepciji političkog terorizma, ne uzimajući u vidu ostale navedene dimenzije. Primera radi, dva danas uticajna autora u domenu klasifikacije terorizma, Pol Vilkinson (Paul Wilkinson) i Ričard Šulc (Richard Shultz), prave razliku između

[159] Simeunović, ibid, str. 83.

[160] Ibid, str. 84.

[161] Ibid., str. 85.

[162] Izvor: http://www.loonwatch.com/2010/01/not-all-terrorists-are-muslims/12/12/2012/.

kriminalnog terorizma, koji je motivisan željom za sticanjem dobiti, terorizma u vreme rata, i ritualne upotrebe terora, s jedne strane, i političkog terorizma kao upotrebe terora radi ostvarenja jasno definisanih političkih ciljeva, s druge strane.[163] Politički terorizam se, prema Vilkinsonu, može klasifikovati po ciljevima na terorizam koji ima za cilj izazivanje revolucije, na onaj čiji cilj je ostvarenje sitnijih političkih promena (koji Vilkinson naziva „sub-revolucionarnim terorizmom") i na terorizam kojim neka etablirana sila, poput države, sprovodi represiju nad civilnim stanovništvom. Prema Šulcu, politički terorizam se može klasifikovati prema uzrocima, ambijentalnim faktorima (odnos prema društvu u celini i međunarodnom okruženju), ili strategiji koju terorističke grupe koriste.

Danas uticajna, a bitno šira podela terorizma dolazi iz pera Lijama Harta (Liam Harte), koji odvaja dve velike kategorije: s jedne strane politički, a s druge „socijalni" terorizam, pri čemu su oba definisana na osnovu ciljeva. U slučaju političkog terorizma, očigledno, ciljevi su različite političke promene, dok je u slučaju socijalnog terorizma dominantan cilj ostvarivanje neke vrste lične prednosti za počinioca terorističkog akta. Hart dalje razvija slojeve političkog terorizma na osnovu namera aktera, na takozvani „promoderni" i „antimoderni" terorizam.[164]

Većina opisanih tipologija dopušta sagledavanje u kontekstu „unutrašnjeg" ili „spoljašnjeg" terorizma, pri čemu ove dve široke kategorije odlikuju izvesne opšte tendencije. U najvećem broju slučajeva domaći ili unutrašnji terorizam je povezan sa tenzijama u okviru političkih institucija ili političkog sistema u širem smislu, i uključuje, primera radi, separatističke pokrete koji su zasnovani na idejama o teritorijalnoj ili nacionalnoj emancipaciji. U tom smislu, unutrašnji terorizam je usmeren pre svega *protiv jedne države* i klasičan primer takvog terorizma bila su zbivanja na Kosovu tokom duge kampanje koja je vodila ka proglašenju nezavisnosti. Navedena vrsta terorizma se može plauzibilno kategorisati kao unutrašnji politički terorizam, jer su ciljevi separatističkih grupa, koje su njegovi najčešći počinioci, vrlo precizno definisani, i uključuju kako neprijateljstva prema državi protiv koje nastupaju, tako i pažljivo vođenje računa da njihov pokret *ne postane percipiran kao međunarodni terorizam*, jer je deo političke motivacije obezbeđivanje povoljnog utiska u međunarodnoj javnosti. Ta osnovna motivacija, koja proističe iz cilja separatistički usmerenog terorizma, je najefektivnija garancija zadržavanja terorističke aktivnosti na unutrašnjem planu.

Međunarodni terorizam, rezultat je šire ambicije od unutrašnjeg terorizma: on može proisticati iz želje da se unapredi određena ideološka ili verska agenda, pa je,

---

[163] Paul Wilkinson, *Political Terrorism*, Macmillan, London, 2004; Richard Schultz, "Conceptualizing Political Terrorism: A Typology", *The Journal of International Affairs*, vol. 32, 1978, pp. 7–15.

[164] Liam Harte, "A Taxonomy of Terrorism", in Timothy Shanahan (ed.), *Philosophy 9/11*, Open Court, Chicago, 2005, pp. 23–50.

recimo, terorizam koji Simeunović određuje kao vrstu fundiranu na interpretaciji velikih religija, u najvećem broju slučajeva, primarno „međunarodni" terorizam. Reč je o opštim karakteristikama koje, u konkretnim slučajevima, ne znače nužno da pojedini tipovi terorizma koji se klasifikuju po konkretnijim osama, i koji obično spadaju u domaći ili obično u međunarodni kontekst, ne mogu „izaći" iz tog konteksta, tako da se neka vrsta tipično međunarodnog, ideološkog ili verski motivisanog terorizma, u nekom periodu manifestuje kao prevashodno domaći terorizam. Slično tome, tipično „unutrašnji" tipovi terorizma po ciljevima, recimo etno-separatistički, teorijski posmatrano, mogu poprimiti šira obeležja verskog ili terorizma vezanog za neku drugu vrstu globalne afirmacije kolektivnog identiteta, i manifestovati se, u nekom periodu, kao međunarodni terorizam. Radi se, dakle, o uslovnim podelama koje su zasnovane na opštim tendencijama, i koje poznaju izuzetke. (Vidi sliku 10.)

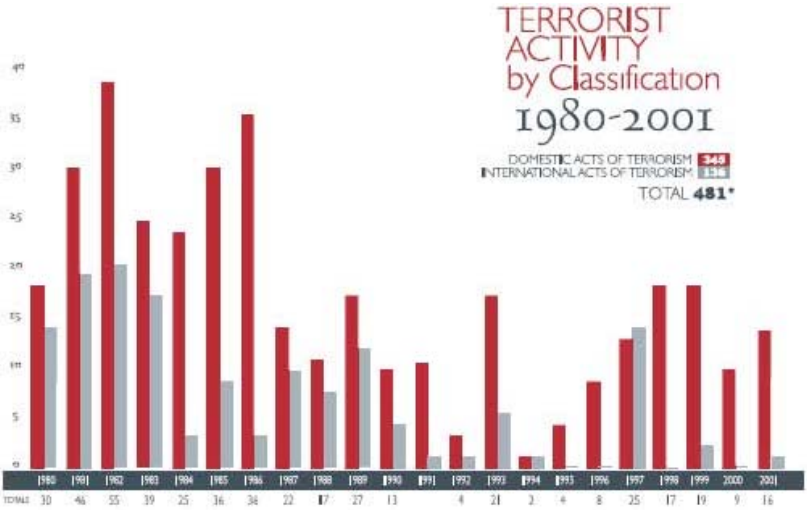

Slika 10. Aktivnost terorista – klasifikacija, u periodu 1980-2001.[165]

Većina postojećih sistematizacija terorizma je zakrivljena prema vrednosnoj orijentaciji autora, i stoga je velikim delom, poput brojnih definicija terorizma, samo uslovno prihvatljiva i zasnovana, kako to Simeunović ističe u svojoj raspravi definicija terorizma, na fenomenološkom zahvatanju manifestacija terorizma, radije nego na dubinskom analitičkom pristupu.[166] Da bi klasifikacija terorizma bila kongnitivno značajna, poželjno je da ona, pored obuhvatnog zahvatanja

[165] Izvor: http://www.fbi.gov/stats-services/publications/terror/. 12/11/2013/.

[166] Dragan Simeunović, ibid, str. 13–65.

fenomenološkog sadržaja terorizma (obima pojma u logičkom smislu), omogući i odgovarajuće normativno orijentisanje prema terorizmu. Danas je u savremenoj literaturi dobro utvrđeno stanovište da se, metodološki strogo posmatrano, terorizam ne može koristiti kao diskvalifikacija, već da se mora normativno procenjivati kao i bilo koja druga vrsta društvenog aktivizma, čak i kada se radi o kriminalizovanim formama društvene „aktivacije", kako se ona danas uglavnom naziva. Stoga je, da bi se pojedine vrste terorizma mogle normativno vrednovati (na primer, po kriterijumu raspoloživosti nenasilnih alternativa, koji danas predlažu autori poput Teda Honderiha – Ted Honderich), potrebno razvijati klasifikacije koje su instrumentalno orijentisane.[167] Jedan od metodološki plodnih načina da se grade analitičke klasifikacije je izdvajanje ključnih aspekata dominantnih shvatanja terorizma u najopštijem smislu kao ose za razvrstavanje tipova terorizma.

Žrtve terorizma kao osnova za klasifikaciju

Jedno od danas dominantnih shvatanja terorizma u akademskim raspravama je ono koje ga sagledava kao nasilje čiji je cilj izazivanje „terora" ili intenzivnog straha, pri čemu treba imati u vidu različitost samih termina „terorizam" i „teror".[168] Ovo shvatanje uključuje i uslov da su žrtve terorizma tipično „civili", to jest da je izazivanje terora usmereno ka nevinim žrtvama. Engleski termin koji se koristi u međunarodnom pravu da označi ovu kontroverzu o napadima na civile je „neborci" (non-combattants). Moralni revolt koji se generalno upućuje terorističkim grupama proističe velikim delom iz činjenice da je, u najvećem broju slučajeva, terorizam usmeren ka nevinim žrtvama. Čitava moderna istorija razvijanja moralnih shvatanja rata, od Huga Grocijusa (Hugo Grotius) i njegovog zasnivanja razlikovanja između opravdanog i neopravdanog rata do savremenog ratnog prava zasnovana je na potrebi da se moralno opravda upotreba nasilja koje, manje-više neizbežno, pogađa i civile, to jest „neborce". Stoga je primena nasilja koje je primarno, i namerno, usmereno ka civilima posebno moralno kontroverzno i izaziva naročito oštre reakcije na nivou *prima facie* normativnog vrednovanja.[169]

Karakterizacija žrtava kao „nevinih" je u izvesnom smislu kontroverzna kako u ratnom sukobu, tako i u pojedinim slučajevima terorističkih kampanja, na šta

[167] Videti Shawn Kaplan, "A Typology of Terrorism", *The Review Journal of Political Philosophy*, vol. 6, no. 1, 2008, pp. 1–38.

[168] Dragan Simeunović, ibid , str. 23–7.

[169] Reč je o jednoj od najboljih savremenih analiza istorijskog razvoja međunarodnog ratnog prava sa tačke gledišta uloge civila kao žrtava — videti Geoffrey Best, *War and Law Since 1945*, Clarendon Press, Oxford, 1994.

Džefri Best (Geoffrey Best) posebno ukazuje u svojoj uticajnoj knjizi *Rat i pravo* iz 1994. On ističe da u ratnom sukobu (a po ekstenziji isti princip možemo primeniti na terorističke kampanje), postoje različiti kriterijumi po kojima se može procenjivati „moralna nevinost" civilnih žrtava. S jedne strane, oni su nesporno nevini jer su neborci (*non-combattants*). U širem smislu, međutim, oni su politički konstituenti jedne države koji možda participativno podržavaju državnu politiku koja je razlog za rat, pa stoga, politički posmatrano, nisu nužno „moralno nevini" u strogom smislu.[170] Bestova zasluga je pre svega u tome što, možda po prvi put u uticajnoj savremenoj literaturi o ratnom pravu, ukazuje na blisku povezanost prava sa specifičnom etikom za pojedine oblasti, to jest na činjenicu da je, istorijski posmatrano, pravo institucionalizacija etičkih percepcija. Stoga je mogućnost normativnog vrednovanja nasilja, posebno političkog nasilja, i posebno terorizma, metodološki bliska pitanju o mogućnosti normativnog vrednovanja ratnog nasilja prema civilima. On ističe da se ratno pravo, koje se danas po analogiji često primenjuje kao konceptualni ekvivalent za normativno sagledavanje terorizma i posebno njegove usmerenosti na nevine žrtve, direktno proizašlo iz intuitivnih percepcija etičnosti u ratnom sukobu:

> „Svi kolektivni subjekti (zajednice), kakav god da je njihov politički karakter i bez obzira na to da li uopšte imaju politički karakter, formulišu sopstvena pravila ponašanja u konfliktu. Na jednom nivou radi se o pravilima časnog postupanja među vitezovima, uzajamnom poštovanju među gospodom, ili fer odnosu između sportista. Na drugom nivou, slična pravila postoje kao 'čast među lopovima' ili principi osvete. Ona pravila ponašanja koja se otelotvoruju kao društvena etika i kao državni zakoni (a, samim tim, konačno, postaju posredno ili neposredno prisutni i u međunarodnom javnom pravu), imaju najveći praktični značaj u istorijskom i političkom kontekstu, ali način na koji oni funkcionišu nikada se ne može ispravno razumeti ako se nema u vidu široki dijapazon njihovih socijalnih i psiholoških uzroka."[171]

Socijalni i psihološki uzroci međunarodnopravne zabrane namernih napada na civile (koja nije bezuslovna) upravo leže u percepciji nevinosti civila, njihovoj podređenosti državnim i vojnim odlukama i njihovoj suštinskoj nepovezanosti i neodgovornosti za državne odluke u vreme rata. Istovremeno, postoje tendencije da se nedodirljivost neboraca relativizuje, pre svega kada je reč o normativnoj karakterizaciji bombardovanja civilnih ciljeva u ratu: „(reč je o slučajevima) kada neprijateljska sila karakteriše svoje protivnike kao toliko jedinstvene u stavu i duhu sa svojim narodom da sam taj duh sam po sebi postaje neka vrsta vojnog cilja."[172]

---

[170] Best, ibid, "Non-Combattants and Civilians: Dawn of the Modern Dilemma", pp. 44–6.

[171] Ibid, p. 14.

[172] Ibid, p. 38.

Stoga se u ratovima pritisak na civile koristi kao dodatna dimenzija direktnih vojnih dejstava: takozvana „kolateralna šteta": uništenje infrastrukturnih uslova za život civilnog stanovništva, prekidanje snabdevanja vodom ili električnom energijom, sprečavanje snabdevanja namirnicama koje je „sporedni efekat" izvesnih, po sebi legitimnih, vojnih dejstava, deo su stvarnosti svakog rata. Ratno pravo štiti civile, ali istovremeno ističe princip proporcionalnosti: kolateralna šteta se mora izbeći ukoliko očekivana legitimna vojna korist nije disproporcionalno veća od mogućih civilnih žrtava.[173]

Majkl Volcer definiše granicu obaveze da se izbegavaju civilne žrtve u ratu, to jest granice „imuniteta neboraca" u sukobu kao „onu tačku posle koje bi (dalje izbegavanje kolateralnih žrtava) i dalje preuzimanje rizika (da bi se one izbegle) gotovo sigurno ugrozilo vojnu operaciju ili je učinilo toliko skupom u smislu resursa da se više ne bi mogla ponoviti".[174] Ova karakterizacija granice imuniteta civila je na tragu opšteg principa proporcionalnosti koji prava neboraca stavlja u kontekst legitimnog vojnog cilja.

Osnovna razlika između vojnog sukoba i terorističke akcije leži u legitimitetu prvog (prema pravilima ratnog prava i moralnim principima iz kojih se ta pravila istorijski izvode), i nedostatku legitimiteta drugog. Ta razlika, kako ukazuje Šon Kaplan (Shawn Kaplan), istovremeno se, velikim delom, uzima kao *rezultat* činjenice da se u ratu, po pretpostavci, u načelu izbegavaju civilne žrtve, dok prilikom terorističkih akcija, uglavnom, civili predstavljaju *namerno* izabranu metu.[175] Kada se terorizam sagleda kao instrumentalna aktivnost, nije, dakle, reč o tome da je cilj terorista uvek, nužno i bezuslovno nelegitiman politički cilj sam po sebi — on može biti sasvim legitiman, poput želje da se spreči kolektivna viktimizacija neke grupe — nego o tome da, na nivou etičke normativne procene, terorizam postaje gotovo po definiciji nelegitiman upravo zbog neuvažavanja fundamentalne civilizacijske razlike između „boraca" i „neboraca", a u specifičnom kontekstu terorizma, u stvari, između nosilaca neke vrste vlasti protiv koje teroristička grupa ustaje i običnih građana koji su često meta terorističkih akcija. Prvi bi, uslovno govoreći, mogli igrati ulogu „boraca", a drugi su u svakom slučaju „civili".

Na osnovu izbora žrtava, a samim tim i po osi relativne primenljivosti moralnog rezonovanja koje je u skladu sa načelima međunarodnog ratnog prava, terorizam se danas u delu literature deli na *diskriminativni* i *nediskriminativni*. Diskriminativni terorizam bira mete među sledećim kategorijama:

1) vojnim personalom,

---

[173] Ibid, "Military Necessity", pp. 187–8.

[174] Michael Walzer, *Just and Unjust Wars*, (3rd Edition) Basic Books, New York, 2000, p. 157.

[175] Kaplan, ibid, p. 21.

2) državnom infrastrukturom,

3) društvenom infrastrukturom, ili

4) simboličkom imovinom.[176]

Indiskriminativni terorizam ne bira žrtve, i on predstavlja najveći deo volumena ukupnog savremenog terorizma, prosto zbog činjenice da je opšti cilj terorizma izazivanje ekstremnog straha (terora), a što je veće ograničenje terorističkih akcija u smislu izbora žrtava, manji je njihov potencijal za izazivanje terora, jer je manja sposobnost svakog građanina da sebe vidi u ulozi moguće žrtve i samim tim da se oseća direktno ugroženim od strane terorističke kampanje. Istovremeno, međutim, treba imati u vidu da postoje brojni primeri vrlo diskriminativnih akata terorizma koji su ciljali jednu ili više od navedene četiri kategorije ciljeva, uz manje ili više aktivan napor da se izbegne da stradanje civilnog stanovništva. Reč je, na primer, o samoubilačkom bombardovanju kasarne američkih marinaca u Libanu 1983. godine, kao i sinhronizovani napadi na američke i francuske trupe iste godine u Bejrutu, kada su pripadnici grupe Islamski džihad istovremeno detonirali dva kamiona puna eksploziva, jedan u kasarni američkih marinaca, a drugi u francuskoj vojnoj bazi, pri čemu je poginuo 241 marinac i 58 francuskih vojnika. Godine 2000. pripadnici Al Kaide su napali američki brod *USS Cole* u Jemenu, tako što su mu prišli malim čamcem dok je u luci Aden punio gorivo, detonirali eksploziv na čamcu i tako ubili 17 mornara i naneli veliku štetu brodu.[177] Neki od navedenih napada spadaju u kategoriju ranije pomenutih strateški uspešnih terorističkih akcija, koje se mogu procenjivati po sličnim kriterijumima kao vojne akcije. Cilj napada u Libanu je bio da se američki marinci nateraju da napuste tu zemlju, što je bio primarni cilj grupe Islamski Džihad. Kaplan opisuje kako je cilj postignut i kako je tadašnji američki predsednik Regan to priznao:

> „Povećani broj žrtava među američkim marincima možda je jednostavno učinio celu misiju očuvanja mira suviše 'skupom' u ljudskim životima, i možda neizvodivom sa ukupno 1200 marinaca na terenu u Libanu. Iako je predsednik Regan napadače okarakterisao kao teroriste, on je faktički priznao konsekvencijalističku logiku američkog povlačenja iz Libana posle ovih napada kada je rekao: 'Kada su jednom započeli teroristički napadi, više nismo imali načina da zaista doprinesemo ispunjenju svoje izvorne misije time što bismo tamo ostali kao meta, ukopavajući se i čekajući na dalje napade'."[178]

[176] Ibid, p. 22.

[177] Ibid.

[178] Ibid, p. 23; BBC on this Day: "1984: US troops withdraw from Beirut", http://news.bbc.co.uk/on-thisday/hi/dates/stories/february/26/newsid_4153000/4153013.stm, pristup septembar 2009.

Diskriminativni akti terorizma poput pomenutih se razlikuju od vojnih akcija pre svega po prirodi svojih aktera: dok vojne akcije sprovode legitimne vojne snage koje nastupaju u ime države, diskriminativni terorizam sprovode neformalne ili, u svakom slučaju, nepriznate grupe koje predstavljaju grupe interese koji, po sebi, mogu biti sasvim legitimni, ali se njihova taktika, zbog same njihove neformalnosti, smatra nelegitimnom. Pri tome, međutim, valja imati u vidu da naknadna legitimacija terorizma, koja može imati formu promene retorike od upotrebe reči „teroristi" ka rečima poput „borci za slobodu" ili „revolucionari". Kada se to dogodi, obično se legitimizuju diskriminativne terorističke grupe, zbog njihove veće sličnosti sa legitimnim vojnim ili polulegitimnim gerilskim, ustaničkim ili popularno-revolucionarnim pokretima. Istovremeno, takođe, moguća je i naknadna delegitimacija delatnosti neke grupe, koja se, zavisno od opšte konstelacije strateških i geopolitičkih interesa, može prvo smatrati revolucionarnom ili nacionalno-emancipatorskom, a potom klasifikovati kao teroristička, što je bio, primera radi, slučaj sa talibanskim pokretom u Avganistanu. U vreme kada su se Talibani borili protiv sovjetske okupacije Avganistana, njihova zvanična karakterizacija u okviru američkih bezbednosnih struktura je glasila: „borci za slobodu" (*freedom fighters*). Svetski mediji su prenosili izveštaje o njihovom napredovanju na ratištima opisujući ih kao „studentski pokret" koji se bori za slobodu Avganistana. Nakon talibanske pobede, entuzijazam u vezi sa njihovim „emancipatorskim" namerama je opao, a u Avganistanu je uvedeno šerijatsko pravo i društvena represija nesamerljiva sa građanskim standardima demokratskog sveta. Posle 11. septembra 2001. godine, retorika SAD prema Talibanima se drastično promenila, i o njima se govori ili kao o „Al Kaidi" ili opštije o „islamskim teroristima", a u novijem bezbednosnom diskursu, posle širenja islamističkog terorizma i na zemlje poput Iraka, o „džihadistima" koji postupaju na način Al Kaide, iako nisu organizaciono deo same inicijalne bin Ladenove mreže. Stoga je očigledno da su i legitimacija i delegitimacija terorizma moguće, ali je u svakom slučaju legitimacija verovatnija kada je reč o diskrimi-nativnom terorizmu.

Nediskriminativni terorizam se faktički i ne može legitimisati, jer je reč o neograničenom obimu žrtava koje teroristička grupa tretira kao prihvatljive, što je, samo po sebi, u načelu društveno neprihvatljivo bez obzira na okolnosti i eventualni legitimitet samih sadržinski shvaćenih aspiracija terorističke grupe. Verovatno jedini savremeni autor koji smatra da postoje izuzeci u odnosu na generalnu nemogućnost legitimacije nediskriminativnog terorizma je Majkl Volcer, koji te izuzetne naziva „izuzetno hitnim situacijama" (*Supreme Emergencies*), koje mogu opravdati nediskriminativan terorizam.[179] Volcer navodi primer koji sam naziva aktom državnog terorizma u ratu, to jest britansko neselektivno bombardovanje nemačkih gradova sa civilnim ciljevima tokom prve polovine Drugog svetskog rata, a

[179] Walzer, ibid, pp. 251–68.

karakterizaciju „izuzetno hitne situacije", koja ovakvo izazivanje terora među civilnim stanovništvom opravdava, vidi u neposrednoj pretnji od poraza britanske vojske i perspektive da bi takav poraz doveo do zločina protiv civilnog stanovništva koje bi Nemci počinili. Iako je karakterizacija britanskog bombardovanja Nemačke kao terorizma, iako je bila reč o ratu u kome je Nemačka bila izuzetno stigmatizovana kao počinilac najtežih ratnih zločina, danas nekontroverzna (u britanskoj literaturi se za ovo bombardovanje standardno koristi termin „bombardovanje radi izazivanja terora" — *Terror Bombing*), sama Volcerova teza se danas smatra kontroverznom, jer uključuje ono što se u normativnom smislu naziva „anticipativnim sudovima" o tome šta je moglo biti da nisu počinjeni akti koji se danas uklapaju u definicije državnog terorizma, pogotovo kada se ima u vidu činjenica da je u skorije vreme kultura međunarodnog intervencionizma u još većoj meri zasnovana na anticipativnim sudovima od kojih su se neki (poput onog o postojanju oružja za masovno uništavanje u Iraku) pokazali pogrešnima.[180] Stoga je debata o samoj mogućnosti postojanja dovoljno uverljivih slučajeva „izuzetne hitnosti" kojima bi se mogli opravdati retki akti nediskriminativnog terorizma danas još uvek vrlo živa i suviše je rano da se o toj temi zauzima drugačiji stav od onog konzervativnog, naime da neselektivni terorizam, za nediskriminativnim izborom ciljeva, ne može biti legitimizovan u političkoj praksi.

U okviru kategorije diskriminativnog terorizma postoje različiti nivoi diskriminativnosti prema izboru ciljeva. U navedenim primerima teroristi su birali vojne ciljeve, to jest kasarne okupacionih trupe, ratne brodove ili druge mete koje su direktno povezane sa vojnim operacijama. Reč je o najužem modelu diskriminativnog terorizma koji se, ukoliko se njegovi akteri i njihova ideološka matrica na neki način legitimizuju, može i faktički „legalizovati", kao što se vidi iz navedenog primera.

Naredni, širi nivo diskriminativnog terorizma uključuje napade na državnu infrastrukturu koja ne mora nužno biti vojna. Kada je reč o terorističkim napadima na vladine zgrade ili vozila, na predstavnike civilne administracije u okupacionim regionima ili na političke misije, u strogom smislu žrtve takvih napada su civili, ali u širem smislu oni su predstavnici države i nosioci mobilizacije državne infrastrukture u smeru politike kojoj se teroristička grupa suprotstavlja. I u ovom slučaju je reč o diskriminativnom terorizmu, ali je on, zbog svoje manje sličnosti sa konvencionalnom koncepcijom legitimnih meta u klasičnom ratu (isključivo vojne mete) teži za naknadnu legitimaciju, iako postoje slučajevi da se i takav terorizam naknadno

[180] Umereniju varijantu Volcerovog stava koja se odnosi na nediskriminativan terorizam čije namere nisu smrtonosne, zastupa, na primer Virdžinija Held — Virginia Held, "Terrorism, Rights, and Political Goals", in R.G. Frey & Christopher W. Morris (eds), *Violence, Terrorism, and Justice*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, pp. 72–81.

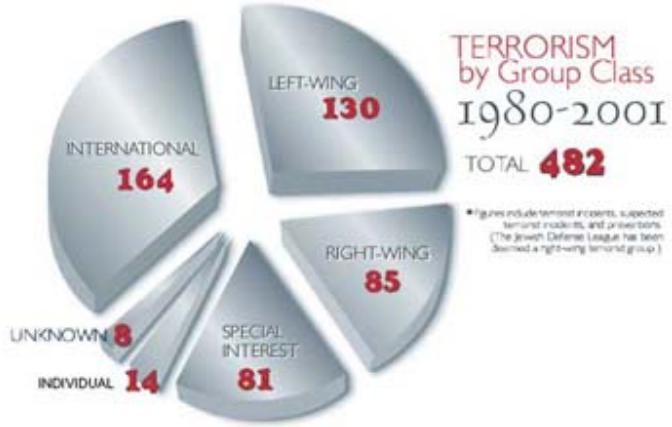

Slika 11. Klasifikacija terorizma prema grupama, 1980-2001.[181]

politički legitimiše. Prilikom sukoba na Kosovu koji su vodili proglašenju nezavisnosti, albanski teroristi ili, kako su se oni sami nazivali, „gerilci", ubijali su ne samo policajce, nego i službenike srpske države, poput poštara. Ova vrsta terorizma je diskriminativna samo u vrlo liberalnom smislu, jer je reč o vrlo širokom konceptu „državne infrastrukture" ili „državnih službenika". Ipak, ta vrsta kampanje je naknadno legitimizovana u međunarodnoj zajednici kroz priznanje nezavisnosti i faktičko prihvatanje aktera same kampanje u kapacitetu političkih lidera.

Naredni nivo opštosti u okviru diskriminativnog terorizma uključuje napade na društvenu infrastrukturu koja ne mora biti državna. Primera radi, napadi na medije, koji generišu različite aspekte društvene atmosfere spadaju u domen ove vrste terorizma. Kategorizacija društvene infrastrukture kao mete nije sasvim jednoznačna ni u ratnom pravu, upravo zbog toga što se radi o ciljevima koji imaju širu upotrebnu vrednost od one koja je relevantna za neki konkretan antagonistički odnos, bilo da je reč o ratu ili o nekoj formi politike koja može biti motiv za terorističku kampanju. Stoga je u ovom slučaju reč o terorizmu koji je samo vrlo uslovno diskriminativan.

Poslednja kategorija ciljeva koji se svrstavaju u domen delovanja diskriminativnog terorizma uključuju takozvanu „simboličku imovinu", to jest ciljeve koji, iako nisu vojni, poseduju visoko izraženu simboličku ulogu u smislu predstavljanja državne politike. Obično se kao primer simboličke imovine jedne države u inostranstvu uzimaju ambasade, koje su već dugo tradicionalne mete terorizma koji

[181] Izvor: http://policelink.monster.com/training/articles/33826-understanding-terrorism-in-the-21st-century/. 21/11//2013/.

se kategorizuje kao diskriminativan. Prema našem mišljenju, uobičajeni stav u akademskoj javnosti da napadi na simboličku imovinu podrazumevaju najviši stepen opštosti u okviru kategorije diskriminativnog terorizma nije sasvim opravdan, i moglo bi se tvrditi da je simbolička imovina više diskriminativan, samim tim i manje opšti, cilj nego društvena infrastruktura. Primer ambasada ilustruje ovu nedoumicu sasvim uverljivo. Postoji nekoliko razloga zbog kojih su ambasade tradicionalno cilj diskriminativnog terorizma. One predstavljaju prisustvo jedne države na teritoriji druge države, i samim tim su kontekstualno ranjivije nego da su na teritoriji sopstvene države, što ih čini oportunim metama. Potom, one predstavljaju vladu i njenu politiku kako simbolički, tako i sasvim doslovno, u smislu svoje konkretne svakodnevne uloge. One učestvuju ne samo u simboličkom predstavljanju državnih odluka i spoljne politike, nego operativno i sprovode tu politiku u državi u kojoj su njeni službenici akreditovani. Stoga one spadaju ne samo u simboličku, nego i u državnu infrastrukturu. Potom, u ambasadama velikih zemalja često se nalazi vojni personal, kao što je slučaj sa američkim marincima koji obezbeđuju brojne američke ambasade širom sveta. Konačno, poznato je da su ambasade tradicionalna baza za delovanje obaveštajnih službi svojih zemalja i da predstavljaju operativnu postaju za delovanje operativaca tih službi. Zbog svih navedenih razloga, postoji osnova da se postavi pitanje o tome da li je teroristički napad na jednu ambasadu konzervativniji i diskriminativniji teroristički cilj nego, recimo, napad na klasični segment društvene infrastrukture koja generiše javnu klimu i kulturu, poput neke novinske ili televizijske redakcije, ili pak neke kulturne ustanove. Prema našem mišljenju, simbolička imovina spada u uži domen diskriminativnosti terorizma nego društvena infrastruktura, ali o ovom pitanju u dominantnoj literaturi nije zauzet jednoznačan stav.[182]

Teroristički napadi usmereni protiv državne i društvene infrastrukture ne mogu se uvek jasno uzajamno razdvojiti. Njihova zajednička karakteristika je da su usmereni na neku vrstu državne ili društvene imovine, a ne direktno na ljude, iako u napadima na imovinu, poput zgrada ili vozila, često stradaju i ljudi. Teroristički akti usmereni na imovinu obično su usmereni na to da poremete ili unište infrastrukturu, poput električne mreže, transportnih kapaciteta ili telekomunikacija, a u novije vreme ova vrsta napada često ima za svoju metu i računarske mreže, pa se naziva „kibernetičkim terorizmom". Godine 1997. američka Agencija za nacionalnu bezbednost (*The National Security Agency* — NSA) je upozorila da kompjuterski hakeri, bez većih teškoća, mogu lako poremetiti servere koji opslužuju službe zadužene za nacionalnu bezbednost koristeći samo javno dostupne programe koji se

[182] Yael Danieli, Brian Engdahl & William E. Schlenger, "The Psychosocial Aftermath of Terrorism", in Fathali M. Moghaddam & Celeste Marsella (eds), *Understanding Terrorism: Psychosocial Roots, Consquences, and Interventions*, The American Psychological Association, Washington, DC, 2003, pp. 223–46.

mogu pronaći na internetu.[183] U krugovima službi za borbu protiv kriminala, takođe, generalno je priznato da upotreba kibernetičkog terorizma ili paraterorističkih taktika predstavljaju izrazito prisutnu pretnju kako unutrašnjoj, tako i nacionalnoj bezbednosti država, pa u nekim državama danas postoje specijalne policijske i tužilačke strukture koje se bave „kibernetičkim kriminalom".[184] U Srbiji takođe postoji specijalizovano tužilaštvo za ove vrste čiji je zvanični naziv Specijalno tužilaštvo za visokotehnološki kriminal. Terorističke akcije u vezi sa internetom su tema posebnog poglavlja ove knjige, jer se one odlikuju nizom specifičnosti koje ih čine bezbednosnom pretnjom nove generacije u odnosu na tradicionalnije forme terorizma, pre svega zbog toga što bitno menjaju strukturu odnosa između počinioca i posledica terorističke akcije, tako što povećavaju bezbednost počinioca, otežavaju otkrivanje, i stvaraju šire posledice koje se često otkrivaju tek nakon što prođe značajno vreme od momenta kada je diverzija prema nekoj računarskoj mreži pokrenuta (usađivanje virusa u server neke bezbednosne agencije ponekad proizvodi efekte tek posle više meseci, što je vreme koje počinioci mogu iskoristiti za prikrivanje, a reč je o potpuno novoj dinamici koja je suprotna uobičajenim okolnostima u kojima su teroristi tradicionalno delovali).

Napadi na simboličku imovinu, takođe, mogu uključivati imovinu koja nije strogo govoreći državna niti spada u samu infrastrukturu državnog aparata, poput kulturnih spomenika. Poznato je da su terorističke grupe planirale da unište Bruklinski most u Njujorku posle napada 11. septembra 2001. godine, što je 2003. publikovano u Njujork Tajmsu (*The New York Times)*.[185] Cilj ove vrste napada je da se izazove raširen strah, jer je reč o simbolima društvene stabilnosti i funkcionalnosti. Zbog svih navedenih razloga, podela na manje ili više diskriminativan terorizam mora se shvatiti uslovno, jer se pojedine potkategorije diskriminativnog terorizma mogu preklapati.

---

[183] Dan Verton, *Black Ice: The Invisible Threat of Cyber-Terror*, McGraw-Hill, New York, 2003.

[184] Mina Zirojević, „Zloupotreba interneta u svrhe terorizma", *Međunarodni problemi,* Vol. LXIII, br. 3, str. 417–448.

Mina Zirojević, „Terorističke organizacije i internet", *Vojno delo*, br. 1. 2004.

[185] Eric Lictblau, "Threats and Responses: Terror; U.S. Cites al Qaeda in Plot to Destroy Brooklyn Bridge", *The New York Times*, 20 June 2003, section A, p. 1.

Kategorizacija po destruktivnom potencijalu terorističkih akcija

Druga savremena kategorizacija terorizma koja je orijentisana instrumentalistički, dakle zasnovana je na modalitetima sprovođenja terorističkih akcija, deli terorizam na onaj koji koristi smrtonosnu silu (*lethal force*) i na onaj koji nije usmeren na oduzimanje života. U okviru prve kategorije vodi se debata o tome da li treba posebno izdvojiti terorizam koji se služi oružjem sa masovno uništavanje (*Weapons of Mass Destruction* — WMDs) ili je u slučaju upotrebe ovog oružja reč samo o kvantitativnnom razlikovanju u stepenu destruktivnog potencijala smrtonosnog oružja.[186]

Terorizam koji se služi smrtonosnim metodama je dobro poznat i reč je o svim vrstama terorizma u kojima postoje oružani napadi, bilo na vojnike i druge bezbednosne aktere u ime države, bilo na civile. U ovu kategoriju terorističkih akata spada i upotreba smrtonosnih hemijskih agenasa, širenje različitih otrova kao sve šire zastupljen oblik biološkog terorizma. Prema izveštaju Nacionalnog saveta za obaveštajne poslove SAD od 2004. godine, najveća briga je da će terorističke grupe koristiti biološko oružje, nuklearne naprave i drugo slično oružje koje će povećati broj žrtava i multiplikovati načine izazivanja terora.[187] Prema ovom istraživanju, do 2020. godine Al Kaida će biti pobeđena, ali će se zato slične organizacije ujediniti i delovati na različite načine i na više mesta.

S druge strane, terorizam koji nije smrtonosan po svojim namerama uključuje, primera radi, otmice i držanje talaca da bi se od vlasti dobili različiti politički i drugi ustupci, potom upotreba nesmrtonosnih bioloških sredstava da bi se vršio pritisak na civilno stanovništvo. Mnogi napadi na društvenu infrastrukturu i na simboličku imovinu su nesmrtonosni po namerama počinilaca, poput paljenja kulturnih spomenika ili postavljanja eksplozivnih sredstava na aerodromima, železničkim i putnim transportnim čvorištima ili na drugim mestima velikih javnih okupljanja, uz upozorenje vlastima o tome da sledi teroristička akcija kako bi se ta mesta ispraznila od ljudi. Terorizam sa nesmrtonosnim namerama je prilično raširen, jer veliki broj slučajeva postavljanja eksploziva ili izazivanja požara sa terorističkim

---

[186] Mina Zirojević Fatić, "Nuclear Terrorism and Bioterrorism: Environmental Implication", u Jouni Jarvinen and Emma Hakala, *Energy Security and Environment in the Western Balkans*, 2012, str. 86-96.

Mina Zirojević, Dejan Gajić, Sanja Vojnić, „Ilegalna trgovina radioaktivnim i drugim opasnik materijama", *Organizovani kriminalitet – Izazov XXI veka*, ur. Željko Bjelajac, Mina Zirojević, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2012, str. 314-26.

[187] Opširnije pogledati u: "Mapping the Global Future", Report of the National Intelligence Council's 2020 Project, December 2004, Internet, http://www.foia.cia.gov/2020/2020.pdf.

ciljevima uključuje i upozorenja sa jasnom naznakom razloga zbog koga teroristička grupa deluje i šta zahteva od vlasti. Stoga je u načelu pristutna bitna razlika u stepenu radikalnosti bezbednosne pretnje između terorizma sa smrtonosnim, i onog sa nesmrtonosnim namerama, iako u praksi postoji vrlo tanka granica između ove dve kategorije i, usled uticaja različitih okolnosti, terorizam sa nesmrtonosnim namerama može faktički postati smrtonosan. To je, istovremeno, kako ističu pojedini autori, slučaj i sa različitim formama legitimne politike. Primera radi, primena ekstremnih ekonomskih sankcija prema nekoj zemlji, koja se danas smatra legitimnom formom vršenja međunarodnog pritiska da bi se promenila politika neke vlade, ukoliko postane suviše radikalna, može postati smrtonosna, jer može dovesti do izgladnjivanja ljudi ili do smrti zbog nedostatka osnovnih medicinskih i drugih potrepština.[188]

Kategorizacija prema tipu aktera — subjekata terorizma

Klasifikaciju terorizma prema tipu aktera, odnosno prema subjektu terorizma možemo izvršiti po brojnim kriterijumima: brojnost i tip aktera, institucionalnost ili neinstitucionalnost aktera, uloga aktera u terorizmu posmatranom kao širem društvenom procesu — akteri-izvršioci kao subjekti terorizma; drugo, nevoljni akteri-žrtve kao objekti terorizma; i treće, akteri kojima je upućena poruka nasiljem. U okviru aktera-subjekata možemo utvriditi klasifikaciju subjekata terorizma po svojoj poziciji na hijararhijskoj lestvici terorističke aktivnosti i stepena organizovanosti na: pripadnike rukovodstva, aktiviste, sledbenike i simpatizere.

Kao što piše prof. Simeunović:

„Ipak jedna klasifikacija terorizma prema akterima-subjektima terorizma je najcelishodnija kada je izvršena prema više povezanih kriterijuma: njihovoj brojnosti, stepenu organizacione povezanosti i institucionalnoj dimenziji.

Primenjena na savremene i moguće pojavne oblike terorizma ona izgleda ovako:

1. Individulani terorizam
2. Terorizam organizacija i ilegalnih grupa
3. Institucionalni terorizam (državni i sl.)”[189]

[188] Shawn Kaplan, ibid, p. 31.

[189] Dragan Simeunović, *Terorizam*, ibid, str. 85.

Institucionalni terorizam

Najopštija forma kategorizacije terorizma odnosi se na terorizam koji sprovode nedržavni akteri i na onaj čiji je dominantni akter država. Savremeno vrednosno-normativno shvatanje terorizma ne pravi razliku u legitimitetu na osnovu prirode aktera, tako da se terorizam koji sprovodi država (državni terorizam) smatra bezbednosnom pretnjom sa istovetnim vrednosnim predznakom kao i terorizam usmeren protiv države ili društva u širem smislu, čiji su akteri neformalne grupe, dakle nedržavni počinioci.

Nedržavni akteri terorizma mogu za cilj imati izazivanje terora kako na domaćem nivou, u okviru svoje države, tako i na međunarodnom planu. Al Kaida je danas najpoznatija grupa koja se tretira kao nedržavni akter terorizma, a doseg njenih akcija je globalan. Upravo zbog njene nedržavne prirode i vezanosti za jednu grupu religioznih ekstremista, i odgovor na 11. septembar 2001. godine u formi klasičnog vojnog napada na Avganistan bio je predmet debate u vezi sa svojim legitimitetom, jer je na akciju nedržavne grupe odgovoreno vojnom agresijom na jednu državu koja je poistovećena sa namerama i ideologijom grupe koja je izvela terorističku akciju.

Državni akteri terorizma obično usmeravaju svoje kampanje terora prema civilnom stanovništvu, i savremena literatura o državnom terorizmu danas u načelu zastupa tezu da se države koriste terorizmom protiv sopstvenog stanovništva da bi održale totalitarnu kontrolu nad njim.[190] Optužbe protiv režima Sadama Huseina pred napad na Irak zasnivale su se, pored, kako se kasnije pokazalo, pogrešnih tvrdnji da je Irak proizvodio i posedovao oružje za masovno uništavanje i nameravao da ga upotrebi protiv Izraela, i na shvatanju da je irački režim sprovodio kampanje terora protiv sopstvenog stanovništva, posebno kurdskog, kako bi nad njim održao totalitarnu dominaciju. Slično tome, različiti totalitarni režimi, poput Pinočeovog, koristili su se klasičnim terorističkim metodama poput kidnapovanja sopstvenih građana iz redova političkih protivnika i njihovih ubistava koja su dobila službeni naziv „nestanci", prema kome je formiran i kolokvijalni glagol „nestajati građane", koji je, recimo, bio službeni termin u vreme Pinočeove vlade. Sedamdesetih godina prošlog veka u Kambodži, režim Pola Pota je oduzeo imovinu milionima Kambodžana, milione je podvrgao prisilnoj „re-edukaciji" u koncentracionim i radnim logorima poput Staljinovih gulaga, a milioni su ubijeni. Tokom 1970-ih i 80-ih godina, diktatorske vlade u Srednjoj i Južnoj Americi koristile su desničarske „odrede smrti" za klasične terorističke akcije protiv civila, uključujući građane sa simpatijama za različite pobunjeničke pokrete u regionu, političke protivnike, pa čak i potpuno proizvoljno izabrane civilne mete. Ova praksa

[190] Frey & Morris, ibid, pp. 256–75.

bila je posebno izražena u Gvatemali, El Salvadoru, Argentini i Čileu. Većina akademskih autora koji se bave analizom ovih primera danas se slaže da je pomenute režime uglavnom podržavala vlada SAD, čija je doktrina, poznata kao Monroova doktrina, predviđala da je legitimna zona uticaja SAD cela zapadna hemisfera.[191] Tokom 20. veka broj žrtava državnog terora u sovjetskim gulazima, kao i od strane obaveštajnih i paraobaveštajnih službi pod zajedničkom kapom „državne bezbednosti" Istočne Nemačke ili Kine daleko je prevazišao ukupan broj žrtava svih grupa koje se konvencionalno kategorišu kao „terorističke".[192]

Istovremeno, i princip da je državni terorizam usmeren protiv sopstvenih građana podrazumeva izuzetke, koji su, opet, priznati u postojećoj literaturi. Pojedine države nastoje da sprovode teror nad drugim državama, pa se kao primer najčešće navodi odnos između Indije i Pakistana, a neke države sprovode teror i nad stranim državljanima, poput logora koje neke države imaju za takozvane „nezakonite imigrante", koji u stvarnosti uključuju ne samo „zadržavanje" nego i ozbiljno ugrožavanje elementarnih ljudskih prava imigranata, ili pak taktike koju Izrael koristi protiv Palestinaca, koja uključuje klasične terorističke akcije sa smrtonosnom namerom, poput raketnih napada na civilna naselja ili ubistava civila na ulicama zbog sumnje da su članovi terorističkih organizacija.[193] Kada je reč o primeni terora, to jest strategija masovnog zastrašivanja kao elementa šireg strateškog nastupa, u odnosu između Indije i Pakistana, postoji više perspektiva u novijim analizama o simboličkom značaju nuklearnog naoružanja za ove dve

[191] Videti Martha Crenshaw (ed.), *Encyclopedia of World Terrorism*, Sharpe Reference Publications, Armonk, New York, 1997; Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York, 1998. Postoji niz drugih primera, poput Divalijeove (Duvalier) diktature u Haitiju, kada je država koristila nezvaničnu miliciju pod nazivom Tonton Makutes (Tonton Macoutes) za razbijanje građanskih protesta i ubistva političkih protivnika. Kada je 1985. godine Divalije zbačen sa vlasti, ova teroristička grupa je otvoreno ponudila svoje usluge novim vlastima, a tri godine kasnije je izvšila oružani napad na crkvenu službu kojoj su prisustvovali protivnice vlasti. Tom prilikom ubijeno je 9, a ranjeno 77 civila, i upravo je to događaj koji je izbacio na površinu političkih zbivanja u Haitiju sveštenika Aristida, koji je prilikom napada i služio, i preživeo napad. Aristid je 1990. godine obavljao dužnost predsednika Haitija, zatim je svrgnut i proteran, a potom direktnim angažovanjem SAD i međunarodnih snaga vraćen na vlast 1994. godine. Iz navedenih primera se vidi da je primena državnog terora redovna pojava u različitim delovima sveta, a ne samo niz izolovanih incidenata, kao i da je ona u suštinskoj vezi sa prirodom političke vlasti i geopolitičkim okolnostima pojedinih zemalja.

[192] Michael Stevens, "History and Forms of Terrorism and Counterterrorism Measures", *Journal of Sociology*, no.1, 2003, p. 8.

[193] Teorijska perspektiva diskusije o državnom terorizmu i granicama državne politike borbe protiv terorizma skicirana je kod Igora Primorca u Igor Primoratz: "State Terrorism and Counter-terrorism", in Primoratz (ed.), *Terrorism: The Philosophical Issues*, Macmillan (Palgrave), New York, 2004, pp. 113–27.

zemlje, od kojih neke eksplicitno navode zastrašivanje stanovništva i uticaj na regionalnu politiku. Portparol jedne od pakistanskih parlamentarnih stranaka (Bharatiya Janata) izjavio je 1993. godine:

„Mi ne želimo da nas neko ucenjuje i tretira kao orijentalne crnce. (...) Nuklearno oružje će nam dati prestiž, moć, status. Svaki Indijac će paziti kako se ponaša kada zna da imamo bombu." U svojoj analizi simboličke uloge nuklearnog naoružanja Džordž Perkovič (George Perkovich) navodi i francuske izvore koji tvrde da Francuska nije došla u posed nuklearnog vojnog potencijala zbog neke pretnje svojoj bezbednosti, nego da bi imala dovoljno zastrašujuću međunarodnu poziciju sa ciljem da zadrži stalno mesto u Savetu bezbednosti UN:

> „Francuski bezbednosni stručnjaci veruju da je suštinski razlog za postojanje njihovog nuklearnog arsenala to da se sačuva stalno mesto Francuske u Savetu bezbednosti. Jedina „jasna i prisutna opasnost" sa kojom se Francuska suočava je — irelevantnost, i to je opasnost protiv koje se Francuska brani posedovanjem nukelarnog oružja. Slično tome, Pakistan nije vršio probe svog nukelarnog oružja zato što su ga na to prinudili bezbednosni imperativi. Pakistanski lideri su bili uvereni u funkcionalnost svojih nuklearnih potencijala. Oni su izveli kontroverznih šest nuklearnih testova, time rizikujući međunarodne sankcije, koje su mogle naneti takvu štetu njihovoj nacionalnoj bezbednosti kakvu nikad ne bi mogla izazvati Indija, pre svega usled političkih pritisaka. (...) Najveće opasnosti (sa kojima se suočavaju Indija i Pakistan) su unutrašnje prirode. Unutar Pakistana, to su galopirajuća korupcija, ekonomska nefunkcionalnost, sektaški konflikti između Šiita i Sunita, kao i između Mohadžija i starosedelaca Sindija u Karačiju, zatim i generalno odsustvo ideje o „građanskim vrlinama". Unutar Indije, postoje tenzije između kasti kao i između Hindu i muslimanskog stanovništva, secesionistički pokreti, loša uprava i strukturne ekonomske neadekvatnosti koje utiču daleko više na nacionalnu bezbednost i nacionalnu snagu nego što to čine nuklearni arsenali Pakistana i Kine. Objašnjenje za posedovanje nuklearnog arsenala koje se poziva na 'spoljašnju bezbednost' namerno zamračuje tehnološke, političke i nacionalističke impulse koji čine da posedovanje tog oružja izgleda kao prečica do statusa velike zemlje za države koje su inače u krizi."[194]

Bez obzira na to da li se slažemo sa Perkovičevim opštim zaključkom u pogledu odnosa između različitih pretnji nacionalnoj bezbednosti, pre svega između unutrašnjih i spoljašnjih (postoje razlozi da se smatra da je spoljašnja nuklearna pretnja u opisanim geopolitičkim okolnostima ipak ozbiljnija od unutrašnjih

[194] George Perkovich, "Nuclear Proliferation: Think Again", *Foreign Policy*, no. 112, Fall 1998, pp. 16–7.

elemenata društvene i krize političkih institucija), njegova analiza jasno pokazuje jednu od nesvodivih dimenzija primene terora ili masovnog straha u domenu bilateralnih odnosa između država koje pate od hroničnih bezbednosnih problema kako uzajamno, tako i iznutra. Posedovanje nuklearnog oružja čiji objektivni uslovi primenljivosti faktički ne postoje, to jest čija bi primena automatski značila i samouništenje, zbog geografske blizine deklarisanih neprijatelja, poput slučaja Indije i Pakistana, sasvim očigledno služi održavanju odnosa zasnovanih na „ravnoteži straha" koja podseća na hladnoratovsku logiku odnosa između tadašnjih supersila.[195] Pošto je u ovim regionalnim slučajevima reč o masovnom strahu — taj strah kao politički cilj vrlo je jasno zahvaćen u navedenoj izjavi portparola pakistanske stranke Bharatiya Janata, koji kaže da će zbog pakistanskog nuklearnog oružja strahovati „svaki Indijac" — može se govoriti o nekoj vrsti recipročnog državnog terorizma u smislu širih shvatanja terorizma kakva usvajaju, recimo, Volcer, Volfova i Kaplan, pri čemu je reč o terorisanju, ili potencijalnom terorisanju, ne svojih, nego građana drugih država.

Navedeni izuzeci relativizuju opšti stav da svaki terorizam čiji je akter država teži da održi represiju nad onima koji su podređeni[196] ili pak da je svaki državni terorizam „oblik vladavine", dok je svaki terorizam čiji su akteri nedržavni „izazov vladavini",[197] ne mora isrpno i potpuno tačno opisivati ni državni, ni nedržavni terorizam.

Odnos pojavnih oblika terorizma i izbora osnova za tipologizaciju

Instrumentalistički pristup tipologizovanju terorizma ima svoje metodološke vrline, poput sposobnosti da posebno jasno zahvati pojavne oblike terorizma. Reč je pre svega o manifestacijama koje određuju način na koji će šira javnost doživljavati neku terorističku kampanju i grupu koja stoji iza nje. Od prirode tih manifestacija, a one kao bitne faktore uključuju izbor žrtava po nivou diskriminativnosti, stepen destruktivnosti metoda koje teroristi upotrebljavaju, i prirodu aktera u smislu njihovog državnog ili neformalnog statusa, bitno zavisi i mogućnost da neka teroristička kampanja ostvari svoj cilj i bude faktički legitimizovana tokom izvesnog vremenskog perioda. Istorija poznaje i slučajeve uspešnih, i neuspešnih terorističkih kampanja u

[195] Mina Zirojević Fatić, Tripo Zirojević, „Energy Security and Environment in the Western Balkans", Kikimora Publications, University of Helsinki,Helsinki, Jouni Jarvinen and Emma Hakala (eds.), 2012. pp. 196-207.

[196] Schultz, ibid, p. 11

[197] Harte, ibid, p. 28.

ovom kontekstu. U načelu, princip koji je do sada određivao stepen potencijalne uspešnosti neke terorističke kampanje, sa tačke gledišta ostvarenja ciljeva terorista, a posmatrano instrumentalistički, prema navedenim kriterijumima za klasifikaciju terorizma, zasnivao se na što većoj diskriminativnosti u izboru žrtava (što manje civilnih žrtava) i na izboru nesmrtonosnih metoda. Kada je reč o prirodi aktera, ona je u danas razvijenoj literaturi utvrđena kao neutralan faktor koji ne opredeljuje moralno vrednovanje postupaka, što je i u skladu sa osnovnom intuitivnom etičkom postavkom normativnog vrednovanja radnji prevashodno prema karakteristikama radnji, a ne prema identitetu njihovog subjekta.

Iako je instrumentalistička klasifikacija terorizma danas verovatno najuticajnija u globalnim okvirima, ona u bitnom smislu zapostavlja izvesnu fenomenološku, delom deskriptivnu, ali takođe analitički vrlo značajnu, dimenziju terorizma koja je pre svega zasnovana na teleološkim pretpostavkama, to jest na klasifikaciji terorizma prema ciljevima. Reč je o tradicionalnijoj klasifikaciji, kao što je pomenuto u uvodnom odeljku ovog poglavlja, ali je ona deskriptivno i analitički značajna zbog toga što otvara prostor za razmatranje mogućnosti odgovarajućeg delovanja prema pojedinim vrstama terorizma. Naime, ako se zadržimo na danas najuticajnijoj klasifikaciji, ona, kao metodološki instrumentalistička perspektiva, otvara mogućnosti šireg teorijskog zahvatanja terorizma kao strukturnog fenomena savremenog globalizovanog društva, a pre svega mogućnost normativnog vrednovanja terorizma u jednoj performativnoj perspektivi, to jest normativnoj matrici zasnovanoj pre svega na načinima artikulacije ciljeva čija se legitimnost sama po sebi, u načelu, ne dovodi u pitanje. Dok je upravo razvijanje ovakve normativne matrice i osnovni cilj instrumentalista, prema našem mišljenju, tradicionalnija perspektiva klasifikacije prema ciljevima terorističkih grupa je bar jednako toliko značajna sa tačke gledišta mogućnosti preispitivanja samih ciljeva i, što je praktično važnije u bezbednosnom svetu posle 11. septembra 2001, sa tačke gledišta mogućnosti razvijanja efektivnih politika borbe protiv terorizma. Stoga se opisana instrumentalistička klasifikacija mora balansirano sagledati u kontekstu nešto detaljnije diskusije klasifikacije terorizma prema ciljevima. Tek u jedinstvenoj, sintentičkoj perspektivi ova dva pristupa moguće je, uzimajući u obzir konkretne okolnosti pojedinih terorističkih kampanja i bezbednosnih okruženja, razvijati odgovarajuće oblike antiterorističke politike.

Klasifikacija oblika terorizma prema programsko-ciljnoj orijentaciji

Danas postoji više načina da se terorizam klasifikuje prema ciljevima terorističkih grupa, ali je verovatno najsistematičnija podela na teroristička

kampanje sa *ideološkim*, *religijskim* i *etno-separatističkim* ciljevima.[198] U ovom poglavlju se namerno govori isključivo i ciljevima, a ne i o „motivima" za terorističko delovanje, iz dva osnovna razloga: pre svega zato što cilj i motiv nisu u strogom smislu sinonimi, jer je cilj objektivno usmerenje terorističkog delovanja (recimo, da se postigne neka politička promena), a motiv terorista za delovanje prema zadatom cilju može biti nešto sasvim drugo, i svakako subjektivno (recimo mržnja katoličkih lidera prema protestantskim, ili religiozna netrpeljivost).[199] Drugi razlog je u činjenici da je diskusija motiva terorističkog delovanja tema posebnog poglavlja ove knjige, u kome se nastoji da se analizom tipičnih struktura motivacije grupa, a ne pojedinaca, dođe do zaključaka u pogledu mogućnosti delovanja u domenu kontrole terorizma.

Terorizam sa ideološkim ciljevima se obično deli na onaj u čijem korenu je *levičarska*, ili pak *desničarska* ideologija. Terorizam sa religijskom motivacijom deli se na dve danas dominantne forme, pre svega *islamistički* (mada postoji i katolički, i protestantski) terorizam, i na *terorizam sekti* kao specifičnih formi parareligioznog organizovanja grupa.[200] Sekte, naime, često tvrde da su autentični izdanci pojedinih religioznih sistema, ali ih dominantne religiozne zajednice najčešće odbacuju, pa je stoga njihov ekstremizam specifičan u odnosu na onaj u čijem korenu su uverenja u širokom domenu velikih svetskih religija. Konačno, *terorizam sa etno-separatističkim ciljevima* je posebna vrsta terorizma koja predstavlja neku vrstu produžene i kriminalizovane gerilske borbe i koja se, iako se često predstavlja kao gerilsko delovanje, u stvari služi klasičnim terorističkim metodama za postizanje klasičnih teritorijalnih i institucionalno-političkih ciljeva.

Opisana tipologija spada u obuhvatnije tipologije po ciljevima i biće predmet detaljnije diskusije u ovom poglavlju. Pre prelaska na tu diskusiju, međutim, treba konstatovati da je i ova podela uslovna i da ne iscrtava potpuno precizne i nedvosmislene gabarite pojedinih tipova terorizma. Kategorije terorizma prema ciljevima se preklapaju i menjaju, uključujući i dijahronički posmatrano (u dugoročnoj vremenskoj perspektivi na evoluciju delatnosti grupe) delovanje jedne iste terorističke grupe. Primera radi, pre 1967. godine sukob između Izraelaca i Palestinaca je bio primarno sekularne prirode, sa klasičnim teritorijalnim ciljevima terorističkih kampanja. Palestinci i arapski nacionalisti su u to vreme postojanje Izraela doživljavali kao pretnju svojim etničkim i teritorijalnim interesima. Posle čuvenog Šestodnevnog rata između Izraela i Palestinaca, i zauzimanja Jerusalima

---

[198] Za više informacja vidi: Dragan Simeunović, *Terorizam*, ibid, str. 83.

[199] Željko Bjelajac, Jelena Matijašević, Miloš Marković, „Uticaj verskog fanatizma na ekspanziju terorizma", u Željko Bjelalac, Mina Zirojević (ur.), *Terorizam kao globalna pretnja,* Centar za bezbednosne studije, Beograd, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, 2012, str. 124-43.

[200] Ibid, str. 235.

od strane Izraleaca, animozitet prema Izraelcima kod Muslimana je izuzetno narastao, što je ciljeve terorističkih kampanja delom transformisalo od etničkih i teritorijalnih u religiozno fundamentalističke, snažno obojene religijskim osećanjima anti-cionizma. Danas se hronični sukob između Izraela i Palestinaca odvija paralelno po osi teritorijalnih i etničkih ciljeva, i po osi fundamentalno religioznih verovanja i sukoba.[201] Stoga posmatranje neke kategorije terorizma po ciljevima u bilo kom sinhroničkom momentu, „zamrznutu u vremenu", iako daje kognitivno značajne rezultate, ne dovodi nužno do objašnjenja istog fenomena terorizma u dijahroničkoj perspektivi, u dužoj osi vremena, kada ista kampanja može imati drugačiji predznak po ciljevima, pa je reč o metodološkoj ogradi koju treba imati u vidu pri sagledavanju kategorizacije.

Terorizam sa ideološkim ciljevima

Opštim definišućim elementima u savremenoj literaturi, ideološki motivisan terorizam predstavlja nasilnu borbu usmerenu protiv ustanovljenih političkih, pravnih, ekonomskih, ali i društvenih sistema u širem smislu, pri čemu je ta borba zasnovana na političkim principima ili principima prirodnog prava, a proističe iz doživljaja nepravednog vršenja vlasti, iz razočarenja ustanovljenim poretkom, ili iz identifikacije sa uzorom kao „rol-modelom".[202] Karl Jensen (Karl Jensen) sa FBI Akademije ponudio je čitav model razvoja terorizma u budućnosti, koji se zasniva na analizi mogućih interakcija četiri dominantna trenda u dinamici delovanja terorističkih grupa, i to:

- povećanje upotrebe interneta na međunarodnom nivou;
- posledice porasta kolektivne etničke i verske osetljivosti grupa;
- rastući ekonomski jaz između siromašnih i bogatih, i
- nastavak uloge SAD kao dominantne svetske supersile.[203]

Poslednja dva faktora navedena u Jensenovoj analizi, koja sledi metodološki model koji danas već ima zvanični naziv „istraživanje budućnosti" kao posebna metodologija u društvenim naukama, a koju je FBI, zajedno sa drugim bezbednosnim strukturama u SAD, usvojio kao metodologiju izbora u prediktivnim studijama, stvaraju odgovarajući kontekst za razmatranje savremenih formi ideološkog terorizma. „Istraživanje budućnosti" koje primenjuju FBI i CIA nije prosto spekulisanje o budućem razvoju pojedinih bezbednosnih pretnji, nego

[201] Stevens, ibid, p. 5.

[202] Crenshaw, ibid; Carl J. Jensen III, "Beyond the Tea Leaves: Future Research and Terrorism", *American Behavioral Scientist*, vol. 44, no. 6, 2001, pp. 914–36.

[203] Jensen, ibid.

informisana izrada različitih scenarija, uz upotrebu matematičkih modela, kako bi se razradili mehanizmi odgovora na različite mogućnosti budućih oblika ugrožavanja bezbednosti. Prema Piteru Švorcu (Peter Schwartz):

„(...) poenta (istraživanja budućnosti) nije da se izabere jedna 'željena' ili 'najverovatnija' budućnost, pa da se onda nadamo da će se ona dogoditi (ili, čak, da nastojimo da je stvorimo — iako postoje situacije kada je korisno truditi se da se stvori bolja budućnost (...)) (...) Pre je reč o tome da dođemo do strateških odluka koje će biti upotrebljive u svim mogućim budućnostima."[204]

Istraživanje budućih bezbednosnih pretnji stoga se zasniva na Švorcovom pojmu „scenarija", koji podrazumeva izgradnju različitih modela budućeg razvoja bezbednosnih pretnji zasnovanih na različitim dinamičkim faktorima. Jensen razvija Švorcov model tako što konkretizuje ove dinemičke faktore kroz pojam „trendova" koji se mogu empirijski utvrditi u sadašnjosti. Njegovo obrazloženje značaja istraživanja budućnosti kao pre svega obaveštajne metodologije sasvim je jednostavno:

„Razmišljanje o budućnosti na sistematski način omogućava nam da imamo u vidu brojne snage koje će uticati na to kakvu vrstu i koju količinu terorizma možemo očekivati (reč je o klasičnom predviđanju). Na ovaj način se takođe mogu ispitati namerne i nenamerne posledice nameravanih zakonodavnih promena ili promena u sferi spoljne politike (čime se stvara 'željena budućnost'). Konačno, usvajanje perspektive gledanja u budućnost koja uzima u obzir kako očigledne, tako i neočigledne promenljive koje mogu uticati na razvoj događaja u budućnosti omogućava nam veće razumevanje razloga zbog kojih se stvari razvijaju na jedan ili na drugi način i može nas bolje pripremiti za šta god će se desiti u budućnosti."[205]

Jensenova analiza, zasnovana na četiri dominantna trenda, kao i bitni elementi njegove definicije ideološkog terorizma, koju deli i Marta Krenšo, znatno pomažu da se ocrtaju gabariti aktuelnog domena ideološkog terorizma.

Činjenica da je ideološki motivisan terorizam usmeren protiv „političkih, pravnih, ekonomskih i društvenih" sistema govori o tome da on ne mora biti zasnovan samo na protivljenju državi i njenim institucijama, nego da može biti reakcija na fenomen strukturnog nasilja koje proističe iz društvenog uređenja. Stukturno nasilje je prisutno u svakom društvenom uređenju, i ono predstavlja pritisak postojećeg poretka na određene slojeve stanovništva, bilo da je reč o strukturno nezaposlenima, o etnički ili rasno zapostavljenim grupama, o ekonomski

[204] Peter Schwartz, *The Art of the Long View: Planning for the Future in an Uncertain World*, Doubleday Publishing, New York, 1991, pp. xiii–xiv.

[205] Jensen, ibid, pp. 917–8.

ugroženim regionima, ili o bilo kom segmentu populacije koji disproporcionalno trpi posledice delovanja aktuelnih društvenih mehanizama i usvojenih vrednosti. O strukturnom nasilju naročito uticajno je pisao Steven Luks (Steven Lukes), koji je posebno izražene forme strukturnog nasilja koje generišu bitne društvene nejednakosti nazvao „dominacijom", i tu vrstu nasilja je odredio kao delegitimišući faktor za sam politički sistem.[206]

Ideološki usmeren terorizam se svojim značajnim delom može pozicionirati unutar problemske raseline poslednja dva trenda koja navodi Jensen, naime rastućeg jaza između bogatih i siromašnih, i kolektivne percepcije neke vrste hegemonije ili strukturnog nasilja širokog zahvata, pri čemu je svakako najčešća percepcija onoga što Jensen naziva „nastavkom globalne hegemonije SAD".

Dominantne forme levičarskog i desničarskog terorizma se ideološki pozicioniraju u odnosu na navedenu Jensenovu perspektivu imovinskih razlika. *Levičarski* terorizam počiva na socijalnim teorijama ili pojedinim principima iz domena tih teorija koje pozivaju na bunt protiv nepravednih nejednakosti, odnosno nejednakosti koje prevazilaze okvire koji se mogu tolerisati u kontekstu odgovarajućeg ideološki određenog shvatanja prava pojedinaca i grupa, legitimnih razlika među građanima, ili pak uloge države u osiguravanju blagostanja svima.[207] Levičarski teroristi, poput Pokreta Crvene armije (Rote Armee Faktion), koji je izrastao iz radikalnog studentskog pokreta kasnih 1960-ih godina, često su spremni na široke međunarodne ideološki obojene koalicije. Navedeni pokret je tako formirao savezništvo sa palestinskim grupama, napadao je NATO baze u tadašnjoj Zapadnoj Nemačkoj, a 1975. godine je čak oteo grupu ministara grupe zemalja OPEK (*Organization of the Petroleum Exporting Countries*), da bi preživeo hapšenje svojih lidera i zadržao visok stepen aktivnosti, sa velikim brojem visokoobrazovanih aktivista, sve do kraja prošlog veka. Slično tome, poznata peruanska levičarska teroristička grupa Tupak Amaru (Movimiento Revolucionario Tupac Amary MRTA) nazvana po imenu antikolonijalnog peruanskog lidera Tupak Amarua, koja se otvoreno deklarisala kao marksistički pokret, imala je podršku dela stanovništva Perua, i izvela je, između ostalih akcija, i napad na japansku ambasadu u Limi uz zarobljavanje više stotina talaca. Levičarske grupe, kojih je kroz skorašnju istoriju bilo mnogo, a čije nabrajanje ovde ne bi imalo metodološkog smisla, odlikuju se zahtevima za jednakošću, protivljenjem prema kolonijalnim silama i kolonizatorskim tendencijama, kao i otporom prema globalizaciji i rastućoj ulozi velikih međunarodnih organizacija i međunarodnih korporacija. To su grupe koje nastoje da se suprotstave idealu slobodnog kretanja kapitala na globalnom

[206] Steven Lukes, *Power: A Radical View*, Second Edition, Palgrave Macmillan, London, 2005.

[207] Za više informacija videti: Dragan Simeunović, *Terorizam*, ibid, str. 123.

planu, usled uverenja da tako oslobođen kapital oduzima fundamentalne interese od lokalnog stanovništva u manje razvijenim delovima sveta. Reč je o grupama koje bilo direktno, bilo indirektno, preuzimaju osnovne principe marksističke socijalne i ekonomske ideologije, koje su često povezane sa intelektualnim krugovima, a gotovo redovno niču iz redova radikalizovane studentske populacije.

Desničarski terorizam se takođe većim delom može odrediti prema Jensenovim trendovima u vezi sa kapitalom i imovinskim statusom, kao i globalizaciji uz tendencije globalne dominacije. Reč je pre svega o pokretima koji su se umnožili naročito od 1980-ih godina, i koji su bili zasnovani na težnji da se afirmiše neka vrsta socijalne, rasne ili kulturne partikularnosti i identiteta. Desničarske grupe su se uglavnom suprotstavljale trendovima globalizacije, nastojeći da raspodelu moći i uticaja zadrže u nacionalnim okvirima i time spreče fundamentalno restrukturisanje društvenih odnosa koje proizlazi iz obuhvatne globalizacije društvenih transakcija u najširem smislu. Primeri ekstremnih nacionalističkih i rasističkih pokreta koji su se deklarisali kao pristalice različitih oblika desničarskih ideologija uključuju grupu P2 u Italiji, koja je sarađivala sa Mafijom i učestvovala u kidnapovanju i ubistvu italijanskog premijera Alda Mora (Aldo Moro) 1978. godine, da bi se svega dve godine kasnije otkrilo da se među članovima ove grupe nalaze brojni uticajni oficiri vojske, policije i vladini službenici, što je dovelo i do pada italijanske vlade.[208] U SAD danas je aktivan teroristički pokret pod nazivom „Red" („The Order"). Reč je o neonacističkoj, rasističkoj organizaciji čiji objavljeni cilj je zbacivanje vlade SAD, za koju ova organizacija tvrdi da je kontrolišu „cionisti". Cilj pokreta je uspostavljanje rasno čiste bele zemlje na severozapadu SAD. Slični primeri širom sveta su takođe brojni, i velikim delom se oslanjaju na ekstremne percepcije vrlo partikularnih kolektivnih identiteta, pojačane rasnim, nacionalnim ili drugim netrpeljivostima, a uglavnom su usmereni na preuzimanje vlasti u sopstvenoj zemlji radi uvođenja ekstremno desničaskih formi javne politike. Desničarski teroristi se, kao i levičarski, protive globalizaciji, ali iz sasvim različitih razloga. Dok levičarska ideologija podrazumeva izvesne socijalne standarde i interese za koje terorističke grupe veruju da bi bili nepovratno ugroženi efektima globalizacije, desničarski teroristi vide globalizaciju kao pretnju identitetu i postojećoj strukturi vrednosti i raspodele moći u sopstvenom društvu, a nastoje da dodatno afirmišu identitete koje vide kao najvažnije, bilo da je reč o rasnim, nacionalnim (u državnom smislu) ili nekim drugim kolektivnim identitetima.

Pored navedenih oblika, desničarski terorizam se danas sve više manifestuje i kroz *pervertovanu i do ekstrema dovedenu ekološku svest*, pa se neke desničarske grupe, poput Fronta za oslobođenje životinja (The Animal Liberation Front),

[208] Stevens, ibid, p. 7.

osnovanog 1978. godine, bave napadima na postrojenja koja se bave proizvodnjom hrane i istraživanjima koja uključuju životinje. Između ostalih akcija, ova grupa je 1987. godine uništila istraživačku laboratoriju Univerziteta Kalifornije koja se bavila istraživanjem stočnih bolesti, a 1999. godine je zapalila jedan veliki skijaški centar u državi Kolorado.

U svim slučajevima ideološki usmerenog terorizma, postoji jasna ideološka potka i sasvim jasna agenda sa određenim ciljevima, koji zahtevaju promenu postojećih formi javne politike, bilo da je reč o protivljenju globalizaciji, promovisanju interesa neke rasne grupe, nastojanju da se smanji uticaj velikog kapitala, da se zaštiti životna sredina od degradacije industrijskim razvojem, ili pak da se spreči istraživanje u kome se koriste životinje. U navedenom smislu, ideološki motivisan terorizam sledi načelo koje je poznati teoretičar organizovanog kriminala Fil Vilijams (Phil Williams) svojevremeno formulisao kao ekvivalentan princip Klauzevicevoj (Klauzewitz) tezi da je rat nastavak politike nasilnim sredstvima. Vilijams je organizovani kriminal odredio kao „nastavak biznisa kriminalnim sredstvima", a po sličnom strukturnom modelu za ideološki usmeren terorizam, upravo zbog specifičnosti i jasne određenosti njegovih političkih ciljeva, može se reći da je nastavak politike upotrebom terorističkih metoda.

Terorizam zasnovan na religiji

Za razliku od ideološkog terorizma, terorizam zasnovan na religiji, koji se može kategorisati kao *terorizam povezan sa velikim svetskim religijama* ili *terorizam sekti*, zavisno od vrste kolektivnih subjekata i načina na koji oni sagledavaju sopstvena religiozna uverenja u odnosu na sam sadržaj odgovarajućih religija (neke velike religije odbacuju shvatanja pojedinih sekti, koje, opet, za sebe smatraju da pripadaju tim velikim religijama) nema uvek jasno definisane ciljeve koje nastoji da prikaže društvu u širem smislu.[209] Stoga se smatra da je religijski terorizam u načelu opasniji i ekstremniji od ideološkog terorizma.[210]

Religiozni ciljevi terorizma obično su širi od klasične levičarsko-desničarske ideološke podele, i često uključuju težnju da se promeni čitav svet u skladu sa sopstvenim religioznim uverenjima, što je tendencija prisutna u savremenom „džihadizmu" koji je nastao kao neka vrsta nadradnje tradicionalnijeg islamskog terorizma do pojave Al Kaide i napada na SAD 2001. godine. Zbog ove težnje da se ceo svet promeni, primera radi, nekom vrstom restauracije globalne islamske

[209] Za više o toj temi pogledati: Dragan Simeunović, *Terorizam*, ibid, str. 196-234.

[210] Hoffman, ibid; Leonard Weinberg & William Lee Eubank, "Terrorism and the Shape of Things to Come", in Taylor & Hogan (eds), ibid, pp. 94–105.

civilizacije, što je namera džihadizma u najširem smislu, religijski teroristi su manje zainteresovani da prenesu neku konkretnu poruku u smislu javne politike ili čak državnog uređenja u celini: njih pre svega zanima uvođenje sopstvenih religioznih uverenja u globalnu javnu sferu kao imperativa, a ne samo njihovih refleksija kroz pojedinačne forme javne politike u konkretnim zemljama. Kako to ponekad formulišu savremeni teoretičari džihadizma, religijski terorista nastoji da „pročisti svet apokaliptičkim sredstvima".[211]

Pošto je vezivno tkivo religijskih terorističkih grupa zajedničko religijsko uverenje, oni su u praksi obično više decentralizovani nego ideološki teroristi, funkcionišu po danas već relativno detaljno opisanom sistemu „ćelija", i nisu direktno hijerarhijski povezani sa samim jezgrom čitavog terorističkog pokreta, što znači da razbijanje jedne ćelije ne mora dovesti do naročito produktivnih rezultata u smislu otkrivanja vođstva čitavog šireg religijski terorističkog pokreta, što je velika operativna prednost ove vrste organizacije terorista. Religijski teroristi se danas najčešće poistovećuju sa džihadistima, ali oni postoje u okviru svih velikih religija, pa su, recimo, danas prisutne aktivne grupe i u okviru Hindu i religijske zajednice Sika.

Prema, po sadržaju tvrdnji neobičnom, ali vremenom sve više citiranom analitičaru savremenog džihadizma koji taj fenomen sagledava kao protest protiv komercijalističke kulture, Bendžaminu Barberu (Benjamin Barber), savremena civilizacija pruža predložak za džihadizam, koji on koristi kao naziv za sve vrste religioznog terorizma, pa i za druge forme političkog nasilja. Barber savremenu civilizaciju zasnovanu na konzumerizmu naziva „Mekvorld" (McWorld) civilizacijom, po analogiji na širenje Mekdonalds restorana kao simbola američke popularne kulture, i strukturu konzumerizma koja zasniva antipod savremenom džihadizmu, uključujući i religijski terorizam, opisuje na sledeći način:

> „U svetu Mekvorlda, može se pokazati da je alternativa dogmatskom tradicionalizmu — materijalistički konzumerizam, relativistički sekularizam, ili prosto profitabilna korupcija. Veza između demokratije i konzumerizma je, u najboljem slučaju — slučajna. Istina, šoping ne podnosi religijske zakone, bilo da ih diktira britanski paternalizam koji poziva na zatvaranje pabova, jevrejska ortodoksija koja poštuje Sabat, ili puritanizam u Masačusetsu koji zabranjuje da se nedeljom toči alkohol. Istovremeno, netolerancija za religijske zakone nije nikakav uslov za privrženost ustavu ili za poštovanje zakonske procedure (u demokratskim društvima). U kontekstu (savremenih) zajedničkih tržišta, međunarodno pravo je u velikoj meri prestalo da bude vizija pravde i postalo je deo uobičajenog radnog dana kao način da se praktično završe stvari:

[211] Stevens, loc. cit.

da se obezbedi izvršenje ugovora, overe dogovori, regulišu trgovina i odnosi između valuta, kao i da se sprovede nadzor nad spajanjima preduzeća ili njihovim bankrotstvima. Nekada su se moralisti žalili da međunarodno pravo nije u stanju da spreči nepravde koje čine nacionalne države, ali se u međuvremenu pokazalo da ono ima još manje kapaciteta da obezbedi kontrolu nad tržištima u kojima, na kraju krajeva, ne postoji čak ni adresa na koju se mogu poslati sudski pozivi. Kao proizvodi velikog broja individualnih izbora ili pojedinačnih korporativnih odluka, tržišta ne obezbeđuju nikakvu koncepciju kolektivne odgovornosti. Istovremeno, mora se priznati da je odgovornost prva obaveza kako građana, tako i građanskih institucija."[212]

Barberovo shvatanje da fundamentalistički terorizam sa religioznim usmerenjem izrasta iz revolta nad konzumerizmom koji se u pojedinim delovima sveta doživljava ne samo kao napad na tradicionalne vrednosti, nego i kao svojevrsni vakuum koji usisava nasleđene koncepcije o individualnoj i institucionalnoj odgovornosti za društvene odluke, koje su transparentne i razumljive svakoj konkretnoj zajednici, jedna je od danas najuticajnijih prespektiva u literaturi o konceptualnim korenima i razlozima za vitalnost i otpornost religijskog terorizma. Džihadistički pokušaj da se, kako ga formuliše Stivens, postigne „očišćenje upotrebom apokaliptičkih sredstava" u očima onih populacija koje legitimizuju religijski terorizam u oštrom je kontrastu sa njihovom percepcijom globalizacije kao „šopinga koji nema tolerancije za religijske zakone".

Kada je 1979. godine Ajatolah Homeini (Grand Ayatollah Sayyed Ruhollah Mostafavi Moosavi *Khomeini*) kao vrhovni religijski lider preuzeo vlast u Iranu od režima koji je imao podršku SAD, Iran je, faktički, zvanično postao jedna snažna, ali otvoreno religijski fundamentalistička država. Homeini je izgradio verziju Islama u kojoj je bio naglašen džihad, kao element Islama za koji umereniji islamski naučnici smatraju da ima mnogo šire značenje od nasilnog sukoba, i da ne predstavlja suštinski element ove vere. Umesto shvatanja džihada kao borbe koja je unutrašnja koliko i spoljašnja, i povezana je sa teškoćama u sticanju religijski definisanih vrlina, Homeini je naglašavao koncepciju džihada kao borbe protiv inovernih radi nasilne islamizacije, a predložak na koje je ova vrsta regigijske potke za terorizam građena, bila je upravo kritika zapadnog konzumerizma, individualizma i kulta tržišta.[213] Iran je potom napao Izrael i proglasio strukturno i trajno neprijateljstvo prema SAD kao globalnom nosiocu navedenih društvenih tendencija. Istovremeno, međutim, treba imati u vidu i činjenicu da, osim

[212] Benjamin Barber, *Jihad Vs. McWorld: Terrorism's Challenge to Democracy*, Corgi Books (Random House), London, 2003, p. 16.

[213] Videti Thomas L. Friedman, *The Lexus and the Olive Tree*, (2nd Edition), Anchor Books, New York, 2000.

suprotstavljanja velikim ili regionalno značajnim zemljama koje predstavljaju eksponente konzumerizma i globalizacije, posebno džihadistički terorizam ima ravnopravno za cilj i obaranje umerenih islamističkih ili sekularnih vlasti u islamskom svetu kako bi se uspostavila vladavina šerijatskog zakona. U ovom drugom elementu „dnevnog reda" džihadista vidi se i smisao izazivanja represivnih udara velikih zemalja po islamskim državama pažljivim usmeravanjem terorističkih akcija: represivni udar po jednom umerenom islamističkom ili čak sekularnom režimu, kakav je, recimo, bio irački režim u arapskom svetu, dovodi do radikalizacije stanovništva koja uključuje bitan religijski segment, a samim tim omogućava rascvetavanje džihadizma kao forme popularne borbe, za šta je, opet, Irak verovatno najizrazitiji savremeni primer.

Iranska revolucija i način vladavine bili su i inspiracija za nastanak Hezbolaha (Hezbollah), inicijalno islamske milicije, koja je delovala kao militarističko krilo radikalne šiitske organizacije istog imena. Hezbolah je osnovan 1978. godine, ali je u dinamici svog delovanja sledio Ajatolahovu fundamentalističku agendu, iako je Ajatolah došao na vlast u Iranu godinu kasnije.[214] Hezbolah se brzo razvio u dominantnu lokalnu silu, pa je 1983. i 1984. godine izvršio uspešne napade na američku ambasadu i američke vojne baze u Libanu, da bi 2000. godine već vršio sistematsku obuku palestinskih boraca, a 2006. i učestvovao u kratkotrajnom ratu sa Izraelom (od 12. jula do 14. avgusta 2006, kada je uspostavljeno primirje uz učešće Ujedinjenih nacija) u kome je neuspešna izraelska invazija na Liban dovela i do krize vlade premijera Ehuda Olmerta (Ehud Olmert). Ovaj rat se u istorijskim dokumentima već naziva „Rat Izraela i Hezbolaha 2006", a u izraelskim krugovima kao „Drugi libanski rat". Tokom ovog sukoba, koji je izazvan pošto je Hezbolah sa teritorije Libana ispaljivao rakete na izraelska naselja i vojne mete, Hezbolah je pokazao izuzetnu vojnu spremnost, organizaciju i sposobnost za taktičko delovanje, što je uvuklo izraelske trupe duboko u libansku teritoriju, stvorilo međunarodni odijum prema invaziji (koja je uključila i rušenje ključnih saobraćajnica i uništavanje naselja u siromašnom Libanu), i na kraju dovelo Izrael u situaciju da je morao da se povuče ne nanevši nikakav odlučujući udarac Hezbolahu. Lokalne izraelske dnevne novine Haarec (Ha'aretz) su neposredno po usvajanju Rezolucije UN o okončanju vojnih dejstava, sprovele ispitivanje javnog mnjenja u Izraelu, koje je pokazalo da je svega 20% Izraelaca smatralo ishod rata pobedom Izraela, 30% je smatralo da je Izrael izgubio rat od Hezbolaha, a 44% da nijedna strana nije pobedila. Isti list je preneo stavove izraelskih kolumnista da je teško verovati da posle ovog rata „Olmert može ostati premijer i jedan dan".[215]

---

[214] Stevens, loc. cit.

[215] Videti "Israel Accepts Ceasefire, Urging Implementation of Un Resolution", http://www.newsgd.com/Specials/specials1/mideast%20crisis/200608140030.htm, 14. Avgust 2006.

Religijski fundamentalizam koji leži u korenu uverenja religijski usmerenog terorizma počiva na osnovnoj ideji o promeni sveta i uvođenju novog moralnog i u širem smislu vrednosnog poretka. On ima svoje različite regionalne manifestacije i može biti povezan sa državnim terorizmom u okviru klasifikacije terorizma po akterima, što je danas jedan izražen trend, posebno kada je reč o antiterorističkoj politici SAD koja insistira na tome da identifikuje zemlje i režime za koje veruje da pružaju utočište ili podršku neposrednim izvršiocima akcija u domenu religijskog terorizma, a Iran se svakako smatra fundamentalističkim režimom koji obezbeđuje trajnu psihološku, kao i logističku podršku za islamski terorizam.

Posebnu vrstu religijski usmerenog terorizma predstavlja *terorizam sekti*, koji je specifičan u odnosu na fudamentalistički terorizam povezan sa velikim religijama utoliko što se zvanične religije često odriču sekti koje deluju u ime tih religija. Različite sekte imaju različite naglaske u sopstvenim sistemima verovanja, kao i različite unutrašnje organizacione osobenosti. Primeri terorističkog delovanja sekti su brojni, a verovatno najpoznatiji predstavlja akcija japanskog kulta Aum Šinrikjo (Aum Shinrikyo), koji je 1987. godine ispustio otrovni gas sarin u sistem tokijske podzemne železnice, ubivši 12 ljudi, uz trovanje oko još 5000 putnika. Ovaj kult je pokazao izuzetnu vitalnost, jer i danas postoji, i održava internet prisustvo, iako je posle incidenta u tokijskom metrou njegov vođa uhapšen. Pored napada u tokijskom metrou, manje je poznato da je ovaj kult još 27. juna 1994. godine izvršio kompjuterski programiran napad sarinom iz parkiranog kamiona-hladnjače na jedno naselje u gradu Macumoto, nekih 300 kilometara severozapadno od Tokija. Tom prilikom poginulo je sedam, a otrovano oko 200 stanovnika. Razlog za napad bio je u činjenici da je u napadnutom naselju živelo troje sudija koji su učestvovali u panelu koji je odlučivao o parnici u vezi sa imovinom ovog kulta.[216]

Religijska uverenja sekte Aum Šinrikjo ne pripadaju nijednoj velikoj religiji, i izvode se iz više različitih sistema verovanja, uključujući elemente Budizma, Hrišćanstva, Hinduizma, Šamanizma i Nju Ejdža. Prema postojećim podacima, kult ima između 20 000 i 40 000 članova širom sveta, a njegova imovina je 1995. godine procenjena na oko milijardu i po američkih dolara. Japanska policija poseduje saznanja da je kult proizvodio nelegalne narkotike i da je imao razvijenu saradnju sa organizovanim kriminalom, pre svega sa Jakuza grupama (Yakuza), koje su u periodu posle napada sarinom na tokijski metro ubile glavnog naučnika ove sekte, dr Hidea Muraija (Hideo Murai).[217]

---

[216] Videti Kyle B. Olson: "Aum Shinrikyo: Once and Future Threat", Emerging Infectious Diseases, Special Issue, http://www.cdc.gov/ncidod/eid/vol5no4/olson.htm, pristup septembar 2009.

[217] Loc. cit.

Druga poznata sekta koja je sebe smatrala hrišćanskom bio je Vejko kult (The Wako Cult) pod rukovodstvom Dejvida Koreša (David Koresh). Ova sekta bila je prožeta apokaliptičkom teologijom i nastajala je, tokom godina, iz različitih segmenata posebne adventističke sekte koja je sebe nazivala „Brenč Dejvidijancima" (Branch Davidians). Godine 1993, u Teksasu, Koreš i njegove pristalice su se sukobile sa više od 100 federalnih agenata koji su izvršili napad na njihovo naselje, i tom prilikom je u vatrenom okršaju poginulo više desetina ljudi, uključujući i članove sekte i federalne agente. Iako ova sekta nije učestvovala u klasičnim terorističkim napadima, ona po svojoj unutrašnjoj organizaciji, izrazitoj homogenizaciji i spremnosti na oružani sukob u osnovi odslikava opšti način na koji su ustrojene sekte koje imaju kapacitet da deluju nasilno i da se služe terorističkim metodama.[218]

Pojedine sekte, koje su na globalnom nivou veoma brojne, disciplinuju svoje pripadnike indukujući samoubilačke tendencije, zahtevajući da im se preda celokupna imovina, ili da se prekinu svi kontakti sa spoljašnjim svetom. Njihovi različiti organizacioni modeli svi služe unutrašnjoj homogenizaciji koja dovodi do neke vrste „reakcione formacije", to jest formiranja vrednosti koje su u sukobu sa dominantnim vrednostima većinske zajednice u svetu u kome sekta živi. Navedeni mehanizam omogućava da pripadnici sekte usvajaju ekstremne forme ponašanja, uključujući i izvršavanje naloga da počine terorističke akcije, o čemu postoji obimna dokumentaciona evidencija kada je reč o napadima izvršenim tokom poslednjih nekoliko decenija. Opšta karakteristika terorizma sekti, za razliku od terorizma povezanog sa fundamentalističkim uverenjima bliskim velikim religijama, leži u njihovoj većoj partikularnosti, značanijoj ulozi individualnog vođe, koji je često nepriznat od strane bilo koje velike religije, kao i posebnoj strukturi interesa koji mogu motivisati terorizam sekte i interesima koji nisu isključivo religiozni, kao što pokazuje napad Aum Šinrikjo na sudije 1994. godine.

Etno-separatistički terorizam

Terorizam sa etno-separatističkim ciljevima spada u širi domen političkog terorizma, ali se on od ideološkog terorizma, kao najšire forme političkog terorizma, razlikuje po specifičnosti svog cilja.[219] Dok ideološki motivisan terorizam može biti lokalan ili regionalan, ali ne mora biti prostorno ograničen i može imati globalne aspiracije, etno-separatistički terorizam je, u načelu, ograničen na određeno područje. Prema danas prihvaćenoj definiciji ove vrste terorizma, reč je o

[218] Videti Richard Lacayo, "The Cult of Death", *TimeCom*, http://www.time.com/time/daily/newsfiles/waco/031593.html, 15. mart 1993.

[219] Pogledati: Dragan Simeunović, *Terorizam*, ibid, str. 169-96.

terorističkim kampanjama koje proističu iz dugotrajnih etnički baziranih nezadovoljstava, obično od strane etničkih manjina, koje mogu uključivati percepcije ekonomske eksploatisanosti, političke ili kulturne represije.[220] Specifičnost etno-separatističkog terorizma jeste da on obično poseduje relativno snažnu legitimacionu osnovu iznutra, to jest stanovništvo čiji ga deo podržava i u čije ime on deluje, što znači da su sami politički ciljevi za koje se etno-separatističke grupe bore u načelu legitimni, ali su, zbog postojeće strukture snaga, neostvarivi u okviru legalnih institucija, ili pak njihovo ostvarenje podrazumeva takav vremenski period ili drugu vrstu političkih transakcionih troškova da ih teroristička grupa smatra neprihvatljivim.

Brojni su primeri etno-separatističkog terorizma, poput Irske republikanske armije, čiji je puni naziv Privremena Irska republikanska Armija (Provisional Irish Republican Army), a ispravna skraćenica PIRA, a ne IRA kako se ona često označava u javnosti, koja se bori za odlazak britanskih snaga iz Severne Irske i njeno ujedinjenje sa Republikom Irskom. Pošto je ova organizacija usmerena etno-separatistički, ali istovremeno njeni ciljevi su i anti-rojalistički, pošto se bori protiv vlasti britanske krune, njeni pripadnici uglavnom poseduju republikanska ideološka uverenja i sarađuju sa militantnim antirojalistima iz redova severnoirskih radničkih udruženja i sindikalnih organizacija koje poseduju značajnu organizacionu, pa i institucionalnu političku snagu širom sveta.[221]

Van Evrope, etno-separatističke terorističke grupe su brojne. U Šri Lanki od sedamdesetih godina prošlog veka deluju „Tamilski oslobodilački tigrovi", koji se bore za teritorijalno odvajanje severnoističnog dela zemlje i formiranje posebne etničke države za tamilsku etničku zajednicu. Njihove mete uključuju civilno stanovništvo i klasične terorističke metode, poput otmica i postavljanja eksplozivnih

[220] Cranshaw, ibid, Laquer, ibid., Stevens, ibid, p. 5.

[221] Poznato je da su severnoirski emigranti, fanatični antirojalisti, na čelu brojnih radničkih sindikata severnoirskih radnika u nekadašnjim britanskim kolonijama, te da faktički kontrolišu pojedine laburističke političke stranke, od kojih su neke bile na vlasti. Primera radi, Laburistička stranka u Australiji, pod rukovodstvom bivšeg premijera Pola Kitinga (Paul Keating), koji je spadao u najdugovečnije premijere u anglosaksonskom svetu, bila je pod snažnim uticajem sindikalnog pokreta u kome su odlučujuću ulogu igrali irski republikanci. Slična je situacija i u Kanadi i u drugim anglosaksonskim zemljama. Globalni politički kapacitet antirojalista se, u iskrivljenoj formi, ponekad koristi kod lokalnih severnoirskih etno-separatista u Velikoj Britaniji da bi se povisio nivo sopstvenog ugleda kod stanovništva, iako antirojalisti u pomenutim velikim prekomorskim zemljama predstavljaju razvijene političke stranke i ni u kom slučaju nemaju nikakve veze sa etno-separatističkim nasilnim pokretima u samoj Velikoj Britaniji. Slična je situacija sa stalnim nastojanjima „vojnog krila" PIRA, organizacijom Šin Fejn (Shin Fein), da svoje legitimaciono polje izvodi iz dobrih odnosa sa sindikalnim pokretima Iraca u SAD i sa američkom Demokratskom strankom, na koju irski sindikalni lideri imaju uticaja.

naprava na javnim mestima, a njihova vitalnost potiče velikim delom iz podrške koju uživaju u delu tamilske populacije, tako da i pored stalnih kampanja vojske Šri Lanke, obuhvatne pomoći koju Šri Lanka dobija od Indije, uključujući i pomoć u vojnicima, Tamilski tigrovi i danas predstavljaju dinamičnu i aktivnu etno-separatističku terorističku grupu. U Porto Riku, američkom protektoratu, deluje etno-separatistička teroristička formacija koja je poznata pod skraćenim nazivom FALN (Fuerzas Armadas de Liberacion Nacional), koja se zalaže za samobitnost i samostalnost Porto Rika, a koja je poznata po postavljanju eksplozivnih sredstava u američkim gradovima, uključujući i seriju bombardovanja 1983. godine čije mete su bile kancelarije policije, sudovi i službi FBI. Sedamdesetih godina je u SAD vođena sudska istraga aktivnosti i organizacije grupe FALN pred Velikom porotom, a članovi grupe Hulio Andres (Julio Andrés), Luis Rosado (Luis Rosado), Pedro Arkuleta (Pedro Archuleta) i drugi odbili su poziv da svedoče pred porotom, pa su 1983. godine osuđeni na zatvorske kazne. Grupa i danas odaje priznanje članovima koji služe zatvorske kazne za terorističko delovanje, poput jednog od lidera grupe, Oskara Lopeza (Oscar Lopez), Karlosa Alberta Toresa (Carlos Alberto Torres) ili Mari Hajdi Tores (Marie Haydee Torres).[222]

Na teritoriji kontinentalne Evrope jedna od najpoznatijih etno-separatističkih grupa je španska ETA koja se bori za odvajanje Baskije, i koja nije uspela da postigne bitan stepen legitimacije u međunarodnoj javnosti, pre svega zbog korišćenja nediskriminativnih metoda u izboru meta i zbog gotovo isključivog naglaska na nasilju, bez pratećeg propagandnog i političkog nastupa, što inače karakteriše razvijene etno-separatističke terorističke grupe, poput OVK tokom kampanje kosovskih Albanaca za nezavisnost 1990-ih godina. Nemačka obaveštajna služba je, 29. oktobra 1998. godine i 2. januara 1999. godine, izvestila da jugoslovenske snage bezbednosti na Kosovu ne napadaju Albance kao etničku grupu, već samo dejstvuju protiv članova OVK ili njihovih saučesnika. Nemački sudovi su nekoliko puta odbacivali molbe za azil kosmetskih Albanaca ističući da ne postoje političke represije od strane Srba.[223] Specijalni izaslanik Predsednika Bila Klintona, Robert Gelbart (Robert Gelbard), je 1998. godine označio OVK kao „bespogovorno, teroristička grupa".[224] Godine 1998. SAD i Francuska skidaju

[222] Videti http://www.latinamericanstudies.org/faln.htm, pristup 15. septembar 2009.

[223] Mina Zirojević, „Specifičnosti ratnih sukoba na Kosmetu", u Aleksandar Fatić (ur.) *Pitanje Kosmeta*, IMPP, Beograd, 2006, str. 239.

[224] James Bissett, "War on terrorism skipped the KLA", *National Post*, Centre for Research on Globalisation (CRG) 13 November 2001, Internet adresa http://www.globalresearch.ca/articles/BIS111A.html, 21/05/2009.

Derek S. Reveron, Jeffrey Stevenson Murer (ed). *Flashpoints in the War on Terrorism* (illustrated ed.). CRC Press, Taylor & Francis Group, USA, 2006, r. 68-9.

OVK sa zvaničnih spiskova terorističkih grupa.[225] OVK se ipak i dalje nalazi kao teroristička organizacija na spisku istraživačkih organizacija.[226]

Etno-separatističko delovanje terorista spada u širi korpus političkog terorizma, i po specifičnostima svojih ciljeva, kao i druge ciljno orijentisane kategorije terorizma omogućavaju konceptualizaciju odgovarajućih strategija rešavanja pretnje bezbednosti koju predstavljaju, u čemu leži i najveća vrednost tipologizacije terorizma prema ciljevima.

”The Kosovo Liberation Army: Does Clinton Policy Support Group with Terror, Drug Ties? From ‘Terrorists’ to ‘Partners’“, izlaganje Republican Policy Committee pred Senatom SAD, 31. mart 1999. Može se videti na stabilnoj internet adresi: http://www.senate.gov/~rpc/releases/1999/fr033199.htm.

[225] Postoje tvrdnje da je Francuska ovo uradila na direktan nagovor SAD i UK. Pogledati recimo Reveron Derek S., Jeffrey Stevenson Murer (ed). *Flashpoints in the War on Terrorism* (illustrated ed.). CRC Press, 2006.r.82.

[226] Na primer: MIPT Terrorism Knowledge Base, na stalnoj internet stranici http://web.archive.org/web/20070402053051/http://www.tkb.org/Group.jsp?groupID=3517, ali i National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism.

V

Zloupotreba interneta u terorističke svrhe

Ubi jednog da bi uplašio hiljade

stara kineska poslovica

Internet i terorizam

Posmatrajući svetsku istoriju ratovanja, možemo primetiti veoma blizak odnos između formiranja vojne moći i ekonomksih resursa. Naime, kada je vodeći resurs bila zemlja, vojska je išla u osvajanje zemlje. U industrijskim društvima ekonomska snaga ostvaruje se ulaganjem kapitala u industrijsku proizvodnju, posebno proizvodnju za vojne potrebe, a ratuje se uglavnom kako bi se dobili dodatni resursi neophodni za industrijsku proizvodnju. U ovoj fazi razvijena su sredstva za efikasno masovno uništenje. Danas, međutim, možemo videti da se istorija ponavlja i da se ratovi ponovo vode oko zemlje, odnosno oko prostora bogatih prirodnim resursima na primer nafte, uglja, hrane i vode. Usled velikih tehnoloških promena zadnjih decenija prošlog veka dolazi do sve većeg uticaja znanja na privredne aktivnosti. Informacije postaju značajnije od samog kapitala. Ovo možemo dokumentovati tvrdnjom bivšeg analitičara američke Nacionalne bezbednosne agencije (NSA) Edvarda Snoudena (Edward Snowden) da je između ostalog NSA bila umešana i u industrijsku špijunažu.[227] Sve ovo dovodi do toga da se i sukobi s temelje na geo-informacijskim nadmetanjima, a vode se u informacijskom prostoru kao informacijske operacije (*„Information Operations"*), u sklopu informacijskog ratovanja (*„Information Warfare"*). Tu dalje možemo videti i vezu sa pojavom informacijskog terorizma. Sakupljanje i distribucija informacija od osamdesetih godina prošlog veka uvećava informatička tehnologija i njeno dalje umrežavanje dovodi i do pojava informatičkog sukoba odnosno *„Netwar"*, ali i kao oblike terorizma u informatičkom prostoru (*cyberspace*) ili, kao informatički terorizam. U ovom smislu korišćenje interneta od strane terorista može biti trojako: kao oružje (*cyberterrorism*), kao način komunikacije među aktivistima i kao medij za obraćanje javnosti.

Maja 1998. godine Predsednik Klinton je na američkoj Vojnoj Akademiji podvukao značaj nove elektronske opasnosti:

> „Naša sigurnost je izazvana povećanom količinom ne-tradicionalnih pretnji od, kako starih tako i novih neprijatelja, ne samo neprijateljskih režima, već i

[227] Internet strana: http://www.telegraf.rs/vesti/928509-snouden-optuzio-nsa-za-industrijsku-spijunazu.21/1/2014/.

od međunarodnih kriminalaca i terorista koji nas ne mogu pobediti na tradicionalan način. Oni umesto toga pronalaze nove načine napada uz korišćenje novih tehnologija koje su potpuno otvorene prema svetu."[228]

U izveštaju za američki Kongres radne grupe Instituta za unutrašnju sigurnost Univerziteta Džordž Vašington piše da su terorističke organizacije postale sofisticiranije u korišćenju Interneta za prikupljanje novčanih sredstava i ljudstva. Pri predstavljanju izveštaja senatskom Odboru za bezbednost senator Džozef Liberman (Joseph Lieberman) rekao je „Izveštaj radne grupe pokazuje nam da ljudi koji šire ekstremističku propagandu putem Interneta i regrutuju nove članove imaju novi slogan: tastatura = Kalašnjikov".[229]

Shema 4. Upotreba interneta za posrednu komunikaciju

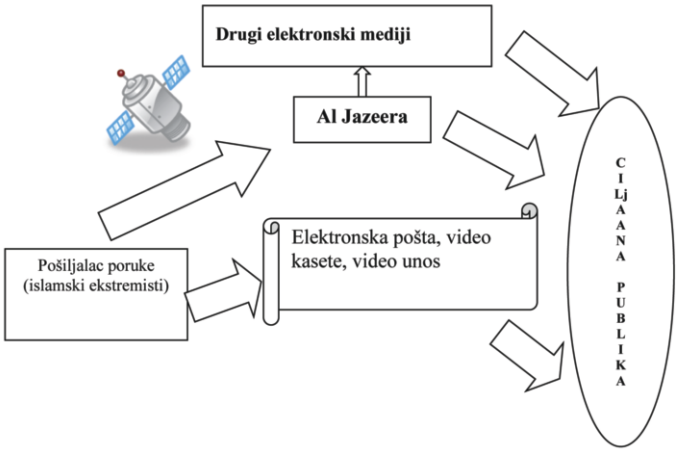

Internet-terorizam se odnosi na smišljene, uglavnom politički motivisane napade na kompjuterske sisteme i programe.[230] Naravno, ne treba zanemariti ni napade koji su motivisani ekonomskim razlozima, ali o tome ćemo kasnije govoriti. U vreme kada se teško može voditi rat protiv vojno nadmoćnijeg neprijatelja,

[228] "Cybercrime, Cyberterrorism, Cyberwarfare", Center for Strategic and International Studies, http://www.csis.org/.

[229] Pogledati internet stranu: http://news.cnet.com/Senators-voice-alarm-over-terrorist-Net-presence/2100-1028_3-6181269.html, 14/02/2010.

[230] "*Cyber*" je engleska reč, sada široko prihvaćena u ostalim jezicima, a označava ceo internet prostor i sve pojave koje se u ovom, virtuelnom, svetu pojavljuju. Mi ćemo u ovom radu koristiti kao sinonime reči „internet" i „virtuelni".

razvijaju se novi, moderniji, načini ratovanja. To je novo oružje u novom sajber svetu: logičke bombe (*Logic bombs*), Trojanci (*Trojan horses*), crvi (*worms*), virusi, prestanak rada sistema i gubitak informacija. Sajber-terorizam (*Cyberterrorism*) i sajber-ratovanje (*cyberwarfare*) postaju jedina prihvatljiva alternativa. Uz pomoć novog oružja internet-teroristi mogu preopteretiti telefonske linije sa specijalnim programima (*software*); ometati avio kontrolu kao i kompjutere zadužene za kontrolu i rad drugih vidova saobraćaja; mogu šifrovati (*scramble*) specijalni programi koji koriste velike finansijske institucije, bolnice i druge hitne službe; promeniti formulu za pravljenje lekova u fabrici; promeniti pritisak u gasovodu; sabotirati berzu.

Drugi način korišćenja interneta je kao sredstva komunikacije među aktivistima. Poznato je da je Osama Bin Laden (Osama bin Laden) komunicirao sa pripadnicima Al Kaide sa pokretnih kompjutera (*laptop*) i bežične mreže putem enkriptovanih poruka (*encrypted messages*). (vidi shemu 4.)

Enkripcija je način zaštite poruka od neželjenog čitanja. Na ovaj način se sprečava neautorizovano čitanje ili menjanje podataka. Stepen zaštite se određuje algoritmom ili ključem (*encryption algorithm*). Postoje dve vrste sistema za kriptovanje (*cryptosystems*): simetrični i asimetrični. Simetrični koriste isti tajni ključ koji se koristi i za kriptovanje i za dekriptovanje, a asimetrični koristi jedan javni ključ za enkriptovanje poruke, i drugi, tajni, za dekriptovanje. Postoji mišljenje da su se članovi Al Kaide sporazumevali slanjem ovako šifrovanih poruka. Ronald Dik (Ronald Dick), direktor Nacionalnog infrastrukturnog zaštitnog centra (National Infrastructure Protection Center (NIPC)), rekao je u svom obraćanju američkom Kongresu da je siguran da se Internet nije direktno zloupotrebljavao na ovaj način. Ovu istragu koja se zove Pentbum (PENTTBOM) vodio je novoosnovani Akcioni tim za Sajber krize (Cyber Crisis Action Team) američkog Ministarstva Pravde. Naziv ove istrage potiče od skraćenica Pen-za Pentagon, dva TT označavaju dve kule Svetskog Trgovinskog Centra i bum za bombu. Danas, ipak, enkripcija se manje koristi jer su obaveštajne službe razvile jake sisteme za tzv. dekodiranje enkripcija. Treba pomenuti i da je još 1970-tih godina prošlog veka kada je IBM stvarao i razvijao Standarde za enkripciju podataka (DES), NSA je predložila izmene u početnom algoritmu. Na ovaj način je smanjenjem bitova omogućeno prisluškivanje u slučaju potrebe od strane agencija, jer je za pronalaženje ključa potrebna masivna računarska snaga.

Pripadnici terorističkih organizacija i operativnih grupa i danas se, više nego ikad, u svojoj međusobnoj komunikaciji aktivno koriste Internetom i raznim servisima dostupnim na Internetu. Njihovi teroristički, operativni, odnosno zapovedni centri komuniciraju sa operativnim grupama, koje čine uglavnom po trojica terorista, preko elektronske pošte koja se proverava preko internet strana

(*webmail*) računa koje otvaraju na raznim besplatnim, anonimnim servisima za poštu (*yahoo, gmail* itd). Obaveštajne službe danas raspoloživom tehnologijom mogu nadzirati jedino promet između pojedinih tačno određenih elektronskih adresa, dakle poštu koja kruži mrežom. Međutim, ako sa određene elektronske adrese nema prometa ka spolja, ka mreži, odnosno prema trećim adresama, obaveštajne službe danas jednostavno nemaju načina nadzirati što se događa na tim otvorenim virtuelnim poštanskim sandučićima. Korisničke podatke, dakle korisničko ime i lozinku nakon otvaranja takve internet pošte dobijaju pripadnici određene terorističke operativne grupe, te preko pošte koja se čita isključivo u samom internet prostoru (*webmail*) komuniciraju na način da se ta adresa ne koristi za slanje poruka trećim osobama ili na druge adrese, nego trojica ili više korisnika međusobno razmenjuju poruke na način da poruke ostavljaju u folderu označenom kao „skice" („*drafts*"). Kako sva trojica imaju korisničko ime i lozinku iste elektronske pošte koja se proverava preko mreže oni koriste tu adresu i u tom folderu mogu pročitati poruku koja im je ostavljena, a koja predstavlja operativna uputstva za postupanje ili akcije te terorističke grupe.

Ovo je danas najčešći način na koji terorističke grupe izbegavaju nadzor obaveštajnih službi nad komunikacijom njihovih pripadnika, a verovatnost da će sigurnosne službe otkriti ovu komunikaciju je vrlo mala, s obzirom da bi za to službe trebale znati tačnu adresu, korisničko ime i lozinku preko kojeg se takva komunikacija odvija.

Drugi način, danas vrlo uobičajen u komunikaciji terorističkih organizacija, je komunikacija šifriranim porukama preko različitih internet foruma, gde terorističke organizacije u obliku šifriranih tekstova ostavljaju poruke svojim terorističkim ćelijama, koje ih mogu tada javno pročitati. Za razbijanje i otkrivanje ove komunikacije takođe je potrebno nabaviti šifrarnike svake pojedine grupe kako bi se takve poruke mogle identifikovati i dešifrovati. Sledeći nivo, odnosno identifikacija korisnika koji se na određenim internet forumima koriste takvom komunikacijom u terorističke svrhe je gotovo nemoguća.

Kao sredstvo za širenja svojih ideja koriste se sva dostignuća interneta, među kojima moramo posebno istaknuti i programe za čavrljanje (*IRC-Internet Relay Chat*), koji za sada jedini omogućavaju neposredno komuniciranje među tačno određenim korisnicima u realnom vremenu, čime se omogućava neposredna povezanost. Ovo dalje znači da članovi terorističkih organizacija mogu sinhronizovati svoje delovanje pred akciju, i/ili dobiti povratnu informaciju odmah (*feedback*). Ovaj metod je relativno siguran jer bezbednosne agencije ne mogu pratiti ove istovremene razgovore na internetu (nema prepoznavanja glasa kao kod telefona, svi tragovi se brišu odmah). Takođe, razvoj posebnih tipografija koji se razvijaju pre svega među mladim Arapima otežava rad obaveštajnih agencija.

Naime, koriste se posebni znakovi (*ASCII* znakovi) koji su vizuelno veoma slični arapskim slovima, što omogućava sporazumevanje na računarima koji ne podupiru arapski jezik, ali isto tako se ne prikazuju kao arapski znakovi čime izbegavaju programsko prepoznavanje. Uporedo sa ovim znakovima, mladi Arapi posebno u Evropi su razvili poseban jezik sporazumevanja čije pismo se sastoji uporedo sa arapskim i engleskim slovima.

Internet sadržaji poput popularnih programa Fejsbuk (*Facebook*) i Guglovog programa za detaljno pretraživanje Zemlje (*Google Earth*) se takođe zloupotrebljavaju u ove svrhe. Izraelska služba Šin Bet (Shin Bet) objavila je upozorenje da terorističke organizacije regrutuju putem internet strana Fejsbuka.

Državni sud u Indiji tražio je ukidanje Guglovog programa za detaljno pretraživanje Zemlje koji omogućava virtualni 3D prikaz Zemljine površine. Indijski pravosudni organi smatraju da su teroristi koji su krivi za krvavi napad u glavnom gradu Mumbaiju koristili navedeni program prilikom planiranja napada u kojem je poginulo više od 170 ljudi. Policija u Mumbaiju tvrdi da su teroristi koristili satelitske snimke gradskih ulica i hotela da bi uspešno izveli plan napada. Jedan od pripadnika terorističke organizacije *Lashkar-e-Taiber* priznao da je imao satelitske snimke Indije s pomenutog programa.

Cilj Hezbolaha je reorganizacija i revitalizacija terorističkih mreža koje je Iran nekada imao u Evropi, a u tom cilju oni danas regrutuju ljude u više evropskih zemalja, a jedan od značajnih načina je putem interneta. Opasnost od ovakvih planova se najbolje vidi u napadu na madridske prigradske železnice 2004. godine kada je ubijeno više od 190 ljudi. Taj su krvavi napad izveli muslimanski doseljenici koji su policiji bili poznati kao šverceri droge i sitni kriminalci, a nisu imali nikakve formalne veze sa Osamom bin Ladenom. I napad na londonski gradski transport 2005. godine su izveli amateri koji su uspeli da ubiju 52 osobe. Internet omogućava takvim malim grupama da rastu, planiraju i deluju. Tada, u kritičnom trenutku, neko od eksperata može da ih kontaktira i da im uputstva kako da izvedu vrlo opasan teroristički napad. Zahvaljujući novih tehnologijama đihadisti više ne moraju biti fizički neposredno prisutni. Oni mogu dobiti informacije, obuku, podršku u bilo kom ptrenutku na mreži. Može doći do sofisticiranih uputstava o pravljenju bombe, zatim čitajući blogove o uspešnim i neuspešnim operacijama bombardovanja može se poboljšavati teroristička veština.

Ne smemo zaboraviti i druge načine zloupotrebe interneta od strane terorističkih i drugih kriminalnih grupa. Skoro sve korporacije koje se nalaze na listi 500 najbogatijih su opljačkane od strane sajber-kriminalaca. Deo novca uradenog na ovaj način ide i za svrhe finansiranja terorizma. Iako ovo nije tema našeg rada, moramo napomenuti ukratko cifre kako bi stekli uvid u razmere ove pojave. Prema američkoj obaveštajnoj agenciji (FBI - Federal Bureau of Investigation) oko 10

milijardi američkih dolara godišnje izgubi svoj trag u mreži. Od toga samo 17 % kompanija prijavi pljačku zbog toga što žele da sačuvaju poverenje korisnika i partnera. Izveštaj kompanije Norton za 2011.godinu zasnovan je na podacima i procenama o šteti koju je pretrpelo 12000 žrtava sajber kriminala u 24 zemlje sveta, pri čemu od ukupno procenjene štete od 388 milijardi dolara, 114 milijardi iznosi direktni finansijski gubitak, a 274 milijardi dolara je šteta koju su žrtve pretrpele kao posledicu toga što su se našle na meti kriminalaca. Svake sekunde 19 internet korisnika postanu žrtve nekog oblika sajber kriminala, a najčešće je reč o hakovanju na društvenim mrežama i prevarama sa kreditnim karticama. To znači da se dnevno dogodi milion incidenata u kojima neki ljudi postanu žrtve prevaranata na internetu. Najčešći oblik ovog kriminala podrazumeva učešće kompjuterskih virusa, koji su sastavni deo 54% svih napada, a najčešće žrtve su muškarci uzrasta između 18 i 31 godine što u Symantec-u objašnjavaju time da internet korisnici iz te kategorije provode više vremena na internetu i gledaju češće pornografski sadržaj. U izveštaju se poseban akcenat stavlja na porast kriminala čije su žrtve korisnici mobilnih telefona. Oko 10% internet korisnika postanu žrtve kriminalaca preko mobilnih telefona jer kriminalci sve češće zloupotrebljavaju ranjivosti mobilnih operativnih sistema.[231] Znači da je ova vrsta kriminala isplativija od trgovine drogom, jer je profit koji se ostvaruje visokotehnološkim kriminalom za 100 milijardi dolara veći od onog koji se zbirno ostvari u trgovini marihuanom, kokainom i heroinom.[232]

Izvor: www. behance.net

U ovom delu monografije ćemo pokušati da ustanovimo vezu, sličnosti i razlike između izražavanja terorističkih organizacija na internetu i konvencionalnim medijima. Znači posmatraćemo samo treći način korišćenja interneta od strane terorističkih grupa.

Opšte je poznato, ali i potvrđeno analizama vodećih američkih stručnjaka, da se u

[231] Željko Bjelajac, "Cyber Crime and Internet Pedophilia", *Western Balkans From Stabilization to Integration,* Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2011, pp. 437–456.

[232] Bjelajac, Željko, *Organizovani kriminalitet – Imperija zla,* Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2013, str. 284.

[233] Videti analizu Douglas B. Johnson, John. P. Martin u Viktor Cyganov, *Media-terrorizm: Terrorizm i sredstva massovoj informacyi*, Nika-Centr, Kijev, 2004. p. 20.

približno 95% slučajeva terorističke organizacije same obraćaju medijima kako bi preuzele odgovornost za pojedini teroristički napad.[233] Osnovna strategija od 60-ih godina 20. veka baskijske terorističke organizacije ETA, je da se pokretanje akcija redovno najavljuje, a da se po izvršenju terorističog akta javno preuzme odgovornost. Česta je pojava kada manje i neafirmisane terorističke organizacije ili politički pokreti lažno preuzimaju odgovornost za pojedini napad kako bi ih se pojavili u javnosti i stekli „reputaciju". Danas možda možemo videti i da se ova povezanost ipak malo smanjuje, jer kada se odgovornost prizna onda se kontrola nad organizacijom povećava i smanjuje se mogućnost drugog terorističkog akta.

Mediji i terorizam tokom istorije su bili u različitim odnosima kao:[234]

- Potpuna indiferentnost — Bez razvijenih medija i odnosa prema „*head news*" terorizam i mediji nisu imali bliže kontakte. U ovom obliku odnosa karakterističan je izostanak zastrašivanja bilo koga osim ciljanih žrtava.
- Relativna indiferentnost — Kao što smo ranije naveli postoje mnogi neformalni i sekundarni komunikacijski kanali (medrese, univerziteti, verski objekti i dr.). Kada teroristi već imaju komunikacijske kanale onda nemaju većeg interesa za publicitetom.
- Medijski orijentisana strategija — Terorističke strategije koje se kreiraju kako bi medijskom pažnjom povećali učinak samih terorističkih akcija, „medijski terorizam".
- Potpuni raskid — Potpuni prestanak korištenja medija uz koji se obično dešavaju i napadi na novinare, bilo da se „kazne" za njihov rad ili ređe, da se unapred zaplaše. Ovaj oblik ne treba mešati sa indiferentnošću, jer ovde odnos sa medijima postoje. Osećanja su čak prenaglašena.

Možemo reći da se terorizam oslanjao na medije još od 19. veka, ali tek razvojem masovnih medija i većim uticajem na društveni i privatni život, medijsko oružje deluje punom snagom.[235]

Mediji i terorizam imaju apsolutnu privlačnost. Naime, terorizmu odnosno terorističkim organizacijama potreban je publicitet, što se najjasnije vidi u stvarnom preuzimanju odgovornosti za terorističke akte, ali i lažnom preuzimanju odgovornosti za pojedino (ne)delo, jer terorističkim organizacijama je potreban publicitet, bilo pozitivni ili negativni. S druge strane, mediji „vape" za događajima, pogotovo ako su „vodeća, ekskluzivna vest". Ne možemo reći baš da mediji

[234] Michael Wievorka, *The Making of Terrorism*, University of Chicago Press, Chicago, 1993, p. 44.

[235] Marat Geljman, *Russkij sposob-Terrorism i mass-media v tretjem tysjachiletiyi*, Guelman, Moskva, 2004, pp. 17-8.

podstiču terorizam, ali da nije medija možda ne bi bilo onih globalnih, spektakularnih akcija. Svaki veći teroristički napad dobija potencijal ekskluzivnosti globalnim multiplikovanjem kroz „*top*" ili „*breaking news*". Danas vlade kao jednu od osnova antiterorističke borbe moraju imati sposobnosti upravljanja tj. prepoznavanja sigurnosnih očekivanja javnosti, dakle trebaju uzeti u obzir sam osećaj sigurnosti građana i na neki način treba da ograniče način i naprave sistem za širenje ovakvih informacija.

Terorizam i mediji

Iako detaljna definicija terorizma ne postoji, mi smo u ovom poglavlju dali prikaz najvažnijih shvatanja. Ovde ćemo ipak, dati neku definiciju koja se odnosi samo na ovaj aspekt terorizma, a koji nam je neophodan kako bi bolje razumeli medijski aspekt ovog fenomena.

Definisanje terorizma je moguće i u okviru komunikacijske teorije simbola (*Symbolic Communication Theory* – na pr. Douling).[236] Karber smatra da „kao simboličan akt, terorizam može biti analiziran kao i drugi načini komunikacije, analizom njegova četiri sastavna dela: transmiter (terorista), nezavisni primalac (meta), poruka (bomba, zaseda) i povratna sprega (reakcija određenog kruga slušalaca)".[237] Postoje i oni koji definišu terorizam kao pozorište kome cilj ne predstavljaju stvarne (faktičke) žrtve, već oni, zapravo, ciljaju na reakciju gledalaca (Dženkins, Vajman, Vajman & Vin).[238]

Moderni terorizam se može razumeti kao pokušaj prenosa poruka upotrebom organizovanog nasilja. Sa ovakvim pogledom na upotrebu sile, u ovom odeljku ćemo proučiti način na koji teroristi koriste nove tehnologije kako bi svoje poruke preneli što većem broju ljudi.

Potencijal interneta u službi širenja političkih ideja je izuzetno veliki. Utopistička vizija „virtuelne države" u kojoj stanovnici održavaju danonoćne diskusije o svim temama i glasaju na različitim „referendumima", a sve uz pomoć

---

[236] Ralph E. Dowling, "Terrorism and the media: A rhetorical genre", *Journal of Communication,* 1986, pp. 1-24.

[237] Philip A. Karber, "Urban terrorism: Baseline data and a conceptual framework", *Social Science Quarterly*, 1971, pp. 527-33.

[238] Brian Jenkins, "*International Terrorism*", Crescent Publication, Los Angeles, 1975.

Gabriel Weimann, "The mediated theater of terror: Must the show go on?" in Peter Bruck (Ed.), *The news media and terrorism,* Carlton University Press, Ottawa, 1986, p. 1-22.

Gabriel Weimann, and Conrad Winn, *The Theater of Terror,* Longman Publication, New York, 1994.

mreže, razmatrana je od velikog broja istraživača. Oni veruju da se moderna tehnologija može primeniti kako bi se stvorila idealna demokratska država nalik na grčke polise (Dauning, Džafe).[239] Ipak, kako se broj „državljana"ove virtuelne države svakim danom povećava postaje jasno da se realizacija ove ideje onemogućava. Podsećamo samo na pornografske i rasističke sadržaje na internetu i prisustvo radikalnih organizacija (terorističkih, anarhističnih, nacionalističkih, separatističkih, revolucionarnih, neo-marksističkih i fašističkih) koji putem mreže distribuiraju svoje materijale, komuniciraju sa svojim pristalicama, a sve kako bi pridobili simpatije javnosti, osigurali javnu podršku ili čak, izvršili operacije.

Paradoksalno je da decentralizovana struktura koju je američka obaveštajna služba (sada centralizovano Ministarstvo unutrašnje bezbednosti) stvorila iz straha od sovjetskog nuklearnog napada sada služi interesima najvećeg protivnika sigurnosti, međunarodnog terorizma. Priroda mreže, njen međunarodni karakter i haotična struktura, jednostavan pristup i anonimnost stvara novi, idealan, teren za rad terorističkih organizacija.

Ovde moramo pomenuti i drugačiju vrstu terorizma koja se dešava na internetu. Iako „rat protiv terorizma" preti da uguši sve ljudske slobode i prava, ipak se svet iznenadio kad je otkriveno da je Amerika špijunirala privatna lica i državnike u celom svetu. Naime, Snouden je otkrio da je NSA samo tokom 30 dana (10. decembar 2012. i 8. januar 2013.) snimila preko 70,3 miliona telefonskih razgovora Francuza.[240] Zatim, u sklopu američke ambasade u Berlinu je postojalo celo odeljenje koji je služilo samo za špijuniranje Angele Merkel i to od 2002. godine, odnosno pre njenog stupanja na vlast kao kancelarke. Sve ovo se nije moglo opravdati samo ratom protiv terora, jer je dokazano da su se snimali i razgovovori u na primer, *Simens* industriji.

Državna bezbednosna agencija/Centralna bezbednosna služba (NSA/CSS – *National Security Agency/Central Security Service)* se smatra najvećom obaveštajnom agencijom vlade SAD. Odgovorna je za sakupljanje i analizu stranih komunikacija i za bezbednost američkih vladinih komunikacija od napada sličnih agencija iz ostatka sveta. Zvanično je uspostavljena 4. novembra 1952, kao deo ministarstva odbrane SAD. Prisluškivačke misije NSA uključuju kontrolu i

[239] John Dowling, "Computers for Political Change: PeaceNet and Public Data Access" *Journal of Communication*, 39(3), 1989. pr. 154-162. Ole Holsti, "Content Analysis", in Daniel T. Gilbert, Susan T. Fiske, Gardner Lindzey eds, *The Handbook of Social Psychology,* Reading, Addison-Wesley, MA, 1968. Michael Jaffe, "Interactive Mass Media and Political Participation". Presented at the Annual Conference of the Midwest Association for Public Opinion Research (MAPOR). Available online at http//research.haifa.ac.il/~jmjaffe/poli_cmc.html, 1994.

[240] Internet adresa: http://www.jutarnji.hr/amerika-masovno-prisluskivala-francuze-nsa-u-mjesec-dana-snimila-70-3-milijuna-telefonskih-razgovora-/1134400/.

snimanje radio transmisije raznih pojedinaca i organizacija, internet, telefonski saobraćaj i druge presretnute vidove komunikacija. Njene misije obezbeđivanja komunikacija uključuju vojne, diplomatske, i sve ostale osetljive, poverljive ili tajne vladine komunikacije. Ova agencija je do skoro držana u najstrožoj tajnosti.[241]

Edvard Snouden, bivši analitičar NSA je objavio da je NSA u saradnji sa sličnim agencijama u Ujedinjenom Kraljevstvu (Vladin glavni štab za komunikacije – The Government Communications Headquarters (GCHQ), Kanadi (Ustanova za bezbednost komunikacija – Communications Security Establishment Canada(CSEC)), Australiji (Odbrambeni direktorat za signale – Australian Signals Directorate (ASD)) i Novom Zelandu (Vladin biro za bezbednost komunikacija – Government Communications Security Bureau (GCSB)), osnovala grupu pod nazivom UKUSA (The United Kingdom – United States of America Agreement), koja je odgovorna za funkcionisanje sistema Ešalon (ECHELON). Uz pomoć ovog sistema ova grupa je odgovorna za nadziranje i skladištenje velikog procenta svetskog civilnog telefonskog, faks, i drugog saobraćaja podataka. Kao što smo i ranije napomenuli pod prismotrom su bili kako građani Evrope, obe Amerike i tako dalje. Predsednik Obama je negirao da je komunikacija američkih građana pod kontrolom, ali to nije prvi put da se u okviru špijunskih afera u SAD otkrije snimanje komunikacija. Krajem 2013. godine američki predsednik Barak Obama inicirao je okončanje programa vladine kontrole podataka dobijenih praćenjem telefonske komunikacije stotina miliona Amerikanaca i "obećao je da Amerika neće pratiti komunikaciju šefova država i vlada bliskih prijatelja i saveznika. Barak Obama je u govoru koji je pratio globalni auditorijum najavio da će program praćenja biti okončan „u fazi u kojoj se trenutno nalazi"".[242]

Sa druge strane moramo pomenuti i ozbiljnu pretnju koja se ne može podvesti pod terorizmom u obliku o kome sada govorimo, ali moramo je pomenuti jer je pitanje trenutka kada će neka teroristička organizacija napraviti ili kupiti sličan program. U oktobru 2012. godine tim stručnjaka jedne od najvećih kompanija za stvaranje antivirus zaštite *Kaspersky Lab* pokrenuo je istragu nakon niza napada na računarske mreže koji su za cilj imali međunarodne diplomatske agencije. Ova istraga je rezultirala opsežnim izveštajem u kojima je identifikovana neuhvatljiva kampanja sajber špijunaže koja je skoro pet godina napadala diplomatske, vladine i naučnoistraživačke organizacije iz nekoliko zemalja. Ta kampanja je kako se navodi bila, pre svega, usmerena ka državama u istočnoj Evropi, bivšim

[241] Skraćenica je, napola u šali, akronim pretvaran u „Ne postoji takva agencija" (*No Such Agency*, i "Nikad ništa ne govori "(*Never Say Anything*),

[242] http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Svijet&clanak=416063&datum=2014-01-18&naslov=Ne%E6emo%20prislu%B9kivati%20lidere%20drugih%20dr%BEava.

republikama SSSRa i zemljama u centralnoj Aziji, ali je obuhvatala i zapadnu Evropu i Severnu Ameriku. Glavni cilj napadača bio je prikupljanje osetljivih dokumenata iz ugroženih organizacija, među kojima i geopolitičke informacije, poverljive podatke za pristup tajnim računarskim sistemima, kao i podatke iz ličnih mobilnih uređaja i mrežne opreme.

Prema analitičkom izveštaju kompanije Kaspersky Lab, operacija „Crveni oktobar" (*Red October*), skraćeno „Rocra", još uvek je aktivna. Napadači su bili aktivni još od 2007.godine i pored istraživačkih institucija, energetskih i nuklearnih kompanija, i ciljeva u trgovini i avio-industriji, bili su usmereni ka diplomatskim i vladinim agencijama iz različitih zemalja širom sveta. Napadači operacije „Crveni oktobar" osmislili su sopstveni štetni softver, poznat kao „Rocra", koji ima svoju jedinstvenu modularnu arhitekturu sastavljenu od štetnih ekstenzija, modula za krađu informacija i špijunskih Trojanaca. (vidi sliku 12.)

Slika 12. Operacija „Crveni oktobar"[243]

[243] Preuzeto iz Bjelajac, Željko, *Organizovani kriminalitet – Imperija zla,* Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2013, str. 294.

„Pozorište terora"

Analiza internet strana terorističkih organizacija je inspirisana dominantnom teorijom terorizma u komunikacijskim studijama, teorije „pozorišta terora".[244] Ovaj pristup polazi od pretpostavke da se terorizam može posmatrati u smislu produkcijskih zahteva za pozorišni angažman. Dženkins na ovaj način definiše međunarodni terorizam: „Teroristički napadi se često pažljivo organizuju kako bi privukli pažnju elektronskih medija i međunarodne štampe. Uzimanje i zadržavanje talaca samo pojačava dramu. Sami taoci uglavnom ne znače ništa teroristima. Njihova ciljna grupa su gledaoci, a ne stvarne žrtve. Terorizam je pozorište."[245]

Teroristi pažljivo planiraju, odabiraju uloge i glumce kao da je u pitanju neka predstava kojoj je potreban što veći publicitet. „Mediji su najbolji prijatelj teroristima. Teroristički akti sami po sebi nisu ništa bez publike."[246] Brojne terorističke organizacije su realizovale akt samo da bi dosegle do širokog auditorijuma kome će preneti poruku. Analiza većine terorističkih akata od 1968. do 1980. godine ukazuje na značajno povećanje napada u Zapadnoj Evropi kako bi se privukla posebna pažnja zapadnih medija. Broj terorističkih akata se povećava u svrhu ubeđivanja, gde žrtve predstavljaju „kožu na bubnjevima koju udaraju kako bi se dostigao proračunat udar na široke mase".[247]

Izbijanje „medijskog terorizma" (*media-oriented terrorism*) navelo je istraživače iz ove oblasti da redefinišu značenje modernog terorizma u okviru komunikacijske teorije simbola („*symbolic communicaton theory*"). Karber je istakao da „poruka koju teroristi iznose iziskuje postojanje žrtve, ali meta ili nameravan primalac ne mora biti žrtva". Douling predlaže primenu koncepta „retorički žanr" („*rhetoric genre*") u moderni terorizam, i to opravdava „bavljenje terorista povratkom retoričkih formi koji će prisiliti medije da im obezbede pristup bez koga oni neće ispuniti svoje ciljeve". Neki teroristički akti postaju, kako ih Bel naziva, „spektakularni terorizam" („*Terrorist spectaculars*") koji se može najbolje analizirati kroz koncept „medijskog događaja".[248]

Rastuća uloga i manipulacija modernih komunikacijskih sredstava od strane terorističkih organizacija povele su vlade i nekoliko medijskih organizacija da

---

[244] Gabriel Weimann, and Conrad Winn, *The Theater of Terror,* Longman Publication, New York, 1994.

[245] Brian Jenkins, *International Terrorism,* Crescent Publication, Los Angeles, 1975.

[246] Walter Laquer, "The Futility of Terrorism", *Harper's*, March, 1976.

[247] Alex Schmid, and J., de Graaf, *Violence as communication: Insurgent terrorism and the Western news media*, Sage, Beverly Hills, USA, 1982.

[248] Bowyer Bell, "Terrorist scripts and live-action spectacles", *Columbia Journalism Review* (May-June), 1978, p. 47-50.

razmotre strategiju kako bi se odgovorilo na pretnju. Ovo uključuje ograničavanje pristupa terorista medijima, smanjenje ili cenzura vesti koje prenose terorističke akte i vesti o zločincima, a sve to kako bi se smanjila medijska manipulacija od strane terorista.[249] Do sada rezultati u ovom polju korišćenja mreže ("*Internet network*") kao medija, izostaju. Naime, nove tehnologije dopuštaju terorističkim organizacijama da lakše i slobodnije prenose poruke nego što bi to činili kroz konvencionalne medije. Mreža komunikacija preko kompjutera je idealna za teroriste kao prenosioce poruka: decentralizovana je, teško može biti podvrgnuta kontroli i restrikciji, ne može se lako cenzurisati i dozvoljava pristup svakome ko to želi. Sa druge strane, kada se jedna internet adresa, virtuelna pošta ili bilo koji virtuelni učesnik ukinu, pojavi drugi sa istom namerom.[250]

Uzimajući u obzir porast korišćenja interneta iznenađujuće je da su ranija istraživanja o terorizmu previdela aktivnost u realnom vremenu terorističkih organizacija. Koje su to organizacije koje se koriste internetom u svoje svrhe? Koje se poruke prenose ovim putem? Šta one znače? Ko predstavlja ciljnu grupu kojoj se obraćaju ove organizacije? Da li se na ovaj način mobilišu aktivisti? Sadašnja istraživanja nisu dala odgovore na ova jako značajna pitanja. Na ovaj način pokušaćemo barem da otvorimo diskusiju o navedenom.

Sadržaj analize je definisao Holsti kao „svaku tehniku koja dovodi do zaključka koji je sistematska i objektivna identifikacija definisanih osobina poruka". U sadašnjoj studiji, zahvaljujući ipak malom broju primera i deskriptivne prirode istraživačkih pitanja, analiza je uglavnom kvalitativna. Populacija koju ovde opisujem je određena prema listi terorističkih organizacija koji su se pojavile u periodu od januara 1998. do januara 2002. na spisku američkog Ministarstva inostranih poslova (U.S. State Department's list of terrorist organization). Glavni problem poverenja u ovaj spisak je što je on politizovan. Sudeći po nekim drugim (kritičkim) pogledima, „prave, stvarne" terorističke organizacije su agencije i sateliti SAD-a (Herman, Herman i Čomski, Herman i O'Saliven).[251] Zato, usled svega ovoga, za granice ove studije treba reći da su one oficijalne i konvencionalne. Imajući u vidu da su u drugoj polovini 2002. godine na listama terorističkih organizacija bile prisutne i grupe i organizacije albanskih ekstremista iz Srbije, Crne Gore i Makedonije, mi smo obuhvatili u ovoj analizi i te organizacije iako su one posle sa nekih lista skinute kao takve.

---

[249] Gabriel Weimann, "The mediated theater of terror: Must the show go on?", in Peter Bruck (Ed.), *The news media and terrorism*, Carlton University Press, Ottawa, 1986, pp. 1-22.

[250] „Computer-mediated communcation" (CMC).

[251] Edward S. Herman, *The Real Terror Network,* South End Press, Boston, 1982.

Edward S. Herman, and Noam Chomsky, *The culture of terrorism*, Black Rose, Montreal, 1988.

Edward S. Herman, and Gerry O`Sullivan, *The "terrorism" industry*, Pantheon, New York, 1989.

Načini do kojih sam došla do ovih internet stranica su različiti programi za traženje podataka (*Altavista*, *Google*, *Lycos*, *Yahoo*, *Krstarica*). Na žalost, nije moguće dati kompletan spisak koji će biti sigurno tačan, jer se ove adrese usled pritisaka i sigurnosti stalno menjaju.

Geografsku lokaciju označenih stranica smo analizirali metodom praćenja internet poveznica (*link*), što omogućuju i neki komercijalni programi. Na osnovu istraživanja smatramo da se skoro 70 posto analiziranih mrežnih stranica islamskih ekstremista nalazi na Zapadu (pre svega kod američkih i britanskih simpatizera).[252] Praćenje smo ponavljali više puta u kraćem, kao i u dužem periodu. Određene IP adrese, koje smatramo konačnim lokacijama, služe samo za preusmerenje (orig. *re-reouting*) na određene lokacije.

Teroristi na internetu

Teroristi nisu svi istovremeno i u punoj meri počeli da koriste internet prostor. Na primer, sada najpoznatija teroristička organizacija, Al Kaeda, je relativno kasno „otkrila" internet, a počeli su ga intenzivno koristiti tek nakon što su proterani iz Afganistana. Razlog tome je verojatno taj što u Afganistanu tada, za vreme talibanske strahovlade nije bilo ni struje, a kamoli interneta. Seobom Al Kaede u Irak sve više se koristi internet pa se uskoro pojavljuju razni filmovi u kojima bombaši-samoubice svedoče o svojoj veri ili propagandni filmovi u kojima se poziva na sveti rat protiv Amerike. Vrhunac je dostignut kada je na internetu objavljen video na kome se vidi odrubljivanje glave Amerikanca Nika Berga (Nick Berg). Na početku je Al Qaeda slala materijale arapskoj tv stanici Al Džazira (al Jazeera), ali su kasnije počeli izrađivati sopstvene internet stranice. Dve stranice koje su bile sinonim za Al Kaidu na internetu su Alneda (Alneda.com) i Džihad (Jehad.net).

Analize pokazuju da su se terorističke mreže na internetu udvostručile svake pojedine godine od 2003. do danas, pa je zbog toga britanska služba MI5 povećala svoje ljudstvo sa 1800 u 2001 na preko 3500 u 2008. godini. Brojne organzacije su ušle u internet prostor (*cyberspace*) i stvorile svoje intenet stranice. One uključuju Hamas, Libanski Hezbolah (Stranka Boga), egipatski *Al-Gama'a al Islamiya*, Narodni front za oslobođenje Palestine (PLFP), Islamski džihad za oslobođenje Palestine, Tupak-Amaru Perua (MRTA), i "Obasjana putanja", pokret Kahane (Kahane Lives), ETA pokret Baskije, Iranska republikanska partija (IRA), "Vrhovna

[252] Marie-Hélene Boccara, *Islamist Websites and Their Hosts Part I: Islamist Teror Organizations,* MEMRI (The Middle East Media Research Institute), Washington D.C., 2004.

Thomas Pany, "Neues vom E-Dschihad". *Heise Online*. http://www.heise.de/tp/deutsch /special/ost/17944/1.html, 18.9. 2004.

istina", Kolumbijska nacionalna oslobodilačka armija, Tamilski tigrovi, Oružane revolucionarne snage Kolumbije, Narodni demokratski oslobodilački front Turske, Radnička partija Kurda, Zapatistička nacionalna oslobodilačka armija, japanska Crvena armija i islamski pokret Uzbekistana. Pojedine terorističke organizacije, kao na primer Mudžahedini Irana (PMOI-Mujahedin-e Khalq) su imale samo verziju na Farsiju, tako da nismo uspeli da ih unesemo u ovu analizu. Neke druge, kao na primer Al Kaida prvo nisu imale prevedenu internet stranicu, pa su ga preveli samo na francuski jezik, ali su ubrzo nestali usled poznatih pritisaka. Zbog svega navedenog, internet stranice ove organizacije nisu razmatrane. Oslobodilačka vojska Preševa, Bujanovca i Medveđe nema svoj nezavisnu internent stranicu već se informacije o pomenutoj organizaciji mogu naći na stranicama drugih terorističkih organizacija koje deluju u okviru ovog prostora. I na ovaj način možemo videti koje organizacije deluju nezavisno, a koje imaju logistiku „sa strane", odnosno koje su samo deo neke veće organizacije.

Terorističke organizacije koje deluju na našem prostoru pokazuju tendenciju cikličnog pojavljivanja. U zavisnosti od aktuelnog interesa internet adrese su aktivne (ažuriranje podataka i informacija je stalno) ili u stagnaciji (na njima se mogu naći samo istorijski podaci, amblemi, himne). Možemo primetiti međusobno podržavanje ovih organizacija i po tome što su im internet stranice povezane, pa je na internet strani bilo koje organizacije moguće naći informacije o „zajedničkoj borbi albanskog naroda za oslobođenje i ujedinjenje".

Geografski posmatrano, većina organizacija koje se pojavljuju na internetu su iz Južne Amerike, Istočna Azije i Srednjeg istoka, a samo dve organizacije su locirane u Evropi. Klasifikacija organizacija po tipu pokazuje da su one uglavnom nacionalne, revolucionarne, verske ili kombinacija datih.[253] Kao što je očekivano, teroristički pokreti kriminalnog ili psihotičnog tipa izostaju, verovatno usled osobine da nisu zainteresovani (poput politički motivisanog terorizma) za izlaganje medijima.

Ne iznenađuje ni činjenica da internet strane antirežimskih organizacija obično deluju van države protiv koje rade. Tamilski tigrovi rade iz Londona. „Obasjana putanja" iz Berklija, Kalifornija; Kahane iz Bruklina, Njujork; engleska verzija sajta Tupak Amaru[254] vodi organizacija zvana „Ruka duha" koja se nalazi u Kanadi; španska verzija iste organizacije se vodi iz Evrope. Radnička partija Kurda takođe pomaže „Ruci duha" kao i prokursdska organizacija koja se nalazi u Holandiji. [255] Narodna Revolucionarna Partija / Front Oslobođenja takođe radi iz Holandije.

---

[253] Gabriel Ben-Dor, „The strategy of terror in the Israeli-Arab conflict", *Social Research Quaterly*, 1977, pp. 35-70.

[254] http://burn.ucsd.edu/~ats/mrta.htm (1998); http://www.nadir.org/nadir/initiativ/mrta/ (2002); http://www.voz-rebelde.de/ (2002).

[255] http://www.pkk.org/ (1998, 2002).

Portal „putvjernika" registrovan je kod američke kompanije „*HostMonster.com*". Iako Šin Fejn funkcioniše iz Dablina, deo koji se bavi internet prezentacijom je stacioniran na Američkom univerzitetu. Internet strane terorističkih organizacija koje deluju na ovom prostoru uglavnom se vode iz Nemačke. Ali geografska razlika može biti lažna pošto postoji mogućnost da je prava adresa drugačija od one date na sajtu. U nekim slučajevima, jasno je data veza između rukovodstva organizacije i sajta. Neke internet stranice odmah navode da nisu oficijalni strane organizacije. Neki to čak navode u samom naslovu („Nezvanična internet strana Hamasa", „Nezvanična internet strana Hezbolaha").[256] Ipak, neke od ovih stranica terorističkih organizacija navode dokaze o svojoj zvaničnosti (intervjui sa liderima i sl.).

Sadržaj terorističkih internet stranica

Redovan sadržaj internet stranica terorističkih organizacija predstavljaju informacije koje obuhvataju istoriju organizacije i biografije lidera, osnivača, heroja ili značajnih ličnosti organizacije, informacije o političkim i ideološkim ciljevima i vesti. Većina internet strana daje detaljan pregled istorijskih događaja bitnih za organizaciju, političko i društveno određenje, selektivan opis značajnijih aktivnosti u prošlosti i ciljeve. Nacionalne organizacije (separatističke ili teritorijalne) daju opšte mape područja u sukobu. Na primer, interent strana Oslobodilačke vojska Kosova predtavlja mapu četiri albanske eklave tokom Otomanskog carstva iz 1878, internet prezentacija Hamasa pokazuje mapu Palestine, dok internet strana Tamilskih tigrova pokazuje mapu Šri Lanke.[257]

Skoro sve internet stranice detaljno opisuju postavljene ciljeve koji su dati ili jasno (imaju poseban odeljak i naslov) ili posredno (pomešani sa ostalim sadržajima). Najuobičajnija prezentacija ciljeva je kroz direktnu kritiku protivnika ili neprijatelja. Na primer, internet prezentacija Hamasa opisuje istorijski događaj „rođenja cionističkog entiteta u Palestini".[258] Značajan deo internet strana Hezbolaha se fokusira na aktivnost Izraela, a na gotovo svim internet stranama albanskih terorističkih organizacija mogu se naći informacije o „masakrima nedužnih albanskih civila od strane Srba". Zbog toga možemo primetiti da ove prezentacije ne pružaju informacije samo o organizacijama koje predstavljaju već služe i za direktan napad na neprijatelje.

---

[256] http://www.Hizbollah.org/ (1998.2002); http://www.moqawama.org/ (1998);http://www.moqawama.tv/ (2002); http://www.almanar.com.lb/ (2002).

[257] http://www.eelam.com/ (1998, 2002); http://www.eelamweb.com/ (2002).

[258] http://www.hamas.org/ (1998); http://www.palestine-info.net/hamas/index.htm (1998); http://www.palestine-info.com/index_e.htm (2002); http://www.qassam.org (2002).

Skoro na svim internet stranama izbegava predstavljanje i detaljisanje svojih kriminalnih i amoralnih aktivnosti, a navode „uzvišene" ciljeve (na primer oslobođenje i slično). Iako gotovo sve organizacije imaju debele dosijee o krvoprolićima, one skoro nikada ne pominju ovakve aktivnosti na prezenzacijama. Izuzetak predstavljaju Hezbolah i Hamas. Hezbolah pokazuje pravovaljane statističke podatke svojih akcija („dnevne operacije") i to iz minuta u minut. Posebna strana obaveštava nas o tačnom broju mrtvih „mučenika", kao i broju ubijenih „izraelskih neprijatelja" i „kolaboracionista". Intrenet strana Hamasa sadrži dugačke diskusije o vojnim operacijama. Internet strana Oslobodilačke vojske Kosova detaljno opisuje nastanak svoje vojske i prikazu je filmove o vežbama vojnika. Ipak, ovakav detaljan opis nasilja je neobičan i neuobičajan. Većina organizacija, iako objašnjava moralne (a ponekad čak i pravne) osnove zakonitosti i opravdanja za korišćenje sile, uzdržavaju se od bilo kakve veze sa nasilnim radnjama i njihovim posledicama. Rezervisanost, verovatno, proizilazi iz želje za propagandom i želje za stvaranjem pozitivne slike preko ovih informacija.

Dok izbegavaju nasilni aspekt svojih aktivnosti, internet teroristi, bez obzira na njihovu prirodu, motive ili poziciju, uobičajno naglašavaju dve stvari: slobodu izražavanja i političke zatvorenike. Tamilski tigrovi na svojim internet stranicama diskutuju o pravnom sistemu Šri Lanke koja ograničava slobodu izražavanja „onima koji žele stvoriti zasebnu državu na teritoriji Šri Lanke". Kahane poziva posetioce sajta da se suprotstave pravnoj zabrani rada organizacije (u SAD i Izraelu). Pitanja slobode izražavanja i ograničavanja političke aktivnosti su centralne teme sajta Baske Hari Batsuna (Basque Hari Batsuna). Internet strana Kolumbijske nacionalne oslobodilačke armije Kolumbije na zanimljiv način opisuje slobodu izražavanja. „(b)ez obzira na to što zvanični izvori tvrde, ne postoji sloboda štampe i izražavanja u Kolumbiji. Vlada Sampora sprovodi cenzuru i kontroliše medije. Novinari koji kritikuju vlast bivaju mučeni u ubijani. Svake nedelje napadaju se novine Komunističke Partije (...)". Na internet strani Albanske nacionalne armije možemo naći čitav spisak ovakvih zločina koje makedonska država sprovodi nad albanskom manjinom. Izgleda da antirežimski teroristi uživaju da se predstavljaju kao žrtve apelujući zapadnoj javnosti u celini, a posebno korisnicima interneta na demokratske vrednosti. Teroristi na ovaj način ciljaju na zapadnu javnost koja je posebno osetljiva na povrede sloboda, te se tako izaziva simpatija demokratskih društava. Ograničavanje političkih pokreta je u suprotnosti sa osnovnim pravima. Upravo navodne prekršaje ovih principa teroristi koriste da vladu protiv koje se bore predstave kao nasilničku i diktatorsku. Naravno, oni sebe predstavljaju kao „nenasilnu političku grupu". Navedena taktika je posebno delotvorna jer nema replike sa druge strane.

Pitanje političkih zatvorenika još jedna je u nizu informacija koje se često nalaze na internet stranama terorističkih organizacija. Internet strana Oružanih

revolucionarnih snaga Kolumbije opisuje „plač političkih zatvorenica".[259] Pomenuta tema česta je i na sajtovima kod kurdskih pokreta kao i na palestinskim sajtovima. Internet prezentacija turske Narodne revolucionarne partije/ Fronta oslobođenja navodi spisak političkih zatvorenika koji štrajkuju glađu kao i popis mučenja kroz koje oni prolaze.[260] Izveštaj o uslovima života političkih zatvorenika u Peruu i pozivi za njihovo oslobađanje mogu se naći na sajtu organizacije Tupak Amurua. Internet strana Kahane osuđuje administrativno zadržavanje i daje, čak, intervju iz zatvora sa Bendžamin Zejev Kahanom (Benyamin Zeev Kahane).[261] Na prezentaciji Hari Batsuna pominje se zadržavanje svojih aktivista koji su delili kasete ETE, vojnog krila pokreta „u kojima se poziva na mirno rešavanje krize u Baskijskom regionu".[262] Karlos Marigela (Carlos Marighela) u svom priručniku za gradsku gerilu navodi da je njegova strategija da navede Vladu da radi stvari zbog kojih će je narod omrzeti. Pomenute organizacije posebno naglašavaju antidemokratičnost mera koje su im nametnute. U ovoj nameri, oni pokušavaju da klevetaju vlasti, apelujući na njihove pristalice („birače") i na šire mase slušalaca („posmatrače"). Čak i među svojim „neprijateljima", narod koji je prirodno neprijateljski nastrojen prema organizaciji, teroristi pokušavaju da stvore osećaj srama i nelagodnosti naglašavajući opasnost koja dolazi kršenjem pravila demokratije.

Specifičnost koji ineternet prezentacije u ovom regionu, posebno onih koji prezentuju radikalne islamske terorističke organizacije i pokrete Bosni i Hercegovini, imaju je javno insistiranje na islamskom zajedništvu.

Internet stranice „*Putvjernika.som*" u samom naslovu imaju reči koje opisuju sadržinu i nameru kreatora. Naime, rečima „islam, džihad" jasno je da se želi poslati otvoreni poziv pripadnicima i simpatizerima Al Kaide, radikalnim muslimanima u BiH na džihad protiv Zapada, odnosno Evrope, SAD-a, Izraela i drugih „neprijatelja Islama".[263] Na internet prezentaciji nalaze se poruke Osame bin Ladena:

> „Vi ste sposobni i možete da pobjedite cioniste vašim potencijalom i postojanošću bez pomoći vaših vladara, unatoč činjenici da golema većina njih stoji u rovovima cionističko-krstaške alijanse. Zaista je džihad koji su vaši sinovi poveli protiv cionističko-krstaške alijanse, Allahovom milošću, jedan

[259] http://www.contrast.org/mirrors/farc/ingles.htm (1998); http://www.farc-ep.org/pagina_ingles/ (2002).

[260] http://www.ozgurluk.org/dhkc/ (1998); http://www.dhkc.org/ (2002).

[261] http://www.kahane.org/ (1998, 2002); www.kahane.net (2002); http://www.newkach.org (2002).

[262] http://web.access.net.au/~axxs/abrc/html/hb3.ntml (1998); http://www.contrast.org/mirrors/ehj/html/hb3.html (1998); http://free.freespeach.org/askatasuna/ (2002); http://www.basque-red.net/homei.htm (2002).

[263] Internet adresa www.putvjernika.com. 17.avgust 2009.

od glavnih razloga za ove katastrofalne posljedice po naše neprijatelje, što je postalo veoma jasno i vidljivo nakon sedam godina rata. Želio bih vas uvjeriti, moj islamski Ummete, da, radi Allahove milosti koju je spustio na nas, vjerujemo da nam je Uzvišeni Allah dao sabura da nastavimo s džihadom narednih sedam i još sedam i još sedam godina, inšaAllah. Sabur je najbolje oružje, a bogobojaznost je najbolja opskrba. Ako budemo ubijeni, dobićemo ono što tražimo, a zastava džihada nikad neće pasti sve do Sudnjeg dana, kao što nas je obavijestio Allahov Poslanik, *sallAllahu alejhi we selleme*. Ali je pitanje: Može li Amerika izdržati rat s nama narednih godina? Izvještaji i činjenice ukazuju upravo na suprotno. Treba da pomognete vašu braću mudžahide da nastave džihad protiv neprijatelja u regionu, da nastave da ih iscrpljuju na ova dva fronta i na ostalim frontovima otvorenim protiv cionističko-krstaške koalicije i njihovih agenata u Palestini, Iraku, Afganistanu, Vazirstanu (pokrajina u Pakistanu, nap.prev), Islamskom Magribu i Somaliji. Vama je obaveza (vadžib) da ih pomognete vašim imecima i životima sve dok to ne postane fard kifaje."

U nastavku ove izjave imamo i reči Ejmana Zavahirija, koji kaže:

„Protesti nisu dovoljni da bi se suočilo sa bombama. Neka naš gnjev proizvede djelotvornu akciju koja će poljuljati stubove krstaško-cionističkog saveza, uz Alahovu pomoć. Dakle, o muslimani ma gdje bili, robujte Allahu i odazovite se obavezi džihada… O muslimani ma gdje bili, borite se protiv krstaško-cionističke kampanje i udarite njihove interese gdje god možete, pomozite i podržite vaše braću i sinove mudžahide u borbi protiv njih (kafira). O islamski lavovi islamskog Magriba, Levanta, Arapskog poluotoka, zemlje vjere i mudrosti — Jemena, zemlje hilafeta — Iraka, ponosne i dostajanstvene zemlje — Hurasana i postojane zemlje Čečenije: borite se žestoko protiv krstaško-židovskih saveznika i njihovih interesa. Stoga, razbijte nade i napore ovih izdajnika udarajući na interese Allahovih neprijatelja krstaša i Židova gdje god i kako god možete."[264]

Preko tekstova portala *islambosna.ba*, tobožnjih islamskih verskih poruka, te preko tekstova pohranjenih na forumu tog portala, otvoreno se bosanski muslimani pozivaju na džihad.[265] Na istom portalu Islambosne, pod tzv. „islamskim temama" objavljen je i davni intervju (iz 2002. godine) sa dr. Jusufom el-Kardavijem (Jusuf

[264] Pogledati internet adresu: www.putvjernika.com. 16. januar 2009.

[265] Na primer tekst postavljen na tom forumu 19. juna 2008. godine, pod naslovom „Kada muslimani zapostave džihad Alah će spustiti poniženje na njih". „Poslanik salallahu 'alejhi we selem je rekao da je naš problem u zapostavljanju borbe na Allahovom putu. Postoji samo jedan izlaz : vraćanje vjere u naša prsa i izvršavanju Alahovih naredbi. Obaveza kod Muslimana je džihad. A zapostavljanje džihada je zapostavljanje Islama".

el-Kardavi), jednim od ideologa globalnog terorizma. Intervju je objavljen na portalu Islambosne pod posebnom napomenom uredništva: „Napomena: intervju je starijeg datuma (31.03.2002), ali da se njegov kontekst poklapa sa onim što se događa danas."

U tom intervjuu na primeru rata protiv Izraela taj teroristički ideolog kaže kako su pregovori o postizanju mira jedna od najvećih palestinskih pogrešaka.

„Prva greška je da se borba sa Izraelom shvata kao palestinski problem, a ne kao problem svih Arapa i muslimana.

Druga greška je mišljenje da je sklapanje mira sa Izraelom jedini put ka rješenju problema i da nema drugog načina.

Treća greška je ubijeđenost da je Izrael snaga koja ne može biti poražena i sila kojoj se ne može suprotstaviti, te joj se treba pokloniti i priznati poraz.

Četvrta greška je mišljenje da je Amerika čuvar mira. Ona to nije, nego je pomagač Izraela. Ona je drugi Izrael.

Peta greška je čitav lanac ustupaka koje su Arapi učinili; susret na sredini puta i neprestano povlačenje pred židovskim interesima je velika greška.

Šesta greška je da mi na akcije odgovaramo riječima. Na zube mi uzvratimo jezikom, na isukanu sablju mi uzvratimo perom. Na otvoreno neprijateljstvo prema nama mi uzvracamo osudom i protestima. Ovo je osnovna greška. Mi moramo na akciju odgovoriti akcijom."

Slični su i portali *Islamski.net*, *Bhmuslimmonitor.info*, na kojima se mogu pronaći slični sadržaji.

Kreatori internet prezentacija terorističkih organizacija osim teksta, obilato koriste i grafiku i vizuelni elemente (slike, filmovi...). Sve organizacije imaju ambleme na svojim početnim stranama (tzv. *Home page*). Neki sajtovi posetiocima čak nude da „skinu" ambleme (*Download*). Iako internet strane uobičajno skrivaju nasilnu prirodu terorističkih organizacija i naglašavaju njihovu navodnu miroljubivu prirodu, pacifistički pristup problemu nije prikazan na amblemima. Simboli prikazuju oružje ili druge elemente koji označavaju nasilje. Na internet strani Hezbolaha možemo videti nož sa koga kaplje krv. „Obasjana putanja" i IRA prikazuju maskirane vojnike koji vitlaju oružjem, Kahane ima podignutu pesnicu.[266] Internet prezentacija Oslobodilačke vojske Kosova je u crnoj i crvenoj boji, sa slikama naoružanih vojnika uz zvuke koračnice, dok internet prezentacija Tupak Amaru i Nacionalne armije oslobođenja Kolumbije pokazuju podignutu pušku. Neki od ovih simbola su postojali pre nego što se pojavio internet i zato se njihovo

[266] http://www.utexas.edu/students/iig/archive/ira/historz/irahist.html (1998); http://www.sinnfein.org (1998).

značenje ne može predstaviti kao nenasilno. Zastave organizacija (ili slični nacionalni simboli) se, takođe, redovno pojavljuju na ovim stranama. Praksa da se prevode sadržaji koji imaju najmanje elemenata nasilja, može se tumačiti kao ulagivanje zapadnoj javnosti. Netekstuli delovi, kao na primer pesme i govori, ipak su namenjeni domaćoj javnosti.

Redovan element internet strana terorističkih organizacija predstavlja odeljak sa govorima i tekstovima lidera, osnivača i ideologa. Ovde možemo zapaziti obilje zvaničnih dokumenata koji se mogu i pretraživati po naslovu u datumu. Internet prezentacije Tupak Amaru i zapatista omogućavaju ovakvo pretraživanje i čak, pozivaju posetioce da kopiraju, prevode, štampaju i dele ove materijale uz obrazloženje da „oni predstavljaju rad glavne komande i sajt nema apsolutna pravo na autorska prava"). Prezentacija turske Narodne revolucionarne partije/Fronta oslobođenja nudi govore i prevode odeljaka iz knjige jednog od lidera. Sajt Hamasa obezbeđuje i linkove na kojima se može naći prevod intervjua šeika Jasina (Yassina) arapskoj radio stanici i novinama. „Obasjana putanja" dozvoljava pristup pamfletima, a FARC ima i pisma.[267] Kahane sadrži nedeljne kolumne u kojima Bendžamin Zejev Kahana tumači Toru. Uopšte, kreatori internet stranica terorističkih organizacija se trude da na ovaj način podele materijale kroz medije i da dopru do najšire javnosti. Pojedine prezentacije postaju prave kućne prodavnice preko kojih se mogu naručiti knjige, video i audio kasete, nalepnice, štampane majce i bedževi sa znacima organizacije.

Ne treba zaboraviti ni da se sve više informacija može naći na fejsbuku i popularnoj stranici *youtube*, gde se na profilima istaknutih simpatizera terorističkih organizacija nalaze informacije o poginulim „mučenicima". Na ovaj način se sve više propagira „mučeništvo" i prikupljaju novi borci za ratove, pogotovo za rat u Siriji. Na snimcima su eksplicitno prikazane mrtva lica ubijenih, koja imaju blažen izraz, a kojima se želi poručiti da i ukoliko se pogine u Siriji, to se čini sa osmehom. Pored toga, prikazan je način na koji se vode okršaji sa snagama režima, a tu je i klip koji je posvećen već ubijenom vehabiji Mirzi Ganiću iz Novog Pazara, koji je ubijen početkom ove godine.[268]

Teroristički govori na internetu

Kako naglašavaju Gabriel Vajman i Konrad Vin u svojoj studiji *Pozorište terora* jedan od glavnih problema na koje nailazimo suočavajući se sa modernim

[267] http://www.blythe.org/peru-pcp/ (1998, 2002); http://www.csrp.org/index.html (1998, 2002).

[268] Internet adresa na primer http://www.youtube.com/watch?v=krkyMZAo2tA. 12/12/2013.

terorizmom je kako da se branimo.[269] Na većini prezentacija najviše napora je uloženo kako bi se opravdala upotreba sile. Za opravdanje upotrebe sile koriste se četiri retoričke strukture.

Prva retorička struktura koja opravdava upotrebu sile korišćenje motiva „bez izbora". Većina internet strana potvrđuje tačnost izjave kako oni nisu odbacili mirno rešenje spora. Nasilje je prikazano kao neophodnost podmetnuta slabima kao jedino sredstvo kojim se mogu braniti od okrutnog, tiranskog neprijatelja. Zbog toga Tamilski tigrovi tvrde da je upotreba sile opravdana samim odbacivanjem Vlade Šri Lanke da prizna tamilsku manjinu. Oni navode Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija i izveštaje posmatrača (koji uglavnom dolaze iz organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava) o pravima tamilskog naroda na otcepljenje, zatim se pominje Ženevska konvencija i rezolucije Saveta bezbednosti. Sve pomenuto vodi zaključku da „je oružana borba opravdana i pravno legalna zbog toga što su oduzeta prava tamilskog naroda". Na internet strani se ističe da se borba Tamila razvija samo kao poslednje rešenje. Tamili će, pre svega, nastojati da mirno razreše sukob. Nacionalna armija oslobođenja Kolumbije primećuje da je oružana borba legitimna, jer:

> „(S)a ili bez gerile, nasilje vlada našim svetom i raste svakim danom: glad, represija, kriminal. Nasilje koje proizvodi naša organizacija je rezultat, ne uzrok, ovakve stvarnosti. Ovo je pokušaj da se slabi oslobode (...) Zato ELN neće napustiti oružanu borbu sve dok razlozi naše borbe ne prestanu (...) Mi se borimo zato što žudimo za društvom bez nasilja."

Sajt Hezbolaha ističe da se islamski otpor mora pripisati cionističkoj agresiji i njihovoj želji da vladaju severnim Libanom i da „kao što je napomenuto u Deklaraciji o ljudskim pravima, naše je pravo da se borimo za naša prava i za opstanak naše zemlje". Hamas tvrdi da „kao što se francuski Pokret otpora borio protiv nacista četrdesetih godina, Hamas je pokret (...) sastavljen od patriota koji traže pravo na samoopredeljnje i bore se da oslobode svoju domovinu, Palestinu". Albanci na Kosovu nisu imali izbora usled stalnih „ubijanja, proterivanja i hapšenja nedužnih civila. „Tokom nejednake borbe međunarodna javnost je obaveštavana o ubistvima, masakrima, otimanju privatne svojine, paljenju kuća, uništavanju kulturnih i verskih objekata. Humanitarna katastrofa je bila rezultat rata. Preko petine albanske populacije je proterano. Neki od njih i dalje žive pod otvorenim nebom".

Druga retorička struktura povezana je sa zakonitošću upotrebe nasilja u cilju demonizacije i prikazivanja protivpravnih radnji neprijatelja. Članovi pokreta ili organizacije prikazani su kao borci za slobodu koji su protiv svoje volje prinuđeni

[269] Gabriel Weimann, and Conrad Winn, *The Theater of Terror*, Longman Publication, New York, 1994.

da primene silu zbg toga što njihov nemilosrdni neprijatelj ruši slobode i ponos njihovog naroda ili grupe. Većina internet stranica insistira na tome da neprijatelji organizacije ili grupe su stvarni teroristi, te redovni slogan glasi: „naša nasilnost je mala u poređenju sa njihovom agresijom". Internet strana Hamasa direktno poziva posetioca pitanjem „ko je terorista?" pokazujući ilustraciju na kojoj izraelski vojnik drži dete uz naslov: „Uhvatili smo teroristu, naredniče!". Na drugoj prikazanoj slici vidi se izraelski vojnik kako iz oklopnog vozila cilja ženu i decu uz naslov „Pobedio sam, Levi! Ubio sam još tri ova stvorenja". Možemo videti još slika izraelskih vojnika koji ubijaju i tuku decu i žene, a sve uz cinične naslove koji pokazuju bezdušnost Izaelaca. Poruka je jasna: Palestinci su žrtve cionista koji su stvarni teroristi, oslobođeni moralnih okova. Internet strana Hamasa je prepuna brojnim „činjenicama" čija je svrha da „pokažu pravu sliku Izraela". Ovo uključuje i opis veze cionista i britanskog imperijalizma kao i citate izraelskih vođa o „cionističkim ekspanzionističkim ciljevima" i primerima brutalnih radnji koje su počinili Izraelci. Tako kao dokaz navodne srpske agresije možemo videti sliku Vojislava Koštunice sa mitraljezom u rukama i kako srpska policija prebija mirne demonstrante. Internet strana Hezbolaha na sličan način ističe terorističku prirodu Izraelaca. Ove strane pokazuju grozne slike ubistava u Kani. Internet strane pokazuje detaljne informacije o „izraelskom terorizmu": informacije o „rođenju cionističkog entiteta", „izraelskoj dnevnoj agresiji" i „izraelskim krvoprolićima". Na stranama terorističkih organizacija možemo naći detaljne informacije, slike i filmove, navodnih masakara koje su srpska vojska i policija sprovodile nad „nedužnim albanskim stanovništvom" u Račku, Drenici i drugim mestima na Kosovu i Metohiji. Glavni argument na internet stranici turske Narodne revoluci o narne partije/Fronta oslobođenja jeste da su:

> „(V)ladajuće klase prihvatile politiku terora i krvoprolića koja se retko može naći drugde u svetu (...) Svaki dan hiljade revolucionara biva ubijeno od snaga fašističkih država. U zatvorima stotine zatvorenika biva mučeno. Sela i šume su očišćeni od hiljada ljudi koji su proterani sa svoje zemlje i oterani u koncentracione logore. Skoro svakog dana države napadaju sindikate i radničke organizacije (...) U isto vreme, članovi vladajuće klase bivaju uhvaćeni u skandalima i korupciji. Većina starijih državnika, uključujući predsednika i premijera, zavise od mafije sa kojom su povezani podmićivanjem i korupcijom (...)."

Sudeći po internet prezentaciji „Obasjane putanje",

> „narodna borba je, od početka, morala da se suoči sa najgorim brutalnostima koje je peruanska vlada mogla da primeni – od krvoprlića i istrebljenja čitavih sela do egzekucije stotine revolucionara i predsednika organizacije Gonzala (...)Peruanska vojska spovodila je politiku genocida... Zbog svega ovoga, revolucija je nastavila da napreduje".

Rečnik terorista pokušava da prenese odgovornost na protivnika, navodeći njegovu okrutnost, nehumanost i nemoralnost. Nasilje „slobodnih" i „oslobodilačkih" pokreta je mali u poređenju sa okrutnošću protivnika.

Treća retorička taktika je naglašavanje slabosti. Organizacije pokušavaju da istaknu tvrdnju kako je teror oružje slabih. Uprkos uvek prisutnom rečniku „oružane borbe" ili „otpora" terorističke organizacije na internet stranicama izbegavaju da spomenu kako oni žrtvuju druge. Radnje koje se sprovode protiv terorističkih grupa redovno se naglašavaju uz reči „krvoproliće", „ubistva", „genocid" i slično. Organizacija se konstantno progoni, njihovi lideri su stalno mete atentata, a pristalice se ubijaju. Njihova se sloboda izražavanja ograničava, a sledbenici se hapse. Ova taktika, koja opisuje organizaciju kao malu, slabu, i gonjenu od strane jake države i sile, pokušava da pretvori teroriste u žrtve. Hezbolah se razlikuje unekoliko od ostalih organizacija jer u prvi plan stavlja vojne podvige, radujući se nad tuđim žrtvama (pokazuju slike sahrana ubijenih Izraelaca), i objavljujući detaljnu statistiku svojih vojnih pobeda. Motiv za ovaj neobičan pristup možemo naći u pokušaju Hezbolaha da utiče na javnost da se povede rasprava o povlačenju Izraela iz Libana. Organizacija je jasno izjavila da je cilj vršenje pritiska na Izrael radi povlačenja. Autori prezentacije znaju da i mnogi Izraelci posećuju ove internet stranice pa se njima ovako i obraćaju. Hezbolah ovde objavljuje broj ubijenih Izraelaca, održavajući stalnu elektronsku vezu sa Izraelcima i uz pomoć elektronske pošte utiču na roditelje čiji su sinovi u izraelskoj vojsci, te ovim pokušavaju da demorališu narod.

Konačno, neke od ovih strana su prepuni nenasilja, poruka o ljubavi i miru kao i nenasilnih rešenja. Iako su ove organizacije nasilne, na skoro svim prezentacijama možemo naći tvrdnje o potrazi za mirnim rešenjem sukoba, diplomatskim pregovorima ili dogovorima koji se postižu uz pritisak međunarodne zajednice. Dve organizacije posebno naglašavaju svoju miroljubivost i nenasilna sredstva — Baski i Nacionalna armija oslobođenja Kolumbije. Ova poslednja stvarno pozivaju na oružani otpor, ali tvorci sajta napominju da sâma organizacija nije vojna i da opisivanje ELN-a kao tvorca vojne revolucije predstavlja „zli trač" podmetnut od strane vlasti.

Retorika terorista na internetu pokušava da nam donese mešavinu slika i argumenata u kojima su teroristi prikazani kao žrtve koje su prisiljene da se okrenu nasilju kako bi ostvarili pravedne ciljeve i kako bi se suočili sa brutalnim, nemilosrdnim neprijateljem, koji nema moralnih načela. Demonizovanje neprijatelja, uloga žrtve kojom teroristi prebacuju krivicu zbog upotrebe sile na neprijatelja, pokazivanje poruka punih ljubavi i mira predstavlja samo strategiju koja se najčešće koristi na ovim stranama. Da li se ova retorika kvalitativno razlikuje od one kojom se terorističke organizacije služe u drugim komunikacijskim sredstvima? Izgleda da terorističke organizacije za internet strane koriste obrasce kojima se služe njihovi lideri u konvencionalnim medijima.

Aktuelna internet (*on-line*) verzija terorističke retorike, ipak, razlikuje se od medijske strategije terorista u konvencionalnim sredstvima komunikacije u kojima organizacije uglavnom prihvataju odgovornost za nasilje. Retorika korišćena u medijima ranih sedamdesetih godina je pretila postojećem poretku i nije se krila iza mogućnosti diplomatskih i mirnih rešenja kao što rade organizacije u današnje vreme na svojim internet stranama. Verovatno je da shvatanje medija (interneta) i ciljna grupa (korisnici interneta) diktiraju strategiju mirnog rešavanja problema. Naime, kao što ćemo kasnije pokazati, da bi se obezbedila pokrivenost u konvencionalnim medijima potrebno je „biti vest", odnosno obezbediti veliki stepen gledanosti/čitanosti u medijima. Za to je potrebna „bum vest". Internet prezentacije čitaoci gledaju ili od kuće u mirnom okruženju, pa je predstavljanje nenasilno i puno nekih informacija, ili u okruženju zainteresovanih strana, pa za to postoje stranice podrške koje možemo nazvati „stranice niste sami".

Ko predstavlja ciljnu grupu?

Kome se teroristi na internetu obraćaju? Ko predstavlja njihovu ciljnu grupu? Da li se oni obraćaju potencijalnim pristalicama, neprijateljima (koji ustvari predstavljaju deo opozicione društveno političke zajednice u sukobu), ili ciljaju na međunarodnu javnost? Iako je nemoguće tačno odrediti ko su korisnici interneta i posetioci ovih internet strana, možemo do delimičnih odgovora doći analizom sadržaja tih strana. U njima, međutim, zapažamo elemente obraćanja svim pomenutim grupama. Obraćanje pristalicama najupadljivije se zapaža po tome što se tu mogu poručiti štampane stvari, majce sa znacima organizacije kao i odgovarajuće značke, bedževi, zastave, audio i video kasete. Naslovi i slogani takođe utiču na pristalice. Naravno, pretpostavlja se da se deo sajta koji je na jeziku organizacije direktnije obraća ovoj grupi ljudi.

Internet omogućava teroristi pristup do najmanje tri različite publike ili javnosti : Prvo, tu je ciljani neprijatelj, bez obzira da li je vlada, privatna korporacija , ili politička, etnička, verska grupa. Ovakav pristup omogućava teroristima ne samo da emituju svoje zahteve ili objave odgovornost za terorističke akcije, nego i da izvrši psihološki rat, dezinformiše, demorališe i zbuni neprijatelja.

Ali možda ipak najznačajniji deo ciljne grupe, posmatran kao dodatak pristalicama, jeste međunarodna javnost, „posmatrači" širom sveta, i „mučenici" koji nisu neposredno uključeni i konflikt. To možemo videti iz činjenice da je većina teksta ustvari prošireni opis istorijskih događaja već poznatih pristalicama. Neke internet stranice daju ovaj pregled i na nekoliko jezika kako bi što širi krugovi bili upoznati sa njihovom verzijom istorijskih događaja. Baskijski pokret pruža ove

informacije na: kastiljanskom, nemačkom, francuskom i italijanskom jeziku. Sajt Tupak Amaru nudi englesku, španskу, japansku i italijansku verziju. Sajt Uzbeka možemo naći na arapskom, engleskom i ruskom.

Ako dalje analiziramo sadržaje ovih sajtova dolazimo i do treće grupe na koju se pokušava uticati. To su novinari širom sveta za koje se posebno stavljaju članci iz novina i kratke informacije koje im mogu „pomoći" u izveštavanju. Jedan od Hezbolahovih internet strana (*Hizbollah's press office*) se posebno obraća novinarima i poziva ih da i oni daju svoj doprinos prezentaciji time što će im slati tekstove preko elektronske pošte.

Sadržaji posvećeni četvrtoj ciljnoj grupi — neprijateljskoj javnosti, nisu uvek baš jasni i vidljivi. Ipak, na nekim internet prezentacijama jasan je plan da se stvori osećaj krivice i da se demorališe neprijateljska javnost. Kada internet stranice terorističkih organizacija prikazuju slike svojih neprijatelja kako ubijaju, kako policajci ciljaju decu i žene, ili prikazuju dokaze mučenja zatvorenika, oni ne misle samo na obezbeđivanje podrške i stvaranje osećaja simpatije među neutralnim posetiocima, već žele da razviju osećaj nespokojstva, krivice i žaljenja u javnosti koja pripada suprotnoj političkoj ili društvenoj grupi. Na ovaj način se i slabi javna podrška režimu, i naravno, demorališe vojska. Vojni lider Hezbolaha, Ibrahim Naser al Din (Ibrahim Nasser al-Din) rekao je:

„Uz pomoć Interneta Hezbolah je uspeo da uđe u domove Izraelaca, stvarajući važan psihološki prodor."[270]

Godine 1999, Hezbolah je uspeo da postigne navedeni cilj kada je, na internet stranici, pokazao detalje oko povratka tela ubijenih izraelskih marinaca koji su ubijeni u Libanu. Organizacija je tvrdila da jedan od kovčega ne sadrži samo jedno telo (vojnika Itamar Ilya), već i delove tela drugih poginulih boraca. Ova tvrdnja je razbesnela porodice poginulih vojnika i stvorila sukob sa vlastima. „Dijalog" koji članovi Hezbolaha žele da otvore na internetu sa Izraelcima je vidljiv i iz intervjua roditelja izraelskih vojnika koji su stacionirani u Libanu (naslov je bio „Neću da moje dete pogine u Libanu!"). U članku objavljenom u *Yediot Aharonot* od 16. decembra 1998. mnogi Izraelci, naročito roditelji vojnika, priznali su da često obilaze interenet strane Hezbolaha kako bi saznali šta se dešava: „Ja smatram ovaj sajt legalnim izvorom informacija" reči su oca jednog izraelskog vojnika). Na ovim stranama čak možete postaviti pitanje, tražiti informacije i vesti koje će vam oni poslati elektronskom poštom.

Da li na gorenavedeni način terorističke organizacije uvode članove u svoje mreže za različite potrebe? Analiza je otkrila neke načine uvođenja članova u aktivan krug podrške, ali nisu vidljivi načini na koji se mobilišu posetioci za neke

[270] Sa internet sajta organizacije (citirano u Yediot Aharnot, 16. decembar 1998, str. 7).

stvarne akte nasilja. Kahane ima naslove tipa „Kako ja mogu pomoći u borbi? Predlozi", ili „Obasjana putanja": „Upozorenje za akciju: Šta ti možeš da uradiš?", a pokret Baskije i IRA traže ekonomsku pomoć koju možete dati posredstvom kreditne kartice — primeri su koji pokazuju da postoji neki vid traženja pomoći od posetilaca. Prezentacija zapatista poziva posetioce da pomognu tako što će uticati na članove meksičke vlade (date su elektronske adrese predsedinika Meksika), i da „šalju pisma podrške organizaciji ili lokalnim izbeglicama (...) Obrazujte prijatelje (...) Pridružite se protestnim marševima ispred Ambasada ili diplomatskh misija Meksika u vašoj zemlji ili sami organizujte nešto (...) Pošaljite humanitarnu pomoć (...) Dajte donaciju organizaciji." Kao suprotnost nedostatku zahteva za postizanje aktivnog nasilja, postoji jasno vidljiv napor da se prikupe pristalice za nenasilne aktivnosti, naročito kao potpisnika peticija.

Iako nema očiglednih, direktnih poziva na nasilje, neki delovi stranica se ipak mogu okarakterisati kao indirektno podstrekavanje nasilja. Internet strana Hamasa uključuje i pozive na Džihad: „Džihad je pobeda ili mučeništvo", „Oko za oko", „Džihad će se nastaviti do Sudnjeg dana". Opravdavanje nasilja se takođe može tumačiti kao indirektan poziv na nasilje. Glorifikacija mučeništva (uz upotrebu reči „mučenici"), na primer, označava da će izvršioci nasilnih akata biti nagrađeni. Štaviše, to je samo pozadina. Većina sadržaja na ovim internet prezentacijama ignoriše nasilje, i čak se često navode želje za mirnim rešenjem spora.

Druga aktivnost koja se često primećuje je upućivanje posetilaca na druge internet stranice preko veza koje su bliske ideološki sa organizacijom (njihove novine, solidarne grupe, i dr.).

Zloupotreba interneta

Gorenavedena analiza otkriva razlike i sličnosti između retorike koju koriste teroristi na mreži i drugde. Centralno pitanje za ovu retoriku, bez obzira na medij koji se koristi, je potreba za podrškom i opravdanjem nasilja. Mnogi od ovih argumenata koji se koriste na mreži mogu se susresti i na drugim materijalima. Sličnost između materijala na internetu i onog u konvencionalnim medijima ogleda se u tome što je većina sadržaja na internetu zapravo ponavljanje sadržaja iz drugih medija (na primer, novinskih članaka). Ipak, može se zapaziti više razlika. Prvo i najvažnije, vesti koje pokrivaju oblast terorizma su uvek povezane sa nasiljem, dok se nasilje može (i uglavnom se) prikriva na internetu. Terorističke organizacije na internetu prikazuju se kao legalne političke organizacije, odnosno retorika internet terorista izgleda „više miroljubiva". Pojedine internet prezentacije čak, demantuju bilo kakvu upotrebu nasilja, što predstavlja suprotnost tipične strategije da se za

neko terorističko delo prizna odgovornost. Drugi samo ignorišu ovu temu. Umesto toga, autori internet stranica naglašavaju pitanja kao npr. političkih zatvorenika i slobodu izraza, verovatno sa namerom da steknu simpatije posetilaca koji su privrženi slobodi govora i ljudskih prava.

Druga razlika između sadržaja internet prezentacija i medijskog pokrivanja terorista je u širini i količini informacija. Internet strane nemaju ograničenje pa su informacije sveobuhvatnije i njihovi sadržaji su bitniji terorističkim organizacijama jer je pristup njima često ograničen od strane vlasti.

Treća razlika između konvencionalnih medija i sadržaja na internetu je u tome što organizatori internet strana mogu mobilisati posetioce u akciju na različite načine, što nije moguće preko štampe zbog različitih standarda. Iako ove internet prezentacije pružaju posetiocima različite i obimne načine za akciju, nasilje se retko pojavljuje kao jedna od opcija. Na pomenutim stranama pozivaju se posetioci da daju novac, rasturaju materijale i protestuju. Pozivi na nasilne akte, ako ih ima, mogu biti samo indirektni (na primer, kroz poziv na Džihad u islamskim zemljama).

Razlike u komunikaciji preko interneta i posredstvom klasičnih medija potiču od razlika u komunikacijskim sredstvima, sposobnosti kreatora internet strana (*webmaster*) i publici. Kreatori internet strana su uglavnom obrazovaniji i upoznatiji sa prirodom interneta od drugih članova terorističkih organizacija. Kanal, odnosno internet je glavni delokrug slobodnog govora. Kreatori internet strana pokušavaju da prilagode poruke normama i vrednostima medijuma. Kao dodatak, oni verovatno deluju kroz postojeće internet forme. Percepcija o publici je takođe drugačija: za korisnike interneta se pretpostavlja da su obrazovani, liberalni i iz svih krajeva sveta.

Kako može vlada da odgovori na ovo? Treba li društvo da nađe način kako bi se ograničilo prezentovanje terorističkih organizacija na internetu? Buduća prevencija širenja ovih sadržaja na internetu je tehnički složena, pravno komplikovana.[271] Štaviše, uopšte ne deluje moguće da će se ovde isplatiti napor nadležnih organa. Sa jedne strane, imamo odmah prisutnu štetu, u smislu odnosa sa javnošću. Sa druge strane šteta koja nastupa ako ih zabranimo ili ograničimo (ograničavanje slobode govora, uticanje na „otvorene" kanale – Internet i dr.) verovatno je veća.

Mnoge vlade, kao i pojedinačni hakeri, pokušali su da blokiraju navedeni način komunikacije naročito posle događaja od 11. septembra 2001. godine, ali je

[271] Yuval Karniel, "Freedom of Speech on the Internet", *Dvarim Achadim 2*, 1997, pp. 165–8;

Juliet M. Oberding, and Terry Norderhaug, "A separate jurisdiction for Cyberspace" *Journal of Computer Mediated Communication* [On-line]. Dostupno na http://www.jcmc.huji.ac.il/vol2/issue1/juris.html., 1996.

postignuto samo to da su se češće menjale internet adrese.[272] Neke od njih su nestale samo privremeno — na primer stranice Hezbolaha koje su prestale sa radom oktobra 2000. godine posle napada izraelskih hakera kao odgovor na kidnapovanje tri izraelska vojnika. Ubrzo se većina internet strana ponovo otvori posle demonstracija besa terorista ili njihovih pristalica koji žele na ovaj način da komuniciraju.

Ne treba zanemariti i delatnost hakera. Na primer, avgusta 2008. godine kosovski hakeri su onesposobili rad internet adrese jednog manjeg, lokalnog, srpskog časopisa. Već sledeći mesec srpski hakeri potpisani kao „Ujedinjena jugoslovenska brigada" blokirali su zvanične internet stranice najvažnijih državnih institucija u Albaniji — vlade, ministarstava i parlamenta.

Analiza slučajeva pokazuje određenu dvojnost internet politike zapadnih država, pre svega SAD, u odnosu na internet stranice islamskih ekstremista.[273] S jedne strane, podstrekava se delovanje hakera koji vrše kontrolu i nadzor na internetu, vrši pritisak i fizički se gase internet adrese terorističkih organizacija. Sa druge strane, imamo ogroman broj nepoželjnog materijala na internetu. Razloge delimično možemo objasniti nepreglednošću i dinamičnošću prostora interneta. U svakom trenutku internet stranice menjaju svoju lokaciju (promena *URL* i *IP* adresa), a s druge strane u interesu je država i njihovih obaveštajnih i bezbednosnih službi da postoje aktivne stranice organizacija kako bi lakše nadzirali delovanje i komuniciranje korisnika tih stranica. Nadzor navedene službe vrše preuzimanjem celokupnog prometa na internetu uz pomoć ljudi i određenih programskih rešenja. Jedan od načina je uz pomoć programa za „kopanje po podacima" za otkrivanje terorističkih aktivnosti (*Using Data Mining for Detecting Terror-Related Activities on the Web*). Za analiziranje internet stranica, koje koriste terorističke organizacije, ograničena metoda koristi algoritam za „kopanje po podacima" (*Data Mining algorithm*).[274] Pomenuti algoritam, opisan i dijagramom 5., se sastoji od tri faze:

---

[272] Yeal Shahar, "From Activism to Hactivism", Conference paper, predstavljen na University of Haifa Law and Technology conference "Fighting Terror On-line: The Legal Ramifications of September 11", 27 decembar 2001, Shefayim, Izrael.

[273] Osim SAD, gorenavedeno važi i za Rusku Federaciju i njen odnos sa internet delovanjem čečenskih ponunjenika. Iako su najpre pokušali *DOS* metodom (Denial of Service) onesposobiti intenrent adresu www.kavkazcenter.com, nakon što su čečeni preuzeli odgovornost za napad na školu u Beslanu, Ruska Federacija je izvršila pritisak na Litvaniju, na čijoj teritoriji se nalaze pomenute internet strane.

[274] *Data mining* odnosno kopanje po podacima je način otkrivanja skrivenih podataka u bazama. Kombinovanom upotrebom tehnike, analize i tehnologije baza podataka, ova metoda omogućava traženje suptilnih veza između podataka, te se na taj način mogu „predvideti" budući događaji. Navedene metode se upotrebljavaju najviše u polju trgovine da bi se izradio profil potrošača, ali se na ovaj način može pronaći profil, tipično ponašanje, pripadnika, odnosno simpatizera terorističke organizacije (izvor: http://www.twocrows.com/glossary.htm#anchor314309).

proučavanje sadržaja postojećih terorističkih internet stranica i analizu korisničke aktivnosti; analiza i sinteza rezultata i kalibriranje podataka. Otkrivanje potencijalnih terorista mora se izvesti u realnom vremenu što je moguće postići samo ako je delovanje terorista prikazano izuzetno homogeno i egzaktno. Ako, dakle, želimo oblikovati algoritam, koji će uspešno tražiti teroriste na internetu, i pritom razlikovati teroriste od drugih korisnika, onda najpre moramo analizirati tipično ponašanje teroriste na mreži, odnosno napraviti njegov profil. U drugoj fazi taj profil neprekidno upoređujemo sa delovanjem korisnika na mreži. U trećoj fazi ukrštamo podatke dobijenih sa terena i onda se analiziraju „sumnjivi" korisnici. Analizom dobijenih podataka stvaramo osnovni model algoritma.[275] Iz gorenavedenog je jasno da je u interesu obaveštajnih službi da fizička lokacija terorističkih internet stranica bude na području država gde se nadzor vrši, kako bi normativno-pravni okvir pokrivao pomenute akcije.

Svetska zajednica je počela da se bori protiv nekih vidova zloupotrebe interneta. Na primer, Evropska Unija je stvorila sistem razmene informacija o ovoj vrsti

Shema 5. Programsko otkrivanje terorističkih aktivnosti na internetu[276]

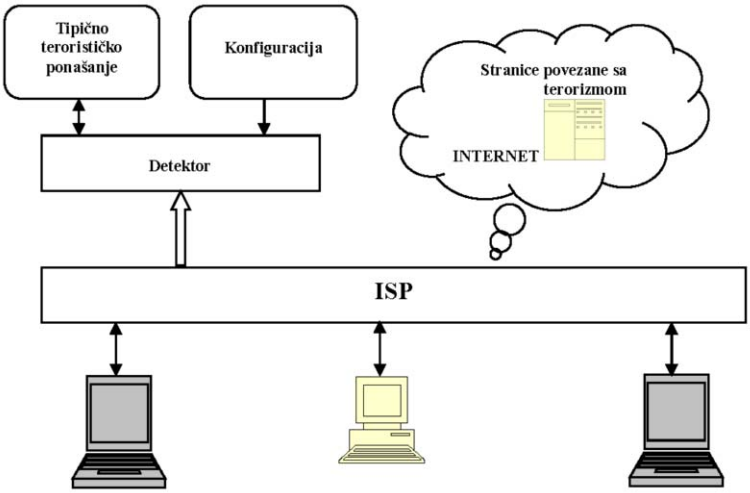

[275] Elovici et al., "Using Data Mining Techniques for Detecting Teror – Related Activities on the Web", *Journal of Information Warfare* 3(1), 2004, pp.17-29.

[276] Izvor Elovici, ibid.

pretnje. Portugalija je predložila usvajanje sistema razmena informacija prikupljenih na internetu („*Interchange of Open Information Collected on the Internet*"). Navedeni sistem trebalo bi da obezbedi svim članicama „efikasno oruđe u otkrivanju informacija, a sve u kontekstu borbe protiv terorizma". U okviru ove organizacije donet je i Zakon o zaštiti elektronskih podataka („*Rules of protection of electronic data*").

I druge važne međunarodne organizacije uključile su se u ovu borbu: Ujedinjene Nacije su donele Rezoluciju 1373 o borbi protiv terorizma. Američki Kongres je doneo Patriotski akt (*USA Patriot Act*). Zakon o nadzoru stranih obavještajnih službi, poznat kao FISA, osigurava ključni pravni okvir koji omogućuje obaveštajnoj zajednici da, nadzirući komunikacije terorista, prikuplja informacije za zaštitu civilnih sloboda Amerikanaca. Zakon 9/11, kako je kolokvijalno nazvan, predviđa preusmeravanje sredstava na visoko rizične savezne države i gradove, proširuje nadzor zračnog i pomorskog tereta koji ulazi u SAD i finansiranje novih programa koji će osigurati međusobnu komunikaciju različitih obaveštajnih i sigurnosnih službi angažovanih u borbi protiv terorizma. Osim pomenutih postoje i preporuke osam najrazvijenijih zemalja sveta G-8 i Evropskog policijskog tela Evropola.

VI
Karakteristike terorističkog delovanja

Iskustvo oduvek pokazuje da svaki čovek koji ima vlast u rukama
ima predispozicije da je zloupotrebi.
On će ići tako daleko, dok ne naiđe na ograničenja.

Montesquieu

Karakteristike terorističkog delovanja

Kao što terorističke grupe odlikuje niz specifičnosti u pogledu unutrašnje organizacije, odnosa sa državama koje im daju podršku i onima koje nastoje da ih unište, obuke svojih članova i održavanja izvesnog „korporativnog duha" grupe, isto tako i terorističke akcije odlikuju karakteristike koje proističu iz same prirode terorističkog delovanja, iz resursa kojima grupa raspolaže, ciljeva koje želi da ostvari i društvene klime i institucionalnih mehanizama koji predstavljaju objektivne faktore na putu uspešne realizacije terorističke akcije. U dosadašnjem iskustvu i literaturi koja prati način delovanja terorističkih grupa iskristalisalo se nekoliko osnovnih načelnih smerova delovanja grupa koji su prisutni u većini terorističkih akcija. Oni se, između ostalog, odnose na prirodu neposrednih aktera, i to pre svega na preduslove i načine regrutovanja članova terorističkih grupa koji će izvoditi akcije, potom na unutrašnje mehanizme i protokole bezbednosti u okviru grupe i u komunikaciji grupe sa spoljašnjim svetom, zatim na održavanje entuzijazma članova grupe za ostvarenje grupnog cilja (što je povezano sa danas dobro istraženim fenomenom „radikalizacije", posebno kada je reč o islamskom terorizmu).

Nasuprot mišljenju koje je vladalo pre 11. septembra 2001. godine, da su mehanizmi terorističkog regrutovanja i obuke članova mreža jednostavniji nego, na primer, u slučaju organizovanog kriminala, te da se u velikoj meri odvijaju stihijski, na talasu neke vrste religijske ili političke radikalizacije, danas postoje dokumentovani razlozi za verovanje da, iako je radikalizacija važan fenomen za delovanje terorističkih grupa, njihovi modeli regrutovanja, unutrašnji sistemi komunikacije i svakodnevna organizacija podležu vrlo preciznim principima o kojima se vodi briga. Jedan od pokazatelja te činjenice leži u promeni koja se dogodila sa dinamikom delovanja džihadista, pre svega onih koji pripadaju mreži Al Kaida ili se pak na nju pozivaju (posle 11. septembra 2001. faktički celokupan džihadistički pokret je postao jedna velika i raširena „franšiza" Al Kaide) nakon proglašavanja „rata protiv terora" od strane administracije SAD posle napada na Njujork i Vašington. Usled velikog pritiska koji je izvršen na kompletnu mrežu Al Kaide, kao i na sva jezgra delovanja radikalnih muslimana širom sveta, pojačani su unutrašnji bezbednosni protokoli mreže. Time je automatski smanjena njihova aktivnost, jer je u situaciji aktivnog „lova" na lidere, za mreže bilo važnije sačuvati

lidere nego nastaviti delovanje protiv neprijateljskih ciljeva. Upravo se pojačavanju unutrašnje bezbednosti pripisuje činjenica da posle 11. septembra na američkom tlu nije bilo novog napada, iako ništa što su američke bezbednosne strukture učinile nije moglo bitno uticati na mogućnost izvšenja takvog napada. Stoga danas u obaveštajnoj zajednici prevladava stav da terorističke mreže nikako nisu organizovane isključivo po principu fanatičnog delovanja radi ostvarenja bezuslovno zacrtanog cilja, bez obzira na žrtve, nego da u njima postoje slični protokoli bezbednosti kao i u državnim bezbednosnim službama, a da je utisak delovanja bez obzira na žrtve stvar planiranog ostvarivanja efekta na javnost, što je deo same terorističke strategije.

Preduslovi za regrutovanje terorističkog operativca

Mrežasta struktura terorističkih grupa predstavlja inovaciju u organizacionom smislu, koju je tokom poslednje dve decenije počeo da preuzima i organizovani kriminal, koji je raniji, visokohijerarhizovani model organizacije, sa jasno definisanim ulogama i podelom rada u okviru organizacije, u velikoj meri zamenio takozvanim „pokretnim koalicijama" zasnovanim na „kriminalnim projektima" u kojima učestvuju različite grupe aktera, uključujući ne samo članove samog jezgra kriminalne organizacije, nego i druge počinioce krivičnih dela, koji mogu posedovati individualne kriminalne karijere, baviti se takozvanim „klasičnim" ili takozvanim „profesionalnim" kriminalom, a u operacijama specifično definisanih organizovanih kriminalnih grupa, koje zadovoljavaju taksativne, danas obavezujuće međunarodne definicije organizovanog kriminala, učestvovati samo povremeno.[277] Na ovaj način, gabariti kriminalne organizacije se ne ocrtavaju dovoljno jasno, u njoj ne postoji stabilno članstvo, i samim tim identitet kriminalne grupe u dužem vremenskom periodu postaje neuhvatljiviji za kontrolne agencije. Stoga danas savremena kriminološka literatura govori o sve većoj evoluciji od takozvanog „hijerarhijskog modela" ka „mrežastom modelu" organizacije.[278] Reč je o modelu koji je preuzet upravo od terorističkih grupa.

[277] Zirojević, Mina, Đukanović, Dragan, Gajić, Dejan, „Tradicionalna i savremena shvatanja o kriminalu, organizovanom kriminalu i transnacionalnom organizovanom kriminalu", u Bjelajac, Željko, Zirojević, Mina, *Organizovani kriminalitet izazov XXI veka*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2012, str. 5-22.

[278] Videti Adam Edwards & Peter Gill (eds), *Transnational Organised Crime: Perspectives on global security*, Routledge, London, 2002, a specifičnije o modelima mrežaste organizacije na primer narko kartela: Robert J. Bunker & John P. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, 1998, pp. 55–74.

Mrežasta struktura, za razliku od hijerarhijske, podrazumeva da je grupa strukturisana po „ćelijama" čiji sastav, u načelu, po veličini ne prelazi 20 članova, a najčešće se radi od grupama od 5 do 12 ljudi. Terorističko regrutovanje je najbolje proučeno na primeru islamističkih grupa, i u tim slučajevima regrut nakon obuke odmah stupa u sastav ćelije, u kojoj živi sa ostalim članovima ćelija, prolazi konkretnu obuku za konkretan zadatak, priprema izvršenje akcije, a sve informacije, koje su po obimu vrlo ograničene, dobija od koordinatora jedne grupe ćelija, sa kojim kontaktira po unapred razrađenim bezbednosnim protokolima. Na opisani način, ćelija se profiliše kao vrlo efektivna borbena jedinica, čiji su članovi često spremni na konačnu ličnu žrtvu, ali u slučaju njenog otkrivanja i razbijanja opasnost za ostale ćelije i za grupu u celini, pa i za konkretnu akciju, čije pojedine delova izvode pojedinačne ćelije, maksimalno je smanjena, zbog činjenice da članovi jedne ćelije ne poseduju faktički nikakve informacije o drugim ćelijama niti o širim planovima grupa.

Upravo iz opisanog razloga, klasični represivni model borbe protiv neposrednih terorističkih pretnji, zasnovani na agresivnom razbijanju terorističkih ćelija radi dolaženja do podataka o „jezgru" mreže, daju slabe rezultate. Primena metoda takozvanog „intenzivnog isleđivanja", uključujući fizičku prinudu, upotrebu pasa i otvoreno nasilje, koje su koristile američke trupe u Iraku i koje i danas koriste pojedine represivne agencije u delovanju prema terorističkim grupama, a koje već duže vreme koriste izraelske bezbednosne službe, iskustveno je pokazala da se, čak i primenom fizičkog mučenja, vrlo teško dolazi do informacija od članova terorističkih ćelija. Razlog za tu činjenicu je jednostavan: sama struktura i način organizacije terorističke mreže je da većina članova mreže informacije o celini operacije ili o drugim delovima mreže — i nemaju.

Osnovni preduslov za regrutovanje terorističkog „operativca" u opisanom kontekstu predstavlja njegova motivacija. Mrežasta organizacija grupe podrazumeva značajne koristi u smislu bezbednosti za grupu, koje su pomenute, ali ona podrazumeva i izvesna ograničenja. U toj vrsti organizacija uloga hijerarhije je vrlo ograničena. Stoga teroristički operativac mora biti dovoljno motivisan zajedničkim ciljem da deluje bez prisustva uobičajenih mehanizama motivacije u militantnim grupama, poput identifikacije sa liderom ili razvijene uzajamne solidarnosti sa većim brojem ostalih članova iste formacije. Primera radi, solidarnost na čijem razvijanju se intenzivno radi u svim vojnim jedinicama zasnovana je na sposobnosti da se vojnik identifikuje sa ostalim vojnicima: žrtva jednog vojnika prevodi se u motivacionu energiju za ostale, koji su svedoci te žrtve, tako da moralni ideal heroizma postaje prihvaćen od strane cele jedinice. U slučaju terorističkih ćelija, ti izvori motivacije su velikim delom odsutni, zbog relativne uzajamne izolovanosti ćelija, što povećava zahteve od pojedinca u smislu posvećenosti cilju

i istinske uverenosti u njegovu opravdanost. Stepen spremnosti na žrtvu pripadnika terorističke grupe varira zavisno od kulturne, geografske i strateške orijentacije grupe: islamski teroristi su veoma često spremni da vrše samoubilačke akcije, što govori o stepenu njihove motivisanosti, dok, recimo, evropski teroristi koji se bore za etničku emancipaciju ili teritorijalnu podelu država (poput „vojnika" Irske republikanske armije ili pripadnika španske ETA), ne čine samoubilačke akcije, već svoje akcije planiraju uz sličnu ekonomiju rizika i očekivanog učinka kao klasične vojne jedinice. Ipak, u svim slučajevima, motivacija pojedinca počiva na doživljaju viktimizacije značajne grupe kojoj pojedinac pripada, i takva motivacija, u principu, podrazumeva i spremnost na žrtvu do izvesnog stepena koji, obično, prevazilazi nivo spremnosti na žrtvu profesionalnih vojnika.[279]

Drugi preduslov, osim u slučajevima najjednostavnijih akcija, predstavlja znanje, to jest sposobnost da se obavi neki zadatak. Teroristi koji u grupu ulaze sa specifičnim, specijalizovanim znanjima (bilo da je reč o tehničkim znanjima, poput poznavanja eksploziva, hemije ili mehanike, bilo o administrativnim znanjima, poznavanju organizacija i njihovih protokola, ili pak socijalnoj prohodnosti u odgovarajuće krugove) u savremenim terorističkim organizacijama ostvaruju uticaj u grupi i postaju deo njenog jezgra upravo zahvaljujući toj svojoj osposobljenosti. Reč je o organizacionom fenomenu terorističkih grupa koji je u savremenoj literaturi poznat kao „heterarhija", umesto nekadašnje hijerarhije:

„Model organizacije terorista koji se pojavio u novije vreme, a koji su usvojile grupe poput Al Kaide, poklapa se sa onim što sociolozi nazvaju 'heterarhijom' —

[279] Ako se pitanje spremnosti na žrtvu vojnika pogleda pažljivo, vidi se da je politika delovanja uspešnih armija zasnovana upravo na doktrini minimalnog rizika i minimalnih žrtava. Možda najbolji primer za to je američka vojska, u kojoj i u fazi obuke i u fazi izvođenja borbenih dejstava postoji princip namerne i drastične disproporcionalnosti: upotrebiti disproporcionalnu silu da bi se protivnik onesposobio što brže i uz što manji rizik za sopstvene vojnike, a tek potom voditi računa o proporcionalnosti štete koja se time nanosi samom protivniku (videti danas uticajno dokumentovano svedočenje američkog operativnog majora Pola Houa: Paul R. Howe, *Leadership and Training for the Fight*, Authorhouse, Bloomington, Indiana, 2005). Potreba da se deluje što ofanzivnije, kako bi se smanjile žrtve na sopstvenoj strani, podrazumeva spremnost svih vojnika da otvaraju vatru na protivnika čim se ukaže prilika, što se, recimo, u istoriji američke vojske pokazalo kao problem, zbog značajnog broja vojnika koji imaju problem sa ubijanjem protivnika, takozvanih "non-firers" (videti klasični rad na ovu temu američkog pukovnika i predavača Dejva Grosmana: Dave Grossman, *On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*, Back Bay Books, New York & London, 1995, reprinted 1996 and 2009). Sama činjenica da se značajan deo obuke američke i drugih visokoprofesionalizovanih vojski zasniva na proučavanju mehanizama koji treba da deluju kao generatori što veće agresije kod vojnika, kako bi se primenom disproporcionalne sile smanjio rizik za sopstvenu stranu, govori sasvim jasno o logici sistemske opredeljenosti protiv podnošenja žrtava, što je logika sasvim različita od logike većine terorističkih grupa.

autoritet koji proističe iz znanja ili funkcionalnosti u nekom poslu, a ne iz mesta koje pojedinac zauzima u vertikali organizacije. U labavom okviru zajedničkih ciljeva — u slučaju terorista, to je često prosto otpor prema politici SAD — grupe i organizacije koje se inače uzajamno veoma razlikuju, mogu razviti zajedničko polje delovanja. Ovaj pristup je naročito razvijen na Srednjem istoku, gde je princip pomaganja ‚neprijateljevom naprijatelju' već dugo relevantniji nego što bi bili neki čvrsto definisani zajednički ciljevi."[280]

Treći minimalan uslov za regrutovanje povezan je sa sredinom iz koje regrut dolazi. Njegov odlazak iz te sredine na obuku i kasnije postavljanje u terorističku ćeliju moraju biti „prirodni", jer ukoliko bi njegovo odsustvo iz uobičajene sredine bilo primećeno, ili prijavljeno, pogotovo u savremenoj klimi „rata protiv terora", sama ta činjenica bila bi „okidač" delovanja kontrolnih agencija koje bi mogle ugroziti grupu ili njene delove. Upravo stoga se i danas, kada je reč o islamskom terorizmu, teroristički operativci uglavnom regrutuju iz tradicionalnih islamskih sredina, iz porodica koje podržavaju terorističke kampanje, i iz društvenih ambijenata u kojima njihovo odsustvo sa radnog mesta ili iz škole neće automatski biti signal da nešto nije u redu u bezbednosnom smislu. Iako je u najnovije vreme fenomen radikalizacije, koji je suštinski važan za terorističko regrutovanje, velikim delom bio privremeno preseljen iz islamskih zemalja u islamske centra na Zapadu (pa se u popularnoj retorici danas London ponekad naziva „Londonistan", zbog jednog broja „islamskih ratnika" sa britanskim pasošima koje su radikalizovali imami u Velikoj Britaniji, a ne na Bliskom istoku), treba imati u vidu činjenicu da se, po preovlađujućem mišljenju u obaveštajnim krugovima, najveći deo regrutovanja džihadista danas i dalje odvija upravo u islamskim zemljama, i to pre svega na severu Pakistana. Radikalizovani mladi Muslimani, koji najvećim delom dolaze iz medresa (verskih škola) pri džamijama koje vode radikalni imami širom sveta, stižu na sever Pakistana, u tribalne oblasti nad kojima pakistanska vojska nema kontrolu. Primetno je da se danas radikalizuju deca. Jedna takva video prezentacija je posatavljena na youtube gde se vidi dete u ulozi bombaša samoubice koji se najpre pozdavlja s drugarima i rodbinom, a potom odlazi do svojih meta. Bombaš aktivira eksploziv, a jedan od mališana baca pesak u vazduh kako bi simulirao eksploziju. Dečaci zatim glume da su mrtvi, dok ih drugovi oplakuju.[281] U gradu Pešavar, u severnoj teritoriji Pakistana, regrute dočekuju „oficiri za vezu" Al Kaide koji ih upućuju u kampove za obuku u neposrednom okruženju, u Avganistanu i na teritoriji Pakistana. Nakon obuke regruti se odmah upućuju u ćelije za koje su planirani, u kojima provode neko

[280] Paul Todd & Jonathan Block, *Global Intelligence*, Zed Books, London, 2003, p. 13.

[281] http://www.telegraf.rs/vesti/913279-sokantno-deca-u-avganistanu-se-igraju-bombasa-samoubice-video.

vreme planirajući konkretnu akciju koja je poverena lideru ćelije, bez ikakvih informacija o široj kampanji ili drugim ćelijama koje se nalaze na istoj lokaciji ili u susednim zemljama. Nakon izvršene terorističke akcije, ukoliko se ne radi o samoubilačkoj operaciji, teroristi što pre napuštaju zemlju unapred organizovanim načinom i nalaze se ponovo u regrutnoj bazi iz koje se šalju na novi zadatak, u novu ćeliju.[282] Sve je veći broj „belih udovica", odnosno udovica bombaša samoubica, koje je njihovo osnovno društvo odbacilo posle udaje za muslimana i koje su svoj identitet našle upravo u radikalizaciji. To su žene uglavnom iz siromašnijih sredina, bez visokog obrazovanja, željne identifikacije i pohvala.

Modeli regrutovanja Al Kaide

Imajući u vidu činjenicu da je, zbog samog javnog i bezbednosnog profila Al Kaide, način regrutovanja njenih članova danas najbolje proučen, od značaja je razmotriti osnovne modele regrutovanja u ovoj mreži kao predloške za moguće strukture regrutovanja terorista uopšte, pošto su strukturne specifičnosti ovog procesa zajedničke za najveći broj terorističkih grupa. Istraživanja regrutovanja terorista Al Kaide sprovedena su pretežno u SAD, a najnovija klasifikacija modela regrutovanja potiče iz RAND korporacije.[283] Prema ovoj klasifikaciji, Al Kaida

[282] Pakistanski istražitelji su 2009. godine pronašli čitavo selo u severnoj pakistanskoj oblasti Vaziristan (Waziristan) naseljeno regrutima Al Kaide bele rase i nemačkog porekla, sistematski regrutovanim putem emitovanja promotivnog video materijala u Nemačkoj. Selo se nalazilo na bezbednoj udaljenosti od „fronta" — grupa se bavila napadima na NATO snage u Avganistanu — i posedovalo je sopstvene centre za brigu o deci preko dana, apoteke, škole, i infrastrukturu koja je bila potrebna za porodični život. Regrutovani Muslimani nemačkog porekla (mnogi od njih doseljenici u Nemačku iz afričkih zemalja) spadali su, po oceni „oficira" Al Kaide, u najbolje borce ove mreže. Selo je pripadalo odeljku Al Kaide pod imenom Islamski pokret Uzbekistana, a bilo je locirano u Vaziristanu jer je ta oblast Pakistana pod faktičkom teritorijalnom kontrolom Talibana, koji uživaju rasprostranjenu podršku i zaštitu stanovništva ove provincije. Regrutovanje nemačkih državljana sprovodio je izvesni „Abu Adam", dvadeset četvorogodišnji Nemac turskog ili severnoafričkog porekla, koji je odrastao u jednom od predgrađa Bona, Kesenihu (Kessenich). Abu Adam je stekao osnovna znanja o rukovanju oružjem kao vojnik nemačke vojske, služeći vojni rok, kasnije je tri godine radio u nemačkoj Federalnoj kancelariji za statistiku, u kojoj je ostavio dobar utisak, i koju je napustio 2007. godine da bi se pridružio kampu za obuku terorista u Jemenu — Dean Nelson and Allan Hall, "Pakistan discovers 'village' of white German al-Qaeda insurgents", *The Daily Telegraph*, 25 September 2009, http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/pakistan/6226935/Pakistan-discovers-village-of-white-German-al-Qaeda-insurgents.html, pristup 5 maj 2010.

[283] Scott Garwehr & Sara Daly, *Al-Qaida: Terrorist Selection and Recruitment*, RAND Corporation, Santa Monica, 2006, http://www.rand.org/pubs/reprints/2006/RAND_RP1214.pdf, pristup 5. maj 2010.

koristi najmanje četiri modela regrutovanja u strukturnom smislu, i najmanje četiri različita metodološka pristupa regrutovanju, pri čemu se modeli i pristupi razlikuju.

Prvi i najjednostavniji model regrutovanja je takozvani „*model mreže*", koji podrazumeva da se jednoj, u načelu homogenoj grupi relativnih istomišljenika (poput vernika jedne džamije predvođenih radikalnim imamom, ili pripadnika neke Talibanima sklone populacije, poput onih na severu Pakistana), ponudi neki, uniforman i istovetan, sadržaj, koji cirkuliše među njenim članovima bez obzira na njihove individualne razlike. Taj materijal može biti (i najčešće jeste) video snimak, ili se svaki potencijalni regrut može pozvati na izlet ili na sastanak sa članovima Al Kaide koju mu onda nude da postane član mreže. Model mreže podrazumeva da će neki potencijalni regruti odbiti ponudu, a neki će je prihvatiti, pa se oni koji prihvate u slici ovog modela shvataju kao „ribe" koje su se uhvatile u mrežu. Mreža se „baca" u relativno bezbednom okruženju, u kome Al Kaida nema ozbiljnu opoziciju, i može se očekivati pozitivan odgovor značajnog broja učesnika u procesu.[284]

Drugi poznati model je takozvani „*model cevi*", koji se grafički može predstaviti upravo kao cev koja je na ulaznom delu šira i postepeno se sužava ka izlaznom delu. Ova struktura regrutovanja se primenjuje u manje homogenim sredinama u kojima je potrebno potencijalne regrute „procesuirati", to jest, koristeći različite psiholingvističke i retoričke metode manipulacije, dovesti do bitne promene njihovih stavova kako bi postali podesni za regrutovanje. Zahvat grupe je širi na početku, što označava širi deo cevi, a tokom „islamskog obrazovanja" grupe jedan manji deo regruta ispada iz procesa. Oni ne postaju teroristi, ali u velikoj broju slučajeva ostaju simpatizeri islamista i često se kasnije koriste kao posrednici za stupanje u kontakt sa novim potencijalnim regrutima, koji se onda i sami „puštaju" kroz model cevi.[285]

Tabela 4. Modeli mreže i sistem komunikacije

	Javna i neposredna komunikacija	Javna i posredovana	Privatna i bliska	Privatna i posredovana
Model mreže		X		X
Model infekcije	X			
Model cevi			X	
Model baznog kristala		X		

[284] Ibid, p. 76.

[285] Ibid, p. 77.

Treći model je „*model infekcije*". On se koristi u izolovanim grupama, poput islamskih populacija u zapadnim zemljama koje su pogođene napadima džihadista, i koje su pod aktivnim nadzorom vlasti. U takvim situacijama „agenti" Al Kaide ulaze u grupu i kreću se kroz nju diskretno, stupajući u individualni kontakt sa članovima grupe, nastojeći da sa njima uspostave lični odnos, da ih pridobiju za ciljeve mreže, i da ih potom upotrebe da, kroz sopstveno kretanje kroz grupu, postepeno šire ideologiju koja dobija sve više pristalica. Bitni faktori uspešnog regrutovanja korišćenjem modela infekcije su, pre svega, kredibilitet agenta, koji mora raspolagati *a priori* ugledom u grupi (recimo, može biti imam, ili pripadnik ugledne društvene grupe, ili neko za koga se zna da ima zasluge za etničku grupu ili zajednicu u nekoj sredini); ti faktori potom uključuju mogućnost da se potencijalni regruti socijalno uporede sa agentom (agent ne može biti, recimo, neko ko je socijalno veoma udaljen od socijalnog statusa potencijalnih regruta, bilo da pripada mnogo višem, ili mnogo nižem društvenom sloju); konačno, agent mora biti u stanju da ostvaruje individualni pristup svakom članu grupe, što je direktno suprotna strategija onoj koja se primenjuje u modelu mreže. Tokom vremena, postepenim pridobijanjem članova grupe, uticaj ideološke „infekcije" raste, i aktiviraju se i drugi mehanizmi dinamizacije grupe, poput podrške prijatelja za istu ideologiju, uzajamne solidarnosti, osećaja zajedničke ugroženosti od strane dominantne zajednice ili države, ili prosto konformizam duhu grupe koji sada postaje radikalan.[286]

Četvrti strukturni model regrutovanja je „*model baznog kristala*". Reč je o strukturi regrutovanja koja se primenjuje kada je ciljna populacija toliko udaljena ili kontrolisana da je teško u nju postaviti agenta, i ovu strategiju Al Kaida vrlo uspešno primenjuje kada je reč o populacijama u dijaspori širom sveta. Njen naziv sugeriše da se, bez ličnog kontakta, pomaže stvaranju uslova, poput hlađenja vode, da se, u nekom trenutku, spontano, unutar grupe, pokrene mehanizam „samoregrutovanja", kao što se voda, kada je sredina dovoljno hladna, kristalizuje u led. Pojava jednog kristala leda najavljuje druge, i postepeno se, uz dovoljno nisku temperaturu, celokupna masa vode zaledi. Jedan od načina da se primenjuje ovaj metod je dodatna izolacija grupe i njeno izlaganje najradikalnijim negativnim efektima sredine u kojoj žive. Primera radi, islamske populacije koje doživljavaju diskriminaciju na Zapadu, ili ih, što je neretko slučaj, dominantna zajednica doživljava sve kao „teroriste" ili kao izvor pretnje od terorizma, ukoliko ne dobijaju podršku svojih verskih, intelektualnih i nacionalnih lidera i svojih matica, nego su predmet manipulacije u formi „suočavanja sa stvarnošću antimuslimanskog raspoloženja", često iznedre radikalne lidere koji sami traže kontakt sa džihadistima

[286] Ibid, p. 78.

i sami, iznutra, započinju proces radikalizacije ostalih članova grupe. Iako ovaj model regrutovanja na prvi pogled izgleda najteže primenljiv i zavisan od dugih vremenskih perioda primene manipulacije i izolacije, upravo to je model kojim je regrutovana Hamburška ćelija koja je osmislila napade na Njujork i Vašington 11. septembra 2001. godine.[287]

Za razliku od prevashodno strukturne perspektive posmatranja modela regrutovanja (a nije reč o iscrpnoj listi modela, nego o četiri najbolje proučena okvirna modela, iz kojih u budućnosti mogu izrastati novi podmodeli ili sasvim nove strukture), proces regrutovanja u Al Kaidi uključuje i četiri pre svega metodološki posmatrana postupka ili pristupa, koji proističu iz ukrštanja dve osnovne ose: javni ili privatni kontakti između onih koji regrutuju i potencijalnih regruta, i fizički blizak, neposredan kontakt s jedne, ili posredovan kontakt preko veće udaljenosti, s druge strane. Ukrštanjem ove dve klasifikacione ose, dobijaju se četiri moguća pristupa.

Prvi je pristup zasnovan na *javnoj i neposrednoj* komunikaciji sa regrutima. Oni koji sprovode regrutovanje kreću se kroz neku grupu i uspostavljaju kontakte sa manjim grupama ili sa pojedincima za koje procene da su potencijalni regruti za mrežu, pri čemu njihovi kontakti nisu ograničene dostupnosti za javnost (nisu tajni niti se odvijaju u kontrolisanom prostoru), ali su neposredni, to jest omogućavaju lični uticaj koji je inače karakterističan za privatne kontakte. Ovu vrstu pristupa islamističke grupe primenjuju u antagonizovanim i kontrolisanim sredinama, poput logora (reč je o široko primenjivanom metodu među Palestincima, koji su pod stalnom kontrolom izraelskih bezbednosnih struktura), u zatvorima ili među grupama koje su preživele kolektivnu traumu rata, izbeglištva ili su bili žrtve ratnih zločina ili odmazde. Metod javnog i neposrednog kontakta je u najvećoj meri kompatibilan sa strukturnim modelom *infekcije*, pa se u praksi najčešće i primenjuje sa njim, a njegova osobenost leži u činjenici da se može primenjivati bez obzira na stav vlasti, čak i protiv njega, pa i ukoliko onaj koji sprovodi regrutovanje pretrpi represiju — recimo, ukoliko bude uhapšen — on može primenjivati isti pristup i u zatvoru, što je iskustvo takođe pokazalo kao raširenu praksu, pre svega na Bliskom istoku. Drugim rečima, izuzetno je teško suprotstavljati se islamističkom regrutovanju koje je javno i neposredno; to može biti slučaj zbog zakonodavnih nepovoljnosti, jer u većini savremenih institucionalnih demokratija javno delovanje u neposrednoj komunikaciji nije zabranjeno, a pogotovo nije kriminalizovano; potom, tu vrstu regrutovanja je teško sprečavati jer se intervenisanjem narušavaju elementarna građanska prava na slobodnu komunikaciju i ispoljavanje svojih uverenja (ukoliko se ne dokaže da je reč o pozivanju na nasilje, što takođe uključuje

[287] Ibid, p. 79.

značajne teškoće); konačno, represijom protiv onih koji na ovaj način regrutuju sledbenike može se galvanizovati neprijateljstvo ciljne populacije, recimo izbeglica ili viktimizovane grupe čiju situaciju islamisti koriste da bi ih radikalizovali.[288]

Drugi metodološki pristup koji islamisti koriste je *javno i posredovano* regrutovanje. U svrhu primene ovog pristupa najčešće se koriste javni mediji, od elektronskih medija poput televizije ili radija, koji su dostupni kontrolnim akcijama države, preko specijalizovanih internet strana, do štampanih medija. Pristup javne i posredovane komunikacije primenjuje se kada ciljna populacija nije neposredno dostupna, i on je posebno pogodan za primenu u strukturnim regrutnim modelima *mreže i baznog kristala.* Odabrana ciljna grupa se obično odlikuje specifičnim karakteristikama povezanim sa socijalnom stratifikacijom. Recimo, često se kao ciljna grupa biraju mlađi nezaposleni muškarci, vernici koji redovno dolaze u određenu džamiju, ili slično, pre svega socijalno definisane grupe, za koje se onda formiraju odgovarajuće poruke preko medija na način sličan reklamnim kampanjama. Al Kaida ovaj pristup koristi umereno, kako bi se zadržala njegova efektivnost, i to pre svega tako što, povremeno, preko elektronskih medija u islamskom svetu emituje džihadističke video snimke, kao što su bile direktne poruke Osame bin Ladena koje je posle 11. septembra 2001. godine emitovala televizija Al Džazira; Al Kaida takođe povremeno emituje takozvane „mučeničke" snimke, to jest video materijal koji, recimo posle izvršenih samoubilačkih terorističkih akcija, može predstavljati novinarski materijal, to jest informaciju (priča o teroristi koji je izvršio akciju), a koji je namenjen da izvršioca akcije prikaže kao primernog Muslimana i heroja na koga se treba ugledati.[289]

Treći pristup regrutovanju je upotreba *privatne i bliske komunikacije*. Ona se odvija u privatnom ambijentu, bez mogućnosti mešanja trećih lica, zaštićena od javnosti, i zasniva se na snazi ličnog uticaja i na slabosti onog na koga se vrši uticaj. Islamističke grupe često koriste ovaj pristup u privatnim klinikama na Zapadu u kojima se pacijenti oporavljaju od bolesti zavisnosti, u uskim i intimnim grupama koje se zajedno mole van džamije, ili u drugim zatvorenim, zaštićenim i intimnim situacijama u kojima postoji visoka proporcija zajedničkih stavova i vrednosti među članovima grupe i njihova sposobnost da pruže otpor regrutovanju koje je, navodno, u skladu sa tim zajedničkim vrednostima, dramatično smanjena.[290] Privatna i bliska komunikacija se obično primenjuje u strukturnim modelima infekcije ili cevi, jer omogućava da se, u kombinaciji sa tim modelima, uticaj jednog pripadnika mreže koji vrši regrutovanje progresivno prenosi među članovima intimno povezane grupe.

[288] Ibid, p. 80–4.

[289] Ibid.

[290] Ibid.

Četvrti pristup podrazumeva *privatnu i posredovanu* komunikaciju. Reč je o metodu koji objedinjuje osećaj zaštićenosti, pošto se on primenjuje iz neke vrste privatne sredine (poput štampanja propagandnog materijala u tajnoj štampariji) i efekat medijskog nastupa, jer koristi tehnologiju medija i širinu njihovog zahvata prema javnosti. Štampanje propagandne literature je tradicionalna forma ove vrste subverzivne komunikacije, koja nije karakteristična samo za savremene teroriste, nego je primenjivana u svim revolucijama i društvenim konfliktima koji su težili da uključe široku javnost. Danas teroristi koriste savremenije forme iste metode, a kada je reč o islamistima, oni su usavršili upotrebu internet stranica zaštićenih šiframa, zatvorenih internet „soba za razgovor" („*chat rooms*") i ilegalnog distribuiranja video zapisa sa propagandnim materijalom. Upotreba interneta za ovu metodu regrutovanja među kontrolnim agencijama danas se ponekad naziva „virtuelnim džihadom". Pošto je o upotrebi interneta u svrhe terorizma više rečeno u poglavlju koje je toj temi posvećeno, ovde treba samo konstatovati da se metod privatne i posredovane komunikacije kontakt sa potencijalnim regrutima odvija u privatnom prostoru, ali se ne završava na uspostavljanju takozvane „lične hemije" između onih koji regrutuju i potencijalnih regruta, nego se, da bi se postigao maksimalan efekat, koriste posrednici koji su bliski regrutu. Reč je o pristupu koji islamisti primenjuju u okviru strukturnog regrutnog modela mreže, koji omogućava da se pristupi velikom broju primalaca poruke, dok komunikacija ostaje kontrolisana.[291]

Rad na klasifikaciji modela i pristupa regrutovanju terorista danas se smatra značajnim ne samo iz autentičnih akademskih razloga, kako bi se razumela unutrašnja struktura i dinamika obnove članstva i širenja popularnosti terorističkih grupa, nego i iz praktičnog razloga što takve klasifikacije omogućavaju razvijanje odgovarajućih modela i pristupa takozvanom „antiregrutovanju", to jest psihološkog, socijalnog i bezbednosnog suprotstavljanja strategijama regrutovanja terorističkih operativaca. Osim toga, pionirski rad na klasifikacijama terorističke metodologije pokazuje da terorističke mreže, a posebno one koje su povezane sa džihadističkim pokretima, pre svega Al Kaida i povezane grupe, ne nastupaju spontano i isključivo na talasu entuzijazma da zadaju udarac svojim civilizacijskim, kulturnim ili navodnim verskim neprijateljima, već da je njihova strategija duboko osmišljena, metodološki razvijena i užljebljena u jedan specifičan sistem koji omogućava da se ta metodologija razvija. Stoga je razumevanje logike sistema o kome je reč, to jest logike razvoja terorističke strategije regrutovanja u ovom slučaju, preduslov ne samo za uspešno „antiregrutovanje", nego i za efikasnije obaveštajno prikupljanje podataka i operativno suprotstavljanje delovanju terorističkih grupa u segmentu regrutovanja. Činjenica da danas islamski teroristi sve više regrutuju nove borce iz evropskih

[291] Ibid.

zemalja (što pokazuje slučaj nemačkog islamističkog sela u Pakistanu) dodaje težinu potrebi da se razvija specifična, kategorijalno i strukturno-modularno usmerena metodologija prikupljanja obaveštajnih podataka koja nije zasnovana samo na tradicionalnim principima obaveštajnog rada, nego i na saznanjima o aktuelnim i konkretnim strukturnim i metodološkim modelima regrutovanja koje terorističke grupe primenjuju.

Fenomen radikalizacije

Imajući u vidu osnovne osobenosti terorističkog regrutovanja i terorističkog delovanja uopšte, uz svu njihovu složenost, nesporno je da su sve konkretne aktivnosti terorističkih grupa moguće samo ukoliko je u njihovu unutrašnju organizaciju na odgovarajući način ugrađena neka vrsta politike radikalizacije članstva i novih regruta. Ovo je moguće zbog same činjenice da je reč o obliku političkog i kulturnog nasilja koji proističe iz uverenja da radikalno definisani ciljevi zahtevaju primenu radikalno nasilnih i najčešće po ciljevima nediskriminativnih strategija. Takve strategije može sprovoditi samo dovoljno radikalizovan „borac". Savremena analiza terorizma posvećuje značajnu pažnju fenomenu radikalizacije, koji je vremenski i pojmovno vrlo blisko povezan sa samim procesom regrutovanja.

Sam pojam „radikalizacije" označava preobraćanje umerenih muslimana u radikalne kao prvi korak u sklopu pripreme mladih Arapa za odlazak u kampove za obuku operativaca Al Kaide u Avganistanu, a fenomen je proučavan analizom zaplenjenog video materijala koji je korišćen u sesijama radikalizacije.

Pre samih sesija, čija analiza pokazuje taktiku radikalizacije, članovi mreže koji sprovode regrutovanje odabiraju potencijalne regrute na osnovu nekoliko dobro razrašenih kriterijuma ranjivosti na odabrane strategije.[292] Postojeće analize sugerišu da su psihološki i ideološki faktori, poput stavova, ideja i društvenih iskustava, značajniji elementi ranjivosti na strategije terorističkog regrutovanja nego što su to, recimo, klasične sociološke kategorije za razvrstavanje poput godina starosti, profesije ili pola.[293] Na osnovu ovih uvida, psihološka analiza takozvanog „konverzionog ponašanja" koje je Sergi Moskovici (Sergi Moscovici) uveo u eksperimentalnu psihologiju, pokazuje da svaka vrsta uticaja na pojedinca, na njegove privatne stavove (a takav uticaj se u vrlo izrazitom smislu vrši prilikom

[292] John Lofland & Rodney Stark, "Becoming a World Saver", in *American Sociological Review*, vol. 30, no. 6, 1965, pp. 862–75.

[293] Videti Serge Moscovici, "Toward a Theory of Conversion Behaviour", in *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 13, 1980, pp. 209–39.

radikalizacije mladih muslimana u članove terorističkih mreža), stvara ozbiljan unutrašnji konflikt. Dinamika tog konflikta, u najkraćim crtama, opisana je na sledeći način:

> „Svi pokušaji da se na nekoga vrši uticaj proizvode unutrašnji konflikt, bilo zato što proizvode suviše veliku nedoslednost između privatnih i javnih stavova ili ponašanja pojedinaca ili grupa, ili zato što pojedince ili grupe suočavaju sa suprotnim stavovima i ponašanjima u odnosu na nešto što je njima važno. (...) Kada se suoče sa takvom situacijom, pojedinac ili grupa reaguju na jedan od sledeća dva načina: trude se da deluju dosledno i socijalno prihvatljivo i svojoj okolini, i sebi samima, ili nastoje da razumeju konfuzne fizičke i društvene okolnosti u kojima se nalaze. Očigledno je da, ukoliko je neka većina ili manjina sigurnija u svoje stavove, ona će ih doslednije braniti i neće biti spremna od njih da odustane, niti da pravi kompromise, što, u krajnjoj instanci, znači da će konflikt biti oštriji. (...) Danas je uglavnom prihvaćeno da načini ponašanja, a pre svega doslednost, odražavaju osećaj samopouzdanja, opredeljenosti i odbijanja kompromisa.”[294]

Stoga prilikom pokušaja da se indukuje „konverziono ponašanje” u grupu koja je predmet radikalizacije u sklopu terorističkog regrutovanja ključnu ulogu igra stepen doslednosti stavova i razumevanja njihovog sadržaja i implikacija kod članova grupe. Regrutovanje je uspešno kod onih članova grupe kod kojih nisu ispunjeni navedeni psihološki preduslovi da pruže značajan otpor, odnosno kod onih koji su spremni na kompromis i već od početka nisu uvereni u ispravnost svojih uverenja. Prvi korak u postupku radikalizacije jedne grupe, recimo grupe umerenih vernika neke džamije ili polaznika neke medrese, sastoji se u selekciji onih čija uverenja nisu dovoljno snažna. Na osnovu preliminarnih razgovora sa tako suženom grupom, dobija se još uža grupa onih koji su posebno podložni pritisku ka konverzivnom ponašanju, na osnovu sledećih osnovnih psiholoških kriterijuma:

- oni koji trpe visok nivo aktuelnog stresa ili nezadovoljstva, bilo da je reč o emocionalnom, fizičkom ili nekom drugom stresu;
- oni koji su razočarani u svojim kulturnim očekivanjima, pre svega u pogledu neispunjene potrebe za idealizmom (teroristi u ovakvim slučajevima uglavnom imaju uspeha u regrutovanju, jer oni sebe doživljavaju i profilišu kao neku vrstu „vizionara”);
- oni kojima nedostaje autentičan sistem religijskog verovanja ili autentičan vrednosni sistem, koji su samim tim povodljivi za stavovima koji im se predlažu;

[294] Ibid, p. 213.

- oni koji su pretrpeli neku ozbiljnu nefunkcionalnost porodičnog sistema, to jest na koje porodična i srodnička zajednica vrše takozvani uticaj „slabe gravitacije";
- oni koji po strukturi ličnosti pokazuju sklonost prihvatanju sugestija i ne mogu dugo da održavaju stanje nejasnosti normi.[295]

Kada se navedene karakteristike pažljivo osmotre, vidi se koliko je značajan uticaj sredinskih i kulturnih faktora kao katalizatora za radikalizaciju potencijalnih regruta. Prilikom regrutovanja u islamskoj zajednici u dijaspori, a posebno prilikom primene strukturnog modela „baznog kristala", to jest stvaranja uslova da dođe do „samoregrutovanja" ili „samoregrutacije" prouzrokovane strukturnim i sredinskim uslovima, samo se potenciraju okolnosti koje već postoje za pojedine članove grupe u dijaspori. Visok nivo kulturnog i svakodnevnog životnog stresa koji trpe pripadnici islamske (ali i bilo koje druge „disenzualne", manjinske zajednice čije se vrednosti razlikuju od dominantnih vrednosti društva-domaćina) čini ih osetljivijima na uticaje koji afirmišu vrednosti koje im se mogu predstaviti kao karakteristične za njihovu kulturu. Adaptabilna sredina zemlje domaćina, pogotovo kada je reč o islamskim i drugim disenzualnim (po vrednostima, a ne nužno po političkim pogledima) zajednicama, osposobljena da reaguje na legitimne potrebe manjina i na njihove kulturne specifičnosti na visokoinkluzivan, integrativan način, sama po sebi je sredstvo prevencije nastanka prvog uslova kod potencijalnih regruta za članstvo u terorističkim mrežama.

Ovde moramo pomenuti i fenomen „belih udovica". Naime, broj žena koje žele da pristupe terorističkim organizacijama (prvenstveno Al Kaidi) se toliko povećeva da je otvorena škola za devojke koje će trenirati u kampu, i koje žele da postanu kopija Britanke Samante Lutvejt (Samantha Louise Lewthwaite), poznatije kao „bela udovica". Ona je naime udovica od napadača koji se 7. jula 2005. godine razneo tokom terorističkog napada u Londonu i udovica Habib Ganija (Habib Ghani), teroriste za koga se smatra da je ubijen septembra 2013. godine. Bila je vođa grupe napadača koja je u kenijskom trgovačkom centru ubila 68 ljudi, i trenutno je najtraženija teroristkinja na svetu. Veruje se da obučava terorističke ćelije u istočnoj Africi. Fenomen žena samoubica se do sada pravdao njihovom potrebom za pripadnošću i svrhom života, i naglašavalo se da su to žene koje su ostale bez brata, muža ili nekog bliskog, a koje nemaju decu. Samanta Lutvejt je majka 4 dece od kojih poslednje ima samo nekoliko meseci.

Rima Fahri, jedan od lidera Hezbulaha je izjavila da je spisak žena koje žele da budu samoubice jednak kao i kod muškaraca.

[295] Garwehr & Daly, ibid, p. 85.

Slika 12. Samanta Lutvejt, „bela udovica"[296]

Drugi faktor ranjivosti na regrutovanje podrazumeva nezadovoljenu potrebu za idealizmom, koja je obično rezultat disfunkcionalnosti u samoj kulturnoj zajednici kojoj grupa pripada. Kada je reč o muslimanskim zajednicama u zapadnim zemljama, osim činjenice da dominantne zapadne kulture često nemaju dovoljno sluha za kulturne vrednosti i potrebe muslimana, takođe je činjenica i to da su muslimanske zajednice u tim zemljama nedovoljno dobro i odgovorno organizovane i ne pružaju dovoljno kulturnog usmerenja svojim članovima da postanu i ostanu umereni i konstruktivni članovi svoje verske grupe. Samo u zajednicama koje nemaju svoj autentični lokalni duh i stabilne, pozitivne odnose sa vlastima zemlje u kojoj se nalaze, moguće je da glavnu reč vode pojedinačni radikalni imami, ili čak da kompletnu ideološku matricu vaspitanja mladih muslimana preuzmu pojedinačni „entuzijasti" iz matice, koji su često u stvari akteri regrutovanja za Al Kaidu. Opisana uzročnost se može jasno uočiti kada se razmotre organizacija i struktura muslimanskih kulturnih i verskih zajednica u zemljama u kojima postoji značajan broj muslimana, a nema terorizma i terorističko regrutovanje nije uzelo maha. Jedan dobar primer, protivno čestim pominjanjima mogućnosti da se ta situacija promeni u budućnosti, upravo je Balkan, pre svega Bosna i Hercegovina. Iako je u Bosni i Hercegovini vođen rat koji je, pored teritorijalnih, imao i bitna etnička, pa u izvesnoj meri i verska obeležja, muslimanska zajednica, koja je tradicionalno snažna i dobro organizovana, dugo se odupirala uticajima iz radikalnih islamskih zemalja. Iako je, usled siromaštva i

[296] Izvor, stalna internet adresa http://www.mirror.co.uk/news/world-news/white-widow-samantha-lewthwaite-profile-1175021.

institucionalnih i političkih problema koji su usledili posle zaključenja mira u Bosni 1995. godine, uticaj, recimo, Saudijske Arabije (o kojoj će u ovom poglavlju biti posebno reči, i koja je prema nalazima mnogih analitičara terorizma glavni državni problem u sponzorisanju terorizma širom sveta, iako se zbog svog bogatstva smatra legitimnom članicom međunarodne zajednice), stabilno i postepeno rastao, otpor među umerenim muslimanima u Bosni je bio značajan i taj uticaj se razvijao mnogo sporije nego što bi to bio slučaj u labilnijim lokalnim muslimanskim zajednicama. I danas se uticaj Saudijaca u Bosni ogleda pre svega u finansijskom smislu, a tek tokom poslednjih nekoliko godina oni su počeli da ostvaruju bitniji uticaj na način bogosluženja u džamijama, njihovu organizaciju, kao i na religijsku etiku života mladih muslimana, koristeći se ne samo kulturnim autoritetom velike i bogate muslimanske zemlje, već i direktnim finansijskim donacijama mladim porodicama da bi one zauzvrat počele da primenjuju običaje radikalnijih muslimana. Jedan od primera je pomoć koja se iz saudijskih fondova isplaćuje bračnim parovima koji bar površno pristupe vahabističkoj opciji tako što mlade žene uvek nose zar, a muškarci puštaju bradu. Taj uticaj je, drugim rečima, nesporno prisutan, ali on počiva na površnim i vrlo praktičnim premisama i još uvek nije dubinski prodro u kulturno jezgro bošnjačke muslimanske zajednice, zahvaljujući pre svega visokom otporu (u skladu sa Moskovicijevom teorijom uverenja kao dinamičkog elementa indukcije „konverzionog ponašanja") koji dolazi iz jezgra umerene muslimanske bosanske verske zajednice. Kada se posmatra perspektiva razvoja događaja u ovom kontekstu, sigurno je razložno očekivati da uticaj radikalnih islamista vremenom prevlada ukoliko država i, u slučaju Bosne i Hercegovine, međunarodna zajednica, ne preduzmu pre svega mere u domenu socijalne i kulturne politike, da spreče uticaj radikalnih muslimanskih zemalja. Ta socijalna politika, kao i u svakoj drugoj zemlji, treba da omogući odgovarajuće usmeravanje potrebe za ostvarivanjem kulturnih i verskih ideala u okviru institucionalne strukture društva u kome grupa živi, čime se smanjuje drugi navedeni faktor ranjivosti na terorističko regrutovanje.

Treći navedeni faktor ranjivosti takođe je u vezi sa funkcionalnošću kulturno-verske zajednice kojoj pojedinac pripada. Kao što prihvatanje radikalne verzije islama predstavlja faktor rizika, tako i nedovoljno definisan sistem verovanja može biti rizičan, jer se nedostatak informacija i stavova o vrednostima popunjava na jedan nepovoljan način, od strane radikala, a ne od strane umerenih predstavnika verzije religijskog sistema koja je socijalno prihvatljiva za društvo u kome grupa živi. Primera radi, mladi musliman koji pohađa medresu u Pešavaru, u Pakistanu, najverovatnije će biti izložen radikalnijim verzijama islamske kulture, ali je tolerancija pakistanskog društva na tu verziju Islama neuporedivo veća nego, recimo, tolerancija neke evropske države. Stoga je u Pakistanu socijalno prihvatljivo da se pripadnici Vahabi pokreta masovno regrutuju, organizuju i da stvaraju i održavaju sopstveni kulturni i verski život, uprkos činjenici da oni, zahvaljujući

svojim uverenjima, mogu biti i često jesu bezbednosna pretnja društvu, što se vidi iz ubistva bivše pakistanske premijerke Benazir Buto 27. decembra 2007. godine, tokom perioda tranzicije vlasti posle faktičke vojne hunte na čelu sa generalom Pervezom Mušaravom, kao i iz niza terorističkih napada eksplozivom na pakistanskim ulicama koji traju od tada do danas. Uprkos tome svemu, pakistansko društvo smatra radikalne islamiste legitimnim kulturnim akterima, jer je reč o državi čija sama istorija i identitet počivaju na islamskoj kulturi i veri, i koja je i nastala odvajanjem od Indije i krvavim preseljenjima stanovništva iz jedne države u drugu, upravo da bi se stvorila „islamska Indija", to jest islamska država na teritoriji koja je prethodno bila deo Indije. Istorijski i državni razlozi, pored niza ostalih razloga, jasno ukazuju na ulogu islama u Pakistanu i na njegovu kulturnu „konstitutivnost" za sam kolektivni identitet građana Pakistana.

S druge strane, mladi musliman koji pohađa medresu u Londonu, čiji su roditelji imigranti bez posebno izraženih uverenja u pogledu različitih verzija islama, može formirati svoj sistem verovanja kao umereni musliman, ukoliko dođe u dodir sa naturalizovanim i lokalno funkcionalnim imamom, ili ga može formirati kao islamski radikal, ako dođe u dodir sa radikalnim imamom. Fenomen „londonistana", to jest masovnog regrutovanja terorističkih operativaca, upravo je rezultat propusta u organizaciji britanske muslimanske zajednice, i počiva pre svega na trećem navedenom faktoru ranjivosti, a to je neutvrđenost i nedefinisanost samog sadržaja verovanja, koje je onda predmet dodatnog kultivisanja od strane verske elite sa kojom pojedinac ima komunikaciju.

Četvrti i peti navedeni faktor ranjivosti na regrutovanje, to jest postojanje porodičnog defekta ili traume ili pak osobine ličnosti koje dovode do nestabilnosti uverenja, predstavljaju univerzalne faktore konverzionog ponašanja koje se ne odnosi samo na terorističko regrutovanje, nego na svaku vrstu radikalne promene uverenja i ponašanja, uključujući i pristupanje različitim kultovima. Moskovicijeva analiza u velikoj meri zahvata i dinamiku delovanja kultova, koja je u kontekstu navedenih faktora rizika vrlo slična dinamici delovanja terorističkih grupa, mada kultovi ne moraju imati političke niti subverzivne motive u svom delovanju. Ova dva faktora mogu da stvore (a peti faktor po definiciji uvek i stvara) strukturnu slabost u psihološkom profilu ličnosti što je čini prijemčivijom za svaki tip radikalizma.

Analiza zaplenjenog video materijala korišćenog za radikalizaciju grupe mladih muslimana od strane operativaca Al Kaide koja je sprovedena na Kolumbija univerzitetu pokazuje kako se navedeni faktori ranjivosti koriste u regrutovanju. Video zapis se sastoji iz tri osnovna dela, koji predstavljaju tri strukturno podeljene sesije između kojih se ostavlja izvestan vremenski razmak, kako bi poruke dovoljno „potonule" u svest regruta.

Prva celina je naslovljena „Situacija muslimanske *ume* (*umma*)". Reč „uma" označava ukupnu islamsku zajednicu svih muslimana u svetu kao jedinstvenu duhovnu zajednicu. Video materijal predstavlja tu duhovnu zajednicu kao predmet stalnog i obuhvatnog napada od strane „krstaša", to jest hrišćana, i Jevreja, pri čemu se potencira ne samo uloga žrtve koju „uma" igra u ovom kontekstu, nego podjednako i unutrašnja solidarnost i pripadnost svih muslimana ovom dubljem zajedničkom identitetu, bilo da su oni toga svesni ili da nisu, čime se, faktički, deluje na sve faktore ranjivosti o kojima je bilo reči.

Druga sesija je naslovljena „Uzroci". Ona se bavi rekonstrukcijom političkih i institucionalnih faktora koje Al Kaida vidi kao strukturne razloge za sistemsku represiju koju „uma" navodno trpi, pri čemu se u sesiji, koristeći delimično stvarne geopolitičke činjenice, naglašava globalni politički značaj Sjedinjenih Američkih Država i njihova uzročna uloga u omogućavanju da se ostvaruje sve što je u prvoj sesiji navedeno kao pretnja „umi". Cilj ove sesije jeste da se pre svega SAD i njima politički i vojno najbliže zemlje, poput Izraela, ali i takozvani „izdajnički muslimanski režimi", to jest sekularne vlade u muslimanskim zemljama poput država Severne Afrike, koje teže članstvu u Evropskoj uniji i danas su deo Evropske politike susedstva, definišu kao legitiman neprijatelj i kao opravdan cilj borbe za zaštitu „ume".

Treći deo video materijala naslovljen je „Rešenje", i sastoji se iz tri segmenta.

Prvi segment je naslovljen „Hidžra (*Hijra*)", što je reč koja označava preseljenje, migraciju. Reč je o prelasku proroka Muhameda sa nekoliko stotina sledbenika iz Meke, u kojoj su bili žrtve progona, u Medinu, 622. godine nove ere. Ovaj deo sesije metaforično predstavlja dolazak mladih muslimana u Avganistan kao „hidžru", posle koje se priključuju borbi za odbranu islama.

Drugi segment treće sesije naslovljen je „Priprema", i on predstavlja uputstvo za priključivanje kampovima za obuku terorista i za religijsko vaspitanje koje se odvija paralelno sa tom obukom, u Avganistanu (i u severnim delovima Pakistana).

Treći segment je, za očekivati, naslovljen „Džihad (*Jihad*)", što, u interpretaciji džihadista kao što smo raniej objasnili, označava faktičko terorističko delovanje kao oblik rata za zaštitu, ili čak za globalnu prevlast, „ume".[297]

Video snimak koji je analiziran na Kolumbija univerzitetu, naravno, nije jedini, već predstavlja tipičan materijal kakav Al Kaida redovno koristi u gotovo svim vidovima regrutovanja. Sedmog marta 2010. godine, medijsko krilo Al Kaide, as

[297] Columbia International Affairs Online, "Al Qaeda Recruitment Tape: An Introduction", Internet stranica: http://www.fathom.com/course/21701721/index.html. pristup: 12/12/2009.

Sahab (*as Sahab*) emitovalo je video snimak čije karakteristike pokazuju bitnu uniformnost sa prethodno opisanim materijalom.

Iako je as Sahab godinama posle napada na Njujork i Vašington u svojim video porukama koristio poznate arapske lidere Al Kaide iz najbližeg okruženja Osame bin Ladena, poput dr Ajmana al Zavahirija (Ayman al-Zawahiri) ili Abu Jahiju al-Libija (Abu Yahya al-Libi), ovoga puta u videu se pojavljuje predstavnik Al Kaide mlađe generacije za koga se, istog tog dana, 7. marta 2010, pronela vest u medijima da je uhapšen u Karačiju u Pakistanu. Reč je o džihadisti Adamu Gadanu (Adam Gadahn), koji je rođeni Amerikanac. U poruci, naslovljenoj „Poziv na borbu", Gadan, između ostalog, hvali američkog vojnika džihadistu, majora američke vojske Nidala Hasana (Nidal Hasan), koji je novembra 2009. godine pucajući iz pištolja usmrtio 13 vojnika u kasarni Fort Hud u Teksasu, rečima:

> „Na vama je, kao što je bilo i na vašem herojskom bratu mudžahedinu Nidalu Hasanu, da odlučite kako, kada i gde ćete obaviti svoju dužnost. Međutim, šta god da učinite, nemojte čekati do sutra da učinite ono što se može uraditi danas, i nemojte čekati na druge da učine ono što možete uraditi sami. (…) Naš brat mudžahedin Nidal Hasan je pionir, krčitelj staze i uzor koji je otvorio nova vrata, osvetlio put i pokazao put napred za svakog muslimana koji je okružen nevernicima i želi da ispuni svoju dužnost prema Alahu. (…) On nije nepotrebno podizao svoj bezbednosni profil, niti je trošio novac koji se bolje može upotrebiti za izvođenje akcije na putovanja u inostranstvo kako bi se obučio, kada je mogao sam da se pripremi kod kuće ili da zaključi šta treba da učini prostom primenom logike i rezonovanja. (…) Kao što je blagoslovena operacija od 11. septembra pokazala, svega malo mašte i planiranja, sa minimalnim budžetom, omogućavaju da se bilo šta pretvori u smrtonosno, efikasno i zgodno oružje koje će neprijatelja iznenaditi i lišiti ga mirnog sna godinama."[298]

Gadanova poruka jasno ukazuje na novi i razvijen oblik regrutovanja po modelu „baznog kristala": bez direktnog pristupa regrutima, navodi se primer teroriste koji se opisuje kao heroj, i daju se konkretna uputstva novoj generaciji terorističkih operativaca koji, za razliku od dosadašnje prakse, deluju sami i samoinicijativno. Poput Nidala, ovi „operativci" su u stvari terorističke ćelije koje se sastoje samo od jednog čoveka. Oni nemaju komunikaciju sa jezgrom grupe, i na njih se apeluje, isključivo korišćenjem psiholoških i vrednosnih „ulaza" koji su idenitifikovani u ranijem tekstu, da „ispune dužnost prema Alahu", vodeći pri tome računa o nizu praktičnih detalja. Gadan u video snimku kaže da treba voditi računa da se planovi akcije ne poveravaju nikome, da se o njima ne govori telefonom ili putem interneta,

[298] Stratfor, "Jihadism: The Grassroots Paradox", www.stratfor. com, 18 March 2010.

da se ne putuje, sve sa ciljem da bi se sprečila preventivna hapšenja i da bi se napad izveo sa punim efektom iznenađenja. Iako pojedinačni teroristi kojima se Gadan obraća, poput Nidala, možda nisu u stanju da izvedu složene operacije bez odgovarajuće obuke i tehničkih sredstava, kao i bez koordinacije sa jezgrom grupe, oni predstavljaju veliku regrutnu populaciju za islamističke teroriste na koju je za kontrolne strukture vrlo teško da reaguju: reč je, prosto, o legitimnim članovima društva, vojnicima, službenicima ili studentima, koji nisu činili krivična dela, ne predstavljaju bezbednosnu pretnju ni po kakvim objektivizovanim ili zakonskim kriterijumima, već jednostavno, u jednom, neočekivanom trenutku, pokažu da su radikalizovani i izvrše terorističku akciju. Reč je o fenomenu koji pokazuje do koje mere je radikalizaciju koja se sprovodi po modelu mreže ili baznog kristala, i uz upotrebu pristupa privatne i masovne, ili čak javne i masovne komunikacije, efektivna u praksi, iako, na prvi pogled, ne mora tako izgledati. Čak i bez upotrebe lične harizme ili poverljivog kruga prijatelja ili rođaka, karakteristične za model „infekcije" ili „cevi", upotrebom dobro osmišljenog video materijala Al Kaida uspeva da mobiliše regrute koje jezgro mreže čak i ne poznaje, koji nikada nisu bili u kontaktu sa operativcima Al Kaide, nisu bili na obuci i nisu prošli nijedan od danas već tradicionalnih „koraka" regrutovanja o kojima je bilo reči.[299]

U komunikaciji sa takvim potencijalnim regrutima, Al Kaida koristi predstavnike koji mogu da ostvare jasniji i efikasniji utisak, a pojava Adama Gadana (Adam Gadahn) kao „portparola" nove vrste Al Kaide govori upravo o tome da mreža računa na sve veću upotrebu modela mreže i baznog kristala i pristupa masovne komunikacije, kako privatne, tako i javne, uglavnom uz upotrebu javnih medija. Ove činjenice u sferi strategije regrutovanja takođe sugerišu da je možda i izabrani dominantni oblik delovanja Al Kaide u budućnosti upravo upotreba pojedinačnih terorista, ili „ćelija od jednog čoveka", koje mogu, kao što smo objasnili, biti sastavljene od dece ili „belih udovica". Zanimljivo je primetiti da,

[299] Na isti način je regrutovan i Faizal Šahzad (Faisal Shahzad), američki državljanin pakistanskog porekla koji je 1. maja 2010. godine pokušao da detonira improvizovanu bombu u automobilu u neposrednoj blizini Tajms skvera, na Menhetnu, u Njujorku. Šahzadova akcija je bila neuspešna, jedino stoga što je način njegovog regrutovanja značio da nije prošao odgovarajuću obuku, pa nije dovoljno precizno organizovao lanac detonacije u bombi koju je napravio, i ona na kraju nije eksplodirala, već je samo zapalila automobil. Reč je o tipičnoj slabosti individualnih terorista koji se regrutuju „na daljinu" i deluju bez obuke. Iako video materijal Al Kaide hvali delovanje Nidala Hasana kao operativca Al Kaide bez obuke, treba imati u vidu činjenicu da je on već bio obučen kao američki oficir, te da je posedovao službeno oružje za koje je bio obučen, i koje je upotrebio za terorističku akciju. Ostali operativci koji deluju sami često nisu obučeni, poput Šahzada, te je to razlog što njihove akcije ponekad ne uspevaju. Ipak, zabrinjavajuća je činjenica da je Šahzad, koji nije bio dovoljno obučen, napravio značajan progres u organizaciji terorističke akcije, jer je nabavio sve materijale koji su potrebni za bombu, povezao ih je, prevezao do odredišta i pokušao da ih detonira. Da je njegova bomba bila preciznije spojena, verovatno bi izazvala značajne žrtve, pa stoga pretnja od individualnih akcija ove vrste ni u kom slučaju nije za zanemarivanje. Videti Stratfor, "Uncomfortable Truths and the Times Square Attack", www.stratfor.som, 6 May 2010.

uprkos mišljenju da je Osama bin Laden opasniji živ nego mrtav, harizma njegovog lika i dela privlači sada više pažnje i njegov duh privlači i neke nove borce.

Slika 13. Islamska teroristička mreža u Americi.

Terorističke grupe koje nisu islamističke, niti uopšte religiozno motivisane, manje su organizaciono napredovale ka modelima regrutovanja zasnovanim na modelu baznog kristala i na regrutovanju putem masovnih komunikacija, a pogotovo u pogledu radikalizacije pojedinačnih terorističkih operativaca na opisani način. One, poput etničkih separatističkih grupa (od kojih je u Evropi verovatno najpoznatija ETA) u najvećoj meri i dalje počivaju na kohezivnim principima organizacije, jer sebe doživljavaju kao nacionalnu revolucionarnu miliciju, to jest pokret za ostvarivanje etničkih prava, a ne kao teroriste, i u tom smislu imaju bitne

organizacione sličnosti sa modelima gerilskog delovanja. Kod njih je još uvek očuvana hijerarhija, neka vrste komandne strukture, ćelije se sastoje od više operativaca među kojima postoje izražene veze prijateljstva i lojalnosti (mnogi su dugogodišnji prijatelji iz vremena pre stupanja u redove terorista), a njihovo delovanje je zasnovano, kao i kod gerilskih trupa, na ideji da se neprijatelju nanese što veća šteta, a da se pri tome izbegnu sopstvene žrtve. Ovaj drugi element, izbegavanja sopstvenih žrtava, u nekim slučajevima uopšte nije prisutan kod islamističkih terorista, mada se taj zaključak, naravno, ne može doneti na univerzalnom nivou za sve vrste islamističkih terorističkih organizacija, od kojih Al Kaida, iako najpoznatija, nije jedina.[300] (vidi sliku 13.)

Razvijanje bezbednosnih protokola terorističke mreže

Različite terorističke grupe imaju različite ciljeve, različit dijapazon prihatljivih strategija i taktika delovanja, iz čega proizlazi i činjenica da je njihov doživljaj sopstvene bezbednosti različit, i da se njihovi unutrašnji bezbednosni protokoli ne mogu sagledavati kao jedinstveni. Kada se govori o bezbednosnim protokolima terorističkih grupa, reč je o jednoj relativno novoj temi u akademskoj literaturi i u praktičnom sagledavanju terorizma, jer se doskora, pre svega pod uticajem traumatičnih samoubilačkih napada islamskih terorista, praktično smatralo da teroristi ne posvećuju naročito pažnju bezbednosnim protokolima, da nisu dovoljno obučeni u toj sferi, i da je njihova strategija delovanja usmerena pre svega na napad na protivnika kada god je to moguće, bez obaziranja na rizike koje takvo delovanje nosi. Taj utisak bio je zasnovan na činjenici da teroristički *operativci* islamističkih ili džihadističkih grupa u načelu ne smatraju svoju ličnu bezbednost ključnim faktorom za izvođenje akcija (iako o njoj vode računa do momenta izvršenja akcije, opet u interesu akcije, što se može videti kao strategija iz ranije opisanog video materijala Adama Gadana namenjenog regrutovanju „ćelija od jednog čoveka" na teritorijama SAD, Izraela i evropskih zemalja.

[300] Treba svakako primetiti da, uprkos činjenici da nisu sve islamističke terorističke grupe deo Al Kaide, u periodu posle 11. septembra 2001. postoji izražena tendencija da se brojne druge grupe svrstavaju iza političkih ciljeva Al Kaide i da preuzimaju odgovornost za terorističke napade kao „Al Kaida", stvarajući na taj način još fluidnije konture terorističke mreže i proširujući opseg delovanja Al Kaide. Upravo taj trend je i doveo do toga da jedan deo američke akademske i političke literature o islamskom terorizmu više ne koristi termin „islamski terorizam", nego „džihadizam", nazivajući „džihadistima" i Al Kaidu i sve ostale grupe koje počivaju na militantnoj interpretaciji reči „džihad". Američka analitička grupa Stratfor bila je prva koja je, devedesetih godina prošlog veka, počela na ovaj način da koristi termin „džihadizam", koji je od tada postao jedan od akademski prihvaćenih termina u interpretaciji terorizma.

Iskustvo je pokazalo da, iako teroristički operativci deluju u kontekstu lične spremnosti na konačnu žrtvu, pa stoga na njih ne deluju strategije prevencije koje su, recimo, ugrađene u krivično zakonodavstvo i namenjene kontroli kriminala, *jezgra islamističkih terorističkih grupa*, to jest planeri akcija, poseduju razvijenu bezbednosnu svest i bezbednosnu kulturu, i primenjuju slične protokole bezbednosti kao i državne bezbednosne strukture.[301] Ti protokoli se pre svega odnose na dijapazon komunikacija, na organizaciju kretanja i na kontraobaveštajno delovanje, jer počivaju na principu, usvojenom u svim razvijenim sistemima bezbednosti državnih organa i štićenih lica, a to je princip da je osnovno polazište obezbeđenja kontraobaveštajna delatnost, a ne fizička zaštita. Stoga se terorističke grupe aktivno bave kontraobaveštajnom delatnošću i u tome koriste saznanja koja su, u različitim periodima svog nastanka i razvoja, dobijala kroz obuku od strane različitih državnih struktura. Kao i u drugim oblastima analize osnovnih osobenosti terorističkog delovanja, bezbednosni protokoli džihadista, posebno Al Kaide, najbolje su proučeni, i predstavljaju primer na kome se mogu razmatrati strategije bezbednosti lidera terorista u opštijem smislu. Protokoli bezbednosti, recimo, Irske republikanske armije ili Tamilskih tigrova u Šri Lanki (koji se smatraju ustanicima, ali ih zbog modaliteta delovanja značajan deo međunarodne zajednice sagledava kao terorističku grupu), nisu nužno biti identični kao što su bili protokoli bezbednosti najužeg okruženja Osame bin Ladena, ali u strukturnom smislu osobenosti kontraobaveštajnog delovanja terorista su ograničene, pa izučavanje najrazvijenijih sistema bezbednosti ima znatan uticaj na razumevanje protokola onih organizacija koje su ili manje izložene pritisku kontrolnih struktura, ili su manje operativno razvijene.

Kada je o džihadistima reč, pritisak kontrolnih agencija u načelu nema izrazit preventivni efekat, jer je njegov uticaj na terorističke operativce ograničen, iz već pomenutih razloga. Istovremeno, taj pritisak deluje na jezgro terorističke mreže u smislu izbora meta i dinamike delovanja, što se može videti iz izostanka novih velikih napada na tlu SAD posle sveobuhvatne mobilizacije kontrolnog aparata od 2001. godine nadalje. Smanjena dinamika aktivnosti samog jezgra, zbog procene da je fundamentalni interes sprečavanje hvatanja ili likvidacije bin Ladena i njegovih saradnika, koji su postali globalni simbol džihada za radikalizovane muslimane doveo je do pooštrenja bezbednosnih protokola Al Kaide. Upravo iz tih zaoštrenih bezbednosnih protokola je i proistekla orijentacija na strategije regrutovanja operativaca na nivou „*grassroots* džihada" iliti ćelija od jednog čoveka, koje uključuju minimalan rizik za samo jezgro grupe. Iako se „džihad" Al Kaide nastavio i posle proglašavanja „rata protiv terora", a bezbednosno stanje u

[301] Mina Zirojević, Željko Bjelajac, „Bezbednosna kultura u eri globalizacije", *Kultura polisa,* god. X (2014), br. 23.

vezi sa terorizmom se globalno pogoršalo, jer je džihadizam zahvatio i zemlje koje pre toga nisu bile radikalne islamske države, poput Iraka ili Jemena, samo jezgro mreže od početka „lova" bilo je zarobljeno u graničnim oblastima Pakistana i Avganistana, okruženo zaštitničkim plemenom Paštuna, i delimično zaštićeno nevoljnošću svog doskorašnjeg saveznika, pakistanske obaveštajne službe ISI (Inter–Services Intellligence *ISI*) da sprovodi ozbiljne akcije pronalaženja lidera Al Kaide. Onemogućeni u kretanju, suženih mogućnosti komunikacije, i stalno izloženi progonu i mogućim raketnim napadima američkih i pakistanskih snaga, lideri Al Kaide nisu bili u stanju da koordiniraju veće operacije poput napada na Njujork i Vašington, ali su i dalje u stanju da radikalizuju sve šire slojeve muslimana širom sveta i da prethodno sekularne islamske zemlje pretvaraju u prava čvorišta radikalizma i terorizma. U tom drugom smislu, rat protiv terorizma se pokazao kao neuspešan, a o principijelnim razlozima za to će biti više reči u posebnoj diskusiji o motivima terorističkog delovanja u narednom poglavlju. Istovremeno, u smislu sužavanja konkretnih operativnih kapaciteta lidera Al Kaide, rat protiv terorizma postiže značajne rezultate. U ovom smislu treba sagledavati i ulogu unutrašnjih bezbednosnih protokola terorističkih grupa.

Dobar deo nasleđa kontraobaveštajne metodologije koji je ugrađen u protokole bezbednosti proističe iz istorije njihove saradnje sa obaveštajnim agencijama. Kada je reč o Al Kaidi, ona je imala više saradnika među vrlo razvijenim obaveštajnim agencijama, uključujući pre svega američku Centralnu obaveštajnu agenciju (CIA) i Pakistansku Vojnu obaveštajnu agenciju (ISI). Saradnja sa CIA datira iz vremena kada su se Talibani borili protiv sovjetske okupacije Avganistana i kada su na Zapadu označavani ne kao teroristička grupa, nego kao „studentski pokret" i „borci za slobodu " („*freedom fighters*"), delujući uz punu podršku SAD, kako u smislu naoružavanja, tako i obuke za operativno delovanje i za bezbednosne protokole. Iako se taj period saradnje američkih bezbednosnih agencija i Al Kaide u literaturi često pominje, i on je nesporan, ipak se radi o relativno kratkom periodu. Između CIA i Al Kaide postoje bitne civilizacijske i vrednosne razlike, dok je, s druge strane, saradnja ove terorističke mreže sa ISI bila dugoročna i zasnovana na sličnim kulturnim vrednostima i religijskim uverenjima. Pakistanski ISI, faktički svemoćna obaveštajna služba u okviru pakistanske vojske u vreme vladavine generala (direktor ISI je, između ostalog, bio glavni portparol poslednjeg predstavnika faktičke pakistanske vojne hunte, generala Perveza Mušarafa, koji je bio i predsednik Pakistana), učestvovala je u samom formiranju talibanskog pokreta u susednom Avganistanu, u svim segmentima obuke njegovih pripadnika, a brojni pripadnici ISI su u rodbinskim vezama ili su simpatizeri Al Kaide. Pleme Paštuna, koje naseljava severozapadne krajeve Pakistana, prepune neprohodnih planina, podržava Al Kaidu gotovo u potpunosti, a radi se o jednom od politički

konstitutivnih delova pakistanskog stanovništva, koje je strateški vrlo važno kako zbog svoje zastupljenosti u vojnom i administrativnom aparatu Pakistana, tako i zbog svoje geografske pozicije.

Severozapadni delovi Pakistana, zbog svoje geografske neprohodnosti, vitalno su vezani sa ostatkom zemlje Karakorum autoputem koji je, u stvari, na mnogim mestima jedna uska staza između planinskih grebena. Iako pakistanska vojska nastoji da obezbedi kontrolu čitave dužine Karakorum autoputa, on je faktički pod kontrolom Paštuna, kroz čiju teritoriju prolazi, i oni ga u bilo kom trenutku mogu prekinuti. Karakorum je strateški ključan za Pakistan jer povezuje Pakistan sa Kinom i veliki deo trgovine u pakistanskim gradovima poput severne provincijalne prestonice Gilgit ili glavnog grada severozapadne teritorije Pešavara, zavisi od transporta robe iz Kine. Reč je o gradovima u kojima su se već dešavala masovna krvoprolića između suprotstavljenih religijskih frakcija stanovništva, a čija je ekonomija u potpunosti zasnovana na trgovini preko Karakorum autoputa.

Drugi element značaja Karakoruma je u činjenici da se njime transportuju nuklearni materijal i tehnologija iz Kine u Pakistan, imajući u vidu da se radi o dve nuklearne sile koje imaju razvijenu vojnu saradnju, kao i činjenicu da je bezbednosni ambijent u kome deluje pakistanska vojska bitno određen hroničnim napetostima sa Indijom, koja je takođe nuklearna sila. Drugim rečima, Islamabad ne može sebi da dozvoli probleme sa severnim i severozapadnim delovima zemlje i eventualno prekidanje Karakorum autoputa, te stoga u bezbednosno-strateškom smislu njegova unutrašnja stabilnosti zavisi od saradnje Paštuna. Iako se u Pešavaru nalazi postaja CIA čiji je glavni zadatak koordinisanje obaveštajnog rada protiv jezgra Al Kaide, rezultati od 2001. godine su najvećim delom izostali, upravo zbog faktičkog konsenzusa među Paštunima da jezgro Al Kaide treba izolovati duboko u paštunskoj teritoriji i sprečiti svaku penetraciju od strane američkih službi.

Sam sastav ISI reflektuje iskustvo ratovanja protiv sovjetskih trupa u Avganistanu, kada je pakistanska služba, zajedno sa Talibanima, sprovodila specijalne operacije u Kabulu kako bi dovela do onoga što je danas poznato kao „talibanski prevrat". Iz toga vremena, u zvaničnoj formulaciji misije ISI do samog kraja mandata generala Mušarafa ostala je definicija osnovnog stila rada kao agresivnog obaveštajnog rada, zasnovanog na pet osnovnih elemenata, koji uključuju: (a) špijunažu, (b) psihološki rat, (v) subverziju, (g) sabotažu i (d) promovisanje pobunjeničkih pokreta u susedstvu. Sama ovako otvorena formulacija misije jedne obaveštajne strukture jasno pokazuje odnos prema susedima. Posle odlaska sovjetskih trupa iz Avganistana, agresivni stil obaveštajnog rada sadržan u pomenutih pet tačaka bio je pre svega usmeren na glavnog regionalnog rivala, Indiju. Ono što je za nas ovde posebno zanimljivo jeste sama struktura delovanja ISI, koja je, kroz obaveštajnu i kontraobaveštajnu obuku, preneta i na Al Kaidu.

Kada se govori o tipičnoj strukturi obezbeđenja Al Kaide, onda je tu reč o faktički profesionalnoj jedinici po ugledu na ISI, a u međunarodnim vojnim krugovima postoje osnovane sumnje da u kontraobaveštajnoj obezbeđenju samog jezgra Al Kaide i danas učestvuju pojedini delovi ili operativci ISI, bilo tako što prosleđuju bezbednosno značajne informacije članovima mreže, bilo tako što deluju kao delovi sistema ranog upozoravanja u trenucima kada se pripremaju obuhvatne akcije lociranja rukovodstva grupe. Okruženi Paštunima, koji su tradicionalno ratničko i lovačko pleme, religijski radikalni i pod velikim uticajem imama koji i dalje slede put bin Ladena, lideri mreže se proaktivno štite projekcijom svog obezbeđenja kroz kontraobaveštajno delovanje delom preko bliskih pripadnika ISI, bilo sopstvenom metodologijom preuzetom od ISI, po čitavoj teritoriji Pakistana i Avganistana.

Sposobnost Al Kaide da prodre u ISI ključna je za efikasnost bezbednosnih protokola i za uticaj mreže na pakistansku vojsku, pošto je ISI elitna vojna struktura sa opštim bezbednosnim mandatom, to jest sa operativnim ovlašćenjima za delovanje i prema vojnicima, i prema civilima, što je jedan od retkih slučajeva u svetu da vojna obaveštajna agencija zvanično može da deluje prema sopstvenim i civilima drugih zemalja. Generalni direktor ISI je aktivni general-pukovnik pakistanske vojske, koji se prvi put postavlja u ISI na tom mestu i direktno odgovara šefu države. Ostali kadar se većim delom takođe popunjava iz vojske, pri čemu se u ISI ne postavljaju oficiri iz drugih delova vojske koji imaju čin viši od čina majora na duže od tri godine. Oficiri dolaze u nižim činovima i „formiraju" se kao stariji oficiri u okviru ISI. Najveći deo vojnog kadra za ISI se regrutuje iz redova pakistanskih komandosa, jedinice SSG, što govori o modalitetima njihovog delovanja, dok samo mali deo operativaca dolazi u agenciju preko javnog konkursa iz redova civila. Takvi regruti ne mogu napredovati iznad čina majora ISI, niti mogu delovati u okviru nekih organizacionih jedinica koje su rezervisane samo za vojne kadrove.

Ubistvo bivše pakistanske premijerke Benazir Buto, nakon pregovora i postignutog dogovora sa generalom Mušarafom o „podeli vlasti", pokazalo je kako funkcionišu protokoli agresivnog obaveštajnog rada na preventivnom nivou. Buto je ubijena, prema uverenju demokratske javnosti Pakistana, zbog toga što bi njen dolazak na vlast, koji je bio vrlo verovatan, doveo do promene stava prema Al Kaidi i do sekularizacije pakistanske države. Te tendencije su bile opasne za radikalne imame jer bi pale na plodno tlo pojedinih emancipovanih delova pakistanskog sistema institucija, poput pravosuđa, koje je godinama pre toga bilo u sukobu sa vojnim režimom, do te mere da su pakistanski advokati javno demonstrirali u najvećim gradovima, Islamabadu i Karačiju, a predsednik Vrhovnog suda Pakistana je, zbog stava da načelnik Generalštaba po Ustavu ne može obavljati istovremeno i dužnost predsednika Pakistana, bio ne samo u sukobu sa generalskim kadrom, nego i u kućnom pritvoru. Dolazak sekularne vlasti, pogotovo pripadnice ugledne

i politički popularne porodice Buto, koja je već bila žrtva atentata, imao je potencijal da galvanizuje sekularno javno mnjenje i dovede do ozbiljnih društvenih promena, koje bi, između ostalog još tada mogle dovesti i do kompromitovanja bezbednosti lidera Al Kaide. Stoga je primenjena taktika „aktivnog uklanjanja pretnje" i izvršen je atentat. Reč je o strategiji koja je karakterisala pojedine hladnoratovske službe državne bezbednosti, a koja i danas opstaje u nekolicini zemalja, pre svega na Bliskom istoku.

Efektivnost opšte strukture bezbednosnog protokola može se u odgovarajućoj meri proceniti samo ako se ima u vidu kontekst obaveštajnog napora koji međunarodna zajednica danas ulaže u borbu protiv terorizma. Samo američke agencija CIA i NSA uspele su da faktički pokriju ceo svet mrežom uzajamno povezanih sistema za presretanje komunikacija, velikim delom bez znanja vlada pojedinih zamanja, koji se organizaciono nalazi u okviru NSA, a čija projekcija je i globalna prislušna mreža „Ešalon" o kojoj je ranije bilo reči.[302] Kao što smo i ranije objasnili Edvard Snouden je otkrio da NSA uz pomoć Ešalona špijunira svoje građane, lidere drugih zemalja i koristi ovako pribavljene podatke za industrijsku špijunažu. Posle izbijanja skandala navodno su donesene izmene zakona prema kome NSA neće više biti u mogućnosti da skladišti podatke o telefonskim brojevima, i nalozima elektronske pošte, bez dozvole specijalnog FISA suda (The *Foreign Intelligence Surveillance Act Court*) za nadzor rada vlade kada je u pitanju terorizma i kontrašpijunaža. Iako program nadzora neće biti zaustavljen, podaci se, neće nalaziti u posedu NSA, već treće strane.[303] Do sada je NSA sakupljao preko 200 miliona poruka mobilen telefonije dnevno i to iz čitavog sveta. Naravno ovi sirovi podaci su prolazili kroz program Dišfajer (*Dishfire*) uz pomoć kojeg su saznavali podatke o lokaciji, mreži kontakata i kreditnim karticama korisnika mobilnih telefona. Takođe na ovaj način je britanska obaveštajna agencija (Government Communications Headquarters –GCHQ) prikupljala metapodatke (podaci o porukama, ali ne i njihov sadržaj) britanskih građana.

Količina informacija koja se dobija upotrebom ovih globalno integrisanih sistema za presretanje komunikacija je takva da sam broj informacija predstavlja najveći problem za procesuiranje, jer zahteva veliku količinu rada da bi se sirov materijal pretvorio u upotrebljiv obaveštajni podatak. Istovremeno, jedan deo materijala dobijenim elektronskim presretanjem predstavlja automatski gotovu obaveštajnu informaciju, jer može da pruži podatke o konkretnim detaljima

[302] Richard A. Best, *Intelligence and Law Enforcement: Countering Transnational Threats to the US*, The US Congressional Research Service, Report RL 30252, 16 January 2001, pp. 25-30.

[303] Ko će predstavljati ovu treću stranu znaće se tek 28. marta 2014. godine, kada državni tužilac Erik Holden (Eric Holden) i predstavnici obaveštjne zajednice treba da donesu odluku.

planirane terorističke akcije. Softver koji ukršta komunikacije po različitim kriterijumima takođe omogućava da se informacije efikasnije razvrstavaju i povećava proporciju ukupnog sirovog materijala koja je na kraju upotrebljiva za obaveštajne analize. Imajući sve to u vidu, dugogodišnje skrivanje lidera Al Kaide dovoljno govori o tome koliko mogu biti efikasni bezbednosni protokoli koje su teroristi preuzeli od obaveštajnih agencija koje se bave agresivnim obaveštajnim radom, ako se koriste disciplinovano i dosledno, u ambijentu u kome lokalno stanovništvo podržava vrednosti i interese jezgra mreže.

Komunikacija terorističke mreže: tajnost zasnovana na povratku na neposrednost

Iako su protokoli komunikacije terorističkih mreža velikim delom deo bezbednosnih protokola, kada je reč o kontraobaveštajnom delovanju u okviru ovih mreža posebna diskusija je opravdana pre svega činjenicom da se metode komunikacije mreža razvijaju kao *odgovor* na primenu različitih obaveštajnih taktika koje države usmeravaju prema terorističkim grupama. Iako je borba protiv terorizma, od proglašavanja „rata protiv terora", dobila izvesne „hardverske" karakteristike koje podrazumevaju i uključenje vojske, i teškog naoružanja, i vođenje ratova protiv država koje podržavaju terorističke grupe, ipak se i danas najznačajniji deo borbe protiv terorizma u smislu prevencije terorističkih akcija i hvatanja njihovih počinilaca sprovodi primenom obaveštajnog rada. Kao što je nekada, u vreme hladnog rata, obaveštajni rad u svojoj metodologiji i taktici evoluirao zavisno od zahteva „fronta", to jest od potreba u globalnom nadmetanju dve tadašnje supersile ili bloka, tako on danas, u velikoj meri, evoluira zahvaljujući potrebama koje nameće borba protiv terorizma. Pošto je ta borba dvosmerna, i kontraobaveštajne metode, a pre svega taktike komunikacije unutar terorističkih mreža, i između tih mreža i spoljašnjeg sveta, uslovljene su razvojem obaveštajne metodologije usmerene protiv terorista.

Sama struktura obaveštajnog procesa sastoji se iz četiri osnovne faze:

(a) prikupljanje sirovog obaveštajnog materijala;

(b) analiza;

(v) distribucija obaveštajnog proizvoda;

(g) delovanje na osnovu obaveštajnih saznanja.[304]

Sam sirov obaveštajni materiijal predstavlja početak obaveštajnog procesa, ali se na osnovu njega u najvećem broju slučajeva ne može operativno delovati (osim

[304] Videti Gregory F. Treverton, *Reshaping Intelligence for the Age of Information*, RAND Corporation, Cambridge, Massachusetts, 2001.

u izuzetnim slučajevima kada „sirov materijal" dobijen elektronskim presretanjem komunikacija daje tako neposredne i jasne informacije da analiza faktički i nije potrebna, ali je to srazmerno mali broj slučajeva u odnosu na ukupnu količinu prikupljenog obaveštajnog materijala u većini savremenih obaveštajnih struktura.

„Prva linija" kontraobaveštajnog fronta u protokolima komunikacije terorističkih mreža u najvećoj meri se ograničava na fazi prikupljanja obaveštajnog materijala, koja je najosetljivija na geografske, kulturne i mnogobrojne različite operativne činioce, dok ostale tri faze ostaju velikim delom u okviru samih kontrolnih struktura i van bitnog domašaja i uticaja terorista. Od svih poznatih metoda prikupljanja obaveštajnog materijala, najveći problem za savremene mreže predstavlja primena presretanja elektronskog signala, jer se one kreću u strogo kontrolisanim sredinama u kojima je primena agenata od strane obaveštajnih agencija vrlo komplikovana i rizična. S druge strane, globalno presretanje elektronskog signala u obaveštajne svrhe tek je u ovom veku dobilo javne konture koje se delimično podudaraju sa stvarnim obaveštajnim aktivnostima, sa objavljivanjem postojanja američko-britanskog sistema „Ešalon", koji počiva na upotrebi interoperabilnih sistema presretanja svih vrsta satelitskog prenosa podataka, ali i priznanje od strane američkog Federalnog istražnog biroa (FBI) da u ovoj agenciji zaista postoji sistem „Mesožder" („Carnivore"), koji je bio predmet nagađanja u američkoj javnosti, i koji poseduje mogućnosti analize presretnutih komunikacija bez paralele u bilo kom drugom delu sveta.[305]

Izgradnja „Ešalona"[306], dovela je do sistema presretanja komunikacija za koji se danas argumentovano tvrdi da „ni jedan drugi obaveštajni izvor — ljudski, vojni, diplomatski, fotografski (...) ni izbliza ne može da ponudi odgovore koje nudi Ešalon".[307] Ešalon neprestano traga kroz stotine miliona poruka, presretnutih telefonskih poruka ili faks-transmisija upotrebom ključnih reči, poput imena

[305] Iako je tradicionalno misija i zakonski domen delovanja FBI isključivo na teritoriji SAD, posle donošenja novih zakona neposredno nakon napada 11. septembra 2001, a pre svega *The USA Patriot Act*-a usvojenog 26. oktobra 2001, agenciji CIA u izvesnom smislu je dodeljena nadređena funkcija i u odnosu na FBI. *The USA Patriot Act* je doveo i do promene zakona pod imenom *Foreign Intelligence Surveillance Act* iz 1978. godine, koji sada dozvoljava da se obaveštajni materijal prikupljen u zemlji i radi krivičnog postupka, pa i informacije koje su prikupljene za američku Veliku porotu u istražnim postupcima, stavljaju na uvid obaveštajnim agencijama ako postoji indicija da mogu biti od koristi za borbu protiv terorizma. Kao rezultat toga, delovanje FBI postaje potencijalno dominantno obaveštajno, a ne kriminalističko, što je bila tradicionalna namena i zakonski domen FBI — videti Todd & Block, ibid, p. 65.

[306] Videti James Bamford, *Body of Secretas: Now America's NSA and Britain's GCHQ Eavesdrop upon the World*, Century Books, London, 2001; *State Surveillance in the Internet*, bernal.co.uk/capitulo3.thm, p. 21, pristup 10 maj 2010.

[307] Bamford, ibid, p. 421.

geografskih lokaliteta, fraze iz nekog jezika, imena pojedinaca ili pravnih lica, ili pak delova brojeva telefona. Lista komunikacija koja se dobija, sortirana po kategorijama koje, u stvari, predstavljaju reči ili fraze koje su kriterijumi pretrage, prolazi kroz automatsku interpretaciju programa popularnog nazvanog „Rečnik", i u toj formi preliminarno obrađene informacije se stavljaju na raspolaganje prema progresivnim nivoima klasifikacije ovlašćenja za pristup unutar američko-britanske obaveštajne zajednice, i to isključivo uz korišćenje kompjuterskih servera Ešalona.[308]

Kada zahtev za prikupljanje informacija sa specifičnom listom ključnih reči stigne u NSA, analitičari u Agenciji svakoj ključnoj reči dodeljuju specijalni kod koji se sastoji od četiri karaktera i potom ih upućuju u postaje za presretanje komunikacija, širom sveta. Kada se proces prikupljanja informacija završi, dobija se više tipova materijala, koji se sav, prema kriterijumima pretrage, automatski čuva u posebnom depozitorijumu sa kolokvijalnim nazivom „Okeanarijum" („*Oceanarium*"), kome se pristupa na dva moguća načina: ili putem posebne „*intranet*" mreže NSA — *Webworld*, ili putem sistema koji sopstveni zatvoreni televizijski sistem američke obaveštajne zajednice, pod nazivom *Interlink*.[309]

Sam tekst koji je sadržaj presretnutih pisanih komunikacija, poput elektronske pošte ili telefaks i teleks poruka, prolazi kroz postupak obrade koji se naziva "*data mining*", i koji podrazumeva ukrštanje podataka iz različitih baza podataka:

> „Program koji je napravila softverska firma *Sybase*, na primer, može istovremeno ukrstiti 1000 promenljivih kroz veliki broj baza podataka. (...) (Softver FBI) ‚Mesožder' je bio predmet značajne kritike u prošlosti zbog toga što se njegovom upotrebom ugrožavaju građanske slobode, i FBI je odgovorila tvrdnjom da je verzija ovog programa pre 11. septembra bila strogo ograničena na relativno mali broj meta, koje su konkretno odobrene sudskim nalogom. ‚Mesožder' koji je u upotrebi posle 11. septembra navodno ima daleko širi dijapazon meta."[310]

Svi navedeni podaci govore o tome da je, za bilo koju terorističku grupu, danas faktički nerealno da očekuje da svoje komunikacije može sakriti od globalnog sistema za presretanje komunikacija, te se stoga organizacija komunikacije, za koju se pretpostavlja da će je obaveštajna infrastruktura „uhvatiti", pokazuje kao ključna. Cilj organizacije komunikacije unutar terorističke mreže i između same mreže i okruženja nije prevashodno da spreči da komunikacija bude snimljena, nego pre svega da onemogući da ona bude pretvorena u obaveštajni proizvod na osnovu kojeg je moguće delovati. Reč je, naravno, o tajnim komunikacijama terorističke

[308] Bideti *State Surveillance in the Internet*, ibid, p. 4.

[309] Videti Bamford, ibid, pp. 606–7.

[310] Todd & Block, ibid, p. 46.

grupe, pre svega onim koje su deo pripreme izvršenja konkretnih terorističkih akcija ili deo operacija obezbeđenja jezgra mreže.

Tajne komunikacije terorističkih grupa danas se zasnivaju na pomenutoj strukturi heterarhije, to jest specifičnih znanja i pripadnosti izvesnim kulturnim posebnostima od strane pripadnika mreže, koje im omogućavaju da prenose značajne poruke zasnovane na jezičkim ili kulturnim specifičnostima svojih etničkih ili klanovskih grupa, ili pak na osnovu tehnološkog rečnika kojim vladaju zahvaljujući svojoj struci. Reč je o takozvanoj „*komunikaciji otvorenog koda*", koju klasično koriste specijalne jedinice tokom operacija, a koje se, najprostije opisano, sastoje iz dodele specifičnih značenja pojedinim rečima ili frazama koje inače imaju sasvim uobičajeno značenje. [311]

Terorističke mreže, pri upotrebi otvorenog koda, mogu ostvariti jedan od svojih najvažnijih bezbednosnih ciljeva, a to je da smanje uticaj tehnologije na svoje tajne komunikacije.[312] Oni mogu varirati ključne reči u svim bitnim komunikacijama bez tehnoloških podešavanja, tako da one ne sadrže pojmovne „okidače" analitičkih softvera velikih obaveštajnih agencija. Na primer, u otvorenom kodu terorista teško će se naći reči poput: „džihad", „ eksploziv", „Osama bin Laden" ili „akcija", već će on često sadržati izraze karakteristične za svakodnevne i miroljubive komunikacije. Obično se u formiranju otvorenog koda koriste scenariji iz uobičajenih privatnih odnosa, poput susreta muškarca i žene u baru, komunikacije sa kolegama na poslu, ili kretanja ulicama. Reči poput „mobilni telefon", „kašnjenje", „rokovi za izveštaj" i slične suviše su uobičajene da bi se u postupku obrade obaveštajnog materijala mogle dovoljno brzo korisno procesuirati, a sasvim su u stanju da nose značenja koja su od operativnog značaja. Tajna komunikacija terorističkih grupa tako počiva na najjednostavnijim strukturama, upravo stoga što je ukupan obaveštajni napor koji je usmeren protiv njih zasnovan na ideji da će oni nastojati da, korišćenjem pre svega daljinskih komunikacija, upotrebom napredne tehnologije, sakriju svoje komunikacije. Sama činjenica da mreže mogu bez većeg napora da pređu sa modela komunikacija koji je zasnovan na telefonskim i elektronskim razmenama informacija na tradicionalnije, neposredne razgovore koji se prenose sa lica na lice, i koji, u svom konkretnom sadržaju, ne sadrže pominjanje „reči okidača", znači da se ukupan napor na presretanju takvih komunikacija seli u sposobnost obaveštajnih agencija da interpretiraju otvoreni izvor. Pošto je takva interpretacija najsloženija, jer uključuje

[311] O tajnim vrstama i načinima komunikacije smo već detaljno govorili u prethodnom poglavlju.

[312] Iste mreže pokazuju sasvim suprotne tendencije kada je reč o javnim komunikacijama, uključujući redovnu upotrebu masovnih medija — videti posebno Carsten Bockstette, *Jihadist Terrorist Use of Strategic Communication Management Techniques*, Occasional Paper no. 20, George C Marshall European Centre for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen, December 2008.

najveći mogući broj mogućih značenja, postoje razlozi zbog kojih se u SAD posle 11. septembra, paralelno sa ubrzavanjem izgradnje Ešalona i primene različitih analitičkih programa za pretraživanje komunikacija i za ukrštanje raspoloživih podataka sistemom „*data-mining*", radi i na ojačavanju takozvanog ljudskog faktora obaveštajnog rada, pre svega na dodatnoj kadrovskoj popuni operativaca na terenu, koji su u stanju da, procenom konteksta, u većoj meri dolaze do korisnih podataka na osnovu otvorenog koda koji, još uvek, značajnim delom izmiče tehnološkim sistemima prikupljanja obaveštajnog materijala.Takođe, u komunikacijama „u okviru mreže" (chat sobe, pisanje u okviru skica, draftova) ne aktivira se sistem prikupljanja obaveštajnog materijala.

Neposredna i maksimalno pojednostavljena tajna komunikacija terorističkih grupa primerena je neprijateljskim sistemima u okruženju grupe, to jest delovanju grupe u uslovima društva protiv koga se planira akcija, i koje čini sve da pro-aktivnim delovanjem onemogući grupu. Međutim, jezgra terorističkih grupa u načelu zavise od podrške izvesnog broja zemalja koje podržavaju njihovu političku, versku ili vrednosnu agendu, pa u kontekstima komunikacije samog jezgra, koje se najčešće nalazi ili pod okriljem, ili u neposrednoj blizini takve jedne prijateljski nastrojene države, ili lokalne zajednice (kao što je slučaj sa Al Kaidom, ali i brojnim drugim terorističkim jezgrima), modeli komunikacije mogu varirati, što zavisi od stepena podrške i sigurnosti koju grupa oseća. Stoga je komunikacija velikim delom određena bezbednosnim kontekstom, a posebna i politički naročito značajna dimenzija tog konteksta je odnos terorista sa državnim strukturama.

Odnos terorističke grupe sa državom koja je podržava ili strukturom u državi koja je podržava

Akademska i politička diskusija koja je usledila posle 11. septembra 2001. uglavnom se usmerila na odnos između terorista i država koje su im pružale utočište na svojoj teritoriji ili su predstavljale njihove teritorijalne baze za delovanje prema drugim državama, poput Avganistana u slučaju Al Kaide, ili Libije u brojnim slučajevima, uključujući i obaranje *Pan Am*-ovog aviona kod Lokerbija. Taj odnos je važan, kao što je važan i odnos između terorističkih mreža i država u kojima se menja društvena situacija, pa značajan deo stanovništva može da se radikalizuje upravo zbog aktuelnih pristupa borbi protiv terorizma, kao što je to bio slučaj sa Irakom posle svrgavanja režima Sadama Huseina. Međutim, pre diskusije, možda je značajnije za razumevanje terorizma, posebno islamskog koji je najbolje proučen usled epohalne promene njegovog shvatanja posle 2001. godine, ukratko razmotriti uzročni odnos između država koje se smatraju globalnim sponzorima terorizma, i pored toga što vode računa o tome da njihova teritorija ne bude kompromitovana

otkrivanjem terorističkih kampova za obuku, ili pružanjem utočišta poznatim teroristima. Za islamistički terorizam danas, u ovom smislu ključna je uloga Saudijske Arabije. Prema rečima Sajeda Nasra (Sayyed Nasr), američkog teoretičara terorizma:

> „'Otpadničke države' su manje važne u radikalizaciji islama od Saudijske Arabije. Saudijska Arabija daleko je najvažniji uzrok radikalizacije izvor podrške radikalizaciji, ideologizaciji i uopšte fanatizmu u islamu. (…) (U)koliko Sjedinjene Države žele da učine nešto u pogledu radikalnog islama, moraju imati posla sa Saudijskom Arabijom."[313]

Ova karakterizacija Saudijske Arabije može na prvi pogled izgledati oštro, no treba imati u vidu da je već 2002. godine, dakle svega godinu dana posle napada na Njujork i Vašington, Institut za monitoring i istraživanje Srednjeg istoka preneo podatke objavljene u zvaničnom saudijskom kraljevskom nedeljniku Ain-al-Jaken (*Ain al-Yaqeen*) koji govore o saudijskim investicijama u promociji islama u drugim zemljama, i koji glasi:

> „Troškovi povezani sa naporima Kralja Fahda u ovoj oblasti su bili astronomski, i izražavaju se u mnogo miliona saudijskih rijala. Kada govorimo o islamskim zajednicama, rezultat su nekih 210 islamskih centara koje u celosti ili delimično finansira Saudijska Arabija, više od 1500 džamija, 202 fakulteta i 2000 islamskih škola (…) u Evropi, Severnoj i Južnoj Americi, Australiji i Aziji. Svuda, širom sveta, Saudijska Arabija je pomogla i učestvovala u uspostavljanju islamskih centara i džamija."[314]

Osnovni problem sa ovakvom državnom politikom Saudijske Arabije, naravno, nije u tome što se njome podržavaju islamski centri, nego što su ti islamski centri gotovo isključivo vahabističke orijentacije i predstavljaju prvi korak radikalizacije mladih muslimana za džihad, o kome je više rečeno ranije u ovom poglavlju. Samo u SAD, u kojima živi oko milion muslimana, 80% džamija pripadaju Vahabi sekti.[315] Posle rata u Bosni i Hercegovini, prvi put u istoriji te zemlje se pojavio Vahabi pokret i to, očekivano, pod okriljem saudijskog finansiranja i diplomatskog prisustva: najveća džamija u Sarajevu, izgrađena posle rata, finansirana je saudijskim sredstvima, a visoko islamsko obrazovanje je velikim delom takođe povezano sa dominantnom saudijskom verzijom islama. Zahvaljujući upravo saudijskom uticaju (daleko više nego uticaju mnogo sekularnije Turske) jedna

---

[313] Preneto u Stephen Schwarz, "This Business All Began in Saudi Arabia", *Sunday Telegraph*, 23. September 2001.

[314] *Ain al-Yaqeen*, 1. mart 2002, preneto u *Special Dispatch Series no. 360*, 27. Middle East Monitoring and Research Institute, March 2002.

[315] Schwarz, Ibid.

svetovna kultura okarakterisana prihvatanjem vrlo umerene verzije islama od strane velike većine bosansko-hercegovačkih muslimana, koje je bilo tradicionalno, dobila je radikalnije konture uprkos otklonu prema radikalizaciji koji je i dalje prisutan, i koji proističe iz umerene tradicije.

Kada je reč o Pakistanu, danas geografski najbližem samom jezgru napoznatije globalne terorističke organizacije, Saudijska Arabija godinama održava bliske vojne, obaveštajne i kulturne veze sa Pakistanom, finansira radikalne pakistanke političke stranke, poput stranke *Jama at-e Islami*, uz istovremeno finansiranje verskih škola do te mere da su one faktički potpuno zamenile zvanični državni obrazovni sistem u severozapadnim oblastima Pakistana, koje su i glavno poprište radikalizacije i regrutovanja novih islamističkih terorista.[316] Na sličan način, Saudijska Arabija promoviše radikalni islam i u drugim arapskim zemljama, pre svega u Egiptu (uključujući i finansiranje organizacije „Muslimansko bratstvo" i pokreta *Gama al-Islami*), u Alžiru (podržavajući organizaciju „Front islamskog spasa"), i u Sudanu (kroz organizaciju donekle čudnog imena „Narodni nacionalni front").[317]

Za Saudijsku Arabiju se ne može reći da spada u kategoriju „otpadničkih država" *(rogue states*), što je termin koji se u savremenoj političkoj praksi često koristi da označi politički, ideološki ili bezbednosno problematične zemlje, za koje se smatra da u svojim problemima predstavljaju deo dominantnih problema, umesto da budu deo njihovih rešenja, kako to već formuliše popularna politička fraza. Saudijska Arabija, međutim, spada u respektabilne zemlje: one je bogata, strateški saveznik SAD, veliki proizvođač nafte, diplomatski veoma uticajna u arapskom svetu. Istovremeno, reč je o jednoj od najradikalnijih islamskih nacionalnih kultura, čija sama skorašnja dinastička istorija ukazuje na korene u islamskom fundamentalizmu. Sadašnja saudijska monarhija uspostavljena je tek 1926. godine, a dinastija al-.Saud (al-Saud) svoj autoritet izvodi iz istorijske uloge svojih članova kao čuvara svetih mesta Meke i Medine. Dinastija je na vlast došla u savezništvu sa sektom al-Vahabi (Al-Wahabi), i od početka sprovodi autokratsku vladavinu, istovremeno aktivno promovišući vahabistički pokret i fundamentalističke islamske vrednosti u inostranstvu. Stoga nije nikakvo iznenađenje činjenica da je Osama bin Laden bio Saudijac, pripadnik ugledne saudijske porodice sa velikim trgovačkim aktivnostima i značajnim bogatstvom čak i za saudijske prilike. Reč je o opštepoznatim činjenicama koje, međutim, zbog međunarodnog ugleda Saudijske Arabije i njenog članstva u onome što se danas smatra legitimnom međunarodnom zajednicom, nisu izrazito prisutne u analizama državnog sponzorstva nad terorizmom.

---

[316] Richard Norton-Taylor, "Dirty War That Could Prove Decisive", *The Guardian*, 2 October 2001, www.guardian.co.uk, pristup 10. maj 2010.

[317] Ibid.

Osim finansiranja islamskih institucija i radikalizacije shvatanja islama kod širokih slojeva muslimana u drugim zemljama, Saudijska Arabija ispoljava svoj uticaj i kroz kulturni pritisak, koji proističe iz značajne uloge koju ugledne saudijske muftije igraju u muslimanskim zajednicama. Jedan od najpoznatijih takvih radikalnih saudijskih visokih islamskih svetšenika bio je i učitelj i najveći verski autoritet za Osamu bin Ladena, muftija Muhamed al-Baz (Muhammed al-Baz). Pre nego što je bin Laden postao svetski poznat kao terorista, jedan drugi al'Bazov učenik i Bin Ladenov prijatelj, Juhaiman al-Utaibi (Jouhaiman al-Utaibi) zauzeo je centralno mesto u svetskim medijima kada je, 1979. godine, pokušao da preuzme kontrolu nad glavnom džamijom u Meki. Nakon što je Utaibijeva grupa uhvaćena, saudijske vlasti su njemu i još šezdeset osmorici njegovih istomišljenika priredile javno pogubljenje i odsekli im glave, o čemu je uticajno pisao Amir Teheri (*Amir Teheri*) u svojoj knjizi Sveti teror, objavljenoj 1987. godine.[318]

Sve navedene činjenice sugerišu da je odnos terorista sa državom koja ih podržava ključan. Ta povezanost se ne odnosi samo na velike terorističke mreže, niti samo na islamske teroriste, o kojima je ovde u najvećoj meri reč, iz prostog razloga što je njihova delatnost najbolje proučena u literaturi. Primera radi, brojni slučajevi državnog terorizma iza koga su stajali pojedini korumpirani policijski i vojni oficiri u latinoameričkim zemljama, a koji su procesuirani, pokazali su, u retrospektivi, da kampanje terora koje su ti pojedinci sprovodili ne bi bile moguće ne samo bez podrške njihove sopstvene države, nego bez aktivne saradnje, kada je reč o latinoameričkom području, sa obaveštajnim strukturama i samim političkim institucijama SAD. Dokumentovanih primera ima više, ali je verovatno najpoznatiji slučaj šefa peruanske obaveštajne službe Vladimira Montesinosa (Vladimiro Montesinos), kome je juna 2001. godine suđeno za kampanju terora, politička ubistava, za streljanje zatvorenika, organizovanu trgovinu narkoticima, pri čemu je sve to vreme Montesinos bio glavni kontakt CIA sa administracijom peruanskog predsednika Alberta Fudžimoroa (Alberto Fujimoro), do njegovog bekstva iz Perua u Japan 1999. godine. Montesinos je primao godišnju apanažu od CIA u iznosu od milion dolara, sve dok njegov slučaj nije došao pred sud. Uživao je direktnu podršku američke DEA (*Drug Enforcement Administration DEA*), tako da je faktički koristio zajedničke operacije peruanskih bezbednosnih struktura sa DEA da bi sam ušao na tržište narkotika i stekao imovinu koja je na sudu procenjena na 800 miliona američkih dolara. Početak njegovog pada bio je najambiciozniji pokušaj transporta oružja u njegovoj karijeri obaveštajca i teroriste — pokušaj transporta 50000 automatskih pušaka AK 47 FARC pokretu u Kolumbiji.[319] Montesinos je nakon

[318] Amir Teheri, *Holy Terror*, Sphere Books, London, 1987, pp. 159-63.

[319] Videti Associated Press, „US/Peru Spy Relations Disclosed", *The Guardian*, 8 January 2002, www.guardian.co.uk, pristup 15 maj 2010.

svega bio predmet 168 posebnih krivičnih istraga i zvanično je odgovarao za 57 teških krivičnih dela uključujući dela terorizma.

Kao što je investicija od 6 milijardi američkih dolara kroz operacije CIA u Avganistanu do sovjetskog povlačenja 1989. godine, i kasnije do pada pro-sovjetskog predsednika ove zemlje, Nadžibulaha (Najibullah), uz podršku „borcima za slobodu" — Talibanima, koje je obučavala pakistanska tajna služba, opet finansirana od strane američke obaveštajne zajednice, omogućila da pakistanski ISI naraste od 2000 operativaca ranih osamdesetih godina prošlog veka, do 40000 operativaca sa budžetom od milijardu američkih dolara godišnje petnaest godina kasnije, tako je ta investicija omogućila da se teroristički pokret konsoliduje i u Avganistanu, i u Pakistanu. Isti taj ISI, čiji rast je finansirala američka obaveštajna zajednica, sprečio je američku jedinicu komandosa da avgusta 1996. godine, u tajnoj akciji pokrenutoj iz Pešavara, uhvate Bin Ladena, koji je u to vreme obučavao islamske teroriste u kampu Kost u severnom Pakistanu, a dve godine kasnije mu je posredno omogućio da, 23. februara 1998. godine, u istom kampu, održi veliki skup islamskih radikala na kome je, po prvi put, objavio rat hrišćanskom i jevrejskom svetu i izrekao „fatvu" protiv SAD koja glasi da ja „dužnost svakog muslimana da ubija Amerikance i njihove saveznike (…) u kojoj god zemlji je to moguće".[320]

Odnos teroriste i države, kako pokazuju dosadašnje iskustvo i nalazi dosadašnjih istraživanja delovanja terorističkih grupa, u najvećoj meri je posredovan saradnjom ključnih ličnosti terorističkih mreža sa državnim obaveštajnim službama, u različitim periodima. Upotreba terorista za svrhe operativnog delovanja obaveštajnih agencija u rizičnim područjima tokom hladnog rata i u periodu koji je neposredno usledio bila je uobičajena, iz dva osnovna razloga: delovanje terorista za račun obaveštajnih agencija smanjivalo je rizik za operativce tih agencija, i zadovoljavalo je osnovni politički kriterijum koji je pratio takvo operativno delovanje, a to je mogućnost poricanja umešanosti države (engleski termin standardno korišćen u literaturi za ovaj fenomen je „*deniability*"). Hvatanje ili pogibija teroriste, pogotovo ako je on poznat, omogućava državnoj strukturi koja stoji iza akcije da bude imuna na eventualne optužbe druge strane, pa je stoga „tržišna vrednost" terorista na polju operativnog angažovanja u ime obaveštajnih službi godinama bila značajna.[321] Kada je reč o značajnijim operacijama, ili o ratnim sukobima, koji su tokom hladnoratovskog i neposrednog posthladnoratovskog perioda i obeležavali većinu delova sveta iz kojih su ponikli aktivni teroristički pokreti, saradnja obaveštajnih struktura, pa i zvaničnih vojnih jedinica, i terorističkih grupa, poput saradnje američkih agencija i Talibana u

[320] Ahmed Rashid, *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*, Yale University Press, New Haven, 2001, pp. 134-5.

[321] Videti Todd & Bloch, ibid, poglavlje "Terrorism and intelligence — Siamese twins?", p. 12.

Avganistanu, ali i sličnih zajedničkih operacija u drugim delovima sveta, takva saradnja podrazumeva značajne investicije. Investicije, s druge strane, kroz povećan obim aktivnosti, obuke i sticanja obaveštajnih saznanja, dramatično povećavaju organizacioni i operativni kapacitet lokalnih radikalnih grupa, što im omogućava da svoju političku, versku ili kulturnu agendu nastave da sprovode militantnim sredstvima i protiv interesa dojučerašnjih sponzora. Politički svet razlika i često prikrivenih sukoba čini obaveštajne strukture i obaveštajne delatnosti neophodnima, ali istovremeno, takva struktura globalnih političkih odnosa daje prostor i za skrivene agende pojedinih država, poput Saudijske Arabije, koje mogu kulturno, vrednosno ili finansijski indirektno, ali vrlo efektivno podržavati radikalne pokrete. Stoga je tema odnosa između terorista i država koje su im sklone, iako nesporno prepoznata u postojećoj akademskoj literaturi o terorizmu, nesvodiv element obuhvatne teorije terorizma koji se intenzivno razvija tek kroz savremenu teoriju terorizma od 2001. godine i događaja koji su tako duboko obeležili prelom u državnoj percepciji terorističkih grupa i njihovog kapaciteta da budu globalni faktor krize bezbednosti.

VII
Finansiranje terorizma

Kada je u pitanju novac, onda je svako iste vere.
Voltaire

Finansiranje terorizma

Finansiranje terorizma se odnosi na obradu sredstava koja će biti korišćena za sponzorisanje ili olakšavanje terorističkih aktivnosti. Kao što smo napomenuli u prethodnim poglavljima, terorističkoj grupi, kao i svakom drugom preduzeću ili zločinačkoj organizaciji, je potrebno finansiranje kako bi održavala infrastrukturu, organizovala akcije i aktivnosti.

Terorističke organizacije sakupljaju prihode iz različitih izvora, često se u kombinaciji mogu videti i legalno i nelegalno, tako da je veoma teško klasifikovati gde počinje kraj nelegitimnog prihoda. Dosadašnja istraživanja pokazala su da postoji nekoliko mehanizama finansiranja. Ona mogu biti legalna, kao na primer donacije, i, u većoj meri, ilegalna. Kako su legalna sredstva (na primer donacije) nedovoljna, ili u slučaju podržavanja zabranjenih organizacija, nepostojeća, teroristi moraju da pronađu sredstva iz drugih izvora. Donacije su naravno i dalje način dolaska do novca i to u zemljama gde kontrola toka novca nije tako rigorozna.

Najbolji metod jeste legalizovanje, pranje novca iz nelegalnih, ali unosnih, biznisa: prodaja i proizvodnja droge, prostitucija, krijumčarenje, krađa intelektualne svojine, prevare. Terorističke organizacije koriste i legalne načine da dođu do neophodnih sredstava kao na primer: poseduju hotele, kafiće, taksi udruženja i na taj način finansiraju svoje delovanje. Najviše ulažu u poslove koji će im doneti trenutnu zaradu. Do novca se dolazi uz pomoć neregistrovanih servisa za prenos novca, havala i preko ATM transakcija.

Oblici finansiranja mogu se grupisati u dve vrste : Finansijska podrška – javno sponzorstvo od vlada, privatni, individualni i poslovni prilozi, nevladine i humanitarne organizacije, dijaspora, itd. Finansijska podrška ove vrste znači, može doći i od pravnih i od privatnih lica. (vidi Tabelu 5.).

Prihod koji se generiše od raznih aktivnosti – Prihodi često potiču i od kriminalnih aktivnosti, kao što su otmice, iznude, šverc ili prevare, trgovina ljudima, oružjem, dijamantima, zlatom... Ovu podelu ne treba mešati sa podelom s obzirom na legalnost porekla i osnova sticanja sredstava(zakonsko i nezakonsko pribavljanje sredstava). Prihodi se mogu generisati i od legitimnih ekonomskih aktivnosti, na primer prihod od taksi usluga (ovaj i slični prihodi generišu sredstva u gotovini pa su zato često zastupljena), investicija u nekretnine, legalna trgovina... Pažnju nam je privuklo i generisanje legalnog novca kontrolom poslova u video klubovima. Naime, u ovom poslu se retko koriste kartice i čekovi pa je priliv keša svakodnevan.

S druge strane, video klubovi mogu bili zanimljiva mesta za širenje ideja i vrbovanje boraca.

Važna podela je i na dugoročno i strateško i na trenutno, operativno ili faktičko.

Naravno, ključna stvar sa podelom na legalne i nelegalne tokove novca je da nelegalni novac mora nekako da se „opere" i da uđe u legalne tokove kako bi se mogao nesmetano koristiti. Takozvano „pranje novca" nije specifično samo za terorističke namene, već se ovaj vid pretakanja sredstava može videti i kod organizovanog kriminala. U oba slučaja i sponzor terorista i organizovani kriminalac će želeti da prikriju nelegalna sredstava, bilo zato što takvi fondovi imaju nezakonito poreklo, ili zato što organizacija želi da očuva kontinuitet legitimnog finansiranja. Ipak, postoji ključna razlika između tradicionalnog pranja novca i finansiranja terorizma. Praćenje finansijskih transakcija u slučaju tradicionalnog pranja novca, sa tačke gledišta finansijske istražitelja, vrši se kako bi se povezala sredstva za krivično djelo koje je *već* učinjeno i svi saučesnici u nekom krivičnom delu. Recimo „tok novca" može da nas dovede od robe (recimo trgovina ljudima) do kriminalaca koji u ovom delu učestvuju. Na taj način, otkrivanje povezanih lica i njihovo kažnjavanje je ključno. U slučaju pranja novca za finansiranje terorizma, međutim, istraga se vrši u cilju sprečavanja pojedinaca da dobiju pristup fondovima kojim bi se mogli finansirati buduće terorističke aktivnost, znači, to se radi u cilju *sprečavanja* zločina.

Tabela 5. Humanitarne organizacija koje se optužuju za finasiranje terorizma[322]

Naziv	Sedište	Država koja optužuje	Navodne veze
Afghan Support Committee	Pakistan	Sjedinjene Američke Države	• Navodne veze sa podrškom terorista u Avganistanu.
Al-Haramain Foundation	Saudijska Arabija	Sjedinjene Američke Države	• Navodno strateško finansiranje terorizma
Al Kifah Refugee Center	Sjedinjene Američke Države	Španija	• Navodne veze sa podrškom terorista u Avganistanu • Navodne veze zafinansiranje treninga terorista u Avganistanu, pod direktnim uticajem Osame bin Ladena. • Navodne veze sa podrškom terorista za konkretni napad na Svetski trgovinski centar 1993.

[322] http://cyberterrors.wordpress.com/associations/charities-accused-of-ties-to-terrorism/.

Naziv	Sedište	Država koja optužuje	Navodne veze
Al Wafa	Avganistan	Sjedinjene Američke Države	• Navodno strateško finansiranje terorizma
Benevolence International Foundation	Sjedinjene Američke Države	Sjedinjene Američke Države - FBI	• Navodne veze sa podrškom terorista za konkretni napad na Svetski trgovinski centar 1993.
Bosanska Idealna Futura	Bosna	Sjedinjene Američke Države - FBI	• Zatvorena na zahtev SAD 2002. godine.
Global Relief Foundation	Sjedinjene Američke Države	Sjedinjene Američke Države - FBI	• Zatvorena na zahtev SAD 2002. godine • Komisija EU je sva sredstva zamrznula 2006. godine.
Health and Education Project International	Kanada	Kanada	• Osnovano od strane teroriste Ahmed Khadra.
Holy Land Foundation	Sjedinjene Američke Države	Sjedinjene Američke Države	• Novembra 10, 2004. godine, savezni sud SAD po optužbi finansiranja Hamasa koje je dovelo do odgovornosti za smrt 10 ljudi.
Human Appeal International	Velika Britanija	Sjedinjene Američke Države	• Navodno strateško finansiranje terorizma
Human Concern International	Kanada	Sjedinjene Američke Države - Vojska	• Navodne veze sa podrškom terorista u Avganistanu
International Islamic Relief Organization	Saudijska Arabija	Sjedinjene Američke Države	• Ovu organizaciju su tužile porodice žrtava napada 11. septembra
Interpal	Velika Britanija	Sjedinjene Američke Države	• Optužilo ih je Ministarstvo finansija SAD (2003) • Komisija britanske vlade (British government's Charity Commission for England and Wales) nije pronašla dokaze koji bi podržali navodnu vezu sa teroristima
Internationale Humanitaere Hilfsorganisation	Nemačka	Nemačka	• Zabranjeni su u Nemačkoj jer je dokazano da su podržavali Hamas.

Naziv	Sedište	Država koja optužuje	Navodne veze
Jamaat al Dawa al Quran	Avganistan	JTF-GTMO	• Ekstremistička teroristička organizacija
Jamat al Tabligh	Pakistan	Sjedinjene Američke Države	• Navodna povezanost sa Al Kaedom
Maktab-ul-Khedamat	Avganistan	Sjedinjene Američke Države	• Navodna povezanost sa Al Kaedom.
Muslim Aid	Velika Britanija	Sjedinjene Američke Države	• Navodno su finansirali mudžahedine koji su se borili u Bosni.
Revival of Islamic Heritage Society	Kuvajt	Sjedinjene Američke Države	• Nalazi se na listi finansijera terorista
Sanabal Charitable Committee	Velika Britanija	• Sjedinjene Američke Države • Velika Britanija	• Smatra se da su skupljali sredstva za libijsku terorističku organizaciju (Libyan Islamic Fighting Group).
Tamils Rehabilitation Organisation(TRO)	Kanada	Sjedinjene Američke Države - FBI	• Ovo je organizacija Tamilskih tigrova

Sponzori terorizma u finansijskom smislu

Sponzori svih vrsta savremenog terorizma teško su prepoznatljivi, jer sve ređe su to države, a sve češće različite organizacije poslovnog ili humanitarnog karaktera i/ili pojedinci. Uz to, terorističke organizacije uglavnom razvijaju modele samofinansiranja putem kriminalnih aktivnosti i delovanjem vlastitih legalnih „paravan-organizacija". Zbog toga sve analize koje se rade u vezi sa finansiranjem terorizma brzo zastare, a prikupljanje obaveštajnih informacija i antiterorističko delovanje je sve komplikovanije. Zbog aktivnosti samih organizacija, svakodnevnog prilagođavanja u cilju izbegavanja procesuiranja, kao i zbog visokih standarda bezbednosne kulture, ove organizacije čine svaki aspekt naučnog istraživanja terorizma područjem neke vrste „pokretne mete" u odnosu na analitičare.[323]

[323] Vidi o tome: Bruce Hoffman, *One aproach to the Analysis of Terrorism*, Rand, Santa Monica, 1999, p. 17.

Na promenu delovanja terorističkih grupa i njihovo povezivanje s organizovanim kriminalom doprinela je činjenica što su se nakon terorističkog napada na SAD 11. septembra 2001. godine državama pod vođstvom SAD počele udruživati i preduzimati mnoge mere nadzora i kontrole.[324] Posebno se to odnosi na strogu kontrolu finansija zato što je u ovom aspektu moguće udružiti snage svih država bez uplitanja politike i onda je moguće preduzimati mnogobrojne mere nadzora finansijskih sredstava, čime se teroristima otežava pristup legalnim sredstvima, koja su do tada dobijali iz niza izvora i donacija.[325] Takođe kontrola koja je bila razvijena, a odnosila se na kontrolu tradicionalnog pranja novca je takođe bila korisna, i samo se malo prilagodila ovoj potrebi. Relativno brzo posle napada na SAD, transformisalo se bankarstvo kao i pristup nadzora klijenata, a posebno se od tada nadziru transakcije novca imigranata u matične zemlje. Osnovu kontrole predstavlja pristup utemeljen na riziku, koji se oslanja u pronalasku anomalija u finansiranju transakcija u nadi da se identifikuje i spreči finansiranje terorista. Kao što smo objasnili ranije u tekstu, polazna tačka za kontrolu tradicionalnog pranja novca je bio zločin koji se već dogodio, a kod pranja novca u svrhu finansiranja terorizma cilj je predviđanje mogućih terorističkih napada, te je sada je fokus na prevenciji. Pristup temeljen na riziku stavlja odgovornost na firme da identifikuju, ocene i nadziru svoj rizik od pranja novca na znatnoj i kontinuiranoj bazi. To transformiše internacionalnu finansijsku strukturu više od samog praćenja kriminalaca, terorista i njihove imovine.

Isto tako, u okviru antiterorističkih mera dolazi i do nadzora stanovništva pomoću novih tehnologija da bi se identifikovale rizične grupe. Tako se za tu svrhu koriste različite baze podataka npr. dosijei, vozačke dozvole, registracije vozila, uključujući fotografije kao i druge javne podatke. Pomenuli smo različite načine nadzora mobilne telefonije i interneta, posebno elektronske pošte svih građana, čime se praćenje potencijalnog osumnjičenog pretvora u nadzor svih građana, što je opasan atak na osnovna prava i slobode.

Kako se terorizam finansira sa svih strana sveta, počeli su se pratiti i nadzirati proizvođači poljoprivrednih proizvoda, trgovačka društva registrovana kao uvozno-

[324] Događaji nakon 11. septembra pokazali su da savremeni terorizam može prouzrokovati preispitivanje i strategijske promene u sigurnosnim i antiterorističkim i protivterorističkim politikama i sigurnosnim mehanizmima većine država. Oni su uzrokovali i promene u dinamici međunarodnih političko-vojnih i političko-ekonomskih organizacija, puno oštrije kontrole i sankcionisanje država koje podržavaju terorizam, kao i strategijske promene u odnosima s partnerima.

[325] U okviru antiterorističke i protivterorističke delatnosti poduzima se poslednjih godina niz mera i postupaka: od klasičnih obaveštajnih delovanja, kriminalističkih i kaznenoprocesnih obrada i mera zaštite, preko tajnih operacija protiv terorističke infrastrukture i izvora finansiranja, do klasičnih ratnih operacija protiv terorističkih organizacija i država sponzora.

izvozna, jer su ona često paravan za pranje novca. Važna činjenica je i informatizacija čitavog sistema nadzora finansijskog tržišta. Identifikuju se sumnjive osobe i sumnjiva mesta, oni koji nemaju redovne prihode, a šalju novac u inostranstvo.

Sve navedene mere, teško se sprovode u zemljama u razvoju, tako da one predstavljaju slabu tačku antiterorističkog delovanja, i postaju mesto delovanja i utočište terorističkim grupama, iz kojih se teroristi regrutuju i šalju po svetu. To je i mesto u kojem se posebno povezuju organizovani kriminal i terorizam, kako u proizvodnji i krijumčarenju narkotika, krijumčarenju oružja i eksplozivnih sredstava i municije, tako i u krijumčarenju ilegalnih imigranata, među kojima se nalaze i potencijalni saborci. Ne treba zaboraviti da su siromaštvo i ekonomska i politička nestabilnost neki od preduslova koji mogu generisati nastanak i razvoj terorističkih organizacija. Sprega i simbioza organizovanog kriminala i terorizma, posebno onog verskog karaktera, u zemljama u razvoju, u kojima političke institucije nisu potpuno razvijene, može se dogoditi češće i lakše nego u visoko razvijenim demokratskim zemljama, iako je istorija dvadesetog veka pokazala da terorizam može nastajati i eskalirati u veliku društvenu opasnost, (Crvene brigade, Frakcija Crvene armije Bader Majnhof, IRA, ETA, Tamilski tigrovi, ANC). Zemlje u razvoju danas su u većoj opasnosti jer su u njima češće konfliktne situacije, intenzivniji su ideološki i verski sukobi, vlade su represivnije, a ekonomska nejednakost sve je veća, što sve predstavlja plodno tlo za terorizam i jačanje organizovanog kriminala. U nekima od njih intenzivno se povećavaju proizvodnja i trgovina narkotika te krijumčarenje ilegalnim imigrantima, a organi represije nisu dovoljno snažni da kontrolišu teško dostupna prostranstva (Avganistan, Iran, Irak, Laos, Tajland, Filipini, Indonezija itd.).

Mehanizmi finansiranja: legalna i ilegalna sredstva

Finansiranje terorizma je „na bilo koji način, neposredno ili posredno, nezakonito i namerno, obezbeđivanje ili prikupljanje sredstava sa namerom da se ona upotrebe ili znajući da će biti upotrebljena, u celini ili delimično, radi činjenja" terorističkih aktivnosti.[326]

Sredstva koja se koriste za finansiranje terorizma prolaze kroz nekoliko faza:

1. Fazu prikupljanja ili akumulacije, gde se sredstva iz zakonitog poslovanja kompanija koje su povezane, ili u praksi čak vođene od strane terorističkih organizacija ili pojedinaca prikupe zajedno sa sredstvima pribavljenim na nelegalan način.

[326] Zakon o potvrđivanju Međunarodne konvencije o suzbijanju finansiranja terorizma, član 2, „*Službeni list SRJ*", Međunarodni ugovori, br. 7/2002.

2. Fazu smeštanja i čuvanja tih sredstava, gde se tako prikupljena sredstva čuvaju na različite načine uključujući i polaganje na račune kod poslovnih banaka, otvorene od strane posrednika, pojedinaca ili kompanija.
3. Fazu prenosa do korisnika tj. terorističkih ćelija do njihovog operativnog korišćenja. Novac se može preneti preko kurira, krijumčarenjem preko granice, uz pomoć međunarodnih elektronskih transfera, korišćenje dobrotvornih organizacija, havala, hundi i sl.
4. Konačno fazu njihove upotrebe.

Teroristička grupa mora, kao i svaka druga interesna grupa, da obezbedi novac za svoje održavanje. Fond koji je potreban za samo izvršenje terorističkog akta relativno je mali (recimo dovoljno je samo 5 000 američkih dolara), ali za procese regrutovanja, treniranja i održavanja „uspavanih jedinica" potrebne su značajne sume novca.

Vrste i podele finansiranja terorizma

Ne treba naglašavati da podela finansiranja terorizma ima mnogo sve zavisno od činjenice za koje se polazišne kriterijume opredelimo. Mi ćemo samo napomenuti one koje smatramo najvažnijim:

- prema obimu preuzetih aktivnosti
- prisustvo svesti kod finansijera
- postojanje i ispoljavanje volje kod finansijera
- prema vremenu realizacije prikupljenih novčanih sredstava
- način transferisanja novčanih sredstava

Prema obimu preuzetih aktivnosti finansiranje terorizma može biti posmatrano u užem i širem smislu. U *užem smislu*, se definiše kao delo vezano uglavnom za neposredno pripremanje terorističkih aktivnosti (neposredno pripremanje i izvođenje terorističkih akcija, finansiranje eventualnog bekstva terorista, njihovo sakrivanje..). U *širem smislu*, se podrazumevaju sve ostale delatnosti vezane za terorističke akcije, a koje ne podpadaju pod pomenuti uži smisao. To su na primer, propagandne aktivnosti, finansiranje određenih regiona, etničkih grupa ili zajednica koje su pogodne za razvoj ekstremizma, fundamentalizma i radikalizma, zatim finansiranje medresa, škola, vojnih kampova, pa čak i finansiranje porodice terorista pre i posle izvođenja terorističkih akata.

Finansiranje terorizma s obzirom na prisustvo svesti kod finansijera može biti svesno i nesvesno. *Svesno* finansiranje podrazumeva da lica koja na bilo koji način doprinose u materijalnom smislu, znaju krajnje odredište i namenu njihovih

sredstava.[327] O postojanju nesvesnog finansiranja terorizma govorimo kada recimo imamo donacije humanitarnog karaktera. Tada lica koja doniraju sredstva, nisu svesna da će ona biti upotrebljena od strane terorista.

Finansiranje teririzma s obzirom na prisustvo volje kod finansijera može biti dobrovoljno i prinudno. Sećamo se afera kada je OVK nasilno skupljala „porez" kosovskih albanaca za svoje potrebe.[328]

Prema vremenu realizacije prikupljenih sredstava, a u odnosu na vreme izvršenja samogg terorističkog akta, možemo, razumljivo, podeliti finansiranje terorizma na prethodno, neposredno i naknadno finansiranje.

Finansiranje terorizma s obzirom na način transferisanja novčanih sredstava može biti putem zvaničnih finansijskih institucija, u koje se računaju i transferi u okviru ofšor centara, poreskih rajeva i sl, i putem nelegalnih finansijskih tokova recimo havale o kojoj je kasnije biti reči.

Finansiranje putem donacija humanitarnih nevladinih organizacija

Humanitarne organizacije prisutne su već dugo u međunarodnim odnosima i one obavljaju vrlo važan i odgovoran posao pomažući izgradnji boljeg društva i pomažući milionima ljudi u kritičnim periodima njihovog života. Međutim, neke od humanitarnih organizacija deo, ili celinu, svojih prihoda preusmeravaju za finansiranje terorizma. Potrebe za praćenjem prihoda ovih organizacija dovele su do usvajanja preporuka od strane FATF (*The Financial Action Task Force*) međudržavnog tela čiji je osnovni cilj razvoj i unapređenje politike suzbijanja pranja novca i finansiranja terorizma na međunarodnom i nacionalnom nivou. Poznato je da je Adel Baterje (Adel Batterjee), bogati saudijski biznismen, osnovao 1987. godine međunarodnu dobrotvornu fondaciju (*Benevolence International Foundation* — BIF) koju je podržavala Saudijska Arabija. Prema zvaničnim podacima, tokom 2001. godine ova organizacija sakupila je preko 3,6 miliona američkih dolara i poslala preko 2,7 miliona američkih dolara muslimanskim žrtvama rata u osam zemalja, uključujući Avganistan, Bosnu, Pakistan i Čečeniju. I ovaj novac je zapravo otišao do naoružanih grupa, a ne do žrtava ratova.[329] Neke aktivnosti navedenih legalnih organizacija, na primer izgradnja medresa i džamija,

---

[327] Kosta Sandić, *Finansiranje terorizma putem pranja novca,* Udruženje nauka i društvo, Beograd, 2011.

[328] Ibid str. 101.

[329] Videti: Loretta Napoleoni, *Modern Jihad: Tracing the Dollars Behind the Terror Networks*, Pluto Press, London, 2003.

organizovanje kurseva za računare, takođe predstavaju logističku mrežu za obučavanje budućih terorista.

U Sjedinjenim Američkim Državama 2001. godine osnovana je agencija pod nazivom „Zelena potraga" (*Green Quest*) kako bi se suzbilo terorističko finansiranje i kako bi se razvila lista sumnjivih aktivnosti. Sledeći obrasci aktivnosti mogu biti povezani sa finansiranjem terorizma:

- Transakcije na računu koje odstupaju od prethodnog razvoja na računu ili iznenadno podizanje gotovine, čekova ili elektronski transferi novca;
- Transakcije koje uključuju prenos velike količine novca, bez jasne i očigledne svrhe, izvora ili koje su problematične u odnosu na lokaciju kao na primer, zemlje pod sankcijama;
- Neobjašnjivo gašenje računa ili pregovor o čekovima trećih lica i ulaganja u strane banke u tuđe ime;
- Struktuiranje u više filijala ili u istoj filijali tj. ogranku sa raznorodnim aktivnostima;
- Korporacijski slojevi, odnosno transferi između bankovnih računa povezanih entiteta ili donacije bez uverljivog razloga;
- Elektronski transferi novca humanitarnih organizacija kompanijama koje se nalaze u zemljama poznatim kao „poreski raj";
- Nedostatak vidljive aktivnosti sakupljanja donacija, na primer nedostatak čekova sa malim iznosima ili tipične donacije koje se povezuju sa humanitarnim depozitima banaka;
- Korišćenje višestrukih računa za sakupljanje fondova koji se onda šalju istim stranim korisnicima;
- Transakcije bez logične ekonomske svrhe, odnosno bez veze između aktivnosti organizacije i drugih strana uključenih u transakciju;
- Preklapanja službenika firme na pozicijama odlučivanja, ili lica sa ovlašćenim potpisom ili drugih očiglednih sličnosti povezanih sa adresama, referencama ili finansijskim aktivnostima;
- Šeme sa kreditnim karticama u kojima su depoziti u SAD, a novac se povlači sa ATM aparata u drugim zemljama. Ovakve transakcije ali u suprotnom smeru takođe su sumnjive;
- Izdavanje čekova, ličnih čekova ili drugih finansijskih instrumenata, često u istom nizu uzastopnih brojeva, istim osobama ili preduzećima, ili osobama ili preduzećima sa sličnim imenom.

Teško je razlučiti samo po aktivnostima da li je konkretna akcija povezana sa terorizmom ili sa organizovanim kriminalom. Upravo zbog navedenog, ove

aktivnosti moraju biti sagledavane u kontekstu drugih faktora u cilju determinisanja veze sa finansiranjem terorizma. Praćenje jednostavnih, sumnjivih transakcija, na primer operacije zamene valute, međunarodni transfer fondova, dovešće nas do krajnjih korisnika, odnosno zemalja i lica. Neka od ovih lica mogu imati policijska dosijea, naročito zbog trgovine drogom i oružjem, pa nam to olakšava stvaranje velike slike o namerama terorističke grupe.

Pranje novca

Pranje novca jeste proces kroz koji kriminalci pokušavaju da prikriju stvarno poreklo i vlasništvo procedura svojih kriminalnih aktivnosti uz krajnji cilj obezbeđenja legitimnog i legalnog pokrića za svoje izvore prihoda i finansije. To je sredstvo kroz koje organizacije ozbiljnog kriminala žive bez očiglednih veza sa kriminalnim svetom.[330]

Finansiranje terorizma utiče na ekonomske efekte u globalnim razmerama, jer teroristi koriste postojeću, legalnu finansijsku infrastrukturu da mobilišu i usmeravaju svoja sredstva. Pranje novca je naizgled jednostavan, ali u suštini kompleksan proces, kojim se nezakoniti izvor sredstava, dobijen ili generisan od kriminalnih aktivnosti, prikriva, da se ne bi otkrila veza između sredstava i kriminalnih aktivnosti kojima su ista stečena. Finansiranje terorizma podrazumeva podizanje i raspolaganje takvim sredstvima, koja se koriste za potrebe održavanja i kreiranja terorističkih aktivnosti, pa se može reći da ova dva fenomena, iako se u suštini razlikuju, koriste istu ranjivost finansijskih sistema, koji omogućavaju odgovarajući nivo anonimnosti i netransparentnosti u izvršavanju finansijskih transakcija.

Definicija pranja novca poziva za naglašavanjem kriminalnih aktivnosti proizašlih iz novca koji treba oprati. Različite zemlje prihvatile su različite metode adresiranja kriminalnih aktivnosti. Neke su zemlje generalizovale i uključile sve kriminalne aktivnosti, dok su druge napravile listu ozbiljnih zločina sa tendencijom prikupljanja velike sume novca.

Finansiranje terorizma često se poistovećuje sa pranjem novca, zbog sličnosti koja postoji između ova dva fenomena. Zajednička komponenta, tj. njihova osnovna sličnost je da su finansijske transakcije, tj. instrumenti koji se koriste u oba slučaja, isti, kao i mehanizmi koje države imaju na raspolaganju u borbi protiv ovih pojava.

[330] Pogledati u: „Savetodavno pismo 2006-4, Sprečavanje pranja novca i terorističkog finansiranja", 30. juni 2006, Bankarski i platni autoritet Kosova, http://www.bqk-kos.org/repository/docs/Savetodavno-pismo2006-4-30June2006.pdf, 05/01/2010.

Može se reći da je pranje novca korišćenje novca stečenog kriminalnim aktivnostima, a finansiranje terorizma je korišćenje novca za obavljanje kriminalnih aktivnosti.

Bilo koji metod da se koristi za pranje novca, proces se normalno vrši u tri faze. One se mogu desiti kao posebne i odvojene faze, ali i simultano, poneki put se čak i preklapaju, u zavisnosti od uključene kriminalne organizacije. Navedene tri faze obično se sastoje od brojnih transakcija od strane perača novca radi pokušaja prikrivanja procesa traganja. Takve transakcije mogu, ipak, upozoriti banku ili finansijsku instituciju na kriminalnu aktivnost preko bilo koje od sledeće tri faze:

- *Faza ulaganja* — novac ostvaren neposredno od kriminalnog delovanja (poput prodaje droge) prvi put se ulaže ili u finansijsku ustanovu ili se njime kupuje određena imovina;
- *Faza prikrivanja* — pokušava se prikriti ili naizgled promeniti stvarno poreklo ili vlasnik sredstava, npr. transferi sa jednog na drugi račun, menjanje valute, menjanje jurisdikcije; i
- *Faza integracije* — novac uključuje u legalnu ekonomiju i finansijski sistem, npr. likvidacija investiranja koja koristi procese za očite legitimne poslove.

Određene ranjive tačke identifikovane su u prosecu pranja koje počinioci sa teškoćama izbegavaju i gde se njihove aktivnosti mogu lakše prepoznati:

- Ulazak novca u finansijski sistem;
- Prekogranični protok fondova; i
- Transferi unutar i iz finansijskog sistema.

Zbog navedenog razloga većina zemalja je, u velikoj meri, koncentrisala svoje pokušaje u fazi ulaganja. Naime, strategija koja se pokazala uspešnom upravo je fokusiranje na otežavanje ulaganja novca.

Iako se većina regulativa o sprečavanju pranja novca fokusira na fazu postavljanja, naglašeno je da su banke i finansijske institucije, kao nabavljači širokog spektra usluga, i dalje ranjive kad se koriste za pranje i fazu integracije. Produžavanje kredita i rapidni prelaz fondova između računa sa različitim imenima i jurisdikcijama može biti korišćen kao deo procesa kreiranja kompleksnih presvlaka transakcija.

Banke i finansijske institucije koje postanu uključene u šemu pranja novca rizikuju najverovatnije sudski progon, gubitak dobre trgovinske reputacije i mogući gubitak operativne licence. (vidi sliku 14.)

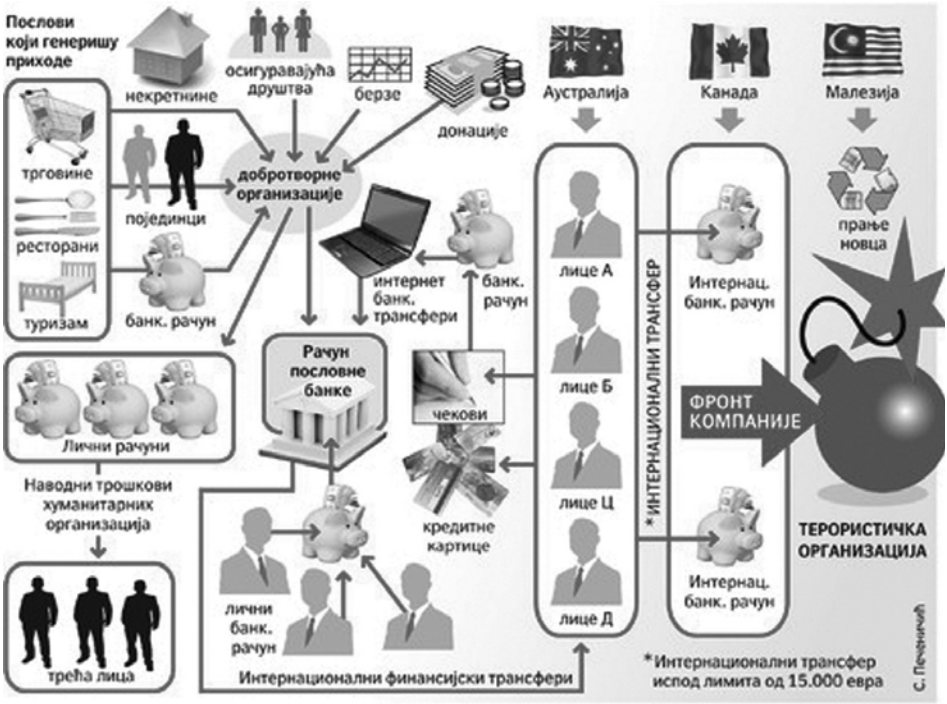

Slika 14. Shema finansiranja terorizma pranjem novca[331]

Havala

Havala (eng. *Hawala*; u zemljama Zaliva *Huwala*) u prevodu sa hindu jezika znači „po veri", ili „na reč" (poznata i pod nazivom *hundi*) jeste neformalni sistem transfera novca zasnovan na širokoj mreži brokera; u velikoj meri se nalaze na Srednjem istoku, severu i rogu Afrike i jugu Azije, mada se mogu naći u celom svetu (recimo ovaj način je uobičajen među imigrantima u Kanadi). Havala je međunarodna finansijska mreža koja nije regulisana pisanim pravilima i koristi se primarno kako bi pojedinci preneli gotov novac ljudima, uglavnom rođacima, koji ne mogu da otvore račun u banci. U osnovnim oblicima havala sistema novac se šalje preko havala brokera ili *havaladera*. Osoba A daje havaladeru A određenu sumu novca koja treba da stigne u neki drugi grad ili zemlju osobi B. Onda havalader A daje instrukcije o sumi novca havaladeru B, koji se nalazi u mestu

[331] Izvor: www.politika.rs.

odredišta novca (od čega se odbije mala naknada za uslugu). Suma novca koju havaladeri razmenjuju nije keš već dug koji će havalader A kasnije izmiriti havaladeru B. (Pogledati Shemu 6.)

Razloga za korišćenje havale ima više. Prvo, ovaj vid prenosa novca jeftiniji je, efikasniji i pouzdaniji od konvencionalnog, bankarskog sistema. Takođe, veoma je bitno da se ne traže nikakvi identifikacioni dokumenti i ne postavljaju nikakva pitanja oko izvora prihoda, državljanstva, nema plaćanja poreza na tu sumu. Na primer, u južnoj Aziji 30–50 odsto transfera vrši se upravo na navedeni način.[332] Peti razlog bio bi to što nema papirnih dokaza o transakciji. Dalje, naknadu havaladeri često uzimaju i kroz kursne razlike, pošto se uglavnom novac menja na crnom tržištu i to smanjuje trošak osobi koja ovaj novac šalje, pogotovo ako je reč o većim, konstantnim slanjima u slučaju pranja novca.

Takođe, postoji i hundi (*Hundis*). Kao što se havala može smatrati nelegalnom vrstom bankarskog transfera novca, hundi možemo opisati kao nelegalne putničke čekove i kreditne transakcije, koji su se razvili na indijskom potkontinentu.

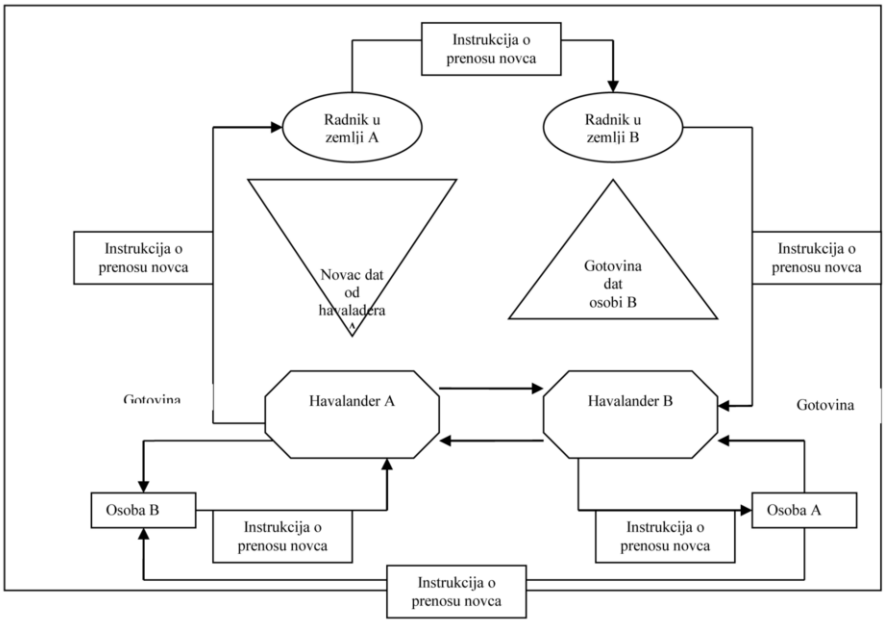

Shema 6. Havala

[332] Videti na internet adresi: http://www.interpol.int/Public/FinancialCrime/MoneyLaundering/Hawala/default.asp.

Pored opisanih oblika postoje i drugi; na primer, krijumčarenje novca u gotovini, uvođenje „carinskih dažbina", odnosno nelegalne naplate putarina na teritorijama pod vlašću terorističkih grupa. Zatim, pljačke, zasede, otmice, stvaranje „crnog tržišta" novca. Smatramo da su ovi pojmovi jasni pa ih nismo posebno objašnjavali.

Primeri terorističkih organizacija i načini njihovog finansiranja

Nasilje koje teroristi žele postići je moguće sprovesti kroz tri tipa terorističkih organizacija ili manifestacija. To su: velike ustaničke pobunjeničke grupe, ekstremističke mreže većinom s međunarodnim vezama i izolovane ćelije sa spoljašnjom podrškom.[333]

Velikim ustaničkim formacijama je potrebno miliona dolara prihoda kako bi održale svoj sistem, odnosno pribavile i održavale oružje, nabavile smeštaj i hranu za svoje članove, i sl. Njihovo se finansiranje ugalvnom sastoji od nezakonite privredne delatnosti na primer, gajenje i trgovanje opijatima, drogom, trgovina ljudima pa se zato često organizuju zajedno sa velikim kriminalnim organizacijama. Kako je za ovakav način organizacije potreban prostor kako za smeštaj velikog broja ljudstva, organizaciju i održavanje bezbednosnih protokola i agronomiju za nelegalne prihode, onda se u ovoj grupi nalaze terorističke organizacije koje imaju tesne veze, ili kontrolišu neku državu ili deo države, regiona, oblasti. U ovoj grupi se nalazi recimo talibanski režim u Avganistanu, Tamilski tigrovi, ETA, i sl.

Ekstremističke mreže sa međunarodnim vezama se uopšteno govoreći usresređuju na određena područja delovanja, uglavnom u različitim zemljama i njihove su aktivnosti obično motivisane određenim konkretnim ciljem. Finansiranje je uglavnom karakteristično i uglavnom potiče od simpatizera, ali i od krupnog kapitala. Primer je recimo Al Kaida, ETA, PKK, Čečeni, PLO.

Kao izolovane operativne ćelije sa spoljašnjom podrškom mogu se navesti pojedinačni napadi koje izvode male grupe ljudi, ćelije sa ograničenim budžetima, ili čak bez finansijske podrške iz „centrale". Ove ćelije je u praksi jako teško otkriti, ali se one sastoje od posvećenih ljudi koji su često opsesivni u postizanju cilja. Primeri ovakvog terorističkog delovanja su: napad u Baliju, Madridu, Londonu, Kazablanci, Njujorku i naravno Beslanu.

[333] Sandić, op. cit. str. 53.

Al Kaida

Poreklo fondova leži u bogatstvu i uticaju njenog osnivača, saudijskog milijardera Osame bin Ladena, alli i njegovog oca Muhameda. Lično bogatstvo, političke i porodične veze omogućili su mu da sakupi ogromnu količinu novca za islamsku stvar, u prvo vreme iz Saudijske Arabije, a kasnije iz celog sveta. Osim toga, 1988. godine špekulacijama na francuskoj berzi hartija od vrednosti, ostvario profit od 20 miliona američkih dolara. Jedan deo sredstava poslužio je za finansiranje humanitarnih akcija, a drugi za finansiranje terorističkih grupa.

Al Kaida je u cilju obezbeđivanja stabilnog finansiranja, pranja novca, osnovala i svoje poslovne banke. Uz političku podršku Sudana u Kartumu je 1990. godine osnovana prva banka pod kontrolom Al Kaide, *Al Shamal Islamic Bank*. Kasnije je rukovodstvo ove banke optuženo za direktno finansiranje bombaških napada, recimo napadi na ambasade SAD u Keniji i Tanzaniji. Služila je i bin Ladenu da transferiše novac širom sveta, zahvaljujući svojoj razvijenoj globalnoj korenspodentskoj mreži sa uglednim bankama iz SAD (*American Express Bank*), ali i sa bankama u Londonu (*British Arab Commercial Bank*).

Pored korišćenja banaka u svrhe pranja novca i finansiranja terorizma Al Kaida je u iste svrhe koristila i poslove s trgovinom obrađenim dijamantima. U te svrhe osnovane su prvo kompanije u Tanzaniji, *Taheer, Tanzanite King Minnig Co.* Ove kompanije su izabrane da zbog diskrecije imaju ulogu posrednika u trgovini obrađenim dijamantima. Pored poslovnih banaka za transfere korišćena je i havala.

Radi pranja novca Al kaida je koristila i legalan biznis. U ove svrhe ona je postala izuzetno aktivna u trgovini medom. Ta trgovina je služila dvojako. Prvo, zbog svojih osobina (gustina i lepljivost), trgovina medom je bila samo paravan za trgovinu drogom i oružjem. Kao drugo, Al Kaida je upravljala celom flotom prekookeanskih brodova koji transportuju med u komercijalne svrhe. Sve u svemu, novac se pere preko računa koji služi za zakonsku trgovinu, i uporedo s tim prenosi se droga i oružje za dodatni, neoporezovani prihod.

ETA – Euskadi Ta Askatasuna

Kad pomislimo na nelegalno finansiranje terorističkih organizacija onda su sve misli uperene na neki nerazvijeni deo sveta, ali primer da je finansiranje terorističkih organizacija isto ili slično svuda možemo videti i na primeru ETA-e. Među osnovne izvore u početku, ali i dan danas spadaju otmice, trgovina drogom, iznude, pljačke, bankarske i druge vrste prevara, falsifikovanje dokumenata i sl. Kao legalne aktivnosti ETA je organizovala trgovinu voćem, pružanje ugostiteljskih i turističkih usluga, kopneni i pomorski transport. Ceo niz hotela i kockarnica duž španske obale

nalazi se u vlasništvu pripadnika ETA ili posluju pod njihovom kontrolom. U poslednje vreme kao jedan od naprofitabilnijih poslova ETA je svakako sektor gradnje i trgovine nekretninama.

Kao jedan od tradicionalnih načina finansiranja je ubiranje takozvanog „revolucionarnog poreza" ili GEZI (*Gora Euskal Zerga Iraultzaida* – prevedeno sa baskijskog „živeo baskijski revolucionarni porez"), gde sponzori u formi dopisa dobijaju precizne instrukcije o iznosu i načinu plaćanja.

PKK Radnička stranka Kurdistana

U početku svog delovanja ovu terorističku organizaciju su, na osnovu dobrovoljnih priloga i donacija, finansirali Libija i irački Kurdi. Nedugo zatim, prelazi se na pranje novca, iznude, trgovinu drogom, posebno heroinom, šverc oružja, trgovinu ljudima, otmicu dece. Ovako stečen novac se investira u poslove sa noćnim klubovima, restoranima, plesnim klubovima u Londonu i dr.

Tamilski tigrovi

Nasuprot bogatim osnivačima Al Kaide, tamilski tigrovi su kao osnovu i bazu za svoje delovanje crpeli od siromašnih seljaka i nezaposlenih mladih ljudi.

U početku delovanja su imali podršku Indije kao prirodnog saveznika, ali su se zbog separatističkih tendencijama Tamila ovog saveznika izgubili, pa su morali da se fokusiraju na pribavljanje sredstava na teritorijama zapadnih zemalja.[334] Novac je prikupljan uglavnom od iznude, ilegalne trgovine, stvaranje ogromne flote prekookeanskih brodova koje su bile sredstvo za legalnan način transporta, ali i prenošenje oružja i droge, posebno heroina. Ova organizacija je bila pionir u pranju novca.

Danas Tamili kontrolišu poslove sa dragim kamenjem, nakitom, restoranima, video klubovima, konzerviranjem voća, turističkim agencijama, ali i trgovinom ljudima i oružjem, prevarama s pasošima, kreditnim karticama, i bankarskim prevarama.

[334] Tamili su optuženi za organizovanje bombaškog napada u kome je 1991. godine ubijen indijski premijer Radživ Gandi.

VIII

Analiza motivacije i ciljeva terorizma kao pretnje „mekoj” bezbednosti

Najmračnija mesta u paklu namenjena u onima
Koji se drže po strani u vremenima moralne krize

Božanstvena komedija,
Dante Aligjeri

Analiza motivacije i ciljeva terorizma kao pretnje „mekoj" bezbednosti

Fenomenologija terorizma kao savremene nekonvencionalne pretnje bezbednosti predmet je opsežnog istraživanja, čija je teorijska vrednost usko povezana i sa praktičnom vrednošću, naime, odgovarajuće poznavanje fenomenološkog aspekta terorizma direktno utiče na istražne i preventivne tehnike i strategije koje se protiv terorizma mogu primeniti. Sa tačke gledišta kontrole terorizma, vrednost nove represivne i preventivne metodologije je nesporna, jer omogućava, u krajnjoj instanci, da se u većoj meri sprečavaju terorističke akcije ili da se otkrivaju njihovi počinioci. Istovremeno, međutim, treba imati u vidu činjenicu da je terorizam, osim što je pitanje za bezbednosne strukture i agencije, i političko pitanje, te da njegovo dugoročno rešavanje počiva, pored prevencije, i na uklanjanju njegovih osnovnih uzroka.

U uzroke terorizma, osim danas najčešće diskutovanog religijskog fanatizma po sebi, spada i niz pitanja koje se tiču političkog života, odgovarajuće reprezentativnosti zajednice, kao i relativnog položaja jedne zajednice u društvu, pogotovo kada je reč o manjinskim zajednicama ili onima koje ne dele iste vrednosti kao dominantne etničke ili ideološke grupacije. Drugim rečima, uzroci terorizma obuhvataju institucionalne aspekte organizacije društva, koji svojom većom ili manjom adekvatnošću boje doživljanje većine društva (ili većine u međunarodnoj zajednici, kao što je danas slučaj sa islamskim terorizmom) od strane one grupe u ime koje teroristički pokret nastupa. Upotrebiti reč „pokret" na ovom mestu je opravdano pre svega zbog toga što većina terorističkih grupa sebe upravo tako shvata i javno određuje: kao pokret za ostvarivanje, nasilnim načinima, ciljeva koji sami po sebi nose izvesnu političku i moralnu vrednost i legitimitet. Poznata i već *prima facie* jasna činjenica da su proklamovani ciljevi terorista često sasvim legitimni sami po sebi (sprečavanje nasilja prema nekoj grupi, njene sistemske marginalizacije, ili pak ostvarivanje osnovnih ljudskih i građanskih prava koja su uskraćena zajednici koju teroristi „predstavljaju"), iako su ti ciljevi naknadno, jednako često, delegitimisani samom primenom terorističkih metoda, dovoljna je da opravda razmatranje dubinskih uzroka terorizma, uključujući i one uzroke koji su povezani sa percepcijama samih terorista. Terorističke grupe u načelu nastupaju

u ime nekog opšteg cilja sa univerzalnim moralnim značenjem, pre svega pravde za one kojima je ona trenutnim nacionalnim ili međunarodnim poretkom uskraćena, pa stoga počivaju, sa tačke gledišta unutrašnje motivacione strukture i dinamike, na doživljaju sopstvenog legitimiteta koji proističe iz podrške „konstituenata" u ime kojih se bore i legitimiteta i, često, univerzalne prirode dobara koja su tim konstituentima, stvarno ili navodno, uskraćena.[335] Kada teroristi ne bi imali konstituente koji su spremni da ih aktivno ili prećutno podržavaju, oni bi izgubili vizionarski i programski deo svoje misije, i njihova unutrašnja motivaciona struktura bi se urušila. Stoga svaka akcija države protiv konstituenata neke terorističke kampanje koja je preterana, dovodi do nevinih žrtava, ili dodatne marginalizacije i obespravljivanja te grupe, osnažuje motivacionu strukturu terorističke grupe time što naglašava njihovu percepciju legitimiteta njihove borbe. Stoga je odgovarajuća analitičnost u pristupu najširim uzrocima terorizma preduslov za kasniju izgradnju antiterorističke strategije.

Odnos terorista i njihovih „konstituenata"

Uspostavljanje „konstituencije" terorista, to jest refleksija ciljeva neke grupe na nivou terorističkog „programa", proističe, u teorijskom smislu, iz manjkavosti sistema reprezentacije koje i dovode do sistematskog frustriranja namera i želja neke grupe, a samim tim i do paralelne „reprezentacije" ciljeva te grupe kroz terorističku delatnost. Reč je o specifičnostima političkog procesa samog po sebi, i one se ogledaju u činjenici da savremene terorističke grupe, vrlo često, osnivaju organe koji poput ogledala odražavaju odgovarajuće strukture legitimnih institucija. Primera radi, one često imaju, i nominalno, svoje „vojno krilo" i „službu za odnose sa javnošću", pri čemu pojedinci koji deluju u tim strukturama ne čine direktno krivična dela kao teroristički operativci i, u nekim zemljama, mogu, recimo, da održavaju konferencije za štampu i da nastupaju prema javnosti sasvim legalno i bez straha od hapšenja. Verovatno najpoznatiji primer takve grupe u Evropi je Irska republikanska armija, koja je, poput neke političke organizacije ili vlade u egzilu, osnovala „vojno krilo" (Šin Fejn — *Shin Fein*) i medijsku službu, pa je, recimo, medijski predstavnik organizacije zvanično obaveštavao javnost o toku pregovora

[335] Iako je konstituencija terorista, to jest njihov navodno predstavnički odnos u odnosu na neku grupu koju predstavljaju i koja ih, navodno, svojim položajem, potrebama i legitimnim aspiracijama legitimiše na nivou proklamovanih ciljeva, problematična kategorija jer je konstituencija primarno odnos koji se formira unutar političkog sistema i u savremenim društvima je posredovan demokratskim institucijama, ovde će samo na prvom mestu termin „konstituenti" biti dat pod znacima navoda, a potom će se koristiti u uslovnom kontekstu koji ocrtava sama motivacija terorista i pominjaće se bez znakova navoda.

sa britanskom vladom, preuzimao odgovornost za terorističke akcije „vojnog krila" i predstavljao ciljeve grupe.

Strukturni razlog za samu mogućnost pojave ove vrste paralelne reprezentativnosti institucionalno neodgovarajuće predstavljenih grupa u jednom političkom sistemu leži u univerzalnom fenomenu koji politička teorija poznaje kao fenomen „demokratskog deficita" u različitim vidovima.[336]

S jedne strane, demokratski deficit uključuje probleme u funkcionisanju institucija, od kojih se najdrastičniji mogu smatrati različitim formama političke korupcije. Ta vrsta deficita je jasna i otklonjiva reformama unutar samih institucija. Drugi, takođe često akademski raspravljan vid demokratskog deficita je povezan sa delovanjem velikih međunarodnih organizacije, pogotovo u vezi sa primenom vojne sile u misijama uspostavljanja ili očuvanja mira. U tim slučajevima, demokratski deficit najčešće nastaje usled nametanja volje najuticajnijih i najsnažnijih članica međunarodnih koalicija, bez dovoljnog uzimanja u obzir stavova manjih zemalja koje, potom, logikom sopstvene geostrateške pozicioniranosti, bivaju faktički „usisane" u međunarodne operacije iza kojih njihovo javno mnenje ne stoji. Možda najbolji primer te vrste demokratskog deficita, koji se čak ne odnosi na malu, nego na jednu od danas najuticajnijih zemalja u svetu, je primer Velike Britanije i njenog učestvovanja u ratu protiv Iraka. Britanska vlada premijera Blera (Tony Blair) učestvovala je u napadu na Irak na talasu svog strateškog savezništva sa SAD, ali u trenutku kada ta odluka nije imala ni približno dovoljnu podršku demokratske javnosti unutar Velike Britanije. Afera koja je potom stvorena dovela je do samoubistva bliskog Blerovog savetnika koji je učestvovao u procesu procene kapaciteta Iraka da napadne susedne zemlje oružjem za masovno uništavanje, koji se pokazao kao nedovoljno objektivan, kao i do više parlamentarnih istraga Blerovog postupanja, koje traju i do danas, kada on više nije britanski premijer. Obe ove vrste demokratskog deficita su, u izvesnom smislu, povezane sa pragmatikom rada institucija, bilo da je reč o nacionalnim ili međunarodnim institucijama. Na dubljem planu razmatranja, međutim, obe te vrste demokratskog deficita u demokratskoj praksi proističu iz samog strukturnog fenomena demokratskog deficita koji je ugrađen u reprezentativni politički proces i koji predstavlja jedan od najvećih izazova za savremenu političku teoriju.

---

[336] Danas u političkoj teoriji postoji i pojam „duplog demokratskog deficita", koji takođe ima različite formulacije. Primera radi, Hans Born (Hans Born) i Hanjer Hangi (Heiner Hanggi) dupli demokratski deficit poistovećuju sa nedostatkom reprezentativnosti i nedovoljnim integritetom parlamentarnog postupka, kao prvi deficit, i sa legitimacionim problemima u upotrebi vojne sile od strane međunarodnih organizacija u intervencionističkim misijama — Hans Born & Heiner Hanggi, *The "Double Democratic Deficit"*, Ashgate Publishing, Burlington, US, 2004.

Demokratski deficit u pomenutom, strukturnom smislu, proističe iz organizacije demokratskog društva, i prisutan je u svim postojećim demokratskim društvima. On proističe iz činjenice da se, u procesu političke reprezentacije, koji je nastao sa rastom političke zajednice izvan obima koji je omogućavao antičke vidove samopredstavljanja građana grčkog polisa, pojavljuju korporativni interesi predstavničkih grupa.[337] Zavisno od relativnog položaja neke grupe unutar zajednice, kao i od interesa koji se pojavljuju kao dominantni za različite predstavničke strukture, volja građana na neposrednom nivou se ne održava u neizmenjenom obliku kroz sve faze reprezentativnog procesa. Svaka reprezentativna grupa, od neformalnih grupa koje u razvijenim demokratijama artikulišu interese svojih pripadnika, do poslaničkih grupa u parlamentima, u reprezentativni proces ugrađuju sopstvene korporativne interese. To mogu biti interesi povezani sa samim ugledom reprezentativnog položaja, sa primanjima koja on donosi, sa interesima političke stranke ili onim interesima koji proističu iz dnevnih odnosa političke moći. Oni u svakom konkretnom slučaju utiču na sadržaj volje koja se reprezentuje, tako da demokratski deficit, zavisno od nivoa integriteta političkog procesa, može biti veći ili manji, ali je po definiciji ugrađen u proces reprezentacije. On se može predstaviti grafički na sledeći način:

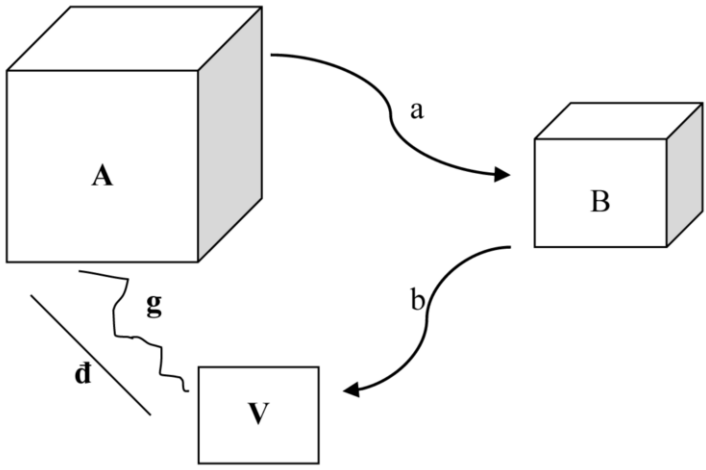

Shema 7. Demokratski deficit u procesu reprezentacije

[337] Osnovni oblici reprezentacije pojavili su se već u doba Helenizma, sa nastankom megalopolisa, u kojima građani više nisu mogli na trgu (agori) neposredno da učestvuju u debati o zajedničkim pitanjima, prosto zbog broja građana i praktičnih ograničenja u vođenju takve debate i formulisanju njenih zaključaka. Stoga se debata preselila u predstavnička tela, čije su članove građani birali kao svoje predstavnike, što je u strukturnom smislu princip koji određuje i savremenu demokratiju.

Velika trodimenzionalna figura (kocka A) u levom delu dijagrama 7 predstavlja pretpostavljenu „punu participativnost" i, samim tim, punu reprezentativnost, koja sadrži ukupnost volje konstituenata koja se uključuje u politički proces. Zakrivljena linija (a) predstavlja početak demokratskog deficita kroz političku reprezentaciju, koji dovodi do smanjene stvarne reprezentativnosti, koji predstavlja fizički umanjena kocka (kocka B). Druga zakrivljena linija (b) predstavlja dalju distorziju reprezentacije kroz reprezentativni postupak u službenim predstavničkim sistemima, koji dovodi do dodatnog gubitka stvarne reprezentacije, koji se ogleda u dvodimenzionalnom obliku (kvadratu V) na dnu dijagrama. Kvadrat kao dvodimenzionalna figura simbolizuje drastične slučajeve demokratskog deficita, u kojima postupak reprezentativnog delovanja u institucijama lišava konstituente bitne dimenzije njihovih interesa i volje, nadomeštajući tu dimenziju različitim drugim faktorima, uključujući i one sistemski povezane sa korporativnim interesima samih predstavničkih grupa.

Zavisno od toga kakav je integritet sistema, demokratski deficit se može zaustaviti na smanjenoj kocki (B), ili može napredovati do radikalnijeg gubitka reprezentativnosti, označenog kvadratom (V). Kada je gubitak reprezentativnosti radikalan, dugoročan i obeležen bitnim unutarsistemskim netrpeljivostima, prisutan je visok potencijal za izmeštanje reprezentacije marginalizovanih grupa iz institucionalnog poretka u domen političkog nasilja.

Izlomljena linija (g) koja spaja početnu trodimenzionalnu figuru A sa konačnim dvodimenzionalnim oblikom V označava konačan oblik distorzije početnog „punog" legitimiteta kroz (ovde predstavljen kao značajan) demokratski deficit reprezentativnog procesa. Poređenja radi, prava linija (đ) pored izlomljene linije pokazuje kako bi, u ovde predstavljenom grafičkom kontekstu, izgledao puni legitimitet konačnog ishoda da uopšte nema demokratskog deficita karakterističnog za proces A–V.

Savremena demokratska društva poseduju mehanizme kojima se demokratski deficit kontroliše i drži u podnošljivim granicama. Ti mehanizmi, recimo, na nivou parlamentarne reprezentacije uključuju različite specijalne zakonske odredbe o posebnim kvotama i cenzusima koji se odnose na prisustvo manjinskih političkih stranaka u parlamentima, na pravo pojedinih manjinskih zajednica da stavljaju veto na većinske odluke koje se tiče njihovih vitalnih interesa (takav mehanizam je ugrađen u odluke na nivou entiteta u posleratnoj Bosni i Hercegovini). U sistemima u kojima postoji snažan konflikt između neke manjinske, ili većinske, a marginalizovane grupe, i one grupe koja je dominantna i odlučujuće utiče na formulisanje normi u političkom sistemu, potencijal za konflikt može biti toliko veliki da korektivni mehanizmi, i ako postoje, nisu dovoljni, i tada često dolazi do političkog nasilja. Terorizam predstavlja najdrastičniju formu političkog nasilja

koja reprezentativni proces, sa svim njegovim strukturnim osobinama, faktički izmešta iz legalnih okvira i pretvara u neku vrstu kriminalizovane politike, u kojoj teroristi sebe vide kao aktere ispravljanja društvenih nepravdi prouzrokovanih, pre svega na konceptualnom, a često i na sasvim praktičnom nivou, naraslim i nekontrolisanim demokratskim deficitom koji može imati različite pojavne oblike.

Sama ova činjenica znači da nije moguće politički produktivno teroriste tretirati kao obične kriminalce, jer takav odnos prema njima, koliko god njihove akcije bile revoltirajuće za društvenu većinu, dodatno antagonizuje njihove konstituente, i time smanjuje verovatnoću da se politički proces vrati u uobičajene okvire institucionalno posredovanih odnosa sa dominantnim grupama. U društvima u kojima postoje izražene netrpeljivosti već na nivou neposredne političke participacije, poput verskih netrpeljivosti između protestanata i katolika u Severnoj Irskoj, ili između muslimana i Jevreja u Izraelu, zbog istovetnih svetih mesta na koje i jedni i drugi polažu prava, korektivni mehanizmi teško mogu sprečiti eskalaciju demokratskog deficita. Kada se ove netrpeljivosti dodatno pojačaju političkim razlikama, kao što je slučaj u Severnoj Irskoj između unionista i republikanaca, političko nasilje je često neizbežno, što je i pomenuti primer pokazao. U opisanim okolnostima, iako zajednica koju neka grupa koja pribegne terorizmu ne mora nužno podržavati sve akcije terorista, ona ipak u širem smislu predstavlja njihove konstituente. Naime, teroristička grupa koja preuzima na sebe kriminalizovanu reprezentativnost neke zajednice takođe indukuje demokratski deficit, jer ona i sama ima svoje korporativne interese. Mnogi katolici, koji su istovremeno bili i republikanci, u Severnoj Irskoj, nisu podržavali akcije IRA u kojima su postavljane bombe u trgovinske centre ili pabove i ubijani civili, ali su oni ipak u većini ostali verna baza političkoj agendi ove organizacije, zbog čega je britanska vlada više puta bila prinuđena da svoju verziju „rata protiv terora" u odnosu na IRA zameni političkim pregovorima sa Šin Fejnom. Isto tako, protestanti, koji su većinom istovremeno unionisti, nisu zvanično podržavali ekstremnu represiju koju je britanska vlada sprovodila protiv katoličke zajednice, fizičku torturu, zastrašivanje, hapšenja i suđenja na osnovu nedovoljnih dokaza, koja su dovodila i do dugoročnih zatvorskih kazni za čitave porodice za koje je kasnije dokazano da su nevine.

Britanske vlasti su, na osnovu *Zakona o sprečavanju terorizma* iz 1974. godine, dale pravo policiji da hapsi bez sudskog naloga i drži u pritvoru, 48 sati po sopstvenom nahođenju, a još 5 dana po nalogu ministra unutrašnjih poslova, osobe za koje sumnja da su povezane sa terorizmom. Za vreme tih 7 dana bitna prava uhapšenih u pogledu njihove zaštite bila su suspendovana, tako da je policija koristila fizičko maltertiranje Iraca osumnjičenih za članstvo u IRA da dođe do priznanja, koja su kasnije, iako često povlačena, bila osnova za osuđujuće presude i dugotrajne zatvorske kazne, od kojih su neke kasnije ukidane kao neosnovane. Verovatno najpoznatiji slučaj iz sedamdesetih godina prošlo veka je osuda oca i

sina, Đuzepea (Guiseppe Conlon), i Džerarda „Džerija" Konlona (Gerry Conlon), u dva odvojena postupka za postavljanje bombe u čuvenim slučajevima „*The Maguire Seven*" i "*The Guildford Four*", u kome su i otac i sin batinama naterani na priznanje i nevini osuđeni, da bi otac umro u zatvoru, a sin, nakon što je presuda i za jednog, i za drugog, oborena, izašao na slobodu nakon odsluženih 15 godina.[338]

Ipak, i pored zloupotreba od strane britanskih vlasti koje su ovako snažno odjekivale u svetskoj javnosti decenijama posle opisanih događaja, i činjenice da je takva praksa svakako vređala elementarne intuicije o pravednosti kod svih stanovnika Severne Irske i da nije mogla uživati nepodeljenu podršku u jednoj u suštini demokratskoj unionističkoj javnosti, većina unionista ipak je ostala na političkom kursu podrške britanskoj vladi. Činjenica da IRA kao teroristički pokret ima svoj ekvivalent na političkoj ravni kroz veliki broj stvarnih konstituenata među republikanskim stanovništvom slikovito se vidi iz činjenice da u Belfastu i danas postoji Zid mira, sličan Berlinskom zidu, koji razdvaja protestante i katolike u zapadnom delu grada, kako ne bi dolazili u dodir i stupali u krvave sukobe. Danas delovi tog zida postaju predmeti umetničkih projekata oslikavanja, kako bi se traumatičnoj istoriji dao politički smisao u kontekstu pomirenja i zajedničkog života. Iako akcije IRA protiv civila, uključujući žene i decu, nemaju potpunu podršku običnih katolika koji žive u Severnoj Irskoj, IRA, kao i većina stabilnih i raširenih terorističkih grupa, u suštini ipak imaju relativno stabilnu konstituenciju. Isto se može reći za taktike britanskih bezbednosnih snaga, koje se ne klasifikuju kao terorističke samo zbog toga što je njihov subjekt bila država, i što je njihovo opravdanje bilo borba protiv terorizma; te akcije, da ih je primenjivala neka neformalna grupa, bile bi doživljene kao terorizam, jer su uključivale zloupotrebu represivnih struktura za viktimizaciju brojnih civila.[339] I pored toga, nesporno je da

[338] Prilikom donošenja ovog zakona, koji predstavlja jedan od prvih takvih specijalnih akata kakvi su, posle 11. septembra 2001. godine, postali široko prisutni u demokratskim zakonodavstvima, sam predlagač, tadašnji britanski ministar unutrašnjih poslova, Roj Dženkins (Roy Jenkins), upozorio je parlament da su „ovlašćenja (data vlastima) drakonska" — videti danas najuticajniju analizu: Clive Walker, *The Prevention of Terrorism in British Law*, 2nd ed, Manchester University Press, Manchester, 1992. Na osnovu slučaja oca i sina Konlona Džim Šeridan (Jim Sherridan) je 1993. godine snimio danas istorijski značajan film "*In the Name of the Father*", koji slikovito govori o tome kako je britanska policija primenjivala Zakon o sprečavanju terorizma, čija je osavremenjena verzija i danas na snazi u Velikoj Britaniji.

[339] U kontekstu rasprave o neophodnim atributima demokratskog poretka iz perspektive ljudskih i građanskih prava, ovakve taktike se smatraju indikatorima državnog terorizma, ali u slučaju Velike Britanije one nisu uspele dugo da se održe, jer je demokratski duh tradicionalnog britanskog pravnog sistema vremenom „odbacio" aberacije koje su dovele do zloupotreba ljudskih prava, što se vidi iz činjenice da su upravo britanski sudovi, uprkos negativnom javnom

britanski represivni pristup prema Severnoj Irskoj ima gotovo nepodeljenu političku podršku unionistički raspoloženih konstituenata.

Kada je reč o korporativnim interesima na nivou kriminalizovane reprezentacije kroz političko nasilje, pre svega kroz terorističke kampanje, korporativni interesi terorističke grupe uključuju pre svega praktične interese koji proističu iz organizacije grupe i njenih potreba. Primera radi, evropski teroristi, uključujući i pomenutu IRA, nalazili su se više puta u poziciji da nastoje da svoje uhapšene članove oslobode uzimanjem talaca i razmenom, ili pak agresivnim akcijama prema policiji i institucijama. Oni su takođe bili prinuđeni da sarađuju sa kriminalnim grupama u nabavci oružja, a za pojedine terorističke grupe (jedan od primera je situacija na Kosovu u periodu pre proglašenja nezavisnosti, a i u neposrednom periodu posle tog događaja) poznato je da su svoju aktivnost delimično finansirale otvorenim učešćem u operacijama organizovanog kriminala, pre svega u trgovini narkoticima i ljudima. I pored činjenice da je reč o nekim od najvećih izazova za civilizovani svet i za svaku demokratsku zajednicu, ovi slučajevi strukturno nisu identični kriminalnom delovanju, upravo zbog svoje projektovane političke konstitucionalnosti.

Perspektiva posmatranja terorizma kroz prizmu konstituenata terorističkih grupa, ukratko, sagledava terorizam kao aberaciju političkog procesa. Evropsko iskustvo terorističkih pokreta empirijski podržava ovu perspektivu, jer pokazuje da su pitanja etničkog i teritorijalnog statusa, kao *par excellence* pitanja političkog procesa, glavna motivacija za terorističke kampanje u situacijama sistemski frustriranih kolektivnih aspiracija na ostvarivanje ovih kategorija prava u nacionalnim političkim sistemima.

Kada je reč o globalnim terorističkim pretnjama, poput savremenog islamističkog terorizma, one su manje direktno povezane sa demokratskim deficitom unutar nacionalnih političkih sistema, ali su, jednim delom, direktno u vezi sa fundamentalnim manjkavostima u reprezentaciji interesa i potreba čitavih kulturnih zajednica. Zanimljivo je primetiti da gotovo svi islamski teroristi, od kojih mnogi nemaju nikakve organizacione veze, zajedničkog porekla niti veze u smislu članstva sa palestinskim narodom, navode strukturnu represiju nad palestinskim narodom kao jedan od političkih motiva za svoje delovanje. Jasno je da ova vrsta programske retorike služi moralnom profilisanju terorističkog pokreta, te da u takvim slučajevima Palestinci nisu stvarni konstituenti pojedinih terorističkih grupa (iako jesu konstituenti Hamasa, na primer), ali sama retorika govori o globalnoj percepciji religijske i etničke

efektu, poništavali presude i puštali nevino osuđene ljude na slobodu decenijama kasnije. Stoga ovu autoritarnu epizodu u Velikoj Britaniji, dugoročno posmatrano, nije razložno tretirati kao nekakvu strategiju državnog terorizma na nivou političkih opredeljenja, već upravo kao „iskakanje" sistema iz njegovih uobičajenih koloseka koje je kasnije ispravljeno.

diskriminacije za koju teroristi smatraju da je najočiglednija u slučaju Palestinaca, a za koju tvrde da je globalno raširena, i u ime koje, poput samog ubijenog lidera Al Kaide, bin Ladena, pozivaju na globalni „džihad".

Bin Ladenenove fatve bile su „lepak" za spajanje manjih terorističkih organizacija u tokove Al Kaide, kao na primer egipatski islamski džihad, egipatske islamističke grupe, džihad pokreta u Bangladešu, Džamijat ul Uleme u Pakistanu. Prva fatva bila je, iz avgusta 1998. godine, *Deklaracija o ratu protiv Amerikanaca okupatora dva sveta mesta*, a druga (februar 1998. godine) *Fatva protiv krstaša i Jevreja* je zahtevala likvidaciju Amerikanaca bez obzior na to gde se nalazili.

Reakcije na pritisak kontrolnih agencija

Odnos između terorističke grupe i njenih konstituenata je ključan za razumevanje načina na koji grupa, ali i konstituenti, reaguju na pritisak kontrolnih agencija. Uobičajeni način borbe protiv terorizma u demokratskim društvima podrazumeva izražen pritisak represivnih organa protiv samih terorističkih grupa, uz istovremeno pažljivo vođenje računa da se pritisak ne „prelije" i na konstituente terorističke organizacije. Takvo prelivanje represije u građansko društvo bi ugrozilo demokratske vrednosti i građanska prava, ali, možda još važnije od toga, ono bi i dodatno radikalizovalo teroriste i dalo im novu moralnu osnovu i novu argumentaciju za još intenzivnije delovanje. Primeri reagovanja terorista na pritisak represivnih struktura pokazuju bar dva najopštija modela reagovanja, od kojih je prvi povezan sa nastojanjima same grupe da sačuva svoje jezgro i održi minimum kapaciteta za programski džihad u budućnosti — reč je o islamističkim teroristima. Drugi opšti model je povezan sa snažnim osećanjem direktne političke legitimnosti i etničke reprezentativnosti terorističkog pokreta, tako da pritisak na njega dovodi do iste reakcije kao kada je reč o vojsci, to jest do regrupisanja i nastavka borbe. U drugom slučaju, u kome postoji direktna reprezentativnost, a ne opšta religijska, velikim delom konstruisana reprezentativnost, kakva je prisutna u delatnosti islamista, svaki pritisak na konstituente dovodi do nove mobilizacije i faktički ojačava redove terorističkog pokreta. Primer tog drugog modela reagovanja je postupanje pokreta Hamas i različitih ogranaka palestinskog pokreta za nacionalno oslobođenje koji se služe terorističkim metodama.

Kada je reč o islamističkim teroristima, oni su danas velikim delom izolovani i, iako ih podržavaju ugledne mule, sve više islamskih vlada, uključujući i same avganistanske Talibane, distanciraju se od džihadističke mreže koja se progresivno širi iz Al Kaide kao početne strukture. Primera radi, već 2008. godine (od 24. do 27. septembra) Talibani su učestvovali u pregovorima o okončanju unutrašnjih

sukoba sa novim avganistanskim vlastima, u Meki, pod pokroviteljstvom Saudijske Arabije, naglašavajući tom prilikom stav svog lidera, Mula Muhameda Omara (Mullah Mohammed Omar), da Talibani više nisu saveznici Al Kaide.[340] Analiza Karsten Bokštete (Cassten Bockstette) precizno formuliše ovaj manjak reprezentativnosti Al Kaide:

> „U dugoročnom periodu, radikalni (islamski) revizionizam Al Kaide ne može uspeti, ukoliko njeno strateško upravljanje terorističkim modelom komunikacija ne zadobije značajnu podršku globalne muslimanske zajednice. Međutim, takva podrška je malo verovatna. Ideologija iz 14. veka koju promovišu džihadistički teroristi uz ravnodušno ubijanje nevinih muslimana ne sadrži mnogo privlačnosti za većinu muslimana. Oni ne žele da žive pod represivnom teokratskom diktaturom u novom islamskom kalifatu koji stremi globalnoj dominaciji. Štaviše, arapska satelitska televizija je postala jedna od prepreka ostvarenju komunikacijskih ciljeva džihadističkih terorista, uključujući njihovo nastojanje da nametnu monolitan islamski identitet kroz jedinstven i kontrolisan islamski medijski glas. Danas postoji osipanje muslimanske podrške džihadističkim teroristima i njihovim akcijama, naročito u zemljama koje su direktno pogođene njihovim terorističkim operacijama u kojima se ne biraju ciljevi."[341]

Upravo zahvaljujući ovoj činjenici, to jest smanjivanju reprezentativnosti džihadista, a posebno Al Kaide, i bilo je moguće faktički saterati jezgro ove mreže u jedno područje Pakistana iz koga one, bez bitnog relaksiranja svojih bezbednosnih protokola, ne može aktivno da deluje u smislu organizovanja složenih akcija poput one protiv SAD 2001. godine. Istovremeno, civilizacijski konsenzus demokratskih zemalja, koje su uspešnim strategijama upravljanja javnim mnjenjem sprečile drastično pogoršanje odnosa sa muslimanskim zajednicama u sopstvenim društvima, kao i održavanje globalnog diskursa koji nije skliznuo u antimuslimansku retoriku kada je reč o borbi protiv džihadista, sa svoje strane je doprineo smanjivanju muslimanske podrške radikalima u svojim redovima. Ukoliko bi se borba protiv džihadista vodila na jednako nediskriminativan način kao što džihadisti izvode svoje akcije, i ukoliko bi u takvim akcijama represivnih struktura masovno stradali muslimanski civili, bilo bi razumno očekivati da podrška džihadistima poraste u muslimanskom svetu. Primer uzdržanosti vlasti SAD i

---

[340] Nic Robertson, "Taliban Split with al-Qaeda, Seek Peace", *CNN Senior International*, 7 October 2008. Saudijska Arabija se pojavila kao sponzor ovih razgovora iz razloga koji su već pomenuti u vezi sa njenom ulogom u promovisanju radikalne verzije islama na međunarodnom planu, ali i zbog želje da, usled nastavka unutrašnjih sukoba, Avganistan ne bude gurnut u blisko savezništvo sa Iranom, koji Saudijska Arabija doživljava kao rivalsku silu u muslimanskom svetu — videti Carston Bockstette, ibid, p. 21, footnote 12.

[341] Bockstette, loc. cit.

evropskih zemalja u reagovanju prema muslimanskim zajednicama iskustveno pokazuje uzročni odnos između pritiska na konstituente i kontrolnih efekata borbe protiv terorizma. Taj primer jasno ilustruje princip da uzdržavanje od vršenja pritiska na konstituente omogućava da pritisak na izvršioce terorističkih akcija bude bar do izvesne mere efikasan. Istovremeno, radikalni vojni odgovori nediskriminativne prirode, poput napada na Avganistan i na Irak, iskustveno su pokazali sasvim suprotan efekat kroz radikalizaciju muslimanskih sredina koje su ranije bile sekularne, što se odnosi ne samo na Irak, kao na najčešće diskutovan primer, nego i na druge svetovne režime, poput Sirijskog, u kome javna debata o mogućoj „intervenciji" SAD protiv Sirije ima potencijal da pojača pozicije islamskih radikala.

Drugi primer koji svakako zaslužuje pažnju u kontekstu odgovora terorističkih grupa na pritisak represivnih formacija je primer Hamasa i srodnih grupa, koji su snažno reprezentativni za veliki broj Palestinaca. Hronični konflikt između palestinskog naroda i Izraela predstavlja analitički kontekst u kome se vidi kako represija deluje na dinamiku ekstremizma na palestinskoj strani.

Verovatno najjasniju strategiju zvaničnog Izraela za okončanje konflikta formulisao je premijer Ariel Šaron (Ariel Sharon), a odobrio ga je izraelski parlament 26. oktobra 2004. godine, i on uključuje tri bitna elementa:

1) unilateralno povlačenje izraelske vojske i stanovništva sa nekih okupiranih teritorija na koje Palestinci polažu pravo,
2) odvajanje palestinskog i izraelskog stanovništva u fizičkom smislu (uključujući i izgradnju „zida mira"), koji podseća na onaj u Zapadnom Belfastu, i
3) nastojanje da se u redovima Palestinaca indukuje politička promena, tako da na vlasti budu snage sa kojima Izrael ima lakšu saradnju.

Ova zvanična politika doživela je, od početka faznog povlačenja izraelske vojske 2005. godine, brojne probleme, uključujući pravu pobunu izraelskih naseljenika na tim teritorijama, ali i nezadovoljstvo dinamikom i obimom povlačenja u palestinskim zajednicama. Godine koje je trebalo da obeleži postepeno nastupanje mira na okupiranim palestinskim teritorijama, posle usvajanja plana, u stvari su obeležili brojni teroristički napadi pripadnika Hamasa i jednako surove akcije odmazde izraelske vojske protiv palestinskih civila, tako da se stanje u odnosima dve zajednice faktički vratilo u status pre oktobra 2004.

U okviru palestinskog političkog prostora, kao i okviru izraelskog (u kome postoje radikalne i umerene stranke i struje), postoji umereno krilo koje potiče iz vremena kada je neprikosnoveni vođa Palestinaca bio Jaser Arafat (Yaser Arafat). To krilo, Palestinsku oslobodilačku organizaciju (PLO), od smrti Arafata vodi

Mahmud Abaz (Mahmud Abbas), koji je kasnije demokratski izabran i za palestinskog predsednika. Palestinska oslobodilačka organizacija priznaje pravo Izraela na postojanje, kao i pravo na bezbednost građana Izraela.

Druga, radikalna struja u palestinskom pokretu obuhvata radikalnije organizacije koje su zasnovane na islamu kao integrativnom faktoru, a ne prevashodno na palestinskom etnicitetu, u koje spadaju organizacije Hamas i Islamski džihad. Povelja Hamasa navodi da je cilj pokreta oslobođenje svih okupiranih palestinskih teritorija, i, shodno tome, uništenje Izraela. Ove organizacije se protive mirovnom pokretu i bilo kakvim ustupcima koje je PLO spremna da pruži izraelskoj strani.[342]

Kada je u oktobru 2000. godine izbila „druga intifada", ili ustanak palestinskog nacionalnog pokreta, Izrael je na to odgovorio teškim odmazdama, što je dovelo do podela među umerenim krilom palestinskog rukovodstva i ojačalo pozicije Hamasa, uz stvaranje novih izvora radikalizacije:

> „Surov i odlučan odgovor Izraela na Intifadu produbio je i političke razlike među geografski različito lociranim Palestincima. Zapadna obala i Pojas Gaze uvek su bile veoma različite oblasti, jer je jedna istorijski bliža Jordanu i njegovom administrativnom sistemu, a druga je pod uticajem Egipta. Kada je uspostavljena palestinska vlast, njene glavne institucije i štab Jasera Arafata locirani su na Zapadnoj obali, koja je uvek bila bliska palestinskom političkom centru. Pojas Gaze prima manje finansijske pomoći i političke pažnje palestinske vlasti; stoga je to region u kome je, u relativnom smislu, uticaj islamskih fundamentalističkih grupa jači. (…) (l)ideri Palestinaca sa Zapadne obale su više zainteresovani za finalno rešenje, koje bi vodilo računa o svim palestinskim nacionalnim ciljevima."[343]

Oštra bezbednosna politika Izraela dovela je do revolta među Palestincima i do produbljavanja već postojećih razlika u radikalnosti između pojedinih delova njihovog političkog rukovodstva, što je u ukupnosti svojih posledica pogoršalo bezbednosno stanje, dovelo do veće difuznosti lidera i malih grupa u okviru nacionalnog pokreta, i time stvorilo zamah za nove samoubilačke terorističke napade.[344] Razlog za nepoverenje Palestinaca u Šaronov mirovni plan delom je

---

[342] Povelja Hamasa, www.palestinecenter.org/cpap/documents/charter.html, pristup 15. maj 2010.

[343] Monica Izydorczyk, *Security vs. Justice —Israel and Palestine: Diverging Perceptions of the Middle East Conflict since the Beginning of the Second Intifada and their influence on the Peace Process*, George S. Marshall Center for European Security Studies, Garmisch Partenkirchen, 2005, p. 16.

[344] Mi se ne možemo u celini složiti sa Monikom Izidorcek u njenoj proceni da je radikalizacija među Palestincima primarno sociološki uslovljena, a da je surov odgovor Izraela na Intifadu samo pogoršao već postojeće radikalizme, iz jednostavnog razloga što postoji suviše mnogo

proisteklo iz činjenice da je, dolaskom na vlast desničarske izraelske partije Likud (Likud), na čelu sa Šaronom, 2001. godine, represija protiv Palestinaca pojačana. Tokom predizborne kampanje, 2000-2001. godine, Šaron je obećao Izraelcima bezbednost i okončanje druge Intifade, a neposredno po dolasku na vlast usvojio je politiku odnosa sa militantnim Palestincima koja se zasnivala na sledeća četiri principa:

1) bezbednost pre svih ostalih pitanja;

2) nema pregovora sa teroristima;

3) nema pregovora tokom sukoba;

4) izbeći internacionalizaciju konflikta.

Ovu politiku Šaron je sprovodio i tokom prve dve godine mandata, tokom kojih je bio u koaliciji sa Laburističkom partijom koja je imala umerene stavove prema Palestincima i koja se zalagala za mirovne pregovore. Reč je o godinama kada su palestinski samoubilački napadi postali učestali, kao odgovor na drastičnu politiku Šaronove vlade. Njegova četiri principa su značila, u praksi, da su i ljudska prava podređena bezbednosti, što je dovelo do čestih zatvaranja linija separacije izraelskog i palestinskog stanovništva, onemogućavajući brojne Palestince koji su zaposleni u Izraelu da stignu na posao, što je vodilo do gubitka posla i pogoršanja ekonomske situacija na palestinskim teritorijama. Osim toga, tehnike koje je izraelska vojska koristila, takođe su bile zasnovane na načelu „bezbednost prvo", što je u praksi značilo da su Palestinci redovno pretresani, zadržavani i privođeni, a njihova naselja su često bila predmet racija.

Načelo nepregovaranja sa teroristima je takođe igralo destruktivnu ulogu, jer je Izrael sve militantne Palestince smatrao teroristima, što je, opet u praksi, značilo da su bombaški napadi vodili do opsežnih vojnih operacija odmazde protiv palestinskih naselja, vrlo često izbegličkih logora, sa brojnim civilnim žrtvama, kao i do zauzimanja novih palestinskih teritorija tokom procesa kojim je dogovarano povlačenje izraelske vojske iz već okupiranih oblasti. Ukratko, načelo nepregovaranja sa teroristima često se svodilo na uopšteno načelo nepregovaranja, pa je u tim situacijama pregovore zamenjivalo otvoreno ratovanje.

Princip nepregovaranja tokom sukoba značio je da je izraelska vojska vršila agresivne akcije koje se nisu mogle završiti primirjem, nego su pregovori počinjali tek nakon što bi izraelska strana ostvarila ciljeve svoje misije, što je vodilo dodatnim teritorijalnim gubicima Palestinaca i velikom broju žrtava s njihove strane. Princip

skustvenih činjenica koje pokazuju da je radikalizam izraelskog odgovora stvarao radikalne borce u sredinama u kojima ih ranije nije bilo. To, međutim, predstavlja stvar o kojoj postoje razlike u literaturi o izraelsko-palestinskom konfliktu i koja nije od prevashodnog interesa za nas na ovom mestu.

„nepregovaranja tokom sukoba" je kontraproduktivan za okončanje sukoba, jer se bez pregovora sukob ne može zaustaviti, a još manje okončati. Uobičajeno je za strane koje su u ratu da zadrže diplomatske odnose, jer je diplomatska linija pregovaranja jedini kanal kojim je moguće efikasno uspostaviti primirje. Stoga je ovaj Šaronov princip govorio o nespremnosti na kompromis kada je reč o smirivanju tenzija između izraelske vojske i militantnih Palestinaca.

Konačno, princip izbegavanja internacionalizacije konflikta je značio da Izrael nije pristajao na međunarodno posredovanje u cilju okončanja sukoba, osim kada je reč o posredovanju SAD, kojima jednostavno nije mogao da kaže „ne" zbog međunarodnopolitičke i vojne zavisnosti od podrške SAD. Nepristajanje na regionalno posredovanje je imalo teške posledice za Palestince, jer je od njih traženo da pregovaraju sami, često bez garancija bezbednosti, i u situaciji velike vojne premoći Izraela. Zbog svega navedenog, represija Likudove vlade je umanjila kredibilitet mirovnog plana tri godine kasnije, pa je i verovatnoća uspeha tog plana time bitno smanjena.

Proširena i agresivna kampanja izraelske vojske, koja je dovela do formiranja naselja radikalnih Izraelaca na okupiranim palestinskim teritorijama, pogoršala je problem povezan sa radikalizmom unutar izraelskog društva i njegove posledice za sukob Izraela sa Hamasom. Cene nekretnina i najma u naseobinama na okupiranim teritorijama su mnogo niže od cena u samom centralnom Izraelu, a porodice koje tamo žive primaju izdašnu vladinu pomoć. Reč je uglavnom o radikalnim Izraelcima koji zastupaju ideju „Velikog Izraela", uključujući i sve okupirane teritorije, a koji, pri tome, naseobine doživljavaju i kao svoj dom, pa stoga njihovi stavovi predstavljaju pretnju građanskim ratom u samom Izraelu ukoliko bi se vlada ponela previše kooperativno prema palestinskim nacionalnim interesima.[345]

Iz svega rečenog, može se jasno zaključiti da pritisak na konstituente terorističke grupe, uključujući pre svega visokoreprezentativne grupe, poput militantnih palestinskih grupa, smanjuje uverenost u mogućnost mirnog ishoda i time podstiče dalje delovanje terorističkih grupa. Istovremeno, međutim, lanac radikalizacije je dvosmeran, što se vidi kada se posmatra pozicija SAD prema izraelsko-palestinskom konfliktu. Sve do 11. septembra 2001. godine, SAD su imale relativno rezervisan stav, i zahtevale su od obe strane, i izraelske, i palestinske, da dođu do nekog zajedničkog stanovišta kao polazišta za pregovore, da bi se potom umešale. Vašington je podržavao umerene izraelske vlasti koje su, prema agendi izraelske Laburističke partije, težile mirovnim pregovorima sa Palestincima.

Posle 11. septembra 2001, međutim, SAD pokazuju sve manje tolerancije za militantne Palestince, posebno za Hamas i Islamski džihad, i stupaju u bliske veze

[345] Videti Elon Amos, "Israelis and Palestinians: What Went Wrong?", *The New York Review of Books*, 19 December 2002, pp. 8-10; Monica Izydorczyk, ibid, p. 12.

sa desničarskom izraelskom vladom. U vreme Šaronove vlade Izrael je važio za glavnog saveznika SAD u globalnoj borbi protiv islamskog terorizma.[346] Vašington je upravo u periodu posle terorističkih napada na Njujork i Vašington usvojio izraelski stav da je Jaser Arafat prepreka uspehu mirovnog procesa na Bliskom istoku, a tadašnji američki predsednik Džordž Buš Mlađi povezao je američki stav da Palestinci treba da imaju svoju državu sa stavom da Jaser Arafat treba da ode sa vlasti, u govoru održanom u Ujedinjenim nacijama 24. juna 2002.[347] Stav izraelskog političkog vrha koji su SAD u tom periodu podržavale bio je da sa Palestincima, dok ih predvodi Arafat, ne može biti mirovnih pregovora, te da se ti pregovori mogu smisleno voditi tek kada palestinska zajednica izvrši „tranziciju ka demokratiji" i otvoreno se odrekne terorizma.[348] Pošto Palestinci svoju borbu ne smatraju terorizmom, nego militantnim delom Intifade, takav stav nije mogao dovesti do deeskalacije, što su i pokazali događaji koji su usledili, a u kojima je Hamas zadržao veliki uticaj na palestinski narod uprkos činjenici da se na čelu PLO nalazi Mahmud Abaz, koga izraleska vlada smatra poželjnim i legitimnim sagovornikom. Represija koju su Palestinci doživeli od Izraela pod vlašću Likuda posejala je seme agresivnog otpora koji je svoj izraz našao u pojačanoj podršci za terorističke akcije; slično tome, trauma koju su SAD doživele posle septembra 2001. godine, učinila je da u kritičnom periodu podrže represivnu politiku Izraela, i time učestvuju u povećavanju revolta među Palestincima.

Logika represije u odnosu na terorističke pokrete, kao što se može videti iz prethodno analizirana dva primera, u izvesnoj meri se razlikuje zavisno od toga da li je reč o manje–više reprezentativnim terorističkim grupama: ona je uspešnija protiv džihadista, pogotovo kada se primenjuje zajedno sa opreznom politikom odustajanja od svakog bitnog pritiska na njihove konstituente, muslimansko stanovništvo, pogotovo u Severnoj Americi i u evropskim zemljama. S druge strane, ta politika je izrazito neproduktivna kada se sprovodi prema visokoreprezentativnim grupama, kao što su militantni Palestinci, koje veliki deo sveta doživljava kao teroriste, a ta neproduktivnost se dodatno povećava kada je represija nediskriminativna i vrši se ne samo prema militantnim grupama, nego i prema samim konstituentima, što je sve bilo slučaj u periodima desničarske politike u odnosu na mirovni proces na Bliskom istoku. Iz navedenih primera se vidi opšti obris strukture reakcije terorističkih grupa, što sugeriše mogućnost relativno pouzdanog produktivnog uklapanja različitih represivnih i političkih elemenata u veoma selektivnom pristupu budućoj borbi protiv terorizma.

---

[346] Videti Robert O. Freedman (ed.), *The Middle East Enters the Twenty First Century*, Florida University Press, Gainsvile, 2002.

[347] Ibid, p. 306.

[348] Izydorczyk, ibid, p. 23.

Raspodela političkih i nepolitičkih dobara između različitih zajednica kao potencijalni motivacioni faktor za neke oblike terorizma

Programi i ciljevi visokoreprezentativih terorističkih grupa počivaju na vrednostima, ili „dobrima" koja su postojećom raspodelom političke moći, bogatstva ili civilizacijskih i kulturnih vrednosti uskraćena zajednicama za čije interese se bore. Ta dobra su velikim delom politička, i u tom svom delu ona su u vezi sa fenomenom demokratskog deficita, pre svega u odnosu na raspodelu moći u društvu. Relativna društvena moć neke grupe garantuje odgovarajuću sposobnost te grupe da utiče na društvene procese i samim tim da ostvaruje ona dobra koja su joj važna. Stoga radikalno marginalizovane grupe u nekoj strukturi demokratskog deficita pribegavaju političkom nasilju.

S druge strane, postoji značajna socijalna sfera dobara u odnosu na koja se terorizam može dinamički sagledati. Islamski teroristi polaze od stava da je muslimanska kultura tako strukturno pozicionirana u globalnom sistemu da se njene bitne vrednosti ne mogu ostvariti bez promene tog sistema, to jest bez preuzimanja globalne dominacije. To je stanovište koje zastupa Al Kaida, nasuprot činjenici da brojni muslimani u svetu žive u miru sa nemuslimanima i da su njihove osnovne potrebe optimalno zadovoljene. Visokoreprezentativne terorističke grupe, kao što su uglavnom grupe sa etničkom reprezentacijom ili one koje se bore za neku vrstu teritorijalne i državne samobitnosti, iako dele civilizacijske vrednosti sa glavninom zajednice (recimo, i jedni i drugi su hrišćani, veruju u demokratiju, u nezavisnost pravosuđa, u potrebu za poštovanjem ljudskih prava, i dele zajedničko kulturno i umetničko nasleđe, zajedničku literaturu, istoriju — što sve nije slučaj sa religijskim teroristima), bore se za vrednosti za koje smatraju da su nedovoljno prisutne u miru sa dominantnom zajednicom. I lideri severnoirske IRA, i baskijske ETA, i pobunjenički pokreti u Šri Lanki, primera radi, veruju da bi nacionalne zajednice za čiji se drugačiji status bore trebalo da žive u miru i sa vrednostima koje su, na nominalnom planu, ugrađene u ustave većine demokratskih zemalja, a od kojih su neke pomenute.

Da bi se razumela politička dobra za koja se terorističke grupe bore, to jest da bi se shvatio mir kome one streme, korisno je imati u vidu reči Kolina Greja (Collin Gray): „'Mir' je reč sa dva glavna značenja. S jedne strane, to je prosti opis stanja ne-rata. S druge, on može nositi normativni sud o političkim odnosima, pored toga što opisuje stanje ne-rata."[349] Politička dobra su jasnija od nepolitičkih u kontekstu ciljeva terorista, jer su u vezi sa konstitucionalnošću terorista. Jedno od najraširenijih

[349] Collin S. Gray, *War, Peace and International Relations*, Routledge, London, 2007, p. 275.

takvih dobara je politička ravnopravnost, koja je u građanskom smislu ugrađena u sam pojam demokratije, ali se ona u praksi ostvaruje na različitim nivoima. Grupa koja se nasilnim metodama, van institucija i utvrđenog poretka, bori za „veću ravnopravnost" neke etničke zajednice, što je opšta karakteristika visokoreprezentativnih terorističkih grupa, polazi od pretpostavke ne o pravima članova svoje konstitucionalne zajednice koja proističu iz njihovog građanskog statusa, nego o kolektivnim pravima cele zajednice koja, često, u široj nacionalnoj zajednici nije priznata kao dovoljno konstitutivna da bi, recimo, raspolagala svojom teritorijom, administrativnom autonomijom i sopstvenim pravosuđem. Njeni članovi mogu uživati sva prava kao građani, ali grupa kao celina može biti marginalizovana, to jest njeni pripadnici mogu imati izražen osećaj da je njihova zajednica neravnopravna. Normativni sadržaj političkog „mira" za njih može biti nezadovoljavajući, pri čemu oni, za razliku od savremenih džihadista, nemaju nikakve fundamentalističke kulturne zahteve u pogledu promene vrednosti na kojima savremeni demokratski svet počiva. Odgovor na zahteve za drugačijom raspodelom kolektivnih političkih dobara i prerogativa, ukoliko ne dođe iz dijaloga za dominantnom zajednicom, može dobiti svoj izraz kroz terorističke kampanje poput onih koje vode separatističke grupe u čije ime deluju poznate terorističke formacije u Evropi.

Različiti su pristupi potrebama zajednica za većim političkim dobrima u situacijama kada se, recimo, radi o nacionalnim manjinama. Oni se kreću od snažno legalističkog stava koji počiva na postojećim ustavnim rešenjima i na međunarodnopravnim principima koji afirmišu atribute suverenosti država, prema kojima grupe sa novim državnim ili državotvornim aspiracijama nemaju prava na razgradnju postojećih institucionalnih mehanizama, niti pak na uspostavljanje novih na teritorijama postojećih država. Postoje i odgovori koje sugerišu neki radikalniji savremeni teoretičari ljudskih prava, poput Vila Kimlike (Will Kymlicka), koji smatraju da praktično sve nacionalne manjine imaju pravo na samoopredeljenje uključujući pravo na državotvornost, što je onda otvorena pretnja samom postojanju multinacionalnih država u njihovim postojećim granicama i ustavnom uređenju. Kakav god da neka država zauzme stav prema zahtevima za dodatna ili nova kolektivna politička prava neke grupe, ona to čini na razmeđu ova dva krajnja stava, i u duhu neke vrste sopstvene političke pragmatike koja je vodi ka mogućim optimalnim rešenjima problema koji mogu proizaći iz eskalacije nezadovoljstva konstitutivne grupe. U situacijama kada toga rešenja nema, ili kada su zahtevi za političkim dobrima suviše radikalno širi od onoga na šta je država spremna kao na ustupak, događa se da političku agendu grupe koja se oseća marginalizovanom preuzmu terorističke grupe. Sa tačke gledišta ljudskih prava, perspektiva političkih dobara je relativno kontraverzna i ne sadrži jednoznačan normativan sadržaj, zavisno od toga iz perspektive kojih vrednosti i funkcionalnih principa se posmatra.

Stanje je bitno drugačije kada je reč o terorističkim kampanjama koje izbijaju kao odgovor na frustraciju potrebe za realizacijom nepolitičkih dobara. Socijalne neuravnoteženosti koje su povezane sa različitim političkim procesima (u zemljama jugoistoka Evrope, najznačajniji takav proces je takozvana „tranzicija" ka liberalnim i tržišnim mehanizmima društvenih odnosa), imaju tendenciju da koincidiraju sa etničkim ili rasnim razlikama. Poznata teorijska debata o „ravnopravnosti" američkog društva koja se vodi u levičarskoj, liberalnoj političkoj teoriji danas (Brian Barry, Robert Goodin, Schmidtz, Arneson)[350] bavi se upravo pitanjem pravednosti i ravnopravnosti u raspodeli tipičnih nepolitičkih dobara. Ova dobra se danas popularno nazivaju onim dobrima koja konstituišu „dobar život" ("*the good life*").[351] Kada se sagleda raspodela tih dobara, koja ne uključuju tipično politička prava (iako je nesporno da, u indirektnom smislu, i politička prava doprinose ukupnom kvalitetu „dobrog života", pogotovo kada je reč o životu kolektiva), vidi se da postoje drastična odstupanja od elementarnih intuicija o pravednoj raspodeli. Primera radi, u SAD postoji drastična nesrazmera između broja ljudi koji služe zatvorske kazne crne rase (kojih je mnogo više) i onih bele rase; postoji ista takva disproporcija između broja dece koja umiru na porođaju, iako su i jedni i drugi formalno ravnopravni građani sa ravnopravnim pravima na kompetentnu zdravstvenu zaštitu.[352] U pojedinim neevropskim zemljama, domaće stanovništvo koje je u njima živelo pre kolonizacije od strane Evropljana i danas drastično zaostaje u kvalitetu života, iako je formalno ravnopravno sa građanima evropskog porekla. Među severnoameričkim Indijancima postoji neuporedivo više siromaštva nego među belim stanovnicima SAD, a isto je slučaj i sa drugim narodima na kontinentima koje su kolonizovale evropske sile. Pripadnici tih naroda i danas velikim delom, u nekima od najrazvijenijih zemalja na svetu, žive u zabačenim kontinentalnim krajevima, bez tekuće vode, bez zaposlenja, bez odgovarajuće zdratstvene zaštite, bez odgovarajućeg smeštaja i obrazovanja. U Evropi živi romska manjina koja se ponekad u akademskoj literaturi naziva „najtišom manjinom na svetu", koja je takođe velikim delom marginalizovana i opstaje u neuporedivo lošijim životnim uslovima od većine stanovnika evropskih zemalja. Kada se govori o ovoj vrsti dobara, koja sačinjavaju „dobar život", reč je o suštinski nepolitičkim dobrima, jer je, posmatrano sa tačke gledišta osnovnih

[350] Brian Barry, *Why Social Justice Matters*, Polity Press, Cambridge & New York, 2005; David Schmitdz & Robert Goodin, *Social Welfare and Individual Responsibility*, Cambridge University Press, Cambridge & New York, 1999; Richard Arnesson, "Does Social Justice Matter? Brian Barry's Applied Political Philosophy", *Ethics*, vol 117, no. 3, April 2007, pp. 391–412; Brian Barry, "Reply to Goodin, Schmitz and Arnesson", *Ethics*, vol 118, no. 4, July 2008, pp. 687–710.

[351] Brian Barry, *Why Social Justice Matters*, loc. cit.

[352] Ibid.

moralnih intuicija, pravo na tu vrstu dobara univerzalno i trebalo bi da bude raspoređeno bez drastičnih razlika u okviru jedinstvenog civilizacijskog standarda.

Kada se sagledaju problemi u raspodeli političkih i nepolitičkih dobara, logično pitanje koje se postavlja u kontekstu izbijanja političkog nasilja, a pogotovo u kontekstu preuzimanja funkcije predstavljanja interesa neke marginalizovane zajednice od strane terorističke grupe, jeste zašto neke marginalizovane zajednice pribegavaju političkom nasilju (koje se ne ograničava samo na terorizam, ali najčešće uključuje i terorističke metode), a neke ne pribegavaju, kada je drastična neravnopravnost u raspodeli opisanih dobara prisutna i kod jednih, i kod drugih.

Da bi se ovo pitanje adekvatno razmotrilo, korisno je napraviti paralelu sa okolnostima koje sprečavaju izbijanje rata u nekim okolnostima i periodima, iako postoje svi elementi koji, u nekim drugim okolnostima, mogu izazvati rat:

> „Posmatrano unazad, nije teško objasniti zašto je hladni rat u stvari bio 'Dugi mir'. Kao uzroci se mogu navesti nedostatak političke motivacije da se ide u rat; strah od nuklearnog rata, ili izvesnu veštinu u balansiranju bilateralnog upravljanja posledicama revolucije u razvoju nuklearnog oružja i projektila. Ovim racionalnim objašnjenjima mora se dodati faktor sreće. Istinu govoreći, nema načina da sa sigurnošću znamo zašto hladni rat nije stvorio kontekst iz koga bi eksplodirao Treći svetski rat. Štaviše, istorijsko istraživanje nikada neće dovesti do definitivnog odgovora na ovo pitanje."[353]

Slična razmatranja se odnose i na pitanje pribegavanja političkom nasilju. U nekim marginalizovanim zajednicama, jednostavno nema dovoljno profilisane političke elite koja bi mogla radikalizovati svoje konstituente i povesti ih putem nasilja. Da bi neka grupa bila potencijalni izvor problema u smislu konflikata i političkog nasilja, potrebno je da ona poseduje do određene mere razvijene mehanizme unutrašnje homogenizacije i mobilizacije, to jest da ima relativno razvijenu strukturu liderstva. Romska populacija, koja je marginalizovana, ne pribegava političkom nasilju, i ne postoje terorističke grupe koje se „zalažu za njene interese", ne samo zbog toga što romska kultura ne podržava tu vrstu nasilja, nego i zato što ne postoji neko homogeno političko jezgro koje bi moglo da artikuliše i podstiče animozitet prema domicilnim većinskim zajednicama. S druge strane, irski katolici imaju visoko artikulisanu političku elitu koja je, pri tome, svojim značajnim delom militantno orijentisana. Slično tome, baskijska nacionalna manjina ima svoju nacionalnu elitu sa snažno nacionalističkim političkim programom, takođe prijemčivim za nasilne metode borbe.

Politička i vrednosna artikulacija liderstva je posebno razvijena kada je reč o islamističkoj terorističkoj agendi:

---

[353] Colin Gray, ibid, p. 275.

„Islamistička ideologija je dovela do stvaranja široko rasprostranjenih društvenih mreža neposredne političke reprezentacije ("*grassroots social networks*") širom Bliskog istoka, a u državama koje su dopustile njihovo formiranje, i do islamističkih političkih stranaka koje su dobro utvrđene kao legitimne političke snage. Ova (islamistička) filozofija, koja je razvijena u Egiptu, gde je islamistički pokret bio predmet brutalne represije, stvorila je ideološku osnovu za naročito virulentan oblik ekstremizma. Filozofske osnove ovog pokreta su ukorenjene u islamskoj školi Suni Salafi (Sunni Salafi) i u radovima ključnih islamističkih mislilaca, Hasana al Bane (Hassan al Banna) i Saida Abdula ala Maududija (Sayyid Abdul Ala Maududi). Istina je, međutim, da ni Maududi, ni al Bana nisu zagovarali terorizam; prvi pravi teoretičar islamističkog terorizma bio je egipatski pisac Sajed Kutb (Sayyed Qutb). On je povezao salafističku interpretaciju Kurana sa radikalnom društveno-političkom teorijom. Poput marksističkog lenjinizma, Kutb je nagoveštavao jednu totalitarnu, univerzalističku, revolucionarnu ideologiju karakterističnu po utopijskim idealima i povezanu sa prezirom za svaku alternativu u sistemima političkih i religijskih uverenja. Iako se Kutb snažno protivio komunizmu, njegova koncepcija revolucionarne avangarde koja treba da mobiliše mase za islam direktno odražava Lenjinov pojam 'proleterske avangarde'. Nije iznenađujuće da su neki pisci radikalni islamistički pokret koji je on pokrenuo opisali kao oblik islamističkog lenjinizma."[354]

Politička ideologija omogućava postavljanje političkog dnevnog reda, a politička elita omogućava mobilizaciju za sprovođenje tog dnevnog reda. Zavisno od toga koliko je politička elita sposobna da nametne radikalne metode kao prihvatljiva sredstva za ostvarivanja kolektivnih interesa, neka marginalizovana grupa može, i ne mora, usvojiti terorističku kampanju. Džejms Vider (James Wither) s pravom naglašava da je islamistički terorizam zasnovan na bitnim ideološkim pretpostavkama koje, radikalnom interpretacijom islama, u stvari psihološki odgovaraju osećaju lišenosti i zapostavljenosti koji je široko raširen u muslimanskim delovima sveta:

„Islamizam nudi ponos zbog zajedničkog religioznog identiteta koji olakšava osećanja gneva, frustracije i poniženja koja osećaju mnogi u muslimanskom

[354] James Wither, *A Work in Progress: The United Kingdom's Campaign against Radicalization*, George C. Marshall European Center for Security Studies Occasional paper no. 9, February 2007, Garmisch Partenkirchen, pp. 6–7. Videti takođe: John Gray, *Al Qaeda and what it means to be Modern*, Faber & Faber, London, 2003. O pitanju socijalne mobilizacije za masovne pokrete, koje je u načelnom smislu relevantno za razumevanje procesa artikulisanja političkog rukovodstva koje može biti katalizator pribegavanja političkom nasilju takođe videti: Jan Pakulski, "The duying of class or Marxist class theory", International Sociology, vol. 8, no. 3, September 1993, pp. 279–92.

svetu. Ove emocije izaziva mnogo različitih faktora, uključujući ekonomsko i političko zaostajanje velikog dela Bliskog istoka, ali se mora imati u vidu da je doživljaj da su zapadne sile izvor problema za muslimane pojačao osećaj povređenosti kod dela muslimanskog stanovništva. Osama bin Laden kao lider Al Kaide je uspešno upotrebio gnev muslimana da bi prikupio podršku za svoju radikalnu agendu."[355]

Objašnjenje uspeha Al Kaide da postane reprezentativna za radikalnu muslimansku agendu velikim delom leži u sposobnosti bin Ladena da politički upravlja nezadovoljstvima u muslimanskom svetu i da ih, na način uverljiv za široke slojeve, povezuje sa radikalnom interpretacijom Kurana.[356] Islamistička radikalna agenda je u smislu političkog menadžmenta u pojedinim periodima pokazivala značajne sličnosti za komunističkom tehnologijom mobilizacije međunarodne klasne podrške, što je ugao posmatranja delovanja Al Kaide koji je postao vrlo uticajan u savremenoj akademskoj literaturi posle teksta Eli Karmona (Ely Karmon) o političkom rukovođenju Al Kaidom iz 2006. godine.[357] Karmon podseća da je 1998. godine bin Laden objavio osnivanje organizacije „Svetski islamski džihad protiv Jevreja i krstaša", koja, po imenu i aspiracijama na globalnu mobilizaciju sledbenika, podseća na Lenjinovu Komunističku internacionalu.[358]

Neki savremeni autori smatraju da je političko liderstvo koje je zasnovano na neravnopravnoj raspodeli univerzalnih političkih, i još više nepolitičkih, dobara, a koje karakteriše značajan segment savremenog terorizma, oblik novog društvenog rata koji je, u formi nekonvencionalnih bezbednosnih pretnji, delimično zamenio nekadašnje međudržavne, međureligijske i međucivilizacijske ratove iz davnine. Takvo stanje stvari u savremenim međunarodnim odnosima ti autori, umesto „novog svetskog poretka" ("*the New World Order*") nazivaju „novim svetskim neredom" ("*New World Disorder*"), a neki čak, u množini, „novim svetskim neredima" u vidu različitih regionalnih i globalnih linija sukoba oko ograničene relativne količine političkih prava i nepolitičkih dobara.[359] Količina ovih dobara je ograničena u relativnom smislu, jer se radi o takozvanim „relacionim vrednostima", koje podrazumevaju regulisanje odnosa, a ne predstavljaju samostalne činjenice.

---

[355] James Wither, ibid, p. 6.

[356] Za šira razmatranja pitanja artikulacije liderstva videti: Thomas Friedman, *The World is Flat: A Brief History of the Globalised World in the 21st Century*, Allen Lane, London, 2005.

[357] Ely Karmon, "Al-Qa'ida and the War on Terror After the War in Iraq", *Middle East Review of International Affairs*, vol. 10, no. 1, March 2006, pp. 1–22.

[358] Videti Christopher Blanchard, *Al Qaeda: Statements and Evolving ideology*, Congressional Research Service, The Library of Congress, Washington, 26 January 2006. i diskusiju u Wither, ibid, p. 7.

[359] Colin Grey, ibid, p. 273.

„Pravo" je relaciona kategorija, i podrazumeva neka prava, individualna ili kolektivna, u odnosu na druge pojedince ili kolektive, pa stoga ne može biti potencijalno neograničena, već stoji u srazmernom odnosu sa pravima drugih. Isto se odnosi na većinu ostalih specifično „društvenih" dobara, u čemu i leži etički značaj društvene raspodele. Kada se ta, za teoriju polazna, činjenica ima u vidu, postaje jasno zbog čega radikalna neravnopravnost u raspodeli (uključujući i libertinski zamišljene raspodele koje su zasnovane isključivo na meritokratskim principima), proizvode zaoštrene unutrašnje tenzije i socijalne netrpeljivosti, koje se u novom bezbednosnom dobu, posle nestanka većine pretnji od klasičnih međudržavnih ratova, reflektuju u nekonvencionalnim pretnjama bezbednosti koje Kolin Grej naziva „novim svetskim neredima".[360]

Tim neredima, koji su se pojavili kao reakcija na nepravedne raspodele opisanih dobara, trebalo je odgovoriti sa tačke gledišta državnih institucija, a prva pozvana država da to učini u ime globalnog poretka bila je jedina preostala supersila:

> „(U novom dobu), postala je prepoznatljiva nova vrsta fanatičnog, religijski motivisanog terorizma. On je bio predmet praćenja i povremenih napada. Međutim, u celini posmatrano, Amerika nije imala obuhvatnu strategiju za pravednu koordinaciju i upotrebu instrumenata nacionalne moći. To nije bilo iznenađujuće, jer joj je nedostajala koherenenta politika zasnovana na osećaju dužnosti da se održi međunarodni poredak. (...) Amerika nije naročito talentovana za gašenje malih, ali ukorenjenih vatri u njoj kulturno stranim kontekstima."[361]

Uloga SAD i međunarodnih organizacija u doba novih pretnji bezbednosti bila je, sa tačke gledišta političkog menadžmenta kriza, da deluju regulativno na ozbiljne neuravnoteženosti u sistemu raspodele univerzalnih dobara, kako bi se na taj način smanjila motivacija za terorizam. Istovremeno, SAD su po prirodi stvari bile i glavni nosilac represivnog odgovora i formiranja globalne koalicije država protiv terorizma. Stoga je sposobnost SAD da odgovore na kulturno udaljene kontekste značenja različitih dobara, uključujući i percepcije pravednosti i nepravednosti u njihovoj raspodeli, imala direktnog uticaja na pravce širenja terorističke pretnje. U nekim segmentima, ti odgovori su bili primereni, ali u drugima su prosto odražavali načelne teškoće u pokušajima da se društvena raspodela uredi na način koji bi bio minimalno univerzalno prihvatljiv na globalnom nivou.[362] Rezultat razvijanja takvog „grozda" sistemskih tenzija koje su imale spoljašnju formu novih pretnji bezbednosti, ili „novog svetskog nereda", bio je pomaljanje psihološke slike terorizma kao oblika „neregularnog rata" i to ne samo u svesti aktera terorističkih

[360] Loc. cit.

[361] Ibid, pp. 273–4.

[362] Videti fusnotu 303.

kampanja, koje su dominantne zajednice protiv kojih ustaju doživele kao neprijatelja (u slučaju džihadizma reč je o globalnoj dominantnoj sekularnoj kulturi), nego i kod samih država i državnih aktera, koje su terorizmu počele da pristupaju po modelu rata, što je i ozvaničeno objavom „rata protiv terora" posle septembra 2001.

Definicija neprijatelja u kontekstu terorističke motivacije

Kada se posmatra unutrašnja struktura „rata protiv terora" koji se vodi od 2001. godine, vide se važne osobenosti terorizma u smislu shvatanja neprijatelja i razumevanja strateškog značenja metoda koje se upotrebljavaju. Taj rat vodi jedna regularna, disciplinovana i legitimna struktura, bilo da je reč o nacionalnim bezbednosnim strukturama SAD, ili o udruženim državnim strukturama međunarodne antiterorističke koalicije koju SAD predvode, protiv jedne neregularne strukture, terorističke mreže. Ova činjenica ukazuje na klasifikaciju tipa ratovanja koji je uključen u „rat protiv terora", i sugeriše da je reč o neregularnom metodu ratovanja. Po definiciji, „(...) neregularno ratovanje je ratovanje između redovnih oružanih snaga države i neregularnih naoružanih snaga nepolitičkih entiteta".[363] Osnovna karakteristika neregularnog ratovanja je asimetrija između učesnika u sukobu, kako u snazi, tako i u organizaciji i strukturi, ali je u toj vrsti ratovanja često prisutna i transkulturalnost, što daje novu dimenziju sukobu, a što je svakako slučaj u savremenom ratu protiv terora koji se pre svega vodi protiv islamističkog terorizma.

Iz navedenih karakteristika se vidi da jedna vojska, koja je inače izrazito efikasna u regularnom ratovanju, može biti izrazito neefikasna u neregularnom sukobu, prosto zbog toga što je metodologija takvog sukoba, uključujući i nediskriminativnost u izboru žrtava, i nejasno razlikovanje između neregularnih „boraca" i „neboraca", i nedostatak pravila, sasvim različita od regularnog ratovanja.

Odgovor na terorističke napade na teritoriji SAD 2001. godine, koji su, u kontekstu kasnije proglašenog rata protiv terora, bili neregularno ratovanje, bio je regularna vojna akcija protiv druge države, Avganistana, koja se završila u nekoj vrsti kaznene ekspedicije, uz velika razaranja i instaliranje jednog kooperativnog lokalnog režima. Sa tačke gledišta regularnog ratovanja, ova akcija je bila izrazito efikasna, ali je posle napada na Avganistan došlo do „rascvetavanja" jezgra Al Kaide, i vrlo brzo teroristi su počeli, neregularnim metodama, da uzimaju taoce i odsecaju im glave pred video kamerama u većem delu arapskog sveta, te da te

[363] Colin Gray, ibid, p. 245.

video snimke emituju preko interneta ili da ih šalju televizijskim stanicama. Na ovu vrstu neregularnog ratovanja već više nije bilo moguće odgovoriti regularnim metodama i jedini način suprotstavljanja toj vrsti zastrašivanja javnosti bio je dosledno i snažno formiranje međunarodne koalicije država koje bi preuzele obavezu da na svojim teritorijama *de facto* „love" teroriste pre nego što ovi uspeju da preduzmu svoje akcije. Čitava revolucija bezbednosnog diskursa koja se odvija tokom poslednje decenije zasniva se upravo na ovoj novoj atmosferi koja je stvorena potrebom da regularne snage pronađu načine da se bore protiv neregularnih metoda koje koriste teroristi.

S jedne strane posmatrano, ova situacija nije nova, jer je neregularno ratovanje tokom proteklih nekoliko stotina godina bilo raširenо u mnogim delovima sveta. Ono je uvek bilo izrazito destruktivno, sa mnogo žrtava i sa razornim posledicama za zajednice u kojima se odvijalo. S druge strane, sve do 2001. godine, neregularno ratovanje nije bilo dominantan bezbednosni izazov globalnoj bezbednosti, i to je suštinska razlika u bezbednosnom ambijentu i samoj konceptualizaciji bezbednosti koja generiše tekuću revoluciju ove metodologije. Tek tokom poslednje decenije, najuticajnije zemlje na svetu su proglasile terorizam glavnom bezbednosnom pretnjom i strateškim izazovom na globalnom nivou. Drugim rečima, neregularno ratovanje, iako već vekovina prisutno u stvarnosti bezbednosne politike, proglašeno je za dominantni oblik ratovanja. Stoga se danas, u ratu protiv terorizma linije neprijateljstva crtaju na drugačiji način od tradicionalnog.

Osnovni cilj terorista u političkom smislu jeste da pokrenu ustanak onih koje shvataju kao svoje konstituente, i da se koncepcije neprijateljstva transformišu tako da uključuju jednu populaciju (najčešće etničku ili kulturnu) s jedne, i državu ili pripadnike dominantne kulture, s druge strane. Upravo stoga danas islamistički teroristi u svojim proglasima insistiraju na tome da nasilje, koje izaziva otpor kod delova populacije koje teroristi hoće da „zastupaju", koriste ne kao svoje autentično opredeljenje, već kao iznuđeno sredstvo, u nedostatku legitimnih sredstava, to jest, „nasilje se predstavlja kao nametnuto slabima kao jedino sredstvo kojim mogu da odgovore represivnom *neprijatelju*".[364] U ovoj retorici, neprijatelj je, dakle taj koji nameće sredstva borbe, i to putem nasilja koje vrši posredstvom dominantnog političkog sistema ili dominantne kulture; time se otvara prostor za stvaranje „linije razdvajanja" između određene populacije na koju se pretenduje i države, odnosno većinske zajednice, koja jeste ili se predstavlja kao represivna i nepravedna.

Ova vrsta inicijative da se teroristički pokret transformiše, ili proširi, ustaničkim delovanjem, najčešće uspeva u situacijama kada država odgovori neadekvatno, a posebno kada, usled šoka i gneva koji izazivaju terorističke akcije, odgovori

[364] Gabriel Weimann, citirano prema Carsten Bockstette, ibid, p. 12.

neproporcionalno. Takva reakcija je za očekivati, jer je priroda regularnih snaga kojima države tradicionalno ratuju takva da izaziva masovno uništavanje, a odgovor na napade 2001. godine je dobar primer za opisanu vrstu neproporcionalnosti, koja je, u prvim godinama posle napada na Avganistan, galvanizovala značajan deo arapskog sveta u otpor prema „kulturnoj i vojnoj hegemoniji" koja se ogledala u masovnim uništavanjima u toj zemlji. Reč je o bitnoj karakteristici neregularnog ratovanja koje sačinjava aktuelni rat protiv terorizma, a to je da i u njemu, kao i u regularnom ratu, važi načelo proporcionalnosti koje, grubo formulisano, glasi da šteta koja se nanosi onima koji su „neborci", ukoliko postoji, mora biti proporcionalna značaju ostvarenog vojnog cilja, što u praksi znači da se mora izbegavati kada god je to moguće.[365] Reč je o normativnoj interpretaciji, u okviru međunarodnog ratnog prava, poznate Grocijusove (Hugo Grotius) maksime da „Nisu u pravu oni koji smatraju da je u ratu sve dozvoljeno, kao što nisu ni oni koji smatraju da u ratu ništa nije dozvoljeno".[366] Ukoliko je reč o vojnom cilju koji zahteva da se rizikuje nanošenje žrtava civilnom stanovništvu, a taj cilj sam po sebi, i ako se postigne, nije ključan, to jest njegov značaj nije takav da može da odlučujuće utiče na neki važan ishod u toku rata, princip proporcionalnosti znači da je delovanje po tom cilju nelegalno, te da od njega treba odustati da bi se izbegle civilne žrtve. Iako je neregularno ratovanje metodološki bitno različito od regularnog, princip proporcionalnosti u njemu, mada nema potvrđen pravni značaj, ima jednako jasnu praktičnu ulogu: ovaj princip je u skladu sa široko rasprostranjenim bazičnim intuicijama o pravednosti i, ukoliko se ne poštuje, izaziva revolt kod populacije na koju teroristi pretenduju. Stoga je jedan od najvažnijih strateških ciljeva terorističkih akcija upravo da izazovu neproporcionalnu akciju države i da time iscrtaju linije neprijateljstva na način koji njima odgovara za dalje vođenje rata koji su im države objavile.

Upravo zbog opisane strateške konceptualizacije neprijateljstva koja je deo terorističke motivacije, ali i zbog drugih pretnji neregularnim ratovanjem i situacija u kojima je regularno ratovanje neprimenljivo ili nepraktično, danas i države primenjuju metode i strukture namenjene za neregularno ratovanje. Reč je o specijalnim jedinicama koje su obučene i namenjene da se bore neregularno, a neki poznatiji primeri takvih jedinica danas uključuju britanski SAS (*Special Air Service SAS*), SBS (*Special Boat Squadron SBS*), američke Foke (*Navy SEALs Sea, Air and Land*), Delta snage (*Delta Force*), ili ruski Špecnac (*Spetsnaz)*. Reč je o jedinicama koje preduzimaju akcije koje su vrlo daleko od uobičajenog dijapazona delovanja regularnih vojnih snaga, uključujući infiltraciju neprijatelja i ubistva

[365] Videti jednu od danas najuticajnijih istorijskih analiza ovog pitanja ratnog prava u Geoffrey Best, *War and Law*, Clarendon Press, Oxford, 2002.

[366] Ibid, p. 30.

pojedinaca koji se procenjuju kao lideri terorističkih kampanja. Specifičnost ovih snaga leži u mogućnosti da se upotrebe protiv neprijatelja koji je visoko individualizovan i profilisan, tako da se izbegne stvaranje utiska da vojska jedne države napada neki deo stanovništva pod izgovorom da se na teritoriji na kojoj to stanovništvo živi kriju teroristi. Bili smo svedoci da, recimo, američka i pakistanska vojska, upravo iz opisanih razloga, nije pokušavala da masovnim invazijama paštunske teritorije na severozapadu Pakistana dođe do lidera al Kaide, već je stalnim obaveštajnim radom pokušavala i uspela, slanjem specijalnih jedinica namenjenih likvidacijama, da ukloni bin Ladena i njegovo neposredno okruženje.

Neregularno ratovanje je, iz opisanih razloga, delom paradoksalna strategija. S jedne strane, toj vrsti ratovanja pribegavaju oni koji nemaju sredstva da vode regularni rat, jer se regularnim ratom eventualno mogu postići ciljevi za koje se većina terorista zalaže. Terorističke kampanje retko postižu svoje političke ciljeve, dok ih ratovi, kada se vode efikasno, mogu postići. S druge strane, specifičnosti terorističkog delovanja kao forme neregularnog ratovanja su takve da stvaraju operativni kontekst u kome regularne formacije nisu onoliko efikasne kao što bi bile u regularnom sukobu. Stoga i one, iako poseduju sve one atribute moći koje nedostaju nosiocima neregularnog ratovanja, i same pribegavaju iregularnom ratovanju da bi izbegle širenje konflikta u oblast koja odgovara teroristima. Reč je, naravno, o prividnom paradoksu, jer su pozicije države i terorista sasvim različite, i država sebi ne može dozvoliti posledice koje su za teroriste prihvatljive, upravo zbog odgovornosti za očuvanje legitimiteta političke i institucionalne vlasti, što je pitanje koje za teroriste nije od značaja samim tim što oni deluju vaninstitucionalno i protiv političkog poretka države koju doživljavaju kao neprijatelja.

Motivaciona struktura terorizma na fundamentalan način uključuje nastojanje da se koncepcije neprijateljstva menjaju tako da umanje psihološki potencijal države da se sa njima bori. Njihovo delovanje, koliko god bilo šokantno za javnost, uglavnom nije u materijalnom smislu bitnije razorno za samu strukturu države, jer je reč o pojedinačnim akcijama usmerenim na konkretne mete koje retko pogađaju veće strukture od kojih zavisi sam opstanak država, pogotovo velikih država. U izvesnoj meri, napadi septembra 2001. godine bili su izuzetak, jer su nosili potencijal ekonomskog rata pošto su bitno poremetili stanje berzi i nacionalnu ekonomiju, urušavajući poverenje kupaca i time smanjujući protok novca kroz jedan liberalni privredni sistem koji zavisi od likvidnosti u svim svojim vitalnim delovima. Posle tih napada došlo je do bitne kontrakcije ekonomije SAD, ali se ona ipak relativno brzo od te krize oporavila. Međutim, i pored činjenice da teroristički napadi nisu, u načelu, u stanju da državu materijalno dovedu do sloma, bar ne u kratkoročnom periodu, treba imati u vidu to da takav ishod i nije cilj terorističkih kampanja. Terorističke grupe su pre svega usmerene ka tome da

umanje i podriju volju neprijatelja da se bori, i to najpre širenjem fronta prema delovima stanovništva koji su njihovi stvarni ili „konstituenti" na koje oni pretenduju, kao i upotrebom tradicionalnih i predvidivih reakcija države da bi se stvorio utisak o nepredvidivosti terorističkih napada i o neprilagođenosti države u operativnom smislu da ih efikasno predupredi.

Iako je zvanična pozicija većine država ta da „sa teroristima nema pregovora", ti pregovori su redovni, i uglavnom se odvijaju preko posrednika, jer je jasno da se terorističke kampanje, a posebno kampanje visokoreprezentativnih grupa o kojima je ranije bilo reči, ne mogu rešavati i trajno zaustavljati bez političkih pregovora, o čemu najbolje svedoče stalni politički pregovori između Šin Fejna i britanskih vlasti u Severnoj Irskoj.

Psihološka manipulacija sa iscrtavanjem linija neprijateljstva prisutna je u oba dominantna vida terorizma sa strateške tačke gledišta: prvi vid je terorizam koji je povezan sa ustankom i koristi se ili kao inicijalni okidač ustanka, ili kao jedno od sredstava neregularnog ratovanja u toku ustanka. Drugi vid je terorizam koji se zadržava na delovanju terorističke grupe.[367]

Dobar primer primene terorizma i crtanja linija neprijateljstva kao formi psihološkog rata radi pokretanja ustanka, to jest takozvanog „ustaničkog terorizma" (*insurgency terrorism*) kako ga naziva Kolin Grej, predstavlja teroristička kampanja među kosovskim Albancima pre izbijanja rata i intervencije NATO protiv Srbije 1999. godine. Početak ustanka Albanaca na Kosovu, koji je kulminirao 1998. i 1999. godine masovnim neredima i izražavanjem nezadovoljstva na ulicama, a završio se ratom i uvođenjem međunarodne administracije nad pokrajinom, i kasnije njenim proglašenjem nezavisnosti i priznanjem od nekih od najuticajnijih zemalja, bio je klasična teroristička kampanja. Oslobodilačka vojska Kosova, koja je bila nosilac ove kampanje, nalazila se na listi terorističkih organizacija američkog ministarstva spoljnih poslova (*Department of State*) dok teroristička kampanja protiv srpskih snaga bezbednosti i predstavnika državnih organa (uključujući i ubistva lokalnih službenika, poput poštara) nije, delom i zahvaljujući obuhvatnoj represivnoj reakciji srpskih snaga bezbednosti, dovela do opšteg ustanka Albanaca. Kada je ovaj ustanak izbio, 1998. godine, iste te godine OVK je izbrisana sa liste terorističkih grupa i postala je partner SAD kao nosilac ustanka albanskog naroda na Kosovu. Reč je o primeru uspešne terorističke strategije, koja počinje kao nekonvencionalna bezbednosna pretnja, potom, uspešnom manipulacijom države i crtanjem linija neprijateljstva prema delovima populacije, postaje visokoreprezentativan pokret, a

[367] Videti Colin Grey, ibid, p. 256. Grej smatra da je psihološki element terorističke motivacije podjednako prisutan u oba strateška tipa terorizma, navodeći da je čak i takozvani „ustanički terorizam" pre svega „moralni, psihološki i kulturni", a tek potom „materijalni" rat — ibid, p. 257.

zatim dovodi do ustanka, čime se stvara kontekst da teroristi transformišu sopstveni javni profil u „borce za slobodu". Ova transformacija između terorista i boraca za slobodu dešava se u oba smera, zavisno od procesa prerastanja lokalnog konflikta u ustanak i obrnuto, moguće delegitimizacije borbe kroz promenu profila terorističke kampanje.

Prvi pomenuti slučaj ilustruje kampanja OVK, čiji su „borci" počeli kao teroristi sa bliskim vezama sa organizovanim kriminalom, da bi završili kao „borci za slobodu" i aktivni učesnici u političkom životu, tako da je, jedanaest godina posle rata na Kosovu, lider iste organizacije koje je do 1998. godine i u Vašingtonu zvanično tretirana kao teroristička grupa, premijer Kosova i političar koji uživa podršku u prestonicama političke moći u značajnom delu sveta. Istorijat ove vrste političke konsolidacije terorizma potvrđuju, u slučaju Kosova, još samo veze sa kriminalnim grupama i neregularnosti u organizaciji institucija, što u praksi znači da se značajan deo budžeta tih institucija sastoji iz sredstava čije je poreklo nejasno, a da, po priznanju kako lokalnih političara, tako i međunarodne zajednice koja održava snažno predstavničko prisustvo na Kosovu, kriminal predstavlja jedan od najvećih problema kosovskog društva, jer je ugrađen u same mehanizme kojima je vođena transformacija terorističke kampanje u ustanak.

Drugi, globalno najpoznatiji, primer je transformacija Talibana od „boraca za slobodu" u vreme sovjetske okupacije u teroriste posle 2001. godine. U ovom slučaju, razlog za delegitimaciju je promena retorike i agende pokreta, to jest otkrivanje radikalnog islamističkog sadržaja ciljeva kampanje koji nije bio jasan u vreme kada su Talibani tretirani kao revolucionarna snaga autentične unutrašnje demokratske obnove Avganistana i u globalnim medijima opisivani kao „studentski revolucionarni pokret".

Oba slučaja pokazuju kako je krojena definicija neprijatelja menjala sudbinu terorističpkih grupa: prvi slučaj uspešnog menadžmenta terorističke kampanje omogućio je liderima OVK da liniju neprijateljstva koja je počela kao „linija razdvajanja" između albanskih nacionalnih ekstremista i države, i koja je dovela do pravog neregularnog rata sa obe strane, uključujući i politiku bespoštednih akcija policije protiv terorističkih grupa, ali i njihovih „konstituenata" (što je prva greška države na koju teroristi računaju), proširе, i to na globalnom planu, u jednu medijski snažno podržanu sliku linije neprijateljstva između srpske države i albanskog naroda na Kosovu. Rezultat takve transformacije pojma neprijatelja je bio mobilizacija ključnih saveznika i faktički vojni poraz države koja je shvaćena kao suprotstavljena ne teroristima, nego nacionalnim interesima bitnog dela populacije.

U drugom slučaju, linija neprijateljstva, koja je kao neprijatelje Talibana predstavljala sovjetske okupatore, transformisala se naglo, radikalnom agendom i proglasima džihada od strane Osame bin Ladena, tako da se faktički rotirala za 180

stepeni, i postala je uprena upravo protiv onih na čije savezništvo je talibanski pokret u početku računao. Takva transformacija pojma neprijatelja od okupatora koji je bio eksponent jedne na Zapadu proskribovane, komunističke ideologije, i koji je imao kapacitet da mobiliše podršku zapadnih saveznika za Talibane, ka proglašavanju cele zapadne civilizacije za religijskog neprijatelja ovog pokreta, bila je primer strateški neprilagođenog delovanja koje je, možda, bilo ukalkulisano u namere džihadista da mobilišu široke slojeve muslimana naglim objavama džihada, ali koje je dovelo do njihove globalne kriminalizacije i proglašavanja za dominantnu pretnju nekonvencionalnoj bezbednosti u savremenom svetu. Onog momenta kada su SAD objavile da su, u prvoj deceniji dvadeset prvog veka, „nacija u ratu" protiv džihadista, linije i koncepcije neprijateljstva na koje su islamistički teroristi mogli da računaju kao povoljne za njihove neposredne ciljeve sedamdesetih godina prošlog veka, pretvorile su se u svoju suprotnost.

Naravno, sasvim je odvojeno pitanje o tome koji je dugoročni strateški smisao te cene koju su džihadisti platili za naglu i, na prvi pogled, nepromišljenu promenu koncepcije neprijatelja, naizgled na svoju štetu. Objava rata od strane preostale svetske supersile, i to neregularnog rata, protiv grupe džihadista predstavlja projekt vrlo neizvesnih izgleda na uspeh kada se imaju u vidu dugoročni politički, kulturni, društveni, i istorijski činioci. Postoje snažni razlozi za uverenje da je ovaj rat moguće dobiti jedino ukoliko ga primarno budu vodile islamske vlade i društva islamskih zemalja. Prema danas dobro utvrđenom stavu u savremenoj političkoj analizi terorizma, dva osnovna fronta na kojima islamska društva mogu dobiti borbu protiv terorizma su, pre svega, promena drastičnih neravnopravnosti u raspodeli političkih i nepolitičkih dobara, a potom pronalaženje načina da se u društva sa snažnom tradicijom, ali koja prolaze kroz proces dubinske modernizacije, „ugradi" odgovarajuće institucionalno poštovanje za religiju, kako bi se sprečila radikalizacija islamskih vernika.[368]

Pitanja legitimiteta

Pitanja u vezi sa legitimitetom značajna su u strateškom i motivacionom smislu s obzirom na to da struktura terorističkog delovanja uključuje i snažnu simboličku komponentu. Simbolička funkcija omogućava da se kolektivni identitet strukturiše i kristališe na uži i stroži način nego što je to inače slučaj, te da se „autentični predstavnici" takvog identiteta proglase nespornim nacionalnim, kulturnim, ideološkim ili religijskim liderima i tumačima vodećih vrednosti zajednice. Reč je o poznatom mehanizmu uspostavljanja novih elita, koji podrazumeva da se prvo

[368] Ibid, p. 261.

konsoliduje kolektivni interes koji treba realizovati (bilo da je reč o religijskoj prevlasti i afirmaciji, o kulturnoj obnovi civilizacijski zanemarene zajednice, ili o etničkom osamostaljenju kroz zadobijanje teritorijanih i institucionalnih atributa državnosti). Nakon što se definiše nacionalni interes na način koji stimuliše agregaciju i kolektivno priznanje novih, nastaje proces samog formiranja elita, koji u simbiličkom smislu oponaša sve ostale „elitističke" društvene procese. O ovim procesima, u kontekstu legitimne društvene strukture, verovatno najuticajnije u savremenoj literaturi pisao je Pjer Burdie (Pierre Bourdieu), koji smatra da formiranje novih elita podrazumeva specifičnu vrstu nasilja društvenog poretka koju naziva „simboličkim nasiljem".[369] Burdije analizira proces zamene fizičkog nasilja kao instrumenta za kontrolu stanovništva od strane države kulturnim procesima koji su, sa tačke gledišta pojedinca, nevidljivi, što i samu kontrolu čini nevidljivom. Ljudi su, na opisani način, dovedeni u situaciju da nisu svesni da se njihovim ponašanjem upravlja, i da su načela kojima se taj proces vodi istovremeno predmet njihove sopstvene internacionalizacije kroz vrednosti koje im nameće elita. Svi indirektni procesi kontrole ovog tipa zavise od simboličkih sistema koji se poistovećuju sa izvesnom elitom kao njihovom refleksijom unutar zajednice.[370]

Teorija simboličkog nasilja povezuje različite procese „inicijacija" elita, od obrazovnih, preko religijskih, do političkih i ideoloških. Burdieova inicijalna teorija se posebno koristi primerom francuskog obrazovnog sistema, u kome elitne srednje škole (*grandes écoles*) služe kao priprema kandidata za elitne univerzitete, i potom za delovanje u najistaknutijim sektorima francuskog društva. U ovoj vrsti škola sistem ispitivanja učenika i režim života koji vrednosti škola nameću izrazito je asketski, veoma takmičarski orijentisan, i režimski strog u smislu pohađanja i ponašanja učenika. Burdie ovu vrstu „treninga" povezuje sa strogošću i asketskom pripremom za rukopoloženje sveštenika, a ishod oba procesa vidi kao sličan: i jedna i druga grupa sebe vide kao posebnu vrstu članova društva, koji su prošli posebne procese pročišćenja i kristalizacije vrednosti koji ima daju automatska prava da budu lideri ostatka društva: jedni u političkom, ekonomskom ili obrazovnom, a drugi u religijskom smislu.[371] Burdie ovu analizu, prema našem uverenju s pravom, tretira pre svega kao raspravu o konsolidovanju moći u grupi, a ne o društvenim strukturama samim po sebi. On primećuje da je bitna komponenta procesa inicijacije na opisane načine stvaranje „simboličkog kapitala" pripadnosti istoj

[369] Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *Reproduction in Education, Society and Culture*, translation Richard Nice, Sage Publications, London, 1977.

[370] Videti Michael Marinetto, *Social Theory, the State and Modern Society: The State in Contemporary Social Thought*, Open University Press, Maidenhead, UK, 2007, p. 115.

[371] Pierre Bourdieu, *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, translation Lauretta C. Clough, The Polity Press, Oxford, 1996.

posvećenoj zajednici, pri čemu je taj kapital zajednički i generiše buduće odnose moći koji proističu iz mrežne saradnje pripadnika iste elite.[372]

Gotovo identična struktura simboličke legitimacije vođstva postoji u svim koherentnim i zatvorenim elitama, uključujući i nacionalne, ideološke ili religijske elite koje predvode terorističke grupe. Iako su oni sa tačke gledišta države kriminalizovani, pa samim tim se i smatraju nelegitimnim predstavnicima svojih „konstituenata", činjenica da države sa njima ipak pregovaraju posredno ukazuje na jednu unutrašnju činjenicu o njihovom legitimitetu koja se ne može zanemariti, a to je činjenica da oni poseduju izvesni simbolički kapital kod dela populacija na čije predstavljanje pretenduju. Bez te vrste simboličkog kapitala, ne bi bilo bitne razlike u motivaciji, strukturi delovanja i efektima kontrolne politike države između terorističkog i klasičnog kriminalnog delovanja. Nesporno je, naravno, da između te dve vrste nekonvencionalnih izazova bezbednosti postoje velike i značajne razlike o kojima je ranije bilo reči.

Kada se razmotri način na koji proces inicijacije elita teče u kontekstu, recimo, etničkih terorističkih grupa, vidi se da je proces konsolidacije ključnih kolektivnih vrednosti formulisan pre svega u formi „autentičnih nacionalnih interesa", a da se za lidere posebne kaste koja predvodi terorističku kampanju u načelu biraju ljudi koji su svojim iskustvom i životom svedočili uverenja za koja se grupa zalaže: obično se radi o aktivistima koji su proveli značajne vremenske periode u zatvoru zbog nacionalističkih ideja i subverzivnog delovanja prema državi, zbog separatističkog organizovanja, ili su pak, na nivou intelektualne elite, to pojedinci koji su se istakli formulisanjem etničkih programa ili političkom borbom za separatističke ili druge vrste nacionalnih ideja koje su suprotstavljene interesima države. Na opisani način, elita koja vodi etničku terorističku kampanju izvodi simbolički kapital i simbolički autoritet za sve one pripadnike zajednice kojima su, obično ekstremni, nacionalni programi koje te elite predlažu bliski. Sledeći korak podrazumeva upotrebu prethodno razmotrene logike „linija razdvajanja" ili „linija neprijateljstva", pri čemu se unutar zajednice pravi razlika između autentičnih sledbenika nacionalne ideologije kakvu vidi teroristička grupa, i onih koji su „mlaki", ili skloni odustajanju od grupnih ideala; oni se, zavisno od okolnosti, tradicije i konkretnih političkih ciljeva, mogu tretirati kao „zabludeli" članovi zajednice na čijem „osvešćivanju" etnička elita treba da radi, ili čak kao otvoreni „izdajnici" nacionalnih ciljeva protiv kojih se valja boriti na isti način kao i protiv institucija i predstavnika države koja se sagledava kao neprijatelj. Proces legitimacije etničke elite koja predvodi etničku teroristku kampanju je tako nerazdvojno povezan sa postupkom iscrtavanja linija razdvajanja unutar zajednice.

[372] Michael Marinetto, ibid, p. 116.

Ovaj proces utvrđivanja „autentičkih članova" etničke zajednice može se u svojim varijacijama sagledati na primeru evolucije terorističkog pokreta na Kosovu i Metohiji, i na primeru etničkog terorizma u Irskoj ili Baskiji. Linije razdvajanja koje je OVK povukla na Kosovu bile su radikalne, jer je nacionalni interes kosovskih Albanaca od strane intelektualne elite, pre svega okupljene na tadašnjem Univerzitetu u Prištini, predstavljen kao snažno državno-emancipatorski, to jest kao suštinski zavisan od sposobnosti albanske zajednice da ostvari bitno funkcionalno, a kasnije i statusno odvajanje od institucija Srbije.[373] Tokom velikog dela kampanje da većinska albanska zajednica na Kosovu prihvati ovu ideologiju, posao entičke intelektualne elite nije uopšte bio jednostavan, jer je značajan deo albanskog nacionalnog tela na Kosovu bio sklon kompromisima i lojalnosti državi. Upravo stoga, posle početnog perioda formulisanja etničkog separatističkog programa i početka terorističkih akcija, sedamdesetih godina prošlog veka, OVK je naglo iscrtala oštre linije podele unutar albanskog nacionalnog korpusa, proglašavajući sve one koji sarađuju sa institucijama države za izdajnike. Teroristička kampanja koja se dalje odvijala bila je potpuno nediskriminativno usmerena na sve nosioce institucionalnih, a posebno represivnih državnih funkcija, bez obzira na to da li su oni bili etnički Srbi ili etnički Albanci: napadi na lokalne službenike često su u stvari bili napadi na Albance. Ova vrsta politike, kombinovana sa velikim delom neproporcionalnim odgovorom tadašnje države, kroz masovna „preventivna" hapšenja nacionalnih lidera prilikom poseta istaknutih političara Kosovu, zavođenje policijskog časa, vojno-policijske akcije vatrenih obračuna sa čitavim ušančenim pobunjenim porodicama, koje su potom ginule, i jednu suboptimalno vođenu državnu politiku na kulturnom i socijalnom planu, koja je uključivala otvorenu i često krajnje represivnu diskriminaciju nelojalnih Albanaca, dovela je do galvanizovanja podele unutar albanske zajednice na „patriote" i „izdajnike", pri čemu su „patriote" u stvari bili subverzivni elementi u odnosu na državu. Stepen do koga je država Srbija u to vreme išla na ruku etničkim liderima Albanaca najbolje se vidi u zvaničnoj retorici kojom su Albanci lojalni državi nazivani „poštenim Albancima", za razliku od drugih, koji su, po implikaciji, bili „nepošteni", pa je time i zvanično konsolidovana linija razdvajanja koju su lideri separatističkog pokreta želeli: svako koga je država proglasila „poštenim Albancem" automatski je viđen, a i sam se osećao, kao „izdajnik" u odnosu na nacionalnu većinu. Nizom opisanih faktora, koji, naravno, ne uključuju samo greške

[373] Početni oblici ove vrste separatističke ideologije na Kosovu povezani su sa periodom u kome je još uvek postojala SFRJ, pa je stoga i retorika koju je nacionalna elita u tom periodu koristila uključivala ne samo Srbiju, nego i federativnu državu; to, međutim, ne menja suštinsku motivaciju koja je uvek bila da se Kosovo i Metohija, u dugoročnoj političkoj perspektivi, „emancipuju" od Srbije kao glavnog faktora koji je albanski nacionalni korpus elite doživljavao kao prepreku svojim državotvornim ambicijama.

države, ali sadrže i njih kao bitne elemente, došlo je do postepenog prerastanja nesporno terorističkog pokreta u ono što Kolin Grej naziva kombinacijom iredente i terorizma, a što već dobija nacionalne i ustaničke atribute koje međunarodna zajednica više nije mogla da ignoriše. Rizična politika oštre konsolidacije tvrdog etničkog terorističkog i separatističkog jezgra s jedne, i kategorije navodnih nacionalnih izdajnika, s druge strane, zahvaljujući neproporcionalnom odgovoru države kao klasičnom faktoru radikalizacije, dovela je do pune legitimacije OVK kao autentičke nacionalne političke elite, i njenog neposrednog prevođenja iz redova kriminalizovanih lidera terorističke grupe u redove legitimnih političara na najvišim nivoima vlasti samoproglašene države.

Primer baskijskog i nacionalističkog pokreta u Severnoj Irskoj pokazuje alternativnu vrstu konsolidacije legitimiteta terorističke kampanje. Model koji su ove grupe usvojile umereniji je od onog koji je primenila albanska etnička elita na Kosovu, jer su i ETA i IRA bile veoma oprezne da pripadnike baskijske, odnosno katoličke zajednice, koji ih u punoj meri ne podržavaju, ne stigmatizuju kao otpadnike ili izdajnike. Obe organizacije su vodile specifičnu inkluzivnu politiku prema pripadnicima svojih etničkih zajednica, a ETA je pokazivala i utvrđivala svoj legitimitet akcijama koje su bile usmerene na to da pokažu požrtvanost za svoju zajednicu, bez istovremenog zahteva da ta zajednica odmah i u celosti odgovori prihvatanjem organizacije za svog legitimnog predstavnika u odnosu na španske vlasti. Ovaj umereni model bio je namenjen postepenom prihvatanju obe organizacije kao političkih aktera u zemljama koje imaju dugačku demokratsku tradiciju, i gde retorika o podeli svojih pripadnika na one koji su lojalni terorističkim i separatističkim grupama i na one koji su izdali nacionalne interese ne bi naišla na dobar prijem. Kao što su društveni procesi u načelu ekstremniji u zemljama koje su prolazile kroz postkomunističku tranziciju nego u utvrđenim demokratijama, ne zbog nekih posebnih institucionalnih vrlina tih demokratija, nego zbog kolektivnog *habitus*-a koji se formirao kroz dugoročno usvajanje demokratskih vrednosti od strane zajednice, tako je i način legitimacije terorizma na tranzicionom Balkanu, na Kosovu, bio ekstremniji u svojim metodama nego onaj koji su primenile terorističke grupe u delu „stare Evrope".

Način inicijacije terorističkih elita u svim razmotrenim slučajevima etničkog terorizma (primer terorizma na Kosovu se ovde shvata kao primarno etnički, a ne kao religijski terorizam, iako je bilo sporadičnih pokušaja da se on i tako okarakteriše u kosovskoj javnosti) bio je u suštini moderan: on se zasnivao na usvajanju vrednosti i liderskog autoriteta pojedinaca koji su bili istaknuti eksponenti nacionalno-separatističkih programa. U sva tri slučaja, pripadnici albanske elite na Kosovu, nacionalističke elite u Severnoj Irskoj (ali i suprotstavljene unionističke elite), i pripadnici baskijskog nacionalnog pokreta u Španiji, raspolagali su

iskustvom zalaganja za odgovarajuće nacionalne programe, mnogi su zbog toga bili u zatvoru, mnogi su izgubili posao — drugim rečima, većina njih je mogla da se predstavi kao grupa požrtvovanih predstavnika nacionalnih interesa kako su ih oni sagledavali. U slučaju kosovske albanske elite, postojao je nešto snažniji intelektualni uticaj nego u ostala dva slučaja, jer je faktički nacionalna elita sa Prištinskog univerziteta bila ne samo jezgro nacionalnog pokreta na Kosovu, nego i u susednoj Makedoniji, u kojoj nacionalno pitanje kako ga je ta elita postavila i nasilno „rešila" na Kosovu, i danas ostaje nerešeno i predstavlja pretnju nacionalnoj bezbednosti te države.

Kada se posmatra religijski terorizam, pre svega na primeru savremenih džihadista, vidi se, takođe, značajan uticaj procesa inicijacije elita sa naglašenom funkcijom bezrezervnog opredeljivanja muslimana širom sveta za ekstremnu verziju shvatanja islama. Struktura elita pokazuje ne samo istorijat spremnosti na suprotstavljanje daleko snažnijem protivniku i borbe za muslimanske interese (Al Kaida je opet dobar primer, sa svojom uključenošću u obnovu državne samostalnosti Avganistana do 1989. godine i sa svojim stalnim, iako neuspešnim, pokušajima da u svoju „konstituenciju", pre svega preko organizacija kao što je „Islamski džihad", „usisa" i palestinski nacionalni pokret), nego i pretenzije na intelektualni autoritet pred populacijom kojoj želi da se nametne kao lider. Ugled uticajnih radikalnih mula i njihovih sledbenika u redovima islamskog sveštenstva nerazdvojan je sastavni deo džihadističkog nastupa pred globalnom muslimanskom javnošću; bez te vrste podrške dela vrha religijskog establišmenta, koji svojim hijerarhijskim položajem u islamskom verskom poretku projektuje snažan legitimitet prema potencijalnim obraćenicima u radikalno shvatanje islama, džihadisti ne bi mogli da se postavljaju kao ziloti na autentičnom Muhamedovom putu, niti bi mogli da označavaju umerene islamske režime kao „bliskog neprijatelja".[374]

Delovanje džihadističkog pokreta u smislu sopstvene legitimacije istovremeno reflektuje i strategiju terorista usmerenu na *delegitimaciju* države protiv koje se bore, a u slučaju džihadista, reč je pre svega o grupnoj delegitimaciji „dalekog neprijatelja", to jest nosilaca procesa danas dominantne zapadne civilizacije. Ova delatnost na delegitimaciji države je takođe snažno simbolički obojena. Simboličko shvatanje države, za razliku od instrumentalnog shvatanja koje je na danas bazičan način formulisao Maks Veber kada je državu definisao kao instituciju koja raspolaže monopolom kontrole nad sredstvima prinude, državu sagledava pre svega kao

[374] U propagandnoj retorici džihadista „bliski neprijatelj" su umereni islamski režimi koji su, samim tim, shvaćeni kao izdajnici autentične vere i sluge zapadnog hegemonizma koji se predstavlja kao anti-islamski; „daleki neprijatelj" je fraza koja označava „jevrejske i krstaške" režime, pre svega SAD, kao glavne globalne neprijatelje islama u percepciji džihadističkog pokreta. Videti Carsten Bockstette, ibid, p. 12.

entitet u kome su koncentrisane različite vrste društvenog kapitala.[375] Koncentracija informacionog, ekonomskog ili kulturnog kapitala omogućava državi autoritet, to jest ono što Pjer Bordo naziva „metakapitalom", i upravo taj metakapital je psihološko i legitimaciono državotvorne svesti koja predstavlja problem za teroriste i koja je meta njihovih strategija delegitimacije.[376] Pošto je razaranje specifičnog „metakapitala" koji nosi sam pojam države, problematično, strategije delegitimacije se temelje na napadima na različite redukovane izraze tog metakapitala. Reč je o specifičnosti centralne koncentracije različitih simboličkih funkcija u državi koja se sastoji u činjenici da se ta koncentracija može shvatiti redukcionistički, tako što će se više različitih tipova društvenog kapitala suštinski svesti na jedan, ili izraziti kroz jednu vrstu kapitala. Najčešća forma ovog redukcionističkog shvatanja, koja je prihvaćena i u delu simboličke teorije, jeste svođenje na ekonomski kapital, pa čak i Burdie smatra da se, u gruboj formi i u krajnjoj instanci, društveni kapital (bar u savremenim liberalnim, snažno tržišno orijentisanim društvima) može izraziti kao ekonomski kapital, jer mnoge funkcije društvenog kapitala, uključujući i kulturnu, prosto imaju svoju ekonomsku cenu.[377]

Upravo iz ovakvog čitanja redukcionističke logike pokušaja delegitimacije države leži i tumačenje džihadističkih napada na SAD 2001. godine: simbolika Svetskog trgovinskog centra označavala je ne samo moć jedine preostale svetske supersile, nego i moć ekonomije i kapitala u liberalnim društvima da posreduju u razmeni mnogih drugih vrsta simboličkih značenja. Pretpostavka o tome da bi napadi mogli do te mere poljuljati poverenje potrošača da se podrije dinamika protoka novca tako da se postavi pitanje o sposobnosti države da očuva temelje ekonomije, u stvari izražava strategiju kojom bi se postavilo pitanje mogućnosti liberalne države da uopšte bude neka vrsta „kućišta" za koncentrisan simbolički kapital u odnosu na građane. U liberalnom sistemu društvenih odnosa, ukoliko bi se, u nekom hipotetičkom kontekstu, pokazalo da neka država ne može da garantuje temelje stabilnosti liberalne ekonomije, te da je ta ekonomija vitalno ranjiva od strane neke terorističke grupe, urušilo bi se ukupno poverenje i u sposobnost države

[375] Društveni kapital je kategorija koja je opšteprihvaćena u političkoj sociologiji, a svoje različite izraze je dobijala kroz funkcionalističku društvenu teoriju nemačke tradicije ili kroz pre svega simboličku teoriju francuske tradicije, pri čemu sama formulacija društvenog kapitala uključuje, zavisno od teorijskog okvira, informacioni, ekonomski, kulturni kapital, ili kapital funkcionalnog prihvatanja kompetencije države da reguliše društvene odnose, koji se u opštem smislu ponekad naziva i kapitalom društvenog poverenja. Videti Pierre Bourdieu, "Rethinking the state: genesis and structure of the bureaucratic field", *Sociological Theory*, vol. 12, no. 1, 1994, pp. 1–18, i Neil Brenner, "Faucault's new functionalism", *Theory and Society*, vol. 23, no. 5, 1994, pp. 679–709.

[376] Pierre Bourdieu, "Rethinking the state: genesis and structure of the bureaucratic field", ibid, pp. 4–5.

[377] Pierre Bourdieu, *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, ibid, p. 252.

da garantuje ishodišta drugih simboličkih vrednosti, uključujući, recimo, i informacije. Nedostatak poverenja u informacije koje nudi država, u nekoj situaciji kraha berzi i kolapsa ekonomskog sistema usled terorističkog napada i njegovih posledica na tržišno ponašanje unutar liberalnog sistema, dalje bi drastično erodiralo i poverenje u druge funkcije države, uključujući i kulturnu. Drugim rečima, kada bi liberalna država, usled terorističkog napada, doživela ozbiljnu ekonomsku krizu, to bi, prema simboličkom čitanju legitimiteta, značilo i široku krizu njenog legitimiteta u ukupnosti njenih atributa u odnosu na građane: autoritet države bi se urišio, i cilj džihadista bi, velikim delom, bio postignut.

Sa praktične strane posmatrano, naravno, napadi koji su izvedeni 2001. godine nisu mogli zaista postići ovaj cilj, jer su patili od već pomenute strukturne slabosti svih terorističkih napada, a to je da su oni u načelu locirani specifično, izvedeni ograničenim sredstvima i stoga, kao i akcije neregularnog ratovanja, nemaju onaj razorni kapacitet kakvo proizvodi regularno ratovanje. Ta situacija se, međutim, može radikalno promeniti ukoliko bi teroristi, sa postojećom strukturom legitimacije, došli do oružja za masovno uništavanje, poput nuklearnog oružja. Tada bi oni mogli drastično da ugroze ne samo ekonomsku, nego i fizičku stabilnost i bezbednost čitavih velikih država, što bi se, upravo zbog razaranja skupa garancija simboličkih funkcija koji je sadržan u „metasimboličkom" statusu države, odrazilo na dubinsku delegitimaciju liberalne države, i moglo bi da označi početak ostvarivanja fanatičnog džihadističkog cilja razaranja modernog globalnog poretka.[378]

Simbolička funkcija mehanizama unutrašnje legitimacije terorističkog pokreta i njegova komplementarna funkcija delegitisanja države kao osnovnog cilja daje opštu sliku strukture ukupnih ciljeva terorizma, kada se ima u vidu sve što je rečeno o ograničenom potencijalu neregularnog ratovanja kakvo predstavlja veliki deo sadržaja aktuelnog „rata protiv terora". Pošto su sredstva kojima neregularne formacije raspolažu manje razorna u svojoj ukupnoj moći od sredstava regularne vojske, i pošto je priroda akcija koje se u neregularnom ratovanju izvode drugačija od akcija u regularnom ratovanju, pošto prve nisu primarno usmerene da izazovu

[378] Ova vrsta motivacije je, međutim, specifična za terorističke agende koje imaju globalne kulturne i religijske aspiracije, a pre svega za savremeni džihadistički pokret, koji globalni modernitet doživljava kao civilizacijski izazov svom razumevanju islama. Ona ne karakteriše druge tipove terorizma, poput etničkog, koji počiva na istim civilizacijskim vrednostima kao države protiv kojih se bori, te koji, u načelu, ne sadrži strateški prostor, u kontekstu svog etničkog programa, za upotrebu oružja za masovno uništavanje, upravo zbog njegove širine dosega, posledica i nediskriminativnosti. Zbog toga je pitanje kontrole širenja nuklearnog naoružanja prema terorističkim grupama fokusirano upravo na sprečavanje da ono dođe u ruke islamističkim teroristima, koji možda ne bi oklevali da ga upotrebe protiv „Jevreja, hegemonista i krstaša", kako oni vide dominantnu savremenu zapadnu civilizaciju. Reč je, naravno, o hipotetičkom pitanju na koje se ne može faktički odgovoriti sa sigurnošću, ali načelno viđenje cilja da se delegitimiše država paralelno sa samolegitimacijom terorističkog pokreta ukazuje na ove razlike u shvatanju primerenih sredstava za različite tipove terorističkih grupa.

materijalnu štetu, a druge često jesu, i imaju takav potencijal, jasno je da je celokupan smisao terorističkih kampanja visoko simbolički, te da je njihov glavni cilj, ako se on može uopšteno formulisati, neutralan u odnosu na specifične razlike između različitih tipova terorizma i različitih programskih ciljeva pojedinih terorističkih grupa — delegitimacija protivnika. Taj cilj nije doslovno uništenje protivnika, iako je on prividno tako formulisan u različitim proglasima koje, recimo, islamistički teroristi izdaju pozivajući na „globalni džihad do uništenja krstaša"; terorističke grupe su svesne da ne raspolažu sredstvima, a do sada nisu raspolagale ni odgovarajućom masovnošću članstva, da bi mogle da uništavaju velike države. Njihov cilj je psihološko, političko, vrednosno i strateško urušavanje država koje su im meta, a to urušavanje nastoje da postignu pogađanjem kritičnih *simboličkih* tačaka koje imaju potencijal da izazovu duboku krizu legitimiteta države kojoj se suprotstavljaju. Takva kriza, kao bitan cilj ukupne terorističke strategije, može se poistovetiti sa paralelnim procesima: procesom sopstvene legitimacije, koji je usko povezan i sa ostalim ovde razmotrenim temama, poput radikalizacije, operativnih pitanja regrutovanja, i strateškog iscrtavanja „linija neprijateljstva" u skladu sa interesima terorista, i procesom sistematske delegitimizacije protivnika, to jest države ili, u slučaju džihadističkog terorizma, koalicije država.

IX
Postizanje *ataraksije*

Čovjeku nanosi nepravde,
uskrati mu sve mogućnosti nadoknade ili olakšanja položaja,
prognaj ga ako se potuži,
začepi mu usta ako digne glas,
raspali ga po licu bude li se opirao,
pa će na koncu početi napadati nožem i bombama.

Džordž Kenan

„Rat protiv terora"

Definisanje terorizma, ali i njegovo puno razumevanje, promenjeno je posle napada 11. septembra 2001. godine. Terorizam se sada ne smatra sukobom između jasno definisanih neprijatelja (određene grupacije na određenoj teritoriji), već je to globalni rat koji može u određenom, iznenadnom, trenutku da obuhvati sve i svakog. To je možda prvi definisao bivši američki predsednik Džordž Buš Mlađi (George W. Bush) koji je izjavio da je „naš neprijatelj radikalna mreža terorista i svaka vlada koja ih podržava" i da se samim tim rat protiv terorizma „neće okončati dok svaka teroristička grupa sa globalnim dejstvima ne bude pronađena i poražena".[379] Ono što smeta u ovoj izjavi, između ostalog, je da je svako ograničenje građanskih prava i sloboda, moguće samo u granicama zaštite veće grupe ljudi i to samo ako se proceni da su ove mere merljive sa opasnošću. Samo tada se one doživljavaju i prihvataju kao legitimne. Međutim, jedan od osnovnih uslova legitimnosti ovog akta je da ona moraju imati jasan privremeni karakter: trajnost ograničenja značila bi gašenje osnovnih sloboda i vrednosti. U slučaju odgovora Amerike na događaj od 11. septembra 2001. godine ograničenja su uvedena u jasnoj situaciji nacionalne opasnosti u kojoj se zemlja našla prema neprijatelju, koji je bio očigledno dovoljno moćan da udari u samo srce finansijske i vojne moći nacije. Ali izjava američkog predsednika da „rat protiv terora počinje s Al Kaedom, ali tu ne staje. On neće stati dokle god svaka teroristička grupa koja deluje globalno ne bude nađena, zaustavljena i poražena."[380] definitivno pokazuje da je rat dugotrajan, a samim tim i pomenuta ograničenja. Ova reakcija je mogla biir protumačena kao izjava u afektu, ali „rat protiv terorizma", je postao nakon toga ime pod kojim su posle 11. septembra izvedene glavne i najveće američke spoljnopolitičke, vojne i bezbednosne operacije – od stvaranja „antiterorističke koalicije voljnih" preko

[379] Citat preuzet iz knjige: Čarls V. Kegli ml., Judžin R. Vitkof, *Svetska politika: trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 632.

[380] George W. Bush, *Freedom and Fear are at War*, An address to a joint session of Congress and the American people, 20 September 2001, Douglas – Archives of American Public Address. Dostupno na internet adresi http://douglassarchives.org/bush_c01.htm pristup 20/01/2005.

napada na Avganistan i Irak do opisanih promena u ovlašćenjima izvršne vlasti i bezbednosnih agencija u samoj Americi.[381] Posledice proglašenja vanrednog stanja i „rata" kojem se ne može sagledati kraj ni smisao i svrhu političke zajednice koja u njemu učestvuje je u tome što ograničenje prava i sloboda nema sagledivo vremensko ograničenje. U tom slučaju ograničenje prava i sloboda postaje trajno, a time se onda trajno menjaju i smisao i svrha političke zajednice. To je posebno dobro pokazao američki napad na Afganistan, u kojem se klasičnom vojnom akcijom zauzimanja jedne države htela uništiti strategijska osnovica Al Kaede, a preko toga i sama ta organizacija. Da je bila reč o standardnom oružanom sukobu, uništenje avganistanskih vojnih snaga, svrgavanje talibanskih vlasti i okupacija zemlje označili bi i njegov kraj, odnosno jasnu i nedvosmislenu američku pobedu. Ali, uprkos vojnom uspehu, Al Kaeda nije uništena, kako su pokazali i teroristički napad u Madridu 11. marta 2004. godine i trajna al Zarkavijeva (al-Zarqaw) teroristička kampanja u Iraku. Ipak, represivne mere koje su SAD preduzele kako bi se očuvao poredak slede istu nepredvidivu spiralu kao i teroristička delovanja: „[N]iko ne zna gde će se zaustaviti i koja će promena smera uslediti. (...) Ovaj nekontrolirani izliv nazadovanja prava je pobeda terorizma".[382] Ono što se očitava u našem vremenu, kako je tvrdio Agamben, jeste nemogućnost razlikovanja izuzetka od pravila; stanje izuzetka (*state of exception*) se pokazuje kao politička struktura koja postaje pravilo.[383] Iz ovih premisa Agamben izvlači zaključak da je logor, a ne zatvor koji je uključeni deo poretka, *nomos* našega doba, a gde se otkriva da sam čovek, ogoljen od svih kvaliteta, zapravo nije nosioc nikakvih prava.

Na delu je, dakle, sistemska nemoć modernih nacija-država da adekvatno odgovori na pretnje globalnog terorizma, a koja se jasno ispoljavala u skoro potpunoj degradaciji ljudskih i građanskih prava. Smer u kome su se kretale reakcije na terorističke napade „11. septembra" sasvim je promenio današnji dominantni okvir unutar kojeg posmatramo svet, a gde sama pojava čoveka bez države, nevezanog za nacionalnu teritoriju dovodi u pitanje međunarodni poredak. Pukotine i krizna žarišta unutar „nacionalnoga poretka stvari" nemaju, dakle, samo političku

[381] Iako je termin „rat" za političku upotrebu pogodan izraz, on se u međunarodnom humanitarnom pravu ne koristi, nego se veći vojni sukob naziva *oružani sukob*. Pravi razlog izbegavanja izraza „rat" leži u tome što je oružani sukob pravno normiran pa učesnicima nameće obaveze i prava, pa bi upotreba neodređenih, višeznačnih i metaforičkih pojmova dovodila do neodređenosti samoga prava.SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute), *SIPRI Yearbook 2004. Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford University Press, Oxford, 2004.

[382] Jean Baudrillard, "The Spirit of Terrorism", *Telos*, No 121, Fall 2001, Telos Press, USA, 2001. p. 141.

[383] Georgio Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, Stanford, 1998.

nego imaju i kulturnu i globalnu važnost, a problem, kako ga je definisala još Hana Arendt (Hannah Arendt), jeste u tome: [384] „što se ova nesreća nije pojavila iz nedostatka civilizovanosti, iz nazadnosti ili puke tiranije, već, naprotiv, što se ona ne može popraviti, budući da ne postoji više ni jedna 'necivilizovana' tačka na zemlji, jer, svidelo nam se to ili ne, mi smo stvarno počeli živeti u Jednom svetu. Tek s potpuno organiziranim čovečanstvom gubitak doma i političkoga statusa mogao je postati istovetan s proterivanjem iz čovečanstva uopšte".[385]

Borba protiv terorizma i organizovanog kriminala od država ne zahteva samo poboljšanje sigurnosnih mera, uništenje terorističkih mreža i organizovanog kriminala i hapšenja njihovih pripadnika, već uključuje i duboko razumevanje neprijateljstava koje pojedinci i neke društvene grupe osećaju prema određenoj državi. Razumevanje uzroka koji dovode do izbijanja besa i mržnje, značajno je u najmanju ruku kao kažnjavanje terorista i zločinaca i uništavanje njihove infrastrukture. Pri svemu tome upravljači moraju posvetiti posebnu pažnju činjenici da ugledni međunarodni stručnjaci naglašavaju značaj dva činioca koji kod ljudi izazivaju potrebu za terorističkim nasiljem u savremenim uslovima. Prvi je sve veći jaz između bogatih i siromašnih naroda i država, kojega još više produbljuje neoliberalna globalizacija.[386] Da se sve više ljudi u savremenim globalizacijskim i neoliberalnim društvima odlučuje na terorističke aktivnosti govori i izveštaj Ministarstva spoljnih poslova SAD za 2006. godinu prema kojem je u 2006. godini izvršeno 14 000 terorističkih napada u kojima je stradalo više od 20 000 ljudi. To predstavlja 25 odsto više napada i 40 odsto više žrtava u odnosu na prethodnu godinu. Razume se, da pritom treba imati određene rezerve prema tim istraživanjima o ukupnom broju koje daju različite države i međunarodne organizacije s obzirom na velike razlike koje nastaju upravo između različitih poimanja i definisanja terorističkih organizacija.

U takvoj situaciji, u nizu zemalja u razvoju postojeće terorističke organizacije ne mogu se uništiti sve dok uživaju veliku potporu u stanovništvu. A kao drugi činilac, smatraju nedovoljno razumevanje između „hrišćanskog" Zapada i „muslimanskog" istoka, što stvara posebne uslove za nastanak i jačanje verskog terorizma. Navedeno samo govori da je potrebno proširiti našu borbu protiv terorizma ne samo na vojnu, već i na obrazovnom nivou.

---

[384] Liisa Malkki, "Refugees and Exile: From 'Refugee Studies' to the National Order of Things", *Annual Review of Anthropology*, 24 (1), 1995, pp. 495-523.

[385] Hana Arendt, *Izvori totalitarizma*, Feministička izdavačka kuća 94, Beograd, 1998, str. 304.

[386] Pogledati: Adrian Kendry, "Denar kot vir zla: ekonomija mednarodnega terorizma", *NATO Review*, Summer 2007, http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/slovene/analysis2.html.

Mediji kao faktor uticaja na terorističke mreže

U korišćenju medija teroristi imaju četiri glavna cilja:[387]

1. reklamiranje i stvaranje strah u ciljanim grupama;
2. mobilisanje šire podrške kako među pojedincima u ciljnim grupama, tako i na međunarodnim planu, sa posebnim naglaskom na pravednost borbe;
3. utacaj na smanjenje morala suprotne strane, stvaranjem utiska o neuspešnosti delovanja bezbednosnih snaga, kao i o neproduktivnosti i nedemokratičnosti antiterorističih mera;
4. mobilisanje što većeg broja simpatizera, te prikupljanje finansijske i druge pomoći.

Teroristi često koriste „talačke situacije“ da putem medija utiču na promenu strategije „ne pregovaranje sa otmičarima”. Danas imamo jednu pojavu gotovo benignog „uzimanja talaca” u Africi gde se traže otkupnine koje su skromne, umerene, s taocima se ponaša uljudno nekad se puštaju i bez otkupnine, a tome vlasti tome ne mogu stati na kraj. S druge strane, javnost se fokusira i na skromnost i slabost otmičara (traže malo novca samo „kako bi preživele njihove porodice”). U vreme otmice leta 847 TWA, Kairo-Rim taoci su dobili deset puta više vremena od terorista, što se čini i normalnim i etičnim. Ali taj publicitet učinio je 39 taoca „vrednijom robom”, ali i otežalo pregovaranje američkih i izraelskih vlasti s teroristima. Više nije dolazila u obzir politika američke administracije „bez ustupaka teroristima”. Ovi taoci bili su spašeni, ali se time ohrabruju druge terorističkih grupa i stavlja u potencijalnu opasnost sve putnike avio prevoza te otežava postupak pregovaranja i oslobađanja budućih talaca. Na kraju, rezultat ove otmice, pregovaranja i medijskog praćenja bilo je oslobađanje 756 šiita zatvorenih u Izraelu za 39 talaca, zatečenih u avionu.

U svetlu svega navedenog postavlja se pitanje kako izveštavati o terorističkim akcijama, a da bi ono ispunilo sve društvene zahteve. Mediji su u trci za konkurentnošću i finansijskim opstankom upućeni na „glavne vesti”, a to im omogućavaju veliki i krvavi teroristički napadi. Napad na izraelske sportiste na Olimpijadi u Minhenu 1972. od terorističke organizacije „Crni septembar”, posredstvom televizije procenjeno je da je gledalo 500 miliona ljudi.[388] Dok za vreme tzv. teheranske krize sa taocima 1979. godine kada su zarobljeni taoci u američkoj ambasadi, u prve tri nedelje te krize velike TV mreže inkasirale su 30 miliona funti za svaki procenat povećanja gledanosti. S druge strane, medijsko praćenje nije osiguralo oslobađanje talaca, što je pokazalo nemoć američke

[387] Paul Wilkinson, *Terorizam protiv demokracije*, Golden marketing, Hrvatska, 2002., стр. 192.

[388] Ibid., str. 187.

administracije posle neuspele akcije oslobađanja i dovelo kao jedan od argumenata protiv tadašnjeg predsednika Kartera.[389]

Ne treba izgbiti iz vida ni to da velika količina ljudi (novinara, snimatelja, pomoćnog osoblja..) može biti i fizička smetnja izvođenju antiterorističke akcije oslobađanja talaca, a mogu je i ugroziti ako je ona u toku. Na primer, u SAS-ovoj akciji upada u iransku ambasadu u Londonu snimateljska ekipa ITN-a je zanemarila policijske savete i skoro ugrozila samu akciju snimanjem uživo. Takođe, u toku otmice kuvajtskog aviona od Hezbolaha 1988. godine u Larnaki nije iskorišćena prilika za akciju jer je oko aviona napravljen „medijski sanitarni kordon", pa su novinari uništili faktor iznenađenja koji je u takvim akcijama presudan. U stvari u demokratskom društvu teško je garantovati da mediji neće negativno uticati na mogućnost oslobađanja ili delovanja snaga za protivterorističku borbu. Ciljevi medija i službi zaduženih za bezbednost izgledaju sasvim različiti: jer oni štite dva javna interesa, mediji pravo javnosti da zna, a službe sigurnosti javni interes za bezbednošću. Ovde je potreban jedan oblik među-profesionalne saradnje kako bi se ova interesa najefikasnije ispunila.

Treba da pomenemo da mediji često osećaju jake pritiske kada se na bilo koji način osvrnu na ova pitanja. Terorističkoj palestinskoj organizaciji Mučeničke brigade Al Aksa (Al Aqsa), koja je od 2001. preuzela odgovornost za samoubilačke napade na Zapadnoj obali u kojima je ubijeno čak 130 osoba, nije se svidelo upotreba njihovog imena u zadnjem filmu Saše Barona Koena (Sasha Baron Cohen) o homoseksualnom australijskom novinaru, te su mu putem medija poručili da se pripazi. „Zadržavamo pravo da postupimo s tim čovekom onako kako mislimo da je najbolje."[390]

U knjizi *Terorizam protiv demokratije* možemo naći četiri mogućnosti medijskog pokrivanja terorizma demokratskom društvu slobodnih medija.[391]

- Politika *laissez-faire.* – Naivno verovanje u samoregulišući odnos između medija i terorizma obrazlaže se tako da će interakcijom medija i terorizma doći do omekšavanja napetosti, jer će navodno terorističke organizacije, koristeći se medijima, rafinisati svoje postupke kako bi javnosti bili prihvatljiviji. Mnogo je verovatnije da bi ova politika suzbijanja terorizma samo povećala terorističke napade i zahteve koje bi prema vlasti upućivale terorističke organizacije, što bi na kraju rezultiralo urušavanjem demokratskog društva i dovelo do unutar društvenih sukoba.

---

[389] Ibid., str. 193.

[390] Pogledati i video isečak na internet adresi: http://entertainment.timesonline.co.uk/tol/arts_and_entertainment/film/article6729022.ece.

[391] Ibid., str. 196-8.

- Druga opcija može biti čvršća zakonska regulacija i neki oblik cenzure. Cenzurisanjem i restriktivnom medijskom politikom može se smanjiti mogući uticaj terorista na društvo, ali to je mera koja je veoma nepopularna i ako se dozvoli, može dovesti do potpune izmene prava na izveštavanje. Istina je da treba izbeći situaciju da se terorističke organizacije koriste masovnim medijima, ali ne sme dopustiti ni uništenje slobode misli.
- Treća opcija medijske politike, medijskog pokrivanja terorizma možemo nazvati, dobrovoljno uzdržavanje. Suština ove opcije jeste suptilno izbegavanje manipulacije i eksploatacije medija od terorističkih organizacija. Medijske kuće treba da izgrade sisteme za uzdržano i promišljeno izveštavanje i da koriste stručnih savetnika u slučajevima izveštavanja u krizi talaca.

Terorizam na medije, znači, može delovati dvojako: ili da ih instrumentališe za svoje ciljeve, ili da donese restrikciju u slobodu izveštavanja. Demokratska i medijski otvorena društva podložnija su prvom obliku delovanju terorista na medije. Imamo primere kada medijska cenzura može biti korisna za odumiranje vojnih krila, a jačanja političkih krila neke organizacije. Tako je bivša britanska premijerka Margaret Tačer, tražila da se teroristima uskrati publicitet, te je uvedena i zabrana objavljivanja glasa terorističkih predstavnika. Uprkos tome što je Šin Fejn bila legalna politička stranka u Republici Irskoj, zbog njene veze s IRA-om u Republici Irskoj i u Velikoj Britaniji zabranjeno je Zakonom medijima iz 1960. intervjuisanje predstavnika Šin Fejna. Britanski mediji premošćavali su zabranu upotrebom glasova glumaca-naratora koji su pratili snimke vođa Šin Fejna.

Terorizam kao pojava višesmerno deluje na odnos medija i javnosti. Sa jedne strane, mediji se trude da zadrže pravo na izveštanje, ali i da to pravo malo prošire zarad konkurencije i gledaonosti, a država se trudi da uspostavi pravila i granice u izveštavanju, ali i da ograniče slobodu medija, odnosno uzurpacija medijskog prostora od države. Terorističke organizacije, ali i država u ovoj borbi su i medije pretvorili u ratno polje. Kako bi se odbranile od napada a ipak zadržale medijski prostor u mnogim državama novinari su, uglavnom posredstvom sindikata i najčešće u saradnji sa svojim vladama donele svojevrsna etička uputstva o izveštavanju o terorističkim akcijama. U SAD-u posle 11. septembra bilo je mnogo apela upućenih medijima, ali ništa formalno nije doneseno. U Velikoj Britaniji koja ima iskustvo dužeg narušavanja bezbednosti u Severnoj Irskoj i zbog nje, decenijama egzistiraju preporuke Ministarstva odbrane „*Defence Advisory Notice System*". Tako su informativne agencije BBC i Reuters imaju uputstva prema kojima novinari moraju da postupaju. BBC ima najstarije u svetu uputstvo novinarima naslova „Terorizam i nacionalna bezbednost". Ovde se između ostalog navodi da u praćenju terorizma treba govoriti istinu i to brzo, oprezno, potpuno, odgovorno i izbegavajući spekulacije. Govori se o izveštavanju iz Severne Irske,

gde BBC poziva novinare da o Severne Irskoj ne govore samo kroz prizmu sukoba terorističkih akcija.[392] Novinari u Izraelu pod normalnim smatraju da svi tekstovi o nacionalnoj bezbednosti i terorizmu treba da prođu cenzuru. U Rusiji posle krize u moskovskom kazalištu 2002. novinari dobrovoljno predlažu i prihvataju „Antiterorističku konvenciju". Vlasti u Španiji su 1984. donele zakon koji predviđa kazne za hvaljenje ili davanje podrške terorističkim organizacijama, a sudije su svojevremeno imali vlasti za zatvaranje radio stanica. SR Nemačka je već 1976. uvela zakon o protivustavnom delovanju.

Ali ako posmatramo akcije u kojima učestvuju države i kada državne institucije kao npr. vojska, nelegalno, nelegitimno i bespoštedno ubijaju civile, razaraju društvena dobra, uništavaju prirodnu sredinu i dr. onda možemo zapaziti da u takvim državama odnosno društvima imamo zatvoreni medijski prostor i skoro nikakve ljudske slobode.

Borba za slobodni, a bezbedni prostor

Sfera koju smo detaljno obradili u jednom od prethodnih poglavlja, a koja je danas u žiži interesovanja je sfera interneta. Kao što smo ranije objasnili, ovaj prostor je do sada bio slobodno mesto, bez ograničenja koja važe u fizičkom svetu. Ipak, mit o potpunoj slobodi govora i neograničenim mogućnostima komunikacije polako nestaje, jer se mrak kontrole nadvio i nad ovim mestom.

Već pomenuti propisi, pooštravaju i proširuju oblasti i medije koji se kontrolišu, pa uprkos opasnostima od kojih se barem narativno štitimo, ovo sve izgleda kao početak „mračnog doba", u kome vladine agencije imaju potpunu kontrolu nad građanima, vrše neograničeni nadzor i ugrožavaju osnovna ljudska prava. Svi se nalazimo kao u „kući Velikog brata" gde se svaki nas pokret snima i čuva. S druge strane, predstavnici policije, ipak opravdano, naglašavaju opasnosti. Teško je u ovoj sferi pronaći „zlatnu sredinu" pogotovo što je i ova vrsta prisluškivanja primamljiva i za policiju i nije lako pronaći oblik kontrole koji ne bi ugrožavao privatnost, a bio dovoljno efikasan u borbi protiv kriminala.

Napadi internet terorista se čine manje bolni i „virtuelni", ali čitava ekonomija SAD i mnogih drugih zemalja se zasniva na Internetu. Pojava svakog novog virusa izaziva milionske štete, a sinhronizovani i vešti napadi internet terorista mogli bi da nanesu nove gubitke, ne samo materijalne (može se ugasiti radar kontrole letenja, ugasiti struja u bolnicama..). Postoje indicije da je otmicama aviona prethodio najveći do tada hakerski napad na kompjuterske mreže u Sjedinjenim Državama,

[392] Jelena Jurišić, Marko Šaput, „Utjecaj terorizma na ulogu i djelovanje medija", *Politička misao br*. 4, 2005, str. 125-6.

koji je paralisao i sistem kontrole letenja. Posle napada, FBI je odlučio da ponovo aktivira kontraverzni „Mesožder" (*Carnivore*) sistem za nadgledanje elektronske prepiske, koji je bio na meti mnogih boraca za slobodu govora i zbog koga je, u više navrata, i pokretana istraga.[393] Za ovaj sistem se ne bi ni znalo da se Internet servisni provajder (*ISP*) *Earthlink Inc.* nije žalio u članku u listu *Wall Street Journal*. Posle velike reakcije građana (prvenstveno građana SAD) republikanci i demokrate u SAD-u zatražili su od FBI da ne koristi ovaj uređaj, čija se upotreba kosi sa 4. amandmanom američkog ustava koji se odnosi na slobodu govora i zaštitu privatnosti građana.

Uređaj se postavlja kod provajdera sa čijeg se servera za elektronsku poštu skidaju paketi informacija. Većina servisnih provajdera koji su instalirali Mesožder su male kompanije koje nemaju opremu i tehničku ekspertizu da daju istraživačima informacije navedene na sudskom nalogu. Veći servisni provajderi, sa izuzetkom firme *Earthlinc Inc*., nisu pogođeni Mesožderom, a za koga u FBI tvrde da je pasivan na mreži (takozvani crv) i da ne ometa isporuku elektronske pošte, jer ima sposobnost da pruži FBI-u ono što im je potrebno**.**

Prva zapadna zemlja koja je usvojila zakon koji legalizuje vladino prisluskivanje na Internetu je Velika Britanija.[394] Dok zakon nije donesen, u Britaniji je važio RIP zakon, prema koje je Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministar unutrašnjih poslova, mogli su da zahtevaju šifre za dekodiranje svih komunikacija podataka, sa zatvorskom kaznom od dve godine za one koji ne postupe po naređenju.[395] Ako se od službenika neke kompanije zatraži da preda šifru Vladi, on je po zakonu to morao da učini u najvećoj tajnosti. Smernice za ovaj „dostavljački" prekršaj, kako je poznat prema britanskom zakonu, mogle bi ostaviti neku međunarodnu kompaniju potpuno nesvesnom da je ono što ona smatra bezbednim podacima kompanije pod istragom MI5. Oni koji krše dostavljački prekršaj mogli su da dobiju do pet godina zatvora. Dok su službenici Velike Britanije zaštićeni od

[393] O sistemu se malo zna, osim da su u pitanju posebno konfigurisani Windows računari koji, na strateškim tačkama mreže, vrše nadgledanje internet komunikacija. Prema nezvaničnim informacijama, agenti FBI-ja su se obratili svim najvećim internet servis provajderima, tražeći od njih instaliranje sistema, kao i davanje na uvid svih podataka o saobraćaju, koji se čuvaju na serverima ovih kompanija. Naročito je FBI zainteresovan za elektronsku poštu, pri čemu se pregledaju i *POP3* korisnički nalozi, ali i komunikacije elektronske pošte koja se čita preko elektronske mreže: pretražuju se serveri *AOL*-a, *Yahoo*!-a, *Earthlink*-a, *Microsoft Network*-a.

[394] Zakon je donet 26.07.2000.godine.

[395] Regulation of Investigatory Powers=Propis istražnih vlasti (RIP), koji zahteva da internet provajderi u Velikoj Britaniji uđu u trag svim protocima podataka koji prolazi kroz njihove kompjutere i usmeri ih na Vladin centar za tehničku pomoć (GTAC). GTAC je ustanovljen u londonskom štabu britanske službe bezbednosti, MI5.

posledica toga što prosleđuju šifre ili šifrirane podatke vladi, ta zaštita ne važi van Velike Britanije u drugim jurisdikcijama, kojima na primer pripada roditeljska kompanija. Drugim rečima, strani građani mogu biti osuđeni po britanskom zakonu za akcije koje su savršeno legalne u njihovim zemljama.[396]

Hakeri se prema novom zakonu u Velikoj Britaniji smatraju teroristima. U Zakon o terorizmu je dodat i član koji se odnosi na one koji ugrožavaju javne kompjuterske sisteme i koji će se, od donošenja zakona, smatrati teroristima. U novom članu zakona se upotrebljava kovanica *cyberterrorists*, ali nije precizno određeno kada će se neka akcija smatrati terorističkom, a kada ne. Sve u svemu, definicija reči „terorista" je proširena, a hakerske grupe bi mogle da se nađu rame uz rame sa IRA-om ili Hezbolahom. Najavljene su i promene u zakonodavnoj sferi, a koje se tiču hakera i postupaka koji će se voditi protiv njih. U Antiteroristički zakon Sjedinjenih Država će možda biti dodate nove klauzule, kojima se hakeri izjednačavaju sa teroristima, pri čemu im se može izricati čak i kazna doživotne robije. Ono što je vrlo važno, ali i zastrašujuće za mnoge grupe koje se bave ljudskim pravima, jeste predlog da se zakon primenjuje i retroaktivno. Na ovaj način, mnogi hakeri, koji su prošli sa opomenom ili manjim uslovnim kaznama, bi mogli da se ponovo nađu pred sudom, ovoga puta tretirani kao teroristi, uz mogućnost izricanja i najstrože kazne.

Represivne metode ili vojska i policija u borbi protiv terorizma

Kao što smo objasnili u trećem poglavlju u protivterorističkom delovanju države koriste različite instrumente: policijske, kazneno-pravne, vojne, obaveštajne, političke, civilno-građanske (na primer amnestija za prestanak terorističkog delovanja.[397] Neuspesi država i međunarodne zajednice u borbi protiv vrlo kompleksnog terorizma uslovljavaju kontinuirano preispitivanje i evaluaciju protivterorističkih (nacionalnih i međunarodnih) strategija i tehnika u potrazi za adekvatnim i efikasnijim rešenjima. U tim okvirima, pre tridesetak godina niz država je započeo sa stvaranjem specijalnih vojnih i policijskih snaga i njihovim uvođenjem u protivterorističke sisteme. Oko tih takozvanih trećih, odnosno

[396] U međuvremenu se organizacije za zaštitu građanskih prava brinu da bi zakon o čitanju elektronske pošte od strane vlade grubo povredio privatnost, dok se biznismeni plaše da će ovaj zakon naterati kompanije koje trguju preko interneta da presele svoje operacije u druge zemlje, na primer u Irsku, koja nema takva ograničenja.

[397] Seth Jones, Martin Libicki, *How Terrorist Groups End: Lessons for Countering al Qa'ida*, RAND Corporation, Santa Monica, USA, 2008.

paravojnih snaga, veže se niz kontroverzi i dilema,[398] ali uprkos svemu rečenom, „treće snage", koje se nalaze između policije i vojske, predstavljaju još uvek prihvatljiv instrument za suzbijanje terora. Kao specijalizovane snage one raspolažu odgovarajućim funkcionalnim sposobnostima i povećavaju broj akcionih opcija državnim stratezima. „Treće snage" su naprosto politički održiva alternative policijskim i vojnim nedostacima i nesposobnostima u borbi protiv terora. Upotreba policije i drugih kaznenoprocesnih instrumenata primerena je demokratskim standardima i praksi suzbijanja nasilja unutar granica države. No, policija se pokazala nedovoljno efikasnim sredstvom za suzbijanje terorizma, vojska se činila potencijalno efikasnijim sredstvom. No, upotreba vojske u unutrašnjim sukobima nije samo suprotna tradicionalnoj ulozi vojske, već i standardima demokratije.[399] Pored toga, slučajevi upotrebe vojske u unutrašnjim sukobima, kao što je severnoirski sukob, dokazali su da vojska nije bila sposobna rešiti pitanje terorizma, a britanska vojska koja se u Severnoj Irskoj nalazila od avgusta 1969. do septembra 2007. godine dodatno je usložnila ionako složeni severnoirski sukob i umesto instrumenta za rešavanje sukoba postala bitan akter sukoba. Opravdanost upotrebe vojnih snaga, kao uostalom i njihova efikasnost u borbi protiv terorizma, dugo su već predmet analiza i sporenja. Stručnjaci ugledne američke RAND *Corporation*, Set Džons i Martin Libicki (Seth Jones, Martin Libicki) istražili su konačne rezultate odnosno završetak delovanja svih 648 terorističkih organizacija koje su od 1968. do 2006. godine delovale širom sveta. Rezultate istraživanja pokazali su u izvrsnoj studiji „*How Terrorist Groups End*". Rezultati istraživanja (Dijagram X) pokazali su da su vojne snage samo u sedam posto slučajeva bile uspešne u savladavanju terorističkih organizacija. Znači, mora se priznati da su vojna delovanja neefikasno sredstvo u borbi protiv unutrašnjeg terorizma, a kako smo pokazali dugotrajno vojno prisustvo i delovanje represivnim merama loše deluje i na etrorizam uopšte.

Faktori uticaja na terorističke mreže

Danas postoje dva, dijametralno suprotna, načina borbe protiv terorizma. Prvi način, „akcija odmazde", je uticanje na počinioce kada se napad dogodi drugi način, a „akcija prevencije" ili „akcija pomirenja" je delovanje na uzroke nezadovoljstva koje dovodi do terorizma. Oni koji smatraju da je represija jedini način „pregovora"

[398] Charles Townshend, *Terorizam,* TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2003.

[399] Tokom 1970-ih godina niz visokorazvijenih demokratskih država, kao što su Kanada i Australija, koristilo je vojsku za protivteroristička delovanja u okviru svojih granica (Grant Wardlaw, *Political Terrorism: Theory, Tactics, and Counter-measures*, Second edition, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.).

sa teroristima smatraju da teroristi pristupaju nasilju iz racionalnih razloga, pa je, shodno tome jedino rešenje – nasilje i to u vidu odmazde (pošto se teroristički akt dogodi) i prevencije (pre nego što se dogodi).

Nasuprot njima stoje oni koji naglašavaju socijalne, političke i ekonomske uzroke terorizma te stoga kao rešenje nameću društvenu prevenciju (suzbijanje siromaštva, smanjenje političkih tenzija). Kao polazna tačka, uzima se rezolucija Ujedinjenih nacija u kojoj se zaključuje da „mere za sprečavanje međunarodnog terorizma iziskuju proučavanje uzroka onih oblika terorizma i nasilnih akcija koje leže u bedi, razočaranju, nezadovoljstvu i očajanju".[400] Oni koji veruju da je ovaj put jedini pravi put, predlažu dugoročne reforme i politiku pomirenja odmah, na kratki rok.[401] Podsetimo i da se u dokumentima Ujedinjenih nacija ne razlikuju „manje opasnosti" (siromaštvo) od „većih opasnosti" (terorizam), jer su ove vrste pretnji usko povezane. „Siromaštvo može dovesti do terorizma, a terorizam može velike dijelove svijeta baciti u siromaštvo. 'Siromaštvo je opasno koliko i oružje za masovno uništenje'".[402]

Fundamentalizam nemoćnih i siromašnih najbolje je okarakterisao Herbert Markuze (Herbert Marcuse) opisom „nasilje tlačenja i nasilje oslobađanja": „(s) obzirom na to da su države, među njima i mnogi američki saveznici, od 1965. ubile 2,5 milijuna ljudi, a teroristi nekoliko tisuća, koliko bi ljudi trebalo pobiti da bi se prema takvom scenariju iskorijenio terorizam?".[403]

Svakodnevno, u borbi protiv terorizma, gine na desetine civila. Prema izveštaju Ujedinjenih nacija, samo u Iraku je u 2006. godini poginulo oko 34 000 civila, a i periodu od 2003. do kraja aprila 2007. godine, u Iraku je poginulo više od 500 000 civila. Na ovakav način stvara se sve veći broj protivnika rata i u SAD i u svetu, koji uz ostale uslove socijalne, ekonomske i druge mogu lako postati teroristi, jer nemaju drugi način borbe.

Iračanin čije su dete ranili američki vojnici tokom napada tenkovskim projektilima i „pametnim bombama" na civilne objekte, pred televizijskim kamerama rekao je: „Je li ovo napad na teroriste? Tako ćemo svi postati teroristi".[404]

Možda najbolji primer besmislenosti ovakvog proaktivnog, dugotrajnog rata koji se bazira na odmazdi je izjava, „(š)to nas briga za američko bombardiranje (i

---

[400] Ibid.

[401] Čarls V. Kegli ml., Judžin R. Vitkof, *Svetska politika trend i transformacija*, op. cit., str. 633.

[402] Gerhard Staguhn, *Knjiga o ratu: zašto ljudi ne mogu živjeti u miru?*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2007, str. 198.

[403] Lloyd Pettiford, David Harding, *Terorizam: novi svjetski rat*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2005, str. 192–3.

[404] Jean Baudrillard, *Duh terorizma*, Meandar, Zagreb, 2003, str. 19, 30.

svako drugo bombardiranje i ubijanje, op. a.)! Naši ljudi žele umrijeti koliko i Amerikanci živjeti!"[405] Ova izjava možda nam najbolje oslikava užas i očajanje samoubilačkog terorizma kao najradikalnijeg oblika nasilja, ali upravo na primeru bombaša samoubica možemo najbolje dočarati razloge pribegavanja terorizmu i samim tim naći najoptimalnije načine za eliminisanje ili bar smanjenje ove pretnje.

Elija Avad (Elia Awaad), direktor odeljenja za mentalno zdravlje u Palestinskom crvenom polumesecu iz Beit Sahura, kaže:

„Stravično je to što se događa, no bombaš samoubica djeluje zbog traume koja se taložila generacijama, u nekim slučajevima od 1948. Mark Juergensmeyer akcije bombaša samoubica smatra sredstvima za „ispravljanje poniženja" svih jako poniženih. „Oni se pridružuju teroristima ne samo da bi omalovažili svoje neprijatelje, već i zato da za sebe osiguraju osjećaj moći".[406]

I Džon Rouz (John Rose) uzroke akcija bombaša samoubica pronalazi u poniženju, traumi, nemoći: „(b)ombaš samoubojica je bio doslovno izbjeglica kojemu nije dopušteno vratiti se kući".[407] Prema Džesiki Štern (Jessica Stern), profil tipičnog palestinskog bombaša samoubice pre druge Intifade i pre napada 11. septembra, čiji je opis dobila od svojih sagovornika — predstavnika Palestinske vlade, izgleda ovako:

„Mlad je, često tinejdžer. Mentalno je nezreo. Pod pritiskom je da se zaposli. Ne može pronaći posao. Nema izbora, a nema ni mreže socijalne sigurnosti koja bi mu pomogla (…) Nema djevojku ili zaručnicu. U slobodne dane nema novaca da bi otišao u diskoteku i udvarao se djevojkama. Nema načina da bilo kako uživa u životu. Život nema značenja, osim patnje. Brak nije mogućnost — to je skupo i ne bi se mogao brinuti ni za vlastitu obitelj. Osjeća da je izgubio sve."[408]

Nepravda, nezaposlenost, siromaštvo i beda, poniženje i uvrede, dovodi do osećanja o besmislu života koje posebno, pojačava i gubitak članova njihove porodice. Ako se, u takvom stanju depresije, potencijalni samoubica nađe u društvu pojedinaca ili organizacija koji ga pripremaju za samoubilačku terorističku akciju, čuće:

„O životu nakon smrti i raju koji ga čeka ako umre za džihad. Objašnjavaju mu da će se, prijavi li se dobrovoljno za samoubilačku akciju, ime njegove obitelji spominjati s najvećim poštovanjem. Pamtit će ga se kao šehida (*shaheeda* mučenika, junaka). Postat će mučenik, a Hamas će njegovoj obitelji

[405] Ibid.

[406] Jessica Stern, *Terorizam u ime Boga: zašto ubijaju vjerski militanti*, Slovo, Zagreb, 2006, str. 83.

[407] John Rose, *Mitovi cionizma,* Naklada Ljevak, Zagreb, 2005, str. 19.

[408] Jessica Stern, *Terorizam u ime Boga: zašto ubijaju vjerski militanti*, op. cit., str. 79–80.

dati 5 000 dolara, brašna, šećera, drugih namirnica i odjeće. Najvažnije, status njegove obitelji značajno će porasti — prema njima će se odnositi kao prema junacima. Uvjet za sve to: nikom ni riječi. Od kuće će ga odvesti 48 sati prije akcije tako da nema mogućnosti da se predomisli. Za to će vrijeme napisati svoja oproštajna pisma i potpisati oporuku, čime se otežava odustajanje".[409]

Sijed Kurban Husain (Syed Qurban Hussain), otac sedmorice sinova, po zanimanju je tradicionalni iscelitelj biljem. Njegov peti sin, oblasni zapovednik u Kašmiru, proveo je dve godine u, „kako to Pakistanci kažu, Kašmiru pod indijskom okupacijom (…) Ubijen je sa 26 godina".[410] U razgovoru sa Džesikom Štern kazao je:

„Danas kad imam sina mučenika, svatko se prema meni odnosi s više poštovanja. A kad u selu postoji mučenik, to drugu djecu potiče da i sama krenu tim putem. To potiče duh cijelog sela. "[411]

Ipak, objašnjenja da je glavni motiv samoubica u terorističkom činu nagrada u raju, ili pak, ekonomska korist, je suviše pojednostavljena. U glavne motive treba uvrstiti obesmišljavanje života, „suštinu procesa dehumanizacije čoveka, ljudskih aktivnosti i ljudskih delatnosti čini upravo proces obesmišljenja ljudskog života".[412]

Izvrsna analiza holandskog Instituta za međunarodne odnose *Cligendael* iz Haga objavljena je 2007. godine pod naslovom *Jihadi terrorists in Europe, their characteristics and circumstances in which they joined the jihad: an exploratory study*. [413] U analizi se kaže da u odnosu na geografsko područje delovanja, gotovo sve planirane akcije ciljale su na Zapadnu Evropu. Prema kriterijumu aktivnosti analiziranih terorističkih mreža, u Velikoj Britaniji aktivno je 12 mreža, u Holandiji 7, u Francuskoj 4, u Španiji 3 i u Belgiji 3.[414] Opšte je pravilo da se članovi mreža regrutuju u istom mestu i zemlji u kojoj žive. Trinaest terorističkih mreža potiče iz

[409] Ibid., str. 80.

[410] Ibid., str. 237.

[411] Ibid., str. 238.

[412] Bogdan Šešić, *Čovek, smisao i besmisao: dijalektika smisla i besmisla,* Rad, Beograd, 1977, str. 252.

[413] U studiji se negiraju tradicionalna objašnjenja da faktori kao što su siromaštvo, trauma, bes, ludilo ili ignorisanje vode ljude u terorizam. Umesto toga objašnjava se ključna uloga socijalnih mreža u transformaciji socijalno izolovanih pojedinaca u fanatične mudžahedine. Edwin Bakker, *Jihadi terrorists in Europe, their characteristics and circumstances in which they joined the jihad: an exploratory study*, Cligendael Security Paper 2, Cligendael Security and Conflict Programme (CSCP), December 2006, www.cligendael.nl.

[414] Pod pojmom segmenta mreže može se podrazumevati jedna osoba, ili, kao što je to bio slučaj bombaških napada u Madridu, više od 30 osoba. Neke od mreža odgovorne su za više terorističkih napada.

arapskog govornog područja, najviše iz Severne Afrike i to iz Alžira i Maroka. Reč je o prvoj, drugoj ili čak trećoj generaciji imigranata koji pripadaju srednjoj društvenoj klasi i stari su između 20 i 30 godina, neosuđivani su. Upoređujući razlike između mreža i njihovih članova može se utvrditi kako su te razlike znatno veće među mrežama, nego među njihovim članstvom. U odnosu na bračni status, u celom analiziranom uzorku jednako su zastupljeni oženjeni, neoženjeni i razvedeni. Analiza verskog aspekta pokazuje da u svakoj od mreža postoji očigledan porast verske predanosti pre i u vreme stvaranja mreže, te da su članovi tada dosta religiozniji, nego što su to bili u detinjstvu. Što se tiče mesta osnivanja mreža, većinu su ih osnovali sami članovi i to u zemljama njihovog prebivališta, iako se u nekim slučajevima proces radikalizacije i regrutovanja dogodio spolja. Pojedine osobe bile su regrutovane u drugim zemljama (Dijagram 8).

Sprovedena analiza pokazuje da je reč o vrlo efikasnim terorističkim mrežama, te da ih je najviše aktivno u Velikoj Britaniji, gde je takođe regrutovan i najveći broj terorista. Postavlja se pitanje zašto. Razloge mnogi analitičari objašnjavaju partnerstvom Velike Britanije sa SAD, ali to nam se čini previše jednostavnim. Dodatni razlozi se nalaze u razmatranju drugih aspekata: politikoloških, socijalnih, ideoloških, pravnih i brojnih drugih.

Od 242 pripadnika terorističkih mreža, 237 su žene. Interesantan je podatak, da je prema pomenutoj studiji 211 osoba, živelo samo u okviru Evrope. Unutar celokupnog broja od 242 osobe njih 50 povezano je rodbinskim vezama. Ovaj podatak jasno pokazuje da rodbinska povezanost nije jedan od odlučujućih činjenica kod donošenja odluke o pristupanju terorističkoj mreži, jer iznosi samo dvadesetak posto ukupnog uzorka, već da je odluka o pristupanju terorističkoj mreži kod 80 posto terorista vezana uz širi socijalni kontekst. Potvrdu ranije iznesenih teza daju i druge studije recimo analize Marka Sejgmena (Marc Sageman), Edvina Bejkera (Edwin Bakker) i druge.[415]

Broj počinjenih terorističkih napada u Evropi od 2006. godine uverljivo pokazuje razmere ugroženosti Unije ovim problemom. Tokom 2006. godine u Evropskoj uniji je izvedeno ukupno 498 terorističkih napada.[416] Ovaj broj se malo počeo smanjivati od tada, ali i dalje je 2011 godine napada na zemlje članice EU je bilo 174, a sledeće godine čak 219.

Zbog podizanja bezbednosne kulture i donošenja dodatne broj uhapšenih i osumnjičenih tokom godina se zanemarljivo smanjuje. Godine 2006. uhapšeno

[415] Marc Sageman, *Understanding Terror Networks*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2004.

[416] Pogledati na stabilnoj internet adresi europola : http:// http://www.europol.europa.eu/. publications/EU_Terrorism_Situation_and_Trend_Report_TESAT2007.pdf, 2007.

ukupno 706 osumnjičenih terorista u 15 država članica, 484 u 2011. godini, a 537 u 20122011. godini. Analiza dostupnih podataka za 2006. godinu pokazuje, očekivano, da najviše terorističkih mreža postoji upravo u zemljama koje su tokom iste godine najviše bile ugrožene problemima unutrašnjeg terorizma. To se u prvom redu odnosi na: Francusku, Španiju i Veliku Britaniju. Isto se odnosi i na mesto regrutovanja terorista-pripadnika međunarodnih terorističkih mreža. Najveći broj terorista džihada u Evropi regrutovao se takođe u onim zemljama Unije koje su najviše bile ugrožene napadima unutrašnjih terorističkih grupa (Velika Britanija i Španija). Osumnjičeni i umešani u osujećene terorističke planove u Velikoj Britaniji i Danskoj rođeni su, ili su odrasli, u zemljama članicama Evropske unije. Time se i praktično potvrđuju rezultati istraživanja Edvina Bakera po kojima je u Evropskoj uniji aktivan velik broj terorističkih mreža koje svojim napadima najviše ciljaju upravo na Evropsku uniju, čiji su stanovnici mnogi od njih, ili su se u njoj rodili i odrasli. U oba ranije navedena slučaja bili su umešani obraćeni koji su radikalizovani u Evropi.

Dijagram 8. Udeo terorističkih mreža džihada po zemljama EU [417]

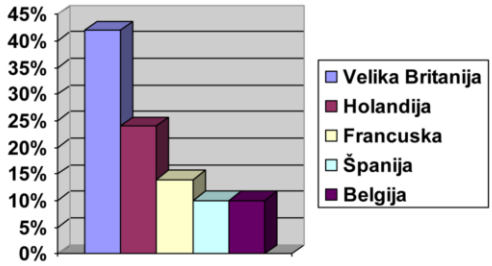

Dijagram 9. Udeo regrutovanih terorista po mestu regrutovanja u Evropi (u poređenju sa podacima za Avganistan)[418]

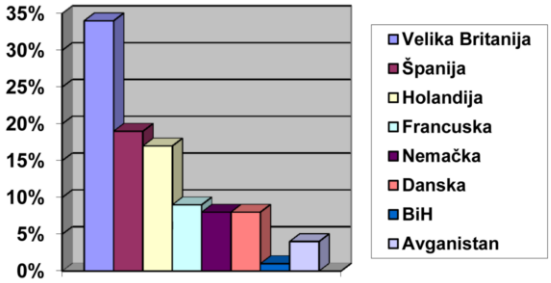

[417] Izvor podataka za izradu ovog prikaza je pomenuta studija Edvina Bejkera od 2007. godine.

[418] Ibid.

Dijagram 10. Završetak terorističkih organizacija (%)

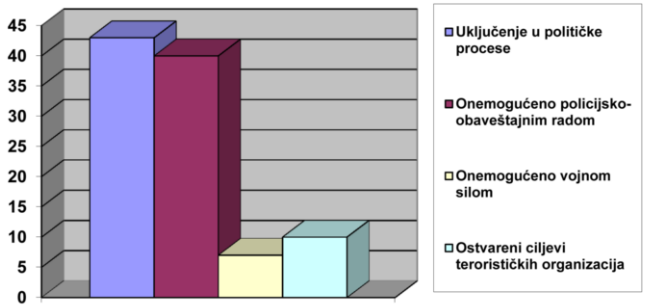

Humana (ljudska) bezbednost

(1) Osnovna karakteristika humane bezbednosti je njen univerzalni karakter. Iako se njen konkretan sadržaj može radikalno razlikovati zavisno od geografskog, ekonomskog ili političkog okruženja u kome neka konkretna zajednica živi, svi delovi sveta, od najrazvijenijih do najsiromašnijih, podložni su pretnjama humanoj bezbednosti. U nekim zemljama, dominantna forma humane nebezbednosti može biti pretnja od kriminala; u drugim zemljama, to može biti pretnja od strukturne nezaposlenosti i ekonomskog ugrožavanja opstanka; u nekim slučajevima dominantna pretnja može uključivati masovno narušavanje ljudskih prava, ili drastično unazađivanje kvaliteta životne sredine. Kao što se iz ovog nabrajanja vidi (a sve ove pretnje humanoj bezbednosti su navedene u seminalnom dokumentu UN), humana bezbednost, u suštini, uključuje sve ostale pretnje bezbednosti koje se danas, u nekim istraživačkim centrima, izučavaju kao posebne vrste nekonvencionalne bezbednosti — i biološku, i bezbednost životne sredine, i bezbednost od kriminala i terorizma, i ekonomsku, i onu u vezi sa individualnim i grupnim pravima. Sama širina pretnji humanoj bezbednosti jasno pokazuje da je odgovor na te pretnje fundamentalno metodološki različit u odnosu na klasičan odgovor na pretnje bezbednosti koje uključuju primenu nasilja, i to u najmanje dva bitna smisla.

(a) Pre svega, klasični odgovor na „tvrde" pretnje bezbednosti, kao što je već pomenuto, uključuje pretnju upotrebom vojne sile u cilju zaštite nacionalnih ili drugih bitnih grupnih interesa. Pokušaj upotrebe metodologije „tvrde" bezbednosti je, između ostalog, i objava „rata protiv terorizma" od strane administracije bivšeg predsednika SAD Džordža Buša mlađeg, a njeni rezultati, po svemu sudeći, opet vode ka pribegavanju nevojnim metodama usled ograničene upotrebljivosti ratujućeg modela. Pretnje humanoj bezbednosti se u načelu ne mogu rešavati vojnom silom, već strukturisanom politikom kojom će se izvori tih pretnji otklanjati ili preusmeravati. Ako se terorizam smatra pretnjom humanoj bezbednosti, onda

je ishod pokušaja primene ratujućeg modela kontrole terorizma sasvim očekivan i logičan. Pod pretpostavkom da terorizam proističe iz izvesnih socijalnih i političkih uslova, bez obzira na njegovu fenomenološku neprihvatljivost i suprotstavljenost savremenim civilizacijskim normama, njegovo „rešenje" kao pretnje humanoj bezbednosti može počivati samo u primeni konstruktivne socijalne, spoljne i bezbednosne politike, kojima bi se, istovremeno, delovalo na različite kategorije uzroka koji motivišu terorističke kampanje i pokrete, tamo gde je to moguće. Postoje teroristički pokreti i terorističke agende na koje je teško danas delovati socijalnom ili spoljnom politikom, jer je reč o zapuštenim konfliktima koji su vremenom eskalirali i okoštali u kulturne stereotipe uzajamne netrpeljivosti i neprijateljstva između različitih zajednica. Istovremeno, postoji niz terorističkih pokreta koji su izraz reakcije na akutnu frustraciju legitimnih kolektivnih potreba i aspiracija, koje je mogućno neutralisti konstruktivnim političkim obraćanjem tim potrebama i političkim projektima. Primera radi, u Pakistanu danas vrlo je teško nekom konstruktivnom socijalnom politikom sprečiti terorizam, koji je pre svega motivisan islamskim radikalizmom. Jedan pokušaj takve pacifikacije Talibana je i prevođenje čitavih oblasti pod njihovu kontrolu i omogućavanje da u tim oblastima bude uvedeno šerijatsko pravo, što bi, recimo, bilo sasvim neprihvatljivo za neku drugu zemlju (Pakistan je specifičan jer je on i nastao odvajanjem od Indije da bi se formirala islamska država). Kada je terorizam motivisan idejom da je, recimo, Islam jedina prava vera, a da su svi ostali ljudi nevernici koje „ognjem i mačem" treba privesti Alahu, onda se može sa razlogom biti skeptičan u smislu mogućnosti da se takav terorizam iskoreni, recimo, boljom politikom zapošljavanja mlađeg muškog stanovništva, omogućavanjem značajnijeg pristupa međunarodnim telima za odlučivanje o globalnim pitanjima za članove zajednice koja je uključena u terorizam, itd. Međutim, kada je reč o terorističkim kampanjama poput palestinske borbe za sopstvenu državu, ili o terorizmu koji tradicionalno prati sukob u Severnoj Irskoj, ne samo načela, nego i iskustvena praksa su već pokazali da je konstruktivnim političkim merama moguće praktično pacifikovati sukob koji je u korenu tih terorističkih kampanja. Sasvim je drugo pitanje, naravno, da li postoji dovoljno političkih interesa, a samim tim i volje, da se potrebni politički ustupci i naprave u tim slučajevima. No, specifična problematika borbe protiv terorizma će biti predmet posebnog razmatranja nezavisno od ovde prisutnog kumulativnog i sumarnog razmatranja osnovnih karakteristika humane bezbednosti u celini.

(b) Drugi bitan smisao u kome je pristup pretnjama humanoj bezbednosti različit od tradicionalnog rešavanja bezbednosnih kriza je vremenski određen: u tradicionalnom razmišljanju o bezbednosti, individualna ili kolektivna bezbednost se legitimno smatra ugroženom onda kada neko drugi, bilo da je reč o pojedincu, grupi ili državi, pokaže jasnu nameru da izrši neku vrstu agresije. Na tu pretnju,

koja se u nekim programskim odbrambenim dokumentima, poput onih u SAD, naziva „iminentnom" ili „jasno prisutnom" pretnjom, moguće je legitimno odgovoriti bezbednosnim merama. Slično tome, kada je reč o tradicionalnom policijskom delovanju prema kriminalu, ono je suštinski reaktivno određeno: policija se tradicionalno aktivira tek nakon što je otkriveno krivično delo, koje ona onda „rešava", a potom se aktivira i krivično-pravni sistem.

Savremeno delovanje protiv pretnji humanoj bezbednosti nikada nije reaktivno, nego proaktivno. U onoj meri u kojoj se danas i kriminal smatra pretnjom mekoj bezbednosti, došlo je čak i do transformacije policijskog rada, pa se tako danas bitni delovi policijskog aparata bave proaktivnim sprečavanjem krivičnih dela, a to podrazumeva i raširenu upotrebu metoda obaveštajnog kriminalističkog rada, koji je ranije u mnogim zemljama po zakonu bio rezervisan isključivo za službe državne bezbednosti. Slično tome, mere socijalne i bezbednosne politike koje se primenjuju za saniranje većine pretnji humanoj bezbednosti su tako zamišljene da traže izvore bezbednosnih kriza pre nego što se te krize manifestuju u punom intenzitetu, i nastoje da se što efikasnije obrate njihovim uzrocima na način koji će omogućiti da se same bezbednosne posledice umanje do nivoa podnošljivog za građane.

(2) Druga karakteristika humane bezbednosti je međuzavisnost njenih komponenti.[419] Ta karakteristika je ilustrovana prethodnim napomenama o terorizmu kao formi humane nebezbednosti. Ukoliko u nekom delu sveta, a ekonomski slabo razvijeni delovi sveta u kojima se danas regrutuju radikalni džihadisti su dobar primer za to, postoji kulturna dominacija, marginalizacija umerenih slojeva stanovništva, nesigurnost u egzistencijalnom smislu, ne poštuju se ljudska prava, i sistemski je frustriran čitav skup legitimnih političkih ambicija zajednice, posledice takve humane nebezbednosti sa visokom verovatnoćom će se odraziti kroz fenomenologiju bilo terorizma prema razvijenijim delovima sveta (fenomen karakterističan za period posle 11. septembra 2001.), bilo kroz masovne migracije, narušavanje stabilnosti drugih zemalja, trgovinu ljudima, pribegavanje trgovini narkoticima radi ekonomskog preživljavanja delova stanovništva, ili pak kroz otvoreno etničko gerilsko ratovanje sa elementima terorističke taktike, kao što je već godinama slučaj na Bliskom Istoku.

(3) Treća bitna karakteristika je podložnost ranoj prevenciji radije nego represivnom odgovoru. Pošto se polazi od pretpostavke da su pretnje humanoj bezbednosti u načelu rezultat poremećaja u ekološkom, ekonomskom, socijalnom ili političkom okruženju, bez obzira na to o kakvoj se vrsti poremećaja ili lišavanja radi, logičan je zaključak da će represivni odgovor, u velikom broju slučajeva, dodatno pogoršati sistemsku aberaciju iz koje proističe pretnja humanoj

[419] UN, *New Dimensions of Human Security*, ibid, p. 22.

bezbednosti. Primera radi, ukoliko neka vrsta ekonomske, političke i socijalne izolacije i lišavanja dovodi do političkog nasilja čiji je akter neka marginalizovana grupa (ona može biti marginalizovana unutar jednog političkog sistema, ili u okviru sistema međunarodnih odnosa i međunarodnog prava), represivni odgovor na takvo nasilje će dovesti do dodatnih socijalnih, ekonomskih i političkih lišavanja, čime će se početna struktura uzročne baze za političko nasilje ojačati, a time će se pojačati i motivacija za novo političko nasilje. Kada se izraelske snage bore protiv palestinskog terorizma agresivnim uništavanjem kuća i naselja u kojima žive porodice lidera palestinskog pobunjeničkog pokreta, time se socijalno dodatno pogoršavaju uslovi koje Palestinci već doživljavaju kao strukturno nasilje van granica tolerancije, i koje je u osnovi motivacioni okvir za političko nasilje kome pribegavaju. Stoga je logična činjenica da bi saniranjem uslova života najugroženijih palestinskih zajednica, kao i izlaženjem u susret državotvornim aspiracijama palestinskog naroda, Izrael verovatno mnogo učinio na saniranju političkog nasilja. Istovremeno, represivnim odgovorom, bombardovanjima, oklopnim jedinicama, ubistvima lidera pobunjeničkog pokreta, rušenjem naselja, izraelska vlada samo pojačava motivacioni okvir za nasilje i perpetuira bliskoistočnu krizu.

Slično navedenom, borba protiv uličnog kriminala u industrijalizovanim društvima, u kojima ta vrsta kriminala, recimo, proističe iz dominantno socijalnih uzroka, poput masovne strukturne nezaposlenosti, represivnim metodama, zatvaranjem velikog broja počinilaca i visokim profilom uniformisanog prisustva policije na ulicama, samo dovodi do dodatnog osećaja marginalizacije i strukturnog nasilja, i time pojačava motivacioni okvir za ulični kriminal, pa čak i stvara uslove da taj kriminal preraste u neku vrstu socijalnog bunta praćenog nasiljem. Nasilni odgovori na nasilne demonstracije pojedinih etničkih zajednica, poput poznatih događaja u različitim fazama istorije SAD, kada su afroamerikanci tražili prava, mogu da dovedu do prave etničke polarizacije i bunta. Svaka represija pretnji humanoj bezbednosti koje, iako same po sebi mogu biti nelegitimne, imaju legitimne uzroke, sadrži visok potencijal da pogorša samu pretnju bezbednosti. Shodno tome, proaktivno obraćanje pažnje legitimnim uzrocima nelegitimnih pokreta i inicijativa, poput onih obeleženih političkim nasiljem, sadrži značajan potencijal da problem reši.

(4) Četvrta važna karakteristika humane bezbednosti je da je ta vrsta bezbednosti u bliskoj vezi sa strukturama moći, pri čemu se pod moći podrazumeva sposobnost da se utiče na okolnosti života pojedinca ili grupe. Strukturna marginalizacija, koja redovno prethodi pojedinim vrstama pretnji humanoj bezbednosti, poput političkog nasilja ili socijalne nestabilnosti, podrazumeva strukturnu zaprečenost pristupa optimalnim mehanizmima demokratski posredovane moći, kojima se može uticati na uslove života aktera tih pretnji bezbednosti. Savremena socijalna teorija

bezbednosti takvu vrstu uzročnosti pripisuje i pojedinim vrstama kriminala, ne samo političkom nasilju, čija je terorizam danas najaktuelnija forma. Prema izveštaju UN, zaprečavanje pristupa moći i ekonomskim prilikama može biti motivacioni faktor izbijanja društvenog nasilja. Poznato je da socijalne i ekonomske krize mogu biti katalizatori za izbijanje na površinu dublje ukorenjenih nezadovoljstava i revolta u zajednici, koji onda mogu, po intenzitetu svojih manifestacija, daleko prevazići sam predložak za izbijanje nemira, i pretvoriti se u rušilačke pohode. Takvi slučajevi su se dešavali gotovo uvek kada su izbijale takozvane „socijalno uslovljene društvene revolucije", bilo da su one imale ograničen, ili širi istorijski okvir.

Posebno je metodološki zanimljiva socijalna strana proaktivnog pristupa humanoj bezbednosti, koja bi trebalo da strukturno otklanja uzročne okvira pretnjama bezbednosti. Primera radi, izveštaj UN navodi:

> „Ekonomska bezbednost zahteva garantovani osnovni prihod za sve — obično kao rezultat proizvodnog ili uslužnog rada, ili, u krajnjem slučaju, kao prihod od socijalnog osiguranja koji finansira država. Međutim, samo oko jedne četvrtine ljudi u svetu danas ima pristup takvoj vrsti bezbednosti.
>
> Mnogi u današnjim bogatim nacijama se osećaju nebezbedno jer se do zaposlenja dolazi sve teže, i ono se, kada se jednom dobije, sve teže zadržava u dužem periodu. Tokom protekle dve decenije, broj radnih mesta u industrijalizovanim zemljama se povećavao samo za polovinu stope rasta ukupnog društvenog proizvoda, i nije održao ritam sa rastom radne snage."[420]

Ideja prisutna u ovom istorijskom izveštaju UN iz 1994. godine, kao osnovni princip ekonomske bezbednosti u kontekstu humane bezbednosti, naime ideja o pravu svih građana na optimalan prihod, uključujući i one zaposlene, i one nezaposlene (pogotovo imajući u vidu ono što sledi kada se govori o rastu nezaposlenosti, a postoje razlozi za verovanje da su ovi trendovi pogoršani od vremena objavljivanja ovog izveštaja), danas spada u radikalne ideje socijalistički orijentisanih političkih teoretičara koji o socijalnoj politici govore ne samo kao o jednom od aspekata, nego kao o ključnom aspektu humane bezbednosti. Tako, primera radi, Brajan Beri (Brian Barry) piše o potrebi da se ekonomska bezbednost obezbedi garantovanim optimalnim prihodom koji bi se finansirao radikalnim povećanjem poreza za najbogatije članove društva, porezom koji bi dostizao i procenat od 80%, ali bi, u slučaju najbogatijih koji raspolažu imovinom koja ne generiše aktivan prihod, porez na imovinu mogao daleko da prevazilazi ukupan iznos prihoda:

> „(...) neko čije je bogatstvo gotovo isključivo u imovini koja ne generiše prihod (onako kako se on konvencionalno meri) trebalo bi da plaća iznos poreza na

[420] UN, *New Dimensions of Human Security*, ibid, p. 25.

imovinu koji daleko prevazilazi njegove prihode. (...) taksa na imovinu (ove vrste) je nazaobilazan deo društvene pravde."[421]

Berijeva knjiga je sredinom 21. veka izvršila takav uticaj u političkoj teoriji da je časopis Etiks (*Ethics*) 2009. godine vodio programski simpozijum članaka samo o toj knjizi. Redistribucijom društvenog bogatstva na radikalan način možda bi se postigla budžetska mogućnost da se svima obezbedi optimalan prihod (bitno je da se govori o optimalnom prihodu, potrebnom za pristojan život, a ne o minimalnom prihodu, potrebnom za golo preživljavanje), ali se, naravno, postavlja pitanje o tome da li bi se, stvaranjem revolta kod najbogatijih, stvorila neka druga strana društvene nestabilnosti, koja bi, opet, imala za rezultat ugrožavanje humane bezbednosti na neki drugi način. U svakom slučaju, preporuke u izveštaju UN, koji uvodi u globalnu upotrebu termin humana bezbednost, sugerišu ovakvu radikalnu perspektivu.

Imajući u vidu navedene karakteristike humane bezbednosti, dobija se slika o tome koliko je širok dijapazon njenih manifestacija u domenu uobičajene društvene organizacije danas, a time i zbog čega se danas bezbednosna perspektiva tretira kao integralni deo društvene organizacije po dubini, kako u smislu bezbednosti od nasilja, tako i u smislu socijalne politike kojom se nastoji da se preduprede ostale forme humane nebezbednosti. Stoga je pojam „nekonvencionalne bezbednosti", koliko god da je njegova formulacija rezultat postepenog emancipovanja pojma bezbednosti od vojnog, ratujućeg modela zaštite nacionalnih interesa, danas sastavni deo ukupne analize društvenih procesa. U tom smislu se postavlja i pitanje koliko je prigovor o „sekuritizaciji" društvene diskusije kroz sagledavanje svih pitanja kao bezbednosnih danas osnovan; možda je istina, kao što je Ole Viver pisao, da postoje aspekti društvenog života i politike koji nisu nužno povezani sa nekim konkretnim pretnjama bezbednosti na kakve smo navikli da mislimo kada govorimo o bezbednosti uopšte, poput, recimo, nacionalne bezbednosti ili terorizma (te vrste bezbednosti teško da imaju direktne veze, recimo, sa regionalnom saradnjom u poljoprivredi ili kulturi), ali u međuvremenu je pojam humane bezbednosti u javnoj svesti toliko narastao u volumenu, da se u većini aspekata društvenog života nalazi sadržan neki drugi segment humane bezbednosti (ekonomska bezbednost je svakako jedan od najraširenijih takvih segmenata).[422]

Istorijski je dokazano da je u dvadesetom veku u razvijenim demokratskim državama nastala većina oblika terorizama, bilo iz krajnjeg levog krila, krajnjeg desnog krila terorističkih organizacija, ili etnonacionalističkih grupacija. Odnos

[421] Brian Barry, *Why Social Justice Matters*, Polity Press, Cambrigde, 2005, p. 171.

[422] Videti, na primer, Barry Buzan, Ole Weaver & Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 1998.

između demokratije i terorizma krajnje je kompleksan, pa bi bilo pojednostavljeno zaključivanje da bi razvoj demokratije u islamskom svetu doveo do smanjenja ili nestanka terorizma. Štaviše, istorija dokazuje da je u proteklom periodu bilo u arapskim demokratskim zemljama više terorističkih aktivnosti nego u onima s drugim tipovima vladanja. Terorizam ne nastaje isključivo na siromaštvu, već je potrebno naglasiti opasnost u kojoj se nalaze mnoge države u razvoju, jer je u njima omogućena lakša veza između terorizma i organizovanog kriminala, usled slabo razvijene, korupciji snažnije izložene administracije, a ponegde i velikih prostora koje centralne vlasti ne mogu trajno nadzirati, a nekima i teško ili nikako pristupiti. U uslovima kad stanovništvo postaje frustrirano i nezadovoljno vladinom nemoći da im pomogne u nizu egzistencijalnih problema, ljudi se lakše mogu okrenuti protiv suverene države i prihvatiti manje-više organizovane grupe. Takvi pritisci fragmentiranja, usitnjavanja, uzimaju razne oblike, a jedan od njih je i talas bezakonja — terorizma. Uz to, u takvim uslovima deo nezadovoljnih potiče iz ekstremne ideologije, kao one koje pristaju uz radikalne i netolerantne fundamentalističke verske grupe, čiji je izazov tzv. socijalno blaženstvo, sklad, a koje se često u okviru svoje borbe odlučuju i na terorističke aktivnosti.[423] Nasilje samo podstiče novo nasilje, a terorizam nemoćnih i siromašnih ne iskorenjuje se ni novim svetskim „dugim ratom" (*War without End*).[424] Etički prihvatljiv izbor borbe protiv terorizma jeste izbor samo moralno dopuštenim sredstvima. Pritom se postavlja pitanje etičko prihvatljivog kriterijuma izbora moralno dopuštenih sredstava i ko ga određuje. Ne možemo izbeći korišćenje sile i moći u okolnostima borbe protiv terorizma, ali ne smemo zaboraviti da moć bez pravde vodi u nasilje i tiraniju, a pravde bez moći nema, i*us ex injuria non oritur* (pravda se ne temelji na nepravdi). Prevladavanje terorizma moguće je promenom politike koja nije suprotna istinskim demokratskim vrednostima, osudom i podsticanjem osude ekstremističkih tumačenja religija, recepcijom i podsticanjem svetskog etosa, bez obzira na rasnu, nacionalnu, kulturnu i religijsku pripadnost, pospešivanjem dijaloga među sukobljenim stranama, te prevladavanjem siromaštva.[425]

Kao što piše Džesika Štern, „(t)rebamo priznati da neke od vrijednosti po kojima su Amerikanci (ali i zapadne zemlje, *prim. aut.*) poznati i izvoze ih u svijet,

[423] Vidi o tome: Daniele Archibugi, *Terrorism and Cosmopolitanism*, Rome, 2001, pp. 5–7.

[424] Doktrina „dugog rata" je termin Bušove administracije iz 2006. godine, ujedno i naslov knjige Majkla Klarea: Michael T. Klare, *War without End*, Alfred A. Knopf, New York, 1972.

[425] „Projekt svjetskog etosa (*Küng*), programsko stajalište, označava tri ključne teze: 1) nema preživljavanja bez svjetskog etosa; 2) nema svjetskog mira bez religijskog mira; 3) nema religijskog mira bez religijskog dijaloga" (Ivan Cifrić, *Moderno društvo i svjetski etos: perspektive čovjekova nasljeđa*, Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2000, str. 86).

uključuju neumorni konzumerizam, atomizirano društvo, interpretaciju slobode bez pravila i odgovornosti, te glorifikaciju vulgarnosti i nasilja na filmu i u glazbi".[426] Osuda širenja takvih vrednosti, ne samo u okviru arapskog svijeta je razumljiva, dokle god ne uključuje oružano nasilje. Ali i potenciranje na globalizaciji svih vrednosti je takođe štetno. Rešenje sukoba jeste Prema Beku (Urlih Bek), u politika oblikovanja. „(P)olitika koja pravila ne samo provodi nego ih i *mijenja*, politika koja nije samo politika političarâ, nego i politika *društva*, ne samo politika sile (…) nego i politika *oblikovanja*, *umiječe* politike. To se može pokazati na svim razinama, u svim temama, posebno u vanjskoj i vojnoj politici".[427]

Dijalog, u pronalaženju političkog rešenja, među sukobljenim stranama podrazumeva jezik kao sredstvo komunikacije kao i samu, otvoreno i iskrenu, komunikaciju između ljudi. Uslov za to jeste i stanje *ataraksije* — stanje duševnog mira kao ideala mudrih ljudi. *Ataraksija* je kod stoika ideal mudraca koji to stanje ostvaruju kad se uzdignu iznad svih afekata. U razgovorima međutim dolazi do interakcije u kojoj se iskazuju različiti pojedinačni, grupni, grupni–politički, državni, kulturni i drugi interesi. Ranije se prednost davala procesima konsenzusnog sporazumevanja, a zapostavljali su se konfliktni procesi. Sada prema Francu Vregu (France Vreg), paradigma nove komunikacijske interakcije „(…) temelji se na pretpostavci da je komuniciranje oblik strateške interakcije koja sadrži dva protivrečna procesa: proces približavanja, konjunkciju dviju ličnosti, dvaju identiteta kao i proces udaljavanja, disjunkciju dviju ličnosti, odnosno čuvanje identiteta, vlastitog interesa i nadmoći".[428]

U interkulturalnoj komunikaciji reč je o „'susretanju' kultura s različitom povijesnom i kulturnom tradicijom, s različitim oblicima civilizacija i stupnjevima socioekonomske i tehnološke razvijenosti".[429] Svakodnevna stvarnost pokazuje nam da, najčešće, nije reč o mirnom susretu kultura, nego o „suočavanju", „udaljavanju" i „sudaru" dve ili više kultura, dve ili više nacionalnih, verskih, ideoloških identiteta. „Interkulturno komuniciranje je", podseća Vreg, „sposobnost, kretanja kroz kulturne prepreke".[430] Čovek zapadne kulture često iskazuje svojevrsni kulturalni narcizam i ne pokazuje dovoljan interes za upoznavanjem sa vrednostima drugih kultura. Naprotiv, on često nekritički prihvata doktrinu o

---

[426] Jessica Stern, *Terorizam u ime Boga: zašto ubijaju vjerski militanti*, op. cit., str. 308.

[427] Ulrich Beck, *Pronalaženje političkoga: prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001, str. 25.

[428] France Vreg, *Humana komunikologija: etološki vidici komuniciranja, ponašanja, djelovanja i opstanka živih bića*, Nonacom i Hrvatsko komunikološko društvo, Zagreb, 1998, str.18.

[429] Ibid., str. 81.

[430] Ibid., str. 83.

„sukobu civilizacija" podelu svetske populacije, recimo Samjuela Hantingtona (Samuel Huntington), na „zapadni", „islamski", „hinduistički", „budistički" svet ili Hegelovu (Georg Wilhelm Friedrich Hegel) na „istorijske" i „neistorijske" narode. Pluralizam kultura, jezika i prava na dostojanstven život, nužne su pretpostavke pravde i istine. A borba za istinu i pravdu jeste i konkretno preuzimanje odgovornosti. Prema teoriji socijalne komunikacije Jirgena Habermasa (Jürgen Habermas), „istina se oblikuje kao suglasje (konsenzus) u jednome univerzalnom razgovoru koji je, dakako, 'lišen moći'".[431]

Socijalni dodiri, u svakom pa i u interkulturnoj komunikaciji, utiču na izgradnju poverenja, na prevladavanje predrasuda i suzbijaju agresivnost. Ignorisanje pravde, objektivne istine, tolerancije, dijaloga, pristanak je na isključivost i sukob, na stabilnu ravnotežu terorizama, radikalnom destrukcijom i osvetom jednakom ili većom smrti — pristanak na pročišćenje sveta terorom, na „pobede" koje nikome ne donose dobro. Takve pobede morale bi da posrame pobednike, što bi predstavljalo *modus vivendi* za nastavak nasilja.

[431] Alois Halder, *Filozofijski rječnik*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2002, str. 132.

X

Dodatak

Prikaz kratke istorije i internet adresa terorističkih organizacija čije su internet strane obrađene u monografiji

H*amas:* islamski pokret otpora. Osnovan 1987. godine kao palestinsko krilo Muslimanske braće. Cilj im je osnivanje islamsko-palestinske države na mestu današnjeg Izraela.

Internet adrese: http://www.hamas.org/ (1998); http://www.palestineinfo.net/hamas/index.htm (1998); http://www.palestine-info.com/index_e.htm (2002); http://www.qassam.org (2002).

Hizbollah: radikalna grupa Šiita (Shi'ite) osnovana u Libanu. Cilj im je osnivanje islamske države u Libanu i da uklone neislamske uticaje iz regiona.

Internet adrese: http://www.Hizbollah.org/ (1998.2002);

***Al-Gama'a al-Islamiyya (Islamska Grupa, IG)*:** Najveća militantna grupa u Egiptu, aktivna od kasnih 1970-tih. Specijalizovana u vojnim napadima protiv bezbednosti Egipta, drugih verskih grupa (Kopti) i svih ostalih koji se protive islamskom ekstremizmu.

Internet adrese: http://www.ummah.org.uk/ikwan/index.html.

***The Popular Front for the Liberation of Palestine* (*PFLP*):** Marksističko-lenjinistička grupa osnovana 1967. godine. Osnivač je George Habash. Počinili su mnogobrojne međunarodne terorističke napade tokom 1970-tih. Od 1978. godine metu predstavljaju Izraelci kao i moderni Arapi. Godine 2001. prihvatili su odgovornost za ubistvo ministra turizma Izraela.

Internet adrese: http://www.pflp-pal.org/about.html.

***Palestinian Islamic Jihad* (*PIJ*):** Posvećeni su stvaranju Palestinske islamske države i destrukciju Izraela kroz sveti rat. Ova grupa je sprovela nekoliko napada protiv izraelskih meta. http://www.jihadislami.com/.

***Tupak Amaru (MRTA)*:** Peruanska lenjinističko-marksistička organizacija, osnovana 1983.

Internet adrese: http://burn.ucsd.edu/~ats/mrta.htm (1998); http://www.nadir.org/nadir/initiativ/mrta/ (2002); http://www.voz-rebelde.de/ (2002).

Sendero Luminoso: Peruanska gerilska organizacija povezana sa Komunističkom partijom Perua (PCP). Ideologija je maoističko-marksistička i suprotstavljaju se daljem američkom prisustvu u Peruu.

Kahane Lives: Jevrejska ekstremistička desno orjentisana grupa čiji je cilj rekonstrukcija biblijskog Izraela. Smatra se da su oni činili nasilne akte protiv Palestinaca i pretili izraelskim političarima.

Internet adrese: http://www.kahane.org/ (1998, 2002); www.kahane.net (2002); http://www.newkach.org (2002).

http://www.utexas.edu/students/iig/archive/ira/historz/irahist.html (1998).

Hari Batsuna (ETA): Osnovana 1959. godine sa ciljem stvaranja nezavisne baskijske države u regiji Baskija u Španiji. Iako deluje kao politička partija, ima vojno krilo koji se bavi nasilnim aktima protiv francuskih i španskih ciljeva.

Internet adrese: ETA http://web.access.net.au/~axxs/abrc/html/hb3.ntml (1998); http://www.contrast.org/mirrors/ehj/html/hb3.html (1998); http://free.freespeach.org/askatasuna/ (2002); http://www.basque-red.net/homei.htm (2002).

***IRA i Sinn Fein*:** IRA je irska organizacija osnovana 1969. godine kao vojno krilo šin fejna, političke partije, čiji je cilj povlačenje Britanije iz Severne Irske i sjedinjavanjem sa Republikom Irskom.

Internet adresa: http://www.sinnfein.org (1998).

***Aum Shinrikyo*:** Sekta formirana 1987. godine u Japanu. Osnivač je Asahara Shoko. Cilj je preuzimanje kontrole nad Japanom a kasnije nad svetom. U martu 1995. godine članovi ove grupe su sproveli napad gasom sarinom u podzemnoj železnici u Tokiju.

Internet adrese su: http://Aum-internet.org/ (1998); http://Aum-shinrikyo.com/english/ (1998); http://info.aleph.to/index_en.html (2002).

***Nacionalna Armija Oslobođenja Kolumbije (ELN-Colombia)*:** Seoska gerilska grupa, anti-američka, maoističko-marksističke ideologije, aktivna u Kolumbiji. Internet adrese su: http://www.voces.org (1998); http://www.berlinet.de/eln/engindex.html (1998); http://www.eln-voces.com/frame-dere.html (2002).

http://www.web.net/eln/ (2002)

***Oslobodilački tigrovi tamilskog Elama* (Liberation Tigers of Tamil Eelam, *LTTE)*:** Predstavljaju najveću grupu organizovanih Tamila u Šri Lanki. Cilj im je osnivanje nezavisne države Tamila na ovom ostrvu.

Internet adrese: http://www.eelam.com/ (1998, 2002); http://www.eelamweb.com/ (2002).

***Oružane Snage Revolucije Kolumbije (FARC)*:** Revolucionarna, anti-američka organizacija, osnovana 1996. godine kao vojno krilo kolumbijske Komunističke Partije.

Internet adrese: http://www.contrast.org/mirrors/farc/ingles.htm (1998); http://www.farc-ep.org/pagina_ingles/ (2002).

http://www.blythe.org/peru-pcp/ (1998, 2002);

http://www.csrp.org/index.html (1998, 2002).

***Narodna Revolucionarna Partija / Front Oslobođenja (DHKP/C)*:** Turska marksistička organizacija osnovana 1978. godine pod imenom *Deverimisi Sol (Dev Sol)*. Ima anti-američke, ksenofobične i anti-NATO poglede. Radi protiv turskih zvaničnih vlasti i milicije kao i Amerike.

Internet adrese: http://www.ozgurluk.org/dhkc/ (1998); http://www.dhkc.org/ (2002).

***Radnička Partija Kurda (PKK)*:** Osnovana 1974. godine kao marksističko-lenjinistička grupa turskih Kurda čiji je cilj nezavisna država kurda u severoističnoj Turskoj. Glavni ciljevi su im turska vlada i agencije u Zapadnoj Evropi. Imaju običaj da napadaju turistička mesta i da otimaju strane turiste.

Internet adresa: http://www.pkk.org/ (1998, 2002).

***Nacionalna Oslobodilačka Armija Zapatista (ELNZ)*:** Gerilski pokret koji deluje protiv meksičke vojske i policije u regionu Čipas (Chiapas). Njihove radnje obuhvataju postavljanje bombi, napade na instalacije i pričinjavanje štete infrastrukturi.

Internet adresa http://www.ezln.org/ (1998, 2002).

***Crvena Armija Japana (JRA)*:** Međunarodna teroristička grupa osnovana 1970. godine posle odvajanja od japanske Komunističke Lige – Crvene Armije. Istorijski cilj JRA je da zbace japansku vladu i monarhiju kao i da podstakne svetsku revoluciju.

Internet adrese: http://www.geocities.com/comlb/JRA.htm.

Islamski Pokret Uzbekistana (IMU): Koalicija islamskih militanata iz Uzbekistana i drugih delova Centralne Azije koji se suprotstavljaju režimu uzbekistanskog predsednika Isloma Karimova. Cilj je da se uspostavi islamska država u

Uzbekistanu. Veruje se da su oni odgovorni za postavljanje pet automobila-bombi u Taškentu februara 1999. godine.

Internet adresa: http://www.ummah.net/uzbekistan/.

Selektivni spisak literature:

Knjige

Aaron, David (Ed.), *Three Years After: Next Steps in the War on Terror*, RAND Conference Proceedings, RAND, Santa Monica, California, 2005.

Aaron, Henry J., *Agenda for the Nation*, Brookings Institution Press, Washington, DC, 2003.

Abane, Richard, *American Militias: Rebellion, Racism & Religion*, Inter Varsity Press, Downers Grove, Ilinois, 1996.

Abbott, Chris, Rogers, Paul and John Sloboda, *Beyond Terror: The Truth About the Real Threats to Our World*, Oxford Research Group, Random House, 2007.

Abraham, Anthony J., *Islamic Fundamentalism and the Doctrine of Jihad*, Wyndham Hall Press, Lima, Ohio, 2002.

Abukhalil, As'ad, *Bin Laden, Islam, and America's New 'War on Terrorism'*, Open Media Pamphlet Series, Seven Stories Press, New York, 2002.

Abukhalil, As'ad, *Historical Dictionary of Lebanon*, Sarecrow Press, Anham, Maryland, 1998.

Abuza, Zachary, *Balik-Terrorism: The Return of the Abu Sayyaf*, U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, Carlisle, PA, 2005.

Abuza, Zachary, *Militant Islam in Southeast Asia*, Lynne Rienner, Boulder, USA, 2003.

Ackerman, Bruce, *Before the next attack : preserving civil liberties in an age of terrorism*, Yale University Press, New Haven, USA, 2006.

Acquaviva, Mike, *Terrorism: Special Studies*, University Publications of America, Bethesda, USA, 1989.

Adamec, Ludwig W, *Historical Dictionary of Afghanistan*, Third edition, Scarecrow Press, Lanham, USA, 2003.

Adamec, Ludwig W., *Dictionary of Afghan Wars, Revolutions, and Insurgencies*, Scarecrow Press, Inc., Lanham, USA, 1996.

Adams, James, *Financing of Terror: The PLO, IRA, Red Brigades, and M-19 and Their Money Supply*, Simon & Schuster, New York, 1986.

Adams, James, *New Spies: Exploring the Frontiers of Espionage*, Pimlico, London, 1995.

Adams, James, *Next World War: Computers Are the Weapons and the Front Line is Everywhere*, Simon & Schuster, New York, 1998.

Adams, Jeffrey A., *First Responders Guide to Weapons of Mass Destruction: Practical Techniques and Procedures for Responding to a Terrorist Incident Involving WMD*, American Society for Industrial Security, Alexandria, USA, 2002.

Adams, Neal, *Terrorism & Oil*, PennWell, Tulsa, USA, 2003.

Adams, Simon, *All the Troubles: Terrorism, War and the World After 9/11*, Fremantle Arts Centre Press, North Fremantle, Australia, 2004.

Addicott, Jeffrey F., *Winning the War on Terror: Legal and Policy Lessons From the Past*, Lawyers & Judges Publishing Company, Tucson, USA, 2003.

Addison, Michael, *Violent Politics: Strategies of Internal Conflict*, Palgrave, Basingstoke, 2002.

Agamben, Georgio, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, Stanford, 1998.

Agger, Inger, *Trauma and Healing Under State Terrorism*, Zed Books, New Jersey, 1996.

Agosin, Marjorie, *To Mend the World: Women Reflect on 9/11*, White Pine Press, Buffalo, New York, 2002.

Ahmed, Nafeez Mosaddwq, *The War on Truth: 9/11, Disinformation and the Anatomy of Terrorism*, Olive Branch Press Northampton, USA, 2005.

Akram, Susan M, Johnson, Kevin R, "U. S. Measures against Terrorism: the Civil Rights Impacts", *Anti-terrorist Measures and Human Rights*, Nijhoff, Leiden, 2004, pp. 137-154.

Alali, A. Odasuo, *Terrorism and the News Media: A Selected Annotated Bibliography*. McFarland & Company, Jefferson, USA, 1994.

Alexander, Dean C., *Terrorism and Business: The Impact of September 11, 2001*, Transnational, Ardsley, New York, 2002.

Alexander, John B., *Winning the War: Advanced Weapons, Strategies and Concepts for the Post-9/11 World*, St. Martin's Press, New York, 2003.

Alexander, Yonah, *Abu Nidal: The Splinter Festers*, New World Communication, Washington, DC, 1986.

Alexander, Yonah, *Palestinian Religious Terrorism: Hamas and Islamic Jihad*, Transnational, New York, 2002.

Alexander, Yonah, *Palestinian Secular Terrorism: Profiles of Fatah, Popular Front for the Liberation of Palestine, Popular Front for the Liberation of Palestine-General Command, and Democratic Front for the Liberation of Palestine*, Transnational, New York, 2003.

Alexander, Yonah, *Terrorism and the Law*, Ardsley, Transnational Publishers, New York, 2001.

Alexander, Yonah, *Terrorism in Europe*, St. Martin's Press, New York, 1982.

Alison, Jamieson, *The Heart Attacked: Terrorism and Conflict in the Italian States*, Rizzoli, New York, 1989.

Al-Khattar, Aref M., *Religion and Terrorism: An Interfaith Perspective,* Praeger, Westport, USA, 2003.

Altongy, Janine, *Stepping Through the Ashes*, Aperture, New York, 2002.

American Foreign Policy Council, *Confronting Terrorism Financing*, University Press of America, Lanham, USA, 2005.

Anderson, Sean and Sloan, Stephen, *Historical Dictionary of Terrorism*, Scarecrow Press, Metuchen, New York, 1995.

Archibugi, Daniele, *Terrorism and Cosmopolitanism*, Rome, 2001.

Arendt, Hana, *Izvori totalitarizma*, Feministička izdavačka kuća 94, Beograd, 1998.

Aviv, Juval, *The Complete Terrorism Survival Guide: How to Work and Live in Safety*, Juris Publishing, Inc., Huntington, New York, 2003.

Bachrach, Peter & Botwinick, Aryeh, *Power and Empowerment: A Radical Theory of Participatory Democracy*, Temple University Press, Philadelphia, 1992.

Badey, Thomas J., *Violence and Terrorism 06/07*, 9th edition, Annual Editions, McGraw-Hill, Guilford, USA, 2006.

Badey, Thomas J.,*Violence and Terrorism 03/04*, Annual Editions, McGraw Hill/Dushkin, Guilford, USA, 2003.

Baer, Martha, *Safe: The Race to Protect Ourselves in a Newly Dangerous World*, Harper Collins, New York, 2005.

Baer, Robert, *Sleeping With the Devil: How Washington Sold Our Soul for Saudi Crude*, Crown, New York, 2003.

Baker, David, *Biological, Nuclear, and Chemical Weapons*, Juvenile Audience, Rourke,Vero Beach, USA, 2006.

Baker, John C., *Mapping the Risks: Assessing the Homeland Security Implications of Publicly Available Geospatial Information*, RAND, Santa Monica, USA, 2004.

Baker, Nancy V., *General Ashcroft : attorney at war*, University Press of Kansas, Lawrence, USA, 2006.

Baker, Thomas E. (ed.), *At war with civil rights and civil liberties*,, Rowman & Littlefield, Lanham, USA, 2006.

Bakker, Edwin, *Jihadi terrorists in Europe, their characteristics and circumstances in which they joined the jihad: an exploratory study*, Cligendael Security Paper 2, Cligendael Security and Conflict Programme (CSCP), December 2006, www.cligendael.nl.

Balkin, Karen F., (ed), *War on Terrorism: Opposing Viewpoints*, Opposing Viewpoints Series, Thomson Gale, Detroit, USA, 2005.

Bamford, James, *Body of Secretas: Now America's NSA and Britain's GCHQ Eavesdrop upon the World*, Century Books, London, 2001.

Bamford, James, *State Surveillance in the Internet*, bernal.co.uk/capitulo3.thm, p. 21, pristup 10 maj 2010.

Barber, Benjamin R., *Fear's Empire: War, Terrorism, and Democracy*., W.W. Norton, New York, 2003.

Barber, Benjamin, *Jihad Vs. McWorld: Terrorism's Challenge to Democracy*, Corgi Books (Random House), London, 2003.

Barber, Benjamin, *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*, University of California Press, Berkeley, 1984.

Barker, Jonathan, *The No-Nonsense Guide to Terrorism*, Verso, London, 2003.

Barnett, Thomas P. M., *Pentagon's New Map: War and Peace in the Twenty-First Century*, Berkley Books, New York, 2004.

Barnhart, Stephen R., *International Terrorism and Political Violence*, Trafford, Victoria, B.C., Canada, 2002.

Barry, Brian, *Why Social Justice Matters*, Polity Press, Cambridge & New York, 2005.

Bartholomeusz, Tessa J., *Buddhist Fundamentalism and Minority Identities in Sri Lanka*, State University of New York Press, New York, 1998.

Bassiouni, M. Cherif, *International Terrorism: A Compilation of U.N. Documents, 1972-2001,* 2 volumes, International and Comparative Criminal Law Series, Transnational Publishers, Inc., Ardsley, New York, 2002.

Baudrillard, Jean, *Duh terorizma*, Meandar, Zagreb, 2003.

Bea, Keith, *Federal Disaster Policies After Terrorists Strike: Issues and Options*, Nova Science Publishers, Hauppauge, New York, 2003.

Beck, Ulrich, *Pronalaženje političkoga: prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001.

Beclett, Ian F.W., *Encyclopedia of Guerrilla Warfare*, Checkmark Books, New York, 2001.

Bedard, Kathryn, *Compassion and Courage in the Aftermath of Traumatic Loss: Stones in My Heart Forever*, Haworth, New York, 2006.

Bergen, Peter, *Holy War, Inc.: Inside the Secret World of Bin Laden,* Free Press, New York, 2002.

Bergen, Peter*, The Osama bin Laden I Know*, Simon & Schuster, UK, 2006.

Berntsen, Gary, *Jawbreaker: The attack on bin Laden and al-Qaeda: A personal account by the CIA's key field commander,* Three Rivers Press United States of America, 2006.

Best, Geoffrey, *War and Law Since 1945*, Clarendon Press, Oxford, 1994.

Bjelajac, Željko, *Organizovani kriminalitet – Imperija zla,* Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2013.

Bjelalac, Željko, Zirojević Mina (ur.), *Terorizam kao globalna pretnja,* Centar za bezbednosne studije, Beograd, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, 2012.

Blanchard, Christopher, *Al Qaeda: Statements and Evolving ideology*, Congressional Research Service, The Library of Congress, Washington, 2006.

Blau, Peter, *Exchange and Power in Social Life*, Wiley, New York, 1964.

Blau, Peter, *The Dynamics of Bureaucracy*, Chicago University Press, Chicago, 1963.

Blum, William, *Rogue State: A Guide to the World's Only Superpower*, Zed Books Ltd, 2005.

Bobbitt, Philip, *The Shield of Achilles: War, Peace and the Course of Course of History*, Penguin Books, London, 2002.

Boccara, Marie-Hélene, *Islamist Websites and Their Hosts Part I: Islamist Teror Organizations.* MEMRI (The Middle East Media Research Institute), Washington D.C., 2004.

Bockstette, Carsten, *Jihadist Terrorist Use of Strategic Communication Management Techniques*, Occasional Paper no. 20, George C Marshall European Centre for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen, December 2008.

Bodansky, Yossef, *Bin Laden: The Man Who Declared War on America,* Prima Publishing/Random House, 2001.

Born, Hans & Hanggi, Heiner, *The "Double Democratic Deficit"*, Ashgate Publishing, Burlington, US, 2004.

Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude, *Reproduction in Education, Society and Culture*, Sage Publications, London, 1977.

Bourdieu, Pierre, *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, translation Lauretta C. Clough, The Polity Press, Oxford, 1996.

Brasch, Walter M., *America's unpatriotic acts: the Federal Government's violation of constitutional and civil rights*, Lang, New York, 2005.

Bronner, Stephen Eric, *Blood in the sand : imperial fantasies, right-wing ambitions, and the erosion of American democracy*, University Press of Kentucky, Lexington, USA, 2005.

Brown, Michael (ed.), *The International Domensions of Internal Conflict*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1996.

Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York, 1998.

Bruck, Philip (Ed.), *The news media and terrorism*, Carlton University Press, Ottawa, 1986.

Bull, Hedley, Kingsbury, Benedict & Roberts, Adam (eds), *International Relations*, Oxford University Press, USA, 1990.

Burke, Edmund, *Select Works of Edmund Burke*, vol. 1, Library of Economics and Liberty, http://www.econlib.org/library/LFBooks/Burke/brkSWv1c1.html, pristup avgusta 2009;

Bush, George W., *Freedom and Fear are at War*, An address to a joint session of Congress and the American people, 20 September 2001, Douglas – Archives of American Public Address. Dostupno na internet adresi: http://douglassarchives.org/bush_c01.htm, pristup 20/01/2005.

Buzan, Barry, Weaver, Ole & de Wilde, Jaap, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 1998.

Carafano, James Jay, & Ronsenzweig, Paul, *Winning the Long War: Lessons from the Cold War for Defeating Terrorism and Preserving Freedom*, Heritage Books, Washington, DC, 2005.

Carlton, David, Schaerf, Carlo (ed.*), International Terrorism and World Security*, Croom Helm, London, 1975.

Cees Wiebes, Intelligence and the War in Bosnia 1992–1995, Lit Verlag, Münster, 2003.

Chadwick, Elizabeth, *Self-determination, terrorism, and the international humanitarian law of armed conflict*, Kluwer, Boston, 1996.

Chasdi, Richard J., *Tapestry of Terror: A Portrait of Middle East Terrorism, 1994-1999*, Lexington Books, Lanham, USA, 2002.

Chase, Alston. *A, Mind for Murder: The Education of the Unabomber and the Origins of Modern Terrorism*, W. W. Norton & Co., New York, 2004.

Chehab, Zaki, *Inside the Resistance: The Iraqi Insurgency and the Future of the Middle East*, Nation Books, New York, 2005.

Chomski, Noam, *For Reasons of State*, Random House (Pantheon Books), New York, 1970.

Chomsky Noam, Herman, Edward, *Counter-Revolutionary Violence - Bloodbaths in Fact & Propaganda,* Warner Modular Publications, 1973.

Chomsky Noam, *Pirates and Emperors, Old and New: International Terrorism in the Real World,* South End Press, Cambridge, 2002.

Chomsky, Noam, *The Culture of Terrorism*, South End Press, Boston, 1988.

Cifrić, Ivan, *Moderno društvo i svjetski etos: perspektive čovjekova nasljeđa*, Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2000.

Cilluffo, Frank, et al., *Combating chemical, biological, radiological, and nuclear terrorism: a comprehensive strategy: a report of the CSIS Homeland Defense Project*, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, USA, 2001.

Clark, J. C. D. (ed.), *Reflections on the Revolution in France. A Critical Edition*, Stanford University Press, Stanford, 2001.

Cohen, David B. (ed.), *American national security and civil liberties in an era of terrorism*, Palgrave Macmillan, New York, New York, 2004.

Cole, David and James X. Dempsey, *Terrorism and the constitution : sacrificing civil liberties in the name of national security*, New Press, New York, NY, 2002.

Coll, Steve, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*, Penguin Press, London, 2005.

Combs, Cindy, Slann, Martin, *Encyclopedia of Terror,* Facts on File, New York, 2002.

Cooley, John, *Unholy wars: Afghanistan, America and international terrorism*, Pluto Press, London, 2000.

Crank, John P. and Patricia E. Gregor, *Counter-terrorism after 9/11 : justice, security and ethics reconsidered*, Anderson, Newark, USA, 2005.

Crenshaw, Martha (ed.), *Encyclopedia of World Terrorism*, Sharpe Reference Publications, Armonk, New York, 1997.

Cressey, Donald R., *Theft of the nation : The structure and operations of organized crime in America*, Harper & Row, New York, 1969.

Cyganov, Viktor, *Media-terrorizm: Terrorizm i sredstva massovoj informacyi*, Nika-Centr, Kijev, 2004.

Čomski, Noam, *Hegemonija ili opstanak, američke težnje za globalnom dominacijom,* Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.

Dahl, Robert, *A Preface to Democratic Theory*, prvi put objavljene 1956. godine — videti najnovije izdanje The University of Chicago Press, Chicago, 2006.

Dahl, Robert, *Democracy and its critics*, Yale University Press, Yale, 1989.

Danieli, Yael, Engdahl Brian & Schlenger, William E. "The Psychosocial Aftermath of Terrorism", in Moghaddam Fathali M. & Marsella Celeste (eds), *Understanding Terrorism: Psychosocial Roots, Consquences, and Interventions*, The American Psychological Association, Washington, DC, 2003, pp. 223–46.

Danner, Allison M., "Defining Unlawful Enemy Combatants: a Centripetal Story", *Texas International Law Journal*, 43 (2007), no. 1, pp. 1-14.

Darmer, Katherine B., Baird, Robert M., Rosenbaum, Stuart E. (ed.), *Civil Liberties vs. National Security in a Post-9/11 World*, Prometheus Books, Amherst, NY, 2004.

Darwish, Adel, *Unholy Babylon: The Secret History of Saddam's War*, Victor Gollancz,London, 1991.

Das, Dilip, *Meeting the Challenges of Global Terrorism: Prevention, Control, and Recovery*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2003.

Davies, Barry, *Terrorism: Inside a World Phenomenon*., Virgin Books, London, 2003.

de Torkvil, Aleksis *O demokratiji u Americi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 2002.

Dimitrijevic, Vojin, *Terorizam,* Radnička Štampa, Beograd, 1982.

Disorders and Terrorism, National Advisory Committee on Criminal Justice Standards and Goals, Washington D.C.,1976.

Donohue, Laura K., *The cost of counterterrorism: power, politics, and liberty*, Cambridge University Press, N ew York, 2008.

Edwards, Adam & Gill, Peter (eds), *Transnational Organised Crime: Perspectives on global security*, Routledge, London, 2002.

Egendorf, Laura, (Ed.), *Terrorism: Opposing Viewpoints*, Greenhaven Press (Farmington Hills), 2004.

Elster, John, *Deliberative Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Elzeser, Jirgen, *Džihad na Balkanu: kako je džihad stigao u Evropu? Sveti ratnici i tajne službe na Balkanu*, Jasen, Beograd, 2006.

Esquith, Stephen L. (ed.), *Political Dialogue: Theories and Practices*, Rodopi Press, Amsterdam–Atlanta, 1996.

Falk, Richard, *The Great Terror War*, Interlink Publishing Group, Northampton, MA, USA, 2002.

Falkenrath, Richard, et al., *America's Achilles' heel: Nuclear, biological, and chemical terrorism and covert attack,* MIT Press, Cambridge, MA, 1998.

Freedman, Robert O. (ed.), *The Middle East Enters the Twenty First Century*, Florida University Press, Gainsvile, 2002.

Frey, R.G. & Morris, Christopher W. (eds), *Violence, Terrorism, and Justice*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

Friedman, Thomas L., *The Lexus and the Olive Tree*, (2nd Edition), Anchor Books, New York, 2000.

Friedman, Thomas, *The World is Flat: A Brief History of the Globalised World in the 21st Century*, Allen Lane, London, 2005.

Garwehr, Scott & Daly, Sara, *Al-Qaida: Terrorist Selection and Recruitment*, RAND Corporation, Santa Monica, 2006, http://www.rand.org/pubs/reprints/2006/RAND_RP1214.pdf, pristup 5 maj 2010.

Geljman, Marat, *Russkij sposob-Terrorism i mass-media v tretjem tysjachiletiyi*, Guelman, Moskva, 2004.

Gerdes, Louise I. (ed.), *The Patriot Act : opposing viewpoints*, Greenhaven Press, Detroit, USA, 2005.

Gilbert, Daniel T., Fiske, Susan T., Lindzey, Gardner (eds), *The Handbook of Social Psychology.* Reading, Addison-Wesley, MA, 1968.

Gilbert, Paul, *Terrorism, security, and nationality: an introductory study in applied political philosophy*, Routledge, New York, 1994.

Gilmore Commission Reports, Advisory Panel, *First Annual Report to the President and the Congress of the Advisory Panel to Assess Domestic Response Capabilities for Terrorism Involving Weapons of Mass Destruction: Assessing the Threat*, RAND, Arlington, VA, 1999.

Gilmore Commission Reports, Advisory Panel, *Fourth Annual Report to the President and the Congress of the Advisory Panel to Assess Domestic Response Capabilities for Terrorism Involving Weapons of Mass Destruction,* RAND, Alexandria, VA, 2002.

Gilmore Commission Reports, Advisory Panel, *Second Annual Report of the Advisory Panel to Assess Domestic Response Capabilities for Terrorism*

Involving Weapons of Mass Destruction: Toward a National Strategy for Combating Terrorism, RAND, Arlington, VA, 2000.

Gilmore Commission Reports, Advisory Panel, *Third Annual Report to the President and the Congress of the Advisory Panel to Assess Domestic Response Capabilities for Terrorism Involving Weapons of Mass Destruction: For Ray Downey*, RAND, Arlington, VA, 2001.

Glasser, Susan, "Review May Shift Terror Policies; U.S. Is Expected to Look Beyond Al Qaeda", *Washington Post*, May 29, 2005, p. A1.

Gove**,** Michael, *Celsius 7/7,* Weidenfeld & Nicolson, 2006.

Gray, Collin S., War, *Peace and International Relations*, Routledge, London, 2007.

Gray, John, *Al Qaeda and what it means to be Modern*, Faber & Faber, London, 2003.

Grossman, Dave, *On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*, Back Bay Books, New York & London, 1995, reprinted 1996 and 2009.

Guelke, Adrian, *The age of terrorism and the international political system*, St Martin's Press, New York, 1995.

Gutmann Amy & Thompson, Dennis, *Why Deliberative Democracy?*, Princeton University Press, Princeton, 2004.

Gutmann, Amy & Thompson, Dennis, *Democracy and Disagreement*, Harvard University Press, Harvard, 1996.

Habermas, Jürgen, *Betweeen Facts and Norms*, MIT Press, Cambridge, MA, 1996.

Halder, Alois, *Filozofijski rječnik*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2002.

Henderson, Harry, *Gobal Terrorism: The Complete Reference Guide*, Checkmark Books, New York, 2001.

Herman, Edward S, and O`Sullivan, Gerry, *The 'terrorism' industry*, Pantheon, New York, 1989.

Herman, Edward S, *The Real Terror Network,* South End Press, Boston, 1982.

Herman, Edward S. and Chomsky, Noam, *The culture of terrorism*, Black Rose, Montreal, 1988.

Heymann, Philip B. and Juliette N. Kayyem, *Protecting liberty in an age of terror*, MIT Press, Cambridge, USA, 2005.

Heymann, Philip, *Terrorism and America: a commonsense strategy for a democratic society*, MIT Press, Cambridge, 1998.

Hocking, Jenny, "Protecting Democracy by Preserving Justice: Even for the Feared and the Hated", *University of New South Wales Law Journal*, 27 (2004), no. 2, pp. 319-38.

Hoffman, Bruce, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York, USA, 1999.

Hoffman, Bruce, *One aproach to the Analysis of Terrorism*, Rand, Santa Monica, 1999.

Hoffman, Bruce, *Terrorism and weapons of mass destruction: An analysis of trends and motivations* (RAND Paper P-8039-1), RAND, Santa Monica, CA, 1999.

Honderich, Ted, *After the Terror,* Revised and expanded edition, McGill-Queen's University Press, Montreal, 2003.

Howe, Paul R., *Leadership and Training for the Fight*, Authorhouse, Bloomington, Indiana, 2005.

Hudson, Rex, *Who Becomes a Terrorist and Why: The 1999 Government Report on Profiling Terrorists,* Federal Research Division, The Lyons Press, 2002.

Human Rights Watch, *No safe Refuge. The Impact of the September 11 Attacks on Refugees, Asylum Seekers and Migrants in the Afghanistan Region and Worldwide*, Human Rights Watch Backgrounder, 2001.

Huntington, Samuel, *The Clash of Civilisations and the Remaking of the World Order*, Touchstone Books, London, 1996.

Izydorczyk, Monica, *Security vs. Justice —Israel and Palestine: Diverging Perceptions of the Middle East Conflict since the Beginning of the Second Intifada and their influence on the Peace Process*, George S. Marshall Center for European Security Studies, Garmisch Partenkirchen, 2005, p. 16.

Jenkins, Brian Michael, *International Terrorism*, Crescent Publication, Los Angeles, 1975.

Jenkins, Brian Michael, *Unconquerable Nation: Knowing Our Enemy, Strengthening Ourselves,* RAND Corporation, USA, 2006.

Jonas, George, *Vengeance: The True Story of an Israeli Counter-Terrorist Team,* Simon & Schuster, UK, 2005.

Jones, Seth, Libicki, Martin, *How Terrorist Groups End: Lessons for Countering al Qa'ida*, RAND Corporation, Santa Monica, USA, 2008.

Juergensmeyer, Mark, *Terror in the Mind of God*, University of California Press, 2000.

Kaldor, Mary, *Global Civil Society: An Answer to War*, Polity Press, Cambridge, 2003.

Kegli ml., Čarls V., Vitkof, Judžin R., *Svetska politika: trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004.

Kingsbury, Benedict & Roberts, Adam (eds), *International Relations*, Hedley Bull, Oxford University Press, USA, 1990.

Kolman, Evan F., *Al-Qaida's Jihad in Europe*, Udruženje diplomaca Centra Džordž Maršal, Altera, Beograd, 2006.

Kramer, Philip, *Moral Logic of Hizballah*, Origins, Reich, 1987.

Lakos, Akos, *International Terrorism: A Bibiliography,* Westview Press, Boulder, USA, 1986.

Laqueur, Walter, (Ed.), *Voices of Terror: Manifestos, Writings and Manuals of Al Qaeda, Hamas, and Other Terrorists from Around the World and Throughout the Ages,* Sourcebooks, Inc, 2006.

Laqueur, Walter, *The Age of Terrorism*, Brown & Co, Boston, 1987.

Laqueur, Walter, *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, Oxford University Press, New York, 1999.

Leech, Garry, *Crude Interventions: The United States, Oil and the New World (Dis)Order*, Palgrave Macmillan, USA, 2006.

Lenon, Alexander, T. J., *The Battle for the Hearts and Minds: Using Soft Power to Undermine Terrorists Networks*, MIT Press, Cambridge, USA, 2003.

Lesser, Ian, et al., *Countering the new terrorism,* (RAND Paper MR-989-AF), RAND, Santa Monica, USA, 1999.

Litvinenko, Alexander, Felshtinsky, Yuri, *Blowing up Russia: Terror from within*, Gibson Square, London, 2007.

Lukes, Steven, *Power: A Radical View*, Second Edition, Palgrave Macmillan, London, 2005.

Mahajan, Rahul, *The New Crusade: America's War on Terrorism,* Monthly Review Press, *New* York, 2002.

Mannes, Aaron, *Profiles in Terror: A Guide to Middle East Terrorist Organizations,* Rowman & Littlefield Publishers, USA, 2004.

Margulies, Joseph, *Guantánamo and the abuse of presidential power*, Simon & Schuster,New York, 2006.

Marinetto, Michael, *Social Theory, the State and Modern Society: The State in Contemporary Social Thought*, Open University Press, Maidenhead, UK, 2007.

Martin, Gus, *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives and Issues,* Sage Publications Thousand Oaks, USA, 2006.

Matović, Violeta, *Samoubilački terorizam: kako se postaje* "mučenik", Nacionalni komitet za borbu protiv terorizma, Beograd, 2006.

Matthew, Richard, Brklacich, Mike, and McDonald, Bryan (eds), *Global Environmental Change and Human Security*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 2009.

Michael T. Klare, *War without End*, Alfred A. Knopf, New York, 1972.

Michaels, C. William, *No greater threat : America after September 11 and the rise of a national security state*, Algora, New York, NY, 2005.

Mićić, Predrag, *Samoubilački terorizam*, 1. izd., Udruženje diplomaca Centra Džordž Maršal, Altera, Beograd, 2006.

Mijalkovski, Milan, *Odgovor terorizmu*, Fakultet civilne odbrane, Beograd 2005.

Mil, Džon Stjuart, *O slobodi* (prevod Jelena Kovačević, Dubravka Mićunović), Filip Višnjić, Boegrad, 1988.

Milosavljević, Slavomir, Ivan Radosavljević, *Osnovi metodologije političkih nauka*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Službeni glasnik, Beograd, 2003.

Milošević, Milan, *Odbrana od terorizma*, 1. izd., Svet knjige, Beograd, 2005.

Moghaddam, Fathali M. & Marsella, Celeste (eds), *Understanding Terrorism: Psychosocial Roots, Consquences, and Interventions*, The American Psychological Association, Washington, DC, 2003.

Napoleoni, Loretta, *Modern Jihad: Tracing the Dollars Behind the Terror Networks*, Pluto Press, London, 2003.

Napolitano, Andrew P., *Constitutional chaos : what happens when the government breaks its own laws*, Current, Nashville, 2004.

Nasiri, Omar, *Inside the Jihad: My Life with al Qaeda, a Spy's story,* Basic Books, New York, 2006.

Neilson, Jim, *Warring Fictions: American Literary Culture and the Vietnam War Narrativ*e, University Press of Mississippi, 1999.

Nikolić-Ristanović, Vesna, (ur.), *Žrtve i organizovanog kriminala*, Viktimološko društvo Srbije i Prometej, Beograd, 2002.

Nye, Joseph, *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower can't go it Alone*, Oxford University Press, Oxford, 2002.

Perle, Richard, Frum, David, *An End to Evil: How to Win the War on Terror,* Random House, London, 2004.

Pettiford, Lloyd, Harding, David, *Terorizam: novi svjetski rat*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2005.

Pillar, Paul, *Terrorism and U.S. foreign policy*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2001.

Pious, Richard M., *The war on terrorism and the rule of law*, Roxbury, Los Angles, CA, 2006.

Popović, Jovan, *Dogmatika pravoslavne crkve*, druga knjiga, Beograd, 1935.

Primoratz (ed.), *Terrorism: The Philosophical Issues*, Macmillan (Palgrave), New York, 2004.

Rashid, Ahmed, *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*, Yale University Press, New Haven, 2001.

Raufer, Xavier, *Albanian Mafia — A treath to Europe: The genesis of Balkan's superpower of crime*, Forum for Security and Democracy, Beograd, 2006.

Reveron Derek S., Jeffrey Stevenson Murer (ed), *Flashpoints in the War on Terrorism*, CRC Press, Taylor & Francis Group, USA, 2006.

Richards, David, *The Big Book of Mischief (TBBOM),* http://www.geocities.com/cracked_crow/files/BBOM.TXT.

Rose, John, *Mitovi cionizma,* Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.

Rotunda, Kyndra Miller, *Honour bound: inside the Guantanamo trials*, Carolina Academic Press, Durham, NC, 2008.

Russett, Bruce, Starr, Harvey, and Kinsella, David, *World Politics: The Menu for Choice*, Bedford, Boston/NY, 2006.

Sageman, Marc, *Understanding Terror Networks*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2004.

Sandić, Kosta *Finansiranje terorizma putem pranja novca,* Udruženje nauka i društvo, Beograd, 2011.

Schechterman, Bernard, Slann, Martin, (eds.) *Violence and Terrorism*, Dushkin and McGraw-Hill, Guilford, 1999.

Schmid, Alex, and Jongman, Albert, *Political Terrorism,* North-Holland Publishing, Amsterdam, 1988.

Schmid, Alex, de Graaf, Janny, *Violence as communication:Insurgent terrorism and the Western news media*, Sage, Beverly Hills, California, 1982.

Schmid, Alex, *Political Terrorism: A Research Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature*, Transaction Publications, New Brunswick, 1983.

Schmitdz, David & Goodin, Robert, *Social Welfare and Individual Responsibility*, Cambridge University Press, Cambridge & New York, 1999.

Schwartz, Peter, *The Art of the Long View: Planning for the Future in an Uncertain World*, Doubleday Publishing, New York, 1991.

Scott, John, *Power*, Routledge, London, 1994.

Shanahan, Timothy (ed.), *Philosophy 9/11*, Open Court, Chicago, 2005.

Sidel, Mark, *More secure less free? : antiterrorism policy and civil liberties after September 11*, University of Michigan Press, USA, 2004.

Simeunović, Dragan, i dr., *Savremeni terorizam*, Jugoslovenski pogled, 1990.

Simeunović, Dragan, *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 1989.

Simeunović, Dragan, *Terorizam*, Pravni Fakultet u Beogradu, Edicija Crimen, Beograd, 2009.

Simeunović, Dragan, *Terorizam*, Pravni Fakultet, Beograd, 2009.

Simonsen, Clifford, Spindlove, Jeremy, *Terrorism Today: The Past, the Players, The Future,* Prentice Hall, Englewood Clifs, NY, 2000.

Skakavac, Zdravko, *Pojam i pojavni oblici organizovanog kriminaliteta*, magistarska teza, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, 2003.

Staguhn, Gerhard, *Knjiga o ratu: zašto ljudi ne mogu živjeti u miru?*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2007.

Sterba, James (ed.), *Terrorism and International Justice*, Oxford University Press, Oxford, 2003.

Stern, Jessica, *Terorizam u ime Boga: zašto ubijaju vjerski militanti*, Slovo, Zagreb, 2006.

Stockholm International Peace Research Institute, *SIPRI Yearbook 2004, Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford University Press, Oxford, 2004.

Sun Tzu, *The Art of War*, Oxford University Press, New York, 1963.

Šešić, Bogdan, *Čovek, smisao i besmisao: dijalektika smisla i besmisla,* Rad, Beograd, 1977.

Tanasković, Darko, *Islam i mi*, 3. dopunjeno izd., Partenon, Beograd, 2006.

Taylor, Scott, "Signs point to Bin Laden-Balkan link", *The Halifax Herald Limited*, 29 October, 2001, www.hearld.ns.ca/stories/2001/10/29/f126.raw.html.

Teheri, Amir, *Holy Terror*, Sphere Books, London, 1987.

Todd, Paul & Block, Jonathan, *Global Intelligence*, Zed Books, London, 2003.

Torr, James D., *The Patriot Act*, Lucent Books/Thomson Gale, Detroit, USA, 2006.

Townshend, Charles, *Terorizam,* TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2003.

Treverton, Gregory F., *Reshaping Intelligence for the Age of Information*, RAND Corporation, Cambridge, Massachusetts, 2001.

U.S. Department of State. 2000. Patterns of Global Terrorism, US GPO, Washington, http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/2000/.

Vaughan, Barry and Shane Kilcommins, *Terrorism, rights and the rule of law : negotiating justice in Ireland*, Willan Publishing, Cullompton, 2008.

Verton, Dan, *Black Ice: The Invisible Threat of Cyber-Terror*, McGraw-Hill, New York, 2003.

von Clausewitz, Carl *On War*, edited and translated by Michael Howard, and Peter Paret, Princeton University Press, Princeton, 1989.

Vreg, France, *Humana komunikologija: etološki vidici komuniciranja, ponašanja, djelovanja i opstanka živih bića*, Nonacom i Hrvatsko komunikološko društvo, Zagreb, 1998.

Vujaklija, Milan, *Leksikon stranih reči i izraza,* Prosveta, Beograd, 1988.

Walker, Clive, *The Prevention of Terrorism in British Law*, 2nd ed, Manchester University Press, Manchester, 1992.

Walter Laqueur, *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, Oxford University Press, New York, 1999.

Walzer, Michael, *Just and Unjust Wars*, (3rd Edition) Basic Books, New York, 2000.

Wardlaw, Grant, *Political Terrorism: Theory, Tactics, and Counter-measures*, Second edition, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

Weber, Max, *Basic Concepts in Sociology*, Citadel Press, New York, 1962.

Weber, Max, *The Theory of Social and Economic Organisation*, prevod Talcott Parsons, Oxford University Press, Oxford, 1947.

Weimann, Gabriel, and Conrad Winn, *The Theater of Terror,* Longman Publication, New York, 1994.

Weimann, Gabriel, *Terror on the internet: the new arena, the new challenges*, United States Institute of Peace Press,Washington, DC, 2006.

Welch, Michael, *Scapegoats of September 11th: hate crimes & state crimes in the war on terror*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jork, 2006.

*White Resistance Manu*al, http://www.whitehonor.com/WRM/WRMMainpage.htm.

Wiebes, Cees, *Intelligence and the War in Bosnia 1992–1995*, Lit Verlag, Münster, 2003.

Wievorka, Michael, *Sociétés et terrorisme*, Fayard, Paris, 1988.

Wievorka, Michael, *The Making of Terrorism*, University of Chicago Press, Chicago, 1993.

Wilkinson, Paul, *Political Terrorism*, Macmillan, London, 2004.

Wilkinson, Paul, *Terorizam protiv demokracije*, Golden marketing, Hrvatska, 2002.

Wither, James, *A Work in Progress: The United Kingdom's Campaign against Radicalization*, George C. Marshall European Center for Security Studies Occasional paper no. 9, February 2007.

Zirojević, Mina, *NATO and OSCE in the EU Security system,* Institute of International Politics and Economics, Beograd, 2006.

Zirojević Mina, Bjelajac Željko, (ur.), *Organizovani kriminal izazov XXI veka*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2012.

Članci:

Abrams, Floyd, "The First Amendment and the War against Terrorism", *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law*, 5 (2002), no. 1, pp. 1-11.

Amos, Elon, "Israelis and Palestinians: What Went Wrong?", *The New York Review of Books*, 19 December 2002, pp. 8-10.

Anderson, Kenneth, "What to do with Bin Laden and Al Qaeda Terrorists: a Qualified Defense of Military Commissions and United States Policy on Detainees at Guantanamo Bay Naval Base", *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 25 (2001), no. 2, pp. 591-634.

Andrews, Haley A., "How far is too far?: the Supreme Court's Response to the Executive Attempt to improvise Constitutional Procedures during the War on Terror", *Cumberland Law Review*, 36 (2005), no. 1, pp. 123-149.

Arnesson, Richard, "Does Social Justice Matter? Brian Barry's Applied Political Philosophy" *Ethics*, vol. 117, no. 3, April 2007, pp. 391–412;

Ascarrunz, Veronica, "The Due Process Implications of Mandatory Immigration Detention: Mandatory Detention of Criminal and Suspected Terrorist Aliens", *George Mason University Civil Rights Law Journal / Robert E. Ryals*, 13 (2003), no. 1, pp. 79-120.

Babović, Budimir, „Terorizam i organizovani kriminal u zemljama zapadnog Balkana", *Nauka, bezbednost, policija*, tom. 9, br. 1, 2004, str. 9–26.

Barry, Brian, "Reply to Goodin, Schmitz and Arnesson", *Ethics*, vol 118, no. 4, July 2008.

Baudrillard, Jean, "The Spirit of Terrorism", *Telos*, No 121, Fall 2001, Telos Press, NY, 2001.

Bell, Bowyer, "Terrorist scripts and live-action spectacles", *Columbia Journalism Review* (May-June), 1978. pp. 47-50.

Ben-Dor, Gabriel, "The strategy of terror in the Israeli-Arab conflict", *Social Research Quaterly*, 1977, pp. 35-70.

Best, Richard A., "Intelligence and Law Enforcement: Countering Transnational Threats to the US", *The US Congressional Research Service, Report RL 30252*, 16 January 2001, pp. 25-30.

Bissett, James, "War on terrorism skipped the KLA", *National Post*, Centre for Research on Globalisation (CRG) 13 November 2001, Internet adresa http://www.globalresearch.ca/articles/BIS111A.html, 21/05/2009.

Bjelajac, Željko Jovanović, Milovan, „Pojedini aspekti bezbednosne kulture na internetu“, *Kultura polisa*, god. X (2013), br. 21.

Bourdieu, Pierre, “Rethinking the state: genesis and structure of the bureaucratic field”, *Sociological Theory*, vol. 12, no. 1, 1994, pp. 1–18.

Boyne, Shawn, “Law, Terrorism, and Social Movements: the Tension between Politics and Security in Germany’s Anti-terrorism Legislation”, *Cardozo Journal of International & Comparative Law*, 12 (2004), no. 1, pp. 41-82.

Brenner, Neil, “Faucault’s new functionalism”, *Theory and Society*, vol. 23, no. 5, 1994, pp. 679–709.

Broache, Anne, “Senators voice alarm over terrorist Net presence”, internet strana: http://news.cnet.com/Senators-voice-alarm-over-terrorist-Net-presence/2100-1028_3-6181269.html, 14/02/2010.

Brown, Colin, “Bin Laden linked to Albanian drug gangs”, *The Independent*, 21 October 2001, http://news.independent.co.uk/world/europe/story.jsp?story=199643.

Brown, Michael, “Internal Conflict and International Action”, Brown Michael (ed.), *The International Domensions of Internal Conflict*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1996., pp. 603–27.

Brown, Michael, “The Causes and Regional Dimensions of Internal Conflict”, Brown Michael (ed.), *The International Domensions of Internal Conflict*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1996., pp. 571–602.

Bunker, Robert J. & Sullivan, John P., “Cartel Evolution: Potentials and Consequences”, *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, 1998, pp. 55–74.

Callaway, Rhonda L. and Julie Harrelson-Stephens, “Toward a Theory of Terrorism: Human Security as a Determinant of Terrorism”, *Studies in Conflict and Terrorism*, 29 (2006), no. 8, pp. 773-96.

Chesney, Robert M., “Leaving Guantánamo: the Law of International Detainee Transfers”, *University of Richmond Law Review*, 40 (2006), no. 3, pp. 657-752.

CIA, “Mapping the Global Future”, Report of the National Intelligence Council’s 2020 Project, December 2004, Internet, http://www.foia.cia.gov/2020/2020.pdf.

Columbia International Affairs Online, “Al Qaeda Recruitment Tape: An Introduction”, Internet stranica: http://www.fathom.com/course/21701721/index.html. pristup: 12/12/2009.

Cotler, Irwin, "Thinking outside the Box: Foundational Principles for a Counter-Terrorism Law and Policy", *The Security of Freedom: Essays on Canada's Anti-Terrorism Bill*, University of Toronto Press, Toronto, 2001, pp. 111-29.

Cummings, Richard, "The PLO case : terrorism, statutory interpretation, and conflicting obligations under domestic and public international law", *Hastings international and comparative law review*, 13 (1989), no. 1, pp. 25-70.

Ćirić, Jovan, „Država i organizovani kriminal", *Sociološki pregled*. tom. 39, br. 3, 2005, str. 265–289.

Ćirić, Jovan, „Država i organizovani kriminalitet", *Sociološki pregled*", br. 3/2005, str. 265 – 290.

Ćirić, Jovan, „O fenomenu kosovske mafije" , *Sociološki pregledu*, br. 1/2006 str. 33.56.

Dahan, Leora, "Judicial Review of the Detention Conditions of Suspected Terrorists (Center for Defense of the Individual v. IDF Commander in the West Bank and Yassin v. Commander of Kziot Military Camp", *Israel Law Review*, 36 (2002), no. 2, pp. 159-72.

Dickenson, Laura A., "Accountability of State and Non-state Actors for Human Rights Abuses in the War on Terror", *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, 12 (2004), no. 1, pp. 53-60.

Dowling Ralph E., "Terrorism and the media: A rhetorical genre", *Journal of Communication*, 1983.

Dowling, John, "Computers for Political Change: PeaceNet and Public Data Access", *Journal of Communication*, 39(3), 1989. pr. 154-62.

Dowling, Ralph E., "Terrorism and the media: A rhetorical genre", *Journal of Communication,* 1986, str. 1-24.

Elovici et al., "Using Data Mining Techniques for Detecting Teror – Related Activities on the Web", *Journal of Information Warfare* 3(1), 2004, rr.17-29.

Fatić, Aleksandar, „Organizovani kriminal i obrisi nove strukture bezbednosti u Evropi", *Međunarodni problemi*, tom. LVI, br. 1, 2004. str. 56–78.

Freeman, Daniel J., "The Canons of War", *Yale Law Journal*, 117 (2007), no. 2, pp. 280-328.

Fromkin, David, "The Strategy of Terrorism", *Foreign Affairs*, 53 (1974), no. 4, pp. 683-698.

Goodman, Ryan, Derek Jinks, "International Law, U. S. War Powers, and the Global War on Terrorism", *Harvard Law Review*, 118 (2005), no. 8, pp. 2653-62.

Hampson, Françoise J., "Detention, the 'War on Terror' and International Law", T*he Law of Armed Conflict: Constraints on the Contemporary Use of Military Force*, Aldershot, Ashgate, 2005, pp. 131-70.

Harte, Liam, "A Taxonomy of Terrorism", in Timothy Shanahan (ed.), *Philosophy 9/11*, Open Court, Chicago, 2005, pp. 23–50.

Held, Virginia, "Terrorism, Rights, and Political Goals", in R.G. Frey & Christopher W. Morris (eds), *Violence, Terrorism, and Justice*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, pp. 72–81.

Higgins, Rosalyn, "Grotius and the Development of International Law in the United Nations Period", in *International Relations*, Hedley Bull, Benedict Kingsbury & Adam Roberts eds. Oxford University Press, USA, 1990, pp. 267-75.

Igor Primoratz, "State Terrorism and Counter-terrorism", in Primoratz (ed.), *Terrorism: The Philosophical Issues*, Macmillan (Palgrave), New York, 2004, pp. 113–27.

Jaffe, Michael, "Interactive Mass Media and Political Participation", Presented at the Annual Conference of the Midwest Association for Public Opinion Research (MAPOR). Available online at http//research.haifa.ac.il/~j mjaffe/poli_cmc.html, 1994.

Janis, Mark W., "Law War and Human Rights", *International Courts and the Legacy of Nuremberg*, 12 Connecticut Journal of International Law 161, 162, 1997.

Jenkins, Brian Michael, "International Terrorism: A New Mode of Conflict", u Carlton, David, Schaerf, Carlo (red.), *International Terrorism and World Security*, Croom Helm, London, 1975.

Jenkins, Brian Michael, "The Caroline and McLeod Cases*", 32 American Journal of International Law,* 1938, rp. 82, 89.

Jensen III, Carl J., "Beyond the Tea Leaves: Future Research and Terrorism", *American Behavioral Scientist*, vol. 44, no. 6, 2001, pp. 914–36.

Jurišić, Jelena, Šaput, Marko, „Utjecaj terorizma na ulogu i djelovanje medija", *Politička misao br.*4, 2005, str. 125-6.

Kapitan, Tomis, "The Terrorism of 'Terrorism'", in James P. Sterba (ed.), *Terrorism and International Justice*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 47–66.

Kaplan, Shawn, "A Typology of Terrorism", *The Review Journal of Political Philosophy*, vol. 6, no. 1, 2008, pp. 1–38.

Karber, Philip, „Urban terrorism: Baseline data and a conceptual framework", *Social Science Quarterly*, Bleckwell Publishing, Bleckwell, Vol 52, 1971, pp. 527-33.

Karmon, Ely, "Al-Qa'ida and the War on Terror After the War in Iraq", *Middle East Review of International Affairs*, vol. 10, no. 1, March 2006, pp. 1–22.

Karniel, Yuval, "Freedom of Speech on the Internet", *Dvarim Achadim 2*, 1997, pp. 165–8;

Kendrick, Lindsay N., "Alienable Rights and Unalienable Wrongs : Fighting the War on Terror through the Fourth Amendment", *Howard Law Journal*, 47 (2004), no. 3, pp. 989-1036.

Kendry, Adrian, "Denar kot vir zla: ekonomija mednarodnega terorizma", *NATO Review*, Summer 2007, http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/slovene /analysis2.html.

Lacayo, Richard, "The Cult of Death", *TimeCom*, http://www.time.com/time/ daily/newsfiles/waco/031593.html, 15. Mart 1993.

Laqueur, Walter, "The Futility of Terrorism", Harper's (March), 1976.

Lictblau, Eric, "Threats and Responses: Terror; U.S. Cites al Qaeda in Plot to Destroy Brooklyn Bridge", *The New York Times*, 20 June 2003, section A, p. 1.

Lofland, John & Stark, Rodney, "Becoming a World Saver", *American Sociological Review*, vol. 30, no. 6, 1965, pp. 862–75.

Maccormick, Elizabeth M., "Enemy Aliens: Double Standards and Constitutional Freedoms in the War on Terrorism", *Connecticut Journal of International Law*, 19 (2004), no. 2, pp. 423-43.

Malkki, Liisa "Refugees and Exile: From 'Refugee Studies' to the National Order of Things", *Annual Review of Anthropology*, 24 (1), 1995, rr. 495-523.

Manojlović, Dragan, "Upravljanje obaveštajnim operacijama", *Revija za bezbednost*, god. III, br. 5, maj 2009.

Maxwell, Mark David ''Max", Sean M. Watts, "'Unlawful Enemy Combatant': Status, Theory of Culpability, or Neither? ", *Journal of International Criminal Justice*, 5 (2007), no. 1, pp. 19-25.

McDonald, Bryan, "Infectious Disease, Environmental Change and Human Security," in Richard Matthew, Mike Brklacich, and Bryan McDonald (eds), *Global Environmental Change and Human Security*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 2009;

McDonald, Bryan, "The Food System and Human Security: Confronting Hunger and Biological Threats in a Time of Global Change", izlaganje na 47-om zasedanju *International Studies Association*, 22–25 mart 2006 u San Dijegu, Kalifornija.

Milašinović, Radomir, *Američki pohod na svet*, ZAD, Beograd, 1996.

Milašinović, Radomir, *CIA – Moć i politika, II dopunjeno izdanje*, Jugoart, Zagreb, 1984.

Milašinović, Radomir, *CIA – Moć i politika*, Jugoštampa, Beograd, 1979.

Milašinović, Radomir, *Izvori ugrožavanja bezbednosti Jugoslavije*, FKZ, Zagreb, 1990.

Milašinović, Radomir, *Renesansa imperijalizma – Savremena imperijalistička strategija*, Jugoart, Zagreb, 1987.

Milašinović, Radomir, *Tajne paralele – obaveštajna služba u međunarodnim odnosima*, 4. jul, Beograd, 1981.

Milašinović, Radomir, *Teror slobode – Lice i naličje diplomatije*, Jugoart, Beograd, 1983.

Milašinović, Radomir, *Teror slobode – Lice i naličje diplomatije*, Jugoart, Zagreb, 1985.

Milašinović, Radomir, *Teror zapada nad svetom*, IDI, Novi Sad, 1999.

Milašinović, Radomir, *Uvod u teorije konflikata*, Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2004.

Mina Zirojević, „Terorizam kao nekonvencijalna pretnja bezbednosti", *Međunarodni problemi,* Vol. LX, br. 2-3, 2008, pp. 345-367.

Moscovici, Serge, "Toward a Theory of Conversion Behaviour", *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 13, 1980, pp. 209–239.

Nelson, Dean, Hall, Allan "Pakistan discovers 'village' of white German al-Qaeda insurgents", *The Daily Telegraph*, 25 September 2009, http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/pakistan/6226935/Pakistan-discovers-village-of-white-German-al-Qaeda-insurgents.html, pristup 5 maj 2010.

Nešković, Slobodan, „Međunarodni policijski odnosi i suzbijanje organizovanog kriminala na prostoru Zapadnog Balkana", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, tom. 44, br. 1, 2006.

Norton-Taylor, Richard, "Dirty War That Could Prove Decisive", *The Guardian*, 2 October 2001, www.guardian.co.uk, pristup 10. maj 2010.

Nye, Joseph, "Public Diplomacy and Soft Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616, no. 1, 2008, pp. 94–109.

Nye, Joseph, "Security and Smart Power", *American Behavioral Scientist*, vol. 51, no 9, 2008, pp. 1351–6.

Oberding, Juliet M., Norderhaug, Terry, "A separate jurisdiction for Cyberspace", *Journal of Computer Mediated Communication* [On-line]. Dostupno na http://www.jcmc.huji.ac.il/vol2/issue1/juris.html., 1996.

Olson, Kyle B., "Aum Shinrikyo: Once and Future Threat", Emerging Infectious Diseases, Special Issue, http://www.cdc.gov/ncidod/eid/vol5no4/olson.htm, pristup septembar 2009.

O'Neil, Margaret M., "Crawford v. Washington : Implications for the War on Terrorism", *Catholic University Law Review*, 54 (2004), no. 3, pp. 1077-111.

Pakulski, Jan, "The duying of class or Marxist class theory", International Sociology, vol. 8, no. 3, September 1993, pp. 279–92.

Pascali, Umberto, "U.S. protects Al-Qaeda Terrorists in Kosovo", *Executive Intelligence Review*, 2 November 2001, www.lrouchepub.com/other/2001/2842us_alqaeda_kla.html, p. 2;

Perešin, Anita, „Paradigma 'novoga' terorizma informacijskoga doba", *Politička misao*, Zagreb, tom. 44, br. 2, 2007, str. 93–112

Perkovich, George, "Nuclear Proliferation: Think Again", *Foreign Policy*, no. 112, Fall, 1998, pp. 16–7.

Read, James H. "Participation, Power, and Democracy", u Stephen L. Esquith (ed.), *Political Dialogue: Theories and Practices*, Rodopi Press, Amsterdam–Atlanta, 1996, pp. 239–61.

Roach, Kent, "The Dangers of a Charter-Proof and Crime-Based Response to Terrorism", *The Security of Freedom: Essays on Canada's Anti-Terrorism Bill*, University of Toronto Press, Toronto, 2001, pp. 133-47.

Robertson, Nic, "Taliban Split with al-Qaeda, Seek Peace", *CNN Senior International*, 7 October 2008.

Roche, Patricia M., "The United Kingdom's Obligation to Balance Human Rights and its Anti-terrorism Legislation: the Case of Brogan and Others", *Fordham International Law Journal*, 13 (1989), no. 3, pp. 328-60.

Rodan, Steve, "Kosovo seen as new Islamic bastion", *The Jerusalem Post*, 14 September 1998, www.jpost.com.

Rosenzweig, Paul, "Anti-Terrorism Investigations and the Fourth Amendment After September 11: Where and When can the Government go to Prevent Terrorist Attacks?", www.heritage.org/Research/HomelandDefense/text052103b.cfm ?renderforprint=1, str. 2, objavljen januara 2005.

Rowley, Coleen M., "Civil liberties and effective investigation", *Patriotism, Democracy, and Common Sense: Restoring America's Promise at Home and abroad*, Milton S. Eisenhower Foundation, Washington, DC, 2004, pp. 349-64.

Schaffer, Amanda, "Life, Liberty, and the Pursuit of Terrorists: an In-depth Analysis of the Government's Right to Classify United States Citizens Suspected of Terrorism as Enemy Combatants and Try Those Enemy Combatants by Military Commission", *Fordham Urban Law Journal*, 30 (2002), no. 4, pp. 1465-1487.

Schmid, Alex, "Few Thoughts on Terrorism", Internet: http://www.meloukhia.com/2006/02/few-thoughts-on-terrorism.html. 4/6/2006.

Schneiderman, David, Brenda Cossman, "Political Association and the Anti-Terrorism Bill", *The Security of Freedom : Essays on Canada's Anti-Terrorism Bill*, University of Toronto Press, Toronto, 2001, pp. 173-94.

Schrijver, Nico, „Odgovor na međunarodni terorizam: Pomeranje granica međunarodnog prava za trajnu slobodu", *Holandski pregled međunarodnog prava*, sv. XLVIII, 3, 2001.

Schultz, Richard, "Conceptualizing Political Terrorism: A Typology", *The Journal of International Affairs*, vol. 32, 1978, pp. 7–15.

Schwarz, Stephen, „This Business All Began in Saudi Arabia", *Sunday Telegraph*, 23. September 2001.

Seper, Jerry, "KLA rebels train in terrorist camps", *The Washington* Times, 4 May 1999, www.washingtontimes.com.

Shahar, Yeal, "From Activism to Hactivism", Conference paper, predstavljen na University of Haifa Law and Technology conference "Fighting Terror On-line: The Legal Ramifications of September 11", 27 decembar 2001, Shefayim, Izrael.

Silke, Andrew, "The Devil you know: Continuing *Problems* with Research on Terrorism", Terrorism and Political Violence, Vol. 13, no.4., pp. i-ix, 2001.

Simić, Miroslav, „Organizovani kriminal i mere za njegovo suzbijanje", *Bezbednost*, god. 46, br. 1, 2004.

Smith, Keith, "EU Soft Security: Myth or Reality?", Centre for Strategic and International Studies, Washington, 11-12 February 2008, http://www.csis.org/media/csis/pubs/080407_soft_security.pdf.

Spann, Girardeau A., "Terror and Race", *Washburn Law Journal*, 45 (2005), no. 1, pp. 89-112.

Stack, John F. and Thomas E. Baker, "At War with Civil Rights and Civil Liberties: an Introduction", *At war with civil rights and civil liberties*, Rowman & Littlefield, Lanham, USA, 2006, pp. 1-8.

Stevens, Michael, "History and Forms of Terrorism and Counterterrorism Measures", *Journal of Sociology*, no.1, 2003.

Stratfor, "Jihadism: The Grassroots Paradox", www.stratfor.com, 18 March 2010.

Stratfor, "Uncomfortable Truths and the Times Square Attack", www.stratfor.som, 6 May 2010.

Stumpf, Juliet, "Citizens of an Enemy Land: Enemy Combatants, Aliens, and the Constitutional Rights of the Pseudo-Citizen", *University of California Davis Law Review*, 38 (2004), no. 1, pp. 79-140.

Thompson, Janna, "Terrorism and the Right to wage War", *Terrorism and Justice: Moral Argument in a Threatened World*, Melbourne University Press, Carlton South, 2002, pp. 87-96.

Trotter, Gary T., "The Anti-Terrorism Bill and Preventative Restraints on Liberty", *The Security of Freedom: Essays on Canada's Anti-Terrorism Bill*, Toronto, University of Toronto Press, 2001, pp. 239-48.

Tsoukala, Anastassia, "Democracy Against Security: The Debates About Counterterrorism in the European Parliament", September 2001 – June 2003. *Alternatives*, No 29, 2004, pp. 417-39.

Uhr, John, "Terra Infirma: Parliament's Uncertain Role in the War on Terror", *University of New South Wales Law Journal*, 27 (2004), no. 2, pp. 339-353.

US Marine Corps, *Sigint*, US Marine Corps Warfighting Publication (MCWP), 2-15.2, June 1999.

US Marine Corps, US Marine Corps Warfighting Publication (MCWP), 2–15.2, *Sigint*, June 1999, str.1–2.

Walsh, Declan, "Air strike kills Taliban leader Baitullah Mehsud", *The Guardian*, 7. Avgust 2009. http://www.guardian.co.uk/world/2009/aug/07/baitullah-mehsud-dead-taliban-pakistan.

Walzer, Michael, "Terrorism: A Critique of Excuses", in Walzer, *Arguing About War*, Yale, University Press, New Haven, 2004.

Weimann, Gabriel, "The mediated theater of terror: Must the show go on?", in Peter Bruck (Ed.), *The news media and terrorism*, Carlton University Press, Ottawa, 1986, pp. 1-22.

Weimann, Gabriel, "The mediated theater of terror: Must the show go on?", u Philip Bruck (ed.), *The news media and terrorism*, Carlton University Press, Ottawa, 1986. str. 1-22.

Weinrib, Lorraine E., "Terrorism's Challenge to the Constitutional Order", *The Security of Freedom: Essays on Canada's Anti-Terrorism Bill*, University of Toronto Press, Toronto, 2001, pp. 93-108.

Zirojević Fatić, Mina, "Nuclear Terrorism and Bioterrorism: Environmental Implication", u Jouni Jarvinen and Emma Hakala, *Energy Security and Environment in the Western Balkans*, 2012, str. 86-96.

Zirojević Fatić, Mina, Zirojević,Tripo, „Energy Security and Environment in the Western Balkans", Kikimora Publications, University of Helsinki,Helsinki, Jouni Jarvinen and Emma Hakala (eds.), 2012. pp. 196-207.

Zirojević Mina, "Posebni program EU za sprečavanje i borbu protiv kriminala period 2007-13", *Evropsko zakonodavstvo*, br. 23-24, 2008. UDK 34, ISSN 1451-3188, IMPP, Beograd, str. 75-9.

Zirojević Mina, "Terorističke organizacije i internet", *Vojno delo, br. 1-2,* 2004, Beograd, str. 88-108.

Zirojević Mina, „Specifičnosti ratnih sukoba na Kosmetu", u Aleksandar Fatić (ur.) *Pitanje Kosmeta*, IMPP, Beograd, 2006, str. 237-62.

Zirojević, Mina „Zloupotreba interneta u svrhe terorizma", *Međunarodni problemi,* Vol. LXIII, br. 3, str. 417–448.

Zirojević, Mina, Bjelajac, Željko „Bezbednosna kultura u eri globalizacije", *Kultura polisa,* god. X (2014), br. 23.

Zirojević, Mina, Đukanović, Dragan, Gajić, Dejan, „Tradicionalna i savremena shvatanja o kriminalu, organizovanom kriminalu i transnacionalnom organizovanom kriminalu", u Bjelajac, Željko, Zirojević, Mina, *Organizovani kriminalitet izazov XXI veka*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2012, str. 5-22.

Željko Bjelajac, "Cyber Crime and Internet Pedophilia", *Western Balkans From Stabilization to Integration,* Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2011, pp. 437–456.

Stalne internet adrese:

BBC news http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/7693583.stm

Centre for Strategic and International Studies, http://www.csis.org.

Centre for Unconventional Security Affairs, University of California, Irwine (www.cusa.uci.edu);

Cornell Law School, http://www.law.cornell.edu/uscode/422/usc_sec_22_00002656—-f000-.html.

Executive Intelligence Review, www.lrouchepub.com.

Heritage Fondation, www.heritage.com;

Interpol, http://www.interpol.int.

Library of Economics and Liberty, http://www.econlib.org.

MIPT Terrorism Knowledge Base, http://web.archive.org/web/20070402053051/http://www.tkb.org/Group.jsp?groupID=3517;

Stratfor, www.stratfor.com;

The Halifax Herald Limited, www.hearld.ns.ca.

The Independent, http://news.independent.co.uk.

The International Institute for Strategic Studies (IISS) http://www.iiss.org/about-us/.

The Jerusalem Post, www.jpost.com.

Ujedinjene Nacije, spisak dokumenata i resolucija o terorizmu: http://www.un.org/depts/dhl/resguide/resins.htm.

Voice of America, : http://www1.voanews.com/serbian/news/a-34-2005-06-19-voa3-86924802.html?textmode=0.

Enciklopedije i drugo:

"Cybercrime, Cyberterrorism, Cyberwarfare", Center for Strategic and International Studies, http://www.csis.org/.

Aviation and Transportation Security Act of 2001, Internet adresa: http://www.tsa.gov/assets/pdf/Aviation_and_Transportation_Security_Act_ATSA_Public_Law_107_1771.pdf.

Concise Oxford Dictionary of current English, Oxford University Press, Oxford, Eighth Edition, 1990.

Encikolopedija Britanika (sažeto izdanje), Knjiga 10, Politika i Narodna knjiga, Beograd, 2005.

Enhanced Border Security and Visa Entry Reform Act of 2002, Internet adresa: http://travel.state.gov/visa/laws/telegrams/telegrams_1403.html.

Mladenović, Dimitrije, „Verski fanatizam i društvo", doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 1981.

Osnovne činjenice o Ujedinjenim Nacijama, Ujedinjene Nacije, New York, 2000.

United States Senate Republican Policy Committee, 31 March 1999, www.senate.gov/~rpc/releases/1999/fr033199.htm.

Dokumenti:

„Savetodavno pismo 2006-4, Sprečavanje pranja novca i terorističkog finansiranja", 30. juni 2006, Bankarski i platni autoritet Kosova, http://www.bqk-kos.org/repository/docs/Savetodavno-pismo2006-4-30June2006.pdf, 05/01/2010.

Address Before a Joint Session of the Congress on the United States Response to the Terrorist Attacks of September 11, 37 Weekly Comp. Pres. Doc. 1347 (Sept. 20, 2001).Internet, http://a257.g.akamaitech.net/7/257/2422/14mar20010800/edocket.access.gpo.gov/2003/03-21577.htm, 22/05/2006.

Akcioni plan Saveta EU dostupan je na stabilnoj internet adresi: http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/09/st15/st15358.en09.pdf.

Article 1, Council Framework Decision of 13 June 2002 on combating terrorism (2002/475/JHA) Internet, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32002F0475&model=guichett , 26/06/2006.

Convention for the Suppression of Terrorist Bombings. Internet: http://www.unodc.org/unodc/terrorism_convention_terrorist_bombing.html, 15/06/2006.

Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents. Internet, http://www.unodc.org/unodc/terrorism_convention_protected_persons.html, 14/05/2006.

Deklaracija o principima međunarodnog prava koji se tiču prijateljskih odnosa i saradnje između država u skladu sa poveljom Ujedinjenih nacija, stabilna internet adresa http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/92/PDF/NR034892.pdf?OpenElement.

Direktiva EP i Saveta EU o sprečavanju upotrebe finansijskog sistema s namenom pranja novca i finansiranja terorizma, [1] Videti na stabilnoj internet adresi : http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005L0060:EN:NOT.

Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind, Internet, http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/7_3_1954.pdf, 22/05/2006).

Gudhartov zakon, http://cyberlibris.typepad.com/blog/files/Goodharts_Law.pdf, pristup 28/06/2009.

Herrera v. United States, 222 U.S. 558 (1912), videti stabilnu internet adresu: http://supreme.justia.com/us/222/558/case.html.

House of Lords, *Opinions of the Lords of Appeal for Judgment in the Cause A (FC) and others (FC) (Appellants) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent), X (FC) and another (FC) (Appellants) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent), on Thursday 16 December 2004*. Session 2004-05 [2004] UKHL 56, on appeal from: [2002] EWCA Civ 1502. Dostupno na internet adresi: http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200405/ldjudgmt/jd041216/a&oth-1.htm. Pristup 28/01/2005.

Izveštaj EU o situaciji na polju terorizma za 2007. godinu, pogledati na stabilnoj internet adresi europola: http:// http://www.europol.europa.eu /.publications/EU_Terrorism_Situation_and_Trend_Report_TESAT2007.pdf, 2007.

Povelja Hamasa, www.palestinecenter.org/cpap/documents/charter.html, pristup 15 maj 2010.

Povelja UN (Internet, http://www.un.org/aboutun/charter/, 22/05/2006).

Presuda Madan Singh vs. State of Bihar, internet strana: http://www.sacw.net/hrights/judgementjehanabad.doc. 12/05/2009.

Presuda Međunarodnog suda (ICJ) Nikaragva protiv SAD (Nicaragua v. United States, 1986 I.C.J. 14 (27 June, Internet, http://www.gwu.edu/~jaysmith/Nicaragua.html, 22/05/2006).

Rezolucija 1333*,* Security Council Resolutions Related To The Work Of The Committee Established Pursuant To Resolution 1267 (1999) Concerning Al-Qaida And The Taliban And Associated Individuals And Entities*, 19. decembar 2000, internet: http://www.un.org/Docs/sc/committees/1267/1267ResEng.htm.*

Rezolucija 1368, 12. septembra 2001, internet adresa: http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Aussenpolitik/RegionaleSchwerpunkte/AfghanistanZentralasien/Downloads/VNResolution1368.pdf

Rezolucija 1373, septembar 2001, internet adresa: http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/TERROR/SC-1373.HTM.

Rezolucija 2734 (XXV), 16.12.1970, stabilna internet adresa: http://www.un-documents.net/a25r2734.htm.

Rezolucija 290 (IV) 1 decembar 1949. Internet: http://habitat.igc.org/ufp/a-r290e.htm.

Rezolucija 42/22, Glavne skupštine UN, 18. novembar 1987.Internet, http://untreaty.un.org/cod/repertory/art92/english/rep_supp7_vol6-art92_e_advance.pdf, 21/05/2206.

Rezolucija 42/22, Glavne skupštine UN, 18. novembar 1987.Internet, http://untreaty.un.org/cod/repertory/art92/english/rep_supp7_vol6-art92_e_advance.pdf, 21/05/2206.

Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1269 od 19. oktobra 1999, Stalna internet adresa http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/303/92/PDF/N9930392.pdf?OpenElement.

Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1368, S/RES/1368, 12 Sept 2001, (Internet, http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/(Symbol)/S.RES.1368+(2001).En?Opendocument, 26/04/2006)

Secretary of State for the Home Department (Respondent), on Thursday 16 December 2004. Session 2004-05 [2004] UKHL 56, on appeal from: [2002] EWCA Civ 1502. Dostupno na URL: http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200405/ldjudgmt/jd041216/a&oth-1.htm(28. I. 2005.).

The European Convention on the Suppression of Terrorism. Internet: http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/090.htm 21/06/2006.

The London Packet, 18 U.S. 132, stabilna internet adresu: http://supreme.justia.com/us/18/132/.

The White House, National Security Strategy, Sept 17, 2002, Internet http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html. 04/06/2006.

The White House, National Security Strategy, Sept 17, 2002, Internet, http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html., 04/06/2006.

United Nations Comprehensive Anti Terrorism Convention, stabilna interenet adresa: http://www.un.org/terrorism/instruments.shtml.

United Nations Development Report for 1994, *New Dimensions of Human Security*, UNDP, New York, 1994.

United States Code Title 18, Section 2331, Internet adresa: http://www.democracynow.org/article.pl?sid=06/07/28/1440244, 13/05/2009.

United States Federal criminal code, Internet adresa: http://caselaw.lp.findlaw.com/casecode/uscodes/18/parts/i/chapters/113b/sections/section_2331.html, 26/06/2006.

United States v. Yousef, 327 F.3d 56 (2d Cir 2003), stabilna interenet adresa: http://www.uniset.ca/other/cs5/327F3d56.html.

INDEX

A

Al Kaida – 46, 69, 129, 146, 182, 183, 184, 203, 209, 210, 212, 213, 217, 220, 222, 224, 226, 227, 256, 257, 276, 281, 294

Algoritam rizika –66, 68

B

Bezbednosna kultura –225

Biološko oružje – 146

C

Carnivore – 231, 308

D

Data Mining algorithm –197

Demokratski deficit – 263, 264, 265, 266

Dišfajer (Dishfire) – 229

E

Elint – 62

Enkripcija – 171

Ešalon – 178, 229, 231

Etnički sukobi – 14, 65, 66

F

Finansiranje – 28, 45, 46, 105, 113, 123, 199, 236, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 256, 257

Fundamentalizam – 34, 40, 41, 49, 162, 249, 236, 311

H

Havala –243, 249, 254, 255, 257

Hemijsko oružje – 114

Hezbolah – 96, 161, 173, 182, 184, 185, 190, 191, 192, 194, 197, 305, 309

Humint – 61, 63

I

"Intenzivno isleđivanje" –

Internet – 118, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 213, 205, 307, 308

Islam – 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 47, 186, 236, 238, 280, 317

K

Kulturni spomenici – 45, 46, 145, 146

L

Legitimacija – 141, 296

M

"Meka" bezbednost – 28, 55, 58, 59

Modeli regrutovanja – 203, 208

Motivacija – 12, 16, 19, 28, 64, 135, 153, 205, 206, 262, 268, 282, 319

N

NSA – 118, 144, 169, 171, 177, 178, 229, 231, 232

Nuklearno oružje – 150

O

Okeanarijum – 232

Organizaciona struktura – 72, 73, 204, 205, 209, 210

Oružje za masovno uništenje – 311

R

Ratno pravo – 138, 139

S

Strukturni činioci rizika - 56, 151

Sigint – 60, 61, 62

T

Terorizam – definisanje – 70, 176, 301

"Tvrda" bezbednost – 28, 54

V

Vahabiti – 43, 44, 47

Vrste – 10, 15, 26, 54, 57, 62, 63, 75, 86, 93, 135, 137, 139, 143, 145, 156, 158, 159, 163, 171, 203, 213, 222, 224, 243, 246, 249, 257, 263, 277, 288, 291, 294, 295, 311, 316

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327.88::323.28(100)
351.86(100)

ЗИРОЈЕВИЋ Фатић, Мина, 1973-
Terorizam : međunarodni pogled / Mina Zirojević Fatić. - Beograd : Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2014 (Novi Sad : Mala knjiga). - 366 str. : ilustr. ; 25 cm

Deo teksta uporedo na srp. i engl. jeziku. - Tiraž 300. - Str. 9-20: Predgovor / Radomir Milašinović. - Prikaz kratke istorije internet adresa terorističkih organizacija čije su internet strane obrađene u monografiji str. 327-330. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 331-363. - Registar.

ISBN 978-86-7067-198-0

a) Међународни тероризам b) Безбедносни сектор
COBISS.SR-ID 205064716

Dr Mina Zirojević Fatić

Dr Mina Zirojević Fatić završila je Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu. Magistrirala je na „La Sapienzi“ u Rimu na temu *The Place of NATO and OSCE in the EU Security System*. Doktorirala je na Fakultetu političkih nauka u Beogradu na temu „Terorizam kao nekonvencionalna pretnja bezbednosti u savremenom svetu“. Završila je i specijalzaciju na temu „Diplomatija i Internet“ na Diplomatskoj Akademiji na Malti. Godine 2003. postala je ekspert UN na temu ekologije.

Do dolaska u Institut za uporedno pravo, 1. oktobra 2013. godine, radila je na Institutu za međunarodnu politiku i privredu. Bila je urednik *The Review of International Affairs* od 2008-2013. godine. Govori engleski, španski, italijanski, francuski.

Tokom 2006. godine bila je politički savetnik u Ambasadi Srbije u Belgiji i Luksemburgu, kao i koordinator ekspertskog tima za pravna pitanja Ministarstva spoljnih poslova Srbije. Dr Mina Zirojević ima i zvanje docenta. Oblast interesovanja su joj međunarodni odnosi, terorizam, ljudska prava, bezbednost, EU, religija. Do sada je objavila monografiju *The Place of NATO and the OSCE in EU Security Policy*, preko 20 poglavlja u knjigama i preko 100 naučnih članaka u zemlji i inostranstvu.

INSTITUT ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ISBN 978-86-7067-198-0